Courtaay Photo

Adrian Cioroianu

(editor)

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN

1921-2021

Pentru o istorie dezinhibatâ

a „viitorului luminos"

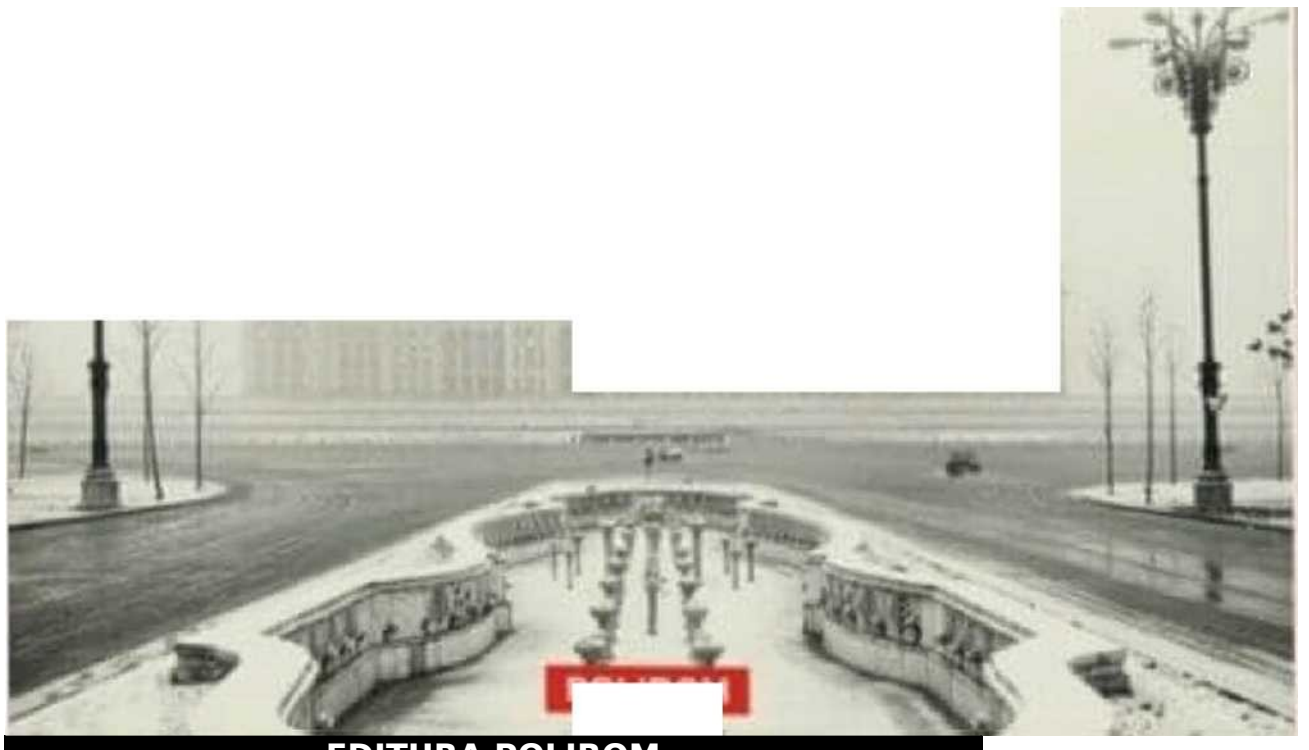

EDITURA POLIROM

© 2021 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Fotografie copertă: © Andrei Pândele

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

A fost odată ca niciodată: Partidul Comunist Român (192.1-2021): pentru o istorie dezinhihată a „viitorului luminos” / ed.: Adrian Cioroianu. – Iaşi: Polirom, 2021

Conţine bibliografie

ISBN: 978-973-46-8500-4

I. Cioroianu, Adrian (coord.)

94
329.15

Printed în ROMANIA

Adrian Cioroianu (editor),
Mihai Burcea, Cristina Diac,
Corina Doboş, Dumitru Lăcătuşu,
Elis Pleşa, Liviu Pleşa

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN

1921-2021

Pentru o istorie dezinhibotâ
a „viitorului luminos"

POLIROM

2021

Cuprins

Prezentarea autorilor.....7

Lista abrevierilor.....11

Prefaţă. Au fost mai mulţi de o mie. Sau despre ce înseamnă a privi şi cealaltă parte a baricadei (Adrian Cioroianu).....15

Capitolul 1. Gheorghe Gheorghiu-Dej: de la răzvrătirea unui muncitor la falsificarea unei legende. „Procesul ceferiştilor" din anii 1933-1934 şi răzbunarea ulterioară *(Elis Pleşa).*.31

Capitolul 2. Ana Pauker – femeia teribilă a comunismului românesc. Procesele de la Bucureşti şi Craiova, 1936 *(Dumitru Lăcătuşu).....73*

Capitolul 3. Nicolae Ceauşescu: tânăr, rebel şi ilegalist. O cotitură a destinului: arestarea şi procesul din anul 1936 *(Cristina Diac)...* .153

Capitolul 4. Vasile Luca: în parte erou, în parte sursă a Siguranţei. Cum a ajuns etnic-maghiarul revoltat să fie victima tovarăşilor săi de partid *(Liviu Pleşa).....*193

Capitolul 5. Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere), abonat (la trenuri europene). De la propagandistul guvernului Groza la pensionarul regimului Ceauşescu *(Adrian Cioroianu).....*243

Capitolul 6. Cazul Petre Gheorghe – între comunism şi spionaj. Un ilegalist judecat şi executat, în condiţii de război *(Mihai Burcea) ...* .283

Capitolul 7. Scarlat Callimachi – prinţ, comunist şi subiect al Justiţiei carliste *(Adrian Cioroianu).....*355

Capitolul 8. „Tovarăşii din Spania". Voluntari comunişti români în Brigăzile Internaţionale din războiul civil spaniol *(Mihai Burcea)* 387

Capitolul 9. „Bonjour, Paris!”. Comunişti români în Franţa, 1927-1945. Cazul „Afişul roşu” şi implicarea unor ilegalişti din România *(Corina Doboş)*.....405

Capitolul 10. Basarabean şi comunist – n-a fost o contradicţie în termeni.

Membri PCdR, simpatizanţi ai partidului şi utecişti originari din stânga Prutului *(Dumitru Lăcătuşu)*.....439

Bibliografie selectivă.....505

Prezentarea autorilor

MIHAI BURCEA este cercetător în cadrul INST (din 2018) şi doctor în istorie cu teza „Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaţionale din Spania". în perioada 2006-2013 a fost cercetător în cadrul Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Domenii de interes: istoria structurilor represive din perioada 1945-1989, Partidul Comunist din România în anii ilegalităţii, viaţa politică interbelică. Publicaţii recente: *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator* (coeditor, în colaborare cu Ştefan Bosomitu), Polirom, Iaşi, 2012; „Mihail Roller (1908-1958). O scurtă biografie" (în colaborare cu Ştefan Bosomitu), în *Anuarul HCCMER,* voi. VII: *Identitate, social şi cotidian în România comunistă,* Polirom, Iaşi, 2012; „Recuperarea memoriei interbrigadiştilor şi maquisarzilor români. Studiu de caz: Ion Călin" (I şi II), *Analele Universităţii Bucureşti. Ştiinţe politice,* anul XV, nr. 1,2013, şi nr. 2, 2013. *„Apărând orânduirea de stat". Siguranţa pe urmele lui Gheorghe Crosneff în România interbelică,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2016.

ADRIAN CIOROIANU este profesor, doctor în istorie. Decan al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti (2012-2015), ministru al Afacerilor Externe (2007-2008), ambasador al României la UNESCO (2015-2020). Domenii de interes: istoria comunismului şi postcomunismului românesc (structură socială, istorie intelectuală, reprezentări), relaţii internaţionale contemporane. Dintre volumele publicate menţionăm: *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Curtea Veche, Bucureşti, 2007; *Geopolitica Matrioşkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială,* Curtea Veche, Bucureşti, 2009; *Epoca de aur a incertitudinii. America şi China, ideile şi* Primăvara arabă, *Clio, Clausewitz şi Lady Gaga la începutul secolului XXI,* Curtea Veche, Bucureşti, 2011; *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre istoria românilor,* Curtea Veche, Bucureşti, 2013; *Un centenar şi mai multe teme*

pentru acasă. Ce au învăţat şi ce nu au învăţat românii din ultimul secol de istorie (ed.), Polirom, Iaşi, 2018.

CRISTINA DIAC este cercetător ştiinţific la Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române şi cadru didactic asociat la Departamentul de Istoria Românilor şi a Sud-Estului European al Facultăţii de Istorie, Universitatea din Bucureşti. Publicaţii recente: *Zorii comunismului în România.*

Ştefan Foriş, un destin neterminat, Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014; „Alexandru Buican, la vie transnationale d'un révolutionnaire professionnel", în Jean Vigreux, Romain Ducoulombier (coord.), *Le PCF, un parti global (1919-1989). Approches transnationales et comparées,* Editions Universitaires de Dijon, Collection Histoires, Dijon, 2019; Robert Gildea, Ismee Tames (eds.), *Fighters across Frontiers. Transnational Résistance în Europe, 1936-48,* Manchester University Press, 2020 (coautor).

CORINA DOBOŞ (n. Pălăşan) este doctor în istorie al Universităţii din Bucureşti (2013), cercetător ştiinţific III şi profesor asociat la Universitatea din Bucureşti. Interese de cercetare: istoria ştiinţei şi a guvernamentalităţii, politica penală în România interbelică, politici de populaţie în România în perioada 1930-1980, istoria ştiinţelor sociale şi medicale în România secolului XX. Publicaţii recente: „Pentru sănătatea femeii: elemente ale discursului medical asupra întreruperii de sarcină în România comunistă, 1962-1966", în Anca Dohotariu (ed.), *Familia în România între social şi politic. O incursiune diacronică pluridisciplinară,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2017; „Beyond Idéologies: East-European Démographie Experiments across the Iron Curtam", în Adela Hîncu, Victor Karday (eds.), *Social Sciences în the „Other Europe" since 1945,* CEU University Press, Budapesta, New York, 2018; „Când şi cum a început criza demografică în România. Anchete demografice din anii 1960", în Adrian Cioroianu (ed.), *Un centenar şi mai multe teme pentru acasă. Ce au învăţat şi ce nu au învăţat românii din ultimul secol de istorie,* Polirom, Iaşi, 2018; „Swinging Statistics: Population Research and Political Construction în 20th Century Romania", *History of Communism în Europe,* voi. 9, 2018; „între statistică, monografie şi demografie – Gh. Retegan (1916-1998), un (alt) sociolog fără sociologie", în Zoltán Rostás (ed.), *Şcoala gustiană după 1944. Condamnare, marginalizare şi supravieţuire în regimul comunist,* Cartier, Chişinău, 2021.

DUMITRU LĂCÂTUŞU este doctor în istorie, fost cercetător (expert) la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, apoi asistent de cercetare Ia Universitatea din Bucureşti. în 2017 a înfiinţat Centrul de Consultanţă Istorică (www.consultantaistorica.ro), un centru privat de cercetare specializat în cercetare şi documentare

istorică, consultanţă istorică pentru procese, litigii, documentarea expoziţiilor cu subiecte istorice, investigaţii istorice, întocmirea arborilor genealogici, identificarea unor persoane dispărute şi redactarea istoriilor de familie sau personale. Printre proiectele realizate de CCI se numără expoziţia „Muzeul antreprenoriatului din România”, „Cum se văd 100 de ani de istorie” – un proiect destinat persoanelor cu deficienţe de vedere –, „Invidia la români”, „Istoria afacerilor din România”, „Compania Franco-Română de Navigaţie Aeriană”.

liLIS PLEŞA este consilier superior în cadrul Direcţiei Cercetare, Expoziţii, Publicaţii a CNSAS. Doctor în istorie al Universităţii din Bucureşti (2013). Domenii de interes: istoria Securităţii, istoria PCR, rezistenţa armată anticomunistă. Publicaţii recente: *Gheorghe Gheorghiu-Dej: cultul personalităţii (1945-1965),* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2015; *Caietele CNSAS. Minoritatea evreiască din România (I),* anul X, nr. 2 (20)/2017, Editura CNSAS, Bucureşti, 2018 (coordonator număr tematic); *Caietele CNSAS. Minoritatea evreiască din România (II),* anul XI, nr. 2 (22)/2018, Editura CNSAS, Bucureşti, 2020 (coordonator număr tematic).

LIVIU PLEŞA este consilier superior în cadrul Direcţiei Cercetare, Expoziţii, Publicaţii a CNSAS. Domenii de interes: istoriografia română perioada comunistă, politica de cadre a Securităţii, metode şi mijloace de acţiune ale Securităţii, grupurile de rezistenţă din Munţii Apuseni, nomenclatura PCR. A mai publicat volumul *Istoriografia clujeană sub supravegherea Securităţii (1945-1965),* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2017.

Lista abrevierilor

AANP – Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor
ACNSAS – Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii AFDA – Asociaţia Foştilor Deţinuţi Antifascişti
ANIC – Arhivele Naţionale Istorice Centrale
AOSPRM – Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova ARLUS – Asociaţia Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică BMŢ – Blocul Muncitoresc Ţărănesc
CC – Comitetul Central
CCP – Comisia Controlului de Partid
CFLA – Comitetul Foştilor Luptători Antifascişti
CFR – Căile Ferate Române
CGSU – Consiliul General al Sindicatelor Unitare
CJ – Comitetul Judeţean
CJM – Codul Justiţiei Militare
CNSAS – Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
CP – Codul Penal
CPEx – Comitetul Politic Executiv
CTG – Comandamentul Trupelor de Grăniceri
DGIE – Direcţia Generală de Informaţii Externe
DGP – Direcţia Generală a Poliţiei
DGPCUM – Direcţia Generală a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităţilor de Muncă DGSS – Direcţia Generală a Securităţii Statului (a funcţionat între 30 martie 1951 şi 20 septembrie 1952, când DGSS s-a transformat în MSS şi s-a separat de MAI; după numai un an, MSS a revenit în subordinea MAI, în septembrie 1953)
DRO – Dobrudjanska Revoliuţionna Organizaţiia (Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană)
DRSS – Direcţia Regională a Securităţii Statului
FIAPP – Federation Internationale des Anciens Prisonniers Politiques (Federaţia Internaţională a Foştilor Deţinuţi Politici)

FND – Frontul Naţional Democrat
FNDIPA – Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti FNFDDPA – Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Deportaţi Politici Antifascişti

FNFDIPA – Federaţia Naţională a Foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti FRFDDP – Federaţia Română a Foştilor Deţinuţi şi Deportaţi Politici FRN – Frontul Renaşterii Naţionale
GESTAPO – Geheime Staatspolizei (Poliţia Secretă de Stat)
GUD – Gruparea Universitarilor Democraţi
HCM – Hotărârea Consiliului de Miniştri
ITE – Internaţionala Muncitorilor din învăţământ
KIM – Internaţionala Tineretului Comunist
MADOSZ – Magyar Dolgozók Szövetsége (Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România)
MAE – Ministerul Afacerilor Externe
MAI – Ministerul Afacerilor Interne (1948-1972)
MAN – Marea Adunare Naţională
MApN – Ministerul Apărării Naţionale
MFA – Ministerul Forţelor Armate (1950-1972)
MI – Ministerul de Interne (1972-1989)
MJ – Ministerul Justiţiei
MOPR – Mejdunarodnaia Organizaţiia Pomoşci borţam Revoliuţii (Organizaţia Internaţională pentru Ajutorarea Revoluţionarilor/Ajutorul Roşu)
MSS – Ministerul Securităţii Statului (a funcţionat independent de MAI între septembrie 1952 şi septembrie 1953)
NKVD – Narodnîi Kommisariat Vnutrennih Del (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne)
OETR – Oficiul de Educaţie a Tineretului Român
PCdR – Partidul Comunist din România
PCF – Partidul Comunist Francez
PCM – Preşedinţia Consiliului de Miniştri
PCR – Partidul Comunist Român (1945-1948 şi 1965-1989)
PCS – Partidul Comunist Spaniol
PMR – Partidul Muncitoresc Român
PN – Partidul Naţional
PNC – Partidul Naţional Creştin
PNL – Partidul Naţional Liberal
PNŢ – Partidul Naţional-Ţărănesc
PSD – Partidul Social-Democrat
PŢ – Partidul Ţărănesc
RPR – Republica Populară Română
RSR – Republica Socialistă România
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
SSI – Serviciul Special de Informaţii
STB – Societatea Tramvaielor Bucureşti
UPM – Uniunea Populară Maghiară

UTC – Uniunea Tineretului Comunist (1943-1945 şi 1965-1989)

i ITCdR – Uniunea Tineretului Comunist din România
UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc (1948-1965)
VDRO – Vtreşna Dobrudjanska Revoliuţionna Organizaţiia (Organizaţia Internă Revoluţionară Dobrogeană)
VOKS – Vsesoiuznoe Obşestvo Kulturnoi Sviazi s Zagraniţei (Organizaţia pentru Strângerea Relaţiilor Culturale cu URSS)

Prefaţă

Au fost mai mulţi de o mie[5]

Sau despre ce înseamnă a privi şi cealaltă parte a baricadei

împlinirea în 2021 a o sută de ani de la apariţia *Partidului Comunist din România* (ulterior numit *Partidul Muncitoresc Român,* între februarie 1948 şi iulie 1965, şi în cele din urmă revenit la numele definitiv *Partidul Comunist Român,* din iulie 1965 până în decembrie 1989) nu invită la o celebrare, pentru că, în istoria ultimului secol, influenţa acestui partid asupra societăţii româneşti a fost mai cu seamă nefastă.

Desigur, regimul comunist pare să mai aibă unii nostalgici, cel puţin la nivel declarativ. Dar, în opinia noastră, această nostalgie trimite în principal la tinereţea celor care rememorează acea perioadă, eventual la unele figuri ale conducerii de atunci (precum Nicolae Ceauşescu, să zicem), şi mai puţin la *Partid* ca atare, care practic s-a autodesfiinţat imediat după executarea fostului *Conducător* şi nu a mai avut de atunci nicio reîncarnare notabilă în peisajul politic al României contemporane.

în ultimele două decenii, toţi coautorii acestui volum au lucrat în domeniul de cercetare al istoriei comunismului românesc. în 2012, ne-am întâlnit cu toţii într-un proiect numit „Membri, simpatizanţi, conspiratori şi «tovarăşi de drum». Componenţa Partidului Comunist din România în perioada ilegalităţii – Studii prosopografice", un proiect (condus de editorul volumului de faţă) care a câştigat o finanţare guvernamentală[1] şi care ne-a permis, din 2013 până în 2017, să organizăm diverse conferinţe, să elaborăm un site dedicat temei şi să publicăm două volume[I II]

I Proiect de cercetare finanţat de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice,

CNCS-UEFISCDI, număr de grant PN-II-PCE-2012-4-0594.

II Adrian Cioroianu (ed.), *Comuniştii înainte de comunism.*

în care s-au

Procese şi condamnări ale ilegaliştilor din România, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2014; *idem, Camarazii utopiei. Destine individuale şi de grup din ilegalitatea comunistă,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2018.

strâns o parte dintre concluziile cercetărilor noastre. Aceste două volume au apărut la Editura Universităţii din Bucureşti şi, trebuie să o spunem, au fost publicate atunci în câte un tiraj minuscul, de 150 de exemplare din fiecare volum! Ca amănunt amuzant, vom aminti cum, la lansarea volumului al doilea, la Târgul de carte Bookfest din Bucureşti, din primăvara anului 2018, când am ajuns la standul editurii, oamenii de acolo, cu amabilitate, ne-au spus că aveau o veste bună şi una proastă. Vestea bună era că volumul se vindea deja foarte bine; vestea proastă era că mai erau disponibile cinci exemplare din tot tirajul (iar noi aveam câteva zeci de invitaţi la acea lansare, mulţi dintre ei dorind să primească autografe!).

Drept care ideea retipăririi într-un singur volum a acelor pagini – în acest an, 2021, în care se împlineşte un secol de la apariţia partidului comunist autohton pe scena politică românească – ne-a urmărit de atunci.

Mulţumim editurii Polirom, domnului director Silviu Lupescu şi echipei sale pentru căldura cu care ne-au încurajat în proiectul acestei ediţii, care prezintă, într-o formă revăzută, acele studii despre persoane şi perioade reprezentative (credem noi, autorii) din istoria regimului comunist din România (evident, inclusiv în această prefaţă am „retopit" unele idei din prefeţele volumelor „universitare" din 2014 şi 2018).

Mai multe provocări

Dacă împlinirea unui secol, 1921-2021, nu invită la o celebrare, în schimb profesioniştii Istoriei cred că inclusiv un astfel de centenar poate invita la o analiză mai dezinhibată a acelui partid numit PCdR – PMR – PCR, a oamenilor, programelor şi decadelor sale. în această analiză, patima şi adjectivele trebuie să fie pe loc terţiar (cel mult). Ceea ce ne interesează sunt doar *întrebările de bază,* dintotdeauna, ale Istoriei: *când?, cine?, cum?, cât?* şi *de ce?*

După 1990, a vorbi despre comunism în general sau despre comunismul românesc în particular a devenit de mai multe ori provocator pentru istoricii din orice generaţie. Iată din ce motive:

în primul rând, pentru că trecutul relativ recent al regimurilor comuniste este un capitol foarte *comercial* al disciplinei numite Istorie – şi folosesc aici termenul „comercial" în sensul lui cât se

poate de pozitiv: adică istoria comunismului atrage, naşte curiozităţi, naşte şi polemici, cărţile despre istoria comunismului se caută şi se citesc (iar uneori se şi cumpără!) peste media cărţilor de istorie etc. Aceasta este o realitate. Cât timp va mai dura ea? Nimeni nu ştie, dar noi, ca istorici, ştim foarte bine

că nimic nu durează o veşnicie. Probabil că, la orizontul vreunei generaţii viitoare, interesul pentru istoria comunismului se va mai domoli şi alte subiecte îi vor lua locul. Dar deocamdată, repet, istoria comunismului atrage într-un mod semnificativ, spre bucuria şi spre stimularea celor care studiază acest capitol al trecutului comun.

A doua provocare pleacă din oceanul de clişee care inundă discursul public pe această temă. în fond, istoricul este şi el cetăţean al timpului său, prin urmare nu poate face abstracţie nici de nostalgia ineptă a unora (adepţi ai ideii că „în timpul lui Ceauşescu mergeam cu toţii la Marea Neagră şi nu murea nimeni de foame" etc.), nici de încrâncenarea dispreţuitoare (şi la fel de ineptă) a altora (convinşi că „Nicolae Ceauşescu a fost arestat în tinereţe pentru că fura geamantane din gări", că „Elena Ceauşescu era la 20 de ani o biată prostituată cu nas ascuţit" sau că „susţinătorii comunismului din România – cu toţii nişte şobolani roşii, desigur – erau de ordinul câtorva sute în 1944" etc.). Dacă îşi respectă profesia, istoricul nu poate pactiza cu niciuna dintre aceste extreme; le poate înţelege, desigur, dar nu are voie să le copieze şi nici să le alimenteze. Dimpotrivă, istoricul este dator să restabilească echilibrul între toate aceste clişee, diferite în formă şi total similare în fond, pe cât posibil favorizând realitatea în locul clişeizării: istoricul trebuie să aibă puterea de a spune că în anii lui Ceauşescu nu toţi românii ajungeau la Marea Neagră (şi că azi se pot identifica nişe profesionale sau generaţionale din acest punct de vedere), iar criza alimentară a fost, pe de altă parte, pe cât de umilitoare, pe atât de nerecunoscută oficial vreodată. La fel, este nevoie de curajul de a spune că junele Ceauşescu Nicolae chiar a crezut, pesemne sincer, în utopia comunistă şi chiar a militat de tânăr pentru ea. Sau că viaţa intimă a Elenei Petrescu, devenită Ceauşescu, a fost foarte probabil cu mult mai plictisitoare decât o presupun bârfele. Sau că numărul comuniştilor, simpatizanţilor şi susţinătorilor lor materiali şi morali din România anului 1944 era sesizabil mai mare decât s-ar putea presupune într-o analiză grăbită, la nivelul discursului public.

într-un peisaj atât de plin de clişee, datoria istoricului este să lupte împotriva acestora, cu riscurile de rigoare. *Sine ira et studio* trebuie să rămână, indiferent de subiectul cercetării, deviza noastră de onoare. Datoria unui istoric este de a nu uita nici cealaltă parte a baricadei, cea pe care în anii 1930 sau 1940

luptau o minoritate de oameni ce credeau în comunism şi într-o lume *altfel,* adică *mai bună,* creată după legile lui.

Nu în ultimul rând, o altă provocare pleacă din imprecizia termenilor. Deseori auzim vorbindu-se în jurul nostru – în medii intelectuale – despre „România comunistă de până în 1989". în realitate, istoricii ştiu foarte bine că aceasta nu a existat niciodată! *Comunismul* era ţelul spre care

societatea mergea, mânată din spate de *partidul comunist.* Regimul din România era *comunist,* desigur; partidul unic era şi el *comunist;* dar statul numit România nu a fost niciodată *comunist,* pentru că aceasta era doar miza supremă, scopul înalt, zarea luminoasă – care, din fericire, nu au fost atinse. De fapt, a vorbi despre România *comunistă* din timpul anilor 1947-1989 înseamnă, indirect, a le face un compliment lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu şi tuturor tovarăşilor lor. Nici măcar Coreea de Nord a zilelor noastre nu are pretenţia de a fi ajuns la comunism – cu atât mai puţin ar putea pretinde liderii regimului comunist din România, indiferent de epoca lor.

O întrebare ca o obsesie (legitimă): *câţi au fost?*

în fine, probabil că principala provocare pentru istoricul rememorator este de natură... cantitativă. în timpul multor prezentări ale proiectului nostru de-a lungul anilor din urmă, am constatat că una dintre aşteptările ferme ale auditoriului era ca cercetarea realizată de noi să răspundă la o întrebare asupra căreia s-au oprit frecvent după 1989 nu numai istoriografia românească şi istoricii din ţară, ci şi mulţi dintre cei implicaţi în discursul public de natură istorică: *câţi membri a avut Partidul Comunist Român în perioada interbelică?*

în fapt, proiectul nostru chiar oferă un răspuns la această întrebare, în baza noastră de date pentru această cercetare am avut 8614 fişe ale unor presupuşi ilegalişti comunişti (v. pp. 387-389). *însă această cifră reflectă doar numărul comuniştilor care au rămas după* 23 *august 1944 în România şi care au completat fişa de recensământ (cerută de partidul ajuns la putere) între 1951-1952.* Mai mult, baza de date realizată le permite celor interesaţi de subiect să afle nu doar numărul comuniştilor, ci şi pe cel al simpati- zanţilor şi membrilor UTC din intervalul de timp menţionat. O altă posibilitate oferită de proiect este analiza principalelor caracteristici ale acestora: originea etnică, relaţia cu partidul, acţiunile din ilegalitate, principalele evenimente represive, parcursul biografic între 23 august 1944 şi 1951-1952 etc. Astfel putem constata în ce măsură rolul şi comportamentele din perioada ilegalităţii au reprezentat un factor determinant

pentru evoluţia postbelică a acestora.

De reţinut că nu sunt cuprinşi în recensământul intern al Partidului Muncitoresc Român din 1951-1952 acei comunişti care aveau funcţii de conducere în Secretariatul şi Biroul Politic al CC al PMR, cei care s-au stabilit după 23 august 1944 în alte state (Bulgaria, Ungaria, Uniunea

Sovietică etc.), cei care au murit înainte de data recensământului din varii motive (fie în timpul executării pedepselor privative de libertate, fie ca urmare a deportării, fie din cauze naturale etc.). De asemenea, printre cei recenzaţi nu se regăsesc acei foşti comunişti care se aflau în penitenciare după instaurarea regimului PCdR/PMR. Cazul cel mai elocvent este cel al primului secretar general al Partidului Comunist din România, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru: poate să pară bizar, dar în acei ani el nu era luat în calcul când se inventaria selecta castă a ilegaliştilor! Ceea ce pentru istoricii de azi este uluitor – chiar dacă înţelegem, desigur, că partidul avea propria grilă de interpretare a realităţii.

în total, în literatura de specialitate au fost propuse mai multe variante numerice privind numărul comuniştilor înainte de 23 august 1944: cifrele vehiculate s-au oprit de cele mai multe ori la numărul de 1.000 de persoane. Estimarea îşi are originea într-o apreciere a Anei Pauker din timpul audierii ei pe linie de partid[1].

Aprecierea este preluată şi în una dintre cele mai recente cărţi care se opreşte asupra acestui aspect din istoria interbelică a partidului. Istoricul Lucian Boia exemplifică, în volumul său *Strania istorie a comunismului românesc (şi nefericitele ei consecinţe),* că „ţara cu cei mai puţini comunişti a devenit ţara cu partidul comunist cel mai numeros”[III] [IV] [V]. Sugestiv, capitolul respectiv se numeşte „Ţara cu o mie de comunişti”.

Totuşi, pe ce se bazează această persistentă legendă a celor *o mie*[7]*.* Pe *simpla segmentare* a celor care s-au pus atunci în slujba *ideii comuniste:* sunt reţinuţi numai cei care, eventual, trecuseră pragul înscrierii în partid, dar sunt trecuţi cu vederea cei care, fără a fi membri, serveau totuşi partidul ca susţinători, simpatizanţi implicaţi etc.

Pentru a nu cădea fără scăpare în capcana cifrelor şi a controverselor pe care le pot stârni acestea, noi am considerat

III Pentru mai multe informaţii despre această versiune a numărului comuniştilor români, vezi loan Chiper, „Consideraţii privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a PCR între 1921-1952”, *Arhivele Totalitarismului,* voi. 21, nr. 4,1998; Vladimír Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* ediţia a Il-a, Humanitás, Bucureşti, 2014, p. 123.

IV Lucian Boia, *Strania istorie a comunismului românesc (şi nefericitele ei*

V*consecinţe),* Humanitás, Bucureşti, 2016, p. 7.

mereu că este necesară, de la începutul oricărei discuţii pe această temă, *o precizare:* să nu uităm că, în perioada interbelică, partidele comuniste nu au fost organizaţii politice clasice. Odată intrate în ilegalitate, ele au încetat să acţioneze la vedere, iar sediile lor nu erau cunoscute neiniţiaţilor sau celor neinteresaţi. Singurii care cunoşteau sediul unei celule comuniste erau membrii ei, respectiv angajaţii Siguranţei care îi urmăreau. încă din 1924, Congresul al III-lea

al Partidului Comunist din România a ales ca tactică de luptă şi metodă de construire a partidului munca ilegală. în rezoluţiile adoptate atunci, se sublinia că activitatea conspirativă trebuie să primeze chiar şi în acele momente când partidul era legal.

Date fiind împrejurările în care lucrează PCdR, întreaga organizaţie a partidului trebuie construită ilegal. înainte de toate, este necesară construirea unui puternic aparat ilegal al partidului, care va rămâne ilegal chiar şi atunci când întreg partidul va trece printr-o perioadă legală[1]. Ca atare, *munca ilegală* a fost unul dintre principiile în baza cărora a funcţionat PCdR în toată perioada interbelică.

Acesta a fost completat de altele, impuse de tactica politică a lui Lenin încă dinainte ca partidul bolşevicilor să preia puterea în Rusia: conspirativitatea, „alegerea cea mai severă a membrilor" şi „pregătirea revoluţionarilor profesionişti", după cum se spunea într-un document (de inspiraţie stalinistă, desigur) al comuniştilor români, în 1931[VI VII].

Astfel, cineva interesat să devină membru al acestui partid nu putea să adere la mişcarea comunistă prin simpla sa dorinţă sau punere la dispoziţie. Nu intra pe uşa organizaţiei, completa o cerere de adeziune, un chestionar autobiografic, iar la sfârşit ieşea cu carnetul de membru PCdR în buzunar. Lipsa unor evidenţe ale partidului din anii interbelici (ea însăşi impusă de condiţiile clandestinităţii şi ilegalităţii) îngreunează identificarea precisă a numărului comuniştilor din acest interval de timp. Această carenţă este doar în parte suplinită de recensământul intern al partidului din anii 1951-1952.

în documentele perioadei comuniste este menţionată adesea o frază- cheie: *a fost atras în partid,* ceea ce însemna că partidul era cel care îşi alegea membrii. De regulă, activitatea unui viitor prozelit începea prin participarea sa la acţiunile imaginate şi întreprinse de partid. Iar în final i se putea propune aderarea la partid, fără ca această propunere să fie obligatorie sau să vină de la sine.

Din acest motiv, intrarea în partid avea (evident, păstrând proporţiile) mai curând semnificaţia unui ritual de iniţiere într-o

---

VI Moţiunile şi Rezoluţiile Congresului al IlI-lea al PCdR sunt disponibile la AOSPRP, colecţia 50, inventar 3, dosar 446, f. 18.

VII AOSPRP, *Chestiunea organizatorică,* broşură publicată de Editura Partidului Comunist din România, 1931, p. 29.

organizaţie secretă, care includea şi citirea de către viitorul recrut a materialelor de propagandă ale partidului comunist. Totodată, în urma analizării unor fişe identificate în cadrul proiectului, am observat că, în unele cazuri, atragerea în partid se realiza şi prin intermediul unei rude foarte apropiate (frate, soţ). Nu

este deloc întâmplător că ceea ce numim *comunismul românesc* oferă câteva zeci de cazuri (!) de familii de comunişti întemeiate încă din perioada ilegalităţii. Atragerea în mişcare printr-o persoană de încredere este explicabilă atât prin conspirativitatea ce caracteriza organizaţia comunistă, cât şi prin „educarea" oricărui comunist de a apela doar la acele persoane de încredere. Şi cine, măcar în teorie, putea să fie mai de încredere decât un frate, o soră sau o soţie? în acest caz, rudele apropiate ale membrilor îndeplineau diferite roluri: curier, gazdă, „tehnic", „logodnică" (de faţadă) ş.a.m.d.

Faptul că nu toţi cei care activau în cadrul mişcării comuniste erau membri de partid nu trebuie să ne surprindă – el este, de altfel, indicat şi de unii dintre foştii comunişti, de-a lungul întregii istorii a regimului. Egon Balaş, comunist român de origine maghiară, remarca în volumul său memorialistic acest aspect. El compara intrarea în partid cu înregimentarea într-o organizaţie militară:

> Ştiam deja că nu toţi comuniştii sunt membri de partid şi că apartenenţa la partid era rezervată doar celor mai devotaţi şi mai hotărâţi comunişti, celor care conduceau lupta. Mi se ceru să decid dacă vroiam să fac acest pas hotărâtor, care în multe privinţe semăna cu înrolarea într-o grupare militară[VIII].

în acelaşi timp, intrarea în partid presupunea că viitorul comunist pierdea controlul asupra destinului său, el devenind doar o rotiţă pentru succesul revoluţiei comuniste. Sacrificiile şi renunţările pe care trebuia să le facă un aderent îi erau precizate de recrutor încă din momentul în care i se avansa posibilitatea de a face saltul de la statutul de simpatizant la cel de membru. Teohari Georgescu, ministru al Afacerilor Interne între 1945 şi 1952, se opreşte asupra acestui aspect în memoriile sale din anii 1970:

> El mi-a pus întrebarea dacă vreau să intru în partid şi i-am spus: Nici o clipă nu stau la îndoială. Atunci el mi-a spus: „Ştii ce însemna intrarea în partid? Intrarea în partid înseamnă să renunţi la familie". Eu am fost legat de familie. Pierzând

VIIIEgon Balaş, *Voinţa de libertate. O călătorie primejdioasă prin fascism şi comunism,* traducere de Stela Tinney, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001, p. 69.

amândoi părinţii s-a creat o legătură între fraţi şi surori încât formam un colectiv, cu toate acestea nu am ezitat să spun că sunt gata să părăsesc familia. [...] A continuat mai departe: „Dar şti[i] ce înseamnă a intra în partid? înseamnă să renunţi la libertate”. I-am spus sunt gata şi pentru acest lucru. „Dar nu este acest ultim lucru la

> care trebuie să renunţi. A intra în Partid înseamnă să renunţi şi la viaţă. Adică să-ţi dai şi viaţa pentru partid". Am spus [...] sunt gata şi pentru acest lucru[1].

Evident că memorii precum cea de mai sus sunt în bună parte falsificate, tocmai prin faptul că au fost scrise după victoria mişcării din care autorii făceau parte. Totuşi, cel puţin dintr-un punct de vedere nu exagerau: caracterul cvasicazon al vieţii de partid.

Un alt aspect de reţinut este că adesea studiile care se opresc asupra PCdR tind să eludeze situaţia celorlalte partide din această parte a Europei. Aşadar, merită să ne întrebăm dacă PCdR a fost prin ceva (şi, dacă da, prin ce?) diferit de celelalte organizaţii comuniste din regiune. în optica noastră, în măsura în care analizăm istoria celorlalte partide comuniste din Europa Centrală şi Răsăriteană, vom putea observa că situaţia partidului comunist român nu a fost unică şi nici diferită.

în septembrie 1923, comuniştii bulgari au condus o revoltă eşuată (inspirată, evident, de modelul leninist), iar după doi ani au organizat un atentat împotriva ţarului Boris al III-lea. Acţiunea din 1925 a avut consecinţe tragice. După cum menţionează Mark Kramer, o sută de oameni au murit şi a fost introdusă legea marţială, ceea ce a condus la declanşarea unei aspre represiuni împotriva comuniştilor bulgari[IX X]. în Iugoslavia, potrivit lui Jerca Vodusek Stării, partidul comunist a fost înfiinţat încă din iunie 1920, cu un an înainte ca Lenin să elaboreze cele 21 de reguli pe care erau obligate să le respecte partidele ce voiau să adere la Comintern. La această dată, Partidul Socialist Iugoslav şi-a schimbat numele în Partid Comunist. După doar câteva luni de la înfiinţarea sa, în decembrie 1920, partidul a fost interzis, ca urmare a atacurilor teroriste organizate, a conflictelor armate cu poliţia şi a grevelor violente pe care le-a orchestrat. Ulterior avea să se revină asupra acestei decizii, însă doar până în august

IX ANIC, colecţia 60 – Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecţia 60), dosar 663, ff. 28-30.

X Mark Kramer, „Stalin, Soviet Policy, and the Establishment of a Communist Bloc în Eastern Europe, 1941-1949", în Timothy Snyder, Ray Brandon (eds.), *Stalin and Europe: Imitation and Domination, 1928-1953,* Oxford University Press, Oxford, New York, 2014, p. 267.

1921, când partidul a fost din nou interzis, pentru următoarele două decenii, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apartenenţa la această organizaţie nu era doar sancţionată penal[XI]. în acei ani, unii medici sârbi

XI Jerca Vodusek Staric, „Stalinist and anti-Stalinist repression în Yugoslavia, 1944-1953”, în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (eds.), *Stalinist Terror*

au încercat să „vindece" orientarea comunistă a unui segment al populaţiei, mai ales în rândul tinerilor, considerând-o una dintre maladiile epocii. După cum menţionează Ana Antic, în unele cazuri intervenţia medicală asupra tinerilor comunişti era cerută chiar de părinţii acestora[1].

De altfel, majoritatea partidelor comuniste din această parte a Europei au avut un destin similar. Interzise la scurt timp după înfiinţare, au acţionat în ilegalitate până la preluarea puterii, după al Doilea Război Mondial. Astfel, ilegalitatea şi închisoarea au fost principalele experienţe ale comuniştilor, care, în mod categoric, au influenţat modul lor de a acţiona după preluarea puterii. Referitor la acest aspect, psihiatrul basarabean Ipolit Derevici, el însuşi deţinut pentru activitate comunistă în anii 1930, remarca: „în prima etapă e o psihologie specială a tovarăşilor care ieşeau din închisoare, toţi erau dominaţi de ideea că fuseseră închişi şi de aceea primeau lucrurile cu suspiciune"[XII XIII XIV]. Această suspiciune nu i-a părăsit niciodată pe ilegaliştii români.

Singura excepţie o reprezintă Partidul Comunist din Cehoslovacia, care a fost un partid legal în perioada interbelică, având şi reprezentanţi în parlamentul ţării. Cu toate acestea, ca şi restul partidelor comuniste, şi cel din Cehoslovacia a suferit aceeaşi stalinizare în anii 1930[XV], fiind caracterizat, la rândul său, de schisme la nivelul elitei. în legătură cu acest ultim caz, ne putem întreba dacă Partidul Comunist din Cehoslovacia a fost diferit de restul organizaţiilor de acest gen sau dacă democraţia şi societatea cehoslovace au fost ceva mai dezvoltate decât celelalte democraţii din Europa Centrală şi Răsăriteană. Să fi înlesnit această aparentă „permi- sivitate" cehoslovacă existenţa unui partid antisistem, controlat de Moscova? Sunt doar alte întrebări din lungul şir al celor asupra cărora am putea medita.

Astfel, putem observa că PCdR nu a fost diferit, ci s-a încadrat

---

XII *în Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression,* Manchester University Press, Manchester, 2010, p. 161.

XIII Ana Antic, „Therapeutic Fascism: Re-educating Communists în Nazi-occupied Serbia, 1942-44", *History of Psychiatry,* vol. 25, nr. 1, 2014, pp. 35-56.

XIV ANIC, colecţia 60, dosar 665, f. 208.

XV 1. Moţiunile şi Rezoluţiile Congresului al III-lea al PC, AOSPRP, colecţia 50, inventar 3, dosar 446, f. 23.

perfect în traiectoria celorlalte partide din această parte a lumii. Desigur, numărul membrilor acestor partide diferă. însă în cazul românesc studiile care s-au oprit asupra acestui aspect *nu i-au luat în considerare* şi pe cei care interacţionau cu partidul în calitate de simpatizanţi şi susţinători. Dintre aceştia erau aleşi viitorii membri de partid. Moţiunile şi rezoluţiile

Congresului al IV-lea al PCdR le recomandau organizaţiilor de partid să racoleze cât mai mulţi simpatizanţi pentru a putea crea şi menţine legătura cu masele, dar şi pentru a-şi întări ulterior rândurile'.

în aceste condiţii, o primă concluzie – sau mai curând una de etapă – a proiectului nostru este că dezbaterea privind numărul comuniştilor români din ilegalitate *(câţi au fost?)* trebuie, pe cât posibil, deparazitată de prejudecăţi, ironii şi clişee. Alături de susţinători şi simpatizanţii implicaţi activ în mişcare, numărul armatei clandestine a *ideii comuniste* în România a fost *considerabil mai mare* decât cei 800 sau 1.000 de care se vorbeşte deseori. A reduce mişcarea comunistă românească interbelică numai la proporţia celor care erau ca atare membri de partid este o eroare, şi nu ajută în explicarea *sine ira et studio* a ceea ce s-a întâmplat în acele decenii la extrema stângă a politicii româneşti.

Poveşti din primele vârste ale partidului

Ei bine, acestea fiind provocările aflate azi în faţa celor ce au curiozitatea de a cerceta documentele regimului trecut, autorii volumului de faţă au decis să se întoarcă spre începutul poveştii comunismului românesc. Vom vedea aici, împreună, ecourile unor ani în care simpatiile comuniste erau mai curând un soi de *exotism* ideologic şi nimeni nu ar fi putut bănui atunci că *exotismul* va putea deveni vreodată normă şi dogmă. într-o vreme în care niciun spirit lucid nu ar fi putut paria pe victoria comunismului în România, într-un timp în care însuşi partidul ce purta acest nume era oficial interzis, totuşi unii cetăţeni ai acestei ţări au activat cu patimă şi entuziasm pentru victoria unor idei în care credeau cu încrâncenare şi chiar cu o doză bună de fanatism.

Aşadar, miza paginilor ce urmează este să prezinte pe baza arhivelor o parte din istoria şi biografiile, cât mai reale, ale comuniştilor români ce activau în perioada interbelică sau în primii ani ai războiului. Mai precis, ne-au interesat procesele lor – adică întâlnirile lor (nedorite) cu sistemul de justiţie românesc, în faţa căruia cu toţii erau pasibili de un păcat *originar:* a fi comunist în anii 1930 sau la începutul anilor 1940 însemna a fi

un admirator al satrapului Stalin de la Kremlin. Spre stupefacţia şi neplăcerea justiţiei româneşti – ca şi spre potenţiala noastră uimire dezagreabilă astăzi –, astfel de admiratori au existat în România. Procesele

lor ni-i arată opuşi legilor de atunci, dar destul de curajoşi în arenă. Vom vedea strategiile lor de apărare, orgoliul lor de a face parte dintr-o *castă de iniţiaţi* sau convingerea lor că aparţin avangardei unei lumi pe care o credeau mai dreaptă şi mai bună.

Ce avea să urmeze după 1945 se ştie. Dar fragmentele de istorie ce urmează provin dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, când nimeni nu bănuia că un astfel de conflict ar putea urma sau ce ruptură profundă va produce el pe harta politică a Europei.

Aşa cum o spune titlul, ne-au interesat aici câţiva dintre *comuniştii de dinainte de comunism,* adică acei militanţi care şi-au consumat energia şi timpul pentru o cauză ce atunci părea improbabilă, dacă nu imposibilă. Nu are rost să călcăm pe gheaţa subţire a istoriei contrafactuale, dar este foarte probabil că, *dacă* Germania lui Hitler nu ar fi atacat Uniunea Sovietică în 1941, partidul comunist nu ar fi ajuns niciodată la conducerea României (sau Poloniei, sau Ungariei ş.a.m.d.).

Se cuvine acum să le dăm cuvântul autorilor – şi eroilor lor.

Elis Pleşa, cu minuţia pe care colegii istorici i-o recunosc, tratează aici cazul unui prizonier „de soi" al anilor 1930, un maistru electrician în care nimeni nu îl putea bănui pe atunci pe viitorul conducător al României: Gheorghe Gheorghiu-Dej. După adjudecarea puterii de către comunişti, Gheorghiu-Dej îşi va fundamenta legitimitatea poziţiei sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului, rolul deţinut în organizarea grevei de la Atelierele CFR Griviţa constituind principala sursă la care a apelat în acest sens, însă fiind conştient că rolul său în acest eveniment putea fi contestat de anumiţi lideri ai partidului, unul dintre obiectivele sale de după 1945 a vizat rescrierea trecutului, astfel încât meritele adversarilor săi să fie minimalizate sau chiar trecute sub tăcere. Ca atare, materialele propagandistice comuniste vor susţine în repetate rânduri că liderul partidului reuşise în timpul celor două procese ale ceferiştilor performanţa de a se transforma din *acuzat* în *acuzator,* chiar dacă în realitate lucrurile nu se petrecuseră întocmai. Procesul celor implicaţi în greva de la Griviţa a început pe 17 iulie 1933, la Bucureşti, instanţa de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată. Numărul foarte ridicat de inculpaţi (nu mai puţin de 115 persoane!) necesitase prezenţa pe banca apărării a numeroşi

avocaţi, mulţi dintre aceştia fiind specializaţi în apărarea liderilor comunişti. Sentinţa nr. 571, pronunţată pe 19 august 1933, îl va condamna pe Gheorghiu-Dej la 15 ani de muncă silnică, în vreme ce Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu primeau cea mai grea pedeapsă, muncă silnică pe viaţă. în urma recursului, admis pe 29 martie 1934 de Curtea Superioară de Justiţie Militară, în baza unor *erori de procedură,*

procesul a fost mutat la Craiova, spre a fi rejudecat de Consiliul de Război al Corpului I Armată. Procesul de la Craiova a debutat pe 4 iunie 1934; sentinţa nr. 137 din 1 iulie 1934 a pronunţat pedepse aspre, deşi mai mici decât cele stabilite în procesul de la Bucureşti. Astfel, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, iar Gheorghiu- Dej – alături de Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi şi Marin lonescu – a fost condamnat la 12 ani de muncă silnică. Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat de comiterea unor infracţiuni contra liniştii publice pe timp de asediu şi mai ales pentru „provocare la rebeliune", în calitate de agent al Cominternului. Recursul înaintat de acesta a fost respins, pe 1 octombrie 1935, de înalta Curte de Casaţie şi Justiţie Militară. Pedeapsa rămânând astfel definitivă, Gheorghiu-Dej şi ceilalţi condamnaţi au fost transferaţi în penitenciare de maximă siguranţă (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind în libertate abia în august 1944.

Vorbind despre *tatăl* simbolic, nu se poate să ocolim destinul *fiului* simbolic: aşadar, după Gheorghe Gheorghiu-Dej, era întru totul firesc ca acest volum să cuprindă şi povestea procesului lui Nicolae Ceauşescu. Cu acribia-i şi inspiraţia-i binecunoscute, Cristina Diac şi-a asumat aici acest capitol *ceauşescian* al ilegalismului românesc. Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov, Nicolae Ceauşescu se alătura sutelor de militanţi ai mişcării comuniste interbelice aduşi în faţa justiţiei militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai uşoare, precum arestări preventive urmate de eliberare sau plasarea în „domiciliu obligatoriu" în localitatea natală. în 1936, viitorul lider al României comuniste cunoştea „botezul focului", ajungând să dea socoteală în justiţie pentru înrolarea sa într-o mişcare politică prohibită; va cunoaşte apoi experienţa detenţiei, o altă etapă cvasiobligatorie în biografia oricărui „revoluţionar de profesie". La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani, dar deţinea deja o funcţie în ierarhia mişcării: era secretar al organizaţiei UTCdR din regiunea Prahova. Fusese trimis în Dâmboviţa, să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea este că atunci când jandarmii, apoi poliţiştii au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al tentativei statului de a déstructura timidele încercări de constituire în România a unui Front Popular Antifascist, iar la nivel local – de a preveni

răspândirea „microbului” comunist printre lucrătorii din industria extractivă. Studiul Cristinei Diac şi-a propus să prezinte, în afară de faptele propriu-zise, şi modalitatea în care funcţiona justiţia interbelică *vis-à-vis* de comunişti în general şi faţă de tânărul Ceauşescu mai ales. Totodată, studiul îşi propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceauşescu. Concret,

a fost condamnat pentru că avea asupra sa broşuri de propagandă comunistă şi pentru că participase la o întrunire, în casa unui ţăran, unde se discutase politică. Condamnarea din 1936, în loc să-şi îndeplinească funcţia de „intimidare specială", adică să-l sperie pe tânărul comunist şi să-l determine să se abţină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar, întemniţarea alături de lideri ai mişcării, la închisoarea Doftana, l-a propulsat pe Ceauşescu într-un univers aparte, al deţinuţilor politici, şi i-a oferit ulterior legitimitate.

Studiul propus de Corina Doboş propune o analiză cantitativă şi calitativă a situaţiei militanţilor comunişti proveniţi din România şi activi în Franţa într-un context istoric precis. Reamintim că toate studiile dedicate diferitelor grupuri utilizează informaţiile oferite de instrumentul digital de lucru ANDCO, suplimentate cu informaţii relevante găsite în documentele de arhivă sau în diferite tipuri de memorii.

Liviu Pleşa, un pasionat al istoriei regimului comunist, scrie aici despre procesul interesantului personaj care a fost Vasile Luca. Interzicerea PCdR în 1924 le-a oferit autorităţilor cadrul legal pentru măsuri împotriva liderilor şi membrilor acestui partid, a cărui doctrină avea vădite accente antinaţionale şi antistatale. în acel moment, Vasile Luca conducea organizaţia regională Braşov a PCdR, fiind activ mai ales pe linie sindicală, motiv pentru care a fost inclus chiar în prima serie de procese intentate conducătorilor partidului. Condamnat în contumacie în 1925, Luca avea să fie arestat în 1926 şi inclus în procesul lui Boris Ştefanov, unul dintre liderii de marcă ai PCdR din acea perioadă. După mai multe tergiversări, procesul a avut loc în cele din urmă în 1928, alături de cei doi fiind judecat şi militantul comunist Barbu Zaharescu. Dacă Ştefanov şi Zaharescu au primit pedepse mari (8, respectiv 7 ani), Luca a fost achitat, posibil ca o recompensă a faptului că acceptase să devină informator al Siguranţei. Acest detaliu îl va urmări toată viaţa. După o vizită la Moscova, Vasile Luca şi-a continuat activitatea propagandistică intensă pe linie sindicală, fiind numit secretar al Sindicatelor Revoluţionare Unitare (organizaţie- paravan a PCdR), poziţie din care a coordonat pregătirea grevelor din 1933 de la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti şi de pe Valea Prahovei. A fost inclus în procesul greviştilor de la Griviţa, dar, reuşind să scape pentru moment de arestare, a fost condamnat în contumacie la 20 de ani de muncă silnică. Arestat în vara anului 1933, a fost trimis în

judecată. Procesul a durat mai mult de cinci ani, sentinţa fiind casată de mai multe ori (însă pe motive procedurale), pentru ca în toamna anului 1938 să fie condamnat la 5 ani şi 6 luni de închisoare corecţională. Eliberat în aprilie 1939, Luca şi-a reluat imediat activităţile politice ilegale, fiind practic al doilea om în partid după Ştefan Foriş. în aprilie 1940, în timp ce încerca să ajungă în URSS pentru a primi instrucţiuni, a fost arestat la Cernăuţi şi condamnat la 8 luni de închisoare. Nu a executat însă prea mult din pedeapsă, întrucât în scurt timp avea să fie eliberat de sovietici. La fel ca ceilalţi lideri ai partidului comunist (Gheorghiu-Dej, Ana Pauker ş.a.), Vasile Luca şi-a legitimat poziţiile deţinute în partid şi în stat după 1945 prin anii de detenţie pe care îi executase din cauza activităţii desfăşurate în interesul partidului.

Dumitru Lăcătuşu, un împătimit al arhivelor, are două studii în cartea de faţă: unul, care închide volumul, explorează grupul respondenţilor pro- veniţi din Basarabia, iar celălalt urmăreşte unul dintre cele mai interesante episoade ale istoriei nucleului comunist românesc interbelic: procesul Anei Pauker. Arestarea ei în iulie 1935, alături de alţi membri ai Secretariatului Comitetului Central al partidului, a reprezentat o importantă lovitură a Siguranţei împotriva mişcării comuniste, care părea să fi fost decapitată de principalii lideri. Partidul a încercat să profite de pe urma acestui eşec, transformând procesul intentat celor 19 comunişti într-o acţiune de propagandă şi diseminare a mesajului comunist. Un scop propagandistic l-au avut şi autorităţile vremii, care au încercat să transmită prin intermediul acestui proces că majoritatea adepţilor partidului comunist erau evrei şi maghiari. Efortului autorităţilor li s-a alăturat şi presa de dreapta, care – în perioada procesului – a desfăşurat o *anchetă* despre ceea ce însemna comunismul şi pericolul pe care îl reprezenta pentru statul român. Articolul domnului Lăcătuşu analizează desfăşurarea procesului intentat Anei Pauker şi celorlalţi comunişti din lotul său prin examinarea şi analizarea următoarelor aspecte: arestarea şi interogarea inculpaţilor, reprezentarea procesului în presa vremii, desfăşurarea procesului în Bucureşti şi Craiova şi sentinţele primite. Sunt prezentate principalele date biografice ale protagoniştilor, dar şi pledoariile cele mai reprezentative ale avocaţilor care i-au apărat pe cei 19 comunişti în proces.

Mihai Burcea, unul dintre cei mai harnici şi inspiraţi cercetători ai tinerei generaţii, tratează la rândul său două subiecte: mai întâi, cazul unui personaj mai puţin cunoscut, dar foarte ilustrativ pentru istoria de atunci a mişcării – Petre Gheorghe. Acesta a fost un militant de bază al mişcării comuniste, provenit din aripa bulgară a partidului. în anii 1930 a deţinut funcţia de şef al organizaţiei de tineret comuniste, iar la începutul anilor 1940 a ocupat poziţia de secretar al Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, Gheorghe a intrat în conflict direct cu Ştefan Foriş, liderul PCdR în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pe considerente ce ţineau de modul în care partidul trebuia să se raporteze la autorităţile antonesciene. Gheorghe a fost arestat în primăvara anului 1942, după ce intrase în contact cu câţiva comunişti bulgari cărora, la cererea spionajului sovietic, urma să le furnizeze informaţii referitoare la trupele germane şi române staţionate în Dobrogea. După arestare, Petre Gheorghe a fost anchetat de organele Serviciului Special de Informaţii, care l-au trimis în faţa Curţii Marţiale Ploieşti, pentru a fi judecat sub acuzaţiile de spionaj şi înaltă trădare. Procesul a avut loc în ziua de 6 august 1942, Gheorghe fiind condamnat la pedeapsa capitală. A fost executat în dimineaţa zilei de 8 februarie 1943. Procesul lui Petre Gheorghe este relevant pentru modul în care instanţele militare judecau procesele politice şi de spionaj pe timp de război. De regulă, curţile marţiale judecau şi pronunţau sentinţa în aceeaşi zi, însuşindu-şi de cele mai multe ori concluziile procurorilor militari. De asemenea, Petre Gheorghe a fost cel mai marcant lider al PCdR din perioada celui de-al Doilea Război Mondial care a fost judecat şi executat pentru activităţi de spionaj şi înaltă trădare. Mai apoi, într-un alt studiu, Mihai Burcea se ocupă de grupul voluntarilor români din Brigăzile Internaţionale din Spania, o formă de activism antifascist care avea să fie foarte apreciată ulterior (deşi bilanţul final, sugerează autorul, trebuie analizat de la caz la caz).

în fine, câteva cuvinte despre studiile de caz propuse de editorul acestui volum, subsemnatul Adrian Cioroianu: un studiu îi este dedicat Iui Petre Constantinescu-Iaşi, exemplu ilustrativ al intelectualului de stânga român care, în anii 1920 şi 1930, evoluează de la o linie confuză a unui sindicalism de sorginte

occidentală spre o pasiune stalinistă din ce în ce mai concretă (dar niciodată asumată ca atare). Constantinescu-Iaşi a fost un pasionat al scrisului. Scrisul a fost principala sa armă de luptă – de la articole de ziar până la memorii către directorii închisorilor prin care a ajuns, Constantinescu-Iaşi chiar a crezut în puterea cuvântului şi, fără ezitare, a utilizat-o în folosul cauzei sale, cauză ce va face din el un ministru al Propagandei în primii ani ai comunizării ţării. Al doilea studiu este despre Scarlat Callimachi (parte dintr-un volum în pregătire) şi prezintă evoluţia surprinzătoare a fiului unei familii „de viţă" până la a deveni (printr-un jurnalism militant pus în slujba partidului comunist în anii 1930) cel pe care tovarăşii săi de idei l-au numit (ca un compliment) „prinţul roşu".

*

Editorul unui astfel de volum nu poate încheia prefaţa fără să mulţumească partenerilor-colegi din această întreprindere editorială şi istorio- grafică. Semnatarele şi semnatarii acestor studii sunt cercetători de primă mână; toţi au flerul detaliilor importante din munţii de file cercetate, au bunul-simţ al nuanţelor şi au curiozitatea de a merge spre cauza lucrurilor. Pentru profesorul doar puţin mai experimentat care sunt, a fost un privilegiu să lucrez alături de astfel de partizani ai muzei Clio. Şi o voi face oricând în viitor, având încredere în pana, ochii şi mintea lor şi în interpretarea pe care o dau istoriei comuniştilor sau regimului comunist din România.

Adrian Cioroianu

Capitolul 1

Gheorghe Gheorghiu-Dej: de la răzvrătirea unui muncitor la falsificarea unei legende. „Procesul ceferiştilor” din anii 1933-1934 şi răzbunarea ulterioară

Elis Pleşa

După 1944, Gheorghiu-Dej şi-a fundamentat legitimitatea poziţiei sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului. Rolul avut în organizarea grevei de la Griviţa a constituit principala sursă la care a apelat pentru a-şi consolida locul în conducerea partidului şi a statului.

Provenit dintr-o familie săracă din Bârlad, viitorul lider al PMR a fost nevoit să muncească de foarte devreme (de la 11 ani) şi să abandoneze relativ repede şcoala[XVI]. Vârsta şi lipsa unei calificări l-au obligat să-şi schimbe în mai multe rânduri locul de muncă, alegându-şi în cele din urmă meseria de electrician, care oferea perspective mai sigure. S-a angajat la o fabrică din Comăneşti, unde a luat contact cu greutăţile vieţii muncitorilor din acea perioadă, fapt care l-a motivat să se înscrie în sindicat şi să participe la greva generală din 1920. Prima acţiune revendicativă i-a adus însă şi contactul brutal cu lipsa de scrupule a patronatului acelor vremuri, toţi greviştii fiind imediat conce- diaţi.

XVITudor Olaru, „Primul candidat al Capitalei. Gh. Gheorghiu-Dej”, *Scânteia,* 18 noiembrie 1946, pp. l-2.

Un electrician cu idei politice

După un an, Gheorghiu-Dej a reuşit să se angajeze ca electrician la Societatea de Tramvaie din Galaţi, dar la jumătatea anilor 1920 a fost din nou concediat, întrucât ar fi organizat mai multe proteste ale muncitorilor împotriva introducerii zilei de muncă de nouă ore, alături de revendicări de majorare a salariilor[1]. Şi-a găsit însă un loc de muncă tot la o unitate economică de stat, fiind primit ca electrician la Atelierele CFR din Galaţi.

în special după debutul crizei economice, care a contribuit din plin la erodarea nivelului de trai al muncitorilor, oricum scăzut, Gheorghiu- Dej a început să fie tot mai activ în plan politic. în opinia lui, muncitorii trebuiau să iasă din starea de expectativă şi să protesteze faţă de condiţiile grele de muncă şi de viaţă, cu atât mai mult cu cât salariile le scăzuseră simţitor. Ideile sale se apropiau astfel de politica PCdR, partid care susţinea cu asiduitate astfel de acţiuni protestatare ale muncitorilor. Gheorghiu-Dej a fost atras de principiile ideologiei comuniste care proclamau egalitatea socială şi lupta de clasă, fiind interesat mai ales ca muncitorii să obţină tratament corect din partea patronatului şi a angajatorilor.

în 1930 s-a înscris în PCdR[XVII] [XVIII] şi, graţie activităţii agitatorice desfăşurate, i-a fost repartizată sarcina de a organiza celula de partid la Atelierele CFR Galaţi. Ulterior, partidul comunist i-a încredinţat rolul de a organiza activitatea de propagandă şi la alte ateliere CFR din Moldova.

După numai un an, activitatea procomunistă a lui Gheorghiu-Dej avea să determine reacţia punitivă a Direcţiei Generale a CFR, care, pe 15 august 1931, sub acuzaţia de „agitaţie

---

XVII *Gheorghe Gheorghiu-Dej,* ediţia a Il-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948, p. 12.

XVIII Peste ani, aparatul de propagandă al regimului comunist avea să prezinte foarte literar momentul adeziunii acestuia la PCdR: „într-o noapte găsi pe drum o hârtie mototolită. Era un manifest al Partidului, lansat cu ocazia împlinirii unui an de la masacrul de la Lupeni. Gheorghiu îl studiază cu atenţie, îşi însuşeşte conţinutul şi hotărăşte să intre în Partidul care corespunde aspiraţiilor sale" (Tudor Olaru, art. cit., p. 2).

comunistă", l-a transferat la Atelierele CFR din oraşul Dej[XIX]. Odată ajuns acolo, Gheorghiu-Dej
.1 continuat să desfăşoare aceeaşi activitate sindicală susţinută ca şi până munci, reuşind să câştige în scurt timp încrederea ceferiştilor locali. I >rept urmare, pe 19 decembrie 1931 a fost numit verificator al balanţei I i nanciare şi apoi „prim bărbat de încredere" al sindicatului[1]. Nemulţumiţi de condiţiile foarte grele în care munceau, precum şi de preconizata diminuare salarială, ceferiştii din Dej au aderat imediat la poziţia protestatară a lui Gheorghiu-Dej şi, pe 10 februarie 1932, au înaintat Direcţiei Generale a CFR o moţiune de protest. De asemenea, pe 23 februarie 1932 l-au mandatat pe Gheorghiu-Dej să plece la Bucureşti pentru a discuta cu Uniunea Centrală a Sindicatelor din CFR şi cu ceferiştii de la Atelierele Griviţa, în vederea coordonării demersurilor lor revendicative.

în această calitate, Gheorghiu-Dej a participat la conferinţa pe ţară a ceferiştilor comunişti, care a avut loc pe 20 martie 1932, la Bucureşti, sub conducerea lui Vasile Luca[XX] [XXI]. Cea mai importantă hotărâre organizatorică luată cu acest prilej a fost constituirea unui Comitet Central de Acţiune al ceferiştilor, al cărui secretar a fost numit Gheorghiu-Dej, ceea ce îi oficializa rolul de coordonator direct al acţiunilor protestatare. Alături de el, în fruntea Comitetului Central de Acţiune se mai aflau doi reprezentanţi ai conducerii PCdR (Moscu Cohn/Gheorghe Stoica – membru al Secretariatului PCdR însărcinat cu problemele ceferiştilor şi Vasile Luca – membru al Secretariatului CGSU), precum şi reprezentanţi ai Atelierelor CFR din ţară (Bucureşti, Iaşi, Galaţi etc.). Ulterior, sub coordonarea lui Gheorghiu-Dej au fost organizate conferinţe regionale (la Galaţi şi la Cluj), la care au fost alese comitetele regionale de acţiune pentru Moldova,

---

XIXFlorica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta lonescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 291.

XX ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 897, ff. 1, 5.

XXIVezi în acest sens nota Direcţiei Generale a Poliţiei din 5 aprilie 1932, „Acţiunea comuniştilor printre lucrătorii ceferişti" (ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 897, ff. 18-19).

respectiv Transilvania. în pofida faptului că nu deţinea nicio funcţie în conducerea centrală sau locală a partidului, Gheorghiu-Dej îşi datora prezenţa în Comitetul Central de Acţiune activităţii sale organizatorice şi revendicative foarte laborioase din 1931-1932. Practic, el servea drept intermediar între organele de conducere ale PCdR şi marea masă a sindicaliştilor din CFR[XXII].

Concediat de la CFR

Revenit la Dej imediat după alegerea în Comitetul Central de Acţiune, Gheorghiu-Dej a avut o reacţie foarte critică la adresa conducerii Uniunii Sindicatelor CFR, apropiată politic de PSD, partid cu care PCdR se afla într-o acerbă rivalitate pentru preluarea controlului asupra sindicaliştilor ceferişti. Astfel, în cadrul şedinţei sindicale din 24 martie 1932, el l-a acuzat pe Virgil Ionescu, preşedintele organizaţiei sindicale amintite, că trădase cauza muncitorilor ceferişti („e un aşa om care mai mult lucră contra tovarăşilor decât în favoarea lor"), făcând jocul „guvernului fascist Iorga"[1]. Prin poziţia sa radicală, Gheorghiu-Dej a reuşit să-i determine pe ceferiştii din Dej să continue protestele prin care solicitau îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi creşterea salariilor, în acest context, pe 9 aprilie 1932, Direcţia Generală a CFR, folosind ca pretext conţinutul moţiunii din 10 februarie, mai exact pasajul în care se cerea eliberarea comuniştilor aflaţi în detenţie, a dispus închiderea atelierelor din Dej şi concedierea celor aproximativ 300 de muncitori. Faptul că Gheorghiu-Dej se aflase în fruntea protestatarilor şi, mai ales, că era vorba de o „recidivă" a acestuia a determinat conducerea

XXIIConform Ordonanţei definitive de trimitere în judecată a celor implicaţi în procesul „Griviţa CFR", din iunie 1933, Gheorghiu-Dej era „agentul de legătură între diferitele sindicate comuniste şi Partidul Comunist. El este acela care cutreieră ţara în lung şi în lat". ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 2, f. 159.

CFR să decidă concedierea lui[XXIII XXIV XXV], lipsindu-l totodată de dreptul de a se mai angaja la vreun alt atelier din ţară. Este şi perioada în care Gheorghe Gheorghiu a primit apelativul „Dej", pe care îl va adopta şi păstra toată viaţa. De notat însă că acesta nu i-a fost acordat de muncitori, în semn de recunoaştere a meritelor sale, ci de Siguranţă, care încerca astfel să-l deosebească de alţi lideri sindicali din ţară care se numeau Gheorghiu'.

în perioada imediat următoare, Gheorghiu-Dej a activat intens în direcţia trecerii sindicatelor ceferiştilor sub controlul PCdR, e] răspunzând, potrivit lui Gheorghe Stoica, de coordonarea muncitorilor din Iaşi, Paşcani şi Galaţi[XXVI], asupra cărora avea o anumită influenţă ca urmare a deselor deplasări pe care le făcuse în zonă, îndeosebi în perioada în care lucrase la Galaţi. Astfel, pe 29 mai 1932, la Galaţi, Gheorghiu-Dej a condus conferinţa regională a ceferiştilor comunişti din Moldova[1]. Cu această ocazie s-a luat decizia înfiinţării unui comitet de acţiune regional al tuturor sindicaliştilor CFR din Moldova şi ieşirea din Uniunea Generală a Sindicatelor CFR, aflată sub influenţa PSD. Prin această acţiune, comuniştii preluau practic controlul asupra unei părţi importante a sindicatelor ceferiste. Acţiunile lui Gheorghiu-Dej erau coordonate de Vasile Luca, care, la rândul său, acţiona în baza indicaţiilor primite din partea CC al PCdR. Conform Siguranţei, rolul lui Gheorghiu- Dej era de a pregăti diversele conferinţe şi întruniri la care urma să participe Vasile Luca.

Pe 8 iunie 1932, Gheorghiu-Dej a participat la conferinţa pe ţară a ceferiştilor, organizată la Cluj, fiind cel mai activ dintre cei prezenţi, în calitate de delegat al Atelierelor CFR din Galaţi. Rapoartele Siguranţei susţin că el urma să mai rămână câteva zile la Cluj „pentru formarea unui comitet şi scoaterea ziarului

XXIIIANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 897, ff. 10, 12. Conflictul lui Gheorghiu-Dej cu Virgil lonescu era mai vechi, acesta din urmă fiind acuzat de primul că era „un trădător de primă clasă, care a trădat lupta muncitorilor la Iaşi". ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 896, voi. 1, f. 10.

XXIV Florina Dobre (coord.), *op. cit.,* p. 291.

XXV Gheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej,* f.e., Bucureşti, 1998, p. 8.

XXVI *Scânteia,* anul XXXIV, nr. 6565, 21 martie 1965, p. 3.

Lupta CFR în limba română şi maghiară". Din acest motiv, pe 2 iulie 1932, Direcţia Generală a Poliţiei cerea Inspectoratului Regional de Poliţie Cluj să treacă la arestarea, „anchetarea şi trimiterea înaintea justiţiei a lui Gheorghiu"[XXVII] [XXVIII], operaţiune nefinalizată, întrucât acesta plecase între timp la Bucureşti. Aici a participat la o consfătuire a ceferiştilor care a avut loc la începutul lunii iulie 1932, la care au fost prezenţi lideri locali ai muncitorilor comunişti (Constantin Doncea, Alexandru Tudor, Ion loniţă, Petre Gheorghe), dar şi Gheorghe Vasilichi, delegat de conducerea PCdR.

în noaptea de 14/15 iulie 1932, Gheorghiu-Dej avea să fie surprins de Poliţia din Bucureşti „lipind afişe cu caracter subversiv pe zidurile şi stâlpii din Şoseaua Giuleşti", împreună cu Niculae Stoian. în consecinţă, cei doi aveau să fie arestaţi şi încarceraţi la Penitenciarul Văcăreşti. Pentru a-l judeca pe Gheorghiu-Dej, Parchetul Tribunalului Ilfov a emis, pe 19 iulie 1932, mandatul de arestare nr. 214, care peste două zile a fost înaintat instanţei. La acest prim proces al său, Gheorghiu-Dej a fost apărat de avocatul losif Schraier, folosit adeseori de PCdR. în pofida rechizitoriului procurorului, pe 23 iulie 1932, instanţa dispunea eliberarea lui Gheorghiu-Dej, întrucât afişele lipite erau electorale, iar „incidentul" se petrecuse în timpul campaniei pentru alegerile parlamentare din 17 iulie 1932[1]. Deşi a stat numai câteva zile la Văcăreşti, Gheorghiu-Dej a avut ocazia de a participa la o altă acţiune revendicativă a PCdR, alăturându-se demersului altor 27 de deţinuţi comunişti (printre care şi Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Bela Brainer ş.a.), ce au înaintat conducerii închisorii un memoriu în care protestau împotriva condiţiilor aspre de detenţie şi, mai ales, împotriva

XXVII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 36, f. 6.

XXVIIIEste probabil ca Siguranţa să fi fost determinată să ia măsura arestării lui Gheorghiu-Dej şi ca urmare a discursului radical pe care acesta îl rostise la adunarea respectivă. Cu acea ocazie, Gheorghiu-Dej îi îndemnase pe cei prezenţi ca, în cazul izbucnirii unui război antisovietic, aceştia să refuze să încarce vagoanele cu material de război, recomandându-le să intre în grevă chiar şi cu preţul pierderii locului de muncă. El nu ezita să declare că „se identifica cu stările sociale din Rusia". ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 39, ff. 13-14.

nerespectării unor drepturi legale (dreptul de a coresponda, de a primi presă, dreptul la plimbare, scoaterea lanţurilor etc.). Dintre toate aceste solicitări, directorul penitenciarului avea să aprobe doar dreptul la corespondenţă.

închisoarea nu numai că nu l-a speriat pe Gheorghiu-Dej, ci chiar i-a întărit convingerea de a continua activitatea agitatorică şi propagandistică. După eliberarea de la Văcăreşti, DGP a emis, pe 26 iulie 1932, un ordin circular prin care cerea urmărirea lui Gheorghiu-Dej, întrucât acesta „a primit însărcinarea specială de la comitetul central al partidului comunist român să menţină legăturile între organizaţiile din Transilvania şi Bucureşti şi să reorganizeze sindicatele ceferiste comuniste". între timp, ca urmare a hotărârilor luate cu prilejul unei întâlniri conspirative la care participase şi Gheorghe Vasilichi, comuniştii reuşiseră să preia conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviţa, în fruntea căruia fusese numit Panait Bogăţoiu (24 iulie 1932)[XXIX XXX].

Pe 3 octombrie 1932, la fmakil unei adunări organizate la Iaşi, Gheorghiu- Dej le adresa muncitorilor prezenţi îndemnul de a se uni pentru a lupta împreună „contra clasei capitaliste"[XXXI]. în urma acestui discurs, agenţii de poliţie l-au arestat la scurt timp după încheierea întrunirii[XXXII], în pofida împotrivirii acestuia şi a ceferiştilor care îl însoţeau, poliţiştii fiind nevoiţi chiar să tragă focuri de avertisment în aer. Pe motiv < ă, în învălmăşeala creată cu acea ocazie, fusese lovit comisarul Emil Mircescu, şeful Circumscripţiei II de Poliţie Iaşi, Gheorghiu-Dej şi Mihai Crivei aveau să fie înaintaţi instanţei sub acuzaţia de „ultraj cu lovirea organelor de poliţie", la care se adăuga şi aceea de „instigaţie". Ca şi în cazul precedentei reţineri, Gheorghiu-Dej avea să fie eliberat după câteva zile, întrucât cercetările efectuate

XXIXÎnsă acesta nu a fost singurul abuz al autorităţilor din timpul campaniei electorale din iulie 1932, când, sub diferite pretexte, au fost arestaţi mai mulţi lideri comunişti (Bela Breiner, Lucreţiu Pătrăşcanu ş.a.), care ulterior aveau să fie eliberaţi fără să fi fost judecaţi.

XXX ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 5, f. 161.

XXXI ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 899, f. 32.

XXXII Ordinul de arestare a fost emis pe 2 octombrie 1932 de şeful Siguranţei din Iaşi, după ce Gheorghiu-Dej ţinuse în aceeaşi zi un prim discurs agitatoric în localitate. în documentul respectiv se cerea Chesturii de Poliţie

demonstraseră că nu lovise pe nimeni. Drept urmare, pe 10 octombrie se afla în libertate, participând la o altă întrunire a ceferiştilor comunişti din Iaşi. însă, după greva de la Griviţa, acest incident avea să fie reanalizat, por- nindu-se un nou proces, iar pe 24 iulie 1934 Gheorghiu-Dej era condamnat la 15 zile de închisoare.

Vestea că, în toamna anului 1932, administraţia CFR intenţiona să reducă din nou salariile a creat în rândul muncitorilor ceferişti din toată ţara o puternică stare de agitaţie[1]. Acest context avea să fie speculat de conducerea PCdR, care şi-a intensificat eforturile pentru a canaliza nemulţumirile muncitorilor în folosul său. Din punct de vedere organizatoric, pe 22 octombrie 1932, Panait Bogăţoiu (criticat adeseori de Gheorghiu-Dej pentru atitudinea de expectativă de care dădea dovadă şi pentru lipsa de apetenţă pentru acţiuni protestatare deschise) a fost înlocuit cu Constantin Doncea la conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviţa[XXXIII] [XXXIV] [XXXV]. Directiva venise de la conducerea PCdR, iar principala temă de propagandă din discursurile lui Doncea urma să fie tocmai creşterea salariilor[XXXVI]. Cum partidul comunist era interesat de o radicalizare

---

XXXIIIa Municipiului Iaşi să procedeze la „supravegherea, arestarea şi perchezi- ţionarea lucrătorului Gheorghiu, pentru trimiterea lui la urmă, evitându-se a fi arestat în cazul când s-ar afla la întrunire sau în grup de lucrători, pentru a nu se produce încăierări cu organele poliţieneşti" (ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 55, f. 2). Agenţii de poliţie au fost însă obligaţi să ignore această ultimă prevedere, întrucât după întrunire Gheorghiu- Dej, Ilie Pintilie şi ceilalţi lideri sindicali comunişti locali organizaseră, în scop propagandistic, o demonstraţie de stradă, pe care organele de ordine au primit dispoziţia s-o stopeze imediat, deoarece nu fusese autorizată.

XXXIVAcest lucru s-a şi întâmplat, în septembrie 1932 fiind aplicată a doua curbă de sacrificiu, prin care salariile au fost reduse cu 15%. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 422.

XXXV ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 5, f. 79.

XXXVI ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 123, f. 8.

a protestelor, acum au fost făcute primele pregătiri pentru declanşarea unei greve generale a ceferiştilor. Spre exemplu, la începutul lunii noiembrie 1932, Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj raporta faptul că deţinea informaţii potrivit cărora „sindicatele comuniste de la CFR (de sub conducerea comunistului Gheorghiu-Dej) pregătesc o grevă a mecanicilor de locomotive şi a muncitorilor, a cărei dată se presupune a fi 7 noiembrie (data aniversării revoluţiei ruse)". Intenţia acestora de protest avea să fie însă amânată, întrucât Direcţia Generală a CFR le promisese muncitorilor că avea să facă demersuri pentru identificarea unor soluţii care să împiedice o nouă diminuare a veniturilor.

Un produs politic al crizei economice

La începutul lunii decembrie 1932, Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea şi pregătirea sindicaliştilor comunişti pentru subminarea Congresului Uniunii Generale a Sindicatelor din CFR (desfăşurat la Bucureşti în zilele de 4 şi 5 decembrie), organizat de rivalii din PSD, la care sindicatele comuniste din Bucureşti, Iaşi, Paşcani, Galaţi şi Cluj nu fuseseră invitate, deoarece erau excluse din Uniune. Planurile i-au fost însă anihilate, întrucât delegaţii sindicatelor comuniste amintite mai sus nu au fost lăsaţi să pătrundă în sala unde se desfăşura congresul Uniunii.

La sfârşitul anului 1932, Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica, alături de alţi ceferişti din ţară, au participat – în calitate de reprezentanţi ai muncitorilor români – la Conferinţa Internaţională a Sindicatelor Feroviare, desfăşurată la Berlin, între 25 şi 27 decembrie, sub patronajul Comin- ternului[1]. Conform unor cercetători, cei doi fuseseră trimişi la Berlin de Secretariatul PCdR din ţară pentru a se întâlni cu membrii Biroului Politic, care în acea perioadă îşi desfăşura activitatea în

oraşul respectiv[XXXVII XXXVIII]. Amănunte despre călătoria clandestină făcută la Berlin ne oferă Mi hai Crivei, reprezentant al ceferiştilor din Iaşi, care se numărase şi cl printre cei care merseseră la Berlin. Potrivit acestuia, „la Berlin, el | Gheorghiu-Dej – n.n.] a prezentat un amplu raport despre situaţia muncitorilor din ţara noastră, iar conferinţa a confirmat justeţea liniei adoptate de sindicatele ceferiste pentru unirea tuturor forţelor muncitoreşti într-un singur front al luptei pentru o viaţă mai bună”[1]. Este toarte probabil ca ei să fi primit, cu această ocazie, şi instrucţiuni amănunţite cu privire la organizarea mişcărilor greviste ce au urmat.

Revenit în ţară, Gheorghiu-Dej a trecut imediat la acţiune, depu- oând eforturi intense pentru escaladarea protestelor ceferiştilor. Dintr-o notă a Siguranţei din Bucureşti aflăm şi că, în ziua de 19 ianuarie 1933, acesta participase la o şedinţă a Comitetului de Acţiune, la care se hotărâse ca la finalul programului de lucru din ziua respectivă să se organizeze o întrunire în faţa Atelierelor CFR Griviţa, cu scopul de a „îndemna muncitorimea la o demonstraţie de stradă”[XXXIX XL].

Anunţarea de către guvern a celei de-a treia curbe de sacrificiu[XLI], precum şi semnarea Planului de la Geneva (25 ianuarie 1933)[XLII], ce presupunea noi reduceri salariale, aveau să conducă la radicalizarea protestelor muncitorilor. Drept urmare,

---

XXXVIIPetre Constantinescu-Iaşi, „însemnătatea istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933”, *Studii. Revistă de istorie,* nr. 1, 1963, p. 30.

XXXVIII Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Griviţa”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012, p. 44.

XXXIXMihai Crivei, „Organizator al luptei muncitorilor”, *Scânteia,* 23 martie 1965, p. 5.

XLANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 70, f. 2.

XLIAprobată de Parlament pe 13 ianuarie 1933, a treia curbă de sacrificiu a fost aplicată de guvernul PNŢ condus de Alexandru Vaida-Voievod pe 17 ianuarie, ducând la diminuarea salariilor cu 10-12,5%. Dinu C. Giurescu (coord.), *op. cit.,* p. 425.

XLIIStelian Tănase, *Clienţii lu’ Tanti Varvara. Istorii clandestine,* Humanitás, Bucureşti, 2005, p. 199.

comuniştii au decis să organizeze o scurtă grevă demonstrativă în ziua de 28 ianuarie 1933, când ceferiştii de la Atelierele Griviţa au oprit lucrul timp de 45 de minute. Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea acestui prim protest, însă rolul central i-a revenit lui Constantin Doncea, preşedintele de sindicat, care a expus revendicările muncitorilor şi a condus delegaţia care a discutat cu administraţia. Cum conducerea atelierelor nu avea competenţa de a le aproba cererile, a urmat o nouă grevă demonstrativă, în ziua de 31 ianuarie, la desfăşurarea căreia Gheorghiu-Dej nu a putut să contribuie, întrucât se afla la Galaţi, în vederea organizării şi pregătirii pentru grevă a sindicaliştilor de aici[XLIII].

Direcţia Generală a CFR a făcut tot posibilul pentru a aplana conflictul, propunându-le angajaţilor de la Griviţa acordarea unor măriri salariale, ofertă refuzată de aceştia deoarece, încurajaţi de faptul că grevele începuseră să dea rezultate, ei aveau să decidă continuarea protestelor până la satisfacerea integrală a revendicărilor. Solicitările muncitorilor au fost cuprinse într-un manifest pe care Comitetul de Acţiune din Bucureşti l-a difuzat la Griviţa în dimineaţa zilei de 2 februarie 1933: refuzarea oricăror reduceri salariale directe sau indirecte; mărirea salariului cu 40%; recuperarea drepturilor pierdute (permise, alocaţii, chirie, ajutor medical etc.); plata salariului pentru timpul în care procesul de producţie era oprit din motive independente de voinţa muncitorilor; anularea acordului global; recunoaşterea comitetului sindical pe fabrică drept partener de discuţii cu administraţia. Manifestul avea, în realitate, un rol agitatoric, întrucât în acea dimineaţă ceferiştii de la Griviţa au declanşat o nouă grevă, în organizarea căreia Gheorghiu- Dej nu fusese implicat nici de această dată, el aflându-se în continuare la Galaţi. întrucât administraţia CFR i-a anunţat că nu avea competenţa necesară pentru a le aproba cererile, au urmat discuţii la Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor. în urma negocierilor cu delegaţia muncitorilor, formată integral din comunişti (Pavel Bogăţoiu, Gheorghe Petre, Hugo Barany ş.a.), ministrul avea să aprobe creşterea salariilor cu 20% şi satisfacerea celorlalte revendicări, ceea ce a determinat oprirea

XLIII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 71, ff. 2-3.

protestului chiar în acea zi[1].

în faţa extinderii acţiunilor de protest, Siguranţa raporta că „radicalizarea maselor ceferiste se dezvoltă cu o rapiditate tot mai mare", arătând că greva din 2 februarie avusese „o amploare şi mai mare decât cele de până atunci"[XLIV XLV]. Devenind din ce în ce mai evidente pregătirile ceferiştilor pentru declanşarea unei greve generale, guvernul a instituit, pe 4 februarie 1933, starea de asediu pe timp de şase luni în oraşele Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Iaşi, Timişoara şi pe toată Valea Prahovei, ceea ce-i acorda atribuţii sporite în domeniul ordinii publice[XLVI]. în plus, persoanele care încălcau starea de asediu urmau să fie judecate de iribunale militare.

Stoparea protestelor ceferiştilor de la Griviţa nu convenea însă PCdR, .il cărui obiectiv era reprezentat de declanşarea unei greve generale, mai ales că exista şi un context intern favorabil, după aplicarea celei de-a treia curbe de sacrificiu. în consecinţă, prin intermediul Comi- letului Central de Acţiune, s-a trecut la o intensă campanie organizatorică şi agitatorică pentru începerea unei noi greve la Atelierele CFR Griviţa. Gheorghiu-Dej s-a reîntors la Bucureşti în seara de 5 februarie 1933, iar în zilele următoarele a depus eforturi susţinute în vederea declanşării grevei generale a ceferiştilor de la Griviţa, sperând ca ulterior acestora să li se alăture şi muncitorii de la celelalte ateliere CFR din ţară. Starea de asediu le-a creat însă mari greutăţi organizatorilor, întrucât nu mai puteau să ţină întruniri şi conferinţe deschise unde să-şi susţină revendicările[1].

XLIVCristina Diac, „Greva de la Griviţa din februarie 1933, văzută de protagonişti. O declaraţie a lui Vasile Bâgu", *Arhivele Totalitarismului,* voi. 20, nr. 3-4, 2012, pp. 210-211.

XLV ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 6, f. 8.

XLVI Legea a fost adoptată în regim de urgenţă pe 3 februarie, fiind publicată în *Monitorul Oficial* din ziua următoare, când a fost emis şi-Decretul Regal ce declara starea de asediu. Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor

Planificarea grevei de la Griviţa

în cadrul unei importante întâlniri conspirative din noaptea de 13/14 februarie 1933, la care au participat Gheorghe Stoica şi Gheorghiu-Dej din partea PCdR şi Chivu Stoica, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea şi Hugo Barany din partea ceferiştilor bucureşteni, s-a decis declanşarea unei greve la Atelierele CFR Griviţa în data de 15 februarie 1933, urmând ca protestele să se generalizeze şi la celelalte ateliere din ţară. Autorităţile au aflat însă de plan, astfel încât au reacţionat cu promptitudine, ares- tându-i imediat pe principalii lideri ai muncitorilor comunişti.

în ceea ce-l priveşte pe Gheorghiu-Dej, acesta a fost reţinut în noaptea de 14/15 februarie 1933 de comisarii Mateescu şi Săvescu de la Prefectura de Poliţie a Capitalei. în procesul-verbal de percheziţie, încheiat la ora 1.20, se preciza că asupra lui Gheorghiu-Dej fusese găsit „un notes cu mai multe însemnări şi câteva note separate". în aceeaşi noapte au mai fost arestaţi Constantin Doncea, Panait Bogăţoiu ş.a., practic întreg comitetul de organizare a grevei[XLVII XLVIII XLIX]. De asemenea, a fost

XLVII participanţi la grevele de la începutul anului 1933", în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *op. cit.,* p. 51.

XLVIII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 10.

XLIX Cristina Diac, „Greva de la Griviţa...", p. 201.

închis şi sediul sindicatului, sub pretextul că acolo se ţineau întruniri ilegale ale comuniştilor. într-un raport al Siguranţei din 17 februarie 1933 regăsim unele dintre motivele ce stătuseră la baza arestării lui Gheorghiu-Dej, printre acestea figurând şi îndemnul pe care el îl adresase ceferiştilor prezenţi la conferinţa de la Galaţi din 10-11 septembrie 1932: „Atrage atenţiunea muncitorilor de a veghea la acţiunea războinică pe care clasa burgheză o pregăteşte sub paravanul Ligii Naţiunilor”[1]. De asemenea, în *Buletinul Informativ* al Siguranţei din 25 februarie 1933 se preciza că cei care se ocupaseră de organizarea muncitorilor în timpul grevei au fost „conducătorii sindicatului CFR sub inspiraţia lui Gheorghiu-Dej”.

în ziua de 15 februarie 1933, la aflarea veştii că liderii lor sindicali fuseseră arestaţi, muncitorii de la Griviţa au declanşat greva generală. Revendicările priveau strict eliberarea celor arestaţi şi redeschiderea sediului în care funcţiona sindicatul. Deoarece ministrul Comunicaţiilor a condiţionat discutarea acestor puncte de părăsirea atelierelor, negocierile au eşuat, iar circa o treime dintre angajaţi s-au blocat în ateliere. Guvernul s-a întrunit de urgenţă, iar Alexandru Vaida-Voevod a optat pentru aplicarea legii de urgenţă. Prin urmare, Regimentele 1 şi 8 Grăniceri, de sub comanda colonelului Grigore Cornicioiu, comandantul Brigăzii a IV-a Grăniceri din cadrul Corpului II Armată, au primit sarcina de a-i evacua pe grevişti, având ca sprijin şase companii de jandarmi, efectivul total ridicându-se la 800 de oameni trupă şi 300 de gardieni publici. Pe teren, conducerea efectivă a trupelor de grăniceri a fost încredinţată locotenent-colonelului Eugen Dumitrescu, în timp ce jandarmii şi gardienii publici trebuiau să asigure „protecţia aripelor trupelor de grăniceri” şi „bararea” celor 14 străzi adiacente atelierelor. Locotenent-colonelul Dumitrescu a fost pus sub autoritatea primu- lui-comisar regal, locotenent-colonelul Romulus Hotineanu[L LI]. Pe linie guvernamentală, conducerea operaţiunilor a fost asigurată de Aimand Călinescu, secretar de stat la Ministerul de Interne.

Primele operaţiuni au început în seara zilei de 15 februarie,

---

L ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 83, f. 5.
LI ACNSAS, fond Documentar, dosar 13100, f. 26.

când s-a trecut la evacuarea Căii Griviţa şi a străzilor din zona atelierelor, unde se adunaseră un număr foarte mare de membri ai familiilor greviştilor, printre care protestau şi diverşi membri şi activişti ai PCdR. Spiritele fiind încinse, în scurt timp s-au produs şi incidente, soldate

cu peste 30 de răniţi de ambele părţi. Ofiţerul magistrat Hotineanu .ivea să susţină ulterior că în această operaţiune armata nu trăsese niciun glonţ; în schimb, fuseseră trase focuri de armă din rândul protestatarilor, care ar fi cauzat moartea unui gardian public, împuşcat însă în împrejurări neclare. în acest timp, greviştii au atacat trupele de grăniceri cu pietre şi buloane de fier şi, conform unor martori, au început chiar să tragă focuri de armă înspre autorităţi.

în aceeaşi seară, autorităţile au declarat închise Atelierele CFR Griviţa, ceea ce ulterior a oferit pretextul intervenţiei armate de a doua zi. 1 .ocotenent-colonelul Hotineanu a primit ordinul de a evacua atelierele şi de a pune în aplicare dispoziţia de a le închide. Refuzul ceferiştilor de a părăsi atelierele, dublat de faptul că aceştia începuseră să atace torţele de ordine l-au determinat pe comisarul regal Hotineanu să ordone trupelor să intervină în forţă, fără a încerca nici măcar un simulacru de negociere cu protestatarii.

Intervenţia propriu-zisă a început în dimineaţa zilei de 16 februarie, la ora 6.25, cu somarea greviştilor de a părăsi atelierele în cinci minute, un termen imposibil de respectat de un număr atât de mare de oameni, ceea ce denotă că autorităţile erau decise să reprime greva în forţă. Prin urmare, armata a trecut la evacuarea atelierelor, comisarul regal Hotineanu ordonând trupelor să tragă în plin (colonelul Cornicioiu recunoştea că „focul a fost destul de intens, dar, dacă nu a avut efect prea mare, se datoreşte faptului că era încă prea întuneric şi nu puteau ochi”[1])-

Riposta violentă a armatei avea să se soldeze cu uciderea mai mul- (or muncitori (cifra oficială făcea referire la 7 morţi şi 44 de răniţi) şi cu predarea celorlalţi, foarte puţini reuşind să scape din ateliere. Arestările au continuat şi în zilele următoare, când au fost prinşi alţi lideri ai greviştilor[LII] [LIII]. în total au fost arestaţi peste 1.500 de muncitori, toţi fiind închişi la închisoarea Militară Jilava.

Elocvent pentru maniera în care priveau autorităţile

LII ACNSAS, fond Documentar, dosar 13100, f. 26.

LIIIVasile Bâgu a fost arestat pe 21 februarie 1933, după ce a reuşit să scape din ateliere în timpul intervenţiei armatei. Cristina Diac, „Greva de la Griviţa...”, p. 202.

evenimentele este faptul că cel însărcinat cu cercetarea faptelor a fost chiar ofiţerul Hotineanu, care ordonase deschiderea focului împotriva muncitorilor, astfel încât este departe de a se putea vorbi despre o anchetă obiectivă, în fapt, din punct de vedere oficial, niciodată nu s-a luat în discuţie dacă împuşcarea muncitorilor fusese într-adevăr justificată sau dacă

nu ar fi fost mai potrivite alte soluţii care să fi dus la evitarea vărsării de sânge (continuarea negocierilor, evacuarea fără folosirea armelor de foc, acordarea timpului fizic necesar pentru părăsirea atelierelor etc.).

în aceste condiţii, Hotineanu – care îşi va baza „cercetările" tocmai pe propriul raport asupra evenimentelor – va conduce ancheta cu o mare rapiditate, fiind vorba doar de simpla îndeplinire a formalităţilor obligatorii pentru începerea procesului. în viziunea acestuia, greva era exclusiv un atentat contra siguranţei naţionale, organizat de Comintern şi pus în aplicare de activiştii PCdR plătiţi de acest organism. Dacă din punct de vedere politic această interpretare era corectă, acţiunile PCdR la Atelierele CFR Griviţa fiind exact cele de mai sus, Hotineanu neglija, totuşi, considerentele economice şi sociale care determinaseră o masă atât de mare de muncitori să se alăture grevei. Pe 1 martie 1933, după ce studiase documentele parvenite de la Prefectura Poliţiei Municipiului Bucureşti, precum şi propriul proces-verbal, pe care îl întocmise pe 16 februarie 1933, Hotineanu lua decizia de a cere comandantului Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică, punerea sub urmărire a celor vinovaţi de provocarea şi desfăşurarea grevei. Iar generalul Uică – nimeni altul decât comandantul Corpului II Armată, din care făceau parte şi unităţile de grăniceri care trăseseră în muncitori – îşi va da avizul chiar în aceeaşi zi. Practic, reprezentanţii autorităţilor direct implicate în evenimente au fost desemnaţi să cerceteze desfăşurarea acelor evenimente.

în solicitarea sa, Hotineanu distingea trei categorii de acuzaţi, în funcţie de faptele comise:

- 133 de persoane se făceau vinovate „pentru faptul de contravenire la dispoziţiunile art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice[LIV], comb.

LIVEste vorba despre bine-cunoscuta Lege Mârzescu, adoptată pe 18 decembrie 1924, ce incrimina persoanele care, „singuri sau în colaborare cu alţii, pregăteau sau executau crime contra persoanelor sau proprietăţii", ceea ce a permis încadrarea infracţiunilor politice la infracţiuni de drept comun. Nicolae-Cristian Ursulescu, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 şi 1938,* Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2012, p. 366.

cu art. 17 din aceiaşi lege"; printre acestea au fost incluşi şi organizatorii şi instigatorii protestelor de la Griviţa: Gheorghiu-Dej (ce figura la poziţia nr. 73), Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Doncea, Vasile Luca, Moscu Cohn, Chivu Stoica, Hugo Barany, Richard Wiirmbrand, Paulina Doncea, Nicolae Tudor, Nicolae Bucurescu ş.a.;

91 de persoane vinovate „pentru faptele de rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor, prevăzut şi pen. de art. 170, 175, 171 CP comb. cu art. 244 şi 234 CP şi art. 40 CP comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933”; aici au fost încadraţi liderii ce declanşaseră efectiv greva din 15-16 februarie: Panait Bogăţoiu, Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Timotei Scripnic ş.a.;

3 persoane vinovate pentru fapte de rebeliune, ultraj şi producere de „stricăciuni şi distrucţiuni”[1].

în arest

în consecinţă, chiar în ziua următoare (2 martie 1933), comandantul Corpului II Armată semna Ordinul de Urmărire nr. 33.068, care stipula că „actele de instrucţiune” împotriva celor vizaţi urmau să fie întocmite de raportorul de pe lângă Consiliul de Război Permanent al Corpului II Armată, cel care avea sarcina de a executa ordinul de urmărire fiind comisarul regal Romulus Hotineanu. Includerea persoanelor în ordinul amintit s-a făcut în baza denunţurilor făcute de comandantul Siguranţei Generale a Statului. Spre exemplu, Gheorghiu-Dej era acuzat că ar fi comis „faptul de contravenire la dispoziţiunile art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, comb. cu art. 17 din aceiaşi lege”[LV LVI].

La Văcăreşti şi Jilava a început imediat interogarea celor reţinuţi, pe 4 martie 1933 căpitanul Titus A. Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucţie de pe lângă Consiliul de Război al Corpului II Armată, cerea conducerii DGP date „cu privire la activitatea comunistă” a celor arestaţi, spre a le folosi în timpul interogării acestora.

Astfel a fost constituit dosarul nr. 142/1933, referitor la „rebeliunea înarmată cu săvârşire de omor de la Atelierele CFR

LVANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Miiitanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6569, ff. 3-4.

LVI *Ibidem,* f. 8.

Griviţa". Căpitanul Titus Bărdescu considera că „interesul instrucţiei", precum şi „gravitatea faptei ce li se impută şi interesul ordinei publice" presupuneau „ca inculpaţi! să nu ia contact cu martorii şi informatorii ce urmează a fi audiaţi

în cauză". Periodic, după fiecare termen legal de 30 de zile, Bărdescu emitea noi mandate de arestare a celor reţinuţi, în prelungirea celor expirate.

într-o scrisoare ulterioară adresată conducerii partidului, Richard Wiirmbrand amintea existenţa unor erori comise de PCdR în pregătirea procesului[LVII]. El susţinea că, mai ales în perioada de început a anchetei, în lipsa unor indicaţii concrete de la conducerea partidului, arestaţii nu ştiuseră ce poziţie să adopte. Un alt element ce le accentuase debu- solarea avea să-l constituie faptul că, timp de o lună, autorităţile îi izolaseră complet pe liderii arestaţi în noaptea de 14/15 februarie de greviştii reţinuţi de armată. între cei din prima categorie, care nu cunoşteau exact ce se întâmplase în timpul grevei, au avut loc „dezbateri aprinse" timp de două săptămâni, până „am ajuns oarecum de acord asupra unui punct de vedere". însă lipsa de informaţii i-a făcut să comită o gravă greşeală de înţelegere a evenimentului, ei ajungând chiar să-i critice pe conducătorii grevei din 15-16 februarie, considerând atitudinea lor prea radicală şi opinând că era mai potrivită „numai grevă limitată, demonstrativă". Desigur, era vorba de o eroare majoră de interpretare politică a momentului, PCdR dorind tocmai radicalizarea şi generalizarea protestelor (probabil că tocmai divergenţele în legătură cu acest aspect generaseră şi discuţiile contradictorii dintre liderii arestărilor). Dilema avea să le fie lămurită abia după ce în arest avea să fie adus şi Lucreţiu Pătrăşcanu, care le va dezvălui viziunea PCdR asupra grevei („el ne-a arătat că n-aveam dreptate").

O dezorganizare şi mai mare se regăsea în rândul celor câtorva sute de ceferişti arestaţi pentru participare la grevă. Privaţi de contactul cu liderii lor de sindicat şi lipsiţi de indicaţii de la partid (mulţi dintre ei oricum nu erau apropiaţi de PCdR, participarea lor la grevă fiind cauzată exclusiv de considerente economice şi sociale), aceştia s-au împărţit în mai multe grupuri. Drept urmare, nu au rezistat presiunilor anchetatorilor, declarând tot ce cunoşteau despre desfăşurarea grevei. Totuşi, în momentul în care cele două grupuri principale de arestaţi au fost reunite, în martie 1933, Doncea, Petrescu şi alţi lideri care aveau

---

LVIIANIC, fond CC al PCR – Secţia Administrativ-Politică, dosar 1/1934, ff. 5-12.

o autoritate reală în rândul ceferiştilor au reuşit să-i închege ca o masă unitară. Anchetatorii au sesizat însă greşeala comisă şi, de la jumătatea lunii aprilie 1933, au început să-i izoleze pe unii dintre cei care îi mobilizau pe arestaţi (Doncea, Petrescu, Călugăru, Bogăţoiu, Leibovici ş.a.). Izolările au încetat în iunie 1933, după ce comisarul

regal a stabilit vinovăţiile nominale şi a pregătit actele pentru trimiterea în judecată.

în 1934, în scrisoarea amintită mai sus, Wiirmbrand învinovăţea conducerea partidului pentru faptul că le transmisese mult prea târziu instrucţiuni politice celor aflaţi în închisoare: „Pe la începutul lui iunie |...] căpătai pentru prima oară, după patru luni de la arestare, material de P.[artid], rezoluţiile plenarei din mai şi o scrisoare prin care ni se cerea să începem pregătirea procesului”[1]. Urmând directivele primite, I iderii politici ai arestaţilor au constituit imediat o comisie de pregătire a procesului, compusă din 13 persoane. Prima sarcină o constituia stabilirea „liniei”. în opoziţie cu descrierile propagandistice de după 1945, arestaţii nu s-au dovedit atât de „revoluţionari” pe cât aveau să pretindă. Conform lui Wiirmbrand, întreaga strategie de apărare a fost construită „prin prisma poziţiei celei mai avantajoase pentru apărarea din punct de vedere juridic la proces şi nu prin prisma rolului educativ pe care acest proces trebuia să-l aibă pentru mase”. Prin urmare, linia decisă a fost următoarea: „Nu trebuie să fie un proces comunist [...] Noi nu stabilisem ca să se releveze importanţa politică a luptei, ci, dimpotrivă, caracterul economic”. în timpul audierilor, toţi inculpaţii au negat că erau comunişti. Hotărârea fusese luată în baza indicaţiilor primite de la CC al PCdR, optică agreată şi de arestaţi, sperând că această atitudine urma să le aducă pedepse mici sau poate chiar achitarea: „Iluziile existente la absolut toţi acuzaţii că vor fi condamnaţi foarte puţin şi de aceea să nu se întindă coarda [...]. Doncea tot timpul spunea că maximum pe care-l poate căpăta este trei ani”[LVIII LIX].

De erorile existente în sânul arestaţilor au profitat însă anchetatorii, aceştia reuşind cu uşurinţă să obţină mărturiile de care aveau nevoie pentru a solicita în instanţă condamnarea liderilor comunişti implicaţi în grevă. Mai mult, Siguranţa a recrutat ca agenţi mai mulţi membri ai PCdR, dintre care se remarcă Nicu Tudor, care ulterior va face carieră în partid şi – graţie poziţiilor deţinute (şef al organizaţiei Bucureşti şi membru al Secretariatului) – va furniza date foarte valoroase referitoare

LVIII *Ibidem,* f. 7.
LIX *Ibidem,* ff. 10-11.

la activitatea şi liderii PCdR[LX].

în timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a fost interogat de mai multe ori. Pe 23 februarie 1933, acesta declara că se afla în Bucureşti de şase luni, „în care timp am lucrat pe unde am putut", recunoscând că era

LX Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 73.

membru de sindicat (îi era oricum foarte greu să nege, din moment ce legitimaţia de membru fusese găsită asupra sa). La interogatoriul din 14 martie 1933 a respins toate acuzaţiile ce i s-au adus (pregătirea grevei, instigare la deranjarea liniştii publice, înscriere în „asociaţiunile comuniste din străinătate", folosirea de „mijloace teroriste" pentru schimbarea regimului sociopolitic din România), susţinând că nu era înscris „în nici o asociaţie comunistă". Recunoştea doar apartenenţa la sindicat, dar afirma că nu participase decât la o singură adunare sindicală (unde se discutase despre salariile prea mici şi despre problemele atelierelor), lipsind de la şedinţele în care se decisese declanşarea grevelor din zilele de 31 ianuarie şi 2 februarie[LXI].

În cursul primelor interogatorii, Gheorghiu-Dej a fost acuzat că era înscris în „asociaţiunile comuniste din străinătate", cu referire la afilierea lui la organizaţiile-satelit ale Cominternului, vizându-se participarea la Congresul de la Berlin, acuză pe care viitorul lider al PMR a respins-o, după cum am menţionat. De asemenea, el a fost chestionat şi asupra carnetului de membru în Sindicatul profesional al muncitorilor CFR Bucureşti cu nr. 268, emis pe 1 august 1932, descoperit la percheziţie, anchetatorii dorind să afle în ce circumstanţe îl primise, întrucât nu fusese niciodată angajat la Atelierele CFR Griviţa. Gheorghiu- Dej a răspuns însă că era membru de sindicat în virtutea faptului că lucrase ca ceferist în oraşul Dej.

În ziua de 26 mai 1933, maiorul Bărdescu l-a interogat pe Gheorghiu- Dej la sediul Consiliului de Război al Corpului II Armată, situaţia acestuia fiind descrisă drept „pus sub urmărire pentru faptul de agent provocator la faptul de rebeliune în ceată armată". Gheorghiu-Dej s-a declarat nevinovat faţă de orice acuzaţie adusă, iar la întrebarea referitoare la notiţele găsite asupra lui la percheziţie a răspuns că aveau legătură cu revendicările muncitorilor făcute la diverse întâlniri de breaslă.

În timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a avut atitudinea obişnuită a unei persoane arestate, negând toate faptele de care era acuzat, inclusiv că ar fi fost implicat în pregătirea grevelor (susţinea că participase la o singură şedinţă de sindicat, care avusese un alt subiect de discuţie) sau că ar fi instigat muncitorii

LXI ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 91, f. 2.

la revoltă.

Pe 15 aprilie 1933, pentru a-l impulsiona în finalizarea anchetei de maximă importanţă ce i se încredinţase, căpitanul Titus Bărdescu avea

să fie avansat la gradul de maior[1]. în plus, peste două luni, printr-un decret regal din 26 iunie 1933, 137 de persoane implicate în înăbuşirea grevei aveau să fie decorate cu medalia „Bărbăţie şi Credinţă”, fiind recompensate astfel pentru activitatea depusă.

Pe 6 iunie 1933, maiorul Titus Bărdescu a redactat Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată. Documentul era foarte amplu – circa 300 de pagini – şi cuprindea un tablou detaliat al mişcării comuniste din România, începând cu originile PCdR, subliniindu-se caracterul ilegal şi antistatal al acestuia. Maiorul Bărdescu vorbea despre „eroii acestei tragedii”, împărţindu-i pe cei 413 acuzaţi în patru grupe, în funcţie de rolul avut în timpul evenimentelor:

- prima grupă îi avea în vedere pe „comuniştii străini din atelierele CFR şi care în mod indirect au legătură cu ultimele greve de la CFR”. Erau incluse 116 persoane (printre care Lucreţiu Pătrăşcanu[LXII] [LXIII], Constantin David şi Richard Wurmbrand) care ajutaseră la pregătirea grevei. Au fost păstrate 31 de persoane ale căror fapte intrau sub incidenţa art. 11 combinat cu art. 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice;
- în a doua categorie au fost cuprinşi „acei care au fost factorii deter- minanţi ai grevelor, prin situaţiunea şi rolul lor în mişcarea comunistă”. Erau grupate 58 de persoane, care „în calitatea lor de fruntaşi au provocat greva şi rebeliunea”: Moscu Cohn, Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Ilie Pintilie, Vasile Luca, Mihai Crivei, Pavel Bojan, Ion Meţiu, Emil Popa ş.a. Acestora li se adăugau alte nouă persoane, denumite „agenţi provocatori”. Dintre toţi cei amintiţi au fost trimise în instanţă 24 de persoane, ce vor fî judecate în baza amintitelor art. 11 şi 17, plus art. 47 CPC

LXII ACNSAS, fond Informativ, dosar 259727, f. 169.

LXIIIÎntr-o declaraţie din anchetă, Pătrăşcanu a observat corect de ce se operaseră un număr atât de mare de reţineri: „Arestarea mea, cât şi arestările în masă care s-au făcut sunt menite să justifice starea de asediu”. ANIC, fond 96, dosar 6569, f. 114. A fost arestat de Siguranţă pe 24 februarie 1933, fiind eliberat peste o lună, pe 24 martie 1933. ANIC, fond 96, dosar 6575, f. 172.

comb. cu art. 170, 175 şi 171 CPC comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Drept autor principal al „grevei şi dezordinilor de la CFR" era indicat Constantin Doncea, în timp ce Panait Bogăţoiu era considerat al doilea vinovat principal;

- grupa a treia îi includea pe „cei care au luat parte la grevă”. Erau indicate 17 persoane cu rol determinant în declanşarea şi desfăşurarea grevei: Paulina Doncea (care alarmase marea masă a muncitorilor cu vestea arestării soţului ei), Chivu Stoica, Panait Bogăţoiu, Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru ş.a. Toţi au fost judecaţi conform art. 11 şi 17, comb. cu art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Tot în această categorie au fost incluşi 105 grevişti de la ateliere, din care au fost trimişi în judecată doar 34, acuzaţi că au încălcat art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu;
- în cea de-a patra grupă fuseseră cuprinşi „acei care cu ocaziunea evenimentelor de la 15/16 februarie s-au dedat la diferite crime şi delicte”. Era vorba despre opt persoane din „mulţimea tumultoasă” ce se adunase în jurul atelierelor, care se făceau vinovate de vanda- lizarea unor magazine de pe Calea Griviţei, de atacarea unei maşini de pompieri sau de fapte de ultraj la adresa autorităţilor'.

Majoritatea inculpaţilor din prima categorie se aflau în libertate, pe când ceilalţi, cu excepţiile notabile ale lui Moscu Cohn şi Vasile Luca, erau arestaţi preventiv. Magistratul militar făcea şi o importantă distincţie între inculpaţi, sesizând corect că PCdR urmărise organizarea unui protest politic, revendicările economice fiind doar un pretext pentru declanşarea acţiunii: „Adevăraţii vinovaţi sunt aceia care au cunoscut scopurile exclusiv politice urmărite de comunişti şi instrucţiunile lor, iar aceia care n-au executat rebeliunea decât material nu au fost decât simple instrumente inconştiente în mâinile lor”[LXIV] [LXV].

în acord cu această perspectivă asupra evenimentelor, maiorul Bărdescu a dispus punerea în libertate a unui număr mare de acuzaţi, de regulă din rândul muncitorilor grevişti ce nu aveau legături cu PCdR, pe care i-a scos de sub urmărire. Scoşi de sub urmărire au fost şi Lucreţiu Pătrăşcanu[LXVI]

LXIV ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 2, f. 122.

LXV *Ibidem,* f. 477.

LXVIPătrăşcanu a profitat de această eliberare pentru a pleca clandestin din ţară, fiind trimis ca reprezentant al PCdR la

şi Richard Wurmbrand, în vreme ce comuniştii ce nu putuseră fi arestaţi până în acel moment (Vasile Luca, Moscu Cohn, Alexandru Tudor ş.a.) au fost trimişi în judecată în contumacie.

Numărul total al inculpaţilor înaintaţi în instanţă a fost astfel redus la 115, dar în continuare el era semnificativ, aceasta fiind însă o caracteristică a majorităţii proceselor interbelice care i-au avut ca subiect pe liderii şi membrii PCdR. în Ordonanţa definitivă se arăta că la şedinţa conspirativă din 13/14 februarie 1933 „a sosit şi Gheorghiu-Dej, care de abia se întorsese dintr-o călătorie prin ţară, unde organizase greve la Ateliere pe întreaga ţară”[1].

Procesul din iulie 1933

Cercetările au fost finalizate la începutul verii, iar procesul putea începe, data deschiderii fiind fixată pentru 17 iulie 1933. Pe 7 iulie 1933, loco- tenent-colonelul Hotineanu i-a adus la cunoştinţă lui Gheorghiu-Dej Ordinul de dare în judecată nr. 3.237, semnat de comandantul Corpului II Armată. Era trimis în judecată conform art. 11 şi 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, dar şi pentru faptul că a fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor”, în baza art. 47 CPC comb. cu art. 170, 175, 171, 244, 234 şi 40 CPC comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933. Instanţa îi desemnase şi un avocat din oficiu, dar Gheorghiu-Dej preciza că îşi alesese drept apărători pe Stelian Niţulescu, losif Schaier, Petre Grozdea, Victor Gherasim, C. Gheorghian, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu şi un oarecare avocat Melinte. De asemenea, ca martori în favoarea sa i-a indicat pe Mihai Crivei (lăcătuş la Atelierele CER Iaşi), Pavel Pavel (deputat din Bucureşti), Ilie Pintilie (închis la

---

Comintern (avea să fie judecat începând din 1936, dar a fost achitat în 1938). Oricum, el nu avusese niciun rol în organizarea şi desfăşurarea grevei. Implicarea sa în proces s-a datorat mai mult faptului că era practic cel mai important lider al PCdR aflat atunci în ţară. Ulterior, în ancheta Securităţii, el declara următoarele:

„în februarie 1933 am fost implicat în procesul Griviţa, deşi prin activitatea mea desfăşurată până atunci nu avusesem nici o participare la evenimente. în momentul judecării procesului în 1933, toamna eram plecat în străinătate, plecat clandestin. Nefiind găsit, am fost scos din proces [...] Am fost arestat o săptămână după incidentele de la Griviţa, la ieşirea din Tribunal. Am fost ţinut nouă zile la Prefectura Poliţiei şi de acolo trimis la Jilava. Aici m-a anchetat un comisar regal şi după cca. două luni de zile am fost pus în libertate". ACNSAS, fond Penal, dosar 218, voi. 12, f. 576.

1. ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 103, ff. 4-5.

Jilava), profesorul Ralea de la Iaşi[1], Ion Dană din Galaţi şi Timofte Manolache (lăcătuş la Atelierele CFR Galaţi).

Procesul celor implicaţi în greva de la Griviţa a început pe 17 iulie 1933, la Bucureşti, instanţa de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată, compus din: colonelul Alexandru Filitti (preşedinte) şi maiorul Toma Popescu, maiorul Constantin Kaper, căpitanul loan Flimon, căpitanul Stere Marinescu (membri), toţi fiind numiţi de comandantul Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică. Alături de aceştia se mai aflau comisarul regal Romulus Hotineanu şi grefierul Matei lonescu. Numărul celor judecaţi era foarte mare, 115 persoane (prezente fiind doar 81), cel al martorilor depăşind 400. 126 de martori erau comuni pentru toţi acuzaţii, dintre ei distingându-se: Grigore lunian[LXVII] [LXVIII], Lothar Rădăceanu, Dem. Dobrescu[LXIX], Constantin Titel Petrescu, Mihail Ralea ş.a.

Numărul ridicat de inculpaţi a necesitat prezenţa pe banca apărării a numeroşi avocaţi: losif Schraier, Stelian Niţulescu, Petre Grozdea, Radu Olteanu, Pompiliu loaniţescu (care însă a decedat pe parcursul desfăşurării procesului[LXX]), I. Vlădescu, D.

LXVIIClemenţa de care se va bucura profesorul Mihail Ralea după instaurarea regimului comunist în România (1946-1948) îşi are originea, se vede, în aceste momente critice pentru Gheorghe Gheorghiu-Dej din anii 1933-1934 (n.m.ţ A.C.).

LXVIIIGrigore lunian (1882-1939) a fost unul dintre cei mai interesanţi (deşi puţin cunoscuţi astăzi) politicieni ai României de la începutul secolului XX: avocat, s-a apropiat de Partidul Naţional Liberal înainte de Primul Război Mondial, ajungând deputat al acestui partid; apoi, intrat în conflict cu liderul liberal Ion I.C. (Ionel) Brătianu, va trece la Partidul Ţărănesc al lui Ion Mihalache, iar apoi va ajunge vicepreşedinte al nou-creatului Partid Naţional-Ţărănesc şi ministru al Justiţiei din partea acestuia în 1928. în mod constant mai apropiat de stânga, lunian a fost unul dintre întemeietorii Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în 1923. în toamna lui 1932, s-a desprins din PNŢ, condus de luliu Maniu şi Ion Mihalache, şi a înfiinţat Partidul Radical-Ţărănesc (mai de stânga decât PNŢ).

LXIXFost primar al Bucureştiului (1929-1934) din partea PNŢ, Dem. I. Dobrescu (1869-1948) a fost şi un cunoscut jurist.

LXXPompiliu loaniţescu fusese inclus de unii acuzaţi (însă nu dintre aceia pe care îi apăra din oficiu) şi pe lista martorilor, însă instanţa nu îi va accepta această dublă calitate, solicitându-i să aleagă între a fi avocat al apărării sau martor

Moscăuţeanu, I. Emilian, Victor Gherasim, Ion Bianchi, Radu Streitman, I. Bacal, Brigitte Popescu-Negreanu, Mihail Traian, Virgil Constantinescu, Mihail Rinea, (?) Gheorghian,

al apărării, el optând, desigur, pentru prima variantă.

V.V. Stanciu, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu, (?) Melinte ş.a. Majoritatea acestor avocaţi erau specializaţi în apărarea liderilor PCdR, participând la numeroase procese. Spre exemplu, Pompiliu loaniţescu fusese avocat al apărării şi în procesul din Dealul Spirii din ianuarie 1922[1]. De asemenea, Schraier, Niţulescu şi Grozdea, în calitatea lor de membri ai Biroului Juridic al PCdR (condus de Schraier), participaseră la aproape toate procesele importante ale PCdR de până atunci, având aşadar şi ei o îndelungată experienţă în apărarea comuniştilor. Alţii, precum V.V. Stanciu sau Lizetta Gheorghiu, erau avocaţi de renume, profilaţi pe apărarea comuniştilor, însă mai puţin din considerente ideologice şi mai mult din interese materiale, având practic o „clientelă" constantă, apărarea fiind bine stipendiată financiar de Comintern, folosind ca paravan diverse organizaţii afiliate. De altfel, la numai un an după ce comuniştii au preluat puterea, în 1946, V.V. Stanciu a preferat să emigreze în Occident decât să ia contact cu „binefacerile" sistemului promovat de cei pe care îi apărase în procese.

Rolul avocaţilor apărării a fost însă redus, în condiţiile în care autorităţile nu le-au acordat concursul necesar. Schraier şi Lizetta Gheorghiu se plângeau că discuţiile cu cei pe care îi apărau erau permise pentru maxim cinci minute, iar aceştia erau ţinuţi în lanţuri[LXXI LXXII]. în plus, toate convorbirile cu acuzaţii au putut fi purtate numai în prezenţa comisarului regal ori a unei alte persoane desemnate de acesta.

Accesul publicului în sală a fost limitat, întrucât autorităţile au dorit să prevină apariţia unor incidente, făcându-se numai în baza unui permis special eliberat de Parchetul Militar. Tot în acest scop, în sală fuseseră plasate o echipă de poliţişti şi un detaşament de jandarmi, cu sarcina de a aplana rapid orice eventuală turbulenţă.

O notă aparte a procesului o constituie faptul că majoritatea acuzaţilor erau tineri, între 19 şi 25 de ani, foarte puţini depăşind vârsta de 30 de ani. O altă caracteristică este aceea că aproape toţi erau şomeri, greviştii fiind imediat concediaţi de Direcţia Generală a CFR. în afara ceferiştilor, dată fiind

LXXI Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 45.
LXXII ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 195.

includerea în proces a unui număr mare de activişti ai PCdR, în sală erau reprezentanţi ai mai multor profesii (cizmari, negustori ambulanţi, electricieni, chelneri, funcţionari comerciali, ţesători, lăcătuşi etc.). Figură aparte făcea un sculptor, Hans Koch, înalt, cu părul mare şi barbă, care se afla de mai multe zile în greva foamei, motiv pentru care era susţinut de braţe de doi inculpaţi. De asemenea,

a fost inculpată şi o manichiuristă, Vilma Foriş, acuzată de ofiţerul Hotineanu că ar fi făcut propagandă comunistă printre clienţii salonului unde lucra[1].

Apărarea a solicitat ca martori mai mulţi oameni politici centrali, de exemplu: Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, Grigore Trancu-Iaşi, Armând Călinescu, Eduard Mirto, dr. Nicolae Lupu, Mihail Manoilescu, R. loaniţescu, Grigore Perieţeanu ş.a.

Interogatoriile au început cu Constantin Doncea şi Panait Bogăţoiu, liderii oficiali ai muncitorilor grevişti, Gheorghiu-Dej fiind audiat în dimineaţa zilei de 24 iulie 1933. Pe 25 iulie, avocaţii apărării aveau să ceară disjungerea din proces a mai multor acuzaţi (Gheorghiu-Dej, Doncea, Wiirmbrand, Vasilichi, Barany, Bojan, Meţiu ş.a.) şi trimiterea lor în faţa unui tribunal civil, pe motiv că faptele pentru care erau incriminaţi fuseseră comise înaintea instaurării stării de asediu. Cererea avea să le fie însă respinsă, cu argumentul că toţi cei nominalizaţi de apărare fuseseră în strânsă legătură cu muncitorii de la ateliere în perioada de după declararea stării de asediu şi până la arestarea lor.

în ziua următoare au fost audiaţi martorii apărării, propuşi de Doncea, Bogăţoiu, Bojan, Meţiu, Barany ş.a. Din partea lui Gheorghiu-Dej au fost ascultate cinci persoane: Zoltan Pelaghi (de la Atelierele CFR din oraşul Dej), Marin Petrache, Ion Munteanu, Aurel Marinescu şi Gheorghe Preda (montatori la Atelierele CFR Galaţi). La 8 august, o parte dintre acuzaţi (printre care şi Gheorghiu-Dej) aveau să renunţe la restul martorilor care nu fuseseră încă audiaţi. în dimineaţa de 12 august, avocatul

I. Schraier a luat cuvântul pentru Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej şi Dumitru Petrescu.

Mare parte dintre inculpaţi au oferit explicaţii rizibile referitoare la acuzaţiile ce li se aduceau (că manifestele comuniste găsite asupra lor le-au fost băgate în buzunar la Siguranţă sau că le fuseseră aruncate în curtea casei de necunoscuţi etc.). Spre exemplu, întrebat fiind de unde avusese bani pentru a pleca la Berlin, Nicu Tudor avea să răspundă că îl finanţase un maistru de la Atelierele Griviţa, la care preşedintele completului a ripostat: „Te rog, dă-mi şi mie adresa, căci eu nu

găsesc credit şi văd că d-ta găseşti”[LXXIII LXXIV].

LXXIIIInspirată, avocata Lizetta Gheorghiu va arunca însă acuzaţia în ridicol, arătând că printre clienţii inculpatei se numărau Regina Maria, Puiu Constantinescu ş.a., „aşa că avea pe cine converti la comunism”, provocând ilaritate în sală. *Ibidem,* f. 23.

LXXIV ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 326 A, f. 21.

Pe 9 august, avocatul Stelian Niţulescu „ridică din nou incidentul de incompetenţă", după ce, cu câteva zile înainte, o cerere similară fusese depusă de Pompiliu loaniţescu. Desele incidente ridicate de apărare în scopul amânării procesului aveau să provoace reacţia ironică a colonelului Hotineanu, acesta susţinând că motivul real era acela că avocaţii „n-au primit încă banii de la Moscova", afirmaţie care, desigur, a provocat noi proteste vehemente dinspre banca apărării.

Primul martor adus de apărare a fost Mihail Manoilescu, audiat în calitatea lui de fost ministru al Comunicaţiilor. Cu toate că era un om politic cu vederi de dreapta, Manoilescu a recunoscut că la Atelierele CFR Griviţa erau numeroase probleme de natură profesională care îi afectau pe muncitori, precum şi că administraţia (Direcţia Generală a CFR) nu făcuse prea multe pentru rezolvarea acestora, fiind de cele mai multe ori opacă şi rigidă în faţa revendicărilor semnalate. Fostul ministru declara instanţei că „nemulţumirea lucrătorilor e legitimată de nepăsarea conducătorilor lor" şi că „lucrătorii erau îndreptăţiţi să ceară unele revendicări". De asemenea, Manoilescu a recunoscut şi că exista „o mare disproporţie" între salariile acordate muncitorilor şi cele primite de consilierii şi „aşa-zişii specialişti" străini angajaţi de Direcţia Generală a CFR[LXXV]. Declaraţii asemănătoare a făcut şi un alt fost ministru al Comunicaţiilor, Grigore Perieţeanu, care recunoştea că, după ce vizitase Atelierele Griviţa, „am avut iluzia unui coşmar când am văzut pe nenorociţi! de muncitori". Totodată, recunoştea că lucrătorii din ateliere erau obligaţi să presteze mult mai multe ore de muncă faţă de cât era normal, lipsindu-le timpul necesar de odihnă, şi că muncitorii aveau retribuţii insuficiente în raport cu munca prestată.

Aşadar, declaraţiile lui Manoilescu şi Perieţeanu se pliau bine pe strategia apărării şi pe declaraţiile inculpaţilor, care doreau să înlăture total motivaţia politică (aparţinând PCdR) în declanşarea protestelor şi să prezinte grevele ca fiind rezultatul unor nemulţumiri exclusiv profesionale, sociale şi economice.

Inginerul Mişicu, de la Atelierele CFR Galaţi, a depus mărturie în favoarea celor câţiva ceferişti gălăţeni incluşi în proces. întrebat ce părere avea despre Gheorghiu-Dej, „martorul depune

LXXV *Ibidem,* ff. 25-26.

favorabil", descriindu-l pe viitorul lider al PMR drept „un bun lucrător, liniştit", despre care, însă, în ultima vreme „fusese informat că la locuinţa lui aveau loc o dată pe săptămână adunări suspecte".

Dintre inculpaţi, s-au remarcat prin intervenţiile lor Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu, aceştia având o atitudine sfidătoare la adresa completului, fapt ce explică şi pedepsele pe care le-au primit. La prima audiere, Doncea a ţinut un discurs de aproape patru ore, în care a descris pe larg situaţia foarte grea a ceferiştilor de la Griviţa, arătând că acesta era motivul care îl determinase să organizeze grevele din februarie. De asemenea, în ultimul său cuvânt, Doncea şi-a afirmat rolul de conducător al greviştilor: „Am pregătit şi condus lupta ceferiştilor. Nu regret nimic"[1]. La rândul său, Dumitru Petrescu nu s-a sfiit să-i acuze pe judecători de lipsă de imparţialitate, caracterizându-i drept simpli executanţi ai guvernării: „A aruncat în faţa Consiliului de Război toate acuzaţiile justiţiei de clasă care stă deja cu condamnarea în buzunar". în schimb, după cum recunoştea un raport al PCdR din acea perioadă, Gheorghiu-Dej şi Vasilichi „treceau aproape şterşi în primele zile ale procesului"[LXXVI] [LXXVII].

în paralel, PCdR a agitat continuu opinia publică în timpul procesului, sperând că aceasta va pune presiune pe completul de judecată şi că pedepsele vor fi mici. Partidul a dorit mai ales să inducă ideea că acuzaţii erau reprezentanţii legitimi ai muncitorimii şi că activitatea acestora ar fi fost desfăşurată exclusiv în slujba acestei clase. Astfel, într-un manifest difuzat cu câteva zile înaintea pronunţării sentinţei se arăta că „procesul incidentelor de la Griviţa este procesul întregii clase muncitoare"[LXXVIII], iar la redacţia ziarului *Dimineaţa* fusese depus un apel în favoarea inculpaţilor, semnat de muncitori ceferişti, dar şi de unii intelectuali cu vederi de stânga (N.D. Cocea, Cicerone Theodorescu, regizorul Sandu Eliad ş.a.).

Până la pronunţarea sentinţei, inculpatul Richard Wurmbrand, judecat în stare de libertate, a fugit din ţară, trecând clandestin în URSS, presimţind sau chiar primind informaţii că pedepsele

---

LXXVI ANIC, fond CC al PCR – Secţia Administrativ-Politică, dosar 1/1933, f. 18.

LXXVII *Ibidem,* f. 15.

LXXVIII ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 168.

urmau să fie foarte aspre.

Sentinţele

Sentinţa nr. 571 avea să fie pronunţată pe 19 august 1933. Pedeapsa cea mai grea, muncă silnică pe viaţă, au primit-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu. 18 persoane (Gheorghe Vasilichi, Vasile Luca, Moscu Cohn, Alexandru Tudor, Alexandru Ghidu, Constantin Putinică, Ion Nuriceanu, Gheorghe Alexandru, Mihai Georgescu, Vasile Tănase, Grigore Georgescu, Mihai Vlăsceanu, Tudor Ghercic, Vlădoi Dumitru, Dan Ştefan, Ion Dumitrescu, Vasile lonescu şi Dumitru Petrescu) au fost condamnate la 20 de ani de muncă silnică, dar o parte dintre ele în contumacie.

Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica au primit câte 15 ani de muncă silnică, Marin lonescu --12 ani de muncă silnică, lacob Solomon, Richard Wiirmbrand şi Teodorescu-Galaţi au fost condamnaţi la 10 ani de închisoare corecţională, Alexandru Rozemberg şi David Kerner la 5 ani de închisoare corecţională, Nicolae Tudor la 2 ani, Panait Bogăţoiu, Mihalache Lungu, Ion loniţă, Ilie Eschenazi şi Alexandru Grecu la 1 an, losif Mesinger, Ştrul Leibovici şi Ştefan Stoianof la 9 luni, Arthur Mendelovici la 8 luni, iar Hugo Barany şi Nicolae Popa la 6 luni de închisoare corecţională. Au fost achitate 59 de persoane, printre care Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Pavel Bojan, Ion Meţiu, Constantin Mârzea, Paulina Doncea, Constantin Luca, Timotei Scribnic, Gheorghe Gheorghiu, Ştefan Stechel, Lenuţa Mihalache ş.a.[LXXIX].

Surprind însă pedepsele mici primite de Panait Bogăţoiu şi Hugo Barany, în condiţiile în care toate celelalte persoane participante la şedinţa conspirativă din 13/14 februarie 1933 fuseseră condamnate la minimum 15 ani de muncă silnică. E foarte posibil ca ei să fi fost agenţi ai Siguranţei, poate chiar cei ce furnizaseră informaţiile referitoare la respectiva şedinţă. în cazul lui Bogăţoiu, suspiciunile existau încă din vara anului 1932, din perioada în care acesta era şeful sindicatului, întrucât

LXXIX ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 1, ff. 116-117.

refuzase să îi agite pe muncitori în direcţia radicalizării protestelor, aşa cum dorea PCdR. în plus, tot referitor la Bogăţoiu, semne de întrebare ridică şi motivul pentru care fusese eliberat din arest în dimineaţa zilei de 15 februarie 1933, după ce greva începuse, fiind lăsat să ajungă chiar în mijlocul greviştilor, cu atât mai mult cu cât el, prin discursurile virulente ţinute şi prin respingerea oricăror căi de compromis, a fost acela care a avut, probabil, contribuţia mai semnificativă la determinarea muncitorilor de a se bloca în ateliere. Şi Nicu Tudor, recrutat de Siguranţă în arest, a primit o pedeapsă mică (în raport cu cele ale majorităţii activiştilor PCdR), de doar doi ani. Vasile Bâgu, care a avut o prezenţă activă în timpul grevelor, a fost achitat, aceasta şi ca o recompensă a faptului că în anchetă dăduse declaraţii foarte amănunţite asupra desfăşurării evenimentelor[1].

Pentru arestarea persoanelor condamnate în contumacie, directorul general al Poliţiei a ordonat Inspectoratelor Regionale de Poliţie din Bucureşti, Timişoara, Cernăuţi, Chişinău, Craiova, Cluj şi Iaşi să facă investigaţii pentru a-i depista şi reţine, indicând şi mediile cărora trebuia să li se acorde o atenţie deosebită: „Toţi aceştia pot fi găsiţi în cercurile comuniste şi ceferiste”[LXXX] [LXXXI]. în timp, cercetările poliţiei şi-au atins scopul, fiind arestaţi mulţi dintre condamnaţi! ce nu fuseseră descoperiţi până la începerea procesului. Spre exemplu, Alexandru Ghidu, condamnat la 20 de ani de muncă silnică, a fost arestat pe 1 octombrie 1933 de Chestura Poliţiei Municipiului Ploieşti, iar Vasile Luca a fost reţinut la Bucureşti în august 1933.

Severitatea pedepselor a atras atenţia opiniei publice din ţară, care a sesizat că existau elemente ce puteau induce ideea unor presiuni politice în defavoarea condamnaţilor. Acest aspect era recunoscut inclusiv într-un raport al DGP, în care se arăta că sentinţa dată „a impresionat profund întreaga opinie publică şi este viu comentată, în sensul că pedepsele sunt exorbitante. Se face comparaţie cu pedeapsa dată în procesul «Skoda» şi cu altele date pentru alte fapte infamante şi se trage concluzia defavorabilă justiţiei militare, spunându-se că în multe cazuri judecă din ordin”[LXXXII]. Potrivit Poliţiei, chiar şi în rândul

LXXX Cristina Diac, „Greva de la Griviţa...”, pp. 201-216.
LXXXI ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 160.
LXXXII *Ibidem,* f. 170.

reprezentanţilor magistraturii (probabil a celei civile) exista o opinie similară: „însăşi înalţii magistraţi au constatat că pedepsele au fost prea mari în raport cu acuzaţiile ce li s-au adus”[LXXXIII].

De reţinut este şi faptul că în cercurile ceferiştilor necomunişti de la Griviţa, care nu participaseră la grevă, se discuta că sentinţa era nedreaptă, aceştia fiind de părere că, din cauza punerii în libertate a unora dintre organizatori, „adevăraţii comunişti au fost achitaţi şi [...] aceştia sunt: Petre Gheorghe, Georgescu Constantin, Marin Alexandrescu, Scripnic Timotei, Bâgu Vasile, Blănăţoiu Spiridon, Olaru Gheorghe şi alţii, care ar fi figurat în comitetul de acţiune, şi că trebuiau condamnaţi”. Marea masă a ceferiştilor de la Griviţa au fost însă „profund impresionaţi de sentinţa pronunţată, despre care spun că nu poate rămâne definitivă şi că sau va fi casată, sau va interveni vreo amnistie”[LXXXIV].

LXXXIII *Ibidem,* f. 200.
LXXXIV *Ibidem,* f. 186.

Condamnaţii au încercat să profite de acest curent public de empatie şi, prin intermediul avocaţilor, au luat legătura cu familiile lor şi cu colegii din ateliere, solicitându-le „să înceapă o acţiune energică, prin întruniri şi manifestaţiuni de protestare, contra verdictului Consiliului de Război, prin care s-au aplicat pedepse prea aspre, şi să atragă atenţiunea guvernului de a veni cu o amnistie sau graţiere în această chestiune". Conform Poliţiei, această acţiune fusese inspirată de avocatul V.V. Stanciu. înăbuşirea violentă a grevei, numărul mare de arestări şi pedepsele grele pronunţate şi-au făcut însă efectul printre muncitori, aceştia nemaiavând curajul să demareze alte acţiuni de protest („nimeni nu mai cutează să pronunţe cuvântul de grevă"[1]).

Imediat după pronunţarea sentinţei, în aceeaşi zi, 13 condamnaţi au făcut recurs[LXXXV] [LXXXVI], respectiv: Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica, Marin lonescu, David Kerner, Alexandru Rozemberg, Nicolae Tudor, Ilie Eschenazy, Alexandru Grecu, Mihalache Lungu şi Ion loniţă. Ulterior, dat fiind faptul că judecarea recursului a fost tergiversată şi deja executaseră cea mai mare parte din sentinţă, ultimii cinci şi-au retras recursul, preferând să nu rişte să primească o pedeapsă mai mare. Motivarea recursurilor a fost făcută ulterior de avocaţii losif Schraier, I. Vlădescu, G. Conduratu, Lizetta Gheorghiu şi Felicia Paraschivescu, aceştia axându-şi demersul pe necom- petenţa instanţei militare în cauză, susţinând că aceasta nu avea dreptul de a-i judeca pe nemilitari, cât şi faptul că unii dintre condamnaţi comiseseră faptele de care erau învinovăţiţi înaintea instaurării stării de asediu. Ca dovadă, se prezenta detaliul că instanţa aplicase Codul Penal Comun, şi nu Codul Justiţiei Militare. Se invocau şi motive procedurale, cum ar fi acela că instanţa refuzase să asculte un martor care, declarându-se ateu, nu acceptase să depună jurământul pe Biblie.

în aşteptarea recursului, autorităţile au încercat să descopere dovezi suplimentare care să susţină vinovăţia condamnaţilor. Pe 30 ianuarie 1934, poliţia din Bârlad a efectuat o percheziţie la

---

LXXXV *Ibidem,* f. 186.

LXXXVI ANIC, fond 96, dosar 6578, partea I, f. 213.

domiciliul Victoriei Gheorghiu (sora lui Gheorghiu-Dej) şi a părinţilor acesteia, „în scopul de a căuta şi ridica literatură şi corespondenţă comunistă, având informaţii că numita este în legătură cu centrala comunistă din Bucureşti şi mai multe persoane suspecte”. Cu acest prilej s-a găsit o notiţă cu câteva însemnări ale lui Gheorghiu-Dej referitoare la anumite sarcini

ce trebuiau luate în vederea grevei CFR: „formarea picketelor de grevă", „demascarea social-democraţilor" etc.[1].

Erori procedurale – procesul se rejudecă

Recursul a fost judecat pe 29 martie 1934 de Curtea Superioară de Justiţie Militară, în următoarea componenţă: general de brigadă Dumitru Macovescu (preşedinte) şi colonel Grigore Georgescu, colonel Ursache Gheorghe, locotenent-comandor Horia Măcelariu[LXXXVII] [LXXXVIII], maior Toma Tomiţă (membri). Acestora li s-au adăugat comisarul regal, locotenent-colo- nelul Mircea Demetrescu, şi grefierul Justin Nistor[LXXXIX]. Nu s-a ajuns însă la analizarea recursurilor depuse de condamnaţi, întrucât instanţa avea să constate existenţa unui „motiv de recurs din oficiu", o încălcare procedurală, anume că numiţii Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu fuseseră condamnaţi la muncă silnică pe viaţă fără să li se fi aplicat textul de lege corespunzător, respectiv art. 232 CPC. De asemenea, tot abuz procedural a fost considerat şi faptul că avocatul Pompiliu loaniţescu nu fusese acceptat ca martor al acuzaţilor pe care nu-i apăra oficial, în consecinţă, prin Decizia nr. 24, instanţa de revizie a admis recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Gheorghe Vasilichi, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Marin lonescu, Chivu Stoica, David Kerner şi Alexandru Rozemberg, pe care i-a trimis spre rejudecată la Consiliul de Război al Corpului I Armată. Procesul a fost mutat de la Bucureşti la Craiova, probabil pentru a se putea preîntâmpina mai uşor apariţia unor eventuale proteste publice de amploare.

întrucât Curtea nu se pronunţase asupra nevinovăţiei acuzaţilor, ci constatase doar deficienţe procedurale, cei opt nu

---

LXXXVII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 69, ff. 2-6.

LXXXVIIIÎn toamna aceluiaşi an, Horia Măcelariu va face parte dintr-un alt complet al Curţii Superioare, care va admite recursul unui viitor lider comunist, Emil Bodnăraş. Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 183.

LXXXIX ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6 A, f. 12.

au fost puşi în libertate, urmând să aştepte rejudecarea în închisoare. Comisarul regal, maiorul Vasile Gelep – cel care a primit responsabilitatea acuzării –, cu acordul prim-comisarului regal, locotenent-colonelul Ştefan Lăzăroiu (ambii de la Consiliul Permanent de Război de pe lângă Corpul I Armată), solicita „menţinerea lor sub stare de arest preventiv" până la începerea

procesului, argumentând cu „gravitatea faptelor puse în sarcina acestor acuzaţi” şi cu temerea că „lăsaţi liberi vor dispărea”[1].

Pe 23 aprilie 1934, Curtea Superioară de Justiţie Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului I Armată dosarele celor în cauză, pentru a se putea trece la rejudecarea acestora. Cei opt deţinuţi au fost transferaţi de la închisoarea Militară Jilava la închisoarea Militară a Corpului I Armată, unde „au fost instalaţi într-un dormitor amenajat special şi puşi sub pază sigură”. Cercetările fiind deja finalizate şi încadrarea juridică fiind neschimbată, procesul a început în scurt timp. Pe 4 mai 1934, maiorul Gelep i-a notificat lui Gheorghiu-Dej ordinul de judecată, iar acesta i-a precizat că urma să fie apărat de avocaţii Schraier, Conduratu, Vlădescu şi Ciuceanu.

Procesul de la Craiova a debutat pe 4 iunie 1934, instanţa fiind compusă din colonelul Teodor Petrescu (preşedinte) şi maiorul Mihail Sotir, maiorul Ion Constantinescu, căpitanul Mihail Anghelescu, căpitanul Ion Vladimirescu (membri), cărora li se alăturau comisarul regal maiorul Vasile Gelep (peste numai două zile el avea să fie înlocuit cu locotenent-colonelul loan Pâraianu, din considerente medicale) şi grefierul Constantin lonescu[XC XCI XCII].

Inculpaţii au fost apăraţi de avocaţii losif Schraier, Stei ian Niţulescu, Petre Grozdea, Mircea Lepădătescu, Mihai Macavei („şeful organizaţiei comuniste din Turnu Severin”'') Mihail Popilian, Ştefan Botoi, Horia Taljanu şi Constantin Dianu, precum şi de căpitanul Matei Vasile, căpitanul Teodor Veroiu şi locotenentul loan Popa, numiţi apărători din oficiu de preşedintele Consiliului. Au fost citaţi 202 martori, dintre care doar 12 ai acuzării, dar nu toţi s-au prezentat la proces. Majoritatea martorilor apărării erau ceferişti la diverse ateliere din ţară (Bucureşti, Galaţi, Iaşi, Dej). Aceştia au fost atent supravegheaţi de agenţii de poliţie pe perioada şederii lor în Craiova, pentru a se preîntâmpina apariţia unor eventuale proteste publice, turbulenţe sau incidente.

Acuzarea a adus ca martori comandanţi ai unităţilor militare şi

---

XC ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6A, f. 24.

XCI ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 1, f. 109.

XCII Deşi era moşiei, activitatea politică ilegala a lui Macavei data din 1921, când fusese ales membru al Comitetului Executiv Provizoriu al PCdR. Vezi Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 52.

poliţieneşti care participaseră la înăbuşirea grevei (locotenent-colonelul Romulus Hotineanu, colonelul Gabriel Marinescu, maiorul Dan Pascu), reprezentanţi ai administraţiei centrale a CFR şi ai Atelierelor CFR Griviţa (ministrul Eduard Mirto, ing. Victor Nicolau, ing. Constantin Atanasiu, ing. Alexe), precum şi lideri sindicalişti de la CFR, din rândul celor afiliaţi PSD, partid rival PCdR pe tărâm sindical şi politic (Virgil Ionescu, Alexandru Oprescu, Constantin Spârlea ş.a.). Alături de aceştia, este notabilă prezenţa printre martorii acuzării a lui Vasile Bâgu, apropiat de PCdR încă din 1922, care a avut un rol activ în timpul grevei, când făcuse parte din mai multe delegaţii ale muncitorilor care trataseră cu administraţia CFR şi cu ministrul Comunicaţiilor. Comisarul regal Gelep a avut probabil în vedere faptul că, în ancheta din februarie 1933, Bâgu recunoscuse absolut toate faptele, indicându-i totodată şi pe liderii greviştilor (ceea ce le-a permis anchetatorilor să-şi canalizeze cercetările), motiv pentru care la procesul de la Bucureşti el fusese achitat, chiar dacă în depoziţia sa publică avea să-şi retracteze declaraţia, susţinând, că îi fusese luată cu forţa. Aceasta era însă o practică uzuală, tratată în prealabil cu Siguranţa, a tuturor arestaţilor comunişti ce făceau mărturisiri complete, având rolul de a-şi acoperi „căderea”[1].

În apărarea lui, Gheorghiu-Dej a propus 134 de martori, majoritatea ceferişti (cum ar fi Petre Isăcescu, din Galaţi, căruia Dej îi scria des din închisoare, sau Zoltán Silaghi şi Iosif Negrea din Dej). De asemenea, a nominalizat şi lideri politici centrali de regulă cu vederi de stânga, dar nu numai: Grigore Iunian, Mihail Manoilescu, Richard Franasovici, Mihail Ralea, Petre Constantinescu-Iaşi, Alexandru Oprescu, Ion Mirescu, Ion Flueraş, Lothar Rădăceanu, Armând Călinescu, Alexandru Vaida-Voevod, Eduard Mirto, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu ş.a. Din cele 134 de nume invocate s-au prezentat însă doar 48 de persoane[XCIII XCIV].

Şi în acest caz era aplicată tactica obişnuită a comuniştilor din timpul proceselor anilor 1930, chemarea unui număr foarte mare de martori, din diverse categorii sociale şi politice, spre a li se putea oferi avoca- ţilor pretexte pentru tergiversarea procesului.

XCIII Cristina Diac, „Greva de la Griviţa...”, p. 202.
XCIV ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6 A, ff. 4-5, 38-39.

Adresele unora dintre martori erau necunoscute, iar ale altora erau în mod intenţionat date eronat, fapt ce îngreuna citarea lor, iar nepre- zentarea la termen oferea motive pentru a se solicita amânarea judecării. în acelaşi scop, erau indicaţi martori aflaţi în detenţie (în cazul de faţă, Gheorghiu-Dej i-a chemat pe Vasile Luca, Ilié Pintilie, Mihai Crivei, Hugó Bárány, Ştefan Foriş ş.a.), cunoscându-se foarte bine faptul că formalităţile de aducere a acestora erau greoaie şi în niciun caz autorităţile nu ar fi fost de acord cu prezenţa în sala de judecată a unui număr mare de deţinuţi.

Faptul că procesul s-a desfăşurat la Craiova a atras însă temerea inculpaţilor că urmau să primească pedepse şi mai mari, întrucât le era mult mai greu să pună presiune pe judecători, oraşul fiind „lipsit de un proletariat numeros”[1] într-adevăr, foarte probabil că această stare de fapt a constituit şi principalul considerent care a stat la baza alegerii Craiovei ca localitate pentru desfăşurarea procesului.

Chiar de la prima şedinţă, preşedintele completului a decis ca martorii care nu s-au prezentat să fie aduşi la proces cu mandate. Audierea tuturor martorilor prezenţi s-a încheiat în ziua de 25 iunie.

încă din primele zile, avocaţii apărării au recurs la multe solicitări menite să prelungească procesul şi să obţină noi termene de judecată. Spre exemplu, avocatul Petre Grozdea a cerut să i se predea mandatele de aducere ale martorilor ale căror adrese erau necunoscute, pentru a face „investigaţii” printre familiile ceferiştilor arestaţi. în plus, Lăpădătescu şi Grozdea au informat completul că „Siguranţa locală exercită o acţiune de teroare asupra familiilor acuzaţilor şi roagă pe dl. preşedinte să intervină pentru ocrotirea acestora, arătând că sala de şedinţă a consiliului nu este populată tot din cauza Siguranţei”[XCV] [XCVI]. Drept urmare, colonelul Petrescu le-a satisfăcut doleanţa, sesizând conducerea Siguranţei Craiova în acest sens, însă interzicea prezenţa la şedinţe a soţiilor lui Doncea şi Petrescu, pe motiv că respectivele ieşeau din sală şi le comunicau următorilor martori întrebările pe care le punea

XCV ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 152, f. 8.
XCVI ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6, f. 6.

instanţa[XCVII]. Avocatul Mihail Popilian a cerut Consiliului „să se pună în vedere reprezentanţilor presei a reda în ziare rezumatul fidel al dezbaterilor", fiind nemulţumit de ce se publicase în ziarul *Curentul.*

La fel ca în prelegerile lor din faţa completelor anterioare, avocaţii (mai ales Schaier şi Popilian) au încercat, fără succes, să conteste instanţa de judecată, pe motiv că faptele de care erau acuzaţi incriminaţi! fuseseră comise înaintea declarării stării de asediu. Comisarul regal a respins acest punct de vedere, arătând că greva fusese pregătită în perioada 4-15 februarie, când starea de asediu era deja instituită.

Gheorghiu-Dej a fost audiat pe 11 iunie 1934. Spre deosebire de răspunsurile date în timpul procesului de la Bucureşti, când s-a plasat tot timpul în defensivă, negând chiar participarea sa la grevă, de data aceasta a avut o atitudine opusă, susţinând că muncitorii fuseseră îndreptăţiţi să facă grevă, aceasta fiind singura formă de protest ce-ar fi putut să le aducă ameliorarea situaţiei. Probabil că modificarea substanţială de atitudine se datora faptului că – având în vedere sentinţa foarte dură pronunţată la Bucureşti – el conştientizase că urma să primească o pedeapsă grea indiferent de comportarea lui la proces. De asemenea, e posibil ca el să fi dorit să nu rămână mai prejos decât Doncea şi Petrescu, aceştia remarcându-se prin luările lor finale de cuvânt în procesul de la Bucureşti.

Răspunzând la întrebările instanţei, Gheorghiu-Dej – la fel cum a procedat şi Vasilichi – a făcut un scurt istoric al grevei. El a arătat că protestul a izbucnit nu „sub acţiunea agenţilor provocatori", cum susţinea acuzarea, ci „datorită nemulţumirilor create de Ad[ministra]-ţia CFR, prin reduceri de salarii, de lucrători, ore de lucru în plus etc."[1]. Un alt argument adus de Gheorghiu-Dej era că greva nu izbucnise pe neaşteptate, ea fiind corolarul firesc al unei campanii de proteste (mitinguri, demonstraţii, memorii, discuţii cu autorităţile) declanşate în 1932. El arăta că muncitorii nu mai aveau altă soluţie, în condiţiile în care formele de protest amintite nu doar că nu duseseră la remedierea situaţiei lor, dar nici măcar nu împiedicaseră deteriorarea acesteia, ca urmare a celei de-a treia curbe de sacrificiu şi a altor măsuri complementare de reducere a

XCVII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.

veniturilor. E de reţinut şi faptul că Gheorghiu-Dej susţinea că toate acţiunile revendicative din 1932 beneficiaseră de sprijinul tuturor muncitorilor, nu doar al ceferiştilor.

în acord cu logica discursului anterior, Gheorghiu-Dej a recunoscut existenţa Comitetului Central de Acţiune, rolul acestui organism fiind de a depune eforturi pentru satisfacerea revendicărilor salariale ale ceferiştilor. De asemenea, Gheorghiu-Dej nu-i uita nici pe inamicii săi politici din plan sindical, criticând metodele de acţiune ale liderilor social-democraţi şi apreciind că muncitorii puteau avea câştig de cauză numai prin „acţiune hotărâtă", nu prin memorii şi intervenţii. El se declara deschis în favoarea grevei ca formă de protest: „Greva este singura armă de luptă prin care muncitorimea îşi poate câştiga şi apăra drepturile sate. O grevă bine organizată duce întotdeauna la izbândă"[XCVIII] [XCIX]. Mai mult, el recunoştea că îi îndemnase pe ceferişti să facă grevă, dar susţinea că se referise la un protest paşnic şi legal şi că niciodată nu te ceruse să treacă la rebeliune şi asasinat.

XCVIII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 198, f. 2.
XCIX *Ibidem,* f. 13.

Desigur, în tot discursul său – de altfel, bine structurat din punct de vedere logic –, Gheorghiu-Dej trecea cu vederea „amănuntul" că revendicările ceferiştilor fuseseră deja satisfăcute la data şedinţei conspirative din 13/14 februarie 1933, când se luase decizia trecerii la acţiuni agitatorice pentru declanşarea unei greve la Atelierele CFR Griviţa, care urma să fie extinsă apoi în întreaga ţară. Faptul că PCdR a acţionat în continuare pentru intrarea ceferiştilor în grevă relevă clar că era vorba de o acţiune pur politică, revendicările de natură economică fiind doar pretextul şi paravanul sub care partidul îşi masca protestul.

între timp, avocaţii apărării depuneau noi obiecţii menite să ducă la tărăgănarea procesului. Astfel, pe 12 iunie 1934, Petre Grozdea a cerut ca martorii apărării să fie audiaţi după cei ai acuzării [! – n.m., A.C.], avându-i în vedere chiar şi pe cei ce nu se prezentaseră încă, ceea ce ar fi însemnat amânarea până la aducerea acestora cu mandat. Instanţa a considerat însă acest punct de vedere „neserios şi lipsit de orice temei juridic", apreciind că era firesc ca până la aducerea altor martori ai acuzării să fie audiaţi martorii apărării deja prezenţi în sala de judecată.

Pe 15 iunie au compărut ca martori ai apărării cunoscutul ilegalist Mihail Gheorghiu Bujor, precum şi Constantin David. Şedinţa din 16 iunie a fost iarăşi foarte aprinsă. După ce avocaţii Grozdea şi Popilian au protestat în scris împotriva comisarului regal, acuzându-l că „trece peste atribuţiunile sale", preşedintele completului i-a avertizat „să nu mai contravină la respectul cuvenit legilor", amenin ţându-i că, dacă vor avea aceeaşi atitudine, „voi face uz de puterea discreţionară ce-mi conferă legea şi le voi opri accesul în şedinţă, rămânând ca apărarea să se facă de ceilalţi d[om]ni apărători şi în extremis de apărătorii din oficiu". Instanţa a notat şi faptul că „se evidenţiază intenţiunea apărării de a sabota dezbaterile acestui proces, cu unicul scop de a-şi pregăti motive pentru casarea hotărârii în cazul unei eventuale condamnări"[C].

Pe 18 iunie, avocatul Schraier avea să obţină una dintre puţinele „victorii" ale apărării, anume permisiunea ca avocaţii apărării să discute cu acuzaţii fără asistenţa comisarului regal,

C ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6, ff. 19-22.

însă doar pe perioada în care inculpaţii se aflau în sala de judecată.

Dacă apărarea era nemulţumită de modul în care ziarul *Curentul* (de dreapta) reflecta procesul, acuzarea nu agrea maniera în care evenimentul fusese descris în paginile cotidianului (de stânga!) *Dimineaţa.* Rezultatul a fost că protestele apărării au fost ignorate, în timp ce instanţa avea să retragă imediat dreptul reprezentantului ziarului *Dimineaţa*

de a participa la dezbateri, până la publicarea dezminţirii cerute de comisarul regal.

A mai fost respinsă şi cererea apărării ca un reprezentat al Uniunii de Asistenţă Internaţională, un avocat din Franţa, să fie acceptat ca martor al apărării, pe motiv că „n-ar face decât să încerce propagandă subversivă".

Din partea acuzării, reţine atenţia depoziţia colonelului Gabriel Marinescu, prefectul Poliţiei Capitalei, cel care fusese delegat special de comandantul Corpului II Armată să se ocupe cu evacuarea atelierelor şi a Căii Griviţa. Marinescu a susţinut că greviştii trăseseră şi asupra maşinii lui, încercând să-l ucidă, precum şi că el ordonase ca „armata să tragă mai întâi în sus 40.000 de cartuşe, iar mai apoi în plin", în timp ce, în realitate, asupra greviştilor se trăsese imediat ce ultimatumul expirase (oricum, acestora li se ordonase să părăsească atelierele în cinci minute, un timp imposibil de respectat fizic, cum am amintit mai sus). în plus, colonelul Marinescu mai susţinea – nepăsător la ridicolul afirmaţiei – că soţiile şi copiii greviştilor, aflaţi pe Calea Griviţei, ar fi presat forţele armate: „Au bombardat cu pietre şi buloane armata şi poliţia"[1]. Locotenent-colonelul Romulus Hotineanu a susţinut şi el că greviştii încercaseră să-l ucidă („declară precis că s-a tras asupra domniei sale şi că a scăpat numai ca prin minune"), dar şi că aceştia ar fi avut mai multe arme decât armata [! – n.m., A.C.]. Ca martori ai acuzării au compărut şi doi ziarişti de la *Curentul* (Artur Zaharia şi Athanasiu), primul susţinând că „a văzut muncitorii din ateliere trăgând cu revolverul chiar asupra gazetarilor".

Niciunul dintre aceştia nu a oferit vreo explicaţie, iar instanţa nici nu le-a cerut-o, anume de ce – dacă greviştii ar fi fost atât de înarmaţi cu arme de foc şi atât de agresivi – nu existase nici un rănit în rândul trupelor de intervenţie în dimineaţa zilei de 16 februarie? Singura victimă din rândul forţelor de ordine, gardianul public loan Chiriţă, s-a înregistrat în seara de 15 februarie, acesta fiind ucis în împrejurări neclare, în urma unui foc tras din direcţia atelierelor. Incidentul nefericit a atras majorarea pedepselor unora dintre cei condamnaţi, întrucât s-a luat în considerare că fapta lor avusese drept consecinţă un omor. Ştiind că acesta era un element incriminator important al acuzării, losif Schraier a solicitat instanţei să se aducă martori,

precum şi procesul-verbal al autopsiei lui Chiriţă, „pentru a se vedea ce fel de glonţ a fost acela care l-a ucis”, dar cererile sale au fost respinse[CI CII]. în plus, Schraier a adus

CI ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 1, f. 215.
CII ANIC, fond 96, dosar 327, voi. 6, f. 28.

chiar el un martor, indirect însă, care în declaraţia sa susţinea că auzise că gardianul fusese împuşcat din greşeală de un camarad al său şi că se făcuse chiar o anchetă la faţa locului în seara respectivă[1].

O nouă sentinţă în iulie 1934

Sentinţa nr. 137, pronunţată de Consiliul de Război al Corpului I Armată pe 1 iulie 1934, prevedea pedepse aspre, chiar dacă acestea erau mai mici decât cele stabilite în primul proces. Astfel, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, Gheorghiu- Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi şi Marin lonescu – câte 12 ani de muncă silnică, Rozemberg – 5 ani de închisoare corecţională, iar David Kerner – 18 luni de închisoare.

Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat de comiterea unor infracţiuni contra liniştii publice pe timp de asediu şi mai ales de „provocare la rebeliune". Imediat după pronunţarea sentinţei, condamnaţi! – cu excepţia lui Kerner, care mai avea foarte puţin de executat din pedeapsă – au declarat recurs. Gheorghiu-Dej i-a mandatat pe avocaţii Schraier şi Grozdea să anexeze la cererea sa motivele de recurs. Prima instanţă la care s-a făcut apel a fost Curtea Superioară de Justiţie Militară, care pe 17 noiembrie 1934 le-a respins solicitarea[CIII] [CIV]. Condamnaţii au încercat să pună presiune publică pe completul de recurs, pe 4 noiembrie 1934 ei lansând un apel prin care cereau susţinerea Comitetului de Ajutorare Ceferist şi a tuturor ceferiştilor din ţară. A urmat un nou recurs, înaintat la înalta Curte de Casaţie şi Justiţie Militară de losif Schraier şi Lizetta Gheorghiu, care au clamat tot necoinpetenţa instanţelor militare de a-i judeca pe civili. în paralel, condamnaţii au depus o cerere prin care solicitau să li se calculeze detenţia preventivă începând cu data de 23 februarie 1933. Solicitarea lor a fost analizată tot de Consiliul de Război al Corpului I Armată, care a respins-o însă în februarie 1935.

între timp s-a produs un eveniment important, şi anume evadarea din închisoare a comuniştilor Constantin Doncea,

CIII ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.
CIV ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 15.

Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi, pe 3 ianuarie 1935[CV]. în aşteptarea pronunţării definitive a sentinţei, condamnaţii nu au fost trimişi într-un penitenciar,

CV Vezi Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935”, pp. 50-75.

ci au rămas închişi în închisoarea Militară Craiova, ceea ce le-a facilitat evadarea [ciudată oricum, şi inexplicabilă în lipsa unor complicităţi – n.m., A.C.].

După mai multe amânări, pe 1 octombrie 1935, înalta Curte de Casaţie şi Justiţie Militară a respins recursul înaintat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica şi Marin Ionescu (între timp, Rozemberg îşi retrăsese recursul, iar ceilalţi trei condamnaţi evadaseră)[1]. Pedepsele lor rămânând astfel definitive, ei au fost transferaţi în penitenciare de maximă siguranţă pentru executarea anilor de închisoare (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind din nou în libertate abia în august 1944.

Propaganda de după 1945

Atitudinea demnă a lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului nu avea cum să scape propagandei comuniste, care, după 1945, va susţine în repetate rânduri că liderul partidului reuşise performanţa de a se transforma din *acuzat* în *acuzator:*

> Curtea Marţială n-a putut să oprească pe Gh. Gheorghiu-Dej să rostească cu glas puternic demascarea celor ce vânduseră independenţa naţională şi subminau pacea. Neputincioşi în faţa argumentelor şi acestei logici de oţel, călăii s-au grăbit să-l trimită pe Gheorghiu-Dej, în lanţuri, la temniţă. Pentru 12 ani!''

La aniversarea a 15 ani de la grevele ceferiştilor (adică în 1948), Chivu Stoica avea să publice un articol elogios la adresa lui Gheorghiu-Dej:

> Prin priceperea şi capacitatea sa reuşeşte să separe în proces elementele provocatoare, să le demaşte, să ridice majoritatea ceferiştilor împotriva elementelor provocatoare şi transformă banca acuzaţilor în banca acuzatorilor[CVI CVII CVIII].

CVI ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 40.

CVII„Cui dăm votul şi încrederea noastră: Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul candidat al Capitalei", *Scânteia,* seria III, anul XVII, nr. 1082, 27 martie 1948, p. 1.

CVIII„Tovarăşul Chivu Stoica vorbeşte «Scânteii» despre Tov.

în ceea ce priveşte comportamentul lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului ce urmase reprimării grevelor, în articolul „Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933" se specifica faptul că „la proces, acuzaţii în lanţuri au devenit acuzatori. «Vinovăţii nu suntem noi, care luptăm pentru pâinea şi viaţa noastră, arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej. Vinovăţii sunt cei care ne-au scăzut salariile. Vinovăţii sunt cei care au omorât şi au ajutat la săvârşirea omorului»"[1].

Şi în manualul *Istoria RPR* din 1956 erau oferite lungi citate din declaraţiile conducătorului PMR făcute în timpul procesului, evidenţiindu-se cum acesta „a arătat în cuvinte înflăcărate justeţea luptelor ceferiştilor conduse de partid, a demascat cu putere exploatarea cruntă la care era supusă clasa muncitoare de către imperialiştii străini şi de către burghezie"[CIX CX].

Descrierea procesului de la Craiova a fost tratată într-un vast articol de M. losa şi Mihail Rusenescu, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la acest moment. După ce prezentau numeroase citate din cuvântările lui Gheorghiu-Dej, cei doi istorici de partid arătau cum „demascând politica de asuprire naţională [...] tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că «muncitorimea conştientă nu face nici un fel de distincţie de rasă şi naţionalitate»"[CXI]. Unii istorici încercaseră să acrediteze ideea potrivit căreia, dintre toţi inculpaţii din procesul de la Craiova, Gheorghiu- Dej ar fi fost cel mai cunoscut în străinătate: „Cu ocazia procesului ceferiştilor, seri de-a rândul au avut loc la Praga, în faţa clădirii legaţiei române, demonstraţii cu prilejul cărora se scandau lozincile: «Libertate muncitorilor români!», «Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!»", susţinând chiar că poliţia cehă ar fi emis o hotărâre prin care pedepsea cu trei zile de închisoare pe oricine

---

Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea luptelor din Februarie 1933", *Scânteia,* 16 februarie 1948, pp. 1, 4.

CIXGheorghe Matei, N. Rădulescu, „Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933", *Scânteia,* 12 februarie 1958, p. 1.

CXMihail Roller (coord.), *Istoria RPR. Manual pentru învăţământul mediu,* Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1956, p. 643.

CXIM. losa, Mihail Rusenescu, „Din acţiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933", *Studii. Revistă de istorie,* nr. 3, 1959, p. 14.

ar fi folosit lozinca «Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!»”[CXII]. în realitate însă, în afara graniţelor României, chiar şi la Comintern, Gheorghiu-Dej era unul dintre cei mai puţin cunoscuţi lideri comunişti din România, afirmându-se practic doar cu acest prilej.

Cercetând derularea procesului celor implicaţi în grevele de la Griviţa, Mihail Rusenescu remarca:

> Depoziţiile tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a celorlalţi conducători ai luptelor [...] au fost exemple de pledoarie revoluţionară. Cuvântarea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej, vibrantă chemare a clasei muncitoare şi a celorlalte categorii de oameni ai muncii la luptă împotriva claselor exploatatoare, a constituit un aspru rechizitoriu şi un avertisment dat regimului burghezo-moşieresc [...]. Datorită curajului şi atitudinii lor temerare, conducătorii ceferiştilor şi petroliştilor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej au reuşit să facă din cuvântul lor o armă politică de demascare a exploatării şi agresiunii, împotriva războiului şi a fascismului[1].

Tot în această notă scria şi Nicolae Petrovici, redactorul-şef al revistei *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR:*

> miile de cititori din rândurile oamenilor muncii [...] au putut lua cunoştinţă de poziţia fermă a majorităţii acuzaţilor în proces, a conducătorilor lor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care prin răspunsurile date la interogatoriul instanţei de judecată, prin replicile prompte şi usturătoare la intervenţiile brutale ale comisarului regal, au răsturnat eşafodajul de minciuni şi calomnii urzit de justiţia burghezo-moşierească, transformându-se astfel din acuzaţi în acuzatori[CXIII CXIV].

CXIIAugustin Deac, Gheorghe Matei, „Mişcarea de solidaritate internaţională cu luptele eroice ale ceferiştilor şi petroliştilor din 1933”, *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 1, 1963, p. 46.

CXIIIMihail Rusenescu, „Ecoul luptelor din 1933 în presa legală a vremii”, *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 1, 1963, pp. 126-127.

CXIVNicolae Petrovici, „Oglindirea în presa vremii a luptelor eroice ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 şi a procesului conducătorilor acestor lupte”, *Presa noastră,* nr. 1,

în paralel, liderii PCR nu i-au uitat nici pe aceia care îi aruncaseră pentru ani grei în temniţă. La sfârşitul anilor 1940, după arestarea foştilor comisari de Siguranţă, conducerea PCR a decis să organizeze un proces cu persoanele considerate responsabile de „reprimarea grevei" de la Griviţa. Securitatea a încercat să-i identifice pe toţi cei implicaţi în arestarea greviştilor şi în organizarea proceselor. Direcţia a IlI-a Informaţii interne şi-a adus contribuţia în ceea ce priveşte identificarea persoanelor vizate, fiind folosite în acest scop diverse lucrări, ziare, documente de arhivă etc. După localizarea respectivelor persoane, s-a trecut la arestarea lor, iar Direcţia a VUI-a Anchete a trecut apoi la anchetarea

ianuarie 1963, p. 5.

lor cu minuţiozitate, dorind să stabilească atât gradul fiecăreia de vinovăţie, cât şi descoperirea altor persoane vinovate.

Un prim proces a avut loc în 1950, când Curtea Bucureşti l-a condamnat pe Romulus Hotineanu la muncă silnică pe viaţă, alături de alte persoane implicate, precum Mihail Popovici, fost ministru de Justiţie în guvernul Alexandru Vaida-Voevod[CXV]. Colateral, în 1948, într-un proces ce viza o altă problemă, a fost condamnat contraamiralul Horia Măcelariu, eliberat din detenţie abia în 1964, neuitându-se probabil că acesta făcuse parte din completul ce admisese recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica ş.a. Maiorul Mihail Botez, comandantul unuia dintre batalioanele de grăniceri care trăseseră în muncitori, a fost arestat pe 23 mai 1950, decedând însă la puţin timp după întemniţarea sa. Desigur, o parte dintre cei vizaţi erau deja trecuţi în nefiinţă, cum ar fi generalul Nicolae Uică sau comisarul regal Vasile Gelep. în 1953, probabil sub impulsul momentului aniversar al grevei, se lucra la un nou dosar de anchetă ce urma să fie înaintat Procuraturii Generale.

După 23 august 1944, accederea persoanelor în structurile superioare de conducere ale PCR s-a făcut – exceptând condiţia *sine qua non* privitoare la „binecuvântarea" Moscovei – prea puţin în virtutea deţinerii de către acestea a unor certe calităţi politice. Elementul determinant l-a reprezentat activitatea depusă în favoarea partidului în perioada ilegalităţii acestuia. Gheorghiu-Dej, pe lângă faptul că era liderul *de facto* al comuniştilor români din închisori, şi-a axat demersul de a câştiga conducerea PCR tocmai pe participarea sa la organizarea grevelor de la Atelierele CFR Griviţa, precum şi pe lungii ani petrecuţi în detenţie ca pedeapsă pentru activitatea sa în interesul partidului. Aceste argumente, la care se adăuga faptul că era muncitor şi etnic român, l-au ajutat să obţină girul lui Stalin pentru preluarea şefiei partidului, deşi până la data respectivă era cvasinecunoscut de sovietici. în anii ce au urmat, pentru a-şi menţine şi consolida poziţia, Gheorghiu-Dej a făcut mai puţin recurs la incontestabilele sale calităţi de lider şi la deosebitul simţ politic de care dădea dovadă, punând accent pe

CXV ACNSAS, fond Documentar, dosar 16077, voi. 4, f. 6.

activitatea desfăşurată în ilegalitate şi în timpul anilor de detenţie. Cum rolul său din acea perioadă s-a redus la pregătirea protestelor ceferiştilor, care culminaseră cu grevele de la Atelierele Griviţa, participarea sa la acest moment, precum şi comportarea din timpul procesului de la Craiova vor ocupa locul central în cadrul operaţiunii de legitimare a prezenţei sale în fruntea PCR.

Pretenţiile lui Gheorghiu-Dej referitoare la rolul jucat în grevele de la Griviţa se bazau totuşi pe argumente relativ şubrede: nu el coordonase din punct de vedere politic protestele ceferiştilor din 1932 şi 1933 (ci Vasile Luca şi Gheorghe Stoica) şi nici nu fusese acela care organizase efectiv grevele de la Atelierele CFR Griviţa (o contribuţie cu mult mai însemnată având-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu). De altfel, activitatea sa în această ultimă acţiune a fost minoră, el fiind practic necunoscut de ceferiştii de la Griviţa. în perioada 1931-1933, Gheorghiu-Dej a avut însă un aport însemnat din punct de vedere organizatoric şi agitatoric, în direcţia radicalizării protestelor ceferiştilor din aproape întreaga ţară, ceea ce i-a şi adus cooptarea în Comitetul Central de Acţiune. Foarte activ, el s-a implicat direct în preluarea de către comunişti a controlului cât mai multor sindicate ale ceferiştilor şi în pregătirea mişcărilor revendicative ale muncitorilor. în acţiunile sale, el a fost însă coordonat de Gheorghe Stoica şi Vasile Luca, îndeplinind postura de intermediar între conducerea PCdR şi marea masă a ceferiştilor.

Gheorghiu-Dej ştia foarte bine că rolul său în greva din 15-16 februarie 1933 putea fi contestat de alţi lideri ai partidului, aşadar unul dintre obiectivele sale după 1945 a fost de a rescrie trecutul, astfel încât meritele adversarilor săi din partid, reali sau potenţiali, să fie cât mai mult minimalizate şi chiar trecute sub tăcere. Iar propaganda a trecut la transpunerea în practică a acestui deziderat, operaţiune ce s-a desfăşurat simultan cu apariţia şi dezvoltarea cultului personalităţii lui Gheorghiu-Dej. Treptat, rolul altor lideri ai partidului în evenimentele de la Griviţa avea să fie tot mai estompat, ajungându-se în situaţia ca, în anii 1960, să nu mai fie menţionată nominal nicio altă persoană

în afara conducătorului PMR[CXVI]. Mai mult, atunci când, în vara anului 1958, mai mulţi ilegalişti îndrăzniseră să afirme că rolul central în timpul grevelor de la Atelierele CFR Griviţa îl avusese Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej a reacţionat imediat, organizând o plenară în care toţi contestatarii săi au fost sancţionaţi. Anterior, în 1956, Dumitru Petrescu, care în epocă purtase chiar cognomenul „Griviţa”, fusese şi el îndepărtat din conducerea partidului, după ce Vasile Luca împărtăşise o soartă similară în 1952.

CXVI Cristina Diac, „Liderul nevăzut...”, pp. 32-37.

Capitolul 2

Ana Pauker – femeia teribilă a comunismului românesc. Procesele de la Bucureşti şi Craiova, 1936

Dumitru Lăcătuşu

Ana Pauker a fost una dintre figurile marcante ale comunismului românesc. Studiile publicate despre ea susţin că încă din tinereţe aceasta a ales să se înregimenteze politic, de partea socialiştilor. După Primul Război Mondial, asemenea altor adepţi ai socialismului, a devenit comunistă[CXVII]. Alegerea ei a însemnat atât o viaţă aventuroasă, faţă de ternul ce îi era rezervat unei croitorese sau învăţătoare de ebraică (cele două meserii practicate după absolvirea şcolii profesionale), cât şi succesive arestări şi procese. Unul dintre cele mai importante procese ale sale, dar şi al comunismului interbelic, a fost cel de la Craiova din 5 iunie – 7 iulie 1936, judecat la Consiliul de Război al Corpului I Armată, care va fi examinat în cadrul acestui articol. Procesul a fost subiectul unei duble propagande încă din timpul desfăşurării lui. Prima a fost cea a comuniştilor, care au încercat să îl prezinte ca pe un proces al fascismului românesc la care era invitată să participe întreaga ţară, ceea ce explică şi numărul mare de martori propuşi de apărare. A doua a servit intereselor autorităţilor de atunci, care l-au transformat dintr-un proces al celor 19 inculpaţi, învinuiţi de apartenenţă la un partid interzis prin lege, al doctrinei comuniste şi, în subsidiar, al minorităţilor etnice ce complotau împotriva statului. Scopul a fost de a-i demasca pe cei care „vor să fericească neamul românesc”, conform expresiei unuia dintre jurnaliştii acreditaţi la proces (vezi mai jos).

De aceea, unele dintre primele întrebări puse acuzaţilor erau

CXVII Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker,* editor Mihai Stoian, Gutenberg – Casa cărţii, Bucureşti, 1991, p. 23.

cele referitoare la originea lor etnică şi la religia lor. în acelaşi timp, propaganda autorităţilor, derulată cu largul concurs al presei de dreapta, reflectă mentalitatea vremii (profund naţionalistă şi anticomunistă), alarmată de creşterea pericolului comunist. Vecinătatea cu Uniunea Sovietică reprezenta un serios motiv de îngrijorare, mai ales că în presa timpului apăreau periodic articole despre diverse organizaţii comuniste. în acest sens, originea etnică a acuzaţilor a servit perfect respectivelor scopuri. Studiul de faţă îşi propune reconstituirea principalelor aspecte şi etape ale acestui proces din vara anului 1936, în baza documentelor de arhivă disponibile şi a presei vremii, care a acordat spaţii generoase procesului. Articolul este structurat în două părţi principale. Prima prezintă o succintă biografie a Anei Pauker, arestarea şi interogatoriul inculpaţilor, detenţia acestora în Bucureşti, desfăşurarea procesului la Consiliul de Război al Corpului II Armată din capitală şi discuţiile cele mai semnificative din presă despre acest proces. A doua secţiune analizează desfăşurarea procesului în Craiova, unde a fost strămutat după o primă şedinţă în Bucureşti, din motive de siguranţă privind ordinea publică. în cadrul acestei părţi sunt reconstituite şi examinate principalele etape ale procesului, aşa cum le-am putut identifica într-una dintre cele mai importante surse: presa vremii. Ziarele apărute în epocă sunt resursa arhivistică ce se află la baza celei de-a doua părţi a studiului, întrucât audierile inculpaţilor, ale martorilor şi pledoariile avocaţilor nu se regăsesc în dosarele procesului identificat la Arhivele Naţionale ale României. Pentru prima parte a articolului, sursele folosite au fost preponderent documentele de arhivă: rapoartele autorităţilor vremii, memoriile celor 19 comunişti etc.

Studiul debutează printr-o succintă trecere în revistă a lucrărilor care s-au oprit asupra subiectului înainte de, în timpul şi după căderea regimului comunist.

Procesul în „istoriografia românească”: înainte şi după 1989

Procesul Anei Pauker a devenit un subiect de carte chiar înainte

de 23 august 1944, când unii dintre cei prezenţi la acest important eveniment din istoria mişcării comuniste interbelice, precum jurnalistul Ion Dragomir, sau alţii care au fost implicaţi direct în desfăşurarea sa, precum prim-comisarul regal Popescu P. Cetate, şi-au publicat propriile contribuţii. Acestea sunt versiuni extrem de partizane, cu o evidentă încărcătură naţionalistă. Meritul lor principal constă în introducerea cititorului în mentalitatea vremii, puternic caracterizată de sentimente anticomuniste. Conform ideii predominante în epocă, adepţii comunismului erau în totalitate minoritari, în primul rând evrei şi maghiari. Potrivit lui Ion Dragomir, aceştia erau cei care „vor să ne fericească neamul”[1]. La momentul publicării lor, unul dintre scopurile lucrărilor a fost de a edifica cititorii asupra faptelor rele ale Anei Pauker şi ale bandei sale, deoarece

> nu toate ziarele cari apar la noi în ţară sunt scrise cu gând curat şi în dorinţa de a sluji cinstit pe cititori. Multe, foarte multe, sunt conduse de oameni fără nici un pic de omenie, de tâlhari cari-şi vând sufletul şi priceperea acelora cari dau preţ mai bun, ori de venetici proaspăt veniţi de peste hotare şi care n-au nici dragoste, nici milă de ţara noastră[CXVIII CXIX].

Era o trimitere directă la presa din strada Sărindar – cotidienele *Dimineaţa* şi *Adevărul,* acuzate că erau şi comuniste, şi vândute evreilor, care se aflau în spatele mişcării comuniste. Autorul acestor rânduri era jurnalistul loan Dragomir, trimisul *Universului* la procesul Anei Pauker de la Craiova, desfăşurat în perioada 5 iunie – 7 iulie 1936. Cartea sa, *Jos masca!,* grupează o parte din articolele sale publicate în perioada desfăşurării procesului. Titlul contribuţiei sale este şi mesajul principal ai lucrării, fiind inspirat din rechizitorul întocmit de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Acesta a publicat în 1941, chiar înainte de intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice, o carte sugestiv intitulată *Conspiraţia comunistă în România şi evreica Ana Pauker în faţa justiţiei militare.* Spre deosebire de precedenta lucrare, cea a procurorului din procesul Anei Pauker

---

CXVIIIIon Dragomir, *Jos masca!... (Sau Istoria unui proces),* Tipografia Ziarului „Universul”, Bucureşti, 1936, p. 10.

CXIX *Ibidem,* p. 3.

îşi începe pledoaria în favoarea tezei principale printr-o scurtă trecere în revistă a „bolşevizării Europei” şi a reacţiilor potrivnice acestei „bolşevizări”. în viziunea sa, tendinţelor incriminate ale „bolşevicilor” din Spania şi Grecia li se opuneau cele lăudabile ale lui Mussolini şi Hitler: „Italia a fost salvată de pe malul

prăpastiei bolşevice de Ducele Mussolini. Germania a scăpat de bol- şevizare datorită organizării sociale şi politice a D-lui Hitler”[1].

Importante în acest volum sunt: justificările pe care autorul le prezintă pentru transferarea procesului de la Bucureşti la Craiova, regimul care li s-a aplicat comuniştilor în închisoarea militară, informaţiile biografice despre cei 19 acuzaţi, rechizitorul său din proces, câteva articole din presa vremii – cea favorabilă autorităţilor –, dar şi telegrame de felicitare primite de la unii contemporani cu evenimentul relatat. Ele sunt relevante pentru a înţelege mentalitatea epocii şi spiritul în care s-a desfăşurat procesul. Redau una dintre ele:

> Vă rugăm să primiţi admiraţia şi recunoştinţa noastră pentru strălucitul rechizitoriu prin care aţi demascat şi înfierat în chip magistral criminala acţiune comunistă a străinilor şi descre[i]eraţilor care cearcă diabolic dar zadarnic, să sdruncine măreţul şi eternul edificiu al României Mari. Trăiască Armata şi Justiţia Militară!
> (ss) I. Tudorache, Institutor, Preşedintele LAR Tg. Ocna, Podorodeschi, Preşedintele Bibliotecii C. Negri[CXX CXXI].

După 23 august 1944, ofiţerul magistrat Popescu P. Cetate avea să plătească pentru patosul arătat în timpul procesului. în 1951 a fost condamnat la 25 ani de temniţă grea pentru că în „calitate de magistrat a condamnat în stil neomenesc partizani”[CXXII].

Spre deosebire de alte procese ale unor comunişti din perioada interbelică, cel al Anei Pauker nu a beneficiat de aceeaşi atenţie în timpul regimului comunist. Posibila explicaţie

---

CXXCol. magistrat Popescu P. Cetate, *Conspiraţia comunistă în România şi evreica Ana Pauker în faţa justiţiei militare,* 1941, pp. l-2.

CXXI *Ibidem,* p. 74.

CXXIIAANP, fond Fişe matricole penale, fişă Popescu Petre Gheorghe, accesibilă online la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20 detinuti%20politici/P/P%2013.%20Popescu%20Gheorghita%20-%20 Popescu-Valeni%20Ioan/ Popescu%20Petre%20Ghe%27%27/index.php (accesat în septembrie 2014).

rezidă în faptul că protagonista a intrat în dizgraţie încă din 1952, când şi-a pierdut funcţia de ministru de Externe şi pe cea de membră în Secretariatul CC al PMR. Reabilitarea politică a Anei Pauker a survenit abia după moartea lui Gheorghiu-Dej. în acelaşi timp, noua viziune a partidului asupra propriei istorii contrasta cu realitatea de necontestat a procesului din 5 iunie – 7 iulie 1936. Cu o singură excepţie, Alexandru Drăghici, ceilalţi inculpaţi au fost etnici minoritari şi aflaţi, mai mult sau mai puţin, în legătură cu Cominternul, ceea ce pentru autorităţile vremii reprezenta Uniunea Sovietică. Or, despre recunoaşterea acestui lucru nici nu mai putea fi vorba în ultimii ani ai lui Gheorghiu-Dej, mai ales după Declaraţia din aprilie 1964. Dimpotrivă, respectivul aspect putea fi chiar foarte uşor incriminat.

> Pot să spun că, dacă partidul nostru în timpul ilegalităţii a fost aşa de mic şi aşa de slab, nu s-a datorat factorilor economico-politici din ţara noastră sau că n-am fi avut o situaţie revoluţionară. Nu, aceasta s-a datorat faptului că conducerea partidului, cu rare excepţii, a fost acaparată de elementele trimise de Comintern, elemente rupte de popor, elemente mic-burgheze, elemente care nu aveau nici un pic de priză în rândul populaţiei. Dacă am lua secretarii generali care au fost în această perioadă şi ne-am gândi pe cine reprezentau ei, ne-am mira cum de a putut totuşi să crească partidul nostru[CXXIII].

Afirmaţia îi aparţinea chiar unuia dintre inculpaţii din procesul ţinut în vara fierbinte a lui 1936, ministrul Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, şi a fost rostită la şedinţa Comitetului de Partid al MAI din 5 mai 1964. După Plenara din 23-25 aprilie 1968, Alexandru Drăghici a fost epurat, iar meritele lui „revoluţionare”, printre care şi rolul în procesul de la Craiova, au fost contestate de Nicolae Ceauşescu. Liderul PCR de la acea vreme a fost şi el judecat în 1936, într-un proces care s-a desfăşurat la Braşov, însă acesta nu s-a bucurat de aceeaşi atenţie din partea presei interbelice. Totuşi, nu se poate afirma că regimul comunist nu a avut propria contribuţie la „istoriografia problemei”. în principal, aceasta se regăseşte în

CXXIII ACNSAS, fond Documentar, dosar 197, f. 29.

biografia oficială a Anei Pauker, publicată la Editura PMR în cursul anului 1951, dar şi în referatele de cadre ale celorlalţi coinculpaţi (Liuba Chişinevschi, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş etc.). Broşura insistă asupra turnurii pe care a luat-o procesul şi a rolului celor 19 acuzaţi, care

> au ştiut să transforme procesul împotriva comuniştilor într-un proces împotriva fascismului, un proces împotriva agenţilor imperialismului străin, împotriva trădătorilor de ţară şi de popor, un proces împotriva burgheziei şi moşierimii din România. Banca acuzaţilor se transformase într-o tribună antifascistă. Acuzaţii deveniseră acuzatori[1].

Afirmaţia nu este total neadevărată. Una dintre intenţiile comuniştilor a fost de a face un proces-spectacol îndreptat împotriva fascismului românesc. în primul rând, era o reluare a ideii promovate de presa de stânga în timpul procesului, care avea la bază chiar pledoaria unuia dintre avocaţi, Lucreţiu Pătrăşcanu. Ziarele care simpatizau cu incul- paţii au încercat să prezinte procesul, considerat de autorităţi ca vizând „infracţiuni la liniştea ordinei publice", drept unul al fascismului românesc, pe care „îl vom face cu participarea întregii ţări"[CXXIV CXXV], dar şi drept un proces politic şi de opinii.

Dintre lucrările postdecembriste care s-au oprit asupra acestui eveniment din biografia Anei Pauker merită semnalate cele ale lui Marius Mircu, Robert Levy şi Stelian Tănase, studiul ultimului fiind şi contribuţia cea mai importantă despre procesul celor 19 comunişti de la Craiova. Demersul primului autor este extrem de valoros – Marius Mircu s-a aflat la faţa locului, în calitate de jurnalist –, fiind astfel şi una dintre puţinele mărturii directe despre evenimentul analizat în cuprinsul studiului de faţă. Istoricul american a acordat un spaţiu extrem de restrâns acestei teme, din motive lesne de înţeles: lucrarea acestuia s-a

---

CXXIV *Ana Pauker,* Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951, p. 28.

CXXVA. Sahia, C.L. Vâlceanu, „Procesul Antifasciştilor în faţa Consiliului de Război", *Dimineaţa,* 29 februarie 1936. ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 121319.

rezumat la biografia Anei Pauker, şi nu la analiza procesului.

Biografia personajului

Spre deosebire de cazurile altor comunişti care au fost excluşi şi îndepărtaţi din funcţiile deţinute în primii ani de după 23 august 1944, nu există nicio autobiografie accesibilă a celei care a fost supranumită „Dolores Ibarruri[CXXVI] a României".

în biografia oficială şi în referatul de cadre identificat, viaţa acestei „revoluţionare" începea, potrivit viziunii comuniste, cu momentul

CXXVIGheorghe Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939-1945,* Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi, 1995.

înrolării ei în mişcarea socialistă. Partea cea mai consistentă din documentele existente, create înainte de 1952, o reprezintă „luptele" la care a participat (demonstraţia din martie 1917 şi cea din 13 decembrie 1918). Cel mai probabil, contribuţia ei a fost exagerată, conform uzanţelor vremii. Ea a fost, cu siguranţă, una dintre participante, dar materialele de arhivă existente nu permit evidenţierea rolului său în acele evenimente. în continuare voi prezenta principalele momente din parcursul biografic al Anei Pauker, până la arestarea ei din 12 iulie 1935.

Născută pe 13 decembrie 1893 într-o familie de evrei ortodocşi din Codăeşti, judeţul Vaslui, a copilărit în Bucureşti, unde părinţii ei s-au mutat la scurt timp după naşterea ei. Aici a terminat cursurile primare la şcoala „Frăţia Sionului", urmând apoi şcoala profesională „Raşela şi Filip Focşăneanu". în adolescenţă a lucrat la un atelier de croitorie, continuându-şi studiile în particular cu rabinul dr. A.M. Beck. Din 1910 a început să predea ebraica la şcoala pe care o absolvise[1]. în 1915 şi-a început şi activitatea politică, remarcându-se prin participarea la unul dintre cluburile socialiste ce funcţionau în acea perioadă în Bucureşti. Potrivit lui Marius Mircu, primii ei dascăli au fost loan C. Frimu şi Ilie Horodniceanu, consideraţi „marii ei învăţători din tinereţe"[CXXVII CXXVIII].

Un rol important în creionarea crezului ei politic l-au avut Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi, mai ales, Cristian Racovski. Cei doi erau total diferiţi. Dobrogeanu-Gherea era un revoluţionar de cabinet, în timp ce Racovski era atât „militantul care dădea îndrumări teoretice", cât şi „omul de acţiune, care punea mâna în coarnele taurului şi mergea până la orice risc"[CXXIX]. Modelul Anei Pauker pare să fi fost Racovski. Vladimir Tismăneanu susţine şi el că liderul comunist de origine bulgară a fost cel care a avut „un rol remarcabil în formarea ei

---

CXXVIIRobert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeză şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 23-24.

CXXVIII Marius Mircu, *op. cit.,* p. 23.

CXXIXANIC, colecţia Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecţia 60), dosar 439, f. 239.

intelectuală”[CXXX]. Următorii ani din biografia ei sunt extrem de mitologizaţi, propaganda comunistă atribuindu-i un rol central în organizarea demonstraţiilor de protest din martie 1917 şi decembrie 1918. Memoriile nepublicate ale lui Gheorghe Cristescu alias „Plăpumarul” contrazic însă versiunea oficială. Acesta

CXXXVladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii,* ediţia a Il-a revăzută şi adăugită, Alfa, Bucureşti, 1998, p. 42.

susţinea la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970 că în timpul războiului nu a avut loc nicio manifestaţie de protest a socialiştilor sau a muncitorilor împotriva ocupanţilor germani ai Bucureştiului, ci că ele au început doar după ce aceştia s-au retras din capitală[1]. El contrazicea astfel nu doar istoriografia oficială a vremii, ci şi evenimentele prezentate în biografia publică a Anei Pauker din 1951, relatările lui Cristescu fiind în opoziţie cu afirmaţiile cuprinse în broşura dedicată Anei Pauker[CXXXI CXXXII].

Anii ce au urmat Primului Război Mondial nu au fost doar un timp în care aceasta s-a remarcat prin lupta ei revoluţionară, ci şi o perioadă romantică. Din acea perioadă datează două relaţii ale sale, dintre care una este mai puţin cunoscută. Prima a fost cu pictorul de origine evreiască Reuven Rubin, care, la începutul anilor 1950, avea să îndeplinească funcţia de ambasador al Israelului la Bucureşti. Mircea Mircu relatează că dragostea ei faţă de acesta a determinat-o să o ia „pur şi simplu la bătaie pe o rivală care şi ea îi dădea târcoale pictorului”[CXXXIII]. Marea ei dragoste a fost însă cea pentru tânărul comunist Marcel Pauker,

---

CXXXI ANIC, colecţia 60, dosar 441, f. 104.

CXXXIIPrezint aici pasajul din biografia ei oficială: „în condiţiile grele ale ocupaţiei nemţeşti şi ale stării de asediu, când organizaţiile muncitoreşti au fost interzise, elementele revoluţionare din sânul partidului socialist căutau să păstreze legătura cu massele şi să organizeze lupta pentru revendicările lor cele mai arzătoare, pentru pace. Tovarăşa Ana participă în acest timp la organizarea primei tipografii ilegale, o maşină «Boston», instalată în clădirea Băii Centrale din Calea Moşiilor. Ea frecventează întâlnirile clandestine, împrăştie manifeste, ţine legături cu muncitorii din întreprinderi. Una dintre sarcinile importante pe care le avea pe atunci tovarăşa Ana era şi munca de lămurire printre soldaţii germani. Datorită acestei munci, ea primea prin soldaţii germani numerele ziarului «Leipziger Volkszeitung», scos de grupul revoluţionar «Spartacus», în fruntea căruia stăteau Kari Liebknecht, Roza Luxemburg şi Clara Zetkin. La retragerea armatelor germane din România, soldaţii au sustras comandamentului însemnate cantităţi de cerneală tipografică, pe care le-au lăsat tovarăşei Ana pentru gazetele partidului socialist” *(Ana Pauker,* pp. 7-8).

CXXXIII Marius Mircu, *op. cit.,* p. 30.

cu care s-a căsătorit ulterior, în timp ce îşi făceau studiile la Geneva, unde Ana Pauker a urmat timp de doi ani cursurile Facultăţii de Medicină. în paralel cu aceste poveşti de amor, s-a produs radicalizarea şi transformarea ei într-o comunistă înfocată. Metamorfoza a avut loc pe fundalul şi sub influenţa directă a Revoluţiei Bolşevice, fiind determinată, probabil, şi de evoluţia mentorului ei, Cristian Racovski. Robert Levy a oferit o explicaţie pentru această turnură comună mai multor socialişti români în acei ani. Istoricul apreciază că această atracţie a fost în primul rând emoţională, nu ideologică. Deşi Mircu o consideră participantă la congresul de înfiinţare a partidului comunist din mai 1921, biograful Levy arată că Ana Pauker s-ar fi întors de la studiile din străinătate în luna august a aceluiaşi an, după consumarea evenimentului propriu-zis şi arestarea congresiştilor, ceea ce ar putea explica motivul pentru care nu a fost reţinută de Siguranţă. Rămasă în libertate, s-a implicat în reorganizarea partidului. De asemenea, în următorii ani a ocupat diverse funcţii în organizaţia comunistă: secretar al Comisiei Centrale a femeilor a PCdR; membră în Consiliul General al PCdR; membră în redacţia ziarului *Socialismul* (1922-1924); membră a Comitetului Secţiunii PCdR Bucureşti (din 1923); secretar al Comitetului Central al Ajutorului Roşu Internaţional[CXXXIV].

Momentul ocupării diferitelor responsabilităţi în gruparea comunistă coincide şi cu apariţia primelor informaţii documentate despre rolul ei în mişcare. Printre acestea se numără atât documentele create de Siguranţă, cât şi declaraţiile date de Ana Pauker după Plenara din 25-26 mai 1952, când şi-a pierdut influenţa şi funcţiile deţinute în aparatul de partid şi de stat.

Un referat al Siguranţei din 8 decembrie 1923 oferă unele informaţii suplimentare despre anul intrării sale în mişcarea socialistă, pe care îl indică a fi 1915, dar şi despre activitatea ei din anii următori. Conform documentului, între anii 1918-1921 aceasta nu ar fi avut nicio activitate comunistă, fiind absentă din ţară. Ea este indicată, în schimb, ca participantă la conferinţa partidului comunist din 11 octombrie 1922 de la Ploieşti, care în istoriografia comunistă va fi consemnată drept Congresul al II-lea

CXXXIV Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta lonescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 453.

al partidului. începând din acel an, ea ar fi avut în sarcină corespondenţa internaţională a partidului cu organizaţiile din străinătate, fiind menţionate legăturile sale cu Secretariatul Internaţional Feminin al Internaţionale Comuniste, „de la care primea material informativ privitor la mişcarea comunistă şi muncitorească, pe care îl utiliza, informând mişcarea muncitorească din România". în arestul Siguranţei, Ana Pauker a declarat, referitor la activitatea ei comunistă, că avea funcţia de „şefă de grupă a femeilor comuniste". în acea calitate, „conduce [a] lecturile ce se fac şi chestiunile la ordinea zilei"[1].

Anii 1920-1930 sunt unii dintre cei mai importanţi din activitatea ei politică, în urma ascensiunii sale în cadrul mişcării comuniste interne şi internaţionale. Intervalul de timp menţionat este rememorat chiar de Ana Pauker într-o scrisoare din iunie 1952 adresată Biroului Politic al CC al PMR. După eliberarea ei din arestul Siguranţei, în cursul anului 1924, a continuat să activeze legal în „comisia locală a sindicatelor unitare din Bucureşti", iar în 1926 s-a refugiat la Viena, cu scopul de a scăpa de o iminentă arestare. Ulterior a locuit în Germania, la Berlin, şi în Franţa, la Paris. în 1929, fiind cursantă a şcolii leniniste din Moscova, a fost trimisă de Comintern „în Franţa, pentru a face un raport asupra situaţiei din PCF". Reîntoarsă în capitala sovietică, a primit alte sarcini. în primăvara lui 1930 a fost numită preşedinte al unei comisii de studenţi şi trimisă în regiunea Volgăi „pentru a participa la îndreptarea greşelilor făcute acolo în legătură cu crearea colhozurilor". După îndeplinirea acestei misiuni, Cominternul a numit-o în poziţia de instructor organizatoric pe lângă Partidul Comunist Francez[CXXXV CXXXVI].

Implicarea ei vizibilă în organizaţia comunistă a adus-o şi în vizorul Siguranţei, fiind arestată de mai multe ori. Până în 1935 a fost judecată în două procese. în primul, desfăşurat în iulie 1926, a fost condamnată la 10 ani de închisoare, iar în cel de-al doilea,

---

CXXXVANIC, fond 95, dosar 121315, ff. 184-185.

CXXXVIANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 131/1952, ff. 27-29. Scrisoarea Anei Pauker este publicată şi în volumul editat de Mioara Anton şi Laurenţiu Constantiniu, *Guvernaţi şi guvernanţi. Scrisori către putere (1945-1965),* Polirom, Iaşi, 2013, pp. 333-341.

ce a avut loc în 1928, a primit o pedeapsă de 20 ani. A reuşit însă să scape de executarea primei sentinţe, fugind în Uniunea Sovietică (în 1926), iar a doua pedeapsă i-a fost amnistiată prin Decretul nr. 1461/1929. în 1934 Ana Pauker avea să revină în România, cu presupusul scop, după cum indică documentele Siguranţei, de a prelua conducerea organizaţiei comuniste[CXXXVII].

Arestarea

Iulie 1935 a fost o lună nefastă pentru mişcarea comunistă din România, în mai puţin de o săptămână, cei mai importanţi lideri ai partidului şi ai organizaţiei de tineret au fost reţinuţi. Primele arestări au avut loc în noaptea de 7/8 iulie (Alexandru Drăghici şi alţi presupuşi parti- cipanţi la Plenara CC al UTC), fiind urmate de cele din 9 iulie (Andrei Bernath, Estera Radosoveţki şi Liuba Roitman)[1]. 12 iulie 1935 a fost data celor mai semnificative arestări operate de Siguranţă. Au fost reţinuţi atunci trei membri ai Secretariatului (Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Şmil Marcovici), precum şi Emanoil Kaufmann, gazda viitorului ministru al Afacerilor Externe dintre 1947 şi 1952. A fost reţinută şi soţia acestuia, care a fost eliberată în scurt timp. Ultimele arestări din lot au fost în 14 iulie 1935. La acea dată au fost ridicaţi lucrătorii dintr-o tipografie clandestină a partidului, printre care Ady Ladislau (cunoscut şi sub numele Vasile Mureşan), viitorul ministru adjunct al Afacerilor Interne (1953-1955), şi Samuel Krug[CXXXVIII CXXXIX]. Durata de o săptămână în care au fost realizate arestările i-a determinat pe avocaţii apărării să se gândească la rolul constituirii acestui lot şi la motivele pentru care arestaţii au fost judecaţi într-un singur grup. Presupuneau că la mijloc era o înscenare a Siguranţei. De ce nu au făcut autorităţile un proces al Secretariatului CC? Puteau la fel de bine să organizeze un alt proces al UTCdR, mai ales că cei mai mulţi dintre arestaţi pro- veneau din rândul membrilor mişcării comuniste de tineret. Sau poate gruparea tuturor acestora într-un singur lot corespundea

CXXXVII ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6589/1, f. 5.

CXXXVIII *Ibidem,* ff. 7, 83.

CXXXIX ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 118 bis.

perfect scopului autorităţilor, de a sublinia că doar străinii aderau la partidul comunist? Documentele vremii nu răspund însă la aceste întrebări ipotetice şi este foarte posibil ca răspunsurile să nu iasă niciodată din sfera prezumţiilor, mai mult sau puţin îndreptăţite.

Ceea ce ne spun documentele este modul în care a decurs arestarea acestora şi factorii care au favorizat reţinerea lor. Din parcurgerea materialelor arhivistice reiese în primul rând că arestările din iulie 1935 au fost rezultatul măsurilor de supraveghere a unora dintre cei 19 inculpaţi, în unele cazuri, acestea au început încă din 1930. Totodată, nici aportul informatorilor Siguranţei nu a fost neglijabil, cel puţin în privinţa reţinerii membrilor Secretariatului PCdR. în acelaşi timp, la arestările din iulie 1935 a contribuit şi aparenta colaborare, cel puţin din punctul de vedere al informaţiilor primite, dintre structurile de poliţie româneşti şi cele străine, în special cele din Cehoslovacia. Acestea au transmis în România rapoarte privind activitatea unora dintre comuniştii cuprinşi în lotul celor 19, care se regăsesc în dosarul procesului doar într-o formă reprodusă. Avocaţilor li s-a părut suspectă absenţa documentelor originale, întărindu-le convingerea că se aflau în faţa unei potenţiale înscenări. Ei au cerut în repetate rânduri ca originalele materialelor incriminatorii să le fie puse la dispoziţie, dar acuzarea a refuzat. Rapoartele Siguranţei şi cele ale procesului prezintă propria versiune asupra activităţii şi faptelor celor arestaţi în cursul lunii iulie. Ele insistă asupra intensificării acţiunilor derulate de partidul comunist atât prin reprezentanţii lui direcţi, cât şi prin organizaţiile camuflate.

De asemenea, primele arestări operate în grupul comuniştilor conduşi de Ana Pauker au fost facilitate şi de neatenţia unora dintre ei în ceea ce priveşte propria conspirativitate, deşi erau şcoliţi în activitatea clandestină chiar la Moscova. Prin traseele lor frecvente de la un comunist la altul, fără să se asigure că nu sunt urmăriţi, au condus la reţinerile din noaptea de 7/8 iulie 1935. Este cazul a două persoane cu state vechi în mişcarea comunistă.

Primul este Andrei Bernath, tatăl natural al diplomatului comunist Mircea Răceanu (condamnat la moarte în 1989, sub regimul lui Nicolae Ceauşescu), menţionat în documente sub mai

multe nume conspirative (Andor Bernard, Sami sau Vas). în 1935, acesta era un tânăr tâmplar în vârstă de 27 de ani, absolvent a două clase de liceu, dar şi al Şcolii Leniniste de la Moscova. Conform documentelor, fusese trimis de Comintern cu scopul de a reorganiza mişcarea comunistă de tineret de la noi după arestările din anii precedenţi. în acel an fatidic pentru mişcarea comunistă din România, era unul dintre conducătorii UTCdR. Informaţiile obţinute din supravegherea lui au condus nu doar la arestarea unor participanţi la Plenara CC al UTCdR din 5-7 iulie 1935, desfăşurată chiar la domiciliul său din Bucureştii Noi, ci şi la descoperirea unei tipografii clandestine. Aceasta funcţiona în locuinţa comerciantului Samuel Krug, un alt inculpat[CXL].

A doua persoană a cărei supraveghere a condus la noi arestări a fost Estera Radosoveţki (viitoare Stela Moghioroş), care avea vârsta de 26 de ani în 1935. Născută pe 4 aprilie 1909 la Tighina, era absolventă a Facultăţii de Litere şi lucra în Bucureşti ca legătoare de cărţi. Documentele procesului, care preiau informaţiile culese de Siguranţă, o descriu drept „una dintre personalităţile de seamă din rândurile inculpaţilor de astăzi”. Aceleaşi surse o portretizează drept „acea care a pus în mâinile Siguranţei Generale firele organizaţiei revoluţionare a inculpaţilor de azi”, nu însă în sensul de a fi fost informatoare a instituţiei. Motivul acestei afirmaţii era cu totul altul. După descoperirea în locuinţa ei din strada Lucaci nr. 105 a unor manifeste comuniste, aceasta a fost meticulos supravegheată de autorităţi. Interesul arătat ei era determinat şi de faptul că era percepută drept una dintre persoanele ce asigurau legătura PCdR cu „organizaţiile comuniste din străinătate”. Potrivit documentelor, „făcea parte din biroul politic al aşa-zisului partid comunist român”, iar una dintre misiunile ei consta în „trimiterea rapoartelor şi primirea instrucţiunilor de la Komintern”. Conform lui Stelian Tănase, între anii 1931-1933, viitoarea soţie a lui Alexandru Moghioroş activase în Berlin, iar în momentul reţinerii deţinea calitatea de membră în Biroul Politic al CC al UTCdR.

Revenind la Andrei Bernath, documentele menţionează că în iulie 1935 locuia pe strada Bucureştii Noi, unde în zilele de 5-7 iulie a avut loc Plenara CC a UTCdR. Aici Siguranţa a plasat un

---

CXL ANIC, fond 96, dosar 6589/1, ff. 4-6,

post de observaţie, care a reţinut şi a înregistrat toate mişcările şi deplasările sale. Din respectivele înregistrări reiese că, în cursul zilei de 5 iulie, Andrei Bernath a avut o activitate intensă. El s-a întâlnit iniţial cu Alexandru Moghioroş la domiciliul acestuia din strada Precupeţii Vechi nr. 6. Casa în care locuia acesta din urmă îi aparţinea lui Grumberg Leizer (Grümberg Lazăr), cunoscut în ilegalitate sub pseudonimul „Octav". Avea să fie şi el judecat în procesul celor 19, pentru că participase la Plenara CC al UTCdR, deşi a susţinut că la data desfăşurării ei nu se afla în Bucureşti. Seara, în jurul orelor, 21.00, Bernath s-a întâlnit cu leneş Herbach, undeva pe strada Niculcea. De aici, cei doi au mers la locuinţa sa din strada Bucureştii Noi. Casa în care locuia aparţinea soţiilor Ştefan şi Ana Csaszar, alţi inculpaţi din lot. La domiciliul lor au venit în cursul nopţii circa 20 de persoane. Dintre aceştia, Siguranţa i-a identificat pe Alexandru Moghioroş, Ernest Schon, Liuba Roitman, Estera Radosoveţki şi Alexandru Drăghici[CXLI].

în 1935, Alexandru Moghioroş era unul dintre liderii organizaţiei locale, cunoscut în subterana comunistă sub numele „Balogh losef" sau „Teii". Alexandru Moghioroş s-a născut pe 23 octombrie 1911 în Salonta Mare. După ce a terminat cinci clase primare şi şcoala de ucenici de trei ani, a lucrat în localitatea natală, calificându-se în profesia de lăcătuş mecanic. în 1929 s-a stabilit în Braşov, unde s-a angajat la fabrica de maşini Fraţii Schiel. Potrivit propriilor declaraţii de după 23 august 1944, în acea perioadă a intrat în contact cu mişcarea comunistă, aspect concretizat prin încadrarea sa într-o celulă a tineretului comunist din Braşov. în scurt timp a fost numit secretar al Comitetului UTC din oraşul de sub Tâmpa. Arestat pentru prima dată în 1931, a fost eliberat din lipsă de probe. Reîntors în Salonta Mare pentru a-şi pierde urma, a fost numit în 1932 instructor de partid în regiunea Cluj, fiind cooptat în luna noiembrie a aceluiaşi an ca membru în CC al UTC. în 1934 a fost delegat să participe la Plenara Internaţionalei Tineretului Comunist. Descoperit de poliţia cehoslovacă, a fost arestat şi ţinut pentru câteva luni în Cehoslovacia, după care a fost predat autorităţilor române. După întoarcerea în România, a fost trimis la Moscova pentru a urma o şcoală de cadre, unde a poposit timp de trei luni. La revenirea în ţară, a activat în conducerea organizaţiei de tineret, fiind arestat

CXLI *Ibidem,* ff. 7, 83, 86.

pe 7 iulie 1935. în autobiografia din 18 septembrie 1944, a menţionat că arestarea sa a fost determinată de provocatorul „Păsărică”, dar şi de lipsa unor „măsuri de conspiraţie”[CXLII].

Pe întreaga durată a desfăşurării plenarei, locuinţa lui Andrei Bernath a fost monitorizată de Siguranţă. Documentele confiscate ulterior arată că plenara a fost extrem de importantă pentru mişcare. Conform ordinii de zi, au fost discutate măsurile pe care intenţionau să le întreprindă tinerii comunişti în vederea lărgirii rezervei de resursă umană. Principalul scop pe care şi-l propuseseră consta în câştigarea de noi aderenţi proveniţi din rândul altor categorii sociale (militari, femei, copii, ţărani). Pentru realizarea acestui deziderat, erau propuse mai multe strategii. Una dintre ele consta în intensificarea activităţii depuse de membrii de partid infiltraţi în sindicate. Ei urmau să se implice în atragerea şi angrenarea muncitorilor şi sindicaliştilor în activităţile sportive şi culturale, pentru ca sub această mască să se realizeze îndoctrinarea lor regulată şi ulterior recrutarea lor ca membri de partid. O altă strategie viza specularea contextului intern şi extern existent.

Membrii organizaţiei de tineret îşi propuseseră promovarea unui discurs împotriva războiului, precum şi în favoarea politicii frontului popular (încheierea de alianţe electorale cu alte partide de stânga).

Din documentele confiscate de Siguranţă rezultă următoarea ordine de zi a Plenarei din 5-7 iulie 1935:

> 1. Introducere în şedinţa plenară. 2. OETR şi legea paramilitară. 3. Activitatea antirăzboinică şi antifascistă, a) Organizaţie vrăjmaşe în unităţi, b) Antifascismul, femei, copii, c) Recruţi – cazarmă. 4. Tactica Sindicală, a) Munca organizaţiilor reformiste, b) Culturale – sportive. 5. Naţional-revoluţionarii şi ţăranii. 6. Sarcinile concrete, a) Frontul unic, b) Metode de organizare ale acţiunilor, c) Forme organizatorice, d) Rolul celulelor[1].

Primele descinderi ale Siguranţei au avut loc în seara zilei de 7

CXLIIANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar M-198, ff. 2-3.

iulie, ora 22.00. O relatare a acesteia se găseşte într-unul dintre documentele de arhivă; reiese că unii participanţi, printre care şi Andrei Bernath, au reuşit să scape, întrucât „au simţit că sunt urmăriţi şi au putut să dispară înainte de a fi prinşi”. Marele succes al operaţiunii Siguranţei a constat în descoperirea unui impresionant material propagandistic. Acesta a constituit una dintre dovezile incriminatorii folosite de acuzare în timpul procesului. Materialul descoperit cuprindea „manuscrise conţinând circulări comuniste directive în legătură cu organizarea [partidului comunist], rapoarte despre mişcarea comunistă, inventare în care se specifică materialul revoluţionar comunist [...] precum şi ordinea de zi [...]”[CXLIII CXLIV].

Andrei Bernath a fost arestat în seara zilei de 9 iulie, orele 18.00, pe şoseaua Jianu, împreună cu Estera Radosoveţki şi Liuba Chişinevschi[CXLV]. Aceasta din urmă era la acea dată unul dintre instructorii UTCdR. Ea şi-a povestit activitatea din ilegalitate, inclusiv reţinerea din 1935, într-o autobiografie scrisă după 23 august 1944. Documentul este unul tipic pentru trecutul foştilor ilegalişti care ulterior au făcut carieră şi merită, din acest punct de vedere, să fie reprodus integral:

> M-am născut la Tighina în anul 1911. Tatăl meu era un mic comerciant, mama casnică. Nici tata şi nici mama n-au făcut niciun fel de politică. Suntem 6 surori şi 2 fraţi, dintre cari 3 surori şi un frate pe care aproape

CXLIII ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 84.
CXLIV *Ibidem,* f. 7.
CXLV *Ibidem,* f. 83.

nu-i cunosc, căci au plecat de acasă încă din 1918-1923. Pe la vârsta de 11 ani am luat parte la organizaţia sionistă „Haşomer Haţair" până la 15 ani. Prima dată când am fost arestată de Siguranţă aveam vârsta de 14 ani. A fost căutată sora mea şi neputând s-o găsească m-au arestat pe mine să spun unde este. Am ştiut unde este, dar n-am spus nimic, după câteva ceasuri mi-au dat drumul. La 15 ani am intrat la un atelier de legătorie de cărţi, ca ucenică. în urma influenţei de acasă unde domnea un spirit de mare dragoste pentru US, ca şi pt. Partidul Comunist (surorile fiind comuniste), am hotărât împreună cu doi băieţi, prieteni tot lucrători, să ieşim din organizaţia sionistă. în 1926 am ieşit din organizaţie, am vrut să devenim tineri comunişti, dar în oraş în urma unor căderi nu era organizaţie. Noi trei discutam diferite chestiuni politice privind mişcarea muncitorească, fără să avem legătură cu cineva. în organizaţia sionistă am refuzat să mai intrăm. în 1927 am fost primită în UTC constituind prima celulă în oraş, după cădere. Eu am fost secretara celulei. în 1930 am fost trimisă din partea Regionalei UTC-ului la Ismail, unde am lucrat ca secretara comitetului judeţean al UTC- ului, fiind şi reprezentanta UTC-ului în judeţeană partidului. Atunci am fost primită în partid (1930). După o lună de zile am căzut, la Siguranţă n-am dat nicio declaraţie. La închisoare fiind m-am căsătorit cu loşca. După ieşirea din închisoare am lucrat în regionala UTC- ului din Basarabia. Din cauza provocatorului „Tolstăi" din Chişinău am fost arestată. După câteva zile de deţinere, negăsind la mine nimic, mi s-a dat drumul. Am fost trimisă la Bucureşti, de unde am plecat în Moldova ca secretară a UTC-ului. Aici am avut o mare greşeală, făcând o abatere avantgardistă [avangardistă] (Curentul avantgardist a fost pe atunci f. răspândit în rândurile UTC). în urma acestei greşeli, CC al UTC-ului a hotărât scoaterea mea din conducere şi punerea la munca de jos. Eu am recunoscut greşeala, rămânând să arăt această recunoaştere în practică. Am lucrat în organizaţia de massă Ajutorul Muncitoresc Român. După vreo 8 luni, având loc la Bucureşti un activ al UTC-ului, am fost chemată şi repartizată la munca sindicală. în timpul luptelor din Februarie am fost secretara comisiei sindicale a tineretului. în 1933 am fost arestată. La Siguranţă n-am dat nicio declaraţie. Am stat în închisoare 1 an şi 2 luni. După eliberare am fost trimisă ca instructor al CC UTC la Constanţa.

între timp am mai fost arestată la Galaţi din cauza provocatorului Pârgaru. După 2 zile mi s-a dat drumul şi altă dată am fost luată depe stradă, în Bucureşti, de un agent care mă cunoştea. Nedând nicio adresă la Bucureşti, am fost trimisă la urmă la Tighina, de unde m-am întors imediat. Am luat parte la plenare UTC (1935). în urina unei provocări, au căzut mai mulţi tovarăşi, între cari şi eu. Căderea mea se datorează urmăririi unei tovarăşe. La închisoare s-a stabilit că eu n-am fost urmărită ci tovarăşa [Stela Moghioroş],

> care a venit la întâlnirea cu mine. Am fost arestată în 1935 şi condamnată la 9 ani şi 9 luni, dintre cari am făcut 9 ani şi 3 luni. în închisoare am fost în diferite rânduri secretara celulei ori a colectivului. Ultimul an am fost secretara celulei. Afară de devierea avangardistă din 1933, pentru care am fost sancţionată cu punerea la muncă de jos, n-am avut nicio altă pedeapsă de partid[1].

12 iulie 1935 a fost data reţinerii a trei dintre membrii Secretariatului PCdR: Ana Pauker, Dimitrie Ganev şi Şmil Marcovici. în ziua respectivă, Siguranţa a primit o informaţie conform căreia în locuinţa din strada Ion Ţăranu nr. 18 aveau loc „consfătuiri clandestine ale comuniştilor". Pentru a verifica acest „pont", comisarul Nicolae Turcu a dispus instituirea unui post de observaţie la adresa de mai sus, format din „detectivii Lepădatu Harlambei, Belderof Dobre şi Grigore Marin din Direcţia Generală a Poliţiei, cu scopul de urmări şi identifica pe comuniştii ce frecventează această locuinţă". în jurul orei 23.00 au intrat în locuinţa conspirativă trei persoane, identificate ulterior drept Ana Pauker, Şmil Marcovici şi Dimitrie Ganev. Anunţat asupra acestui lucru, comisarul Nicolae Turcu s-a deplasat în strada Ion Ţăranu nr. 18, ajungând chiar în momentul când aceştia părăseau casa conspirativă. Cei trei au fost prinşi în „strada Arionoaiei colţ cu Antim"[CXLVI CXLVII]. Surpriza autorităţilor a fost să descopere că una dintre reţinute, ce avea o carte de identitate cu numele Maria Grigoraş, era cunoscuta comunistă Ana Pauker. Despre ea se credea că fusese „otrăvită dându-i-se în mâncare o otravă care ucide lent, ca una ce fusese bănuită că ar face parte dintr-un nucleu antistalinist"[CXLVIII]. Cel puţin asta era versiunea lansată de Comintern, care urmărea, după cum avea să se constate ulterior, să adoarmă vigilenţa Siguranţei.

Reţinerea şefilor partidului comunist nu a fost lipsită de incidente. Ana Pauker a fost împuşcată în coapsă, iar comunistul de origine bulgară în picior. Despre acest incident există mai multe versiuni. Siguranţa a prezentat împuşcarea lor ca fiind accidentală, determinată de rezistenţa opusă la arestare:

CXLVI ANIC, colecţia 53, dosar C-78, voi. 1, ff. 6-6v.
CXLVII ANIC, fond 96, dosar 6596, f. 1.
CXLVIII *Ibidem,* f. 15.

înainte de a fi arestaţi cei trei, adică: Ana Pauker, Marcovici Smil şi Dimitrie Ganev-Verbanov, au voit să fugă cu o maşină care însă a putut

> fi oprită de personalul Siguranţei ce executa urmărirea, cu această ocazie Dimtrie Ganev Verbanov, voind să facă uz de revolver, şi intrând în luptă cu agenţii au fost răniţi superficial în regiunea parietală; *totodată, un ricoşet a perforat coapsa stângă a Anei Pauker, gloanţele pătrunzând în cea dreaptă şi oprindu-se acolo* [subl. în original][1].

Ana Pauker avea însă propria versiune asupra împuşcării sale, susţinând că s-a urmărit asasinarea ei:

> Cred că am fost împuşcată cu intenţia de a fi ucisă. [...] Şi acest lucru a fost dovedit de faptul că, atunci când am părăsit clădirea Siguranţei pentru a merge la Consiliul de Război inspectorul de poliţie Turcu mi-a spus: „Agentul care te-a împuşcat a fost un idiot că nu te-a împuşcat direct în inimă. Iar dacă mai cazi o dată în mâinile mele, te voi împuşca mortal”[CXLIX CL].

Cel care îi împuşcase avea să fie ulterior identificat ca fiind detectivul de origine bulgară Belderof Dobre[CLI], după cum rezultă dintr-un raport al comisarul Nicolae Turcu din 21 iulie 1935. Varianta împuşcării accidentale a celor doi lideri comunişti se regăseşte şi la Stelian Tănase[CLII]. După 23 august 1944, Belderof Dobre avea probabil să regrete participarea la această misiune: pe 23 ianuarie 1954, a fost condamnat pentru „crime împotriva umanităţii”, după ce timp de şase ani fusese internat administrativ; motivul indicat în fişa lui matricolă penală era că

CXLIX *Ibidem,* f. 8

CL*Apud* Robert Levy, *op. cit.,* p. 47.

CLI„în momentul arestării, cei trei comunişti fiind somaţi, au opus rezistenţă şi Dimitrie Ganev Vasile intrând în luptă cu agenţii a fost rănit superficial în regiunea parietală stânga, în care timp revolverul detectivului Belderof Dobre luând foc, glontele a ricoşat perforând coapsa stângă a comunistei Ana Pauker. Dimitrie Ganev Vasilev vroind să facă uz de armă a fost împiedicat de rezistenţa detectivilor şi în întunericul nopţii a isbutit să arunce revolverul ce-l purta asupra sa şi care căutat fiind, nu a fost găsit.” ANIC, fond 96, dosar 6589, f. 1.

CLIIStelian Tănase, *Clienţii lu’ Tanti Varvara: istorii clandestine,* ediţia a Il-a, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 251.

„a aplicat tratamente neomenoase elementelor comuniste”. Iniţial a fost condamnat la 25 ani de temniţă grea, pentru ca ulterior pedeapsa să-i fie redusă la 18 ani de închisoare. A fost graţiat şi eliberat din detenţie prin Decretul Consiliului de Stat nr. 291/1961.

Percheziţionată în aceeaşi zi, asupra Anei Pauker au fost găsite şi confiscate următoarele documente alcătuite din circulări, instrucţiuni şi directive referitoare la organizarea şi îndrumarea mişcării clandestine comuniste din România:

Un manuscris intitulat „Venituri şi cheltuieli pe luna iunie", reprezentând conturile de gestiune referitoare la finanţarea mişcării clandestine comuniste în România, semnat WALTE şi datat 7/VII/935. // Una notiţă intitulată „Luna iunie 1935", reprezentând suma de lei 42.800 distribuită organizaţiu- nilor comuniste menţionate în această notă. // Una notiţă reprezentând un cont în sumă de 20.000 lei distribuită organizaţiunilor comuniste, datat 6 iunie 1935 şi 10 iulie. // Două notiţe scrise cu creionul în care se menţionează adresele IENTI str. Buciumului Nr. 15 şi GANEA KOTIC închisoarea militară Corpul 4. // Una notiţă reprezentând diverse conturi băneşti în sumă de 11.100 cu adnotaţia – Luni, Joi, 10-2, str. Berde. B. „Argus" etc. //Un manuscris cu cerneală cifrat care începe cu data 1 l/VII/35 şi semnat cu drag George, care tratează despre atribuţiunile date membrilor comunişti. // Un manuscris cu cerneală reprezentând texte cifrate. // Un manuscris datat 7 iulie 1935 şi semnat cu salutări comuniste TARAS, reprezentând un raport despre mişcarea comunistă în diferite localităţi. // Două exemplare manuscris semnate M. datate 1 martie 1935, adresate către CC al PCR tratând despre mişcarea comunistă pe linie sindicală revoluţionară. // Două manuscrise cu textul cifrat datate 24/III/935 adresate către 1278.2778 înţelegându-se din conţinutul necifrat că este vorba de un raport referitor la mişcarea clandestină, iar cifrele reprezintă numele oamenilor clandestini. // Un manuscris alcătuit din cinci file care tratează despre mişcarea Ajutorului Roşu în România. // Un manuscris datat 8/IV/1935 către CC al PCR, tratând chestiunea înfiinţării unui birou juridic pentru cercetarea căderilor şi semnat cu salutări comuniste. // Manuscris intitulat „Raportul org. din Buc. a PCR asupra activităţei desfăşurate dela mijlocul lunei maiu până la sfârşitul lunei iunie 1935 semnat Vişan secretar". // Suma de lei 3.500 (trei mii cinci sute) care este rămasă din fondurile partidului comunist, întrucât după cum rezultă din corespondenţa menţionată mai sus, numita Ana Pauker este aceia prin care se finanţează mişcarea. // Un carnet de identitate eliberat de Poliţia oraşului Piatra Neamţu pe numele GRIGORAŞ MARIA sub Nr. 5732 din 15 octombrie 1934 sub

numele căreia Ana Pauker îşi ascundea identitatea[CLIII].

Dacă gazda, Emanoil Kaufman, era la data reţinerii un simplu membru al partidului comunist, ceilalţi doi erau persoane recunoscute pentru activitatea lor comunistă. Reţinerea lor a fost primită cu satisfacţie de autorităţile vremii. Aparent, această recunoaştere ar fi determinat supravegherea lui Şmil Marcovici, după ce fusese eliberat dintr-o detenţie anterioară, în cursul anului 1929[1]. Urmărirea lui ar fi condus şi la reţinerea colegilor săi din Secretariat. Stelian Tănase susţine însă că arestarea lor s-ar fi datorat unui informator al Siguranţei, Nicolae Pârgaru, care era şi el membru în Secretariat. Această variantă fusese exprimată încă din 1955 chiar de Emanoil Kaufman, singurul din lotul celor 19 care şi-a scris memoriile la solicitarea partidului. După 23 august 1944, comuniştii aveau să se răzbune pentru intrarea lui în solda Siguranţei. Nicolae Pârgaru a fost ucis în 1946, chiar în sediul partidului din Aleea Alexandru nr. 23, şi aruncat într-o groapă comună, alături de Petre Melinte şi Ştefan Foriş[CLIV CLV].

De origine evreiască şi de profesie tâmplar, Şmil Marcovici s-a născut pe 23 aprilie 1894 la Iaşi, unde a şi absolvit trei clase primare. în 1917, în timp ce era soldat în Regimentul 13 Infanterie „Ştefan cel Mare", a dezertat şi s-a refugiat la Odessa[CLVI]. Aici a intrat în Batalionul Revoluţionar Român condus de Cristian Racovski. Fuga din România i-a adus şi o primă condamnare de trei luni pentru dezertare. Revenit în vara sau toamna lui 1918 în România, a fost arestat de plutonierul Bălan din regimentul său, dar „care în schimbul unor beneficii materiale îl lasă în libertate". La scurt timp a fugit din nou în Odessa, unde

CLIII ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 2-2v.

CLIV „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti", *Universul,* 19 iunie 1936.

CLV Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 252. O biografie a lui Pârgaru a fost publicată de Mihai Burcea şi Marius Stan în articolul „Informatorii comunişti ai Siguranţei. Studiu de caz: Nicolae Pârgaru", accesibil online la http://www.militiaspirituala.ro/investigatii/lista-lui-secu/detalii.html?tx_ttnews[tt_newsj=406&cHash=5f42ea4acb3677014b4b762718611f9f, accesat în iunie 2014.

CLVI ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 38.

a lucrat ca tâmplar. în iulie 1919 a sosit în România sub numele fals losif Moraru, având misiuni de curierat, dar şi sarcina de a asigura legătura între comuniştii din România şi cei din Rusia. Ca trimis al acestora din urmă, le-a adus comuniştilor români importante sume de bani, care au fost folosite la amenajarea unei tipografii ilegale în Şoseaua Vitan şi la tipărirea de manifeste. în următorul an a făcut frecvent naveta între Bucureşti şi Rusia. în 1919 a primit o condamnare în contumacie. Capturat în 1920, a fost încarcerat la Jilava, de unde a evadat pe 2 decembrie în acelaşi an „prin coruperea santinelei", împreună cu alţi deţinuţi comunişti. El mai este indicat ca membru al unui birou de spionaj cu centrul în Elveţia, ce avea ca misiuni culegerea de „informaţii militare din România". După evadarea din închisoare s-a refugiat în Rusia, unde a urmat cursurile unei şcoli politice. Revenit la sfârşitul anilor 1920 în ţară, a fost arestat, dar eliberat în baza prevederilor Decretului nr. 1467/1929.

Dimitrie Ganev era şi el un important lider al comuniştilor la data arestării sale, făcând parte din gruparea comuniştilor bulgari ce activau în România. Născut pe 28 octombrie 1898 în comuna Grădeţ, judeţul Burgas, Bulgaria, a absolvit liceul la Sofia. între 1921 şi 1923, a lucrat ca învăţător, iar în anii 1923-1925 a fost comis-voiajor la un magazin din capitala bulgară[1]. La mijlocul anilor 1920 a venit la Bucureşti, sub motivul continuării studiilor. A mai fost condamnat în contumacie la 5 ani de închisoare corecţională de Tribunalul Caliacra, în cursul anului 1932. Documentele Siguranţei îl portretizează drept unul dintre cei mai periculoşi comunişti, ce purta în permanenţă două pistoale şi „era supravegheat de diferiţi adepţi pentru a nu cădea în mâinile poliţiei româneşti". Pe lângă calitatea sa de comunist, mai avea una: era şi membru al DRO (Organizaţia Revoluţionară din Dobrogea), care milita pentru separarea acelei provincii de România.

Atât asupra lui Şmil Marcovici[CLVII] [CLVIII], cât şi asupra lui

---

CLVII *Ibidem,* f. 50.

CLVIIIAsupra lui Şmil Marcovici au fost găsite următoarele documente: „Un carnet de identitate nr. 4918 din 21 octombrie 1933 eliberat de primăria sectorului 2 Negru Municipiul Bucureşti pe numele Marcovici Smil. 2. Una notiţă de culoare roşie reprezentând diferite însemnări cu cheltueli băneşti.

Dimitrie Ganev[CLIX] au fost găsite numeroase documente ce aveau să fie folosite ca dovezi incriminatorii în timpul procesului. După reţinerea lor, toţi membrii Secretariatului, inclusiv Ana Pauker, au fost supuşi unui prim interogatoriu şi întrebaţi „despre faptele ce li se pun în sarcină". Ei au refuzat însă să semneze procesele-verbale de percheziţie, dar şi „să facă orice mărturisire în cauză".

Ultimii arestaţi din Iot au fost lucrătorii unei tipografii clandestine înfiinţate în aprilie 1935 pe strada General Cernat nr.

CLIX Patru foiţe de hârtie subţire în care este scris un raport despre căderea organizaţiei comuniste din Soroca. 4. Două exemplare broşura intitulată – «Scrisoare deschisă către toţi membrii de partid şi ai UTC către masele exploatate şi asuprite din Dobrogea», apărută în editura comitetului regional din Dobrogea al partidului comunist din România în iulie 1935. 5. Un manuscris cu creionul intitulat «Declaraţie» datată 1935.22.VI. organiza- ţiunilor Ajutorului Roşu din România. 6. Un manuscris din trei file intitulat – «Circulara către toate colectivele revoluţionare din închisori, către toţi revoluţionari [ij închişi». 7. Un manuscris din cinci file intitulat – «Rezoluţia Plenarei a 11-a din maiu 1935», tratând despre instrucţiunile şi directivele date. 8. Suma de lei 4.000 (patru mii) provenită djn fondul partidului comunist pentru finanţarea mişcării clandestine revoluţionare din România". ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 44-44v., semnată M. Vasiliu.

3. Asupra lui Dimitrie Ganev au fost găsite următoarele documente: „1. Un carnet de identitate nr. 201 din 1 noiembrie 1932 eliberat de primăria comunei Preselenţi, judeţul Caliacra pe nume COLEF IV IORDAN, de care susnumitul se servea în mişcarea clandestină pentru ascunderea iden- titătei sale. 2. Şapte notiţe cu diferite însemnări de adrese şi alte chestiuni comuniste. 3. Un manuscris intitulat – «Către consiliul general al sindicatelor unitare din România», despre sarcinile mişcării sindicale revoluţionare la căile ferate. 4. Un manuscris intitulat «Declaraţie», datat 8.111.935 şi semnat T.S., privind chestiunea regimului din închisori. 5. Un manuscris alcătuit din optsprezece file, care tratează desbaterile conferinţei organi- zaţiunilor comuniste din regionala Dobrogei. 6. Un manuscris din două file datat 22.VI.35. nr. 4 tratând despre situaţia politică şi economică din România, văzută prin prizma ideologiei comuniste. 7. Un manuscris cu nr. 4 datat 19.VI.1935 tratând despre politica României văzută prin prizma ideologiei comuniste. Manuscrisul are patru file. 8. Un manuscris intitulat – «Reeducarea tinerilor

36. Dintre angajaţi! acesteia au fost arestaţi Ady Ladislau, Donca Simo, Wilma Kajeso şi patronul imobilului în care funcţiona aceasta, Samuel Krug. Tipografia a fost descoperită în urma supravegherii lui Andrei Bernath, cel care a şi oferit fondurile necesare pentru amenajarea ei. El s-a ocupat şi de selectarea angajaţilor. Arestarea lor a avut loc în după-amiaza zilei de 14 iulie 1935, după cum reiese din interogatoriul unuia dintre tipografi, Ady Ladislau[1].

Ancheta şi interogatoriile

Interogatoriile celor 19 au avut loc în perioada iulie-septembrie 1935. Cei mai mulţi dintre arestaţi au refuzat să răspundă la întrebări, nere- cunoscând acuzaţiile aduse de autorităţi. „Lipsa de cooperare" a fost considerată de anchetatori o dovadă a vinovăţiei lor. în documentele generate în perioadă se consemnează că această atitudine era comună vechilor revoluţionari. Comportamentul comuniştilor avea la bază instrucţiunile trimise de Secretariat membrilor şi simpatizanţilor,

---

criminali în URSS» semnat MS, alcătuit din două file. 9. Trei exemplare din publicaţiunea «SCÂNTEIA», organul central săptămânal al partidului comunist din România, apărută cu data iulie 1935 ca număr festiv pentru 1 august când comuniştii pornesc la mani- festaţiuni şi demonstraţiuni contra fascismului şi războiului. 10. Cinci exemplare manifestul semnat comitetul central al partidului comunist din România, datat iulie 1935 şi adresat către întregul popor muncitor delà oraşe şi sate. 11. Un exemplar din broşura intitulată – «Chestiunea organizatorică», apărută în editura partidului comunist din România în anul 1931. 12. Un exemplar din broşura intitulată – «Sfârşitul stabilizărei capitaliste», apărută în editura partidului comunist din România în anul 1933. 13. Un exemplar din broşura intitulată – «Congresul al V-lea al partidului comunist din România», apărută în editura partidului comunist din România în anul 1932. 14. Suma de lei 21.000 care provine din fondurile partidului comunist pentru finanţarea mişcărei clandestine revoluţionare în România. 15. Un manuscris din trei file pe hârtie subţire datat 24.V1.35. tratând despre căderea organizaţiei partidului comunist din Capitală în luna noiembrie 1934". *Ibidem, ff. 75-76.*

pe care Siguranţa le cunoştea cu siguranţă, dar şi cunoaşterea principalului act legislativ în baza căruia erau urmăriţi, capturaţi şi condamnaţi (aşa-numita „Lege Mârzescu").

Spre exemplu, Ana Pauker a fost interogată în două rânduri, pe 25 iulie şi 17 septembrie 1935. Strategia ei de disculpare a inclus refuzul de a răspunde la întrebările adresate de anchetatori, nerecunoaş- terea probelor administrate sau solicitările către anchetatori de a dovedi acuzaţiile ce îi erau aduse[CLX] [CLXI]. Răspunsurile oferite de ea relevă o persoană cu experienţă şi versată în astfel de interogatorii. Voi exemplifica prin interogatoriul din 25 iulie 1935, cu scopul de a vedea o parte dintre întrebările care i-au fost adresate şi răspunsurile pe care le-a livrat anchetatorului ei.

- în judecată ai mai fost dată? [...]
- Am avut o condamnare în lipsă de 20 ani – nu ştiu pentru care motiv am fost însă amnistiată. înţeleg ca atunci când mi se aduce o acuzare să mi se prezinte şi dovezile vinovăţiei mele. Altceva nu am de spus.
- Aţi fost în legătură cu persoane şi asociaţiuni cu caracter comunist din străinătate?
- La întrebarea a doua înţeleg că de vreme ce este vorba de o acuzare ce mi se aduce de către justiţia militară – rolul acesteia este să dovedească [dacă] această acuzare este întemeiată.

CLX ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 7, 118b.
CLXI *Ibidem,* f. 12.

- Aţi primit instrucţiuni şi ajutoare sub diferite forme dela asemenea asociaţiuni?
- Răspunsul este acelaşi ca şi la întrebarea a 2-a.
- De unde aţi luat numele de Grigoraş Maria?
- Nu am nimic de răspuns.
- Ce v-a făcut să vă folosiţi de un act de identitate pe numele de Grigoraş Maria?
- Nici la această întrebare nu răspund.
- Cunoaşteţi compunerea Comitetului Central secret de pe teritoriul Român?
- Nu cunosc.
- Cunoaşteţi pe Marcovici Smil zis Carii, zis Moraru, zis Schvartz, zis Ilie şi pe Dimtrie Ganef Vasilief zis Golev Ivan Iordan?
- îl cunosc pe Marcovici fără toate zisurile. Pe Ganef l-am [cunoscut] atunci când agenţii Siguranţei l-au vârât într-un taxi de piaţă în care mă suisem eu în seara de 12 iulie 1935.
- Arătaţi cu ce împrejurări aţi cunoscut pe Marcovici?
- îl cunosc demult şi nu aşi putea spune împrejurările în care l-am cunoscut.
- Cunoşti pe Kaufman Emanoil zis Mihail?
- Nu-l cunosc.
- Aţi luat parte la întrunirile conspirative din str. loan Ţăranu nr. 18?
- Nu.
- în seara zilei de 12 iulie 1935 aţi fost arestată în momentul când ieşeaţi dela acea adresă?
- Nu recunosc.
- Arătaţi împrejurările în care aţi fost arestată?
- Mă suiam într-o maşină taxi. în momentul acela când mă aşezam în maşină a fost vârât în maşină Marcovici, 4-5 agenţi au înconjurat maşina şi au dat ordin să nu plece şoferul. în acelaşi timp agentul Budelof [Belderof] l-a adus pe acela de la care am aflat la Consiliu că se numeşte Ganef, iar din ordinul comisarului Turcu agentul Budelof a slobozit un glonţ de revolver rănindu-l la ochi pe Ganef, iar mie mi-a perforat piciorul stâng, apoi glontele mi-a intrat în piciorul drept, unde se află şi astăzi. Cu maşina am fost adusă la siguranţă. Am fost arestată în Calea Rahovei colţ cu Str. Antim.
- Arătaţi ce aveţi de spus în legătură cu materialul referitor la finanţarea mişcărei clandestine revoluţionare din România găsit

1. ANIC, fond 96, dosar 6589, ff. 4-5.

cu ocazia perche- ziţionării ce vi s-a făcut?
- La mine nu s-a găsit niciun material[1].

1. ANIC, fond 96, dosar 6589, ff. 4-5.

Au fost însă şi excepţii: Emanoil Kaufman şi Ady Ladislau.

în cazul celui de-al doilea, investigaţii ulterioare ale comuniştilor, după preluarea puterii, au indicat că fusese racolat ca informator de Siguranţa din Târgu Mureş. Din lectura documentelor perioadei reiese că recunoaşterile primului ar fi fost rezultatul unor măsuri de „persuasiune" din partea autorităţilor, care au utilizat inclusiv forţa fizică. El şi-a retractat ulterior declaraţia din iulie 1935, motivând că i-a fost smulsă prin bătaie. în cazul său există şi memoriile lui scrise în 1955. Acestea au fost redactate în acelaşi an în care fostul său coleg de lot şi ministru adjunct al Afacerilor Interne, Ady Ladislau, a fost îndepărtat din poziţia avută, iar ulterior „demascat" ca trădător al mişcării. Memoriile lui Kaufman prezintă detalii despre copilăria sa, drumul său spre comunism şi procesul din iunie-iulie 1936. Ele reprezintă în acelaşi timp şi singura „povestire din interior" despre acest proces pe care am identificat-o. Două menţiuni cu privire la sursele ce vizează biografia acestuia: i) în interogatoriile de la Siguranţă şi din timpul procesului, el a negat orice legătură cu mişcarea comunistă, cu excepţia celei dictate de interesele financiare (inducerea anchetatorilor pe o pistă falsă era însă una dintre strategiile folosite de cei arestaţi); ii) în acelaşi timp, negarea oricăror legături cu partidul reprezenta o instrucţiune după care se ghidau comuniştii şi simpatizanţii lor când ajungeau în detenţie. Aceasta reiese şi din broşura „Ce trebuie să ştie orice revoluţionar", în care se specifica conduita dezirabilă a unei persoane reţinute:

> Niciodată să nu recunoşti că aparţii partidului sau faci muncă de partid, nici despre tine şi cu atât mai mult despre alţi tovarăşi, chiar dacă Siguranţa este informată despre aceasta, sau posedă declaraţiile altor arestaţi. [...] Declaraţiile tovarăşilor trebue să se mărginească la negarea acuzaţilor cari li se aduc[CLXII].

CLXII ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 100/1932, f. 24.

Detenţia în Bucureşti a celor 19 inculpaţi

După o anchetă de 33 de zile, conform informaţiilor oferite de Emanoil Kaufman, inculpării au fost depuşi pentru o zi la sediul garnizoanei Corpului II Armată din Bucureşti. De aici au fost transferaţi în penitenciare, în vederea procesului programat să înceapă în ziua de 27 februarie 1936. Bărbaţii au fost închişi la Jilava, iar femeile la Văcăreşti. Despre regimul comuniştilor şi preocupările lor în penitenciarele de mai sus s-au păstrat mai multe memorii ale acuzaţilor, răspunsuri ale autorităţilor la cererile lor şi declaraţii ale martorilor acuzării în timpul procesului de la Craiova. Unul dintre ei a fost maiorul Constantinescu, ajutorul comandantului închisorii Militare Jilava. Declaraţiile sale, reproduse de presa vremii, incriminează comportamentul comuniştilor în perioada în care s-au aflat în unitatea sa.

în timpul audierii sale din 17 iunie 1936, comandantul adjunct al închisorii Militare Jilava a menţionat că în perioada petrecută acolo comuniştii au scos chiar un ziar, numit *Jilava roşie,* dar şi că au încercat să-i corupă pe soldaţii din corpul de pază, îndemnându-i la rebeliune[1], ori să solicite banii pentru „munca prestată". Maiorul a precizat că doi dintre soldaţi, „Lupovici şi Nachmansohn, au căzut în cursă, fapt pentru care au fost pedepsiţi"[CLXIII CLXIV]. în timpul depoziţiei sale, unul dintre inculpaţi, Alexandru Drăghici, l-a învinuit că l-ar fi bătut. La această acuzaţie, comandantul a replicat că nu îşi amintea[CLXV].

Unul din inculpaţii prezenţi în lotul celor 19 avea să-şi prezinte propria versiune asupra detenţiei de la Jilava în memoriile sale, redactate la solicitarea PMR în 1955. în cuprinsul acestora, el confirmă o parte dintre declaraţiile lui Constantinescu, dar prezintă şi o serie de informaţii despre restricţiile suferite de el şi ceilalţi inculpaţi. Din relatarea lui

---

CLXIII „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti", *Universul,* 19 iunie 1936.

CLXIVA. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedinţa de dimineaţă", *Curentul,* 20 iunie 1936.

CLXV „Procesul antifasciştilor", *Zorile,* 19 iunie 1936.

aflăm că, ajunşi la Jilava, au fost supuşi celebrelor „contra-anchete”[CLXVI] prin care treceau majoritatea deţinuţilor comunişti. Scopul lor era de a verifica comportamentul acestora în timpul cercetărilor de la Siguranţă, dar mai ales dacă printre ei se aflau informatori sau provocatori. Comuniştii aveau încă de pe atunci o obsesie legată de acest aspect, temându-se de infiltrarea unor agenţi ai autorităţilor. După 23 august 1944, ei se vor răzbuna pe unii dintre aceşti „trădători”, maltratându-i sau omorându-i. Cât despre regimul de detenţie, el menţionează că

> la Jilava [...] ni s-au făcut mari mizerii, nu ni s-a dat hrană, nu ni se permitea să ne plimbăm prin curte, nu ni se permitea să primim pachete şi nu aveam dreptul la vorbitor. Noi duceam lupta cu administraţia militară să ni se acorde drepturile de deţinuţi politici[1].

Peste ani, în memoriile sale, el a confirmat acuzaţiile din timpul procesului, şi anume continuarea propagandei comuniste în timpul detenţiei:

> La Jilava se ducea o muncă de educaţie comunistă cu noii sosiţi, astfel că noi am început să învăţăm intens ceea ce ni se preda. Educaţia politică începea seara, după închidere, iar lectorii era tovarăşi bine pregătiţi care ne educau în acelaşi timp şi din punct de vedere cultural. [...] Ridicarea nivelului cultural şi ideologic se făcea prin discuţii cu „prietenii” (cuvântul folosit în închisoare) şi încetul cu încetul oamenii începeau să înveţe, să prindă drag de acest lucru şi să-şi găsească o preocupare utilă, pregă- tindu-se în felul acesta şi pentru lupta internă din închisoare şi pentru aceea din afară, atunci când se vor elibera[CLXVII CLXVIII].

Potrivit lui Kaufman, administraţia închisorii a încercat să împiedice această formă de propagandă prin diferite măsuri. Ele au constat în izolarea liderilor, plasarea celor reţinuţi în procesul Anei Pauker în celule diferite, dar şi interzicerea unor drepturi

---

CLXVIPentru detalii, vezi Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Polirom, Iaşi, 2002.

CLXVIIANIC, colecţia 60, dosar 83/1955, f. 9.

CLXVIII *Ibidem,* ff. 9-10.

de care beneficiau deţinuţii în acea perioadă: „vorbitorul” sau dreptul de a primi alimente din afară. în acelaşi timp, pentru a afla planurile comuniştilor, administraţia a introdus printre comunişti „un provocator [...] care se dădea drept student şi informa siguranţa generală de toate mişcările noastre”. Acesta avea acelaşi nume cu unul dintre acuzaţi, Lazăr Grimberg. Comuniştii au aflat că era unul dintre informatori dintr-o eroare a conducerii închisorii Militare Jilava. în locul „provocatorului”, administraţia l-a transferat la sediul Siguranţei pentru a raporta cele aflate pe comunistul cu acelaşi nume. La reîntoarcerea în penitenciar, adevăratul Lazăr Grimberg a relatat coacuzaţilor săi informaţiile aflate, şi anume că printre ei exista un informator cu acelaşi nume! Kaufman a mai relatat că unii dintre comunişti au fost trimişi Ia carceră după ce asupra lor au fost descoperite manifeste comuniste.

Ajunse la Penitenciarul Corecţional Văcăreşti, femeile din lot au reclamat tratamentul discreţionar la care erau supuse. Sunt semnificative în acest sens trei scrisori. Una îi aparţine Anei Pauker şi a fost adresată, pe 3 februarie 1936, prim-ministrului de la acea vreme, Gheorghe Tătărescu. Relatarea începe cu sublinierea faptului că arestarea ei din 12 iulie 1935 a fost „făcută fără niciun motiv legal”, ea fiind doar „începutul unui întreg şir de acte samavolnice, ilegale, acte de atentare la viaţa şi libertatea mea”[1]. în opoziţie cu acuzaţiile ce le erau aduse de către autorităţi, ea susţinea că procesul său şi al celorlalţi inculpaţi era un „proces de idei politice”.

Cât despre detenţia propriu-zisă, Ana Pauker a subliniat imposibilitatea exercitării unor drepturi, cum ar fi cel de a-şi pregăti apărarea, dar şi refuzul administraţiei penitenciarului de a-i acorda accesul la ziare:

> în acest timp eu şi ceilalţi arestaţi politici în prevenţie izolaţi, împiedicaţi de a avea contact cu viaţa politică, fără libertatea de a avea ziare, publicaţii etc. Iar acum, chiar după terminarea instrucţiei, nu mi se dă posibilitatea de a avea presă şi întreg material necesar delà arestarea noastră până acum şi presa curentă, tot materialul inclusiv publicaţiile Internaţionalei Comuniste, publicaţiile comuniste din

străinătate şi din ţară -de care avem nevoe pentru apărarea noastră – aceasta cu atât mai mult cu cât publicarea celor din urmă constitue unul din capetele de acuzare. Suntem împiedicaţi de a lua contact cu prietenii noştri politici, cu oameni politici şi cu reprezentanţii presei, contact de care avem nevoe pentru a ne informa asupra situaţiei politice. (După terminarea instrucţiei am fost împiedicată de a vorbi cu un ziarist, care m-a vizitat la închisoare. Tot după terminarea instrucţiei s-a încercat de a împiedica chiar pe unul din avocaţii mei de a lua contact cu mine). Suntem împiedicate de a avea întrevederi cu ceilalţi acuzaţi închişi la Jilava. în aceste condiţiuni: deţinerea mea în stare de arest, fără tratamentul medical necesar, cu răpirea oricărei posibilităţi de pregătire a apărării mele, guvernul e răspunzător pentru simulacrul de judecată ce ni se pregăteşte şi care echivalează cu un al treilea atentat la viaţa şi libertatea mea[CLXIX CLXX].

Pe 6 februarie 1936, Ana Pauker şi celelalte deţinute au trimis o nouă scrisoare în care reclamau încălcarea aceloraşi drepturi, dar adresată preşedintelui Consiliului de Război al Corpului II Armată. Drept responsabil al acestor restricţii l-au indicat pe comandantul Penitenciarului

CLXIX ANIC, fond 95, dosar 121316, f. 149.
CLXX *Ibidem,* ff. 149v-150.

Văcăreşti, Constantin Boceanu, care refuza să le pună la dispoziţie actele ce le priveau. O ultimă scrisoare identificată datează din 17 februarie 1936 şi era adresată directorului general al Penitenciarelor şi Instituţiilor de Prevenţie, fiind semnată şi de alte deţinute comuniste aflate în aceeaşi unitate penitenciară. Ca şi în precedentele lor memorii, acestea l-au învinovăţit pe comandantul Penitenciarului Corecţional Văcăreşti de neacordarea drepturilor prevăzute de regulamente. Petiţionarele au menţionat şi tratamentul său abuziv, chiar şi atunci când cereau să fie scoase la raport: „Ieşind la raport în faţa d-lui Director al închisorii, nu suntem ascultate până la sfârşit, suntem date afară şi chiar bruscate, cum a fost cazul Ofeliei Manole". în finalul acestei noi reclamaţii, ele au cerut:

> a) Acceptarea cererilor noastre iscălite în mod colectiv, nefiind nicio lege care să interzică înaintarea unei cereri colective, atunci când chestiunile din cerere privesc deopotrivă pe semnatarii ei. Această măsură înseamnă răpirea dreptului elementar la reclamaţie. b) Acordarea vorbitorului şi în zilele de duminică pentru rudele noastre, care fiind ocupate toate săptămâna, au posibilitate să vină în alte zi. Acest drept ne-a fost răpit fără niciun motiv de către d-l Director în ziua de 16.11.1936, când n-au fost admise rudele noastre, chiar şi acele cari au avut permisiunea din partea Consiliului de Război, c) Dreptul de a primi ziare politice, noi fiind deţinute politice, d) îmbunătăţirea hranei şi a pâinii, e) Mărirea raţiei de lemne, care este extrem de mică şi darea rogojinilor pentru celulele cu ciment. Avem dintre [printre] noi grav bolnave: 2 bolnave de tuberculoză osoasă, cari stau în ghips; un copil de 4 luni; Ana Pauker împuşcată în picior şi alte bolnave de plămâni, reumatism şi inimă, sănătatea cărora este periclitată din cauza frigului. Faţă de această situaţie gravă de răpirea dreptului de reclamare şi a nerezolvării cerinţelor sus arătate, cerem instituirea imediată a unei anchete din partea Direcţiei Generale a închisorilor[CLXXI].

La toate memoriile comunistelor, autorităţile au răspuns prin mai multe adrese oficiale, semnate de prim-comisarul regal Dumitru Bălşianu. Una dintre acestea este o notă din 28

CLXXI *Ibidem,* ff. 175-176.

februarie 1936 către Penitenciarul Văcăreşti, în care se spunea că, având în vedere statutul închisorii,

> Consiliul de Război al Corpului II Armată nu se poate amesteca în modul de conducere şi de administrare a unui Penitenciar care nu se află sub

> ordinele administraţiei militare. Ca atare suszisele nu se pot plânge acestui Consiliu de Război că nu li s-a înaintat cererea de dare în judecată pentru rănirea Anei Pauker şi Dimitrie Ganev Verbanof cu ocazia ares- tării, libertatea de a primi presa şi introducerea de gazete în interiorul închisorii[1].

în schimb, s-a menţionat că au fost puse la dispoziţia acuzatelor dosarele procesului, contrazicând versiunea acestora. Răspunsul prim-comi- sarului regal survenea după o adresă din 24 februarie 1936, în cuprinsul căreia acesta a indicat motivele pentru care cererile inculpatelor nu puteau fi îndeplinite. El a precizat în respectiva notă către Penitenciarul Văcăreşti că „regulamentele închisorilor" nu permiteau ca acuzaţii să primească „ziare, cărţi şi publicaţiuni cu teze internaţionale comuniste", dar şi că „niciun text de lege nu prescrie că dacă sunt mai mulţi acuzaţi, trebue să li se înlesnească întrunirea laolaltă". El a invocat şi un posibil pretext pentru care acuzaţii de la Văcăreşti şi Jilava nu se puteau întâlni pentru a-şi pregăti apărarea, după cum au reclamat Ana Pauker şi celelalte inculpate: „închisoarea Militară Jilava nu dispune de mijloacele necesare de transport pentru a duce şi aduce pe deţinuţii de la închisoare la Văcăreşti pentru întâlniri comune ori viceversa".

în această adresă, datată 24 februarie 1936, prim-comisarul regal răspundea şi solicitării Anei Pauker de a-i fi permise întâlniri cu oameni politici şi ziarişti. El menţiona că aprobarea întâlnirilor ar fi însemnat încălcarea prevederilor regulamentare chiar de către cei care aveau ca primă îndatorire respectarea lor:

> Acuzaţilor din procesul Ana Pauker şi ceilalţi nu li se poate permite întâlniri cu oamenii politici şi ziariştii, întrucât nu se poate deroga de la dispoziţiunile închisorilor care nu prescrie asemenea vizite. Legătura cu aceştia o pot avea în ziua înfăţişărei la proces, când îi pot asculta ca martori şi ca atare [vor putea] convorbi cu ei prin întrebări pe care vor voi să le pună[CLXXII CLXXIII].

Pe 2 iulie 1949, directorul Penitenciarului Corecţional Văcăreşti, Constantin Boceanu, a fost arestat şi închis la

CLXXII *Ibidem,* f. 217.
CLXXIII ANIC, fond 96, dosar 6593, f. 64.

Penitenciarul Târgşor, care la acea dată funcţiona ca loc de detenţie pentru foştii poliţişti şi pentru deţinuţii minori. Ulterior, a fost învinuit pentru „activitate intensă contra clasei muncitoare”. Motivul precizat în fişa lui penală era că „în anul 1930, fiind Director la penit. Văcăreşti a bătut pe un deţinut”[1]. De un tratament similar a beneficiat şi prim-comisarul regal D. Bălşianu. La fel ca directorul Penitenciarului Văcăreşti, acesta a fost arestat şi condamnat după 23 august 1944, dar pentru „crime de război” şi „crime împotriva umanităţii”. Motivul invocat în fişele penale identificate era aplicarea legislaţiei cu „caracter social şi politic”[CLXXIV CLXXV].

Procesul Anei Pauker la Bucureşti

Prima zi a procesului, 27 februarie 1936, la Consiliul de Război al Corpului II Armată Bucureşti, s-a desfăşurat într-un climat de maximă siguranţă. Procesul s-a judecat la acest tribunal deoarece în Bucureşti a fost prelungită starea de asediu (pe 30 decembrie 1935). Autorităţile au luat măsuri de vigilenţă sporite pentru preîntâmpinarea „oricăror incidente cu prilejul judecării acuzatei Pauker şi alţii”, temându-se de organizarea unor proteste ale comuniştilor în faţa instanţei de judecată, dar şi de posibile tentative de evadare ale inculpaţilor.

în acelaşi timp, erau la curent cu intenţia comuniştilor de a transforma acest proces într-un mijloc de propagandă şi de diseminare a „ideilor comuniste”. în acest sens, au fost dispuse patrulări periodice în faţa Consiliului de Război „pentru a nu

CLXXIVAANP, fond Fişe matricole penale, fişă Constantin Boceanu, accesibilă online şi la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2005.%20Blejan%20-20Bolcu/Boceanu%20 Constantin %201/index.php (accesat pe 30 august 2014).

CLXXVAANP, fond Fişe matricole Penale, fişa Dumitru Bălşeanu, accesibilă online şi la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-% 20detinuti%20politici/B/B%2002.%20Balan%20-%20Barbosu/ Balseanu%20Dumitru%20D/index.php (accesat pe 30 august 2014).

permite aglomerări de persoane”. Consiliul a mai solicitat ca Regimentul de Jandarmi Pedeştri să îi pună la dispoziţie două plutoane, cu scopul de a fi folosite la escorta acuzaţilor, la patrulări în jurul locului de judecată, dar şi ca trupe de manevră în cazul apariţiei unor busculade. De asemenea, intrarea în clădirea Consiliului se realiza doar prin punctele de control riguros păzite de soldaţi şi jandarmi. La poarta principală se afla „un cordon de jandarmi cu un plutonier de la Consiliu şi doi comisari”

care aveau „consemn să nu lase să intre [în sala de judecată] decât pe cei citaţi, avocaţi şi ziarişti”. Un al doilea punct de control era instituit la intrarea în gangul de jos, fiind format dintr-un plutonier, doi comisari şi o agentă, iar al treilea punct de control se afla instalat la uşa de pe coridor, care asigura probabil intrarea în sala de judecată. Acesta avea în componenţă „un plutonier şi doi comisari”. Ca măsură de precauţie, în corpul de gardă se mai afla un pluton de jandarmi, „iar două secţii în sala Vânători de Munte”.

Dispoziţiile elaborate de conducerea instanţei prevedeau ca holul din faţa secţiei de judecată să rămână complet „degajat”, iar martorii să stea doar în „rotondele de la intrare”. După audiere, martorul era scos imediat din sala de judecată. Temerile autorităţilor erau atât de mari încât au mai ordonat ca „echipe secrete delà poliţie şi siguranţă” să se afle „în sala de şedinţă şi în rotonde”. Planul elaborat mai prevedea ca transferarea acuzaţilor de la Văcăreşti şi Jilava să se realizeze cu o „camionetă escortă şi cu dubă”, dar şi ca pe toată durata procesului aceştia să rămână la Consiliu, nemaifiind transferaţi la penitenciarele de proveniență. Paza acestora era asigurată de doi plutonieri de serviciu, un ofiţer de rond şi o santinelă dublă la ferestre şi la uşi. S-a mai propus ca:

> 1. Aleea Consiliului, precum şi camerile deţinuţilor şi coridoarele să fie luminate pe tot timpul nopţii. 2. O unitate din trupele ce sunt cazate [în] Cazarma Sf. Gheorghe să fie consemnată pe tot timpul procesului în cazarmă, în caz că în timpul procesului se va constata că nu este nevoe de această unitate de alarmă, se va raporta grupei voastre. 3. A se da ordin Cazărmei Sf. Gheorghe ca electricianul să fie concentrat în cazarmă atât ziua cât şi noaptea, pentru a putea remedia orice accident de lumină. 4. în ipoteza unui accident mai grav de lumină, Consiliul are imperios nevoe de 5 lămpi de gaz, 10 litri de gaz, 12 lumânări[CLXXVI].

Prima zi a procesului, 27 februarie 1936, a fost extrem de tensionată, fiind caracterizată de incidente între susţinătorii comuniştilor şi armată. Un raport al DGP menţionează că, încă de

---

CLXXVI ANIC, fond 96, dosar 6593, ff. 6v-7.

la ora 8.00, în faţa Consiliului de Război, în curte şi pe străzile limitrofe s-au strâns 800 de muncitori ce fuseseră „citaţi ca martori". Potrivit documentului, printre ei se aflau şi „propagandişti comunişti", care îi îndemnau pe cei prezenţi la „mani- festaţiuni". Primele incidente au apărut în jurul orei 9.00, când s-a produs o „busculadă între muncitorii citaţi ca martori şi armată". Motivul

.i fost solicitarea primilor „să fie lăsaţi liberi la intrare”. Conform dispoziţiilor primite, forţele de ordine au refuzat acest lucru, ceea ce a condus la crearea busculadei. Documentul mai menţionează că „în această busculadă” agentul Nicole Guşă, angajat al Prefecturii Poliţiei Capitalei, a fost atacat şi intimidat de către „comunistul Sloim Moili, şomer din Bucureşti”. Pentru a scăpa din îmbulzeala în care fusese prins, agentul a tras un foc de armă. Alarmată de apariţia acestor incidente, Prefectura Poliţiei Capitalei a reacţionat încă de la primele ore ale dimineţii. Conducerea instituţiei a decis să suplimenteze efectivul de pază din faţa instanţei şi a trimis „un pluton de jandarmi sub comanda unui ofiţer pentru menţinerea ordinei”. Decizia Prefecturii Poliţiei Capitalei a survenit şi ca urmare a zvonurilor alarmante din acea zi, care anunţau că „în afară de martori se observă grupe care numără circa 300 muncitori comunişti pe străzile laterale din faţa Consiliului de Război”[1].

Procesul propriu-zis a început la 9.30. Completul de judecată a fost condus de colonelul Mihail Bădescu, având-i ca membri pe maiorii Atanasie Ştefănescu şi Alexandru Dobreanu şi pe căpitanii Petre Leoveanu şi Gheorghe Dumitrescu. Procuror a fost desemnat ofiţerul magistrat Dumitru Athanasiu. Descrieri ale desfăşurării şedinţei se găsesc în presa vremii, remarcându-se atitudinea total diferită a principalelor cotidiene ce au avut corespondenţi la proces. Pe lângă partizanatul său, presa a oferit şi unele informaţii despre atmosfera acelei zile de *27* februarie 1936.

Universul a relatat că procesul s-a judecat într-o sală neîncăpătoare, cu jumătate din capacitate ocupată de avocaţi, ziarişti şi acuzaţi. Aceştia din urmă sunt descrişi într-un registru subuman, ce aminteşte, din multe puncte de vedere, de articolele presei staliniste referitoare la paraziţii societăţii comuniste. Violenţa de limbaj reiese şi din următorul pasaj ce îi înfăţişează pe cei 19 acuzaţi:

> Cei 19 acuzaţi stau într-un fel de ţarc. Stau pe scaune. Nu e nici un „iluminat” printre ei, nici umbră pe faţa lor de vreo preocupare în legătură cu marile probleme ale timpului. Frunţi strâmte, figuri mediocre, seamănă mai degrabă a infractori de rând decât a „apostoli” ai unei lumi noi. Ceeace te isbeşte din primul moment e tipul lor străin. Nu sunt decât doi-trei români – restul evrei, unguri şi bulgari, îndrumătorii poporului nostru spre alte zări... Ai de odată un sentiment de

compătimire şi unul de silă. Uite cine reprezintă ideologia unei mişcări cu caracter social![CLXXVII CLXXVIII]

CLXXVII ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 27/1936, ff. 141-142.

CLXXVIII„Procesul celor 19 comunişti”, *Universul,* 29 februarie 1936. ANIC, fond 95, dosar 121319, f. 5.

Atmosfera din sala de judecată e descrisă drept degajată, spre deosebire de „aere[le] speriate" ale tinerilor avocaţi, „de aceleaşi convingeri ideologice cu acuzaţii". Procesul a debutat prin apelul acuzaţilor. Prima a fost Ana Pauker, care a început prin a spune că era arestată samavolnic. A fost întreruptă de preşedintele completului de judecată, care i-a spus că va avea dreptul să intre în amănunte mai târziu, în timpul dezbaterilor şi a precizat că deocamdată era vorba doar de „procedura stabilirii identităţii şi nimic altceva". A urmat apoi identificarea celorlalţi acuzaţi, după care grefierul şedinţei a citit „rar şi apăsat ordinul de dare în judecată". Articolul din ziarul *Universul,* deşi partizan cu punctul de vedere al autorităţilor, a prezentat în linii mari intervenţiile avocaţilor apărării, care au ridicat probleme referitoare la lipsa de publicitate a dezbaterilor, dar şi la atmosfera „de teroare" în care se judeca procesul şi la focurile de revolver ce ar fi fost trase afară, înainte de începerea şedinţei. în aceeaşi zi, avocata apărării Ella Negruzzi a invocat un al doilea „incident pe chestiunea violării dreptului de apărare", acela că avocaţii şi acuzaţii au avut doar opt zile la dispoziţie pentru a lectura dosarul. Ca replică la această afirmaţie, procurorul a menţionat că între 22 ianuarie şi 27 februarie „grefierul a mers aproape zilnic Ia închisoare cu dosarele ca să fie cercetate de acuzaţi. Dar acuzaţii au cerut altceva. Ei doreau să le punem la dispoziţie reviste şi ziare comuniste"[1].

Spre deosebire de *Universul,* relatările din cotidianul de stânga *Dimineaţa* sunt mai detaliate, reluând parte din declaraţiile inculpaţilor sau avocaţilor lor. Din pledoaria lui Lucreţiu Pătrăşcanu, aflăm punctul de vedere al apărării (prezentate ca pentru un „proces politic") – „salvele de revolver trase acum 10 minute în stradă, ilustrează deplin condiţiile în care se încearcă judecarea acestui proces", descris ca

> un proces între antifascism şi fascism, un proces în care inculpaţii şi apărătorii vor înfiera fascismul barbar şi trădător începe cu focuri de revolver. Simbolic început! Violenţa [...] însă nu intimidează nici pe inculpaţi, nici pe apărători. Procesul pe care-l vom face fascismului îl vom face cu

participarea întregei ţări”[CLXXIX CLXXX].

în finalul pledoariei, Pătrăşcanu a cerut „publicitatea deplină a dezbaterilor”. După expunerea tuturor punctelor de vedere şi respingerea

CLXXIX *Ibidem.*

CLXXX„Procesul antifasciştilor în faţa Consiliului de Război”, *Dimineaţa,* 29 februarie 1936. ANIC, fond 95, dosar 121319, f. 7.

„incidentelor”, completul de judecată a decis amânarea procesului. Noul lermen a fost fixat pentru 14 mai 1936.

Cu aproximativ două săptămâni înainte de această zi, au fost stabilite o nouă dată şi un alt loc pentru desfăşurarea sa – 5 iunie 1936, la Craiova. Motivele strămutării procesului au fost prezentate de colonelul D. Bălşianu, prim-comisar regal pe lângă Comandamentul Corpului II Armată din Bucureşti, într-o solicitare către ministrul Justiţiei din 2 mai 1936. Principala „cauză” avansată a fost cea referitoare la „siguranţa publică”, autorităţile gândindu-se probabil la incidentele din 27 februarie 1936 din Bucureşti şi la capacitatea comuniştilor de a strânge un număr mai mare de simpatizanţi în principalul oraş al ţării. Reprezentantul legii a solicitat mutarea procesului, stabilit pentru data de 14 mai 1936 la Consiliul de Război al Corpului II Armată din Bucureşti, la „un alt Tribunal militar, unde condiţiunile de loc, starea de spirit a populaţiei şi alte elemente, n-ar putea avea un efect de proporţii ca cel pe care îl oferă Capitala ţării”[1].

Solicitarea prim-comisarului regal a fost discutată de Secţia a Il-a a înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie pe 8 mai 1935, care a admis „cererea făcută de Comisarul Regal al Corpului de Armată şi prin consecinţă strămută cauza dela Consiliul de Război al Corpului II de Armată la Consiliul de Războiul al Corpului I Craiova”.

Reacţia inculpaţilor şi a avocaţilor faţă de această decizie a constat în depunerea unei cereri de „opoziţiune” la 11 mai 1936. Principalul temei al solicitării a fost că

> cererea de strămutare trebue să fie respinsă întrucât ea nu satisface în fond cerinţele art. 541 procedură penală din punct de vedere al probelor, deoarece dispoziţia de lege mai sus amintită condiţionează strămutarea de producerea dovezilor de către Ministerul Public în sprijinul obligaţiunilor sale. Simpla arătare că ordinea publică este primejduită, sau că Siguranţa Statului necesită o strămutare, este insuficientă în raport cu cerinţa legii, care presupune elemente de probă suficiente pe tema cărora să se poată înaintea înaltei Curţi atât discuţiunea mutării, cât şi în lumina lor să se poată

pronunţa o deciziune valabilă[CLXXXI CLXXXII].

Solicitarea lor a fost însă respinsă în şedinţa din 27 mai 1936. La acea dată, ei se aflau deja la Craiova, unde fuseseră transferaţi, în condiţii de maximă securitate, încă din 12 mai 1936.

CLXXXI ANIC, fond 96, dosar 6590, ff. 41-41v.
CLXXXII *Ibidem,* f. 5v.

Ana Pauker şi pericolul comunist în presa vremii

Procesul Anei Pauker a fost unul dintre evenimente centrale ale verii anului 1936. Principalele cotidiane şi-au trimis corespondenţi în capitala Olteniei pentru a transmite periodic ştiri despre ceea ce un colaborator local al ziarului *Curentul* numea „senzaţia verii la Craiova". Articole despre proces au apărut în *Adevărul, Curentul, Dimineaţa, Universul, Zorile* etc.

Lectura presei interbelice reflectă atât atmosfera în care s-a desfăşurat procesul, una profund anticomunistă şi naţionalistă, cât şi propaganda din jurul lui, care a depăşit pereţii sălii de judecată unde a avut loc procesul Anei Pauker. Dintre ziarele care au declanşat o intensă propagandă favorabilă autorităţilor se remarcă *Universul,* secondat de *Curentul.* Pe tot parcursul procesului, principalul jurnal al epocii s-a distins prin articolele sale virulente la adresa acuzaţilor. Pot fi identificate două modalităţi prin care *Universul* s-a transformat în principala tribună de diseminare a punctului de vedere oficial al perioadei.

Prima, şi poate cea mai importantă din perspectiva vocilor care îşi spuneau părerea despre pericolul comunist şi despre procesul Anei Pauker, a constat în publicarea unei anchete. Notabili oameni politici ai momentului, cunoscuţi pentru reticenţa lor faţă de comunism, au fost intervievaţi de *Universul.* La momentul respectiv, puţini români se îndoiau de sinceritatea ideilor unor istorici ca Gheorghe Brătianu şi Nicolae Iorga sau a unor oameni politici precum mareşalul Alexandru Averescu, Mihail Manoilescu sau Constantin Argetoianu. Opiniile lor despre existenţa unui pericol comunist erau sincere şi întemeiate pe o serie de incidente din trecutul recent, precum Tatar Bunar, în 1924, sau numeroasele descoperiri ale unor organizaţii comuniste ce apăreau periodic în presa vremii.

De pildă, un serial a debutat pe 21 iunie 1936 cu articolul intitulat „împotriva primejdiei comuniste", din punctul de vedere al istoricului Gheorghe Brătianu. în declaraţiile sale, se arăta mulţumit de reacţia „împotriva primejdiei comuniste", oprindu-se „asupra naturei acestui pericol şi al formelor specifice ce le

îmbracă în România”. Autorul considera că

> lupta împotriva comunismului nu este o luptă împotriva minorităţilor etnice de pe teritoriul nostru, decât în măsura în care minoritarii înţeleg

> să se aşeze în serviciul forţelor internaţionale, uneltind deci, sub orice formă, împotriva securităţii statului şi a naţiunii româneşti, cum fac din nefericire mulţi dintre ei. Depinde deci de ei, în primul rând, să ne confirme sau să ne desmintă.

Istoricul a mai subliniat că lupta împotriva comunismului nu era „lupta împotriva păturii muncitoreşti", deoarece revendicările ei nu constituiau „în România o problemă care să nu poată fi soluţionată intr-un spirit de echitate şi armonie socială". Pentru el, lupta împotriva comunismului însemna, la acea dată, „lupta împotriva regimului, a sistemului de guvernare care îi deschide porţile şi îi pregăteşte calea". A mai atras atenţia că, din punctul de vedere al strategiilor marxiste, România se afla în prima fază:

> provocarea dezordinei şi a anarhiei, discreditarea şi desfiinţarea aşezămintelor existente, distrugerea tuturor forţelor cari reprezintă într-o ţară o tradiţie şi o conştiinţă a destinului naţional[1].

Anterior, pe 2 iunie 1936, în *Curentul* apăruse un interviu al lui Gheorghe Brătianu, care era şi unul dintre redactorii ziarului. Probabil acesta a fost sursa de inspiraţie a serialului din *Universul.* Interviul din *Curentul* avea, la rândul său, un titlu sugestiv: „D. Gheorghe Brătianu despre acţiunea comunistă. Un strigăt de alarmă". în text, istoricul se arăta „tot mai îngrijorat – ca să nu folosesc un cuvânt mai puternic – de progresele unei acţiuni care ameninţă nu numai ordinea noastră de stat, dar chiar existenţa noastră naţională". El era de părere că, în Europa, comunismul se afla „din nou în plină ascensiune", invocând ca argumente situaţia din Spania, Grecia sau recentele alegeri din Franţa, dar şi că „propaganda comunistă poate îmbrăca formele cele mai deosebite şi mai ciudate"[CLXXXIII CLXXXIV].

Politicianul veteran Constantin Argetoianu avea să-şi exprime şi el punctul de vedere asupra pericolului reprezentat de

---

CLXXXIII„împotriva primejdiei comuniste. Declaraţiile d-lui Gheorghe Brătianu", *Universul,* 21 iunie 1936.

CLXXXIV„D. Gheorghe Brătianu despre acţiunea comunistă. Un strigăt de alarmă", *Curentul,* 2 iunie 1936.

mişcarea comunistă într-un interviu din 22 iunie 1936. Răspunsurile lui au fost „politicianiste”, drept care nu a ezitat să-şi asume meritul de a fi „stârpit [acea mişcare] pentru zece ani pe tot cuprinsul României”, aluzie la

măsurile adoptate de el între 1920 şi 1921, când era ministru de Interne, care au constat în arestarea participanţilor la congresul de constituire al partidului comunist din mai 1921. Cât despre pericolul comunist de la data interviului, Argetoianu declara:

> Nu m-am temut şi nu mă tem câtuşi de puţin de o propagandă comunistă directă şi pe faţă. Poporul nostru este atât de recalcitrant ideologiei comuniste, întrucât nici un rău nu poate decurge dintr-un contact direct cu dânsa. Trecutul de pe vremea războiului, pe când trupele erau împletite pe front cu cele bolşevizate, ne dovedeşte puterea de rezistenţă în această credinţă, a poporului român.

El se temea însă de propaganda camuflată, pe care o vedea „extrem de periculoasă, fiindcă îmbracă haina tuturor ademenirilor şi îşi însuşeşte (provizoriu) toate năzuinţele [popoarelor] istovite de sărăcia provocată prin lunga criză în care ne sbatem". în continuare, Argetoianu atrăgea atenţia că, în urma acestei propagande camuflate, „Ana Pauker a devenit la noi un simbol şi massele credule riscă să fie ademenite sub imboldul pauperismului şi prin făgăduielile «Paukerismului»"[1].

La patru zile de la declaraţiile lui Gheorghe Brătianu, *Universul* a publicat un interviu cu un alt istoric, astăzi clasic pentru noi: Nicolae lorga. Poziţia lui era mult mai permisivă decât a mai tânărului său coleg Gheorghe Brătianu (pe care nu îl simpatiza deloc şi sentimentul era reciproc). lorga admitea pericolul doctrinei comuniste, precizând însă că nu erau motive serioase de teamă: „când voi vedea români inteligenţi, cari vor face comunism, mă voi teme. Dar până atunci, cum nu văd decât numai străini sau români fără inteligenţă, nu mă tem".

lorga concluziona că acest lucru nu excludea adoptarea unor „măsuri contra agitaţiilor comuniste". Spre finalul interviului, preciza că „dacă suntem sănătoşi sufleteşte nu ne putem teme de niciun fel de comunism". întrebat de reporter cum se putea combate „otrava propagandei comuniste [care] pătrunde în unele spirite", istoricul a răspuns că „tre- bue un guvern care să nu cruţe pe nimeni, lovind în toţi nebunii şi îndepărtându-i măcar din

funcţiunile didactice şi sociale”[CLXXXV CLXXXVI].

în numărul următor, *Universul* a publicat un articol intitulat „D. Mareşal Averescu despre pericolul comunist”. întrebat de reporter „cum vede

CLXXXV C. Şoldan, „înteţirea propagandei comuniste. Interviu cu d. Constantin Argetoianu, preşedinte al Partidului Agrar”, *Universul,* 22 iunie 1936.

CLXXXVI C. Şoldan, „Interviu cu d. prof. Nicolae lorga”, *Universul,* 25 iunie 1936.

d-sa astăzi pericolul pe care-l poate reprezenta mişcarea comunistă, pentru interesele noastre naţionale şi de stat", Averescu răspunsese aceleiaşi întrebări în ziarul *îndreptarea. Universul* a preluat câteva răspunsuri ale mareşalului din respectiva publicaţie, din acestea reieşind că „mişcarea comunistă a luat la noi o extensiune care a alarmat, cu drept cuvânt, toate cercurile politice conştiente de răspunderea ce au de a veghea la menţinerea ordinei publice şi la apărarea instituţiilor noastre fundamentale". Din punctul său de vedere, „această alarmă" era de „două ori justificată: pe deoparte acţiunea întreprinsă de organi- zaţiunile comuniste pentru eliberarea Anei Pauker, iar pe de alta de cele ce s-au petrecut în Franţa, imediat după constituirea actualului guvern"[CLXXXVII].

Un alt interviu identificat este cel al profesorului universitar şi economistului Mihail Manoilescu, publicat de *Universul* în numărul din 29 iunie 1936. Manoilescu vedea propaganda comunistă din România ca pe un „episod local al marei lupte deschisă pretutindeni în lume între forţele comunismului şi forţele naţionalismului", dar şi ca pe o alegere pe care contemporanii lui trebuiau să o facă între naţionalism şi comunism. Iar între cele două curente care îşi disputau întâietatea, alegerea firească pe care o sugera Manoilescu era cea „potrivit principiilor de viaţă ale neamului nostru", şi anume *naţionalismul.* Aceasta pentru că

> rămânem la tradiţia noastră care înseamnă respectul pentru credinţa creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie socială, firească şi dreaptă, care începe cu Domnul ţării şi stăm hotărâţi împotriva celor cari distrug cadrele sufleteşti şi cadrele legale ale societăţii noastre româneşti.

Manoilescu mai credea că gravitatea situaţiei stă, la noi, în faptul că acţiunea comunistă se sprijină pe o parte din presa scrisă în limba română, dar „neromânească". Ne găsim astfel în faţa unei probleme paradoxale. Pe când în alte ţări presa întreagă reprezenta, măcar teoretic, exprimarea opiniei publice,

---

CLXXXVII „D. Mareşal Averescu despre pericolul comunist", *Universul,* 26 iunie 1936.

la noi se punea o problemă de aparentă pedagogie naţională: cum anume să apărăm opinia publică împotriva unei bune părţi din presă. în termenii lumii de azi, România părea a fi parte a luptei împotriva *fake news* încă de la mijlocul anilor 1930!

Verdictul lui Manoilescu era tranşant:

> O asemenea presă [precum cea comunistă – n.m., A.C.] nu are dreptul să existe. Ea se pune în contradicţie cu însuşi actul de naştere a României Mari. [...] România întregită s-a făcut, cum indică sensul istoriei şi însuşi spiritul tratatelor de pace, pentru a da putinţa de manifestare liberă şi integrală geniului neamului românesc.

Drept soluţie imediată, Manoilescu propunea ca „deţinătorii de astăzi ai presei evreo-comuniste să-şi aleagă o altă meserie, şi dacă se poate, şi un alt domiciliu”[1]. Evident că era o puternică notă antievreiască aici, dar aceasta apărea relativ frecvent în presa momentului.

A doua modalitate (în continuarea ideilor de mai sus) prin care *Universul* atrăgea atenţia asupra pericolului comunist a constat în „demascarea” evreilor, adică a comuniştilor, de la principalele cotidiene de stânga ale perioadei: *Adevărul* şi *Dimineaţa.* Ofensiva împotriva „gali- ţienilor” din Sărindar au fost însoţite de atacuri violente împotriva unor jurnalişti. Articolele cu titlul „Incidente provocate de comunişti”, reacţii de protest ale românilor faţă de pericolul comunist şi procesul Anei Pauker, ştiri despre arderea ziarelor comuniste *(Adevărul* şi *Dimineaţa)* în diverse oraşe ale ţării şi publicarea unei liste demascatoare cu evreii români care conduceau parte din presă au apărut frecvent în *Universul* în vara lui 1936. Se remarcă în acest sens o listă, publicată pe întreg parcursul procesului şi chiar după încheierea acestuia, sub titlul „Cine sunt?”, urmat de următorul text:

> îndrumătorii, dascălii, mentorii poporului român, cei cari ne dau lecţii nouă românilor, cei cari injuriind naţionalismul autohtonilor pregătesc României altă soartă, cei cari vor să comunizeze ţara ospitalieră care îi hrăneşte din belşug, sunt următorii „neaoşi” de la *Adevărul* şi *Dimineaţa.*

După această introducere elocventă urmau numele reale şi

cele sub care erau cunoscuţi jurnaliştii de la cotidianele incriminate: Avram Brauer Rozenfeld (a.k.a. Const. Graur), Şmil Pauker (a.k.a. Emil Pauker), Săniei Labin (a.k.a. Traian Vlad, Matei Basarab), Burah Braunstein (a.k.a. B. Brănişteanu), Ghidale Gherş Brauer sau Aisig Brauer (a.k.a. Gr. Graur), Avrum Cohler (Alexandru Căşin)[CLXXXVIII CLXXXIX].

Nu în ultimul rând, *Universul* s-a evidenţiat prin publicarea unor articole semnate de personalităţi locale. E cazul celui publicat de avocatul Ştefan Boţiu, director al Teatrului din Craiova. Scopul asumat de autor era edificarea cititorilor asupra procesului Anei Pauker. El îi atenţiona pe aceştia că România se afla „în faţa celei mai periculoase forme de AGRESIVITATE COMUNISTĂ" [cu majuscule în original], ce fusese „născocită de jidovime pentru îngenunchierea lumii în faţa planurilor ei scelerate". Avocatul Boţiu considera că politica fronturilor şi a ligilor antifasciste reprezintă o manifestare a acestei agresivităţi. Acuzaţii erau portretizaţi de autor într-un registru dantesc[1]:

> MUTRE SINISTRE, CU OCHII ÎNECAŢI ÎN URDOARE, CU NASURI COROIATE ŞI **cu** FIGURI PISTRUIATE, ÎNFĂŢIŞÂND CEA MAI OBJECTĂ [ABJECTĂ] CLOACĂ **DE SPECIMENE LOMBROZIANE, MI-AU INUNDAT RETINELE.** UN **ASPECT ŞI O ŢINUTĂ TOTALITARĂ DE CAVERNĂ RESPINGEA ORICE CONTINGENŢĂ, DE ORICE FEL, CU INTELECTUALITATEA. PĂREA MAI DE GRABĂ ŢARCUL LUGUBRU AL HIENELOR CĂZUTE ÎN CAPCANĂ.**
>
> Mi-am aruncat apoi privirea pe lista lor identificare: ANA PAUKER, RADOSOVETKI ESTERA, ROITMAN LIUBA, ANA CSASZAR, SIMO DONCA, ŞMIL MARCOVICI, EM. KAFM ANN, E. SCHOEN, S. NAGHY, AL. MAGHIAROŞI, LEIZER GRUMBERG ETC. îngrozit, mi-am întors ochii, întâmplător, spre banca apărării. Aceleaşi mutre şi aceleaşi specimene, de astădată în ipostaza temerară a prerogativelor avocaţiale, veniţi să regiseze această mare ruşine a toleranţei noastre naţionale: NACHTIGAL, ŞARAGA, TUNA LEHNER, P. GOLDRING, MOSCOVICI, VITZMAN, DAVIDOVICI etc., iar alături de ei, netrebnicele cozi de topor, simbriaşii cu nume românesc, sortiţi să poarte pe fruntea lor, ca o

---

CLXXXVIII „D. Profesor M. Manoilescu despre pericolul comunist", *Universul,* 29 iunie 1936.

CLXXXIX „Cine sunt?", *Universul,* 13 iunie 1936.

diversiune, stigmatul trădării şi al paricidului[CXC] [CXCI].

O reacţie a venit în 13 iunie 1936 în paginile *Adevărului,* sub titlul „O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii". Replica s-a concentrat asupra lui Stelian Popescu, fiind devoalate episoade din biografia „marelui român", „judecat pentru dezertare din reg. 4 Argeş în 1896; înfierat de d. Istrate Micescu pentrucă i-a primit pe nemţi, prin *Universul,* cu «bine aţi venit» (ca semn al timpului)"[CXCII].

Articole despre procesul de la Craiova au fost publicate şi în ziarul *Zorile,* referindu-se la distribuirea discriminatorie a pachetelor primite de deţinuţi şi la izolarea lor în celule. Ziaristul Emilian Socor afirma că acuzaţii erau judecaţi pentru *idei,* iar nu pentru *faptele* lor[1]. în articolul din 16 iunie s-a cerut anularea procesului, motivul invocat fiind acela că:

> *Procesul acesta trebue amânat. Din felul cum au decurs până acum desba- terile şi din atitudinea judecătorilor, oricine îşi dă seama că membrii consiliului vor aduce o sentinţă de aspră condamnare. Şi asta înainte de pledoariile apărării, înainte de audierea martorilor, înainte chiar de luarea interogatoriilor tuturor acuzaţilor* [subl. în original]. Or, în asemenea condiţii, procesul dela Craiova nu-i judecată[CXCIII] [CXCIV].

Discuţiile legate de proces nu l-au lăsat indiferent nici pe Petre Pandrea, care a publicat un editorial în *Adevărul* din 11 iunie 1936 în care se remarca drept susţinător al punctului de vedere comunist şi opozant al materialelor din *Universul* şi *Curentul.* Avocatul menţiona în cuprinsul luării sale de poziţie „vacarm [ul] de lanţuri, cătuşe şi proteste ale unei splendide apărări" în care se judeca procesul Anei Pauker, dar şi prezenţa

---

CXC Transcriere conformă cu originalul.

CXCIŞtefan G. Boţiu, „Prefaţarea procesului «antifasciştilor» la Craiova", *Universul,* 11 iunie 1936.

CXCII„O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii", *Adevărul,* 13 iunie 1936.

CXCIII Emílián Socor, „Procesul dela Craiova", *Zorile,* 13 iunie 1936.

CXCIV Emílián Socor, „Procesul dela Craiova trebue amânat!", *Zorile,* 16 iunie 1936.

numeroasă a unui public ostil în sala de judecată. Potrivit lui Pandrea, acesta era format din agenţi de Siguranţă, cămăşi verzi (legionari) şi albastre (cuzişti).

Campania de presă declanşată de *Universul* era catalogată drept un „şantaj calificat asupra judecătorilor pentru a obţine o condamnare". Editorialul lui Petre Pandrea se încheia cu un portret glorificator al principalei acuzate: Ana Pauker era descrisă ca o „intelectuală admirabilă, visătoare şi patetică, însetată de idealuri, cu o viaţă eroică dedicată exclusiv celor umili"[CXCV].

Procesul de la Craiova, 5 iunie – 7 iulie 1936

în lunile iunie-iulie 1936, Craiova a fost probabil unul dintre oraşele cel mai bine păzite ale României interbelice. Motivul a fost reprezentat de procesul Anei Pauker. Autorităţile se temeau atât de posibile tentative de evadare ale celor 19 inculpaţi organizate de partidul comunist, cât şi de un aflux de membri sau simpatizanţi ai partidului care ar fi putut afecta siguranţa procesului şi destabiliza securitatea oraşului. Ca atare,

CXCV Petre Pandrea, „Procesul dela Craiova", *Adevărul,* 11 iunie 1936.

ui fost luate o serie de „măsuri excepţionale”: supravegherea continuă şi percheziţia constantă a celor suspectaţi a fi comunişti; instalarea de posturi fixe în gară şi la barierele oraşului; organizarea de razii şi reţinerea celor suspecţi; obligaţia şoferilor de taxi şi a birjarilor de a raporta „prin notă scrisă orice pasager străin de oraş şi adresa unde a lost dus – pe toată durata procesului”[1]. Demersurile autorităţilor au condus la descoperirea unor persoane considerate suspecte, printre care Ghitla Radosoveţki, sora Esterei, şi Echim Ruse. Despre aceştia se arată în documente că se aflau în Craiova pentru organizarea de „comitete pentru apărarea celor 19 comunişti”. Planurile le-au fost contracarate prin reţinerea şi trimiterea lor sub pază la DGP. Alţi „suspecţi” descoperiţi în Craiova, care erau şi martori în proces, au fost Ovidiu Şandru, Maria Roman, Petruţa Căprescu, Julieta Mihăilescu[CXCVI] [CXCVII].

Măsuri de vigilenţă au fost aplicate şi acuzaţilor. Ele au vizat cenzura corespondenţei, limitarea vorbitorului cu avocaţii şi rudele acestora, precum şi controlarea atentă a pachetelor primite.

în acelaşi timp, Craiova a fost oraşul asupra căruia a fost concentrată întreaga atenţie a României interbelice pentru o lună de zile. Principalele publicaţii din acea perioadă şi-au trimis corespondenţi în scopul de a relata de la faţa locului momentele cele mai importante ale procesului, pe care comuniştii au vrut să-l transforme în unul al fascismului românesc. Pe toată durata lucrărilor au avut loc incidente, acuzaţii clamând în repetate rânduri violenţe din partea autorităţilor. Una dintre caracteristicile principale ale procesului a fost chemarea unui număr mare de martori, care nu aveau niciun fel de legături cu inculpaţii sau cu acuzaţiile ce le erau aduse – scopul urmărit, în stilul deja verificat al comuniştilor, era organizarea unui proces-spectacol propagandistic. Acest scop a fost sesizat şi de autorităţi, care au descris, într-o notă existentă în dosarele procesului, principalele măsuri decise de Comitetul pentru Apărarea Antifasciştilor, condus de avocata Ella Negruzzi, anume:

CXCVI Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 255

CXCVII ANIC, fond 95, dosar 6592, f. 144.

preocuparea intensă pentru participarea la acest proces a cât mai mulţi muncitori din toate centrele industriale din ţară, pentru ca pe această cale să se acopere lipsa participanţilor din Bucureşti.

Şi

> se va insista asupra prezenţei martorilor ţărani şi asupra întrebărilor ce se vor pune de apărare acestor martori în directă legătură cu situaţia precară a ţărănimei din punct de vedere financiar şi economic, procesul urmând să aibă desfăşurarea unui mare proces politic, secondat îndeaproape de reportagii de presă în ţară şi mari manifestaţii de masă în străinătate[1].

Documentul dezvăluie şi unul dintre planurile prin care comuniştii şi simpatizanţii lor încercau să ţină autorităţile sub o constantă presiune, dar să tragă şi un semnal de alarmă asupra condiţiilor în care se desfăşura procesul:

> Comitetul mondial de luptă contra fascismului şi războiului va organiza, prin secţiunile sale din toate ţările, manifestaţiuni de masse concomitent cu desbaterile procesului Anei Pauker şi se vor expedia telegrame de protestare în mod permanent Ministerului de Război, Ministerului [de] Justiţie şi Consiliului de Răsboi al Corpului I Armată, cerându-se stingerea procesului de eliberarea deţinuţilor, pe care îi vrea poporul, întrucât au luptat pentru pace[CXCVIII CXCIX].

Procesul Anei Pauker de la Craiova a început pe 5 iunie 1936, la ora 9.30, în pavilionul de est al cazărmii Regimentului 1 Pioneri, aflată la marginea de est a oraşului şi „în apropiere de închisoarea militară, de unde acuzaţii erau aduşi pe jos”[CC]. Drumul din localitatea urbană spre locul de desfăşurare al procesului era atent supravegheat de jandarmi, care aveau consemn să verifice persoanele ce doreau să participe la şedinţe. Accesul era permis doar pe bază de bilete eliberate de preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu[CCI]. Potrivit lui Marius Mircu, biletele erau de două categorii: albe, valabile pentru o singură şedinţă şi care trebuiau reînnoite zilnic, şi verzi, ai căror posesori aveau prioritate la intrarea în sală[CCII].

Ceilalţi membri ai completului au fost maiorul Ştefan Hălălău,

---

CXCVIII *Ibidem,* f. 135.

CXCIX *Ibidem,* ff. 135-136.

CC Col. magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* p. 12.

CCIA.C., „Procesul Anei Pauker. Senzaţia sezonului de vară de la Craiova”, *Curentul,* 6 iunie 1936.

CCII Marius Mircu, *op. cit.,* p. 63.

maiorul Grigore Ionescu Răzoare, căpitanul Dumitru Andreescu şi căpitanul Dumitru Ionescu; grefierul procesului a fost Constantin Ionescu, iar

Ministerul Public a fost reprezentat de locotenent-colonelul Petre Popescu, menţionat în presa vremii sub numele Popescu P. Cetate. Pe toată durata procesului, şedinţele au avut loc de două ori pe zi: dimineaţa, între orele 8.30/9.00 şi 12.00, şi după-amiaza, începând cu ora 16.00 şi până în jurul orei 20.00. Pe durata unei şedinţe au avut loc mai multe „suspendări", decise de preşedintele completului de judecată ca urmare a atitudinii unora dintre inculpaţi sau chiar a avocaţilor.

Procesul a avut un debut furtunos. Chiar din prima zi, avocaţii apărării au ridicat mai multe „incidente", printre care cel al lipsei de publicitate a dezbaterilor. Lucreţiu Pătrăşcanu a subliniat că măsurile impuse de autorităţi aveau drept rezultat limitarea accesului în sala de judecată a publicului interesat să participe la dezbateri. Afirmaţiile sale au fost catalogate de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate drept un „neadevăr". Acesta din urmă a susţinut că nu a fost interzis accesul nimănui în sală, ci au fost aplicate unele dispoziţii pentru a reglementa accesul conform anumitor reguli, ceea ce însemna însă şi controlarea strictă a numărului celor care doreau să asiste la proces. După startul tumultuos, procurorul a realizat că nu a fost îndeplinită procedura de începere a procesului, menţionând că „s-a neglijat citirea ordinului de convocare a consiliului". Acest lucru l-a determinat să solicite considerarea „incidentelor" ridicate de avocaţii apărării ca simple reclamaţi!, urmând ca ele să fie depuse ulterior în scris. A urmat, după citirea ordinului de convocare, stabilirea identităţii acuzaţilor şi apelul martorilor, care a durat aproximativ 30 de minute[1].

Intrarea celor 19 acuzaţi a fost descrisă în numărul din 7 iunie 1936 al ziarului *Universul.* Potrivit acestei relatări, „toţi intră veseli, râzând şi împrăştiind cu multă dărnicie şi volubilitate saluturi membrilor apărării. Păreau că intră într-o sală de spectacole, unde îşi întâlniau prieteni vechi şi buni"[CCIII] [CCIV]. Marius Mircu, prezent la proces în calitate de ziarist,

---

CCIII„ Au început dezbaterile procesului. Ziua I. Şedinţa de dimineaţă", *Curentul,* 7 iunie 1936; „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Prima zi a procesului", *Universul,* 7 iunie 1936.

CCIV„Procesul Anei Pauker şi ai celorlalţi 18 comunişti. Prima zi a procesului", *Universul,* 7 iunie 1936.

menţionează, la rândul său, că prima impresie la vederea acuzaţilor a fost diferită de aşteptările sale. Inculpaţi! erau

> o adunare de „doamne” şi „domni”, proletari de lume bună, veniţi, parcă, la *un five-oclock:* costume croite pe măsură, tunsori şi coafuri impecabile,

faţa strălucind de curăţenie, vestimentaţie, în general, mai mult decât decentă, chiar elegantă[1].

Incidentul din 6 iunie 1936

Protagonistul zilei de 6 iunie 1936 a fost unul dintre avocaţii apărării, Nachtigal, care a refuzat să se supună deciziei preşedintelui completului de judecată de a părăsi sala. Decizia avut la bază stăruinţele avocatului de a prezenta un alt incident, deşi colonelul Teodor Petrescu i-a spus că acestea vor putea fi expuse doar după citirea ordonanţei de dare în judecată. Conform versiunii din *Universul,* avocatul „continua să vorbească pe un ton care atinge violenţa”, ceea ce ar fi determinat şi decizia colonelului de a-l evacua din sală.

O mărturie asupra acestui episod îi aparţine comandantului lotului de jandarmi împuternicit cu asigurarea ordinii în sală. Potrivit acestuia, în urma refuzului avocatului de a părăsi sala, ceilalţi avocaţi au făcut „zid în jurul său”. Concomitent, „deţinuţii comunişti au început a vocifera, a ridica pumnii în aer şi a ameninţa”. Pentru îndeplinirea ordinului primit au fost luate mai multe măsuri. Iniţial, s-a dispus evacuarea publicului, iar după aceea pe cea a acuzaţilor. Ofiţerul a admis că a folosit „forţa” în cazul celor care se împotriveau, descriind şi cum a decurs operaţiunea: „Am evacuat câte unu, doi din acuzaţi, cărora li s-a pus cătuşe, fiindcă se opuneau, iar unii au fost scoşi cu forţa, nevoind a părăsi boxa şi sala de bună voie”. El a precizat însă că, în timpul scoaterii acestora din sală, *„nu s-a produs nicio lovire* [subl. în original]”[CCV CCVI]. Declaraţii în acest sens au oferit şi alţi subofiţeri, participanti şi martori la incident, precum şi unii dintre jurnaliştii acreditaţi.

Plutonierul Popovici a relatat, la rândul său, într-o declaraţie din 10 iunie 1936 că principala cauză a „vacarmului” din sala de judecată a reprezentat-o decizia preşedintelui completului de a-i evacua pe avocaţi din sală, ceea ce a stârnit protestele acuzaţilor. Aceştia „s-au ridicat în picioare în boxă, ridicând

CCV Marius Mircu, *op. cit.,* p. 68.
CCVI ANIC, fond 96, dosar 6592, f. 1.

pumnii în semn de protest şi ameninţare, dând cu ho dlor ofiţeri ce se aflau în sală şi jandfarmilor] ”. Concomitent, avocaţii apărării şi-au părăsit locurile care le erau desemnate şi s-au

strâns în jurul boxei acuzaţilor. Ei le-ar fi cerut paznicilor „să se dea la o parte din jurul boxei ca comuniştii să fie liberi a-şi manifesta dorinţele ce le are”. Ca reacţie, preşedintele a ordonat evacuarea imediată a sălii de judecată, ceea ce i-a determinat pe subofiţeri să aplice măsurile pe care le-au considerat necesare pentru a evacua sala, măsuri care au fost descrise de plutonier. Acesta arată că „în primul rând comuniştilor li s-au aplicat feare de mâini şi conduşi fiecare pe rând în camera din apropierea sălei”. Rezistenţa Anei Pauker l-a determinat pe „povestitor” să intre în „boxă, am luat-o dela spate şi mod forţat am trecut prin cordonul dlor avocaţi ce erau postaţi, conducând-o în camera unde se aflau celelalte comuniste”[1]. Un alt martor la incidente arată că, pentru a se opune evacuării, Ana Pauker s-a prins cu „ambele mâini de grilajul boxei [...] ţipând şi huiduind”[CCVII CCVIII].

Declaraţiile inculpaţilor au clamat violenţele pe care le-au suferit din partea celor din cordonul de pază. Una dintre acestea îi aparţine chiar viitorului ministru al Afacerilor Interne din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Drăghici. El a menţionat într-o declaraţie din 10 iunie 1936 că a fost lovit cu pumnul de ofiţerul de serviciu, care l-a şi „îndemnat”, cu această ocazie, să meargă mai repede. Ca reacţie, Drăghici s-a „întors cu faţa spre dânsul” şi l-a întrebat „de ce dai Dle în mine” şi, „în acel moment”, susţine Drăghici, „am fost lovit în picior de un Domn sergent cu piciorul”.

Cele trei declaraţii, precum şi altele, au fost produse după ce cei 19 inculpaţi au adresat un memoriu, datat 8 iunie 1936, prim-ministrului României Gheorghe Tătărescu, viitor „tovarăş de drum” al comuniştilor, devenit ulterior el însuşi victima unora dintre acuzaţi, după alegerile falsificate din noiembrie 1946. în acea epistolă, inculpaţii şi-au prezentat propria viziune atât asupra incidentului, cât şi asupra unor aspecte din cele 11 luni de prevenţie. Ei au clamat *„schingiuirile dela Siguranţă”,* înscenarea unui „proces pentru opiniile noastre politice”, *„perchiziţii ruşinoase pentru cei care le fac”, „regimul de teroare la care suntem supuşi”, „campania de minciuni şi calomnii prin presa reacţionară fascistă* [subl. în original]”, prin care se urmărea

CCVII *Ibidem,* f. 16.
CCVIII *Ibidem,* f. 17.

„distrugerea noastră”.

începând din a treia zi a procesului, şedinţele pot fi clasificate în funcţie de scopul discuţiilor astfel: citirea ordonanţei definitive de dare în judecată (zilele III – V), „incidentele” ridicate de avocaţi (zilele V-VI),

interogarea celor 19 inculpaţi (zilele VII-X), audierile martorilor acuzării şi ai apărării (zilele XI-XXI), citirea rechizitorului de către procurorul Popescu P. Cetate (zilele XXII-XXIII), cuvântul apărării şi pledoariile avocaţilor (zilele XXIII-XXVII), ultimul cuvânt al acuzaţilor (ziua XXVIII) şi sentinţa (ziua XXVIII).

Ordonanţa de dare în judecată, citită între 7 şi 10 iunie, cuprindea aproximativ „200 de file în care sunt arătate în amănunt învinuirile ce se aduc celor 19 acuzaţi”[1] şi din care reiese că „acuzaţii au activat în mod intens pentru răsturnarea actualei ordine de stat şi instaurarea regimului comunist în România. Pentru realizarea acestui scop au scos diferite gazete şi au răspândit numeroase broşuri cu caracter comunist şi antidinastic”[CCIX CCX].

Acuzaţiile ce li se aduceau erau cele din cuprinsul art. 11 al Legii pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra linişti publice: punerea cu bună ştiinţă şi intenţie culpabilă în sprijinul organizaţiilor străine (Coinintern), schimbarea ordinii legale în România, dezmembrarea prin violenţă a statului român, care pentru acuzatori era similară cu voinţa acestora de a declanşa un război civil. Faptele imputate erau considerate delicte prin lege, nefiind asimilate infracţiunilor politice şi fiind pedepsite cu „închisoare corecţională de la 5-10 ani, cu amendă de la 10.000-100.000 lei şi cu interdicţiunea corecţională”[CCXI].

Argumente ridicate de apărare

După citirea ordonanţei, avocaţilor li s-a permis prezentarea „incidentelor”, pe care au intenţionat să le expună încă din prima zi a procesului. „Incidentele” menţionate erau mijloace procesuale pe care reprezentanţii legali ai inculpaţilor le-au folosit pentru a cere şi a obţine amânarea procesului. în

---

CCIX„Procesul de la Craiova. Dezbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 11 iunie 1936. Pentru detalii, vezi „Procesul Anei Pauker. Ordonanţa definitivă”, *Curentul,* 7 iunie 1936.

CCX „Procesul Anei Paucher et comp.”, *Curentul,* 11 iunie 1936.

CCXIConform Legii pentru reprimarea unor noui infracţiuni contra liniştei publice din 1933.

dimineaţa zilei de 11 iunie 1936, a cincea zi a procesului, avocatul Ion Gheorghe Maurer[CCXII] şi-a început pledoaria, afirmând că

CCXII Ion Gheorghe Maurer (1902 2000) s-a apropiat de partidul comunist în perioada interbelică în calitate de avocat. Implicat în evadarea lui Gheorghe

> apărarea are să desvolte trei incidente de incompetenţă. Unul privind dreptul de apărare, alte două asupra lipsei originalelor unor acte şi a traducerii unora dintre actele aflate la dosar. Un incident asupra expertizei grafice făcute de instrucţie şi în fine altul tinzând la ordinea disjungerii procesului[1].

Argumentele „incidentelor" care se refereau la „capacitatea juridică" a instanţei de a-i judeca pe cei 19 inculpaţi au fost expuse de avocaţii Ghiţă Ionescu, N. Popilian-Craiova, Paul Moscovici şi Radu Popescu. Primul s-a referit la competenţa teritorială, menţionând că faptele imputate acuzaţilor au fost săvârşite în raza teritorială a unui alt consiliu de război. Potrivit acestuia, acuzaţii, nefiind militari, puteau fi judecaţi doar de acele consilii de război „învestite prin legea stării de asediu" cu dreptul de a judeca şi „procesele de ordine publice". Iar printre acestea nu se afla şi Consiliul de Război din Craiova. Din acest motiv, avocatul a cerut Consiliului de Război al Corpului I Armată să îşi decline competenţa. Avocatul Paul Moscovici a precizat că prin Legea stării de asediu din 1933 existau

> în cuprinsul ţării consilii de război cu competenţă obişnuită şi altele – cele din regiunile sub stare de asediu cu o competenţă lărgită şi [cu] dreptul de a judeca civili pentru delicte la liniştea publică. Numai un astfel de consiliu putea deci fi indicat pentru a judeca acest proces după strămutare[CCXIII CCXIV CCXV].

Alte argumente în sensul declinării competenţei au fost oferite de Radu Popescu, care a subliniat că în Craiova nu fusese declarată starea de asediu, ceea ce nu ar fi dat dreptul Consiliului de Război de aici să judece procesul Anei Pauker. Acesta a afirmat că

CCXIIIGheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu Jiu în august 1944, va deveni un prieten şi partener politic al acestuia. Ulterior, a fost prim-ministru al României (populare sau socialiste) între 1961-1974.

CCXIV„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua Vl-a", *Curentul,* 13 iunie 1936.

CCXV„Desbaterile Procesului delà Craiova. Discuţiile asupra unui incident de Incompetenţă", *Dimineaţa,* 13 iunie 1936.

posibilitatea dată unei instanţe excepţionale de a judeca în materie penală, care în mod obişnuit este de competenţa instanţelor ordinare, nu poate fi decât faptul unei decizii a puterii legislative conform Constituţiei, care

> prevede categoric că declararea stării de asediu nu se poate face decât în virtutea unei legi [...] Nu poate fi vorba de o învestire a consiliului de război din Craiova prin decizia Curţii de Casaţie, deoarece această decizie este o încălcare a atribuţiilor puterii legislative, act absolut contrar dreptului constituţional".

Ca şi ceilalţi avocaţi, Popescu a cerut „declararea incompetenţei în favoarea altui tribunal". Faţă de aceste incidente ridicate de avocaţi, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a replicat că „art. 76 din Codul Justiţiei Militare prevede că toate hotărârile luate pe baza art. 539 trebuesc respectate", iar „învestirea acestui consiliu cu puterea de a judeca procesul de faţă nu poate fi privită ca anticonstituţională şi nici nu constitue un exces de putere". El a mai precizat că „apărarea nu are căderea să critice hotărârea Curţii de Casaţie, iar aceasta nu are nimic de învăţat de la apărare. Bunul-simţ şi respectul faţă de forul înalt de judecată arată că decizia nu poate fi atacată"[1]. Argumentaţia procurorului era probabil o expunere colocvială a celei oferite în Codul adnotat al Justiţiei Militare, în care editorii au precizat că repartizarea dosarelor la o instanţă era doar o chestiune administrativă, neputându-se formula un „motiv asupra modului cum s-a repartizat dosarul la una dintre secţii". Curtea de Casaţie putea „trimite procesul [...] acolo unde judecă ea de cuviinţă". După ascultarea părţilor, consiliul a deliberat şi a respins în unanimitate toate „incidentele" expuse de apărare.

în cazul celorlalte incidente, avocaţii apărării au reclamat prejudicierea dreptului la apărare al acuzaţilor, incriminând consiliul de război că a impus ca întâlnirile dintre inculpaţi şi reprezentanţii lor legali să aibă loc doar în prezenţa santinelelor şi sub supravegherea strictă a acestora, încălcându-se astfel şi „secretul profesional". Avocatul Xenofon Vlăsceanu, care a expus acest incident, a solicitat amânarea procesului. Pus în faţa noilor acuze, procurorul s-a lăudat că „în ceea ce priveşte vizitarea deţinuţilor, bine am făcut că nu am permis avocaţilor de a da mâna cu acuzaţii şi de a se apropia prea mult unii de alţii". Convingerea lui era că, dacă ar fi acceptat ca avocaţii şi acuzaţii să-şi dea mâna, ar fi existat posibilitatea strecurării unor „bombe

de mărimea unui creion sau chiar a unei peniţe" inculpaţilor[CCXVI] [CCXVII].

Popescu P. Cetate a detaliat necesitatea acestor măsuri şi motivele pentru care a interzis contactele dintre avocaţi şi acuzatori în volumul

CCXVI *Ibidem.*
CCXVII *Ibidem.*

său, publicat în 1941. El avea o adevărată obsesie ca nu cumva cei dintâi să le transmită celor din urmă obiecte periculoase:

> S-a interzis avocaţilor să dea mâna cu ei în cancelaria închisoarei, dar să stea de vorbă dela distanţă de doi metri, pentru motivul să nu li se transmită scrisori sau obiecte mici cu putere de distrugere foarte mare, cum s-a întâmplat în mai multe închisori. în special avocatul comunist Maurer avea obiceiul să se îmbrăţişeze cu Ana Pauker şi în acel moment putea să-i pună în păr astfel de obiecte[CCXVIII].

Cum vedeau autorităţile desfăşurarea acestor întâlniri reiese dintr-un raport al comandantului închisorii militare de pe lângă Consiliul de Război al Corpului I Armată, căpitanul Dumitru Trifănescu (20 mai 1936). Acesta descrie condiţiile restrictive în care s-a desfăşurat o întrevedere a avocaţilor şi deţinuţilor în data de 18 mai 1936, care a avut loc la ora 17.00, când la arest s-au prezentat avocaţii Dianu şi C. Dimitriu. Scopul declarat de cei doi a fost „semnarea listelor de martori”. Discuţiile dintre ei şi inculpaţi au avut loc chiar în biroul comandantului.

Iată conţinutul documentului:

> Subsemnatul [...] le-am pus în vedere prevederile ordinului nr. 64, şi în acelaşi timp şi deţinuţilor, că nu au voie a se apropia, vor vorbi de la distanţă şi numai despre proces. în prezenţa subsemnatului, a av. Căpitan Nica Dumitru şi agentului Siguranţei d-l V. Scărlătescu, am adus în cabinet mai întâi pe deţinuta Ana Paucher. Avocaţii stăteau pe bancă în fundul camerei, iar deţinuta în faţa biroului subsemnatului; deci la o distanţă mai mare de 2 metri. Subsemnatul stăteam la birou, deci între avocaţi şi deţinută. Dl căpitan Nica Dumitru, la masa de la birou, iar agentul de Siguranţă lângă fereastră la colţul biroului. Am întrebat pe deţinută dacă vorbeşte cu avocaţi pe dl Dianu şi Dimitriu şi, fiindcă nu-i cunoştea, avocatul Dianu mi-a arătat o procură din partea Dlui avocat Pătrăşcanu, *prin care erau autorizaţi să semneze listele de martori* [subl. în original] pentru proces. Personal am citit această autorizaţie, după care deţinuta a semnat cererea că-i acceptă ca apărători. înmânarea listelor pentru semnare au

CCXVIII Col. magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* p. 7.

fost făcute personal de subsemnatul, luându-le din mâna avocaţilor şi dându-le spre semnare deţinutei, după care le-am reluat şi înapoiat. La fel am procedat şi cu Estera Rasodoveschi. Lui Colef şi Drăghici nici nu le-am permis intrarea în cabinet, vorbind cu avocaţi din antreu; convorbirile şi semnarea listelor s-au făcut tot individual. în

> tot timpul nu li s-a permis să vorbească decât în legătură cu procesul, iar când au încercat să se abată de la aceasta, am întrerupt convorbirea. Nicio corespondenţă nu a fost dată direct şi nimic nu a rămas asupra deţinuţilor, fiind transmise toate prin subsemnatul. Dealtfel convorbirea şi semnarea listelor nu a durat nici 10 minute pentru fiecare deţinut în parte. *Listele nu au fost scrise în interiorul închisorei, ci au venit cu ele scrise gata* [subl. în original]. Cum permisele nu erau limitate asupra scopului venirei şi comunicărei ce se va face între avocaţi, am judecat că pot permite semnarea listelor. în viitor, cu onoare vă rog să binevoiţi a preciza în permise cele arătate imediat mai sus, pentru a nu se mai da loc la astfel de erori[CCXIX].

Ultimele „incidente", cele legate de expertiza şi inexistenţa unor traduceri în dosar, au fost expuse în şedinţa de judecată din 12 iunie 1936. Ion Gheorghe Maurer a catalogat expertiza documentelor găsite asupra comuniştilor în momentul arestării ca fiind superficială şi nefondată (această procedură fusese îndeplinită de Siguranţă). El i-a solicitat consiliului să ordone o contraexpertiză. Faţă de această solicitare, prim-comisarul regal a precizat că „principial are dreptul să ceară o contraexpertiză. Dv. D-le preşedinte aveţi libertatea de a decide. Eu cred că nu e cazul. Expertiza e făcută de un expert autorizat", apoi a solicitat respingerea incidentului. După deliberare, „Consiliul respinge în unanimitate incidentul ridicat de apărare", se arată în ediţia din 14 iunie 1936 a ziarului *Dimineaţa.* O soartă identică a avut-o şi solicitarea apărării de a fi traduse unele acte din dosare care figurau doar în limbi străine. Probabil atât avocaţii, cât şi inculpaţii cunoşteau conţinutul acestora, cererea fiind doar o strategie de a obţine amânarea procesului. Sunt relevante însă discuţiile dintre procuror şi avocaţii apărării:

> D. avocat Pătrăşcanu ridică un incident referitor la actele depuse în dosar în limbi străine. Art. 70 din pr. civ. afirmă că un act care face o dovadă într-un dosar trebue să fie redactat în limba română. De asemenea, arată şi ce se cere traducătorului autorizat cu tălmăcirea actelor. Spune că dosarele sunt pline de piese în limbi străine. Dosarele sunt cu lipsa de respect faţă de lege. Procedeul s-a repetat în ce

CCXIX ANIC, fond 95, dosar 6592, ff. 24-24v.

priveşte scrisorile cifrate dela dosar.

D. Prim comisar regal spune că apărarea nu precizează ce anume piese trebuesc tălmăcite. Formulată vag şi general, această cerere a apărării urmăreşte derutarea şi tărăgănarea inutil a desbaterilor. Cere respingerea incidentului. [...] D. av. Pătrăşcanu a cerut amânarea procesului pe această

chestiune. Socotesc că incidentul trebue respins. Dacă apărarea ar cere traducerea câtorva piese numai, i s-ar pune traducători la dispoziţie.
D. av. Pătrăşcanu: Mărturisesc că mă surprinde argumentarea d-lui comisar regal. După care norme de drept se conduce acuzarea în procesul de faţă? Vreţi să trimiteţi oameni la ocnă pe baza unor acte în limbi străine pe cari refuzaţi să mi le traduceţi?
D. prim comisar regal: Ordonanţa definitivă şi rechizitoriul sunt acte personale ale instrucţiei. Dv. nu puteţi şti ce piese voi utiliza în acuzare şi nici nu pot fi obligat să le divulg.
D-nii avocaţi Dinu Nicolaescu şi Pătrăşcanu protestează împotriva acestei teorii: Ordonanţa definitivă nu e un act personal şi leagă o întreagă instanţă. Dv. vreţi să condamnaţi la ani grei de temniţă oameni ale căror dosare nu le putem cunoaşte şi pretenţia noastră de a cunoaşte aceste dosare o calificaţi cu o foarte surprinzătoare uşurinţă!
Consiliul intrând în deliberare respinge incidentul în unanimitate [subl. în original][CCXX].

Ultimul „incident"' ridicat de avocaţi a vizat lipsa actelor originale din dosar (documentele şi rapoartele întocmite de Siguranţă), pe baza cărora acuzaţii au fost trimişi în judecată. Ei au precizat că în dosar se regăseau doar copii, pe care ei le contestau, şi că, în absenţa originalelor, inculpaţii erau judecaţi doar în baza unor antecedente. Procurorul a cerut respingerea acestui „incident" şi a propus aducerea actelor în timpul dezbaterilor, când apărarea putea lua cunoştinţă de ele.

Interogatoriul inculpaţi!or

După epuizarea obiecţiilor expuse de apărare, s-a trecut la interogarea inculpaţilor. Audierea lor constituie unul dintre episoadele centrale ale procesului, derulându-se între 12 şi 17 iunie 1936. Prima depoziţie i-a aparţinut Anei Pauker. înainte de debutul audierii, colonelul Teodor Petrescu i-a pus în vedere să vorbească doar despre acuzaţiile ce îi erau aduse în ordonanţă şi

CCXX „Desbátenle procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", *Dimineaţa,* 14 iunie 1936.

să nu încerce să facă apologia cauzei comuniste ori să provoace dezordine, avertisment repetat după aceea şi celorlalţi inculpaţi. în caz contrar, a avertizat-o că îi va retrage cuvântul. Faţă de această atenţionare, principala acuzată a răspuns că, fiind trimisă în judecată pentru infracţiuni contra liniştii publice, înţelege să fie

judecată doar de popor, a cărui reprezentantă se considera. Şi-a încheiat expozeul introductiv cu precizarea: „El trebuie să mă judece, iar nu dv. în consecinţă, nu vă recunosc acest drept”[1].

Pe parcursul audierii, Ana Pauker a vorbit despre atentatul Siguranţei împotriva sa, menţionând drept argumente împuşcarea ei din timpul arestării din 12 iulie 1935, dar şi tratamentul de care a beneficiat în cele 11 luni de prevenţie. A subliniat că i s-a refuzat constant „ajutorul medical”, dar şi că se urmărea „zvârlirea sa în ocnă prin înscenările Siguranţei”. Afirmaţia ei a stârnit protestul prim-comisarului regal, care a afirmat: „Nu permit să fie insultată Siguranţa generală a statului”[CCXXI CCXXII], în acelaşi timp, Ana Pauker a acuzat Siguranţa că a arestat-o fără nicio formă legală. A ezitat să răspundă întrebărilor incriminatorii la adresa ei, precum cea dacă face parte din partidul comunist, precizând:

> Dacă aş declara că da, s-ar aplica legea care cere să se ia măsuri împotriva celor cari fac parte din acest partid, ori eu nu sunt pusă să aduc dovezi împotriva mea[CCXXIII].

Ea a încercat să transforme propria audiere într-un rechizitoriu al fascismului, dar s-a lovit de opoziţia completului de judecată, care i-a cerut să răspundă acuzaţiilor legate de activitatea ei subversivă şi dacă făcea parte din Secretariatul partidului comunist. Replicile ei, conform cărora lupta doar împotriva fascismului, au fost catalogate de prim-comi- sarul regal ca fiind doar „o mască”[CCXXIV]. Pe parcursul interogatoriului său, conform relatării din *Curentul,* Ana Pauker a încercat să se dezvinovăţească, precizând că „ordonanţa definitivă însă nu relevă niciun fapt care să dovedească acuzaţiile ce mi se aduc”, precum şi să îi dezvinovăţească pe coacuzaţii din acelaşi lot, afirmând că

CCXXI„Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a Vil- a”, *Universul,* 14 iunie 1936.

CCXXII„Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, *Dimineaţa,* 14 iunie 1936.

CCXXIII„Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a Vil- a”, *Universul,* 14 iunie 1936.

CCXXIV *Ibidem.*

acţiunea lor nu a fost aceia de a răsturna actuala ordine socială şi de a instaura regimul comunist, ci aceia de a înfăptui o corectă împroprietărire a ţăranilor şi de a asigura un trai mai bun muncitorilor de toate categoriile din România.

Aceste declaraţii au stârnit un schimb de replici între ea, preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, şi prim-comi- sarul regal Popescu P. Cetate:

> D. Preşedinte: Păi grija ţăranilor cade în sarcina la dealde Moscovici, Colef, Ivanof, Radovoscaia, Goldenberg?
> D. Comisar Regal: Ana Pauker încearcă să facă apologia comunismului, iar prin subtilităţi de doctrină, insultă autorităţile de stat constituite, cu intenţia de a creia o atmosferă favorabilă cauzei pe cari o apără.
> D. Preşedinte: Ana Pauker, recunoşti că eşti comunistă?
> Ana Pauker: Nu tăgăduiesc că fac parte din partidul comunist care luptă contra războiului.
> Preşedintele: Cu ce mijloace?
> Ana Pauker: Cu mijloacele de care au uzat Tudor Vladimirescu şi Kogălniceanu, ai căror urmaşi suntem noi proletarii. [...]
> D. Preşedinte: Lăsaţi istoria. Vorbiţi numai de ce interesează apărarea dvs. Ana Pauker, cu un ton ridicat, spune: Vă rog să mă lăsaţi să mă apăr aşa cum înţeleg eu.
> D. Preşedinte: Să nu mai faci însă teorii asupra comunismului. Astfel voi fi silit să-ţi ridic cuvântul, sau să declar şedinţă secretă. [...]
> Ana Pauker: Voi vorbi despre nevoile ţării [...], situaţia muncitorilor... D. Preşedinte: Iar faci teorii. Răspunde dacă ai exploatat sau nu nemulţumirile muncitorilor, cu scopul de a răsturna actuala ordine socială şi de a submina instituţia monarhică?
> Ana Pauker: Sunt acuzată că lupt contra fascismului.
> D. Comisar Regal: Aceasta este însă numai masca sub care organizaţia comunistă lucrează la distrugerea statului românesc[1].

în numărul din 14 iunie 1936 al ziarului *Dimineaţa,* Consiliul de Război şi prim-comisarul regal erau incriminaţi că nu au lăsat-o pe Ana Pauker să vorbească, menţionându-se că aceasta a fost întreruptă constant. Ziarul de stânga nu a menţionat însă nimic despre alte întrebări, care o incriminau: era vorba de folosirea unui cărţi de identitate pe numele Maria Grigoraş, faptă incriminată de art. 130 CP şi pedepsită cu închisoarea de la trei luni la un an. Ea a recunoscut acest lucru, motivând: „M-am

servit de acest carnet ca să-mi apar viaţa, întrucât aveam informaţiuni precise că Siguranţa mă căuta”[CCXXV] [CCXXVI].

CCXXV „Procesul comuniştilor de la Craiova. Ziua Vil-a”, *Curentul,* 14 iunie 1936.
CCXXVI *Ibidem.*

Tot pe 12 iunie a fost audiat şi Şmil Marcovici, colegul Anei Pauker din Secretariatul CC al PCdR, arestat la aceeaşi dată cu ea. Discursul său, spre deosebire de cel al antevorbitoarei sale, a fost axat pe cauza procesului. El a specificat că toate acuzaţiile împotriva lui se bazau pe „vechi dosare şi pe hârtii ale Siguranţei", pentru care fusese deja condamnat şi amnistiat, procesul fiind considerat o înscenare a acestei instituţii. Drept argument a arătat că au fost arestaţi „numai oameni cu nume străin", cu scopul de „a se face atmosferă". întrebat pe cine cunoştea dintre acuzaţi şi dacă făcea parte din Secretariat, a răspuns că o ştia doar pe Ana Pauker şi că „nu e ruşine de a face parte din comitetul central al partidului comunist. Comuniştii sunt în toate partidele". Ca şi colega lui din Secretariat, a refuzat să răspundă întrebării „faci parte din partidul comunist?" A cerut „să dovedească d. comisar regal"[CCXXVII].

Chestionările următorilor inculpaţi prezintă câteva constante. Ei au ezitat să recunoască apartenenţa la partidul comunist, precizând, conform răspunsurilor oferite de Ana Pauker şi Şmil Marcovici, că nu era sarcina lor să se autoincrimineze, ci că prim-comisarul regal trebuia să aducă dovezi ale acestui fapt. O altă constantă a fost declaraţia că sunt antifascişti, care luptau împotriva războiului, pentru binele muncitorilor, ţăranilor şi împotriva burgheziei. Din acest motiv, voi prezenta în continuare doar audierile inculpaţilor care au avut poziţii deosebite faţă de primii doi acuzaţi sau care au fost excepţionale prin tratamentul la care au fost supuşi.

Una dintre acestea a fost cea a lui Emanoil Kaufman, care a retractat în cursul audierii sale declaraţiile date în timpul anchetei, spunând că a fost bătut chiar de comisarul Nicolae Turcu şi forţat să semneze declaraţiile incriminatoare la adresa lui şi a celorlalţi inculpaţi. Pe parcursul audierii a relatat propria poveste, de la venirea în Bucureşti în 1923 şi până la arestarea sa din 12 iulie 1935. Informaţii despre bătăile de la Siguranţă a oferit şi un alt inculpat, Andrei Bernath, care l-a indicat drept vinovat pe acelaşi comisar Turcu. Bernath l-a mai acuzat că le-a

---

CCXXVII „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a Vil-a", *Universul,* 14 iunie 1936; „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", *Dimineaţa,* 14 iunie 1936.

bătut pe gazdele sale, soţii Ştefan şi Ana Csaszar, şi pe copilul lor în vârstă de cinci ani, cu singurul scop de a-i convinge să dea declaraţii incriminatorii despre el şi să îl recunoască. Răspunsurile sale la întrebările adresate de membrii completului de judecată şi mai ales
replica lui către colonelul Teodor Petrescu – „D-le judecător, nu aţi înţeles ce am vrut să spun" – i-au iritat pe aceştia şi mai ales pe preşedinte, care îi „ia cuvântul şi ordonă scoaterea lui, în lanţuri, din sală", în acelaşi timp, a fost dispusă şi suspendarea şedinţei de judecată. La reluarea ei, apărarea a prezentat „un protest în chestiunea excluderii inculpatului Bernard Andor". A precizat că „măsura luată contravine articolului 116 din Codul Justiţiei Militare, care prevede dreptul nelimitat al inculpatului de a se apăra". Faţă de acest protest, prim-comi- sarul regal Popescu P. Cetate a invocat art. 114 din acelaşi cod, care stipula că „preşedintele poate scoate din şedinţă şi ordona reîntoarcerea la închisoare a oricărui acuzat, care prin alarmă sau prin orice alt mijloc de turburare împiedică liberul curs a justiţiei". El a concluzionat că nu era cazul ca acesta „să fie readus în sală". Ulterior, inculpatul a fost pedepsit şi cu trei zile de carceră. Motivul oficial prezentat a fost răzvrătirea împotriva santinelelor. în timp ce îşi executa pedeapsa primită, a intrat în greva foamei.

Pe parcursul interogării comuniştilor, acuzarea a încercat să dovedească legăturile acestora cu străinătatea, fapt incriminat de prevederile Legii Mârzescu. Sunt elocvente în acest sens chestionările lui Alexandru Moghioroş şi ale viitoarei sale soţii, care reflectă eşecul procurorului de a documenta acest aspect şi reuşita inculpaţilor de a eluda întrebările prim-comisarului regal. Primele întrebări adresate comunistului român de origine maghiară, al cărui aspect sfidător a fost evidenţiat de corespondenţii *Curentului* şi *Universului,* au fost cele referitoare la originea lui etnică şi la religia sa. A răspuns că este maghiar şi liber cugetător:

> D. Preşedinte: Răspunde pentru ce ai fost în Cehoslovacia în 1934? Maghiaraş [Moghioroş]: Ca să scap de armată.
> D. Preşedinte: Prin urmare ai înţeles să răsplăteşti ospitalitatea ţării fugind de armată? Ai lucrat pentru desmembrarea minorităţilor din Statul român? Maghiaraş nu răspunde nimic precis, căutând să facă apologia Frontului

popular[CCXXVIII].

în autobiografia sa, scrisă în 1944, Moghioroş a precizat însă că scopul vizitei sale în Cehoslovacia l-a reprezentat participarea la o întrunire a tineretului comunist. însă chiar şi motivul indicat se pedepsea, după legile de atunci, cu închisoare între 15 zile şi 6 luni.

CCXXVIII„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua IX. Şedinţa de după- amiază”, *Curentul,* 18 iunie 1936.

Spre deosebire de ziarele de dreapta, cele de stânga nu au reprodus în paginile lor întrebările despre vizitele lui Moghioroş în Cehoslovacia şi răspunsurile oferite. Ele au prezentat doar acele replici care catalogheză acuzaţiile din ordonanţă ca simple afirmaţii, i-au menţionat participarea ca muncitor la greve şi au indicat refuzul lui de a răspunde la întrebarea dacă este sau nu comunist. Presa vremii a acordat un spaţiu mult mai generos audierii Esterei Radosoveţki, viitoarea soţie a lui Moghioroş. Siguranţa deţinea mai multe informaţii privind activităţile sale în Cehoslovacia sau care o indicau drept intermediara dintre organizaţia comunistă din România şi cele din străinătate. Lipsea însă confesiunea acesteia, iar documentele existente erau considerate irelevante de către apărare. Ea captase atenţia presei încă de la începutul procesului, când a leşinat în repetate rânduri. în *Curentul* era caracterizată ca cea cu „leşinurile stereotipe, fetiţa dulce şi cultă a nucleului comunist aflat în boxă". Interogatoriul ei este redat în *Dimineaţa.* S-a referit iniţial la motivul strămutării procesului de la Bucureşti la Craiova, după care a menţionat regimul greu de recluziune din oraşul oltean, şi anume că erau „duşi în lanţuri". Răspunsul colonelului Teodor Petrescu a fost că acela era regimul închisorii respective. Apoi, Estera Radosoveţki a indicat contradicţiile inexplicabile din ordonanţa de dare în judecată, „simplele presupuneri – fără nicio învinuire concretă", dar şi că la Siguranţă a fost bătută, subliniind însă că nu va face niciodată jocul acesteia, în acelaşi timp, a negat şi că asupra ei s-au găsit sume de bani. întrebată de vizita în Praga, a răspuns că a fost expulzată după o reţinere de 14 zile, fără să fi fost inclusă în vreun proces. în următoarele şase intervenţii, a urmărit să-şi creioneze portretul unei studente sărace, venite în Bucureşti pentru a urma o facultate, după terminarea liceului în Tighina. Afirmaţia că era o studentă săracă a stârnit amuzamentul membrilor completului de judecată, care au remarcat că, deşi era studentă săracă, avea ciorapi de mătase. Chestionată asupra vizitei la Berlin, a specificat că a lucrat un timp ca funcţionară, iar cu banii primiţi ca preaviz a plecat la rudele sale. Puteau fi ori rude de sânge, ori rude în sensul folosit de comunişti (membrii Partidului Comunist). Nu e clar dacă Siguranţa cunoştea la data respectivă acest dublu sens al

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", *Dimineaţa,* 18 iunie 1936.

cuvintelor folosite de comunişti. Alte întrebări au vizat opinia Esterei Radosoveţki despre statutul şi problemele minorităţii şi Constituţia României, răspunsurile sale fiind: „Sunt pentru păstrarea Constituţiei, adică pentru respectarea libertăţilor cuprinse în ea”[1].

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 18 iunie 1936.

Un fapt senzaţional al audierii acuzaţilor l-a reprezentat şi interogarea singurului român din lotul celor 19, Alexandru Drăghici. Acesta a recunoscut că avea convingeri comuniste, dar a respins acuzaţiile din ordonanţa definitivă, pe care le-a considerat „aiureli". întrebat despre notiţele şi foile găsite asupra lui, a precizat că erau doar „revendicările muncitorimii, însemnări asupra concediilor ş.a.m.d." şi că ei se opuneau instrucţiei paramilitare, deoarece avea un caracter fascist[CCXXIX].

Audierea martorilor

Unul dintre aspectele importante, dar şi amuzante ale procesului a fost audierea martorilor, care a început pe 17 iunie şi s-a încheiat pe 27 iunie. Presa vremii a vorbit de nu mai puţin de 6.000 de membri, dar nu toţi au apărut la proces. în *Curentul* din 6 iunie 1936, aceştia erau catalogaţi drept „o lume pestriţă, care n-are nici în clin, nici în mânecă cu procesul", iar singurul scop al citării lor era considerat a fi intenţia acuzaţilor de a arăta că existau multe persoane care „nutresc aceleaşi idei ca şi Ana Pauker şi ceilalţi 18 tovarăşi".

Se pot distinge două categorii de martori, la fel ca în cazul tuturor proceselor penale.

Prima a fost cea a martorilor acuzării, fiind citaţi angajaţi ai instituţiilor statului (Siguranţa şi închisoarea Militară Jilava) implicaţi în arestarea şi deţinerea celor 19 comunişti. Ei au vorbit despre arestarea inculpaţilor, continuarea propagandei comuniste în penitenciar, dar şi despre încercările acuzaţilor de a sustrage documentele compromiţătoare din dosarele ce le erau puse la dispoziţie de autorităţi. Sunt de remarcat depoziţiile maiorului Constantinescu şi comisarului Stelian din 17 iunie 1936. Primul a fost ajutor al comandantului închisorii Militare Jilava, unde au fost depuşi după terminarea instrucţiei penale bărbaţii din lotul Anei Pauker, iar al doilea a fost unul dintre

CCXXIX „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua a X, Şedinţa de după-amiază", *Curentul,* 19 iunie 1936; „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti. Şedinţa de după-amiază", *Universul,* 18 iunie 1936.

funcţionarii Siguranţei care a participat la arestarea celor trei membri ai Secretariatului CC al PCdR. Audierea lor, ca şi a celorlalţi, a cuprins două etape. Prima a constat în interogarea lor de către completul de judecată şi prim-comisarul

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 19 iunie 1936.

regal al procesului, iar a doua a presupus chestionarea lor de către avocaţii apărării şi unii dintre acuzaţi. Cei din urmă au încercat să obţină de la aceştia recunoaşterea faptului că la Jilava deţinuţii au fost bătuţi de maiorul Constantinescu sau în prezenţa sa, iar în cazul comisarului, să extragă informaţii despre bătăile de la Siguranţă. în primul caz, merită redat „dialogul" dintre maiorul Constantinescu şi Alexandru Drăghici (care a reclamat în faţa instanţei că a fost o victimă a maiorului), reprodus în *Dimineaţa.* Fragmente din discuţie au apărut şi în ziarele de dreapta.

> Inculpatul Drăghici: D-le maior, eu am fost bătut înaintea dv.?
> Martorul: Nu-mi amintesc. [...]
> D. av. Maurer: La închisoarea Jilava se bate?
> D. Maior Constantinescu: Nu.
> D. av. Maurer: Dar pe Drăghici cine l-a bătut?
> D. Maior Constantinescu: Nu l-a bătut nimeni. Deşi în multe rânduri merita asta.

Alexandru Drăghici şi ceilalţi coacuzaţi au mai încercat să-l determine pe maiorul Constantinescu să recunoască faptul că administraţia Jilavei a introdus informatori şi provocatori printre deţinuţi, fiind amintit în repetate rânduri cazul studentului Lazăr Grumberg, care se afla în slujba autorităţilor. în acest sens, avocatul Ion Gheorghe Maurer a solicitat instanţei să dispună aducerea lui ca martor în proces, pre- cizându-se că exista o declaraţie scrisă a acestuia în care a recunoscut că era informator. Cererea sa a întâlnit opoziţia prim-coinisarului regal Popescu P. Cetate, care a spus că „nu se poate pune bază pe declaraţia unui puşcăriaş, când există mărturia unui maior, care a jurat pe cruce"[1].

în chestionarea celui de-al doilea martor al acuzării s-a remarcat Ana Pauker. Aceasta i-a adresat întrebări despre bătăile de la Siguranţă, dar în sprijinul comisarului a intervenit preşedintele completului de judecată, afirmând că astfel de aspecte nu interesau cauza procesului. Colonelul a recunoscut existenţa unor asemenea procedee folosite de respectiva instituţie a statului:

Ana Pauker pune o întrebare în legătură cu bătăile care se aplică la siguranţă.
Preşedintele: Nu ne interesează.

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 19 iunie 1936.

Ana Pauker: Noi vrem să arătăm că la siguranţă se bate groaznic şi ţinem să protestăm în contra acestor metode.
Preşedintele: Metodele acestea nu vor înceta până nu se va stârpi buruiana[1].

La întrebările repetate ale apărării cu privire la metodele întrebuinţate de Siguranţă, ediţia din 19 iunie a *Dimineţii* consemnează că Stelian a refuzat să „dea lămuriri", deoarece le considera „secrete profesionale". Comisarul Stelian a mai afirmat, pe parcursul audierii sale, că Ana Pauker făcea parte dintr-o „familie comunistă", referindu-se la sora ei, Bela Robinson, şi la soţul ei, Marcel Pauker, aflat atunci în Uniunea Sovietică.

Martorii apărării, cei mai numeroşi, pot fi împărţiţi în două categorii: cei care nu-i cunoşteau pe inculpaţi, auzind de proces din presă, şi cei care erau cunoscuţi ai acuzaţilor din localităţile de naştere sau munciseră pentru o perioadă cu aceştia. în cazul celor dintâi, acuzarea le adresa în principal întrebarea dacă îi cunoşteau pe vreunul dintre cei 19. în eventualitatea unui răspuns negativ, acuzarea cerea ca respectivii să nu mai fie recunoscuţi ca martori, cu precizarea că nici inculpaţi! nu-i cunoşteau şi că listele de martori fuseseră confecţionate de apărare, cu tendinţa de a tergiversa procesul. în general, martorii fuseseră împărţiţi de instanţă în loturi, fiind audiaţi câte 30 pe zi.

Apărarea, secondată de acuzaţi, îi întreba pe martori care sunt părerile lor despre fascism, ce fel de venituri au, dacă sunt mulţumiţi de modul lor de viaţă şi de credinţa lor. Popescu P. Cetate i-a cerut însă completului de judecată să nu aprobe adresarea acestor întrebări, deoarece „a se face altfel înseamnă a se permite apologia ideilor comuniste". O parte dintre răspunsurile oferite au fost reproduse în presa vremii. Colonelul Teodor Petrescu şi-a asumat punctul de vedere al acuzării, fiind relevantă audierea martorului Rudi Elter:

D. Preşedinte: Cunoşti pe Ana Pauker?
Martorul: Nu!
Ana Pauker: Unde lucrează martorul?
Martorul: dă preciziuni.
Ana Pauker: Ce salariu are?
D. Preşedinte opreşte asemenea întrebări.

Ana Pauker: Ce impozit plăteşte.
D. Preşedinte: Nu interesează[CCXXX CCXXXI].

Trebuie remarcat că ziarele defavorabile comuniştilor au prezentat răspunsurile potrivnice inculpaţilor, cum este şi cazul audierii martorei Eliza Ciotnaru, căreia i-a pus mai multe întrebări chiar Ana Pauker, cea care a şi propus-o, conform ediţiei din 26 iunie a *Curentului:*

> Martora Eliza Ciotnaru [...] este întrebată de aceasta [Ana Pauker] ce înţelege prin comunism şi dacă este contra războiului. Martora Eliza Ciotnaru răspunde că nici nu vrea să audă de comunism. „Dacă vei auzi părerea mea despre comunişti şi comunism, te asigur, acuzată, că vei îngălbeni. Sunt contra războiului. Dacă însă ţara mă va chema la datorie, îi voi da ajutorul”[CCXXXII].

Cât despre cei care îi cunoşteau pe acuzaţi, acuzarea a cerut completului de judecată ca aceştia să fie întrebaţi asupra moralităţii inculpaţilor. întrebările care ieşeau din această grilă erau respinse de completul de judecată, cum a fost şi cazul martorului Ilie Diaconescu, tâmplar de profesie, care o cunoştea pe Ana Pauker. Ediţia din 20 iunie 1936 a *Dimineţii* preciza că, deşi aceasta i-a adresat „câteva întrebări”, el nu a fost „lăsat să răspundă”. Motivul era că preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, a apreciat că „întrebările acuzatei n-au legătură cu ordonanţa definitivă”. La această remarcă, Ana Pauker i-a replicat că „toate întrebările noastre sunt în legătură directă cu capetele de acuzare”, precizându-i că, fiind „daţi în judecată pentru activitatea noastră politică”, voiau să dovedească „caracterul acestei activităţi” cu „martorii propuşi”. întrucât martorii apărării care nu îi cunoşteau pe acuzaţi erau scoşi din sala de judecată, Lucreţiu Pătrăşcanu a ridicat atunci un incident în cuprinsul căruia a precizat şi scopul citării ca martori a unor persoane care nu îi cunoşteau pe inculpaţi:

CCXXX *Ibidem.*
CCXXXI „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 19 iunie 1936.
CCXXXII „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XVII. Şedinţa de dimineaţă”, *Curentul, 26* iunie 1936.

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 19 iunie 1936.

Martorii apărării sunt însuşiţi de toţi inculpaţii. Aceşti martori nu cunosc pe inculpaţi personal şi nici nu e nevoe să-i cunoască. Faptele puse în sarcina celor 19 antifascişti se reduc la activitatea pe care au desfăşurat-o ei contra războiului, a fascismului şi pentru satisfacerea revendicărilor populare ca lupta contra scumpetei, a impozitelor etc. Martorii nu sunt aduşi în proces ca să dovedească dacă la Ana Pauker s-au găsit sau nu piese subversive, însă sunt chemaţi să arate că activitatea desfăşurată de inculpaţi corespunde intereselor populare. Am pus martori din toate părţile ţării şi din toate straturile sociale ca să dovedim acest lucru.

La aceasta, prim-comisarul regal a replicat că „puterile discreţionare" ale preşedintelui, dar şi Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice îi conferă „dreptul de a interzice etalarea teoriilor, care ar putea primejdui bunul mers al desbaterilor". în discuţie a intervenit şi Ion Gheorghe Maurer, care a menţionat că nu era „vorba de teorii, ci de răspunsurile martorilor", care erau „toate luate direct din ordonanţa definitivă". „Acolo [spunea Maurer] se vorbeşte şi de impozite, şi de fascism, şi de război. Şi pot spune că se vorbeşte mai ales de acestea". După expunerea argumentelor de către părţile implicate în proces, completul de judecată a dat dreptate acuzării, respingând în unanimitate incidentul ridicat de Lucreţiu Pătrăşcanu[1].

Unul dintre aspectele audierii martorilor a fost şi încercarea acuzării de a-i influenţa sugerându-le răspunsuri şi de a le atrage atenţia asupra scopurilor urmărite de „antifascişti", după cum se prezentau comuniştii din proces. O intenţie similară a avut însă şi apărarea, acesta fiind, de altfel, unul dintre scopurile urmărite prin întrebările adresate martorilor propuşi. Pe 24 iunie 1936 au fost audiaţi mai mulţi consăteni ai lui Emanoil Kaufman. Ei au spus că îl cunoşteau din sat, că pe atunci era un „om cinstit, muncitor. Nu agita spiritele. îşi vedea liniştit de meseria lui, pe care o cunoştea bine". Savoarea audierilor din acea zi a fost dată de întrebările adresate de acuzare şi de apărare martorilor Ioana şi Tudor Diaconescu. Nu este clar dacă între aceştia exista vreun grad de rudenie sau era o simplă coincidenţă de nume. Tudor Diaconescu era portretizat de autorul articolului din *Dimineaţa* drept un ţăran necăjit şi mucalit, care, prin alura lui simpatică, a reuşit să învingă chiar şi „sobrietatea d-lui preşedinte". Schimbul de replici este savuros şi reflectă atât intenţiile acuzării, cât şi pe cele ale apărării:

Ana Pauker: Ce sunt fasciştii?
Martorul: Nişte ăia cari se ţin de scandaluri.
D. Preşedinte: Tu ai timpul să te ocupi de antifascism şi să citeşti ziare? Martorul: Printre picături, d-le preşedinte!
D. prim-comisar regal: Ai făcut războiul?
Martorul: Da!

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", *Dimineaţa,* 20 iunie 1936.

Ana Pauker: Dacă Germania ne atacă ţara, tu ce faci?
Martorul: Mergem la rezbel să ne apărăm ţara.
D. Preşedinte: Cine sunt duşmanii ţării?
Martorul: Germania, Bulgaria, Ungaria, Rusia!

1. „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, *Dimineaţa,* 20 iunie 1936.

Ana Pauker: Ai auzit că Rusia vrea să ne atace pe noi?
Martorul: N-am auzit asta.
D. prim-comisar regal: Vrei ca muerea ta şi copiii tăi să nu se mai roage lui Dumnezeu? Asta vor antifasciştii!
Martorul: Ba nu!
D. avocat Grozdea: Fac bine cei ce strâmbă crucea strămoşească şi o fac încârligată?
Martorul: Nu fac bine, d-le preşedinte!

A urmat audierea Ioanei Diaconescu. Ea este descrisă de corespondentul *Dimineţii,* ziaristul Horia Roman, drept o tânără îmbrăcată într-un „frumos şi pitoresc costum naţional". întrebările puse de apărare au urmărit părerea ei despre război, iar cele ale acuzării, opiniile ei despre antifascişti:

Apărarea o întreabă dacă vrea un război şi ea răspunde negativ.
- Nu, nu, că şi tatăl meu a fost acolo şi n-a fost bine de loc! [...]
D. prim-comisar regal [...]: Ce ai spune dacă această cămaşă mândră ţi-ai schimba-o în şalvari turceşti! Că asta vor antifasciştii!
Inculpatul Colef: Nu vrem asta d-le preşedinte! Noi am vrea ca toţi ţăranii să fie bine îmbrăcaţi.
D. prim-comisar regal: [...] Eşti măritată?
Martora: Nu!
D. prim-comisar regal: Ai vrea, după ce te-ai mărita, să ai un bărbat al tău sau o sută de bărbaţi? Că aşa vor aceşti antifasciştii!
Martora: Unul singur vreau.
D. avocat Grozdea: se ridică şi spune că doctrina comunistă nu prevede nicăeri amănuntul acesta[1].

Reacţia presei de dreapta faţă de aceste audieri a fost diferită. Reprezentantul *Curentului* a menţionat că ei au fost audiaţi ca martori, nede- scriind schimbul de replici dintre martori, acuzare şi apărare. în schimb, cel al *Universului* a optat pentru redarea unor fragmente din audierea lui Tudor Diaconescu, cu precizarea opiniei sale, şi anume că „face impresia că a fost preparat, dar în

grabă”[CCXXXIII CCXXXIV].

CCXXXIIIHoria Roman, „Procesul de la Craiova. Câteva incidente. Alţi martori audiaţi”, *Dimineaţa,* 26 iunie 1936.

CCXXXIVIon Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XVII”, *Universul,* 26 iunie 1936.

Suspendarea avocatului Pătrăşcanu şi condamnarea a doi martori

Audierea martorilor nu a fost lipsită de incidente.

Protagoniştii lor au fost unul dintre avocaţii apărării (Lucreţiu Pătrăşcanu) şi doi dintre martorii propuşi de inculpaţi (Constantin David şi Constantin Rouă). Aceştia erau cunoscuţi pentru simpatiile lor comuniste, iar răspunsurile lor au iritat completul de judecată, ceea ce a avut consecinţe. Pe 26 iunie 1936, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost exclus din proces. Motivul a fost suspendarea lui de către Baroul Ilfov, deoarece avea „un proces penal şi trebuie să apară ca acuzat în faţa Consiliului de Război al Corpului II Armată", pentru aceleaşi culpe ca şi inculpaţii din procesul de la Craiova[1]. Decizia Baroului Ilfov a fost prezentată consiliului şi citită de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Lucreţiu Pătrăşcanu a protestat faţă de această solicitare şi a afirmat că art. 111 din Legea avocaţilor nu admitea suspendarea în procesele politice, cum era şi al său. El a mai precizat că acesta era un proces de idei şi împotriva convingerilor sale politice, neimputându-se „fapte infamante". A considerat că decizia baroului era „inconsistentă". Pentru a-şi păstra statutul de avocat în procesul de la Craiova, a invocat şi statutul său de ofiţer în rezervă care, potrivit lui, îi conferea dreptul de a pleda în continuare.

Popescu P. Cetate a avut două solicitări. Prima a fost ca instanţa militară să se pronunţe asupra deciziei amintite şi, după aceea, să examineze dacă Pătrăşcanu putea pleda în continuare ca ofiţer în rezervă, în primul caz, consiliul a aprobat decizia baroului, iar în cel de-al doilea i-a solicitat lui Lucreţiu Pătrăşcanu să facă dovada că este ofiţer în rezervă. După depunerea unei petiţii şi a unor acte în favoarea sa, şedinţa s-a suspendat, pentru ca instrucţia să ia cunoştinţă de actele depuse. La reluarea ei, consiliul a precizat că actele depuse îi confirmă calitatea de ofiţer în rezervă, dar a specificat că doar un ofiţer în retragere putea pleda. Astfel, i-a respins solicitarea de a rămâne

ca avocat şi i-a cerut să părăsească sala[CCXXXV] [CCXXXVI]. Soluţia dată de consiliu a reprezentat

CCXXXV Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 270.

CCXXXVI„Procesul de la Craiova. D-lui avocat Pătrăşcanu i s-a ridicat dreptul de a pleda”, *Dimineaţa,* 28 iunie 1936; A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti Ia Craiova. Ziua XIX. Şedinţa de dimineaţă”, *Curentul,* 28 iunie 1936.

însă doar o interpretare a legii într-un sens defavorabil lui Pătrăşcanu. Generalul Manolache, şeful Justiţiei Militare în 1930, a precizat în ediţia adnotată a Codului Justiţiei Militare, referitor la dreptul ofiţerilor de a pleda în dosarele judecate de o instanţă militară, că şi ofiţerii în rezervă au acest drept:

> Textul [art. 104 din CJM] este traducerea art. 110 francez (vechi), în care noţiunea de *retrăite* cuprindea – la acea epocă – şi pe ofiţerii de rezervă de mai apoi. Deci ofiţerii de rezervă sunt admişi a pleda ca apărători aleşi sau numiţi din oficiu la instanţele militare[1].

Constantin Rouă era de profesie cizmar, fiind originar din Turnu Severin. Potrivit relatării din *Universul,* „înainte de a păşi spre masa consiliului" s-a înclinat şi a salutat cu „reverenţă boxa acuzaţilor", iar în timpul depoziţiei din 20 iunie 1936 s-ar fi declarat comunist. După terminarea audierii sale, ar fi spus „ruşine să vă fie!" Presupusa afirmaţie a atras arestarea sa pe loc pentru ultraj. După aceea au fost luate declaraţii „persoanelor cari l-au auzit injuriind": „un preot, mai mulţi ofiţeri de toate gradele şi câţiva civili". Şedinţa s-a suspendat, relu- ându-se cu judecarea sa. în timpul acestui proces neaşteptat, a negat că ar fi zis „ruşine să vă fie!", afirmând că a rostit doar „roşu". Martorii acuzării au declarat însă sub jurământ „că inculpatul a pronunţat cuvintele incriminate". Prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a solicitat consiliului aplicarea art. 72 CP (care stipula o pedeapsă între două luni şi un an „pentru insulte, sau gesturi insultătoare făcute în faţa instanţei de judecată"). A fost apărat de avocaţii Petre Grozdea[CCXXXVII] [CCXXXVIII] şi Lucreţiu Pătrăşcanu. Aceştia au specificat că lipseau „elementele constitutive delictului de ultraj" şi au cerut achitarea lui Constantin Rouă. Decizia consiliului a fost defavorabilă. A fost condamnat la şase luni de închi-

---

CCXXXVIICorpul art. 104 referitor la avocaţii unui acuzat judecat în instanţele militare era următorul: „Acuzatul îşi poate lua de apărător pe oricine va voi dintre militarii în serviciul activ sau în retragere, sau dintre advocaţi. La caz când acuzatul ar voi să ia apărător pe altcineva, trebue învoirea preşedintelui".

CCXXXVIII Viitor colonel de justiţie militară în anii 1950.

soare[CCXXXIX].

CCXXXIXIon Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XIV”, *Universul, 22* iunie 1936.

Cotidianul *Dimineaţa* insistă asupra incidentului privind depoziţia lui Constantin Rouă. El era descris ca un martor favorabil acuzaţilor, care ar fi afirmat că „[acuzaţii] au luptat pentru interesele muncitorimei”, dar şi că „fasciştii sunt duşmanii poporului”. Drept cauză a arestării lui, *Dimineaţa* a indicat aceeaşi presupusă afirmaţie a sa[1].

La două zile de la acest incident, un alt martor al apărării părăsea sala cu o condamnare similară: Constantin David, sudor la Atelierele Griviţa şi membru marcant al organizaţiei Bucureşti a PCdR. Audiat pe 22 iunie 1936, a fost întrebat dacă îi cunoştea pe acuzaţi. Răspunsul său a fost negativ, dar a precizat că era la curent cu „faptele lor bune închinate poporului muncitoresc”. Preşedintele completului de judecată i-a cerut, pe o voce tăioasă, să nu mai atribuie calificative. Nu a dat însă curs sfatului şi i-a catalogat pe acuzaţi drept „martiri ai cauzei proletare”, ceea ce a determinat evacuarea lui sub pază şi suspendarea şedinţei, potrivit relatării din *Dimineaţa* (din 24 iunie 1936). Cea din *Universul* oferă informaţii suplimentare asupra depoziţiei sale, subliniind apologia făcută acuzaţiilor şi comportamentul său sfidător la adresa instanţei, ceea ce a atras arestarea lui:

> [David Constantin:] Sunt nişte eroi cari merită tot respectul şi admiraţia noastră [...]
> [D. preşedinte:] Te rog să răspunzi precis la întrebările pe cari ţi le punem noi şi nimic altceva [...]
> „Dv. nu mă puteţi împiedica să afirm admiraţia mea neţărmurită pentru aceşti martiri”, declară înţepat David Constantin[CCXL CCXLI].

Referitor la acest incident, ziaristul Ion Dragomir avea să menţioneze în articolul său că preşedintele a încercat să-i adreseze o altă întrebare martorului, dar că acesta „se întoarce cu spatele la consiliu şi continuă cele vrute de el, ca şi cum s-ar fi aflat într-o sală de întruniri, iar nu în faţa unei instanţe de

---

CCXLHoria Roman, „Un martor condamnat la 6 luni închisoare”, *Dimineaţa, 22* iunie 1936.

CCXLI „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi”, *Dimineaţa,* 24 iunie 1936.

judecată". „Evacuat între baionete", şedinţa s-a suspendat. La reluarea acesteia, David Constantin a fost judecat la fel ca precedentul martor. Prim-comisarul regal a solicitat

> pedepsirea acuzatului David Constantin pentru atitudine necuviincioasă faţă de onor consiliu, întrucât s-a întors cu spatele către dv., neţinând seama de observaţiile pe care i le-am făcut. Să i se aplice pedeapsa prevăzută de art. 82 din cod penal.

Martorul, devenit acuzat, a fost apărat de această dată de avocatul Paul Moscovici, care a cerut achitarea lui, deoarece „n-a avut intenţia de a jigni", iar „atitudinea lui a fost o simplă explozie sufletească"[1]. Moscovici a mai indicat drept posibilă cauză a incidentului „atmosfera de patimă şi ură pe care o deslănţuie procesul", care ar fi generat un „echivalent de simpatie în rândurile muncitorimii"[CCXLII] [CCXLIII].

Popescu P. Cetate a menţionat că art. 29 din Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice „dă dreptul consiliulfui] să oprească pe oricine a face ideologie în faţa consiliului". Dându-i-se ultimul cuvânt, Constantin David şi-a exprimat părerea că „n-am jignit şi nici ultragiat consiliul. Socot că un martor are dreptul să spună în depoziţia sa tot ce pofteşte. Las la aprecierea consiliului restul"[CCXLIV]. *Dimineaţa* redă o versiune similară, dar mult mai elaborată stilistic:

> Nu sunt jurist şi nici intelectual. Sunt muncitor. După judecata mea, socot că n-am intenţionat şi nici n-am jignit consiliul de judecată. Am gândit ca muncitor [...] (că) trebue să depun mărturie în acest proces. Mă asociez concluziilor apărătorului meu[CCXLV].

Consiliul a hotărât că el „s-a făcut vinovat de faptele şi gesturile ce i se impută, pentru care, în unanimitate de voturi, îl condamnă la 6 luni închisoare", va scrie ziaristul Ion Dragomir.

CCXLIIIon Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV", *Universul,* 24 iunie 1936.

CCXLIIIHoria Roman, „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi", *Dimineaţa,* 24 iunie 1936.

CCXLIVIon Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV", *Universul,* 24 iunie 1936.

CCXLVHoria Roman, „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi", *Dimineaţa,* 24 iunie 1936.

Rechizitoriul comisarului regal

Rechizitoriul comisarului regal a fost citit în şedinţele din 1 şi 2 iulie 1936, după încheierea audierii martorilor. în prima zi, chiar înainte de lecturarea actului, avocatul Petre Grozdea a solicitat prelungirea procesului cu încă opt sau zece zile. Motivaţia lui era că nu toţi martorii au fost citaţi, referindu-se la cei din străinătate şi la personalităţile politice ale României interbelice. Era unul dintre tertipurile prin care apărarea putea cere şi obţine amânarea procesului, dar mai ales a sentinţei ce avea să pecetluiască soarta celor 19 inculpaţi. Acest ultim „incident" a fost respins. Pe 1 iulie, la ora 9.30, prim-comisarul regal a început să-şi citească rechizitorul (reprodus în *Universul):*

> D. prim-comisar regal Lt. col. Popescu Cetate se scoală, cerând cuvântul spre a-şi desvolta rechizitorul. Se face o linişte solemnă. Clipa este într-ade- văr măreaţă şi, deşi am aşteptat cu toţii, nu ne putem stăvili valul de emoţie care ne copleşeşte. Sala este arhiplină; toalete estivale ale frumoaselor craiovence şi uniformele albe ori verzi ale ofiţerilor, sacourile sobre ale civililor împrumută şedinţei o notă spectaculoasă[1].

în acelaşi număr de ziar apărea şi un fel de proclamaţie, scrisă cu litere roşii şi semnată de directorul ziarului, Stelian Popescu. Mesajul lui era extrem de alarmant – cititorii erau avertizaţi de cenzura aplicată de guvern ziarului şi de imposibilitatea cotidianului de a-i mai sluji:

> *Români!*
> Am făcut tot ce am putut să vă arătăm pericolul comunist, ce ne ameninţă şi cine sunt aceia cari au sprijinit pe străinii comunişti pripăşiţi în ţara noastră. Azi, guvernul ne-a interzis să mai publicăm ceva ce ar mai putea să arate cari sunt duşmanii neamului şi care este otrava ce i se picură în suflet zi de zi. De acum încolo, fiecare să se apere cum poate, căci ţara este lăsată să fie invadată de pacostea comunistă, sprijinită de uneltele comuniste din speluncile ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa.*
> *Români!*
> Fiţi atenţi şi aduceţi-vă aminte de nemuritoarele versuri ale

marelui Eminescu: *Cine-a îndrăgit străinii*
Mânca-i-ar inima câinii [subl. în original][CCXLVI CCXLVII].

CCXLVIIon Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Rechizitoriul domnului comisar regal", *Universul,* 3 iulie 1936.

CCXLVII *Ibidem.*

Numerele ulterioare aveau să arate că *Universul* a trecut peste această potenţială ameninţare, continuându-şi misiunea de „demascare" a presei „din Sărindar" şi a pericolului comunist, dar şi pe cea de atenţionare a românilor asupra acestuia din urmă. Fără îndoială, la data respectivă, actul procedural a fost perceput de unii contemporani drept un eveniment senzaţional. Rechizitoriul ilustrează spiritul naţionalist şi anticomunist al acelor vremuri, care îşi trăgea seva din numeroasele avertizări cu privire la comploturile evreilor-comunişti, devoalate şi demascate periodic în presa de dreapta. Nu în ultimul rând, creşterea influenţei politice a Uniunii Sovietice în Balcani întărea sentimentul de cetate asediată.

Totodată, discursul lui Popescu P. Cetate întruneşte caracteristici ce pot fi încadrate în unul dintre cele „nouă registre ale limbajului violent, specifice mentalului românesc", aşa cum au fost identificate şi analizate de Ruxandra Cesereanu[CCXLVIII]. Rechizitoriul prim-comisarului regal a fost reprodus pe larg în *Universul* şi *Curentul.* Pasaje semnificative au apărut şi în ziarele de stânga. Ideile centrale ale rechizitoriului (reluate în 1941) erau următoarele:

> Orice român iubitor al credinţelor şi comorilor naţionale sufleteşti, precum şi orice luptător de eri şi de mâine al hotarelor, ar putea face un aspru rechizitoriu acestor trădători sau dezertori, acestor unelte duşmane, acestor îngâmfaţi cu pretenţii de a conduce destinul neamului nostru [...]. Jos masca. Şi acum vă rog priviţi-i. Sub această mască numită de ei antifascistă veţi găsi:
> Otrava comunistă.
> Minciunea Marxistă.
> Falsa democraţie.
> Conspiraţia teroristă. Corupţia şi intriga.
> Ura şi răzbunarea unor duşmani ai neamului.
> Instigatori plătiţi şi profitorii unei mistificări.
> Lenea colectivă înfrăţită cu viclenia.
> Dezertori din armată, cu inimi de trădători şi mâini murdărite.
> Spoliatori şi încasatori de cotizaţii pentru stomacurile lor sănătoase de struţ. Vechi pensionari ai închisorilor cu

CCXLVIIIRuxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor,* Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 8.

şiretlicurile de parvenire.
Cozi de topor ale unor duşmani umili.
într-un cuvânt, o lepră proletară de care se leapădă ca „dracul de tămâie" muncitorii autentici, harnici şi resemnaţi în sărăcia lor cinstită, mândri de neamul lor şi cu încredere că ţara şi conducătorii ei adevăraţi le vor binele.

Prim-comisarul regal preciza în acest rechizitoriu că românii trăiau într-o epocă de revoltă generalizată, caracterizată de război, crize economice, „griji politice, tulburări sufleteşti, deslănţuiri de patimi, friguri de arivism". însă dintre toate aceste stări, spunea prim-comisarul, cea mai periculoasă pentru toată omenirea şi civilizaţie este „dictatura proletariatului, [adică] comunismul, bolşevismul. El e cancerul omenirii. E punctul de plecare al tuturor mişcărilor şi e vântul care deslăn- ţuie mai toate furtunile".

în acelaşi act, procurorul anunţa că România se afla din nou în război, numai că de data aceasta era unul total diferit, care nu fusese întâlnit anterior. Era un război cu inamici care se foloseau de cu totul alte procedee şi mijloace de luptă decât cele folosite până atunci, inclusiv de cei mai aprigi dintre duşmani.

> Dar n-am cunoscut până după războiu [Primul Război Mondial] şi mai ales acum acest soiu de duşmani laşi, câini care muşcă pe furiş, cârtiţe care fug de lumina zilei, năpârci eşite de ouăle clocite la sânul cald şi primitor al acestei ţări şi cari, drept recunoştinţă, ne muşcă cu limbile lor otrăvite şi spurcate. Ne-au declarat război. îl vom face şi pe acesta. [•••]
> *Şi după cum apoi mai târziu acelaşi Dumnezeu al nostru ne-a ajutat să frângem jugul robiei turceşti şi să scoatem din lanţurile vrăjmaşe pe toţi fraţii noştri, ne va învrednici acum, să stârpim şi această buruiană comunistă de pe ogoarele noastre şi să distrugem toate culcuşurile oricât ar fi de ascunse ale acestor rozătoare îmbuibate din roadele mănoaselor holde româneşti, strânse cu sudoarea frunţii noastre şi cu acela a voiajoarelor internaţionale plătite, Ana Pauker şi Estera teatralista, sau a trădătorilor şi dezertorilor Şmil Iţic & Comp. Nimic mai laş, mai perfid, dar şi mai periculos decât acest fel de război, dus la întuneric, cu viclenie şi înşelăciune, îndreptat asupra forţelor sufleteşti ale naţiunii şi armatei, izvoarele rezistenţei şi izbândei noastre de totdeauna* [subl. în original].

Rechizitoriul continua cu demascarea programului celor 19 comunişti care, în esenţă, urmărea distrugerea societăţii acelor ani, pentru ca pe ruinele ei să se „înalţe dictatura şi tirania lor".

Accentul cădea pe ceea ce urmăreau acuzaţii să demoleze – „instituţiile pe care se bazează statul burghez: familia, biserica şi patria”. Ne putem doar întreba dacă afirmaţiile procurorului erau o anticipare a evenimentelor pe care România avea să le trăiască peste aproximativ zece ani de la acel moment sau ele reprezentau doar convingerea şi credinţa sa fermă...

Probabil niciunul dintre contemporanii procurorului nu se gândea la un astfel de deznodământ, poate cu excepţia notabilă a inculpaţilor din proces, care aveau acel ţel la nivel de speranţă. Contemporanii lui Popescu P. Cetate se simţeau poate îngrijoraţi sau preocupaţi, dar, în 1936, credinţa lor că vor ieşi învingători era probabil mai fermă ca oricând.

Au mai fost dezvăluite de către procuror „măştile" folosite de comunişti şi sub apanajul cărora aceştia spuneau că activează: *fronturile populare.* însă cea mai măreaţă dintre măştile lor, considera procurorul, era cea antifascistă, cu aluzie la una dintre strategiile de disculpare ale comuniştilor din proces. Pe tot parcursul procesului, aceştia au susţinut că sunt antifascişti, neasumându-şi public şi deschis identitatea comunistă, cu unele excepţii. Aceasta ar fi atras propria lor învinovăţire, opinia lor fiind că acest lucru era responsabilitatea acuzării. în finalul şedinţei din 1 iulie 1936, după întregul discurs magistral, aşa cum a fost perceput de contemporanii săi, Popescu P. Cetate a prezentat instanţei probele incriminatorii existente despre cei 19 acuzaţi, pe care le-a clasificat astfel:

> 1) Probe evidente, cari ne dau cunoştinţe precise. Acestea sunt corpurile delicte [...] 2) Probe cari, puse în acord cu altele, oglindesc şi ele adevărul. 3) Indicii concrete morale sau circumstanţiale [...] 4) Prezumţii prin ajutorul căruia judecătorii, prin raţionamentul lor (inductiv şi deductiv), trag concluziuni de natură a completa probele existente. 5). Arătările [declaraţiile] inculpaţilor. în cazul de faţă ele au fost autoacuzări [...] 6). Arătările martorilor[CCXLIX].

Partea finală a rechizitoriului a fost prezentată în şedinţa din 2 iulie 1936. Documentul a expus o parte dintre acuzaţiile aduse în ordonanţa de trimitere în judecată: legătura cu Cominternul, politica de autodeterminare promovată în privinţa unor regiuni, cu aluzie la DRO, confiscarea proprietăţii publice şi private, suprimarea impozitelor şi îndemnurile comuniştilor către ţărani şi muncitori de a nu se mai achita de aceste obligaţii, apelurile

---

CCXLIX Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Rechizitorul domnului comisar regal", *Universul,* 3 iulie 1936.

repetate la grevă generală, „descompunerea armatei şi slăbirea disciplinei ostăşeşti”. Unele erau puncte de pe ordinea de zi a Plenarei din 5-7 iulie 1935, după cum reiese din documentele procesului.

Partea incriminatorie consta în faptul că „inculpaţii de astăzi au înţeles să se pună, *cu bună ştiinţă,* în serviciul asociaţiilor comuniste de peste graniţă, cari – prin revoluţii şi violenţă – urmăresc schimbarea ordinei sociale şi politice din România". Formularea era o reproducere a art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştei publice. Aceasta a constituit principala bază legislativă în temeiul căreia s-a judecat întregul proces al Anei Pauker. Popescu P. Cetate a precizat că, pentru faptele incriminate şi sancţionate de articolul menţionat, „pedeapsa prevăzută e de la 5-10 ani închisoare şi de la 10.000 la 1.000.000 amendă". Rechizitoriul procurorului s-a încheiat într-un registru religios, cu referinţe la pilde biblice şi cu un îndemn adresat completului de judecată de a-şi face datoria *ca români.* Procurorul şi-a exprimat amărăciunea că nu exista o pedeapsă mai mare pentru faptele imputate acuzaţilor; dacă ar fi existat, ar fi cerut-o:

> Noi nu vrem să trăim şi să ne îmbrăcăm în corsetul roşu al Anei Pauker, căci ţinem la portul nostru strămoşesc, după cum ţinem şi la altarele noastre sfinte. în pragul acestor sitare s-au ivit fariseii şi zarafii. Şi dacă blândul Isus a iertat totul duşmanilor, rugându-se chiar pentru cei care îi zdrobeau fluerile picioarelor, n-a iertat pe zarafii care îşi puseseră tarabele în faţa altarului, căci a pus mâna pe bici, gonindu-i. D-voastă, d-lor judecători, păzitori ai altarului românesc, nu vi se pune la îndemână o astfel de pedeapsă. Dar dacă legea ar permite-o, v-aş cere să-i scoateţi în piaţa publică şi sunt sigur că orice cetăţean al acestui oraş s-ar grăbi să execute o astfel de pedeapsă. Dacă ar fi pedeapsa cu moartea, v-aşi cere să-i spânzuraţi de limbile lor veninate. De ar fi munca silnică pe viaţă, v-aşi cere să faceţi ca oasele lor să putrezească în ocna fără fund. Citesc regretul în sufletul d-voastă, că legea nu pedepseşte decât cu 10 ani muncă silnică şi 100.000 lei amendă, pe care vă rog să le daţi fără milă şi fără nicio îndoială. Faceţi-vă datoria, prin sentinţa dvs„ aşteptată de toată suflarea românească[CCL].

CCL Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Continuarea rechizitoriului domnului comisar regal", *Universul,* 4 iulie

Finalul procesului – pledoariile apărării, ultimul cuvânt, sentinţa

Avocaţii apărării şi-au susţinut pledoariile între 3 şi 6 iulie. Presa de stânga a reprodus pledoariile lui Alexandru Mâţă (membru al Partidului Ţărănesc-Radical, condus de Grigorie lunian), lancu Vasiliu, Ghiţă lonescu (viitorul politolog anticomunist!), I. Raicu, A. Stanciu, Radu Popescu, Ion Gheorghe Maurer (viitor prim-ministru al României comu- nizate). în schimb, ziarele de dreapta din 1936 au ales să prezinte un rezumat al acestor pledoarii *(Curentul)* sau au refuzat să publice unele detalii *(Universul).* Motivul invocat de ziar a fost:

> Să mă ierte cititorii pentru carenţa de care dau dovadă. îi asigur însă că nu pierd nimic dacă *Universul* nu publică nici pe larg [şi] nici pe scurt discursul apărătorilor Anei Pauker şi a celorlalţi 18 complici[1].

Pledoaria lui Alexandru Mâţă[CCLI CCLII] a fost gândită ca o replică la rechizitoriul întocmit de prim-comisarul regal, fiind sugestiv intitulată „Jos confuzia!". Avocatul şi-a început pledoaria prin a-şi expune pe scurt biografia, „pentru că", a motivat acesta, „apar pentru prima oară ca apărător în acest proces". De fapt, era un mod subtil de a sugera completului de judecată, dar mai ales procurorului şi publicului în aparenţă ostil că, după cum el nu înţelegea să-şi facă un merit din faptul că era român, nici nu putea accepta ca o persoană să fie prigonită doar pentru că era

---

1936.

CCLII. Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Pledoariile", *Universul,* 5 iulie 1936.

CCLIIÎn iunie 1941, avocatul Alexandru Mâţă a fost arestat de sovietici, fiind învinuit ca activist naţional-ţărănist. Pentru o biografie a sa, vezi articolul lui Mihai Taşcă, *„Mâţa comunistă" alias avocatul Alexandru Mâţă şi soarta lui,* accesibil online la http://www.timpul.md/articol/mata-comunista-alias- avocatul-alexandru-mata-şi-soarta-lui-16405.html (accesat pe 30 septembrie 2014).

de „altă naţionalitate”, cum erau cei mai mulţi dintre cei 19 inculpaţi. în acelaşi timp, a subliniat că nu exista nicio contradicţie între condiţia sa de român şi membru al unui alt partid şi cea de apărător în acest proces. în pledoarie a arătat că:

> lozincei centrale a rechizitorului care a fost „Jos masca” îi opun o alta: „Jos confuzia”. Aceasta pentru că pericolul fascist nu este o invenţie a acuzaţilor. Pericolul fascist este o realitate şi care ca atare trebuie discutată şi pusă în adevărata sa lumină.

Următorul punct din pledoarie a fost situaţia minorităţilor naţionale, avocatul susţinând necesitatea integrării acestora în „democraţia naţională”, dar şi că „înlăturarea lor periclitează integritatea naţională”. Expozeul său a fost întrerupt de intervenţia colonelului Teodor Petrescu, care i-a cerut să „vie la fapte” şi să lase „teoriile partidului dv. [...] pentru întrunirile politice”. Avocatul Mâţă a mai precizat obligaţia completului de a ţine cont de o realitate: existenţa raporturilor politice între România şi Uniunea Sovietică, care se referea la una dintre învinuirile aduse acuzaţilor. Cât despre acuzaţia adusă inculpaţilor că erau contra Constituţiei, avocatul a precizat că această afirmaţie le aparţine lui Octavian Goga şi lui A.C. Cuza, iar nu celor 19 acuzaţi[1].

Pledoaria avocatului Grozdea a pus acuzarea într-o lumină nefavorabilă, învinuind-o că s-a opus producerii probelor favorabile inculpaţilor şi că,

> în lipsa de dovezi pozitive, d. prim-comisar regal s-a servit de vechiul sistem al reproducerii termenilor din ordonanţă. Dar nu ordonanţa este elementul probatoriu în darea unei sentinţe. Nimeni nu poate fi condamnat pe simple afirmaţiuni.

A acuzat şi nenumăratele apeluri ale prim-comisarului regal la „puterile discreţionare” ale preşedintelui completului de judecată, insinuând că procesul a fost prejudiciat tocmai ca urmare a acestor intervenţii. Această insinuare l-a iritat pe colonel Petrescu, care i-a luat cuvântul. Următorul avocat pledant, Paul Moscovici, a acuzat autorităţile că ar fi pus la cale această „înscenare”. El şi-a motivat incriminarea prin aceea că acuzarea nu a putut produce probe despre vinovăţia inculpaţilor, mai ales despre cea a lui Colef (pe care îl reprezenta), ci s-a rezumat doar la rapoartele Siguranţei şi la cele primite de la structurile poliţieneşti din Bulgaria. Avocatul Ghiţă Jonescu, care

a vorbit pentru soţii Ana şi Ştefan Csacsar, a susţinut, la rândul său, că „rapoartele Siguranţei sunt foarte stângaci ticluite şi complectamente lipsite de dovezi”. Le-a catalogat drept „simple

1. Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui avocat Mâţă”, *Dimineaţa,* 5 iulie 1936.

afirmaţii, simple şi banale rapoarte”. Acesta s-a legat în pledoaria sa şi de unul dintre faptele sesizate în rapoartele Siguranţei şi implicit în ordonanţa de dare în judecată, întrebându-se retoric „ce înseamnă asta?”: casa soţilor Cezar, înconjurată de patru zile de poliţişti, de detectivi speciali, a fost totuşi părăsită „rând pe rând” de toţi membrii plenarei Uniunii Tineretului Comunist – şi nu era vorba de un om sau doi, ci de aproape 20 – fără ca măcar un singur poliţist să se sesizeze, să-i oprească, să-i aresteze.

Legat de acest fapt, avocatul s-a întrebat retoric dacă nu cumva raportul comisarului Turcu era „mai mult o pagină de umor decât un raport”. Şi-a exprimat mirarea referitor la modul în care a reuşit Siguranţa ca, după o pândă de patru zile şi patru nopţi a unui „grup de oameni consideraţi extrem de periculoşi”, să le permită ca „în câteva ore [...] să se scurgă şi să dispară”. La rândul său, Ghiţă Ionescu a insinuat că la mijloc era o înscenare a Siguranţei, care a vrut să facă „un mare proces politic”, însă fără să aibă probe. Avocatul şi-a încheiat pledoaria astfel:

> „în lipsă completă de dovezi, de argumente concludente, şi numai pe baza unui interogatoriu luat de siguranţă, după ce soţii Cezar au fost bătuţi, nu se poate cere condamnarea unor oameni. Mă aflu”, spune d. avocat Ghiţă Ionescu, „în teribila situaţie de a nu-mi putea apăra clien- ţii. Şi nu le pot lua apărarea pentrucă împotriva lor nu există acuzare”.

Apoi a cerut achitarea clienţilor săi.

Un alt avocat, I. Raiciu, care le-a reprezentat pe Donca Simo şi Wilma Kasejo, a arătat că i-au fost încălcate anumite drepturi, menţionând „dreptul avocaţilor de a vorbi liber cu acuzaţii”. Acesta l-a învinuit pe prim-comisarul regal că „în mai mult de jumătate din rechizitoriul său, în loc să facă procesul comuniştilor din boxă, a făcut procesul comunismului ca doctrină” şi că ar „fi preferat” ca acesta să „aducă aici şi alte informaţii asupra doctrinei comuniste decât cele furnizate de Siguranţă”[CCLIII].

CCLIII „Procesul Anei Pauker. Alte pledoarii”, *Dimineaţa,* 6 iulie 1936.

consiliului că pe toată durata procesului „s-a făcut posibilul şi imposibilul ca hotărârea [Consiliului de Război] să fie o eroare judiciară”. El a argumentat că la baza acestei erori se aflau „informaţiile tendenţioase ale poliţiei, componenţa sălii, patima politică, o presă indiscretă şi lipsită

de scrupule, totul s-a unit ca să aşeze obstacole în calea dreptei judecăţi". Totodată, Maurer a susţinut că probele nu au fost legal administrate, iar despre probele referitoare la existenţa unei legături a Anei Pauker cu străinătatea a afirmat că

> ceeace ni s-a înfăţişat până acum de către acuzare ca dovadă a legăturilor inculpaţilor cu străinătatea constitue fie pure şi gratuite afirmaţiuni, fie reeditări de informaţiuni tendenţioase şi fără valoare legală probantă, fie, în sfârşit, interpretări proprii ale magistratului militar instructor[1].

Maurer şi-a încheiat pledoaria chiar în ultima zi a procesului, cu specificarea că „acest proces e o înscenare". Numărul din 9 iunie al ziarului *Curentul* preciza că una dintre pledoariile sale desfăşurate pe parcursul a două zile a durat nu mai puţin de şapte ore[CCLIV CCLV]. în acest interval de timp, argumentaţia sa că procesul era o eroare judiciară a fost susţinută şi prin citate dintr-o carte clasică în epocă: C. Guilhermet, *Cum se comit erorile judiciare.* După finalizarea pledoariei, instanţa a dat cuvântul acuzării pentru a replica celor declarate de avocat. Procurorul a precizat că nu găsea necesară o replică, specificând că îşi menţine toate concluziile din rechizitoriu[CCLVI].

A urmat ultimul cuvânt al acuzaţilor. Preşedintele le-a spus acestora că legea le dă dreptul să se apere. Ziarul *Dimineaţa* a publicat ultimul cuvânt al acuzaţilor Samuel Krug, Wilma Kasejo, Donca Simo, Ana şi Ştefan Csacsar, Emanoil Kaufman, Ştefan Naghy, Alexandru Drăghici, Ernest Schon, Lazăr Grumberg şi Liuba Roitman, cu precizarea că ultimul cuvânt al celorlalţi inculpaţi va fi prezentat în numărul următor, ceea ce nu s-a întâmplat însă. între timp apăruse sentinţa.

Majoritatea celor enumeraţi au cerut achitarea, deoarece se considerau nevinovaţi. Poziţiile lui Alexandru Drăghici, Donca Simo şi Lazăr Grumberg au fost diferite. Conform relatărilor din

---

CCLIV „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer", *Dimineaţa,* 8 iulie 1936.

CCLV„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XXVII. Şedinţa de dimineaţă", *Curentul,* 9 iulie 1936.

CCLVI „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer", *Dimineaţa,* 8 iulie 1936.

Dimineaţa, primii doi nu au cerut achitarea, ci s-au portretizat drept luptători antifascişti. Donca Simo a precizat că „numai în această credinţă văd posibilitatea unui mai mare bine pentru cei cari trăiesc din munca lor, aşa cum trăiesc şi eu”. Drăghici a menţionat şi el că, în calitate de proletar, era contra fascismului, ceea ce „nu înseamnă că sunt contra statului”. Poziţia

lui Grumberg a fost diferită de cea a precedenţilor coinculpaţi, inclusiv faţă de cea a Doncăi Simo şi a lui Alexandru Drăghici. Ultimul său cuvânt poate fi considerat o mărturie incriminatorie. A menţionat că şi-a recunoscut din „primul moment" convingerile comuniste, ceea ce era, în opinia sa, „singurul motiv pentru care am fost dat în judecată". A mai precizat că în timpul plenarei nu se afla în Bucureşti, ci la regimentul său din Piteşti, iar „împotriva mea e o singură pretinsă dovadă, o scrisoare care nu e a mea şi pentru care am cerut expertiză grafică, lucru ce mi s-a refuzat". Lazăr Grumberg şi-a încheiat ultimul cuvânt astfel: „Nu pretind ertarea. Dovediţi-mi vinovăţia ca să mă condamnaţi. Dar dacă nu o puteţi dovedi, trebuie să-mi daţi drumul".

Pe 7 iulie 1936, la 18.30, după încheierea şedinţei de după-amiază, consiliul s-a retras pentru deliberare. A revenit în sala de judecată la 19.45, oră la care s-a pronunţat sentinţa. Momentul citirii a fost reprodus de un jurnalist, care a evidenţiat bucuria spontană a celor din sala de judecată:

> Sentinţa a fost primită cu aplauze din partea publicului asistent care a manifestat contra comunismului şi contra avocaţilor apărării, cari de abia s-au putut strecura afară cu ajutorul jandarmilor[1].

Satisfacţia bruscă a publicului este indicată şi de Marius Mircu:

> Când preşedintele a început a citi sentinţa şi a pronunţat condamnarea, tunete de aplauze au izbucnit în sală, urale, strigăte de bucurie; sala, în picioare, a cântat *Deşteaptă-te, Române!.* Cu greu preşedintele a putut pronunţa celelalte condamnări, dar n-a făcut niciun gest ca să astâmpere mulţimea, zâmbea doar, îl vedeai nespus de fericit că el le-a adus celorlalţi o imensă satisfacţie[CCLVII CCLVIII].

Pedepsele primite au fost următoarele: Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Şmil Marcovici – 10 ani de închisoare; Alexandru Moghioroş, Andrei Bernath, Ernest Schon, Estera Radosoveţki,

---

CCLVIIA. Constantinescu, „Sentinţa Procesului comuniştilor de la Craiova", *Curentul,* 10 iulie 1936.

CCLVIII Marius Mircu, *op. cit.,* p. 86.

Lazăr Grumberg şi Ady Ladislau – 9 ani şi 11 luni; Liuba Roitman – 9 ani şi 9 luni; Alexandru Drăghici – 9 ani şi 3 luni; Janos Herbak – 9 ani; Donca Simo – 8 ani şi 11 luni; Emanoil Kaufmann, Wilma Kajeso – 6 ani; Ana şi Ştefan

Csacsar, Ştefan Naghi – 5 ani; Samuel Krug – 2 ani şi 6 luni. Fiecare dintre aceştia a primit şi pedepse complementare, care au constat în amenzi între 10.000 mii de lei (S. Krug) şi 100.000 de lei (A. Pauker, Ş. Marcovici şi D. Ganev), dar şi în interzicerea corecţională a unor drepturi pentru o perioadă de 10 ani. în conformitate cu prevederile CP, instanţa a mai hotărât ca prevenţia să nu fie luată în considerare la calculul duratei pedepselor. în hotărâre s-a mai specificat obligaţia condamnaţilor „să plătească în mod solidar lei 3.000.000 despăgubiri către stat", dar şi confiscarea celor 41.000 de lei pe care îi aveau asupra lor la arestare, „în folosul statului şi al Corpului I de Armată"[1].

O primă concluzie asupra pedepselor pronunţate este că acestea au fost stabilite în funcţie de vinovăţiile imputate celor 19 acuzaţi, dar şi potrivit statutului în partid pe care Siguranţa presupunea că aceştia îl aveau la acea dată. Pedeapsa cea mai mică a fost a proprietarului imobilului în care era amenajată tipografia clandestină identificată de autorităţi. Pe toata durata procesului, el a negat că ar fi fost membru al partidului comunist. în acelaşi timp, potrivit declaraţiilor maiorului Constantinescu, la Jilava a adoptat o atitudine de distanţare faţă de comunişti, „nesolidarizându-se cu ei". A doua concluzie, cu titlu provizoriu, este că pedepsele au fost date şi în funcţie de comportamentul inculpaţilor în perioada detenţiei şi a procesului.

1. „Sentinţa în Procesul de la Craiova", *Dimineaţa, 9* iulie 1936.

Capitolul 3

Nicolae Ceausescu: tânăr, rebel şi ilegalist. O cotitură a destinului: arestarea şi procesul din anul 1936

Cristina Diac

Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov, Nicolae Ceauşescu se alătura sutelor de militanţi ai mişcării comuniste interbelice aduşi în faţa justiţiei militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai uşoare, precum arestări preventive urmate de eliberare, apoi plasarea în „domiciliu obligatoriu" în localitatea natală. în 1936, viitorul lider al României comuniste cunoaşte „botezul focului", ajungând în justiţie ca să dea socoteală pentru înrolarea într-o mişcare politică prohibită de autorităţi; va cunoaşte apoi experienţa detenţiei, altă etapă cvasiobligatorie în biografia oricărui „revoluţionar de profesie".

La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani şi deţinea o funcţie nu foarte proeminentă în ierarhia mişcării: secretar al organizaţiei UTCdR din regiunea Prahova. Arestarea şi judecarea sa nu s-au datorat unei activităţi prodigioase. Fusese trimis în Dâmboviţa să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea e că, atunci când jandarmii, apoi poliţiştii, au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al încercării statului de a déstructura timidele tentative de constituire în România a unui Front Popular Antifascist, iar la nivel local – de a preveni răspândirea „microbului" comunist printre lucrătorii din industria extractivă.

Tentativele comuniştilor de coagulare a unei opoziţii la guvernarea PNL au pus în alertă autorităţile. Ceauşescu a fost arestat în ianuarie 1936 la Ulmi, comună suburbană a oraşului Târgovişte. Tribunalul militar l-a condamnat în mai 1936 la doi ani de închisoare pentru acuzaţia principală, la care s-au adăugat alte şase luni pentru sfidarea completului.

Faţă de o primă variantă a acestui studiu, unde am prezentat preponderent faptele[1], în prezenta versiune mă interesează mai cu seamă modalitatea în care funcţiona justiţia interbelică vizavi de comunişti în general, faţă de tânărul Ceauşescu mai ales. Plecând de la o situaţie particulară, se pot developa caracteristicile generale ale tipului de justiţie aplicat comuniştilor în ilegalitate. Studiul de faţă îşi mai propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceauşescu.

PCdR în epoca „frontului popular antifascist”

La arestarea lui Nicolae Ceauşescu, în ianuarie 1936, guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărescu deţinea puterea în România de doi ani. Opoziţia, reprezentată de Partidul Naţional-Ţărănesc (PNŢ), dar şi de partide mai mici (disidenţe ţărăniste plasate mai la stânga decât PNŢ, precum Partidul Ţărănesc-Radical al lui Grigore Iunian), precum şi de forţele de stânga – Partidul Social-Democrat (PSD), Partidul Socialist Unitar al lui Constantin Popovici –, făceau eforturi pentru răsturnarea guvernului în funcţie. Criticile la adresa acestuia se produceau pe fondul ascensiunii extremei drepte, tolerată de autorităţi.

Prin mijloacele legale, care nu încetaseră niciodată să existe chiar şi după interzicerea partidului în 1924, comuniştii s-au alăturat con- testatarilor guvernului liberal. Sau, mai precis, s-ar fi alăturat, dacă nu ar fi fost constant refuzaţi. în orice caz, din punct de vedere politic, PCdR era ilegal, continua să se manifeste prin diferite formule la limita legii şi se afla în tabăra criticilor guvernului.

Tactica Frontului Popular a fost testată încă dinainte ca aceasta să devină politică oficială a statului sovietic şi a

Cominternului, în iulie 1935. Succesul procesului de la Leipzig făcuse din Gheorghi Dimitrov un „campion al antifascismului”[CCLIX] [CCLX]. Primit în glorie la Moscova, a fost apoi propulsat în funcţia de secretar general al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste.

Frontul Popular chema partidele comuniste şi socialiste să militeze împotriva pericolului fascist şi contra războiului, văzut ca iminent. în România, tema antirăzboinică nu şi-a găsit niciun ecou, de vreme ce nu se profila nicio ameninţare directă[1]. Tematica antifascistă, în schimb, răspundea unei probleme reale, atât timp cât a doua jumătate a anilor 1930 a adus ascensiunea grupărilor de extremă dreapta. Chiar şi guvernul liberal a adoptat o serie de măsuri ce puteau fi contestate cu argumente din zona retoricii antifasciste.

Primele tentative ale comuniştilor din România de coalizare a unui Front Popular Antifascist datează din februarie-martie 1935. Din decembrie 1934 aveau un nou secretar general, în persoana lui Boris Ştefanov. Plenara CC al PCdR din ianuarie-februarie 1935, ţinută Ia Praga, unde se afla Biroul Politic, l-a confirmat în funcţie pe Ştefanov şi a trasat liniile majore ale perioadei următoare. între acestea, crearea Frontului Popular Antifascist reprezenta „prioritatea zero”[CCLXI] [CCLXII]. în martie, PCdR a trimis o

---

CCLIXPublicat în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Ţiu, *Viaţa lui Ceauşescu.,* vol. I: *Ucenicul partidului,* Adevărul Holding, Bucureşti, 2012, pp. 132-145.

CCLXArkadi Vaksberg, *Hotel Lux. Partidele frăţeşti în slujba internaţionalei comuniste,* traducere din limba franceză de Mihaela Zoicaş, Humanitás, Bucureşti, 1998, pp. 67-68. Serge Wolikow, *L'Internationale communiste (1919-1943). Le Komintern ou le rêve déchu du parti mondial de la révolution,* Les éditions de l'atelier/Editions Ouvrières, Paris, 2010, pp. 87-102.

CCLXI Bela Vago, „Popular Front În the Balkans: 4. Failure în Hungary and Rumania”, *Journal of Contemporary History,* voi. 5, nr. 3: *Popular Fronts,* 1970, p. 98.

CCLXIILa sfârşitul lui februarie, CC al PCdR a adoptat o rezoluţie în care crearea Frontului Popular antifascist figura ca principală „sarcină” în perioada imediată; *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934-1937,* Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1957, pp. 214-218.

scrisoare PSD şi Partidului Socialist Unitar-Popovici. Motivul era conţinut în preambul:

> Printr-o serie de legi şi măsuri, guvernul liberal pregăteşte drumul dictaturii fasciste şi al războiului în România, drum de grea exploatare, asuprire şi terorizare a maselor din întreaga ţară (legea aşa-zisei apărări a muncii naţionale[CCLXIII], legea apărării siguranţei statului, legea stării de asediu, legea instrucţiei preregimentare, statutul CFR, înăsprirea Codului Penal etc.)[CCLXIV].

CCLXIIILegea promovată de guvernul liberal în 1934 prevedea că în orice întreprindere angajaţii etnici români trebuie să reprezinte minimum 80%, respectiv 50% în consiliile de administraţie. Legea reprezenta o aplicare a teoriei *numerus valachichus,* patentată de Al. Vaida-Voevod, care cerea ca ponderea românilor angajaţi în firme şi administraţie să reflecte proporţia lor în populaţia ţării, conform recensământului din 1930.

CCLXIV„Scrisoare a CC al PCdR către Comitetul Executiv al PSD şi CC al PSI”, în *Documente din istoria...,* p. 242.

PSD şi Partidul Socialist Unitar au respins propunerile PCdR, astfel că, în aprilie, acesta din urmă s-a adresat printr-un manifest muncitorilor membri şi simpatizanţi ai respectivelor partide, semnalându-le dezinteresul liderilor şi chemându-i să realizeze „frontul antifascist" peste capul conducerii legitime a stângii democrate.

Următorul pas a constat în recrearea unei structuri organizatorice legale, cu program mai puţin radical, în numele căreia să se relanseze ofensiva pentru crearea „frontului". în mai 1935 apărea Blocul Democratic[1], cu Petre Constantinescu-Iaşi preşedinte şi Athanase Joja secretar. Cuvântul şi „linia" partidului îi erau transmise lui Joja de Dori Goldstein, reprezentant al CC al PCdR în conducerea Blocului[CCLXV CCLXVI].

Interzis în 1924, PCdR a rămas fidel îndemnului lui V.I. Lenin de a îmbina lupta legală cu cea ilegală şi a creat diferite structuri[CCLXVII] prin

---

CCLXVGh. loniţă, „Organizaţii democratice create, îndrumate şi influenţate de PCR – rezervor de cadre şi energii revoluţionare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944", *Anale de istorie,* nr. 1, 1969, p. 33.

CCLXVIANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifasciţti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 4271, f. 4.

CCLXVII(martie 1936), Comitetul Român al Reuniunii Universale pentru Pace (RUP, septembrie 1936), Uniunea Democratică (noiembrie 1937), Apărarea Patriotică (succesoarea Ajutorului Roşu în timpul războiului, 1941), Uniunea Patrioţilor (1942); de asemenea: Crucea Roşie Socialistă, Uniunea Studenţilor Independenţi, Şcolarul Roşu, Liga contra Cametei, Tribuna Studentului Sărac, Frontul Meseriaşilor, Frontul Asiguraţilor, Liga Chiriaşilor, Comitetul de Ajutorare a Abisiniei, Asociaţia Independentă a Scriitorilor şi Artiştilor, Comitetele Pro-Spania, Tinerimea Amică Româno-Franceză, Cercul Amical Chino-Rornân, Cuibul Copilului. Cu excepţia BMŢ şi a Ajutorului Roşu, acestea au avut o existenţă efemeră şi rezultate modeste; vezi Gh. loniţă, *op. cit.,* pp. 32-33.

1. Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, *Istoria Partidului Comunist Român. Sinteză. Documentar,* capitolul III: „Mişcarea muncitorească din România în anii

intermediul cărora căuta să îşi popularizeze opiniile. Unele grupări aveau funcţie politică, fiind create pentru a permite participarea PCdR în alegeri (Blocul Muncitoresc Ţărănesc, Liga Muncii, Blocul Democratic). Pentru a le proteja de autorităţi, programele BMŢ, Ligii Muncii, Blocului Democratic omiteau punctul referitor la autodeterminarea până la despărţirea de stat a provinciilor unite cu Vechiul Regat în 1918revendicare ce împinsese PCdR la periferia nefrecventabilă a vieţii politice din România. Alte organizaţii create de PCdR în perioada interbelică trimiteau în societate mesajul partidului vizavi de chestiuni sociale punctuale.

De existenţa acestor formaţiuni legale se leagă, în opinia noastră, două paradoxuri. Primul ţine de relaţia autorităţilor cu gruparea comunistă: deşi cele dintâi au interzis-o în 1924, au permis funcţionarea acestor structuri, al căror „patron ideologic" nu reprezenta un secret pentru nimeni. Spre exemplu, BMŢ, creat în 1925, a rezistat până în toamna lui 1933, fiind interzis, alături de alte organizaţii comuniste, după grevele de la Griviţa din acelaşi an[2]. Sub umbrela BMŢ, comuniştii se prezentaseră în alegerile generale din 1926, 1927, 1928[3], 1931 şi 1932.

1921-1933", f.l., f.a., pp. 190-191.

2. Titu Georgescu, *Organizaţii de masă legale conduse de PCR. 1932-1934,* Editura Politică, Bucureşti, 1967, p. 146. Pentru activitatea BMŢ, dintre studiile apărute înainte de 1989 amintim: FI. Dragne, „Activitatea Blocului Muncitoresc Ţărănesc, organizaţie revoluţionară de masă creată şi condusă de Partidul Comunist din România", *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PA4R,* nr. 1, 1962, pp. 49-75.
3. Detalii despre participarea BMŢ la alegerile din 1926, 1927 şi 1928 conţin studiile lui Florin-Răzvan Mihai din Florin Miiller (coord.), *Elite parlamentare şi dinamică electorală în România. 1919-1937,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2009, pp. 136-139, 173-176, 209-212.

A doua observaţie se referă la tratarea istoriei comunismului interbelic după 1945: deşi erau subliniate starea de ilegalitate a PCdR şi dificultăţile întâmpinate, majoritatea studiilor se referă la acţiunile cvasi- legale ale partidului, activitatea clandestină fiind tratată cu multă precauţie şi excesiv filtrată.

în aceeaşi categorie, a organizaţiilor onorabile conduse de un intelectual „burghez" cu vederi de stânga, se încadra şi Blocul Democratic.

în vara anului 1935, Congresul al Vll-lea al Cominternului a oficializat tactica Frontului Popular Antifascist. Petre Constantinescu-Iaşi, interfaţa legală a comuniştilor, a început un turneu prin ţară, în scopul convingerii potenţialilor aliaţi[1].

Cu toate acestea, PCdR a continuat să transmită mesaje sub sigla partidului, nu a Blocului. în iulie[CCLXVIII] [CCLXIX] a lansat un alt manifest, prin care chema populaţia la crearea Frontului Popular Antifascist. Temele manifestelor erau preponderent sociale. Sub guvernarea cu nuanţe „fasciste" a lui Tătărescu, clamau comuniştii, salariile vor scădea, preţurile bunurilor de primă necesitate vor exploda, va creşte şomajul şi se vor înrăutăţi condiţiile de lucru, se vor dizolva sindicatele şi toate formele de asociere a muncitorilor, liderii acestora vor ajunge în închisori. Se invocau permanentizarea cenzurii şi a stării de asediu. în privinţa războiului, PCdR nu a putut identifica un pericol real la adresa României, astfel încât manifestul din iulie 1935 a ventilat o posibilă ameninţare la adresa URSS:

> Dictatura fascistă înseamnă război, şi în primul rând contra patriei noastre proletare, contra Uniunii Sovietice, care clădeşte în mod victorios o nouă viaţă, o nouă civilizaţie, fără regi, fără bancheri, fără fabricanţi şi moşieri[CCLXX].

în iulie 1935, parte din întâmplare, parte din cauza unei trădări, au fost arestaţi [vezi capitolul precedent – n.m., A.C.] Ana

---

CCLXVIIIANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C/156, voi. 1, f. 112.

CCLXIX „Manifest al CC al PCdR din iulie 1935", în *Documente din istoria...,* p. 277.

CCLXX *Ibidem,* pp. 278-279.

Pauker, Nicolae Pârgaru, membri ai Secretariatului CC al PCdR, precum şi conducerea UTCdR (Andrei Bernath, Al. Moghioroş, Stela Radoşoveţchi, Al. Drăghici şi alţii). Procesul celor 19 comunişti judecaţi în vara lui 1936 la Craiova

a fost cel mai spectaculos din seria proceselor „antifasciştilor". Se adaugă cel al lui Teodor Bugnariu de la Cluj, judecat în noiembrie 1935[1] şi procesul lui Constantinescu-Iaşi de la Chişinău, din martie 1936 [vezi mai jos – n.m., A.C.]. Oricum, în a doua jumătate a anului 1935 şi prima jumătate a lui 1936, autorităţile au monitorizat atent agitaţia făcută în jurul „antifascismului" şi au reacţionat în consecinţă, trimiţând în faţa instanţelor militare comunişti de toată mâna, lideri şi membri mai mărunţi. Procesul lui Nicolae Ceauşescu din mai-iunie 1936 este doar unul dintre acestea, nici pe departe cel mai semnificativ pentru istoria mişcării, dar important pentru construcţia identităţii politice a personajului în discuţie.

în ciuda dificultăţilor – neîncrederea congenitală a celorlalte partide şi reacţia autorităţilor –, în toamna lui 1935 par să apară şi primele rezultate. Pe 24 septembrie, la Băcia, Frontul Plugarilor, formaţiunea politică de coloratură stângistă, cu influenţă locală suprapusă aproape perfect peste cea a liderului său, excentricul Petru Groza, încheia un acord de colaborare în şapte puncte cu MADOSZ. Ladislau Bănyai[CCLXXI] [CCLXXII], secretarul acestei formaţiuni, discutase cu Petru Groza în cursul anului 1935 despre posibilitatea unei colaborări[CCLXXIII].

CCLXXI ANIC, colecţia 53, dosar B/264, voi. 1, f. 8v.

CCLXXIILadislau Bányai (17 noiembrie 1907, Baia de Criş – 4 iunie 1981, Bucureşti), profesor, simpatizant (1931-1934) şi membru PCdR din 1934, secretar al MADOSZ (1934-1940). în această perioadă a activat la Cluj. După cedarea nord-vestului Ardealului, s-a refugiat la Braşov, unde a deţinut funcţii în comitetul local al PCdR (1940-1941), apoi în comitetul regional Banat al PCdR (1941-1944). După 23 august 1944 a fost consilier în Ministerul învăţământului Public, deputat în MAN, membru al prezidiului MAN (1948-1952), membru al Comisiei Centrale de Revizie ales la Congresul al XI-lea al PCR, membru corespondent al Academiei RSR, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. ANIC, colecţia 53, dosar B/42; http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/437; Corneliu Crăciun, *Dicţionarul comunizanţilor din noaptea de 23 spre 24 august 1944,* Primus, Oradea, 2009, pp. 80-81.

CCLXXIIIPe larg despre poziţia Frontului Plugarilor şi a lui Groza pe scena politică din 1935-1936, vezi Dorin-Liviu Bîtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie,* Compania, Bucureşti,

în aceeaşi lună, PCdR a lansat o nouă ofertă către PSD şi Partidul Socialist Unitar-Popovici. Cele trei formaţiuni ar fi trebuit să lupte pentru următoarele revendicări:

2004, pp. 167-183.

1. împotriva stării de asediu şi a cenzurii. Pentru libertatea de întrunire şi organizare, pentru respectarea şi lărgirea drepturilor cetăţeneşti.
2. Amnistie politică deţinuţilor antifascişti. Regim politic în închisori.
3. împotriva scumpetei. Desfiinţarea taxelor puse asupra articolelor de consum. 4. împotriva execuţiilor silite. Introducerea impozitului progresiv pe venit. 5. Ajutorarea efectivă a populaţiei din regiunile înfometate. 6. împotriva pericolului de război, pentru pace. 7. Combaterea şovinismului şi a organizaţiilor fasciste[1].

De asemenea, PCdR anunţa că se va adresa cu aceeaşi ofertă şi PNŢ pentru realizarea Frontului, că sunt gata să discute „orice formă sub care muncitorul de stânga ar putea lua parte activă la acţiunile frontului unic proletar şi ale frontului popular antifascist”[CCLXXIV CCLXXV].

Criticile PCdR erau în parte întemeiate. Comuniştii semnalau, de pildă, dubla măsură a guvernului, care trata stânga cu maximă duritate, îngăduind în schimb întrunirile, presa şi organizaţiile legionarilor. Chiar dacă, în momente precise, braţul lung al legii şi chiar abuzurile administraţiei de stat i-au atins şi pe extremiştii de dreapta, guvernele s-au arătat în general tolerante cu derapajele „verzilor”. Comuniştii au încercat să arate populaţiei – iarăşi corect – că nu ungurii, evreii şi bulgarii erau „pricina mizeriei”, ci guvernele lui Vaida-Voevod şi Tătărescu – „români get beget”[CCLXXVI].

în noiembrie 1935, opozanţii guvernului liberal păreau gata să treacă la fapte. Pentru data de 14 noiembrie, PNŢ a anunţat o mare manifestaţie populară în Bucureşti. în aceeaşi zi, o adunare similară anunţase şi Partidul Naţional-Creştin de extremă dreapta al lui Octavian Goga şi A.C. Cuza, dar numai ca să arate că se bucură de mai multă simpatie decât ţărăniştii, consemna acidul Constantin Argetoianu în *însemnările zilnice.* La începutul lui noiembrie, premierul Tătărescu i-a anunţat pe Ion Mihalache,

---

CCLXXIV „Manifest al CC al PCdR din septembrie 1935”, în *Documente din istoria...,* p. 295.
CCLXXV *Ibidem,* p. 300.
CCLXXVI *Ibidem,* p. 298.

Octavian Goga şi A.C. Cuza că nu va autoriza mitingul, pentru a nu se crea dezordini chiar înaintea deschiderii sesiunii ordinare a Parlamentului. Mihalache, preşedintele PNŢ din acel moment, a răspuns prin presa de partid că manifestaţia se va ţine oricum, cu voie de la guvern sau fără. Goga a anunţat însă că partidul lui se va conforma.

„în realitate, huliganii lui Cuza şi ai lui Goga veneau la Bucureşti pe spezele guvernului şi, de vreme ce acesta nu mai da bani, nici huliganii nu mai puteau veni”[1], notează maliţios acelaşi Argetoianu. Pe 8 şi 9 noiembrie, regele Carol al II-lea a purtat discuţii cu şefii partidelor politice, dând de înţeles că ar fi dispus să renunţe la guvernul liberal. Asupra conţinutului discuţiei cu Mihalache s-au vehiculat mai multe variante – fie că regele le-a promis guvernarea ţărăniştilor, fie că nu-i va aduce cu niciun chip la putere. Cert este că, după audienţa şefului partidului la Carol al II-lea, PNŢ a anunţat printr-un comunicat că „amână” manifestaţia.

în ciuda diferenţelor de opinie dintre partidele tradiţionale şi a luptelor electorale, parlamentare, din presă – care au căpătat accente virulente nu o dată –, lupta politică se desfăşura în cadrul unanim acceptat al democraţiei construite pe teritoriul României, aşa cum fusese el consfinţit de tratatele de pace de la sfârşitul Primului Război Mondial. Adversari pe scena politică, liberali, ţărănişti, social-democraţi, cu nelipsitele disidenţe, vorbeau totuşi aceeaşi limbă în chestiunile majore.

PCdR s-a arătat încântat de perspectiva participării la un act ostil guvernului în funcţie, dorind să se alăture. Dar partidul comunist era un outsider, un nechemat, întotdeauna tratat ca atare. N-a fost primit nici la actele îndreptate împotriva guvernului Tătărescu, planificate de opoziţie în toamna lui 1935. Respingerile anterioare nu l-au oprit de la o nouă încercare. în august şi septembrie, presa de stânga discutase pe larg ideea „frontului antifascist”, format însă din organizaţii legale[CCLXXVII] [CCLXXVIII], încurajat de un articol din *Lumea Nouă* care pleda pentru un front popular antifascist real, PCdR le-a trimis social-democraţilor o nouă scrisoare. Comuniştii se arătau dispuşi să cedeze întâietatea, poza de iniţiator. Punând un bemol chestiunii autodeterminării, anunţau că sunt gata să apere cu arma în mână „independenţa României dacă ţara noastră ar fi silită să ducă un război *naţional* [s.m., C.D.] de apărare contra imperialismului

---

CCLXXVIIConstantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. 1:*2 februarie 1935 – 31 decembrie 1936,* ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Machiavelli, Bucureşti, 1998, p. 160.

CCLXXVIII Bela Vago, *loc. cit.,* pp. 104-105.

fascist”[CCLXXIX].

Anulând bunele intenţii, apelul păstra referirile elogioase la Uniunea Sovietică, descrisă ca apărătoarea naţiunilor mici, ameninţate de „fascism”,

CCLXXIX„Scrisoare a CC al PCdR din 1 noiembrie 1935, adresată Comitetului Executiv al PSD”, în *Documente din istoria...,* p. 311.

şi invita PSD să militeze alături de comunişti pentru semnarea unui tratat de ajutor reciproc cu URSS. în fine, PCdR se declara gata să negocieze – „suntem gata să ne înţelegem asupra oricărui punct" – pentru a fi primit la manifestaţia din 14 noiembrie. Cântecul de sirenă al comuniştilor n-a amăgit însă pe nimeni.

Dezamăgit de anularea manifestaţiei din 14 noiembrie, PCdR a lansat un nou manifest, anunţându-le „maselor ţărăniste" trădarea liderilor.

> Conducerea partidului naţional-ţărănist s-a înţeles cu guvernul şi a capitulat în faţa interzicerii demonstraţiei din 14 noiembrie, ba chiar a renunţat la demonstraţie, deşi guvernul o permitea pentru altă zi. Prin aceasta, conducerea naţional-ţărănistă „amână" campania de răsturnare a guvernului şi, în schimbul unei înţelegeri cu el, necunoscută maselor, permite acestui guvern să-şi desăvârşească aplicarea programului de guvernare[1].

Refuzat ca partid, PCdR a reuşit oarecare succese sub masca Blocului Democratic. Pe 26 noiembrie 1935, Petre Constantinescu-Iaşi, în numele Blocului, a semnat un acord de colaborare cu Partidul Socialist Unitar al lui Constantin Popovici[CCLXXX] [CCLXXXI]. în aceeaşi lună, Blocul îl contactase pe Groza, invitându-l să se alăture unei acţiuni comune pentru libertatea presei. Pe 6 decembrie, o delegaţie formată din Petre Constantinescu-Iaşi, Scarlat Callimachi, Athanase Joja, Constantin Popovici şi alţi câţiva muncitori a mers la Deva. Gazda i-a primit în sala Băncii Decebal, apoi s-au preumblat prin mai multe comune din judeţul Hunedoara[CCLXXXII]. Solemn, „alianţa marginalilor" s-a semnat la Ţebea, sub gorunul lui Horea şi la mormântul lui Avram Iancu. Pentru a obţine un acord, fie şi cu

---

CCLXXX„Manifest al CC al PCdR din noiembrie 1935 adresat organizaţiilor PNŢ", în *ibidem,* p. 322.

CCLXXXIGh.I. loniţă, „Antifascismul maselor populare, călăuzite de Partidul Comunist Român – factor hotărâtor în bararea ascensiunii fascismului în România până în vara anului 1940", în *Partidul Comunist Român în viaţa social- politică a României 1921-1944. Culegere de studii,* Editura Militară, Bucureşti, 1971, pp. 121-122.

CCLXXXII Dorin-Liviu Bîtfoi, *op. cit.,* p. 172.

formaţiuni-satelit, de anvergură locală, fără influenţă la scara întregii ţări, comuniştii au acceptat o simbolistică trimiţând la cauza românilor din Ardealul pe care l-ar fi dorit rupt de România.

Alegerile parţiale din Hunedoara şi Mehedinţi, planificate pentru februarie 1936, au fost primul test. La sfârşitul lui decembrie, Frontul

Plugarilor a semnat singur un acord de colaborare electorală cu PNŢ. Astfel, pe lista propusă în judeţul Hunedoara, fieful lui Groza, „plugarul" Miron Belea a fost înlocuit cu ţărănistul Ghiţă Popp, iar la Mehedinţi a candidat ţărănistul Gh. Lupu. Comuniştii din cele două judeţe au susţinut candidaţii PNŢ', care au şi câştigat.

în România, Frontul Popular pe care comuniştii s-au străduit din răsputeri să îl înjghebe în 1935-1936 a fost un eşec[CCLXXXIII] [CCLXXXIV]. Lipsa ameninţărilor externe reale la adresa României şi neîncrederea celorlalte formaţiuni politice în comunişti au zădărnicit toate eforturile. Chiar dacă PNŢ şi PSD au luat în calcul crearea unei coaliţii pentru răsturnarea guvernului liberal Tătărescu, vecinătatea PCdR nu putea fi decât o carte pierzătoare, atât timp cât populaţia nutrea sentimente profund ostile atât faţă de acesta şi faţă de Uniunea Sovietică. Prietenia PCdR nu doar că nu aducea niciun câştig, ci putea genera pierderi semnificative de credibilitate. Retorica antifascistă în care partidul s-a avântat cu nesaţ a atras asupra acestuia consecinţe penale. Relaţia partid-auto- rităţi a funcţionat mereu sinusoidal, în binomul cauză-efect: când comuniştii vegetau în amorţire, poliţia nu le tulbura „somnolenţa" politică, dar, ori de câte ori încercau să întreprindă câte ceva pe „linia" trasată de la Moscova, statul creat în 1918 li se împotrivea cu energia şi uneori exagerările tipice tinereţii lipsite de experienţă.

*

Reacţia autorităţilor la noutatea Frontului Popular antifascist s-a suprapus măsurilor oricum dure adoptate în 1933, după grevele din vremea crizei economice. Rezultanta acestor două forţe a lovit în fragila mişcare comunistă, consecinţa constând în multitudinea de procese intentate „antifasciştilor" în a doua

---

CCLXXXIII„Comunicat al CC al PCR din februarie 1936", în *Documente din istoria...,* pp. 360-361.

CCLXXXIVDe altfel, România nu a fost un caz singular în regiune. O abordare comparativă a performanţei partidelor comuniste est-europene în a doua jumătate a anilor '30 la Cristina Diac, „An Obvious Nonstarter: The Popular Front în Eastern Europe", *Etudes Balkaniques,* nr. 4, 2017, Sofia, pp. 595-650.

jumătate a anilor 1930.

Faptele imputate tânărului Nicolae Ceauşescu fuseseră săvârşite într-un teritoriu aflat sub stare de asediu, ceea ce conducea la judecarea lor de către structurile militare. Guvernarea liberală a lui Tătărescu a ridicat excepţionalul – starea de asediu în anumite regiuni ale ţării – la rang

de normalitate. Măsurile extraordinare de protecţie a ordinii de stat[1] fuseseră luate după grevele din februarie 1933. între 3 şi 5 februarie 1933, printr-o serie de acte ale puterii executive şi legislative[CCLXXXV] [CCLXXXVI], a fost decretată starea de asediu pentru şase luni în Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Timişoara, Ploieşti şi în judeţul Prahova. Pe teritoriul supus stării de asediu erau interzise orice adunări sau întruniri şi orice convocare de adunări fără autorizaţia prealabilă a comandamentului corpului de armată, al diviziei sau al garnizoanei respective. Juridic, starea de asediu atrăgea judecarea unor infracţiuni în tribunalele militare.

Pe 30 decembrie 1933, starea de asediu s-a prelungit în localităţile menţionate în legea din februarie, adăugându-se oraşele Constanţa, Cluj, Chişinău, Oradea şi judeţul Dâmboviţa. Se menţinea interdicţia organizării de adunări şi întruniri fără aprobarea comandamentului militar al regiunii, sub sancţiunea deferirii făptaşilor către instanţele militare[CCLXXXVII]. Tribunalele

CCLXXXVDe această măsură de protecţie excepţională se uzase pe scară largă şi în deceniul anterior. Pentru regimul juridic al stării de asediu în România interbelică, vezi Corneliu Pintilescu, „Dezbateri publice privind decretarea stării de asediu în România (1918-1933)”, *Anuarul Institutului de Istorie George Bariţiu. Seria Históríca,* nr. 56, 2018, pp. 303-318.

CCLXXXVILegea nr. 196/3 februarie 1933 pentru Autorizarea Stării de Asediu, publicată în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 29 din 4 februarie 1933; Decretul Regal nr. 201/4 februarie 1933 privind declararea stării de asediu în municipiile Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Iaşi, Timişoara, Ploieşti şi în regiunile industriale din judeţul Prahova, publicat în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 30 din 5 februarie 1933. Pentru paşii parcurşi în februarie 1933 în vederea instituirii stării de asediu, vezi Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanţi la grevele de la începutul anului 1933”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012, p. 51, nota 1.

CCLXXXVIIOrdonanţa nr. 5968 pentru instituirea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicată în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 301 ter. din 30 decembrie 1933, după *Codul General al României (Codurile, Legile şi Regulamentele uzuale în vigoare). 1856-1934. întocmit după textele oficiale,* fondator:

militare aveau calitatea să judece „toate crimele şi delictele ce interesează Constituţia, ordinea publică şi siguranţa statului, *oricare ar fi calitatea infractorilor şi a complicilor lor* [s.m., C.D.], în conformitate cu legile militare ordinare şi speciale”[CCLXXXVIII]. Pe teritoriile

C. Hamangiu, continuatori: G. Alexianu şi C.St. Stoicescu, voi. XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislaţiune a anului 1933,* pp. 986-987.

CCLXXXVIII Ordonanţa nr. 5968 dm 30 decembrie 1933 pentru autorizarea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicată în *Monitorul Oficial,* partea I,

supuse stării de asediu, autorităţile militare – iar până la sesizarea lor, parchetele şi instanţele civile sau orice ofiţer de poliţie – aveau dreptul să instrumenteze chiar afacerile care erau de competenţa tribunalelor militare, cu obligaţia de a înainta de îndată dosarul cauzei către instanţa militară competentă. După cum se va vedea mai jos, procedura se va urma întocmai în cazul grupului din care făcea parte tânărul Nicolae Ceauşescu, instrucţia (cercetarea preliminară) fiind efectuată la posturile de jandarmi din Ulmi şi Nucet, respectiv poliţia de Siguranţă din Târgovişte. Aceleaşi autorităţi aveau dreptul conferit de lege de a opri sau dizolva „orice adunări, oricare ar fi numărul participanţilor şi în orice loc s-ar întruni, ori de câte ori ar socoti că asemenea întruniri sau adunări sunt de natură a provoca sau întreţine dezordine". în accepţiunea legii, Ceauşescu participa în ianuarie 1936 la o astfel de întrunire.

Interdicţiile din 1933 au fost prelungite din şase în şase luni în 1934 şi 1935. Faptele grupului din care făcea parte Nicolae Ceauşescu au intrat sub incidenţa Decretului privind prelungirea stării de asediu din 14 septembrie 1935, care menţinea zonele stabilite în decembrie 1933 (inclusiv judeţul Dâmboviţa).

*

La condiţiile generale prezentate mai sus se adăuga un temei de îngrijorare cu conotaţie locală. în localităţile din apropiere de Târgovişte, precum Gura Ocniţei şi Moreni, erau mai multe regiuni petrolifere şi miniere, precum şi diferite întreprinderi economice. Caz mai rar în Vechiul Regat – spre deosebire de Transilvania, unde era regulă –, întreprinderi industriale şi implicit lucrători erau plasaţi atât în mediul urban, cât şi la sate[1]. La sat, mediile muncitoreşti erau mai greu de supravegheat decât în oraşe, cu acumularea lor de poliţişti, agenţi de Siguranţă, informatori. Autorităţile erau cert îngrijorate că, în lipsa supravegherii, flagelul comunismului se putea răspândi

lesne[CCLXXXIX CCXC CCXCI].

CCLXXXIXnr. 301 bis din 30 decembrie 1933, în C. Hamangiu, *Codul general...,* voi. XXI: *Legi uzuale...,* p. 986.

CCXCMitu Georgescu, „Populaţia în viaţa economică a României", în Dimitrie Guşti (coord.), *Enciclopedia României,* voi. III: *Economia naţională. Cadre şi producţie,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 46.

CCXCI ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare (în continuare fond 96), dosar 6624, f. 516.

Arestarea, ancheta şi condamnarea lui Nicolae Ceauşescu

în decembrie 1935, la nici 18 ani împliniţi, Nicolae Ceauşescu era numit şef al Regionalei UTCdR Prahova. La fel ca în Oltenia, unde activase anterior, avea misiunea să creeze în zonă celule ale organizaţiei tineretului comunist. Pe harta partidului, regiunea Prahova se compunea din judeţul cu acelaşi nume plus Dâmboviţa. Zonă industrializată cu „proletariat" numeros, Prahova a fost ţintă predilectă a propagandei comuniste.

Şeful partidului din Dâmboviţa – secretar al Comitetului Judeţean, după cum se numea funcţia în documentele de partid – era tâmplarul Petre lubu din Târgovişte, unul dintre cei al căror nume nu a fost reţinut de istoria partidului[1]. în comuna Ulmi exista o celulă UTCdR, creată în cursul anului 1935 de Gheorghe Dumitrache, un alt anonim, pierdut ulterior prin istoria „clasei muncitoare". Originar din Ulmi, Gheorghe Dumitrache învăţase la Bucureşti meseria de cofetar, dar prinsese şi gustul politicii, fiind atras de mişcarea comunistă. După care şi-a luat cofetărie. Dintre tinerii din comună reuşise să-i convertească la ideile sale pe Ion Olteanu, Toma A. Toma[CCXCII] [CCXCIII], Gheorghe Băleanu şi Nicolae Chiţu. Frecventată de multă lume, prăvălia lui Dumitrache era un bun paravan pentru „munca de partid".

La începutul lui ianuarie 1936, când a ajuns în zonă, Ceauşescu i-a contactat pe lubu şi Dumitrache. în majoritatea drumurilor, pe viitorul şef de stat l-a însoţit Vladimir Tarnovski[CCXCIV], utecist de origine poloneză aflat de mulţi ani în

---

CCXCIIANIC, fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România (în continuare fond 45), dosar 219, f. 151.

CCXCIIIUtecistul din Dâmboviţa nu avea nicio legătură cu A. Toma, poetul realist-socialist din anii 1950.

CCXCIVVladimir Tarnovski (n. 1912 – d.?), fiul unui lucrător polonez stabilit în zona Moreniului înainte de Primul Război Mondial. în 1924 a plecat singur în Polonia, dar s-a întors în 1928, intrând fraudulos în ţară. Prins la frontieră, a fost judecat la Iaşi. Tribunalul l-a achitat şi a primit permis de şedere în România. Până în 1934 a lucrat la Societatea Astra Română. Fiind concediat, a mai declarat Tarnovski, a călătorit

România. La Târgovişte, Ceauşescu şi

prin regiunea Prahovei, în căutare de lucru. Un amănunt din biografia lui Tarnovski a trezit bănuielile Siguranţei: făcuse cerere să plece în Uniunea Sovietică.

polonezul s-au întâlnit cu mai multe „legături” locale, printre care şi cu tânărul Toma A. Toma. Referindu-se la Ceauşescu în timpul anchetei, aceasta a declarat:

> în seara zilei de 12 ianuarie 1936 am fost la tânărul Gh. Dumitrache, unde am găsit pe Dl. Vladislav Tarnovski şi Nicolae Ciauşescu pe care nu-l cunoşteam. în acelaşi timp, Dl. Tarnovski a spus la tovarăşul său să nu se ferească de mine, căci mă cunoaşte mai de mult. După aceasta a început să vorbească Dl. Nicolae Ciauşescu, care a spus că vine în comuna Ulmi să organizeze un comitet contra scumpetei şi să trimită o cerere la Blocul Democratic din Bucureşti[1].

Pe 12 ianuarie 1936, Ceauşescu şi Tarnovski s-au întâlnit cu cofetarul Gh. Dumitrache şi i-au propus să plece cu ei, pentru a fi promovat într-o funcţie superioară, urmând ca locul lui în fruntea celulei uteciste de la Ulmi să fie preluat de altcineva. în faţa acestei oferte, tânărul cofetar a cerut un timp de reflecţie, le-a relatat apoi jandarmilor la anchetă[CCXCV] [CCXCVI]. De altfel, Dumitrache a menţionat de mai multe ori propunerea, recunoscând astfel adevărata natură a contactelor sale cu musafirii de la Bucureşti.

Conform mărturiilor ulterioare ale lui Dumitrache şi Toma A. Toma, conducător al celulei de la Ulmi urma să rămână Ion Olteanu. Numai că şi acesta le-a dezvăluit jandarmilor toate discuţiile şi planurile de viitor. „în ianuarie 1936 am fost arestat, fiind dat de un provocator Olteanu”[CCXCVII], scria Ceauşescu în autobiografia din 1945, referindu-se la istoria „căderii” de la Ulmi. Mărturisirea lui a fost confirmată peste mulţi ani şi de Toma A. Toma. La fel ca ceilalţi tovarăşi arestaţi cu Ceauşescu în 1936, Toma nu a făcut carieră în politică. A rămas în satul lui natal toată viaţa, iar de pe urma cunoştinţei cu Ceauşescu nu a beneficiat în niciun fel.

Secretarul nostru de celulă, Dumitrache, urma să plece mai

CCXCV ANIC, fond 96, dosar 6625, f. 173v.
CCXCVI *Ibidem,* ff. 182v, 183.
CCXCVII ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar C/2050, f. 10.

sus. Ceauşescu era secretar la UTC la regională şi cred că voia să-l lase pe Dumitrache în locul lui. Venise cu Tarnovski să ţină şedinţă şi să-l ia pe Dumitrache la regiune. Şi atunci a făcut trădare Olteanu, cu toate că Dumitrache voia

să-l puie în locul lui la celulă. Am aflat io mai târziu că Olteanu era în legătură de mult, printr-un popă, cu Siguranţa din Târgovişte[1].

Nicolae Ceauşescu, Vladimir Tarnovski şi Gheorghe Dumitrache s-au întâlnit acasă la Ion Olteanu la mijlocul lui ianuarie 1936. Anunţaţi de gazdă, jandarmii au năvălit şi i-au ridicat pe toţi trei. Din dosarul cauzei reiese că anchetatorii l-au lăsat în pace pe Olteanu. Toma A. Toma, Nicolae Chiţu, Gheorghe Băleanu şi ceilalţi membri ai celulei UTCdR din comuna Ulmi au fost, de asemenea, arestaţi. Pe baza turnătoriilor lui Olteanu, au mai fost ridicaţi şi alţi săteni.

Prefacerile justiţiei „burgheze”

Nicolae Ceauşescu a fost anchetat, judecat şi condamnat pentru prima oară într-un moment complicat, de prefacere a sistemului penal din România. Totodată, la data condamnării sale era minor, ceea ce face cazul şi mai complex. Pentru stabilirea circumstanţelor juridice generale care au condus la condamnarea lui Nicolae Ceauşescu în 1936, în rândurile de mai jos voi discuta regimul juridic aplicat minorilor în perioada interbelică.

în martie 1936, în chiar anul judecării lui Ceauşescu, a fost promulgat primul Cod Penal unificat al României Mari, aplicabil la scara întregii ţări, care a intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1937, odată cu noul Cod de Procedură Penală. în anul următor, Codul Penal Carol al II-lea a suferit două modificări, prima dată în ianuarie 1938, a doua oară pe 24 septembrie 1938.

Ceauşescu n-a fost trimis în judecată pentru vreo infracţiune prevăzută de Codul Penal, ci de legi speciale (Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice[CCXCVIII] [CCXCIX] şi

---

CCXCVIIIToma Roman Jr., *Ceauşescu văzut de aproape,* Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 119.

CCXCIX Publicată în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 107 din 12 mai 1933. Forma din 1933 contopea formele anterioare ale Legii din 19 decembrie 1924, respectiv modificarea din 15 noiembrie 1927 şi pe cea din 22 martie 1933.

Legea apărării ordinii de stat[CCC]).

CCCPublicată în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 83 din 7 aprilie 1934. Vezi C. Hamangiu, *Codul general...,* voi. XXII: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1934,* pp. 121-124.

îi erau aplicabile însă reglementările privitoare la majoratul penal (vârsta de la care un individ era considerat responsabil în raport cu legea penală, care diferea de majoratul civil). Or, asemenea reglementări cu caracter general erau prevăzute de Codul Penal.

Până în 1937 fuseseră în vigoare mai multe legiuiri penale aplicabile în Vechiul Regat şi Basarabia (Codul Penal din 1865, modificat şi completat prin legi speciale în mai multe rânduri; unele prevederi, precum şi unele legi speciale au fost extinse la scara întregii ţări în 1925). în cazul majoratului penal, trebuie precizat că până în 1937 acesta a continuat să fie reglementat diferit[CCCI]. Judecat la Braşov, deci în Ardeal, pentru o faptă comisă în judeţul Dâmboviţa din Vechiul Regat, lui Ceauşescu i s-a aplicat legea penală valabilă în regiunea istorică unde comisese fapta, adică vechiul Cod Penal Cuza.

între ianuarie 1936 şi decembrie 1938, perioada cât a fost judecat şi închis Ceauşescu, au fost în vigoare trei vârste diferite ce stabileau majoratul penal. Vechiul Cod Penal din Principate, după care a fost judecat, stabilea vârsta maturităţii la 20 de ani. Practic, minorul putea fi pedepsit de la 8 ani împliniţi, dacă instanţa aprecia că a acţionat cu discernământ („cu pricepere"). Minorii între 15 şi 20 de ani erau consideraţi complet responsabili faţă de legea penală, singura diferenţă faţă de adulţi constând în cuantumul mai mic al pedepsei. în cazul lui Ceauşescu, infracţiunea săvârşită intra în categoria delictelor pedep- sibile, conform Codului Penal, cu detenţie de la 15 zile la 5 ani. Pentru răspândirea de înscrisuri comuniste, Legea Mârzescu prevedea o pedeapsă privativă de libertate cuprinsă între 2 şi 5 ani. Noul Cod Penal, valabil din ianuarie 1937, cobora majoratul penal la 19 ani, iar în septembrie 1938 – la 18 ani. Coborârea limitei de vârstă a majoratului penal de la 20 de ani până în 1936 în Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina, la 19 ani, apoi la 18 ani avea relevanţă pentru adepţii mişcării clandestine comuniste, în general persoane tinere. Efectul consta în creşterea semnificativă a anilor de detenţie de care era pasibilă o persoană învinuită de activitate în slujba mişcării subversive.

CCCIVintilă Dongoroz, *Drept penal (reeditarea ediţiei din 1939),* Asociaţia Română de Ştiinţe Penale, Bucureşti, 2000, p. 332. în Ardeal era reglementată de Novela Penală din 1908 şi de Legea a VH-a din 1913.

Ancheta unui încăpăţânat

Ridicaţi din casa lui Ion Olteanu, Ceauşescu, Tarnovski şi Dumitrache au fost duşi la postul de jandarmi din Ulmi. Primii doi au fost „cazaţi" în grajdul unde jandarmii ţineau caii, după amintirile lui Toma. La primele cercetări, niciunul nu a recunoscut nimic. Cizmarul din Bucureşti a minţit că ajunsese la Ulmi chiar în dimineaţa respectivă, ca să-l viziteze pe Ion Olteanu, prieten ce şi-l făcuse la Bucureşti. A declarat următoarele (ortografia îi aparţine):

> Subsemnatul, Niculae Ceauşescu, român de 18 ani de profesiune cizmar cu domiciliul în oraşul Bucureşti str. Vasile Lascăr nr. 3, Bucureşti Negru, părinţii mei locuiesc în jud. Olt comuna Scorniceşti. Declar următoarele: în ziua de mercuri, 15 ianuarie 1936 am plecat din Bucureşti la orele nu ştiu ora ficsă, însă la Târgovişte am sosit la ora 12 16 cu maşina de curse care vine de la Bucureşti. Sosit în Târgovişte am plecat în direcţia care pleacă în spre comuna Ulmi ca să mă duc la un cunoscut al meu, pe care îl cunoşteam din Bucureşti pe când el era lucrător (legător de cărţi) că venea pe la noi să-şi repare pantofii. Am venit la pretenul meu singur fiind şomer ca să stau singur, până când oi găsi de lucru în Târgovişte ca să lucrez. Sosit aci la prietenul meu în Ulmi am fost arestat, negăsind nimic la mine jandarmii de care am fost arestat şi conduşi la post. Atât declar subscriu şi semnez propriu, Niculae Ceauşescu[CCCII].

După declaraţia dată, rezultă că la acel moment Ceauşescu era familiar cu uzanţele din lumea comunistă, care cereau ca arestatul să nege tot, sfidând chiar evidenţele. Practic, n-a recunoscut că ar fi desfăşurat vreun fel de activitate politică, scopul venirii sale în regiune limitându-se la vizite de curtoazie. în realitate, jandarmii găsiseră asupra lui broşuri comuniste cu titlurile „Lumina vine de la răsărit" (din iunie 1935), „Raportul tovarăşului Dimitrov" (cu fotografie pe ea), „Dezvoltarea democraţiei în patria socialistă, Uniunea Republicilor Sovietice

CCCII ANIC, fond 96, dosar 6625, f. 175.

Socialiste" (din mai 1935); mai grav, după cum se nota în Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată, la momentul arestării Ceauşescu avea asupra lui şi două note de mână conţinând instrucţiuni referitoare la comportamentul comuniştilor. Aşadar, avea asupra lui înscrisuri prohibite de Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice,

„mitraliera” juridică îndreptată de stat împotriva comuniştilor în toată perioada interbelică. Din cauza conţinutului greoi şi a limbajului arid, acestea aveau o eficienţă redusă, dar jandarmii de la Ulmi n-au pierdut timpul cu analize stilistice. Au găsit asupra lui Ceauşescu materiale comuniste şi au consemnat ca atare. Oricum, alături de buna cunoaştere a practicilor „bunului comunist”, tânărul Ceauşescu mai proba o trăsătură de caracter ce nu l-a părăsit până la moarte: încăpăţânarea de a susţine, în pofida evidenţelor, că albul e negru şi negrul e alb.

Deşi musafirul de la Bucureşti a negat, jandarmii l-au convins pe Dumitrache, prin metode „specifice”, să-şi recunoască activitatea în slujba partidului interzis. într-o autobiografie din 1948, dată pentru primirea în Asociaţia Luptătorilor Antifascişti, acesta a admis că îşi recunoscuse activitatea ilegală „în urma bătăilor şi a presiunilor morale (arestarea sorei mele care era bolnavă şi mă crescuse pe mine, arestarea fraţilor mai mici)”[1]. Pentru vastele cunoştinţe ale autorităţilor despre activitatea micului nucleu comunist din Ulmi La învinuit pe Olteanu, care îi cunoştea activitatea şi, după ştiinţa tânărului cofetar, îi „montase” pe ceilalţi utecişti să dea declaraţii împotriva lui.

De la Ulmi, lotul arestaţilor a fost trimis la postul Nucet. Bătuţi şi ameninţaţi, uteciştii începuseră să recunoască, pentru că aflaseră între timp de trădarea lui Ion Olteanu. Confruntat cu noua situaţie, Ceauşescu a continuat să nege, susţinând că abia venise în zonă, că nu desfăşurase niciun fel de activitate comunistă şi nu îşi explică arestarea. La postul de jandarmi Nucet, şi-a susţinut astfel „legenda iniţială”:

> Asupra celor întrebate declar că susţin în totul cele declarate la procesul verbal dresat la 15 ianuarie 1936. Şi mai adaug următoarele: în ziua de 12 ian. a.c. eu am fost în Bucureşti toată ziua şi nu este adevărat că eu am fost în Ulmi, după cum declară informatorul Toma A. Toma şi pârâtul Ghiorghe [sic/] Dumitrache ambii din comuna Ulmi. Eu pot să dovedesc că am fost la Bucureşti în ziua de 12 ianuarie a.c. cu locuitorii Stan Solea de meserie cizmar care locuieşte în strada Maria Rozete nr. 1, cu Aurel Cornăţeanu cizmar care locuieşte în strada Vasile Lascăr nr. 3 şi cu Niculina Ciauşescu, sora mea care locuieşte în strada Bulevardul Maria nr. 55 Bucureşti ce este

soţia lui Rusescu Ştefan. Acesta declar şi semnez propriu, Niculae Ceauşescu[CCCIII CCCIV].

CCCIII ANIC, fond 45, dosar 219, ff. 151-152.
CCCIV ANIC, fond 96, dosar 6625, f. 180.

Era singur însă, împotriva mărturiei celorlalţi.

De la Nucet, arestaţii au fost transferaţi la Târgovişte. Prin firul prins la Ulmi, autorităţile au descoperit în regiune şi alte nuclee comuniste, la Gura Ocniţei şi Moreni, şi au operat noi arestări. De pildă, pe Ion Stănescu, electrician din Târgovişte, utecistul care le-a declarat poliţiştilor că se întâlnise de mai multe ori cu Ceauşescu, găzduindu-l o noapte la el acasă. Versiunea autorităţilor, cuprinsă în Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată, spunea că Petre Iubu, secretarul PCdR Dâmboviţa, primea de la Bucureşti instrucţiuni pentru organizarea nucleelor comuniste în regiune. De asemenea, depozita manifeste în atelierul său de tâmplărie şi organiza răspândirea lor în judeţ. Tarnovski asigura legătura între Iubu şi celulele de la Moreni, Gura Ocniţei şi Ulmi.

Cu atâtea declaraţii împotriva sa, activistul UTCdR Ceauşescu a admis că stătuse mai multe zile la Târgovişte, dar numai pentru a căuta de lucru. A fantasmat un basm aiuritor, plin de amănunte inutile, menite să-i inducă în eroare pe anchetatori:

> Cunosc pe Dl. Gh. Dumitrache din com. Ulmi judeţul Dâmboviţa din ziua de 12 ianuarie 1936 când am mâncat o prăjitură la el în prăvălie. Erau mai multe persoane pe Vladislav lam cunoscut la el la orele 16. Acolo am stat puţin de vorbă despre meserii şi că suntem şomeri pe seară am plecat cu Vladislav Tarnovschi în spre oraşul Târgovişte. Sosiţi în oraş am mers la un birt în piaţa obor de am mâncat după ce neam despărţit mam plimbat până pe la 12 noaptea când mam dus în gară şi am dormit. Dimineaţa mam interesat dacă pot găsi de lucru pe la 934 mam dus la birt unde am mâncat o cafea cu lapte stând până la 12, după *ce* am luat masa am plecat în oraş mergând în grădina publică am citit ziarul până seara, când am luat masa la birt stând până târziu; după ce am plecat mam dus tot în gară de mam culcat am stat până dimineaţa la ore 714. în ziua de 14 ianuarie am mâncat la un birt un lapte, după care ne având ce face am plecat în spre Ulmi Jud. Dâmboviţa la cofetarul Gh. Dumitrache singur care mă invitase să mai vin pe la el dacă nu găsesc de lucru. în faţa Cofetăriei lam întâlnit şi pe Vladislav, am intrat împreună la Gheorghe Dumitrache unde am mâncat nişte pâine cu brânză am citit *Dimineaţa* şi mai vorbind că nu am găsit de lucru şi că

e greu de trăit. Dela Gheorghe Dumitrache am plecat pe la orele 16 cu Vladislav la Târgovişte. în Târgovişte am mâncat împreună despărţindu-mă de el mam dus tot în spre gară ca să dorm. în 15 ianuarie 1936 mam dus la o ceainărie unde am mâncat un ceai şi 2 gogoşi am stat până la 1134 citind ziarul, după aceia am plecat la Ulmi pela un pretin pe drum mam

> întâlnit cu el şi nea ajuns din urmă Vladislav, am mers împreună la un pretin unde am sosit la orele 15 mai târziu a venit şi Gheorghe Dumitrache. Eu nu am luat nici un ban de la ei, după puţin timp după sosirea noastră a venit Dl Şef al postului de Jandarmi Ulmi cu alţi jandarmi şi neau arestat, la percheziţia făcută nu sa găsit nimic asupra mea[1].

Cercetările au durat două săptămâni. De la Siguranţa din Târgovişte, Ceauşescu ajungea în ultima zi a lui ianuarie la Penitenciarul Braşov. Călătoriseră pe jos, după cum reiese din dosar. Printr-o notă de serviciu, ofiţerul de gardă confirma primirea „indivizilor" lonescu R. Gheorghe, Toboşaru M. Vasile, lubu Petre zis „lubulescu", Amoaşei Vladimir, Temciuc Grigore, Lescov Alexandru, Antonescu Dumitru, Ceauşescu Nicolae, Tarnovski Vladislav şi a mandatelor de arestare respective.

Cercetările au continuat la Consiliul de Război al Corpului V Armată în cursul lunii februarie 1936. Dosarul întocmit în timpul instrucţiei conţine şi două procese-verbale de interogatoriu luate inculpatului Ceauşescu Nicolae. în cel din 31 ianuarie a menţinut „linia" din declaraţiile anterioare: e adevărat că a fost acasă la Ion Olteanu împreună cu alţi cercetaţi, dar se afla acolo pentru că era şomer şi pentru a discuta probleme de-ale oamenilor fără lucru. A fost pur şi simplu în vizită, grupul adunat neputând fi nicidecum calificat drept „întrunire comunistă". Ceauşescu reprezenta corect situaţia în care se găsea şi ce anume se putea constitui în cap de acuzare, aşa că a negat în continuare că ar fi avut asupra lui broşurile comuniste menţionate în actele de cercetare întocmite până atunci. A renunţat şi la poveştile culinare, limitându-se să răspundă la întrebări.

Procurorii militari au insistat să obţină o declaraţie, astfel că Ceauşescu a fost scos la anchetă încă o dată, pe 25 februarie 1936, cu acelaşi rezultat, după cum reiese din documente. La fel ca în primele declaraţii, Ceauşescu a negat totul: n-a organizat nicio adunare, nu cunoaşte niciun sătean din Ulmi, cu excepţia lui Olteanu; pe Dumitrache şi Tarnovski i-a cunoscut atunci, în casa lui Olteanu; la arestare nu avea asupra lui decât o agendă-calendar, pe care nu scria nimic. Despre existenţa vreunei celule comuniste la Ulmi nu cunoaşte, nici cine este Petre lubu şi cu ce se ocupă. „N-am dat nicio declaraţie privitor la munca mea sau a

altora”[CCCV] [CCCVI], a scris Ceauşescu în autobiografia din 1945.

CCCV *Ibidem,* f. 184, f./v. Ortografia îi aparţine lui Nicolae Ceauşescu.
CCCVI ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar C/2050, f. 10.

Lotul avea 19 persoane, iar între declaraţiile lor au apărut necon- cordanţe, astfel încât procurorii militari care se ocupau de caz au efectuat audieri suplimentare şi confruntări între arestaţi. Au interogat colegi de serviciu ai acuzaţilor, rude şi alţi cunoscuţi, cercetările cabinetului de instrucţie care funcţiona pe lângă consiliul de război amintit prelungindu-se până la sfârşitul lui aprilie. Lui Nicolae Ceauşescu i-a venit rândul să ajungă din nou în faţa procurorului de caz pe 29 aprilie 1936, când a şi semnat procesul-verbal de finalizare a cercetărilor. Luând la cunoştinţă conţinutul dosarului, inculpaţii Ceauşescu şi Tarnovski au reclamat, prin intermediul avocaţilor, că anchetatorii ar fi operat falsuri în declaraţii: „S-au comis falsuri prin ştersături şi adăugiri. Denunţând aceste falsuri, vă rugăm să dispuneţi îndeplinirea procedurilor legale”[1].

Procesul de la Braşov

J

Judecarea comuniştilor din regiunea Prahova a început pe 26 mai 1936, în sala Consiliului de Război al Corpului V Armată Braşov. Prezida colonelul Radu Gherghe, acuzarea fiind reprezentată de comisarul regal Gheorghe Butei. Apărarea inculpaţilor a fost asigurată de avocaţii Ion Gheorghe Maurer, Radu Olteanu, Paul Moscovici, Marcu Witzman şi alţii[CCCVII CCCVIII]. Pentru Ceauşescu au pledat Paul Moscovici şi Marcu Witzman, avocaţi obişnuiţi în procesele comuniştilor. Witzman era membru de partid din 1932 şi fusese arestat el însuşi. După 23 august 1944 a făcut carieră în sistemul judiciar al noului regim[CCCIX].

Ceauşescu a fost trimis în judecată pentru două capete de acuzare: deţinerea de mijloace de provocaţie la comiterea de infracţiuni calificate drept crime şi delicte şi participare la asociaţii secrete.

în raport cu legislaţia în vigoare la acel moment, la ce se

CCCVII ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 342.
CCCVIII ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 391.
CCCIX http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/4612

putea aştepta Nicolae Ceauşescu? Minorii infractori mai mari de 15 ani erau pedepsiţi cu închisoarea, la fel ca adulţii. Puteau fi încredinţaţi familiei sau internaţi într-o mănăstire numai minorii cu vârste cuprinse între

8 şi 15 ani care acţionaseră fără discernământ. Odată împlinită vârsta de 15 ani, problema discernământului nu se mai punea, iar infractorul minor dovedit de instanţă mergea direct la închisoare. Diferea numai cuantumul pedepsei. Conform Codului Penal, dacă o persoană era trimisă în judecată pentru o infracţiune care nu era pasibilă de muncă silnică pe viaţă sau de muncă silnică pe timp limitat, „judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisorii pe un timp egal cu cel puţin a treia parte sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri”[1]. Fapta pentru care era judecat Ceauşescu se pedepsea cu închisoare de la doi la cinci ani. Aşadar, în cel mai rău caz putea fi condamnat la maximum doi ani şi jumătate de temniţă[CCCX CCCXI].

Ca să se apropie cât mai mult de rezultatul dorit, şi acuzarea, şi apărarea au propus peste o sută de martori fiecare. în cazul comuniştilor, aceasta era tactica folosită de avocaţi: la mijlocul anilor 1920, Ajutorul Roşu Internaţional hotărâse ca procesele „victimelor terorii albe” să fie transformate în „spectacol”[CCCXII]. Nu o dată s-a întâmplat să fie citaţi în favoarea comuniştilor prim-ministrul în funcţie, ministrul de Interne, şeful Siguranţei, liderii partidelor politice importante. Evident, „arcul guvernamental” nu se prezenta, dar opoziţia mai apărea când şi când, dacă avea de transmis vreun mesaj politic. Procesul de la Braşov nu era de o atât de mare importanţă încât să reclame chemarea la bară a lui Gh. Tătărescu însuşi, dar avocaţii au încărcat suficient lista martorilor. Din nou tipic pentru astfel de procese, nu s-au prezentat toţi, până la urmă chiar apărarea renunţând să-i mai cheme la bară.

Conform procedurilor, cu câteva zile înainte de începerea procesului, şi lui Nicolae Ceauşescu i s-a cerut să propună

CCCX C. Hamangiu, *Codex Romániáé...,* p. 632.

CCCXIGeorge St. Bădulescu, George T. lonescu, *Codul Penal adnotat cu juris- prudenţă şi doctrină română şi franceză,* prefaţă de I. Tanoviceanu, Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, Bucureşti, 1911, p. 115.

CCCXII J. Martin Ryle, „Internaţional Red Aid and Coniintern Strategy, 1922-1926”, *Internaţional Review of Social History,* voi. 15, nr. 1, 1970, pp. 43-68.

martori favorabili. I-a nominalizat pe fostul său patron, Aurel Cornăţeanu (viitor maior de Securitate în anii 1950), şi pe cumnatul său, Ştefan Rusescu, soţul surorii sale, Niculina; pe doi lucrători de la atelierele CFR din Bucureşti; pe doi angajaţi ai cumnatului Rusescu; pe doi avocaţi şi un cizmar din Piteşti; iar din închisoarea Doftana, pe deţinuţii Grigore Preoteasa şi Vasile Luca, menţionat de procuror ca „Luca Lascu”. Mai mult ca sigur

îl avea în vedere pe László Luka, adică Vasile Luca, pe numele său de după 23 august 1944.

în primele zile au fost audiaţi inculpaţii. Depoziţia lui Nicolae Ceauşescu a fost ascultată de judecător în dimineaţa de 28 mai 1936 şi a decurs fără incidente. A doua zi începea audierea martorilor acuzării.

Pe 30 mai 1936, tânărul Ceauşescu a fost eroul zilei. Dimineaţa, Dumitru Mailat, şeful de post din Ulmi, a apărut în faţa judecătorului. Lui i se datorau primele arestări, datorită lui fuseseră prinşi atâţia comunişti în Prahova şi tot el efectuase primele cercetări. Pentru vigilenţa cu care acţionase, plutonierul Mailat fusese felicitat de superiori, dar pentru cei din boxă şi pentru istoriografia comunistă Mailat era personificarea „călăului clasei muncitoare". Faţă de jandarm, se scrie în sentinţa procesului, Tarnovki Vladislav, zis Vladimir, „a avut eşiri nepermise, faţă de care domnul preşedinte a fost forţat să atragă atenţiunea"[1].

Pentru aceste ieşiri, Tarnovski a fost pedepsit cu 15 zile de închisoare. Judecătorul a dispus totodată să fie scos din sală, iar judecata să se facă în absenţa inculpatului. Acesta a fost momentul afirmării lui Ceauşescu, consemnat de birocraţi astfel:

> La ordinul preşedintelui, dat gardei de a scoate din sala de şedinţă pe acuzatul Tarnovski Vladislav, zis Vladimir, acuzatul Ceauşescu Nicolae s-a revoltat, s-a sculat în picioare şi a protestat în privinţa scoaterii din şedinţă a acuzatului Tarnovski. La invitaţia preşedintelui de a se linişti, numitul acuzat a continuat să protesteze, adresând cuvintele: „Atunci noi ne solidarizăm cu toţii", şi întorcând spatele instanţei, a îndemnat şi pe ceilalţi acuzaţi să-l urmeze, gesticulând şi aducând astfel ofense preşedintelui şi instanţei prin cuvinte şi atitudine ireverenţioasă[CCCXIII CCCXIV].

Ca urmare a ieşirii lui Ceauşescu, procesul principal s-a întrerupt. Tânărul cizmar a fost scos din boxă şi adus la bară, pentru o nouă judecată. Din sală au fost găsiţi rapid patru martori: un pensionar, o casnică şi doi ziarişti din Braşov care

---

CCCXIII ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 366/v.
CCCXIV *Ibidem,* f. 346.

asistau la proces. Astfel, Ceauşescu a fost condamnat la şase luni închisoare pentru ultraj, sentinţa fiindu-i comunicată „în faţa trupei adunată sub arme”[CCCXV]. Apoi a fost evacuat din sala de judecată. Ca urmare a scandalului făcut de Ceauşescu, procesul s-a suspendat până la ora 17.00.

CCCXV *Ibidem,* f. 368.

în sală au fost prezenţi şi mai mulţi gazetari de la ziarele locale. Apreciat drept un fapt de senzaţie, incidentul provocat de Nicolae Ceauşescu pe 30 mai în sala tribunalului militar a fost preluat de presa centrală. „15 zile închisoare pentru obrăznicii", a titrat *Universul* despre protestele lui Vladimir Tarnovski, consemnând şi izbucnirea lui Ceauşescu. Avocatul Witzman a încercat să-l scuze în faţa instanţei, se scria în ziar, accentuând caracterul involuntar al scenei şi lipsa intenţiei de a jigni. Ceauşescu şi-a motivat gestul protestatar prin aceea că martorul acuzării inducea în eroare instanţa, facându-i pe inculpaţi să pară mai vinovaţi decât erau în realitate. De aceea, tânărul activist i-a cerut judecătorului, pe un ton nepotrivit, să le permită acuzaţilor un dialog mai aplicat cu martorii acuzării. *Curentul* aducea şi precizări adiţionale, referitoare la „alte aprecieri ofensatoare la adresa consiliului" făcute de Nicolae Ceauşescu.

în următoarele zile, tânărul comunist nu a mai apărut în sala de judecată, deşi avocatul Paul Moscovici insistase ca Tarnovski şi Ceauşescu să fie readuşi. Fiind absenţi, li se îngrădea dreptul la apărare, a pledat Moscovici. Colonelul Radu Gherghe, preşedintele curţii, a rămas impasibil.

Sentinţa

Pe 5 iunie 1936 a fost pronunţată sentinţa în procesul intentat comuniştilor din judeţul Dâmboviţa. Dintre cei 19 membri ai lotului, şase au fost achitaţi de instanţa militară. Din restul de 13, majoritatea au primit pedepse mici, între trei luni şi un an închisoare. Cei mai mulţi – şase persoane – au fost condamnaţi la un an[CCCXVI].

Pe baza sentinţei din 5 iunie se pot face câteva observaţii. De pildă, tâmplarul Petre lubu, secretarul organizaţiei PCdR din Târgovişte, considerat „şeful de lot", a primit o pedeapsă mică, de un an închisoare. Cea mai mare condamnare a fost pronunţată de tribunalul militar împotriva polonezului Tarnovski – doi ani şi jumătate. în optica justiţiei, faptele săvârşite de tânărul

CCCXVI *Ibidem,* ff. 384-387, f./v.

Ceauşescu erau pe al doilea loc ca gravitate, de vreme ce a fost condamnat la doi ani. La aceştia se adăugau cele şase luni dispuse de curte pe 30 mai 1936, pentru sfidare. Aşadar, el şi Tarnovski au primit cele mai mari pedepse din întreg

lotul. Cumulând cele două pedepse, Ceauşescu ajungea să fie condamnat la maximul de pedeapsă prevăzută de Codul Penal.

Cum s-ar putea explica aparent bizara situaţie? în primul rând, Tarnovski era etnic polonez şi cetăţean străin. Teama autorităţilor faţă de alogenii care ar fi putut răscula muncitorimea din Valea Prahovei trebuie că a contat. De altfel, printre comunişti exista bănuiala că justiţia era mai blândă cu majoritarii decât cu minorităţile, fie ei şi cetăţeni români. Un „străin" din punct de vedere etnic sau civic corespundea mult mai bine profilului de „agent bolşevic", „duşman din exterior", care bântuia imaginarul epocii. în logica imaginarului poate fi explicată şi condamnarea mare dispusă împotriva lui Ceauşescu. Străin era şi el – de regiunea în care fusese prins. Nu putuse proba convingător vreo meserie sau slujbă generatoare de venituri pentru zilnica subzistenţă. întrunea caracteristicile „revoluţionarului de profesie": călător din loc în loc, cu „agenda ascunsă" a complotului în buzunar. Lui Petre lubu toată lumea din Târgovişte îi cunoştea convingerile politice, ceea ce îl facea un caz deloc dificil pentru poliţie. Era, totodată, o persoană cvasionorabilă – avea propriul atelier de tâmplărie, cu angajaţi, ucenici, calfe. în concluzie, lubu era „om al locului", sedentar şi român. în schimb, Tarnovski era străin, iar Ceauşescu era venit în regiune cu intenţii necurate. Din punctul de vedere al „filosofici penale" dominante în epocă, faptele celor doi tineri nu erau mai grave decât ale celorlalţi din lot, dar prezentau cel mai mare „pericol social". Şi aşa se face că s-au ales cu cele mai mari condamnări.

Ceauşescu la penitenciarul Braşov

Probabil că situaţia gravă în care se aflau condamnaţii i-a determinat să utilizeze căile de atac permise de lege. Dintre cei 13, 11 au intentat recurs, însă 9 şi-au retras cererile înainte ca instanţa să dea un verdict. Doar Ceauşescu şi Tarnovski au aşteptat decizia magistratului militar, în tot acest timp, Ceauşescu a stat la Penitenciarul Braşov. „Trei luni am stat în acelaşi pat, am urinat în acelaşi hârdău – a povestit Toma A.

Toma, coleg de celulă. Eram cei mai mici de acolo, eu de şaişpe, el de opşpe”[CCCXVII]. Mai erau închişi şi lucrătorii Gheorghe lonescu, Vasile

CCCXVII Toma Roman Jr., *op. cit.,* p. 120.

Toboşarii, Dumitru Antonescu, basarabenii Vladimir Amoaşei, Grigore Temciuc şi Alexandru Lescov.

La Braşov, nou-veniţii au fost anchetaţi de două ori. Pe de o parte, procurorii militari au continuat cercetările începute de Siguranţă. în paralel cu investigaţiile autorităţilor, au fost chestionaţi şi de tovarăşii de partid. După practicile comuniste, au suportat o anchetă internă, efectuată de celula de partid din închisoarea Braşov. Cine a trădat şi cine nu, cine merită să fie comunist şi cine trebuie sancţionat – toate acestea le decideau vârstnicii partidului. Comisia, formată din trei comunişti cu mai multă experienţă, a fost condusă de Emeric Stoffel[1]. Acesta activa în mişcarea comunistă din Banat din anii 1920, iar în 1930 fusese primit în partid. Asemenea majorităţii activiştilor PCdR din acea perioadă, fusese arestat de mai multe ori. în 1936, i-a verificat inclusiv lui Ceauşescu aptitudinile de bun comunist, iar acesta a trecut testul: se purtase conform „sarcinilor conspirativităţii" şi negase toate învinuirile. „La Braşov, în 1936, am fost încadrat în partid"[CCCXVIII] [CCCXIX], scria el în autobiografia din 1945, semn că trecuse cu bine de evaluările superiorilor şi a fost socotit demn de botezul intrării în tagma „revoluţionarilor de profesie".

Despre viaţa la închisoarea din Braşov a povestit unul dintre foştii săi tovarăşi de celulă. Militanţii mai experimentaţi şi cu mai multă şcoală le ţineau lecţii deţinuţilor politici. Iubii Petre de la Târgovişte, profesorul Mihailovici şi un oarecare Nathan conferenţiau pe teme de ideologie marxist-leninistă. Mihailovici ţinea lecţii de cultură generală şi de limba franceză, deoarece, dacă ar fi primit pedepse mai mari, partidul voia să îi ajute să

CCCXVIIIEmeric Stoffel (n. 1913 – d. 2008). După 23 august 1944, a lucrat la revista *Lupta CFR.* Ulterior, a activat în aparatul de partid de la Braşov şi Reşiţa. A fost primul secretar general al Comitetului Antifascist German, iar din 1950 fost numit consilier ministerial la Departamentul Naţionalităţilor, între 1951 şi 1956 a ocupat postul de consilier însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Elveţia, şef al legaţiei. Membru al CC al PCR din 1965. Membru al Comisiei Centrale de Revizie (din noiembrie 1974). A fost şi redactor-şef al revistei *Neue Literatur.*

CCCXIX ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar C/2050, f. 10.

evadeze şi să-i trimită pe frontul din Spania[CCCXX].

CCCXXÎn 1935, PCdR, cu sprijinul Moscovei, îi ajutase să fugă din închisoarea Craiova pe trei dintre liderii grevei de la Griviţa. în acelaşi an, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi au ajuns în Uniunea Sovietică. La ordinul Cominternului, Doncea s-a înrolat în Brigăzile Internaţionale „Roşii" din Spania.

Despre viaţa închisorii şi-a amintit şi Akos Domany, acuzat de spionaj şi închis simultan cu Nicolae Ceauşescu la respectivul penitenciar. Directorul închisorii, căpitanul lonescu, era un om brutal, foarte antipatic, care conducea cu mână de fier. Nimic nu trebuia să se întâmple fără ştirea lui, nici printre deţinuţi, nici în administraţia penitenciarului. întemniţaţi! şi gardienii îl urau deopotrivă pe directorul lonescu, subalternii reproşându-i condiţiile proaste de lucru. Ca să-şi mai suplimenteze veniturile, paznicii cereau şi primeau drept mită sume cuprinse între 5 şi 10 lei[1]. La închisoarea Braşov deţinuţii trăiau cum puteau, „nu prea rău", scria Domany, dar cu mâncare „îngrozitor de rea"[CCCXXI] [CCCXXII].

Dintre viitorii lideri ai partidului, Nicolae Ceauşescu l-a cunoscut la Braşov pe Emil Bodnăraş, remarcat de ceilalţi pentru tratamentul special de care beneficia. „Se plimba la braţ, prin curte, cu directorul puşcăriei"[CCCXXIII], va povesti unul dintre deţinuţi despre fostul ofiţer al Armatei Române, dezertor la sovietici. Prin relaţiile lui Bodnăraş cu conducerea închisorii s-au extins binefacerile şi asupra celulei de partid, credeau ceilalţi, fără a-şi putea explica amiciţia lui Bodnăraş cu şefii închisorii. Datorită acestuia „puteam primi câte pachete voiam de la Ajutorul Roşu, puteam comunica între noi, ne scoteau la aer de două ori pe zi"[CCCXXIV], a povestit colegul de celulă al lui Ceauşescu.

în amintirea lui Toma A. Toma, în penitenciarul din oraşul transilvănean tânărul utecist era un om retras şi nu povestea intimităţi. în schimb, „era tare doctrinar acolo. Era îndoctrinat rău atunci, cu capul la Marx şi Stalin. Ţinea minte pe de rost lecţiile politice. Nu vorbeam între noi despre iubite, mărturisea Toma, dar nu cred că avea. El oricum era mai retras". Din câte şi-a amintit fostul coleg, nu l-a vizitat nicio rudă, nu primea scrisori şi nici colete de la familie, ci numai de la „mişcarea revoluţionară"[CCCXXV].

în august 1936, Ceauşescu a fost transferat temporar la

CCCXXI ANIC, fond 95, dosar 121436, f. 135.
CCCXXII *Ibidem,* f. 136,
CCCXXIII Toma Roman Jr„ *op. cit.,* 2008, p. 120.
CCCXXIV *Ibidem.*
CCCXXV *Ibidem.*

Doftana, unde a fost legat cu „fiare de picioare”, menţionează un act emis de închisoarea din Braşov[CCCXXVI]. Până când sentinţa a rămas definitivă, s-a plimbat între închisoarea de pe Valea Teleajenului şi cea din oraşul de sub Tâmpa.

CCCXXVI ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 16.

La recurs, deţinutul Nicolae Ceauşescu a beneficiat de serviciile competente ale avocatului Marcu Witzman. Acesta s-a străduit să-i obţină dacă nu achitarea, măcar o pedeapsă mai uşoară. A invocat nu mai puţin de zece motive pentru atacarea sentinţei din primă instanţă. Toate argumentate în drept, prin apel la articole din legi şi coduri de legi care, în opinia lui, nu fuseseră interpretate de judecător în favoarea clientului său. Prin sentinţa din 9 decembrie 1936, maiorul Balaban le-a respins pe toate ca neîntemeiate. Astfel, lui Ceauşescu nu-i rămânea decât să execute cei doi ani şi jumătate de închisoare, care începeau să curgă abia din acel moment. După vechiul Cod Penal, în vigoare încă trei săptămâni, până la 31 decembrie 1936, prevenţia (perioada cercetărilor efectuate cu învinuitul în stare de arest), nu se scădea din pedeapsă. Abia Codul Penal Carol al II-lea avea să remedieze această situaţie, iar Ceauşescu, prin intermediul avocaţilor, se va prevala de prevederile legii penale mai favorabile pentru a-şi micşora timpul petrecut în spatele gratiilor. Justiţia „burgheză" i-a dat întrucâtva câştig de cauză. Până atunci însă, multă apă avea să curgă pe Teleajen.

Detinut la Doftana
>

Nicolae Ceauşescu a ajuns la Doftana pe 20 ianuarie 1937, de această dată pentru a rămâne. Codul Penal în vigoare prevedea că minorii condamnaţi executau pedeapsa „într-un stabiliment anume destinat pentru aceasta, sau într-o parte separată a casei de închisoare corec- ţională". Locul executării pedepsei nu mai era însă hotărât de instanţă. Din 1921, Doftana era folosită ca penitenciar pentru executarea condamnărilor politice[1]. Argumentul folosit în epocă făcea apel la ştiinţa penitenciară modernă, care „a arătat că, pentru ca pedeapsa să ajungă la rezultate pozitive, este necesar ca regimul la care este supus condamnatul să fie nu numai în raport cu gravitatea infracţiunii săvârşite[CCCXXVII] [CCCXXVIII], ci, în acelaşi timp, adaptat personalităţii

CCCXXVII Femeile „politice" erau închise la Dumbrăveni, azi în judeţul Sibiu.

CCCXXVIIIDin acest motiv, penitenciarele erau clasificate, în funcţie de durata condamnării, în închisori pentru executarea

infractorului”[CCCXXIX].

pedepselor de muncă silnică, de temniţă grea şi de închisoare corecţională şi poliţienească (cele de drept comun) şi pentru detenţie grea, riguroasă şi simplă (cele politice).

CCCXXIXDr. N. lorgulescu, „Regimul penitenciar în România”, în Dimitrie Guşti (coord.), *Enciclopedia României,* voi. I: *Statul,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 361.

în cazul delincvenţilor politici din România interbelică, s-a născut o contradicţie între principiul omogenizării grupurilor de deţinuţi şi imperativul extragerii lor din mediul criminogen care contribuise la formarea „pornirilor rele". în opinia noastră, închiderea comuniştilor laolaltă a fost o eroare. Convieţuirea în acelaşi spaţiu claustrant, în secţii aparte ale penitenciarelor, le-a întărit convingerile poate nu atât de ferme la momentul intrării la închisoare. Cel puţin în cazul lui Ceauşescu, pare că aşa au stat lucrurile. La Doftana, proximitatea cu cele mai importante figuri ale mişcării comuniste interbelice i-a validat crezul pe care oricum îl avea. Elogiată în timpul regimului comunist, ridiculizată ulterior, titulatura de „universitate comunistă" atribuită închisorii de pe Valea Teleajenului conţinea în sine o doză de adevăr: fişa de întemniţat la Doftana era echivalentul unei diplome de absolvent la „şcoala luptei revoluţionare". Mai ales că Ceauşescu ajunsese acolo într-un moment dificil, care a testat la maximum grupul deţinuţilor politici, determinând atingerea coeziunii pe care în exterior partidul nu a avut-o niciodată.

Coeziunea grupului, una dintre cele mai cercetate probleme de psihologie socială, are două dimensiuni: cea emoţională (sau personală), bazată pe atracţia membrilor, pe dorinţa lor de a fi împreună, şi cea bazată pe obiectivele grupului *(task-related).* Factorii care determină un grup să atingă coeziunea sunt pozitivi (pentru maximizarea rezultatelor) sau negativi (teama de pierderile generate de părăsirea grupului). Printre factorii care influenţează coeziunea se numără: similitudinile dintre membri, talia grupului, dificultatea de a accede, succesul grupului, competiţia cu alte grupuri şi ameninţările din exterior. Pericolul, ameninţarea, reprezintă un factor arhicunoscut care influenţează coeziunea grupului în sensul creşterii[CCCXXX].

La Doftana, deţinuţilor politici li se aplica regimul auburnian – izolare în celule pe timpul nopţii şi trai în comun pe timpul zilei. La momentul sosirii lui Ceauşescu, o serie de drepturi nu existau – de muncă, la vorbitor, la corespondenţă, la pachet. Istoricul „luptei pentru regim" în închisoarea Doftana data din anii 1920. în octombrie-noiem- brie 1929, deţinuţii au menţinut o grevă a

CCCXXX Jacob Eisenberg, „Group Cohesiveness", în Roy F. Baumeister, Kathleen D. Vohs (eds.), *Encyclopedia of Social Psychology,* Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2007, pp. 386-387.

foamei timp de 42 de zile. Regimul s-a înăsprit şi mai mult în 1933, după grevele din februarie. Lupta surdă dintre „politici" şi administraţia închisorii s-a dus pe mai mulţi ani, cu rezultate incerte: perioadele de îmbunătăţire

(august-octombrie 1934) alternau cu cele de acutizare a conflictului (noiembrie 1934, februarie 1935, martie 1935). în esenţă, deţinuţii politici revendicau dreptul de a fi cazaţi în secţiile A, B şi C, situate pe arcul închisorii în formă de potcoavă, mai luminoase şi, în general, mai confortabile. Administraţia folosea „spaţiul locativ" al închisorii în sens „politic", ca monedă de schimb pentru spargerea solidarităţilor dintre deţinuţi, dar şi ca formă de pedeapsă pentru răzvrătiţi. în cele mai grele secţii – D, E, F şi H („Haşul" atât de evocat după 23 august 1944) – ajungeau deţinuţii după etapele mai tensionate ale neînţelegerilor cu temnicerii. în afară de aceasta, ei mai cereau prelungirea programului de plimbare în aer liber; dreptul la muncă, ceea ce presupunea organizarea unor ateliere în incinta penitenciarului; alte drepturi prevăzute de lege – vorbitor, corespondenţă, pachet; dreptul la asistenţă medicală; dreptul de a desfăşura activităţi cultural-educative[1].

Cum Ceauşescu fusese condamnat pentru un delict politic, a ajuns nu într-o secţie pentru minori a vreunuia dintre penitenciarele de închisoare corecţională, ci la Doftana, alături de alţi comunişti. Acolo şi-a reîntâlnit şi vechile cunoştinţe din Ulmi. în autobiografia din 1948, cofetarul Gheorghe Dumitrache a amintit că petrecuse la închisoare mult timp alături de Ceauşescu[CCCXXXI CCCXXXII].

„La Doftana, am fost încadrat în celula de partid şi am fost pus la diferite munci organizatorice", scria Ceauşescu în autobiografia din 1945, citată mai sus. Aşadar, se poate deduce că a fost implicat de „colectiv" în proteste. Unele fapte de bravură i-au rămas consemnate în dosarul de penitenciar. în perioada conflictului dintre deţinuţii comunişti şi administraţia închisorii pentru obţinerea statutului de întemniţat politic, un incident l-a avut drept protagonist. Gardienii Mihail Gherghe, Vasile Prodea şi Ilie Militaru i-au raportat în scris directorului Eugen Săvinescu următoarele:

> în dimineaţa zilei de 20 februarie 1937, deţinutul Ceauşescu Nicolae a început să strige cuvinte insultătoare Ia adresa D-voastră şi pe noii făcân- dune [sic/] călăi şi bătăuşi, spunând

---

CCCXXXIGheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej,* ediţia a Il-a, Editura şi Tipografia Paco, Bucureşti, 2011, pp. 38-39.

CCCXXXII ANIC, fond 45, dosar 219, ff. 152-153.

că nu ştim ce facem. [Avertizat să nu mai stea la fereastră,] a provocat toată secţia, începând să mă insulte cu cuvinte murdare că sunt călău şi nu ştiu ce fac, dând şi cu o bucată de geam în cap[CCCXXXIII].

CCCXXXIII ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 22.

Protestului i s-a alăturat Ion Balogh, se plângeau gardienii. Nicolae Ceauşescu este unul dintre „cei mai instigatori din secţie", după aprecierea temnicerilor. Nu întâmplător, gardienii îl avertizaseră să se îndepărteze de fereastră. Deţinuţii foloseau acest sistem ca să-şi comunice mesaje, ba chiar să-şi desăvârşească educaţia politică, după cum se lăudau într-un raport trimis către conducerea PCdR: „Prelucrarea problemelor politice la geam [...] a dat posibilitatea să creştem noi luptători hotărâţi şi consecvenţi pentru democraţie şi pace din masă şi să ridicăm noi cadre de partid călite şi politiceşte înarmate pentru mişcare"[1]. Printre noile achiziţii de luptători foarte hotărâţi, „colectivul" deţinuţilor politici de la Doftana trebuie să-l fi numărat şi pe tânărul Ceauşescu, evidenţiat în lupta cu „duşmanul de clasă".

în 1936-1937, guvernul Tătărescu a decis să fie aduşi la Doftana toţi deţinuţii politici. Din vara lui 1936 până în vara următoare, la închisoarea de lângă Telega au ajuns Vasile Luca, AL .Moghioroş, Al. Drăghici, Andrei Bernath şi ceilalţi condamnaţi odată cu Ana Pauker în iulie 1936; în mai 1937 au sosit ceferiştii Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica şi Gheorghe Apostol. începând din a doua jumătate a anului 1937, la Doftana s-au aflat mulţi dintre viitorii lideri ai României comuniste.

Din august 1937, „lupta pentru regim" a intrat într-o nouă fază, deţinuţii imaginând o formă de protest mai aparte: urletele colective în timpul nopţii, astfel încât să se audă până la Telega şi chiar până la Câmpina. Deranjaţi, cetăţeni din localităţile amintite s-au prezentat la închisoare pentru a protesta. „Strigătele de noapte" au fost menţionate şi în raportul trimis Comitetului Central de organizaţia de partid din închisoarea Doftana, după obţinerea „victoriei". în august 1937, după o lună de proteste nocturne sonore, un grup de oameni au manifestat în faţa închisorii[CCCXXXIV] [CCCXXXV]. Le-au răspuns şi cei din interior, izbind cu scândurile de la pat în uşile celulelor. „Doftana întreagă

CCCXXXIV Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2001, pp. 407-408.

CCCXXXV *Buletinul Federaţiei Naţionale a Foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti,* nr. 9-10,1950, număr aniversar la zece ani de la prăbuşirea Doftanei, p. 14.

devenise un infern", va descrie Apostol atmosfera: „Mai târziu, când am obţinut regim politic la Doftana, gardienii de pază ne-âu spus că nu vor uita în viaţa lor acea zi de iad"[CCCXXXVI].

în septembrie 1937, deţinuţii au declarat greva foamei, menţinută două zile. Până la urmă, în iarna 1937/1938 au obţinut câştig de cauză:

CCCXXXVI Gheorghe Apostol, *op. cit.,* p. 35.

corespondenţă de două ori pe lună, vorbitor lunar, dreptul de a primi pachete de la rude, două ore de plimbare în curtea închisorii dimineaţa şi alte două seara, îmbunătăţirea asistenţei medicale. în ianuarie 1938, în vremea efemerului guvern Goga-Cuza, „Balaurul" Săvinescu, „călăul" comuniştilor de la Doftana, a fost înlocuit de la conducerea închisorii cu un director mai favorabil doleanţelor formulate de cei închişi: maiorul V. Irimescu, administrator al Penitenciarului Special Doftana până la cutremurul din noiembrie 1940. Noul director le-a acordat şi ultima revendicare – dreptul la muncă, dispunând să fie organizate patru ateliere: de tâmplărie, cizmărie, pietrărie şi tinichigerie.

în memoriile sale, Gheorghe Apostol, un apropiat şi admirator sincer al viitorului secretar general al PMR, consideră toate evenimentele de la Doftana din 1937-1938 rezultatul gândirii strategice a lui Gheorghiu- Dej. Venirea lui a însufleţit deţinuţii, el a gândit paşii în confruntarea cu „Balaurul" Săvinescu, directorul închisorii, lui i se datorează succesul repurtat în lupta pentru condiţii decente[1].

în ianuarie 1937 intrase în vigoare un nou Cod Penal, mai amănunţit şi mai clar[CCCXXXVII CCCXXXVIII]. Printre noutăţi se regăsea şi reglementarea pedepselor – de drept comun şi politice, distincţie inexistentă în Codul Cuza –, inclusiv a regimului de executare a pedepselor politice. Codul Carol al II-lea se dorea un pas spre modernizare, o punere în acord a legislaţiei penale atât cu dezvoltările dreptului, cât şi cu realităţile. Intenţia legiuitorului a fost, cel mai probabil, bună. De remarcat că cea mai favorabilă situaţie din întreaga perioadă interbelică le-a creat-o deţi- nuţilor politici comunişti un guvern de extremă dreapta care, pe bună dreptate, merită eticheta de „fascist", ţinând seama de legislaţia profund antisemită emisă. Acuza că „regimul fascist" din România a făcut din comunişti o ţintă, prezentă în documentele de partid, nu se verifică. Mai mult chiar, spre finalul lui 1938,

---

CCCXXXVII Gheorghe Apostol, *op. cit.,* pp. 27-41.

CCCXXXVIIIO discuţie despre relaţia dintre Codul Penal din 1936, dreptul constituţional şi ascensiunea fascismului în România la Cosmin S. Cercel, „The Enemy Within: Criminal Law and Ideology în Interwar Romania", în Stephen Skinner, *Fascism and Criminal Law: History, Theory, Continuity,* Hard Publishing, Oxford, Portland, 2015, pp. 101-126.

guvernul Miron Cristea, unde portofoliul Internelor era deţinut de Armând Călinescu, antilegionar notoriu, şi-a îndreptat tirul asupra „verzilor”, comuniştii câştigând un nesperat respire[CCCXXXIX].

CCCXXXIXdupă 3-4 zile, „din ordinul lui Armând Călinescu, care după câte îmi amintesc ar fi spus că nu îl interesează acţiunea comuniştilor, ci numai aceea a legionarilor, fapt care de altfel s-a şi văzut imediat, căci echipa de filaj a grupei a fost afectată împreună cu alţi agenţi şi ofiţeri de poliţie grupei legionare, până în cursul anului 1940”, declara fostul poliţist Sterian C. Constantin în 1963. Vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 14, f. 193.

Revenind Ia regimul de detenţie al deţinuţilor politici, cum se întâmplă de obicei, bunele intenţii nu au fost suficiente. Sistemului penitenciar din România îi lipsea „baza logistică" pentru punerea în practică a tuturor prevederilor legale. De pildă, sistemul auburnian era, teoretic, impus de legislaţie încă din 1874, dar nu s-a putut aplica în practică pentru că nu toate închisorile aveau celule individuale. Legea penitenciarelor din 1929 introducea regimul progresiv (izolare la începutul perioadei de închisoare, ţinere în comun ziua, mutare în colonie penitenciară, eliberare condiţionată), „adaptat posibilităţilor de la noi" (cum scria V. Dongoroz). Rezultatele favorabile ale „bătăliei pentru regim" se datorează, cel mai probabil, unui cumul de factori. Presiunile deţinuţilor – reale, dar nu inedite, de vreme ce pot fi datate anterior sosirii lui Gheorghiu-Dej la Doftana – s-au produs într-un moment de prefacere a sistemului penal în general. Desigur, comuniştii nu puteau credita guvernul, aşa că progresul a fost pus iniţial în contul lui Gheorghiu- Dej, apoi al „colectivului" de la Doftana. Oricum, în această etapă de consolidare a grupului din închisori, care avea să devină în următorii ani din ce în ce mai mare, Ceauşescu a fost acolo şi a trăit „lupta de clasă" în priză directă. A fost şi el unul dintre beneficiarii drepturilor câştigate în 1937-1938.

Ca şi la Braşov, a primit mai multe colete de la Ajutorul Roşu, organizaţia comunistă care sprijinea material comuniştii închişi şi familiile acestora. în septembrie şi octombrie 1937, tânărul deţinut a primit două pachete, ambele expediate de Petre Melinte, vechi activist al partidului, cu destin tragic. Până la 32 de ani, Melinte fusese un activist model. Muncitor de primă generaţie, şi-a abandonat meseria, punându-se cu totul în slujba „cauzei". Ca s-o propage, a străbătut Moldova de la un capăt la altul şi a intrat de multe ori în atenţia autorităţilor, fiind arestat în câteva rânduri pentru răspândire de manifeste, instigare la grevă, colecte în favoarea deţinuţilor „antifascişti", vânzare de cărţi poştale cu portretul lui Petre Constantinescu-Iaşi pe când profesorul de teologie era deţinut la Chişinău. Când îi scria lui Ceauşescu la Doftana, Petre Melinte era între două arestări. în 1940, la ultima dintre acestea,

a acceptat propunerea de a deveni informator al Siguranţei. Ajutorul dat de Melinte Siguranţei s-a finalizat cu executarea grupului inginerului Paneth[1], în 1941, din această cauză trădătorul sfârşind executat de foştii tovarăşi[CCCXL CCCXLI].

în ceea ce priveşte legătura acestuia cu Ceauşescu, din dosarul întocmit de Siguranţă pe numele său rezultă că, odată cu pachetul din octombrie, Melinte i-a trimis şi o carte poştală, cu următorul conţinut:

> Dragă Ceauşescu, Ţiam trimes un colet pe la sfârşitul lui septembrie scriemi dacă lai primit. Astăzi ţiam expediat un al doilea colet în greutate de 7.500 gr[CCCXLII].

Din cartea poştală scrisă de Melinte se poate afla şi ce conţinea coletul din octombrie: alimente, săpun şi medicamente; expeditorul adăugase şi trei kilograme de şuncă, un kilogram şi jumătate de brânză, jumătate de kilogram de unt, tot atâta zahăr, o pâine, o cutie de sardele Robert; pentru igiena personală – o jumătate de kilogram de săpun de rufe, un săpun de faţă şi o cutie de cremă. Deţinutul a primit şi medicamente – două sticluţe, o cutie şi mai multe prafuri, după cum menţiona expeditorul în cartea poştală. Mai mult ca sigur, Melinte primise toate aceste produse de la partid.

Cât a stat închis, deţinutul Ceauşescu n-a fost lăsat fără veşti din exterior. Cartea poştală trimisă de Petre Melinte conţinea şi un mesaj scris în limbaj conspirativ, sub forma unor povestiri despre tendinţele în modă:

> Află că eu am venit de două săptămâni din concediu. Deacuma lucrez lucru este foarte mult, mai ales de când la noi la croitorie sa schimbat modelele lucrul este foarte mult şi este foarte frumos, mai ales din Franţa sunt modele foarte frumoase. Croiala germană nu prea se întreabă de aceia nu

---

CCCXLACNSAS, fond Penal, dosar 208, voi. 6, f. 77.

CCCXLIAsasinat în împrejurări necunoscute, din câte se pare cadavrul lui Petre Melinte a fost aruncat într-o groapă comună săpată într-o cameră de la parterul clădirii Ambasadei Poloniei din Bucureşti, împreună cu trupurile lui Ştefan Foriş şi Nicolae Pârgaru.

CCCXLII ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f. 8.

croesc croială germană pentru că nici în Germania nu se mai poartă. De altfel ce să-ţi mai spun cred că în curând se va schimba toată situaţia şi atunci va fi mai bine şi voi câştiga mai bine şi îţi voi trimite mai multe colete[CCCXLIII].

CCCXLIII *Ibidem,* f. 8, f./v.

Aceasta voia să însemne că Partidul Comunist Francez a trecut în prim-planul mişcării comuniste din Europa de Vest şi că în Germania comunismul a pierdut teren în contextul regimului nazist. Acum sunt la modă „modele" de la Paris, explica Melinte în limbaj conspirativ, referitor la tactica de Front Popular patentată de Maurice Thorez[1]. Scriind că „lucru este foarte mult", binefăcătorul lui Ceauşescu transmitea că partidul are activitate şi că el personal este implicat.

Schimbul de informaţii funcţiona şi în sens invers. Prin medierea activiştilor din sectorul Apărare, conducerea PCdR afla ce se petrece în Doftana. „Cred că tu no duci prea bine de altfel am auzit şi eu nimic nu se petrece acolo să nu se audă afară", îi scria Melinte lui Ceauşescu în octombrie 1937, asigurându-l „să nu ai nicio grijă voi purta grija ta întotdeauna şi te voi ajuta după posibilităţi chiar şi peste putinţă"[CCCXLIV] [CCCXLV].

Cât s-a aflat Nicolae Ceauşescu la Doftana, partidul a ţinut legătura cu el şi prin sora sa, Niculina. „Am scris la sora ta să-ţi trimită şi ea colet", îl informa Petre Melinte. într-o relatare din 1972[CCCXLVI], Niculina a spus că şi-a vizitat fratele de câteva ori la Doftana şi că i-a trimis mai multe pachete. Parte din bani proveneau de la partid, dar completa şi familia Rusescu suma necesară. Sora lui Ceauşescu mergea la Doftana însoţită de un tovarăş de la Ajutorul Roşu, cu care se întâlnea dis-de- dimineaţă la Gara de Nord. Trebuiau să plece cu primul tren, pentru că de la Câmpina la Doftana se putea ajunge numai cu un tren de transport pentru muncitori care pleca din oraşul prahovean la 8 dimineaţa. Punctul terminus al cursei era localitatea Câmpiniţa, şi-a amintit sora lui Ceauşescu. Restul drumului, până la închisoare, se parcurgea pe jos, fiind un drum greu practicabil – „de multe ori îmi rămâneau pantofii în noroi". Rudele deţinuţilor erau ţinute la poarta închisorii până la ora 12. Când era vreme rea, „se întâmpla să ne plouă şi să ne ningă ceasuri în şir". „Vorbitorul" propriu-zis cu Nicolae i-a stăruit, de asemenea, în memorie. Puteau schimba câteva cuvinte într-o încăpere prevăzută cu două şiruri de gratii: în spatele unuia stătea

CCCXLIV Maurice Thorez (1900-1964), secretar general al PCF (1930-1964).
CCCXLV ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f. 8.
CCCXLVI ANIC, fond 60, dosar 634, ff. 10-11.

vizitatorul, după celălalt – ruda închisă. între cele două rânduri de gratii rămânea un culoar unde se plimba în permanenţă gardianul de serviciu. Reuşeau să înşele vigilenţa paznicilor, a susţinut Niculina, deţinutul plasându-i în câteva rânduri mesaje pentru tovarăşii de afară.

Din anii petrecuţi de Nicolae Ceauşescu la Doftana se păstrează o altă carte poştală, trimisă de acesta meşterului Aurel Cornăţeanu.

Cu toată îmbunătăţirea „regimului" de detenţie, libertatea era de preferat închisorii. Cu sentinţa de doi ani şi jumătate (cumulul celor două condamnări) rămasă definitivă în decembrie 1936, Ceauşescu ar fi trebuit să iasă din închisoare pe 6 iunie 1939. însă în primăvara lui 1938 a început demersuri pentru eliberarea înainte de termen. La 14 ianuarie 1938 se emisese un decret de amnistie şi reducere a pedepselor mici şi foarte mici. Infracţiunile la legea liniştii publice – adică cele politice – beneficiau de clemenţă numai dacă fuseseră pedepsite cu mai puţin de un an de închisoare. în 1936, Ceauşescu primise două condamnări – una la doi ani, a doua la şase luni. Sfătuit de avocaţii mişcării, a profitat de ocazie şi pe 12 martie 1938 a înaintat prim-pre- şedintelui tribunalului militar o cerere de amnistiere a condamnării de şase luni, „îndeplinind toate condiţiile prevăzute de numitul Decret, pentru a beneficia de prevederile de graţiere".

Peste o săptămână a revenit cu o nouă doleanţă:

> Vă rog să binevoiţi a dispune să mi se scadă prevenţia de 10 luni executată de la 31 ianuarie, când am fost depus la închisoarea Braşov, şi până la 9 decembrie 1936, când s-a respins recursul[1].

Pe 5 aprilie, instanţa militară i-a refuzat, teoretic, cererea de a fi eliberat cu zece luni mai devreme, dar, prevalându-se de alte prevederi mai favorabile din noul Cod Penal, i-a redus pedeapsa cu o jumătate de an[CCCXLVII CCCXLVIII]. Nemulţumit, Ceauşescu a făcut contestaţie, fără succes. A fost eliberat pe 8 decembrie 1938, mai devreme decât se dispusese iniţial, dar mai târziu decât sperase.

CCCXLVII ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 29v.

CCCXLVIII Instanţa a aplicat art. 40 din vechiul Cod Penal, comb. cu art. 108 din Codul Carol al II-lea. Art. 108 se referea la modalitatea de calcul a pedepselor rezultate din concursul de infracţiuni. ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 34 şi Hamangiu, *Codul general...,* voi. XXIV: *Coduri, legi şi regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1938,* partea I, p. 25.

Eşecul justiţiei, triumful „cauzei”

Nicolae Ceauşescu a fost arestat şi condamnat la doi ani de închisoare într-un moment în care opţiunea sa politică era clar definită. Greu de spus însă şi dacă era ireversibilă. în opinia noastră, justiţia română din epocă a contribuit decisiv la validarea convingerilor tânărului comunist.

După specialiştii în drept, fundamentul pedepsei, ca şi fundamentul dreptului penal, este apărarea socială. în al doilea rând, pedeapsa are rol de intimidare – generală, atunci când descurajează comiterea faptei prin însăşi existenţa ei, şi specială, dacă îl determină pe infractor să se abţină pe viitor de la fapte prohibite de lege.

Relevantă în cazul justiţiei aplicate comuniştilor în interbelic este discuţia legată de ce anume pedepseşte dreptul penal: fapta în sine sau pericolul social reprezentat de aceasta? în jurul acestei chestiuni s-au pronunţat „şcolile” ce surprind evoluţia gândirii în materie penală.

Astfel, teoriile absolute ale şcolii clasice susţin că represiunea îşi este scop sieşi, adică pedeapsa intervine pentru a îndrepta răul făcut. Pe de altă parte, teoriile utilitariste atribuie pedepsei rolul de a îndrepta, de a-l corija pe infractor sau de a-i servi drept frână în viitor (intimidare specială) şi de a servi drept exemplu altora (intimidare sau prevenţie generală). Conform teoreticienilor şcolii pozitiviste, pedeapsa trebuie dispusă în raport cu pericolul social. în sfârşit, teoriile mixte susţin că pedeapsa intervine atât pentru a ispăşi fapta rea, cât şi pentru a preveni producerea unui alt rău în viitor.

în teorie, Codul Penal Carol al II-lea s-a întemeiat pe principiile şcolii mixte. Vizavi de comunişti însă, justiţia română interbelică pare să fi îmbrăţişat teoriile relative ale şcolii pozitiviste, care indicau pericolul social drept principal motor al represiunii. De cele mai multe ori, comuniştii din perioada interbelică au fost judecaţi şi au primit pedepse nu în raport cu faptele comise – cel mai adesea nesemnificative –, ci în raport cu pericolul social pe care cei chemaţi să înfăptuiască justiţia îl atribuiau faptelor lor. în sine, comuniştii nu erau periculoşi.

Uniunea Sovietică, ai cărei „cai troieni” erau – da.

Aproape toţi adepţii comunismului interbelic au ajuns să aibă de-a face cu autorităţile într-un fel sau altul. Este observabilă însă o gradare a represiunii. Unii erau arestaţi, anchetaţi de poliţie şi eliberaţi după câteva zile. Au existat şi persoane bănuite de simpatii comuniste deferite justiţiei, care însă nu a pronunţat contra lor nicio condamnare. De

asemenea, au existat pedepse anulate de o instanţă superioară. în fine, unii comunişti – şi nu puţini – au stat efectiv în puşcăriile României interbelice. Undeva pe parcursul acestui proces, unii îşi abandonau convingerile, câte vor fi fost, sesizând pericolul şi nedorind să-şi asume riscurile înregimentării într-o formaţiune ilegală, cu sorţi de izbândă iluzorii. Condamnarea şi apoi statutul de fost deţinut aruncau persoana la periferia societăţii. Nu de puţine ori, poliţia făcea presiuni asupra patronilor, care aveau reţineri în a angaja foşti deţinuţi politici[1]. în sate şi în oraşele mici de provincie, oprobriul public şi teama de a fi excluşi din comunitate funcţionau ca factori descurajanţi. „A ieşi din rândul lumii este, pentru săteanul român, nu un simplu risc, ci o nebunie”[CCCXLIX] [CCCL], scria Constantin Rădulescu-Motru referitor la psihologia poporului român. Metodele „nepenale” se dovedeau uneori mai eficiente decât condamnarea în sine, ceea ce autorităţile par să fi realizat. Aşa se şi explică, în parte, condamnările mici pronunţate de instanţe în procese ai căror protagonişti erau prezentaţi de presă ca extrem de periculoşi.

în unele cazuri, pedeapsa penală ducea simpatizantul comunist pe un drum fără întoarcere. Printre aceştia se numără, în opinia noastră, şi tânărul Nicolae Ceauşescu.

Venit la Ulmi să creeze celule ale UTCdR, Ceauşescu n-a reuşit nimic în cele câteva zile cât a peregrinat prin comuna suburbană a Târgoviştei. S-a întâlnit de câteva ori cu Petre lubu şi alţi câţiva comunişti din oraş şi cu cei câţiva utecişti din Ulmi, cărora le-a vorbit despre Lenin, Blocul Democrat şi altele. Celula fusese creaţia lui Gheorghe Dumitrache, musafirului de la Bucureşti nerevenindu-i niciun merit. Concret, Ceauşescu a fost condamnat pentru că avea asupra lui broşuri de propagandă comunistă şi pentru că participase la o întrunire în casa unui

---

CCCXLIXTdkes Gligore, miner din Valea Jiului, a fost concediat după o arestare de numai câteva zile, în 1927. După eliberare i-a fost aproape imposibil să se mai angajeze. După peregrinări pe la mai multe mine, în 1930 a plecat în Franţa. Acesta este numai unul dintre numeroasele Cazuri; vezi http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/3242

CCCLConstantin Rădulescu-Motru, „Psihologia poporului român”, în Dimitrie Guşti (coord.), *Enciclopedia României,* voi. I: *Statul,* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1939, p. 162.

ţăran, unde se discutase politică.

Puteau aceste fapte să răstoarne ordinea de stat? Cel mai probabil, nu. Regimul politic a fost răsturnat, iar resorturile intime ale societăţii rupte, doar odată cu pătrunderea Armatei Roşii în România. Condamnarea

din 1936, în loc să-şi îndeplinească funcţia de „intimidare specială”, adică să-l sperie pe tânărul comunist şi să-l determine să se abţină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar. întemniţarea, alături de lideri ai mişcării, la închisoarea Doftana l-a propulsat pe Ceauşescu într-un univers aparte, al deţinuţilor politici.

Şi-a atins dreptul penal scopul său de a apăra societatea prin condamnarea lui Nicolae Ceauşescu? între cele două războaie mondiale, societatea s-a protejat insistent de pericolul comunist, care n-a ajuns niciodată să fie o ameninţare reală. Pedepsele din justiţie serveau şi scopului de intimidare generală, parte dintre simpatizanţi renunţând la convingeri, sub ameninţarea închisorii şi a şomajului posteliberare. Pe Ceauşescu condamnarea nu l-a intimidat, dimpotrivă.

Capitolul 4

Vasile Luca: în parte erou, în parte sursă a Siguranţei. Cum a ajuns etnic-maghiarul revoltat să fie victima tovarăşilor săi de partid

Liviu Pleşa

Devenit unul dintre cei mai importanţi lideri ai PCR în momentul în care partidul a preluat puterea, membru, după octombrie 1945, al cvartetului de la conducerea partidului, alături de Gheorghiu-Dej, Ana Pauker şi Teohari Georgescu, Vasile Luca şi-a fundamentat (şi el) pretenţiile de a se afla în conducerea partidului pe intensa activitate comunistă desfăşurată în ilegalitate. Desigur, era vorba despre argumentul propagandei – în realitate, acesta îşi datora poziţia aproape exclusiv faptului că fusese plasat acolo de Stalin, prin intermediul lui Gheorghi Dimitrov. Totuşi, în opinia noastră, nu se poate susţine că Vasile Luca nu ar fi avut şi reale merite de ilegalist, având în vedere atât vechimea în partid, cât mai ales acţiunile politice şi organizatorice în favoarea PCdR pe care le-a organizat sau la care a luat parte.

Bibliografia de specialitate se ocupă puţin de activitatea depusă de Vasile Luca în ilegalitate, axându-se cu precădere pe acţiunile acestuia din cursul luptei pentru putere din PCR de după 1945, îndeosebi pe „devierea de dreapta” din 1952, precum şi pe ancheta şi procesul ce au urmat. Chiar şi într-o lucrare dedicată în întregime lui Vasile Luca[CCCLI], perioada anterioară anului 1944 este tratată sumar. în opinia noastră, până în prezent, o analiză pertinentă a activităţii de ilegalist a lui Luca îi

CCCLIGheorghe Onişoru, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

aparţine lui Stelian Tănase, a cărui carte *Clienţii lu Tanti Varvara. Istorii clandestine* (Humanitas, Bucureşti, 2005) e de referinţă în privinţa istoriilor şi acţiunilor PCdR din perioada interbelică.

Tinereţea personajului

Născut pe 8 iunie 1898, în comuna Cătălina, judeţul Covasna, pe numele său real László Luka, viitorul membru al conducerii PC.R era, desigur, de etnie maghiară. Provenit dintr-o familie săracă, Luca va cunoaşte de devreme greutăţile vieţii, iar anumite momente îi vor alimenta pentru totdeauna resentimentul faţă de burghezie. Nu îşi va cunoaşte părintele niciodată, întrucât tatăl său, de meserie fierar, murise înainte ca el să se nască. Mama sa, văduvă cu mai mulţi copii, s-a recăsătorit cu un ţăran înstărit pe nume Varga, dar a avut copii şi cu acesta, ceea ce excludea orice sprijin pentru băiatul vitreg. Mai mult, în 1905, când Luca avea doar şapte ani, mama sa, „socotind că eu, fără posibilitate de a moşteni pământ, nu am alte perspective rămânând în sat decât de a deveni argat, m-a băgat la orfelinatul de la Sibiu". Băiatul, care a stat şase ani la orfelinatul catolic Maria Tereza din Sibiu, având, se pare, de pe atunci o fire mai temperamentală, nu s-a putut obişnui niciodată cu regulile foarte stricte din instituţie, ceea ce i-a atras numeroase pedepse („am flămânzit mult şi am fost bătut şi mai mult, aproape zilnic, datorită nesupunerii mele disciplinei militare a orfelinatului"). Va urma, totuşi, şase clase primare la internat[CCCLII].

în 1910 a fost luat din orfelinat de proprietarul sas al unui mic atelier de lăcătuşerie din Sibiu, unde a devenit ucenic. Nu a fost însă o mare schimbare în bine, întrucât şi aici era deseori bătut de patronul său, care, pe deasupra, l-a şi concediat cu puţin timp înainte de a-şi susţine proba pentru a putea obţine calificarea de lăcătuş. De altfel, era o practică destul de curentă a micilor meseriaşi din acea perioadă – să se folosească intens de doi-trei ucenici, iar când aceştia aveau dreptul să devină calfe, să îi concedieze şi să îi înlocuiască cu alţi ucenici. Nu întotdeauna

---

CCCLIIVasile Luca va fi lipsit pentru totdeauna de un sprijin real din partea familiei, întrucât în 1906, când a murit şi tatăl său vitreg, mama sa s-a recăsătorit, dar cu un ţăran sărac, ce mai avea şi patru copii dintr-o căsătorie anterioară, cu care a avut alţi patru copii. Luca arăta că „această familie ţărănească mare [cu 13 copii – n.m., L.P.] ducea viaţa greu". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 244.

aserţiunile ideologice marxist-leniniste referitoare la exploatarea în capitalism erau lipsite de acoperire. Pe lângă bătaia pe care a încasat-o din plin în pofida vârstei fragede, Luca va cunoaşte şi abuzurile relaţiilor profesionale capitaliste ale vremii.

Plecat din Sibiu şi lipsit de un certificat de calificare, precum şi de orice alt sprijin, Luca nu a găsit altă posibilitate de a-şi câştiga traiul decât aceea de a munci ca hamal în gara din Braşov. Aşa se şi explică de ce, în august 1915, imediat după ce a împlinit 17 ani şi a putut să se înroleze, s-a înscris voluntar în armata austro-ungară, unde măcar avea certitudinea unei solde sigure şi a asigurării hranei şi uniformei, în trupele austro-ungare a luptat pe mai multe fronturi, în Rusia, România, Italia şi Albania[1]. în octombrie 1918, când trupele austro-ungare erau deja în disoluţie şi în pragul înfrângerii, a dezertat şi s-a întors acasă.

Sfârşitul anului 1918 şi prima jumătate a anului 1919 au constituit însă o perioadă plină de frământări în Transilvania – politice, militare, dar şi sociale. Transilvania şi-a proclamat autodeterminarea şi unirea cu România; la Budapesta s-a instalat guvernul bolşevic Bela Kun, ce dorea recucerirea provinciei, iar în anumite zone ţăranii săraci şi muncitorii se revoltau şi atacau proprietăţile marilor moşieri sau ale burgheziei. Nevoia de ordine a determinat apariţia mai multor grupări paramilitare locale, de regulă maghiare, ce au fiinţat până în vara lui 1919, când trupele române au preluat controlul total asupra întregului teritoriu al ţării. Vasile Luca, deja obişnuit cu viaţa de front, s-a alăturat şi acestor formaţiuni, solda fiind destul de consistentă, aspect la care se adăuga şi lipsa altor alternative reale de a obţine vreun venit.

în octombrie 1918, el s-a înscris în Garda Naţională din comuna Lemnia, formaţiuni de acest tip constituindu-se în majoritatea comunelor din zonă. După aproximativ două luni, „la îndemnul unui ofiţer care a venit în comuna noastră [...] am plecat, împreună cu vreo 80 de tineri, la Cluj, înrolându-ne ca voluntari în «Divizia Secuiască»”. Având experienţa frontului, a fost numit sergent armurier şi a participat la diverse acţiuni, precum strângerea armelor de la demobilizaţi sau asigurarea pazei în Satu Mare şi Nagykăllb. De asemenea, unitatea în care activa a trecut la dizolvarea sovietelor locale, având şi ciocniri cu detaşamentele roşii maghiare[CCCLIII] [CCCLIV]. Pentru o scurtă

CCCLIIIStelian Tănase, *Clienţii lu' Tanti Varvara. Istorii clandestine,* Humanitás, Bucureşti, 2005, p. 131.

CCCLIV ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 168, ff. 67-68.

perioadă, în aprilie 1919, în contextul ofensivei sovietice pe Nistru, ce încerca să facă joncţiunea cu Bela Kun, a dezertat din Divizia Secuiască şi a luat contact cu bolşevicii maghiari, dar aceştia au refuzat să îl primească, dat fiind trecutul său, astfel încât a revenit la formaţiunea din care a plecat[CCCLV]. în mai 1919,

CCCLVStelian Tănase, *op. cit.,* p. 131.

unitatea sa a fost dezarmată de trupele române ce avansau spre Budapesta, iar Luca a fost închis într-un lagăr din Braşov, de unde a evadat.

Implicarea politică

în septembrie 1919 a reuşit să se angajeze ca lăcătuş mecanic la Depoul Atelierelor CFR Braşov. Va urma o perioadă de câţiva ani în care Luca va cunoaşte şi plăcerile vieţii. Tânăr, lipsit de obligaţii şi având un venit constant, frustrat de lungii ani de lipsuri, se va lansa în numeroase petreceri, consum de alcool şi aventuri cu femei. în unele dintre aceste momente, mai ales când era în stare de ebrietate, va avea şi scurte „puseuri naţionaliste", ce constau în participarea, alături de alţi muncitori maghiari, la încăierări cu muncitorii români, aflaţi toţi în aceeaşi stare euforică[1]. Pe 10 noiembrie 1920 a fost chemat pentru satisfacerea stagiului militar (în cadrul statului român), dar nu s-a prezentat, probabil considerând că a stat suficienţi ani în armată, astfel încât peste 10 zile a fost declarat „nesupus la încorporare", fără a urma însă vreo consecinţă directă asupra sa.

Viaţa de petrecăreţ se va sfârşi în 1922, când s-a căsătorit. S-a prezentat chiar şi la încorporare, dar după numai cinci săptămâni a părăsit unitatea, pe 7 mai 1922 fiind declarat dezertor[CCCLVI] [CCCLVII]. Nici de această dată gestul său nu a determinat vreo reacţie concretă din partea autorităţilor, conştiente, probabil, de ridicolul situaţiei – perfect legale însă – de a chema pentru satisfacerea stagiului militar o persoană ce luptase pe front timp de aproape cinci ani.

Schimbarea radicală a stilului de viaţă i-a permis lui Luca să-şi îndrepte privirile către activitatea politică şi sindicală. în acelaşi an, 1922, se va înscrie în PCdR. Apetenţa pentru viaţa politică şi

---

CCCLVI ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 13, f. 160.

CCCLVIIANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Ccmunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 3695, f. 191.

pentru lupta sindicală nu era însă o noutate. Imediat după ce s-a angajat la Depoul CFR Braşov, el s-a înscris în sindicat şi apoi în Partidul Socialist din Ţara Bârsei. Opţiunea sa de stânga s-a manifestat aşadar de foarte

devreme, participarea la acţiuni militare contra regimului Béla Kun fiind pur conjuncturală şi determinată de interese financiare. în opinia noastră, argumentul determinant pentru aderarea la partid a fost legat de greutăţile materiale şi profesionale ale vieţii de muncitor din acea perioadă. De asemenea, priza pe care o avea în rândul muncitorilor la şedinţele sindicale, când, în sfârşit, reuşea să se evidenţieze, l-a atras către activismul sindical. Probabil că, maghiar fiind, a contat şi acceptarea de către PCdR a teoriilor Cominternului privind dreptul Transilvaniei la autodeterminare. Cu siguranţă că Vasile Luca nu a fost foarte fericit în iarna lui 1918, când a devenit cetăţean român. Credem însă că el nu a fost niciodată stăpânit de un naţionalism prea pronunţat. în definitiv, absolutismul dualist austro-ungar nu-i adusese prea multe avantaje în trecut.

Vasile Luca a fost atras în PCdR de Ştefan Foriş, care în 1922 conducea redacţia ziarului în limba maghiară *Előre.* Foriş l-a pus apoi în contact cu Elek Köblös, aflat în plină tentativă de preluare a conducerii partidului. Luca s-a alăturat acestei tabere a maghiarilor, opţiune ce-i va asigura o rapidă ascensiune în partid, aceasta însă şi pentru că s-a dovedit a fi foarte util. în 1923 a fost ales preşedinte al organizaţiei locale PCdR Braşov. în iunie 1924, Luca a pus la dispoziţia grupului Köblös locuinţa părinţilor săi din Lemnia, unde Köblös a organizat o conferinţă clandestină cu susţinătorii săi, în care a fost pregătit proximul Congres al IlI-lea al PCdR, desfăşurat la Viena. în cadrul congresului, Köblös l-a înlocuit pe Gheorghe Cristescu-Plăpumaru la conducerea PCdR[1].

La Congresul al IlI-lea s-a decis şi înfiinţarea de organizaţii regionale ilegale ale PCdR, conduse de secretari regionali. Pe 1 iulie 1924, pentru contribuţia la victoria sa în cursa pentru şefia partidului, Köblös l-a recompensat pe Luca cu funcţia de secretar al Comitetului Regional Braşov al PCdR. El răspundea de activitatea comunistă din judeţele Braşov, Trei Scaune, Târnava Mică, Sibiu şi Hunedoara şi din Valea Jiului. Iar Luca a trecut imediat la treabă: „am reorganizat partidul şi UTC în localităţile Braşov, Sibiu, Mediaş, Sf. Gheorghe şi Valea Jiului, Petroşani, Vulcan şi Lupeni, pe formele noi de organizare, în condiţiile

luptei ilegale”[CCCLVIII CCCLIX].

CCCLVIII Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2001, p. 154.

CCCLIX ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 262.

L-a surprins mai ales aderenţa foarte mare pe care partidul o avea printre minerii din Valea Jiului, unde „pur şi simplu nu eram în stare să opresc creşterea necontrolată a organizaţiei ilegale a partidului. Muncitorii voiau să intre în partid în masă, ca la sindicate”[1].

Pe lângă intensa activitate organizatorică depusă în regionala pe care o conducea, Luca a reuşit să câştige şi încrederea deplină a liderului PCdR. După scoaterea partidului în afara legii, Koblos a optat să se ascundă lângă Braşov, desigur şi pentru că avea numeroase relaţii în rândul maghiarilor din zonă.

Manifeste, manifeste...

în toamna anului 1924, CC al PCdR a hotărât organizarea unei acţiuni propagandistice de anvergură, şi anume o răspândire masivă de manifeste în întreaga ţară, ce trebuia să se desfăşoare concomitent în noaptea de 14/15 decembrie 1924. Manifestul era intitulat „Jos robia economică politică naţională” şi, conform lui Luca, era „un manifest de program de luptă al PCdR”. Sarcina lui era de mare importanţă: asigura traducerea corectă a manifestului în limba maghiară şi organiza tipărirea şi expedierea duplicatelor în întreg Ardealul. A reuşit însă să se achite de însărcinările primite: „Atât tipărirea manifestelor, cât şi expedierea lor au fost îndeplinite cu succes. Numai un singur transport a căzut, în seara nopţii în care trebuiau împrăştiate manifestele”. Pentru a scăpa de o eventuală arestare, a plecat din Braşov chiar în noaptea acţiunii, ascunzându-se în comuna Lemnia, unde locuia atunci mama sa. îmbătat de succes, a comis însă o eroare majoră: a luat cu el mai multe zeci de manifeste, pe care le-a răspândit noaptea prin sat cu ajutorul fraţilor săi. Iar într-o localitate rurală era practic imposibil ca autorii unei asemenea acţiuni să poată scăpa neobservaţi. A fost arestat chiar în acea noapte de Jandarmerie şi doar „datorită îndemânării mamei, manifestele ce le-am avut în casă la mama n-au fost găsite”[CCCLX CCCLXI].

Alături de el au mai fost arestaţi şi alţi lideri locali şi zonali ai

---

CCCLX *Ibidem.*

CCCLXI *Ibidem,* f. 263.

PCdR (din aria regionalei pe care o conducea) implicaţi în răspândirea manifestelor: Ion Cloţan, Ludwig Klein, Teodor Munteanu, Iosif Ilieş, Barbara Ilieş ş.a. în total, au fost arestate circa 200 de persoane din regionala condusă de Luca.

Chiar din ziua arestării, Luca va cunoaşte din plin „metodele" de anchetă din acea perioadă ale Siguranţei din Braşov. în 1926, într-o petiţie adresată autorităţilor, el scria:

> La 15 dec. [1924] am fost adus la Siguranţa din Braşov şi de la ora 12 am fost bătut cu pumnii şi o bucată de lemn de şeful Siguranţei, de cumnatul inspectorului şi de un agent necunoscut. Eram ameninţat de ei că voi fi aruncat în fântână sau după sistemul spânzurat sau lovit până la moarte. La ora 4 mi-au fost legate mâinile la spate şi aceasta atât de tare că nu le puteam mişca. De la ora 7 la 9 am fost lovit [...]. La Braşov am fost silit să semnez o declaraţie de al cărei conţinut nu am idee. Am fost la închisoarea militară fără mandat, cu toate că în Braşov nu-i stare de asediu. Şi aci am fost bătut şi maltratat şi ţinut în carceră 24 de ore[1].

Nu a rezistat mult acestui tip de „anchetă", de a doua zi începând deja să recunoască mai multe date concrete („am spus să nu mai fiu bătut că voi recunoaşte tot"). Astfel, a arătat că a predat Ilonéi Antal Bacsó două scrisori adresate lui Köblös. Siguranţa a arestat-o imediat pe fată, care însă a declarat că nu ştie nimic de conducătorul PCdR, moment în care „am fost bătută foarte tare, trasă de păr pe jos". La ţipetele ei, Luca, anchetat într-un birou alăturat, i-a transmis Siguranţei să o lase în pace, pentru că va indica el unde se ascundea Köblös[CCCLXII] [CCCLXIII]. Locuinţa conspirativă a lui Köblös nu era alta decât casa părinţilor Ilonéi. Köblös nu a fost însă descoperit de Siguranţă, el plecând între timp din Braşov. De asemenea, Luca a recunoscut că el a organizat răspândirea manifestelor la Târgu-Mureş, Arad, Oradea, Cluj şi în Valea Jiului.

Pactul cu Siguranţa

„Căderea" lui Luca nu a dus însă la arestarea lui Köblös, nefiind exclusă nici posibilitatea ca Luca – posibil în conivenţă prealabilă cu şeful PCdR[CCCLXIV] – să-şi fi propus ca în caz de arestare să

CCCLXII ANIC, fond 96, dosar 6556, f. 124.

CCCLXIII ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 168, f. 69.

CCCLXIV conducătorului partidului. în cazul unei înţelegeri

reziste preconizatelor

prealabile, fiind sigur că Elek Köblös va fugi imediat ce el a fost arestat, putea oferi Siguranţei o informaţie considerată foarte importantă, dar în realitate lipsită de valoare, fiind tardivă, pentru a reuşi în schimb să nu divulge tipografia ilegală. în plus, Luca nu a indicat direct ascunzătoarea lui Köblös, ci numele Ilonéi Bacsó, fiind convins că acesta va fugi imediat după arestarea ei, dacă nu o făcuse până atunci. Un alt argument în sprijinul ideii că Luca a oferit Siguranţei o informaţie inutilizabilă este şi acela că Elek Kcblös nu i-a reproşat niciodată lui Luca trădarea locaţiei sale, ceea ce ar fi făcut în mod cert dacă ar fi considerat că existase un pericol real de a fi arestat.

1. Ion Heigl, implicat şi el în proces, susţinea că „CC a aprobat această fugă din proces, cu condiţia că toţi membrii trebuie să părăsească ţara". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 168, f. 107.

bătăi cel puţin 24 de ore, pentru a-i oferi lui Köblös timpul necesar să plece din zonă. în plus, Luca nu a indicat nici locaţia tipografiei clandestine, evitând astfel confiscarea acesteia. De asemenea, el nu a oferit numele nici unei alte persoane implicate în tipărirea şi răspândirea manifestelor.

A fost cercetat la Siguranţa din Braşov timp de patru zile, după care a fost înaintat la Bucureşti, fiind încarcerat la Jilava în aşteptarea procesului. Nu după mult timp, ca efect al unei greve a foamei în care au intrat arestaţii, instanţa a luat decizia de a-i judeca pe acuzaţi în stare de libertate, astfel încât ei au ieşit din detenţie. Procesul a început în aprilie 1925, iar Luca a participat la primele şedinţe. Când se apropia emiterea sentinţei, Marcel Pauker le-a cerut lui Luca şi altor 16 „acuzaţi mai grav" să nu se mai prezinte la proces, existând temerea că vor fi condamnaţi la închisoare. Pauker le-a indicat celor în cauză să se ascundă, dându-le de înţeles că le va asigura plecarea în URSS[1]. Prin urmare, pe 3 iunie 1925, cei 17 au fugit din Bucureşti, motiv pentru care instanţa i-a condamnat în contumacie la 10 ani de închisoare.

în aşteptarea momentului în care urma să fie trimis în URSS, Luca s-a ascuns în comuna Comandău, în locuinţa uneia dintre surorile sale, unde a stat circa trei luni. La sfârşitul lui august 1925 a fost însă descoperit de Jandarmerie şi arestat, fiind apoi înaintat Siguranţei din Braşov, care urma să îl trimită în detenţie pentru a-şi executa pedeapsa de 10 ani. Anchetatorii Siguranţei au încercat să îl sperie cu perspectiva de a-şi petrece tinereţea în temniţă, pentru ca apoi să profite de căderea sa psihică şi să îl recruteze ca informator:

> în timpul cercetărilor, cei care mă anchetau au început să-mi arate în ce hal sunt, că sunt condamnat la 10 ani, mă aşteaptă închisoarea şi nu am nici o perspectivă de viitor. îmi arătau că pot să scap dacă spun tot adevărul.

Iar tactica lor a dat rezultate, întrucât Luca deja era nemulţumit de lipsa oricărui ajutor din partea partidului:

> Cât timp eram ascuns, eram într-o stare de demoralizare pentru faptul că nu am avut niciun sprijin din partea mişcării, deşi înainte era vorba să mă ajute şi chiar să mă trimită în străinătate [...]. în acest timp, am scris o scrisoare, care a fost transmisă lui Fridman, prin soţia mea, în care am arătat situaţia în care mă găsesc, însă la care nu am primit răspuns concret, ci numai promisiuni.

în plus, Luca era nemulţumit că primise o condamnare atât de mare tocmai pentru că ascultase indicaţiile conducerii PCdR de a nu se prezenta la proces, iar apoi fusese uitat. După cum recunoaşte, „toate acestea rn-au determinat să izbucnesc în plâns", prilej care nu a fost ratat de angajaţii Siguranţei din Braşov: „mi-au spus că dacă vreau să scap mai uşor, să dau relaţii despre persoanele din mişcarea muncitorească". Crezând probabil că va fi pus repede în libertate, se pare că Luca a acceptat să devină informatorul Siguranţei, urmând să furnizeze date despre comuniştii pe care îi va întâlni în detenţie[CCCLXV].

Ulterior, la începutul anilor 1950, în ancheta Securităţii, Luca a recunoscut că a fost recrutat de Dumitru Zahiu, şeful Siguranţei din Braşov, care apoi l-ar fi înaintat lui Teodor Bănciulescu, subinspector general al Siguranţei. Luca urma să-i furnizeze lui Bănciulescu informaţii referitoare la deţinuţii comunişti de la Jilava, unde a fost închis. Conform afirmaţiilor sale, i-a transmis lui Bănciulescu – prin intermediul căpitanului Popescu, ajutorul comandantului închisorii – date despre un grup de spioni cu care se afla în celulă. După circa două-trei luni, ofiţerul Popescu a fost transferat, „iar eu n-am mai dat niciun fel de informaţii Siguranţei". în acest timp, Luca deja activa în colectivul comunist, despre care însă nu a comunicat nimic

---

CCCLXV ACNSAS, dosar 148, voi. 4, ff. 68-69.

Siguranţei, ceea ce dovedeşte că nu a fost în mod real un agent care să dăuneze mişcării. Spionii amintiţi nu erau comunişti, aşa că denunţarea lor nu avea cum să afecteze PCdR.

Informator, dar şi activist...

Ancheta Securităţii din 1952-1954, chiar dacă s-a soldat cu obţinerea unor „recunoaşteri" false din partea lui Vasile Luca şi a altor „martori", a scos la iveală şi anumite elemente care certifică existenţa unor legături între cel anchetat şi mai mulţi foşti şefi de Siguranţă (Dumitru Zahiu – şeful Siguranţei Braşov, Vintilă Ionescu – inspector general al Siguranţei şi Teodor Bănciulescu – subinspector general al Siguranţei). Mai mulţi foşti angajaţi ai Siguranţei, precum Ioan Munteanu, Septimiu Voinea sau Petre Durghiu, au arătat că îl cunoşteau bine pe Vasile Luca, întrucât îl văzuseră de mai multe ori în birourile şefilor lor sau îl duseseră la aceştia. De asemenea, chiar şi în declaraţiile sale mincinoase, Luca oferea totuşi numeroase detalii referitoare la angajaţii Siguranţei, ceea ce demonstrează că discutase de mai multe ori cu aceştia. Desigur, doar pe baza acestor aspecte nu se poate trage concluzia că Luca ar fi fost informatorul Siguranţei, dar credem, totuşi, că a existat o formă de colaborare între cele două părţi.

În opinia noastră, după căderea psihică din 1925, Luca a încercat, pentru o scurtă vreme, să lase Siguranţei impresia că era un informator onest, oferind anumite date minore, în timp ce, în realitate, ascundea exact informaţiile cele mai valoroase, iar din 1926 a încetat cu totul orice formă de colaborare. Ne bazăm în această aserţiune şi pe memoriul trimis în 1957 de Luca lui Gheorghiu-Dej, despre care considerăm că este mult mai veridic decât majoritatea declaraţiilor date în ancheta Securităţii. În acest document, Luca recunoaşte că, după ce a fost condamnat în contumacie la 10 ani, s-a speriat şi a semnat un angajament cu inspectorul Zahiu, dar susţine că

> nu am provocat nici o cădere şi nu am îndeplinit dorinţa Siguranţei, ci am folosit răgazul câştigat prin compromisuri cu Siguranţa pentru activitate pe linie revoluţionară [...]. A fost un joc ticălos, perfid, dar atunci am văzut altfel şi am crezut că voi putea înşela mai mult timp Siguranţa[CCCLXVI].

CCCLXVI Stelian Táñase, *op. cit.,* p. 135.

După arestare, Luca a depus o cerere de rejudecare a cauzei, pentru a-şi putea exercita dreptul la apărare. în aşteptarea procesului, Luca a fost închis la Jilava, unde a muncit ca bucătar sau a lucrat la confecţionarea

de tabachere şi diverse obiecte din lemn. în acelaşi timp, a fost încadrat în colectivul comunist, reuşind ca în scurt timp să fie cooptat în conducerea acestuia. însă, în 1926, unul dintre deţinuţii comunişti, Nicolae Marian, supărat că a fost criticat de Luca, l-a acuzat pe acesta că era agent al Siguranţei. Luca s-a pus imediat la dispoziţia organizaţiei, cerând să se cerceteze acest aspect. El a declarat că „s-a scris scrisoare în afară pentru a lămuri această problemă, la care s-a răspuns din afară, nu ştiu din partea cărui organ de partid, că mi se recunoaşte calitatea de membru de partid şi atitudinea mea la Siguranţă este cunoscută". Se pare că ancheta internă a fost condusă de Marcel Pauker, dar aceasta nu a stabilit nimic compromiţător la adresa lui Luca.

într-una dintre declaraţiile sale, Luca descrie şi modul cum a fost cooptat în conducerea deţinuţilor comunişti de la Jilava:

> Eu am dus o activitate vastă în cadrul colectivului de comunişti [...]. Din anul 1926 am fost artelnicul colectivului, apoi în conducerea colectivului şi chiar secretarul colectivului şi al celulei de partid. La început, în conducerea colectivului eram mai mulţi, colectivul fiind mai mare, apoi, când colectivul s-a redus, am fost mai puţini în conducere, iar în ultimul timp eram numai cinci, şi anume Boris Ştefanov, Ilieş, Zaharescu, Barbu, Guya şi eu. Eu am cucerit încrederea colectivului prin munca ce am dus, prin învăţătură, prin atitudinea faţă de diferite probleme politice, faţă de oportunismul din mişcarea sindicală, lichidatorismul din partid, împotriva lui Marian, care mergea pe linia spargerii unităţii colectivului şi a supunerii faţă de măsurile luate de administraţia închisorii[1]

între timp, autorităţile au constituit un grup din şase comunişti arestaţi în cauze separate, printre care se afla şi Luca, trimiţându-i pe toţi în judecată pentru activitate în favoarea PCdR. Liderul grupului era Boris Ştefanov, viitorul secretar general al PCdR, care fusese arestat pe 5 august 1926 şi trimis în judecată pentru „ultraj la adresa guvernului"[CCCLXVII CCCLXVIII]. Vasile Luca, losif Ilieş şi losef Guya fuseseră arestaţi la Braşov în decembrie 1924, pentru răspândirea de manifeste comuniste, dar

---

CCCLXVII ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, ff. 95-96.
CCCLXVIII ANIC, fond 96, dosar 6556, f. 80.

apoi nu se prezentaseră la proces – conform indicaţiilor primite de la conducerea PCdR – şi fuseseră condamnaţi în contumacie, iar acum cereau reluarea procesului. Lor li s-au alăturat Barbu Zaharescu (născut Bernardt Zuckerman), secretarul Comitetului Regional UTCdR Galaţi,

arestat în septembrie 1925, precum şi Liza Dijur. Toţi şase erau acuzaţi de Consiliul de Război al Corpului II Armată de „crimă contra siguranţei statului, fapt prevăzut şi penat de art. 67, 69 CPC comb. cu art. 258 CJM şi art. 3 din Legea stării de asediu”.

în aşteptarea începerii procesului, Boris Ştefanov citea şi scria intens pentru pregătirea acestuia. Conducerea PCdR ţinea legătura cu el prin intermediul lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi al lui Nicolae Popescu-Doreanu[1].

La începutul lui octombrie 1926, Vasile Luca – aflat deja în arest de 13 luni – şi Iosif Ilieş i-au solicitat comisarului regal să fie puşi în libertate până ce li se judecă recursul. în baza rapoartelor primite de la Siguranţă, cererea lor a fost respinsă, apreciindu-se că promisiunea lor de a se prezenta la proces nu prezenta „nicio garanţie, deoarece atunci când au fost eliberaţi au fugit chiar în timpul judecării procesului”[CCCLXIX] [CCCLXX]. Peste două luni, pe 21 decembrie 1926, după ce a trecut un nou termen de judecată, cei doi înaintează o nouă cerere similară prim-comisaru- lui regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată. Luca îşi motiva în felul următor solicitarea:

> Procesul meu, care fusese fixat pentru ziua de 18 decembrie, s-a amânat din nou din cauza lipsei martorilor. Deoarece eu mă aflu de 17 luni în prevenţie şi nu pot fi eu făcut răspunzător de amânarea procesului, deoarece sunt un muncitor cu familie şi domiciliu stabil şi prezint suficientă garanţie morală că mă voi prezenta la proces, vă rog să dispuneţi punerea mea în libertate până la noul termen de judecată[CCCLXXI].

Pe 17 mai 1927, procesul a fost iarăşi amânat, la cererea acuzării, motivele invocate fiind că Barbu Zaharescu „este trimis la Consiliul de Război Chişinău pentru judecarea altui proces”, iar Liza Dijur nu s-a prezentat la proces. Solicitarea acuzării a fost susţinută imediat şi de apărare, ce avea tot interesul ca judecata să tergiverseze, oferind astfel noi temeiuri pentru proteste legate de prelungirea perioadei de arest preventiv până

CCCLXIX ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 101.
CCCLXX ANIC, fond 96, dosar 6556, f. 78.
CCCLXXI ANIC, dosar 6557, voi. 1, f. 6.

la pronunţarea unei sentinţe. De altfel, ilustrativ pentru „celeritatea” cu care se judeca cauza e faptul că instanţa nu a stabilit nicio dată concretă până la care procesul era amânat, autorităţile fiind, foarte probabil, mulţumite că cei cinci erau menţinuţi în

închisoare, neprezentând prea mare importanţă dacă ei erau deţinuţi în arest preventiv sau pentru executarea unei sentinţe.

Prelungirea detenţiei preventive i-a determinat pe Vasile Luca şi Boris Ştefanov, la iniţiativa primului, să facă pregătiri pentru a evada de la Jilava, ei reuşind să câştige bunăvoinţa santinelelor. Planul nu a fost însă pus în aplicare, deoarece conducerea PCdR, contactată de Ştefanov, nu a răspuns dacă poate să le asigure scoaterea clandestină din ţară[1].

Trecerea timpului fără ca procesul să înainteze în mod real şi conştientizarea faptului că autorităţile nu-i vor pune niciodată în libertate până la pronunţarea unei sentinţe i-au determinat pe cei cinci să schimbe tactica şi să ceară grăbirea judecăţii.

Pe 4 august 1927, ei au înaintat o petiţie comună prim-comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată, în care arătau că sunt în prevenţie de peste doi ani şi că până în acel moment nu se stabilise vreo dată pentru reluarea procesului. Nici măcar nu mai cereau punerea temporară în libertate, vizând doar remedierea abuzului: „vă rugăm să binevoiţi a dispune grabnica fixare a termenului procesului şi judecarea lui”. Petiţia, ce viza şi evidenta încălcare a legalităţii, combinată cu protestele de afară pe aceeaşi temă, şi-a făcut efectul destul de rapid: pe 18 august 1927 comandantul Corpului II Armată aprobă reluarea procesului, acesta începând peste o săptămână, în data de 26 august 1927.

Cu toate că timpul avut la dispoziţie de PCdR pentru pregătirea procesului a fost foarte scurt – cel mai probabil termenul a fost stabilit intenţionat de autorităţi în acest scop –, juriştii partidului au reuşit să se mobilizeze, chiar dacă încă nu aveau o prea mare experienţă. Până atunci, cu excepţia „procesului din Dealul Spirii” şi a celui nefinalizat al lui Tcacenco din 1926, nu existaseră alte procese mai importante în care să fie implicaţi comunişti, liderii PCdR reuşind să evite să compară în faţa instanţelor de judecată şi preferând să se ascundă sau să plece din ţară. Avantajul apărării era însă că beneficia de indicaţiile Cominternului referitoare la pregătirea juridică, politică şi agitatorică a unui proces, astfel încât s-a aplicat o schemă regăsită apoi practic în toate procesele interbelice ale PCdR:

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 108.

chemarea unui număr foarte mare şi diversificat de martori (de la lideri politici de anvergură – indiferent de partidul din care făceau parte, fără a lipsi, desigur,

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 108.

cei cu vederi de stânga – la simpli muncitori, al căror rol era să denunţe „exploatarea" la care erau supuşi de stat şi patronat), depunerea con tinuă de cereri de contestare a instanţelor, încercări de amânare a cauzelor, indicarea unor martori foarte greu sau chiar imposibil de adus (deţinuţi politici sau chiar ilegalişti fugiţi din ţară) etc. în paralel, se ducea o intensă campanie mediatică în favoarea inculpaţilor şi de denunţare a abuzurilor autorităţilor (multe dintre ele reale), purtată atât în ţară, cât şi în străinătate.

Pentru termenul din 26 august, apărarea a solicitat prezenţa a 178 de martori, reprezentând o paletă foarte diversificată. în primul rând, se regăseau personalităţi politice de prim rang ale ţării: Ionel Brătianu – preşedintele Consiliului de Miniştri, Alexandru Averescu, Nicolae lorga,

I. G. Duca – ministrul de Interne, Alexandru Vaida-Voevod, Romulus Voinescu, C. Garoflid, Ion Petrovici, Constantin Argetoianu – ministrul Agriculturii, Grigore Gafencu ş.a. Apoi, mai mulţi generali ai armatei române (Nicoleanu, Răşcanu, Mărdărescu). Lor li se adăugau oameni politici şi intelectuali cu vederi de stânga: Constantin Stere, N.D. Cocea, Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, L. Gherteler, I. Mirescu, Emil Socor ş.a. Nu putea lipsi nici publicistul C.G. Costa-Foru, a cărui pană – bine stipendiată de Comintern – denunţa încă din 1925 *Abuzurile şi crimele Siguranţei Generale a Statului*[CCCLXXII]. Nu erau omişi nici comuniştii aflaţi în detenţie la Doftana, Aiud sau Jilava, ştiindu-se foarte bine că aducerea acestora în instanţă – mai ales într-un număr mare – nu se putea face cu uşurinţă, autorităţile temându-se ca PCdR să nu profite pentru a le organiza evadarea. Regăsim şi nume de lideri ai PCdR din ilegalitate, precum Elena Filipovici (secretară a CC al UTCdR între 1923 şi 1925) sau Imre Aladar (secretar general al CGSU).

Desigur, într-un timp atât de scurt, martorii nu aveau cum să fie prezenţi, nereuşindu-se nici măcar înştiinţarea lor de a compărea în faţa instanţei. în consecinţă, procesul a fost din nou amânat, nici de această dată nefiind indicată o dată concretă de reluare a sa. Abia pe 17 octombrie 1927, prim-comisarul regal, locotenent-colonelul Câmpineanu, a stabilit noul termen de

---

CCCLXXII Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 81.

judecată pentru 28 octombrie 1927. Apărarea propunea iarăşi 188 de martori, în general aceiaşi din luna august. Iar povestea s-a repetat identic: termenul acordat fiind restrâns, martorii nu au putut fi convocaţi şi lipsa lor a dus la o nouă amânare, pentru 14 decembrie 1927.

Ilegalitatea şi abuzul fiind străvezii, PCdR a declanşat o amplă campanie mediatică şi protestatară de acuzare a autorităţilor, solicitându-se totodată punerea în libertate a celor „judecaţi". întreaga acţiune a fost orchestrată, sub coordonarea Cominternului, de la Viena, unde se afla în acea perioadă sediul Biroului Politic al CC al PCdR, responsabil fiind Marcel Pauker, care activa acolo pe linia Ajutorului Roşu. Pauker şi-a desfăşurat campania protestatară şi agitatorică pe mai multe grupuri şi medii ţintă, mesajele diferind în funcţie de situaţie. Astfel, în străinătate şi în mediile intelectuale, acesta a dus o intensă campanie de eliberare a lui Boris Ştefanov, liderul procesului, urmând astfel tactica Cominternului de a impune arenei mediatice şi intelectuale europene nume ce se doreau a fi de referinţă, pentru a exemplifica curajul unor persoane în a se opune „claselor exploatatoare" şi abuzurilor autorităţilor. în ţară, mai ales printre muncitori – categoria socială ţintă a PCdR – au fost promovate numele lui Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya, contându-se pe crearea empatiei în rândul acestei categorii sociale faţă de soarta colegilor lor. Pe 31 octombrie 1927, ministrului Justiţiei i-au fost adresate mai multe memorii identice prin care se cerea „eliberarea muncitorilor" Luca, Ilieş şi Guya, aflaţi în prevenţie de peste doi ani. Memoriile se încheiau într-o notă protestatară, de altfel perfect legitimă, abuzul autorităţilor fiind evident: „Ceea ce se petrece cu ei este o ilegalitate fără seamăn. Noi protestăm împotriva acestei ilegalităţi, cerem stingerea procesului şi imediata lor eliberare"[CCCLXXIII]. Memoriile sunt semnate de zeci de persoane, aproape integral muncitori maghiari, destul de firesc, din moment ce aceia pentru care se cerea eliberarea erau muncitori etnici maghiari.

Acesta era însă şi principalul impediment pentru care campaniile mediatice în favoarea inculpaţilor nu aveau cum să aibă prea mult succes: nici unul dintre cei acuzaţi nu era etnic român, iar unii (printre care şi Luca) nici măcar nu cunoşteau bine limba română. în plus, toţi aparţineau unui partid în ale cărui acte programatice nu doar că nu se recunoştea integritatea teritorială a României, dar chiar se milita pentru autodeterminarea unor regiuni.

La iniţiativa lui Barbu Zaharescu, cei cinci inculpaţi au

CCCLXXIII ANIC, fond 96, dosar 6557, ff. 412-420.

declarat şi o grevă a foamei, protestând „pentru menţinerea regimului politic, pe care administraţia încerca să-l transforme în regim de drept comun”. Deşi acţiunea lor a fost puternic popularizată de campania PCdR de afară, aceasta nu a sensibilizat conducerea penitenciarului, astfel încât

ei au fost nevoiţi să renunţe, enunţând totuşi „o declaraţie în care menţionam că prin încetarea grevei nu înţelegem să renunţăm la regimul ce am avut înainte”[1].

între timp, procesul se desfăşura exact în aceeaşi notă ca în întreg anul 1927. La termenul din 14 decembrie 1927, când Ştefanov urma să fie apărat de Lucreţiu Pătrăşcanu, completul (compus din colonelul Filip – preşedinte, respectiv maiorul D.I. Georgescu, maiorul A. Velcescu şi căpitanul Ştefan Ştefănescu – membri) nu a putut decât să constate că sunt „lipsă 112 martori”. Prin urmare, „având în vedere că apărarea nu renunţă la martorii lipsă, cerând a fi aduşi cu mandat de aducere”, instanţa „cu unanimitate de voturi, dispune amânarea procesului pentru altă dată, când se va fixa [din nou, cauza este lăsată în suspensie nedefinită – n.m., L.P.] şi aduce martorii lipsă cu mandat de aducere”[CCCLXXIV CCCLXXV].

Procesul şi dezbaterile

Până la urmă, campania protestatară a PCdR şi a Cominternului şi-a atins parţial scopul. Nu se va obţine eliberarea fără judecată a inculpaţilor, un obiectiv de altfel iluzoriu, dar măcar autorităţile au fost forţate să emită o sentinţă. Continuarea jocului abuziv al amânării la nesfârşit a cauzei nu mai era profitabilă pentru guvernanţi, deoarece nu făcea decât să ofere argumente PCdR în faţa opiniei publice că nevinovăţia inculpaţilor ar fi fost, într-adevăr, reală. Pe 25 ianuarie 1928 s-a fixat termenul de 30 ianuarie 1928, când, în sfârşit, se va emite o sentinţă.

înaintea începerii procesului, Luca a fost dus la Siguranţă, unde a fost presat să recunoască declaraţiile făcute în decembrie 1924, rea- mintindu-i-se probabil şi angajamentul de colaborare pe care şi-l luase faţă de Zahiu. Acest nou abuz a fost imediat folosit de PCdR în campania mediatică:

CCCLXXIV ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 168, f. 103-104.

CCCLXXV ANIC, fond 96, dosar 6557, voi. 1, f. 27.

conducerea colectivului a anunţat în afară, pentru care s-au organizat acţiuni de protest împotriva metodelor folosite de Siguranţă, de a scoate deţinuţii politici din închisoare pentru cercetări la Siguranţă[CCCLXXVI].

CCCLXXVI *Ibidem,* ff. 101-102.

Pe 30 ianuarie 1928, procesul a fost deschis de Consiliul de Război al Corpului II Armată, în următorul complet: preşedinte – colonel Ion Filip; membri – maior Matei Velcescu, maior Alexandru Grigorescu, căpitan Constantin Buniş şi căpitan Stere Ştefanescu. Procuror militar a fost comisarul regal maior Romulus Hotineanu[1].

Liza Dijur a fost judecată în contumacie, întrucât nu s-a prezentat la proces. Pe 19 decembrie 1927, Brigăzile Centrale din Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale au anunţat Consiliul de Război al Corpului II Armată că acuzata nu a putut fi adusă la proces, „fiind dispărută de la domiciliul său, iar din informaţiile ce avem rezultă că numita s-ar afla la Constantinopol”. Cei cinci acuzaţi prezenţi – Boris Ştefanov, Barbu Zaharescu, Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya – i-au avut drept apărători pe Mihail Cruceanu (care a fost, practic, conducătorul apărării), Demetrie (Dem) Dobrescu (viitorul primar al Bucureştiului), Constantin Paraschivescu Bălăceanu, C. Vicol, Lascăr Saraga şi Gheorghe Pătrăşcanu. După începerea procesului, acestora li s-a alăturat şi C.G. Costa-Foru (sperându-se că notorietatea şi calităţile sale discursive vor avea un oarecare succes la judecători), la solicitarea lui Cruceanu, care a anunţat că se renunţă la mărturia lui, aprobată de instanţă, după ce nici acuzarea nu s-a opus.

În pofida termenului foarte scurt avut la dispoziţie, PCdR – având, desigur, sprijinul Cominternului – a încercat să aducă drept apărători şi doi avocaţi din străinătate: Maurice Junker şi Rene Delbert, din baroul din Paris. Aceştia au sosit de urgenţă în România, dar autorităţile au reacţionat, la rândul lor, cu rapiditate şi i-au expulzat din ţară pe 29 ianuarie 1928.

În paralel, din Franţa au fost trimise tribunalului mai multe telegrame de protest în sprijinul acuzaţilor. Dintre acestea, se sconta că efectul cel mai mare îl va avea cea semnată de intelectuali francezi de vârf, precum Henri Barbusse[CCCLXXVII] [CCCLXXVIII], Marcel Villard, Léon Jouhaux, Paul Langevin ş.a. în urmă

CCCLXXVII ANIC, fond 96, dosar 6557, vol. 1, f. 33.

CCCLXXVIII Scriitor francez, admirator al Revoluţiei bolşevice, Henri Barbusse (1873-1935) va deveni, după 1923, membru şi unul dintre principalii propagandişti ai Partidului Comunist Francez. Pacifist, a înfiinţat mişcarea antiràzboi Clarté (care edita o revistă cu acelaşi nume, în care va publica şi Scarlat

cu doar doi ani, în noiembrie 1925, celebrul scriitor Henri Barbusse venise în România, în calitate de preşedinte al Asociaţiei de luptă împotriva terorii albe din Balcani (asociaţie în care, pe atunci, Panait Istrati era vicepreşedinte), şi fusese bine primit de

Callimachi).

I.G. Duca şi Gheorghe Tătărescu, ce nu şi-au permis să ignore o personalitate publică internaţională de asemenea calibru[CCCLXXIX]. Acestei telegrame i se alătura şi una semnată de Asociaţia Emigranţilor Basarabeni din Franţa, precum şi mai multe memorii cu numeroase semnături ale unor cetăţeni francezi. Efectul campaniei a fost însă nul, instanţa şi autorităţile sinchisindu-se prea puţin de ea.

Principala acuză adusă inculpaţilor în proces era că, în perioada 1922-1924, „cu intenţie frauduloasă, au întreţinut corespondenţă cu agenţii puterilor străine, spre a le da instrucţiuni vătămătoare situaţiei politice a ţării". Ei au fost interogaţi pe rând, în cazul lui Ilieş fiind necesar un interpret, acesta „neştiind a vorbi româneşte". Declaraţiile lor nu se remarcă prin nimic deosebit, ei mulţumindu-se să nege faptele ce le erau imputate şi să îşi declare nevinovăţia. Totuşi, chiar după debutul procesului, pe 31 ianuarie 1928, cei cinci inculpaţi au protestat în scris faţă de expulzarea avocaţilor francezi „veniţi pentru a ne lua apărarea în acest proces pur politic". Perioada discursurilor politice individuale şi a atitudinilor sfidătoare la adresa instanţei va mai avea de aşteptat până în anii 1930. în acest proces, acuzaţii erau convinşi că autorităţile vor ceda la presiunea internaţională şi pedepsele vor fi mici.

A urmat audierea martorilor apărării, dintre care se evidenţiază Alexandru Vaida-Voevod, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, Lothar Rădăceanu, Nicolae Popescu-Doreanu, C.I. Parhon, Samuel Margulies ş.a.m.d. Apărarea a renunţat la martorii lipsă, schimbarea de optică fiind probabil cauzată de faptul că menţinerea vechii tactici nu făcea decât să prelungească pe termen nedefinit detenţia celor trei muncitori (închişi deja de doi ani şi jumătate), gravitatea faptelor lor fiind redusă, ceea ce lăsa să se întrevadă posibilitatea că vor primi pedepse uşoare.

CCCLXXIX Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 87.

Achitarea...

în una dintre pledoariile sale, Cruceanu i-a cerut consiliului „să absolve pe acuzaţi, întrucât fapta ce li se impută nu se încadrează în niciun text de lege”, dar judecătorii, în unanimitate, i-au declarat culpabili pe toţi cei şase inculpaţi şi nu le-au acordat nici circumstanţe atenuante. Pe 10 februarie 1928, Consiliul de Război al Corpului II Armată a emis

Sentinţa nr. 103, prin care stabilea pedepse grele pentru principalii lideri comunişti din proces, eliberând, în schimb, figurile secundare. Boris Ştefanov a fost condamnat la 8 ani de închisoare, iar Barbu Zaha- rescu la 7 ani. Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya au fost achitaţi, confir- mându-se astfel şi oficial abuzul ţinerii lor atât de îndelungate în detenţie preventivă (ei nu au fost nici măcar condamnaţi la o pedeapsă echivalentă cu timpul petrecut în închisoare). Liza Dijur, întrucât nu s-a prezentat la proces, a fost condamnată la 10 ani de închisoare.

Boris Ştefanov şi Barbu Zaharescu au declarat recurs în aceeaşi zi, iar cererile lor s-au judecat destul de rapid, pe 2 mai 1928, fiind însă respinse de Consiliul de Revizie Permanent al Armatei, constituit într-un complet condus de colonelul Nicolae Ciupercă.

Pentru PCdR sentinţa nu avea cum să fie o victorie, la trimiterea lui Ştefanov şi Zaharescu în detenţie pentru o perioadă destul de lungă de timp adăugându-se şi eşecul intensei campanii propagandistice şi mediatice organizate în ţară şi în străinătate sub orchestrarea Comin- ternului. Achitarea lui Luca, Ilieş şi Guya, ce nu aparţineau nici măcar eşalonului secund al partidului, nu putea fi decât o palidă consolare.

În schimb, pentru Vasile Luca achitarea a contribuit la creşterea sensibilă a cotei sale în partid. Exonerarea de pedeapsă se adăuga comportării sale bune în detenţie, unde, pe deasupra, reuşise să se impună şi să fie cooptat în conducerea colectivului de deţinuţi comunişti. Iar Luca mai avea un atu: aparţinea exact categoriei sociale în numele căreia, din punct de vedere ideologic şi propagandistic, lupta PCdR, adică muncitorimea. În acea perioadă, prezenţa muncitorilor în structurile partidului era în continuare redusă, partidul fiind dominat la vârf de intelectuali şi mic-burghezi. Având toate aceste atribute, Vasile Luca nu se putea aştepta decât la o promovare pe linie de partid, ceea ce s-a şi întâmplat la scurt timp după ce a fost pus în libertate.

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 108.

Din nou în libertate

Pentru început, Luca s-a reîntors la Braşov, unde şi-a reluat activitatea pe linie sindicală, sub coordonarea lui Ábrahám Bernát, secretarul comisiei locale a PCdR. în mai 1928 l-a înlocuit pe Bernát la conducerea organizaţiei PCdR Braşov[1]. Era doar un scurt *intermezzo* până ce

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 108.

conducerea partidului decidea noua responsabilitate ce urma să i se încredinţeze. însă situaţia la vârful PCdR era destul de ambiguă. Elek Köblös se afla pe o pantă descendentă, mai multe grupări (în principal organizaţia Bucureşti şi aripa basarabeană) complotând în ţară şi la Comintern pentru înlăturarea sa. Lupta pentru putere luase accente fracţioniste încă de la sfârşitul lui 1927, rivalii atacându-se unul pe altul în timpul şedinţelor[1].

Luca, aflat în ascensiune, va fi atras în dispută, de această dată fiind influenţat de Ştefan Foriş, la aceasta adăugându-se şi perspectiva de a fi numit în conducerea PCdR. A avut din nou inspiraţia de a se alătura în prealabil taberei învingătoare, părăsindu-şi fără scrupule conaţionalul ce pierduse încrederea Coininternului (Köblös). Unele dintre declaraţiile sale sunt edificatoare în acest sens. Astfel, Luca arată că, în primăvara lui 1928, a primit din partea CC al PCR însărcinarea să reorganizeze MOPR, „în care sens am primit numirea printr-un delegat al MOPR de la Viena". Acţiunea făcea însă parte din strategia Comin- ternului de subminare a poziţiilor lui Köblös, pentru ca apoi înlăturarea acestuia să nu ridice greutăţi: „Delegatul de la Viena mi-a spus să trec singur la reorganizarea MOPR-ului, peste capul vechii conduceri de la Bucureşti, şi totodată să preiau şi fondurile"[CCCLXXX CCCLXXXI].

Sosit la Bucureşti cu delegatul MOPR, Luca nu a întâmpinat piedici în a fi numit în fruntea organizaţiei, conducerea existentă (Loty Foriş şi Margulies) acceptând imediat decizia Cominternului. Luca nu va apuca însă să conducă efectiv filiala

---

CCCLXXXPe 7 ianuarie 1928, un membru al Secretariatului CC al PCdR a adresat Cominternului o informare privind situaţia de la vârful partidului, care era departe de a fi roză: „Partidul este vlăguit din cauza represaliilor, este dezorientat din cauza crizei din CC, este chinuit de lipsa mijloacelor, a tehnicii şi a altor lucruri [...] Toate divergenţele acute care au fost la noi nu s-au datorat aprecierii diferite a momentului, a sarcinilor de partid, ci s-au datorat vechii lupte fracţioniste. După cum era de aşteptat, situaţia din interiorul Secretariatului este foarte tensionată [...] Se duce o activitate fracţionistă? Da, se duce". Vezi Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *op. cit.,* pp. 206-207.

CCCLXXXI ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 9.

din România a Ajutorului Roşu, întrucât Ştefan Foriş „mi-a comunicat să nu intru în conducerea MOPR-ului, deoarece voi avea o sarcină mai importantă”[CCCLXXXII].

CCCLXXXII *Ibidem.*

Ştefan Foriş, care acum era în tabără anti-Köblös, avea nevoie de cât mai multe persoane de încredere pentru a fi sprijinit în acţiunea de înlăturare a conducătorului partidului. Iar Vasile Luca, aflat în plină afirmare, îi era fidel şi dovedise în trecut calităţi organizatorice, deci corespundea pe deplin nevoilor sale. în iunie 1928, Ábrahám Bernăt (căruia autorităţile au refuzat să îi dea paşaport) i-a propus lui Luca să plece în locul său în URSS, ca delegat la congresul ce se pregătea. Acceptând imediat, Luca a luat legătura cu Foriş, care:

> cu această ocazie mi-a explicat despre existenţa „activului Bucureştiului", care se preocupă de reorganizarea partidului, inclusiv a conducerii lui, care în frunte cu Köblös duce o politică oportunistă-lichidatoristă[1].

Ajuns în URSS, la Harkov, Luca va fi imediat angrenat în organizarea efectivă a Congresului al IV-lea al PCdR, desfăşurat în perioada 28 iunie -■ 7 iulie 1928. El a fost numit în comisia de pregătire a congresului („n-a fost aleasă de nimeni"), ce avea rolul de a se asigura că lucrările şi alegerile vor decurge exact aşa cum dorea Cominternul: „s-au discutat chestiunile ce trebuie efectuate în cadrul conducerii partidului" şi „s-a imprimat linia printre delegaţii Congresului de atitudinea ce trebuie să ia"CCCLXXXIII CCCLXXXIV, va scrie el. La începerea lucrărilor, Luca a fost ales în Prezidiul Congresului şi a condus lucrările Comisiei Ţărăneşti. Ca recompensă pentru sprijinul acordat lui Holostenko, va face un salt important în ierarhia partidului, fiind ales membru al CC al PCdR, care apoi l-a ales membru în Biroul Politic şi în Secretariatul CC al PCdR.

Urmările vizitei la Harkov

Nu credem că liderii PCdR care l-au înlăturat pe Köblös au depus atâtea eforturi doar pentru a-l instala în unul dintre cele mai importante posturi de conducere pe Vasile Luca, aflat, totuşi,

---

CCCLXXXIII *Ibidem,* f. 10.
CCCLXXXIV *Ibidem,* ff. 10, 51.

într-o poziţie marginală până atunci: se alăturase târziu taberei învingătoare şi nici măcar nu se afla pe lista iniţială de delegaţi ce urma să participe la congres.

Dar în acea perioadă nu doar că numirile în fruntea PCdR se făceau în exclusivitate de către Comintern (o practică ce a continuat până la moartea lui Stalin), dar persoanele desemnate pentru a conduce partidul aveau prea puţină sau chiar deloc legătură cu acesta, fiind alese doar din considerente cunoscute la Moscova.

Spre exemplu, chiar Vitali Holostenko, ucrainean de origine, activase un singur an în partid, în 1921 fugind în URSS, unde Cristian Racovski i-a asigurat o carieră în Partidul Comunist Ucrainean. La data numirii sale în fruntea PCdR, acesta deţinea funcţia de şef al Secţiei Agitaţie şi Propagandă a Comitetului Regional Moldovenesc al Partidului Comunist Ucrainean[CCCLXXXV]. în mod similar, înlocuitorul lui Holostenko, polonezul Alexander Stepanski-Gorn, avea o şi mai mică legătură cu PCdR şi nici măcar nu cunoştea limba română. Liderii din ţară ai PCdR aveau simplul rol de a îndeplini formalitatea statutară necesară pentru instalarea conducătorului partidului, indiferent dacă le convenea sau nu persoana respectivă. Până în 1928, şeful PCdR fusese cel puţin desemnat dintre persoanele ce depuseseră o activitate intensă pentru partid şi se aflaseră în ţară. Tocmai de aceea, numirea bruscă şi brutală a lui Holostenko în fruntea PCdR nu a fost niciodată acceptată în mod real de liderii partidului, pentru care acesta era practic un necunoscut. Argumentul cel mai important este intensa luptă fracţio- nistă ce a debutat în PCdR imediat după ce Holostenko a venit în ţară, către sfârşitul lui 1928.

Aşadar, opinăm că şi numirea lui Vasile Luca în Biroul Politic şi în Secretariatul CC al PCdR s-a făcut prin impunerea lui de către Comintern. Liderii PCdR, care cu siguranţă vizau pentru ei posturile respective, erau cel puţin mulţumiţi că era vorba de o persoană din ţară, care nu fusese paraşutată din vreun alt partid comunist.

Dar care au fost argumentele ce au determinat Cominternul să opteze pentru promovarea lui Vasile Luca în cercul restrâns al persoanelor din fruntea PCdR?

în primul rând, Cominternul dorea îmbunătăţirea compoziţiei

CCCLXXXV Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeză şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002, p. 57.

sociale a conducerii partidului. Stalin, aflat în acea perioadă în plină ofensivă contra vechii gărzi leniniste, reprezentată majoritar de intelectuali, susţinea proletarizarea partidelor comuniste, ceea ce era, de altfel, în consonanţă cu ideologia sistemului. Iar în fruntea PCdR erau prea

puţine opţiuni reale în afara lui Luca, el fiind oricum singurul muncitor prezent la Congres (!). în plus, anii pe care îi petrecuse în detenţie demonstraseră că era devotat cauzei, indiferent de privaţiunile la care fusese supus. Pe deasupra, Luca era un muncitor care îşi dovedise şi capacităţile organizatorice (observate direct de sovietici în modul în care s-a implicat în pregătirea şi desfăşurarea congresului), precum şi pe cele de activist sindical. Această ultimă calitate a constituit un alt avantaj al lui Luca, Cominternul – care urma aceeaşi politică a proletarizării partidelor comuniste – dorind să acorde o atenţie mai mare propagandei pe linie sindicală, pentru a putea atrage mai mulţi muncitori de partea mişcării comuniste. Iar rolul lui Luca, ce demonstrase că avea priză în rândul maselor de muncitori, era tocmai acela de a reorganiza şi intensifica activitatea PCdR în rândul sindicatelor. Pe lângă funcţiile de conducere, Cominternul i- a încredinţat lui Luca şi responsabilitatea revigorării Sindicatelor Unitare. Acestea fuseseră înfiinţate în 1923, dar erau practic inactive, tocmai din cauză că liderii de până atunci ai PCdR, de formaţie intelectuală sau mic-burgheză, nu reuşiseră să se apropie de muncitori şi nici nu se arătaseră prea interesaţi de acest aspect.

De la Harkov, Vasile Luca s-a întors la Braşov şi, întâlnindu-se pe stradă cu comisarul Zahiu, a fost chestionat de acesta asupra lipsei lui din oraş, comisarul întrebându-l totodată dacă e adevărat că a fost în Bucovina pentru organizarea partidului. Luca arată că „am răspuns că am fost la treierat, după care am plecat, fără a mai sta de vorbă altceva”[1].

Preşedinte al sindicatelor comuniste unite

La circa o lună după terminarea congresului, în august 1928, Vasile Luca a fost chemat la Bucureşti de Dori Goldstein, ambii având sarcina, din partea Cominternului şi a lui Holostenko, de a prelua conducerea partidului. Ei aveau rolul de a conduce PCdR în ţară, urmând directivele date de Holostenko de la Viena. La Bucureşti, cei doi au luat legătura cu Samuel Margulies, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Nicolae Popescu-Doreanu, care asiguraseră interimatul până atunci, şi „împreună am lucrat pe linia MOPR-

ului, sindicatelor şi a BMŢ”[CCCLXXXVI] [CCCLXXXVII]. Totuşi, instalarea noii echipe

CCCLXXXVI ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 52.
CCCLXXXVII *Ibidem,* f. 10.

de conducere nu a decurs chiar atât de lin. Luca va declara că, la sosirea în capitală,

> am întâlnit opoziţie din partea lui Margulies, Mendelovici, Pătrăşcanu şi alţii, care nu voiau să recunoască noua conducere, mergând până la deconspirare, ameninţări ca să plecăm din Bucureşti, deoarece Siguranţa este pe urmele noastre. Noi am reacţionat, iar la venirea lui Nicolschi [Alexandru – n.m., L.P.] am ajuns chiar la măsuri de izolare a lui Margulies, refuzând a mai lucra cu el[1].

Treptat, au venit în ţară şi ceilalţi membri ai conducerii PCdR, aflaţi până atunci la Viena, inclusiv Holostenko şi Marcel Pauker, astfel încât noua echipă din fruntea partidului a reuşit să se impună în faţa con- testatarilor. Va fi însă o victorie de scurtă durată, întrucât, la puţină vreme, au apărut fricţiuni majore chiar în tabăra celor ce preluaseră conducerea partidului la Congresul al IV-lea. Mai exact, încă de la sfârşitul anului 1928, Holostenko era permanent contrat de Marcel Pauker, care îşi manifesta nemulţumirea faţă de aproape fiecare decizie a liderului partidului.

Activitatea organizatorică intensă depusă de Luca după venirea în Bucureşti a atras şi atenţia Siguranţei, care l-a arestat iar pe 24 decembrie 1928, când se întorcea de la o şedinţă a BMŢ. Fiind dus la Bănciulescu, Luca arată că acesta, „după o scurtă discuţie, mi-a spus să mă las de activitatea mea, că altfel o să fie rău”. Asupra sa s-a găsit o mare sumă de bani, între 24.000 şi 26.000 de lei[CCCLXXXVIII] [CCCLXXXIX], el declarând însă că banii aparţin BMŢ. Aceasta fiind o organizaţie politică legală, simplul activism în favoarea respectivului partid nu putea constitui o probă pentru arestarea sa, cu atât mai puţin pentru un nou proces. Ulterior, banii au fost restituiţi de Siguranţă secretarului general al BMŢ.

Ca membru al Biroului Politic, Luca răspundea de activitatea sindicatelor, a BMŢ şi a MOPR, coordonându-i pe Imre Aladar

---

CCCLXXXVIII *Ibidem,* f. 52.

CCCLXXXIXAdică mai puţin de 150 de dolari la cursul vremii; de reţinut că, înaintea stabilizării monetare din 1929, leul de după „Marele Război” trecuse de 200:1 în raport cu dolarul american. Vezi https://cursdeguvernare.ro/ memento-forta-leului-romanesc-în-vremea-marii-uniri.html (n.m., A.C.).

(secretarul general al CGSU), Alexandru Mihăileanu (secretar al BMŢ), Loty Foriş şi Samuel Margulies (aflaţi în conducerea MOPR).

La începutul anului 1929, el şi-a dedicat activitatea pregătirii BMŢ pentru alegerile comunale ce urmau să se desfăşoare pe 4 aprilie. Timp

de două luni, a organizat conferinţa naţională a BMŢ, desfăşurată la Bucureşti, şi a făcut deplasări la Oradea, Arad, Cluj, Sibiu pentru reorganizarea filialelor formaţiunii. Totodată, a organizat mai multe adunări şi mitinguri în favoarea BMŢ, conform directivelor primite de la CC al PCdR. Pe 3 februarie 1929, Luca a organizat o mare întâlnire la BMŢ, în Sala Constructorilor din capitală, dorind să transmită dele- gaţilor formaţiunii ultimele instrucţiuni necesare pregătirii campaniei electorale pentru alegerile comunale. Autorităţile, care au dorit să împiedice această manifestare, s-au folosit de faptul că participanţii au scos portretul regelui din sală pentru a-i acuza de lezmajestate şi a ordona poliţiei şi armatei să-i aresteze pe toţi cei prezenţi, inclusiv pe Alexandru Mihăileanu, Constantin Trandafirescu şi Anghel Petrescu, candidaţi pe listele BMŢ. Bănuind numărul mare de agenţi ai Siguranţei prezenţi în sală, Luca a avut prezenţa de spirit să părăsească lucrările cu foarte puţin timp înainte de acest moment. A fost însă arestat a doua zi şi încarcerat la Văcăreşti, unde se aflau şi cei reţinuţi în ziua precedentă. Mihăileanu, Trandafirescu şi Petrescu declaraseră greva foamei chiar din ziua arestării, iar Luca s-a alăturat imediat acestei forme de protest. După 18 zile de greva foamei, autorităţile au fost nevoite să-i elibereze pe toţi, întemniţarea lor fiind oricum abuzivă.

Imediat după ce a fost eliberat de la Văcăreşti, Luca s-a angrenat cu toate forţele în organizarea Congresului CGSU, întrucât acesta era programat să se desfăşoare la Timişoara chiar la sfârşitul acelei luni. CC îl însărcinase pe Luca cu pregătirea raportului sindicatelor, iar apoi Dori Goldstein i-a comunicat că CC decisese să-i ofere postul de secretar general al CGSU. Foarte probabil, hotărârea fusese luată de Comintern încă de la Congresul al IV-lea la PCdR, punerea ei în practică fiind întârziată de rezistenţa opusă de unii lideri de partid faţă de echipa lui Holostenko şi apoi de arestarea lui Luca.

Luca a plecat de urgenţă la Braşov şi Târgu-Mureş, „pentru pregătirea sindicatelor din aceste localităţi în vederea pregătirii Congresului de la Timişoara”. El a beneficiat şi de sprijinul lui Imre Aladar (secretarul general în exerciţiu al CGSU), Coloman Müller (delegatul Profinternului), Alexandru Mihăileanu

(secretarul general al BMŢ) şi al altor activişti sindicali. Primii doi se aflau deja la Timişoara, pentru a rezolva chestiunile organizatorice locale, fiind ajutaţi de liderii sindicali din oraş. Cominternul pregătea la Timişoara o acţiune publică de amploare. Cu câteva zile înainte, la Doftana, decedase liderul tineretului comunist din Transilvania, Ioan Fonaghi, iar Cominternul decisese ca CGSU să

se folosească de acest prilej şi să-l înmormânteze la Timişoara, pentru a-şi atrage susţinerea muncitorilor din localitate şi chiar a populaţiei din oraş, contând pe faptul că evenimentul i-ar fi sensibilizat. Se dorea organizarea de către CGSU şi sindicatele comuniste locale a unei procesiuni publice pentru înmormântarea lui Fonaghi, cu traversarea oraşului, pentru a se atrage cât mai mult atenţia. în acest scop, cadavrul lui Fonaghi a fost adus de MOPR de la Doftana la Timişoara.

Luca a ajuns la Timişoara pe 31 martie 1929, dar Aladar şi Miiller l-au anunţat că, la solicitarea autorităţilor locale, Congresul CGSU, care trebuia să înceapă în ziua următoare, fusese amânat cu trei zile, aceştia informându-i deja pe delegaţii din ţară. Luca nu a fost de acord cu amânarea, întrucât lucrările ar fi trebuit să se deschidă chiar în zilele libere de după Paşti, astfel încât prezenţa muncitorilor ar fi fost cea dorită. De la Bucureşti, Marcel Pauker a dat şi el acelaşi ordin – „Congresul nu se amână şi se ţine la timpul fixat" – trimiţându-l şi pe Pavel Chirtoacă cu instrucţiuni în acest sens. Delegaţii din ţară au fost anunţaţi de această nouă modificare, dar era deja prea târziu şi nu au reuşit să ajungă toţi la timp, astfel încât organizatorii au fost nevoiţi să amâne deschiderea pentru 4 aprilie 1929.

în ziua de debut a lucrărilor Congresului CGSU, autorităţile au avut o nouă tentativă de a le bloca. Când toţi delegaţii se aflau în sală, chiar înainte de deschiderea congresului, a venit prefectul judeţului şi a solicitat scoaterea tablourilor înfăţişându-i pe Stalin şi pe clasicii Marx, Engels şi Lenin, sperând că această provocare va degenera în incidente care să ofere apoi pretextul pentru evacuarea participanţilor. Delegaţii au dejucat însă acest plan, ridicându-se toţi în picioare şi cântând „Internaţionala", astfel încât prefectul a renunţat Ia solicitarea sa şi s-a retras. în acea şedinţă, Vasile Luca a fost ales secretar general al CGSU, după cum fusese stabilit. Preşedinte al CGSU a fost ales Dumitru Grofu.

A doua zi urma să aibă loc procesiunea de înmormântare a lui Fonaghi, sicriul fiind adus la căminul muncitoresc unde se desfăşurau lucrările CGSU. Pentru a se atinge scopul politic şi propagandistic propus, Luca a redactat o chemare către toţi muncitorii din Timişoara, lansată în numele comisiei sindicale

locale, de a participa la înmormântare. Autorităţile au sesizat însă imediat scopul real al acestei procesiuni şi au reacţionat de urgenţă. Medicul oraşului le-a cerut sindicaliştilor sicriul, pentru a fi îngropat de primărie, dar, desigur, a fost refuzat. Conform lui Luca, „după aceea, a venit reprezentantul Siguranţei, care a avut aceeaşi pretenţie, însă eu am refuzat categoric

cererea lor, spunându-le că nu vom da sicriul lui Fonaghi chiar dacă va curge sânge”. Autorităţile erau însă decise să împiedice manifestarea. Poliţia şi armata au înconjurat căminul, iar un procuror „ne-a somat că în cinci minute, dacă nu predăm sicriul lui Fonaghi, îl vor lua cu forţa”. Sindicaliştii au refuzat din nou, crezând că nu este vorba decât de o ameninţare şi că autorităţile nu vor avea curaj să folosească armamentul, mai ales că ei nu comiseseră nici o ilegalitate. Reacţia a fost însă alta: „Cererea lor s-a refuzat, după care au început să tragă în congresişti câteva focuri, care au fost urmate de focurile armatei în cămin”. Sindicaliştii s-au baricadat în clădire, dar, după o oră, situaţia fiind fără ieşire, s-au predat. Au fost reţinuţi toţi cei prezenţi în sală, adică circa 40-50 de persoane[1].

Un nou arest

Astfel, Luca a fost din nou arestat, de Siguranţa din Timişoara, împreună cu întreaga conducere a CGSU. A fost anchetat la Siguranţă timp de două zile, după care a fost încarcerat la închisoarea din Timişoara, preconizându-se ca toţi cei reţinuţi să fie trimişi în judecată. Până la urmă, autorităţile din Timişoara au luat decizia de a-i judeca doar pe sindicaliştii locali participanţi la evenimentele ulterioare congresului, adică la tentativa de înmormântare publică a lui Fonaghi, întrucât chemarea către muncitorii timişoreni fusese lansată sub egida comisiei sindicale locale, condusă de Kreps. Alături de aceştia, în proces a fost inclus şi Coloman Müller, ceea ce – dată fiind calitatea sa de trimis al Profinternului, o organizaţie afiliată Cominternului – permitea acuzarea celor în cauză de acţiuni de subminare a ordinii publice în favoarea unui stat străin. Procesul sindicaliştilor de la Timişoara a avut loc în toamna acelui an, ei fiind apăraţi de Lucreţiu Pătrăşcanu şi primind pedepse uşoare[CCCXC CCCXCI]. CGSU era o organizaţie legală, astfel încât simpla prezenţă la un congres al formaţiunii nu constituia un motiv juridic pentru a se obţine o condamnare. Fiind scoşi din cauză, Luca şi delegaţii din

CCCXC ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, ff. 17-18.
CCCXCI Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 136.

ţară au fost eliberaţi[CCCXCII] pe 1 mai 1929.

CCCXCII ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 11.

Revenit în libertate, Luca a încercat să îşi ajute colegii rămaşi în închisoare, dar Dori Goldstein „nu a vrut să stea de vorbă în acest scop, deoarece a spus că a primit instrucţiuni de la Miiller să nu organizeze nicio acţiune”[1]. Totuşi, Luca le-a cerut muncitorilor din Timişoara să meargă cât mai mulţi la proces şi să oprească lucrul 10-15 minute, pentru a cere eliberarea lui Miiller şi anularea procesului.

De la Timişoara, Luca a revenit în Bucureşti, unde a continuat aceeaşi activitate intensă pe linia CGSU, făcând dese deplasări în provincie şi organizând diferite acţiuni de atragere a muncitorilor în sindicatele controlate de comunişti.

Peste puţin timp îl vom regăsi implicat într-o nouă acţiune sindicală de amploare: grevele minerilor din Valea Jiului. La sfârşitul lunii iulie 1929, CC al PCdR l-a însărcinat să se ducă în Valea Jiului pentru a organiza mai multe acţiuni propagandistice dedicate zilei de 1 august, care fusese declarată de Comintern „Ziua internaţională de luptă împotriva pregătirii războiului imperialist împotriva URSS”.

Ajuns în zonă, pe care o cunoştea din 1924, Luca a organizat „mici demonstraţii politice” la Petroşani şi Vulcan, în data de 31 iulie. în seara aceleiaşi zile, a chemat la Petroşani activişti de partid şi delegaţi sindicali comunişti de la toate minele din zonă, cu care a organizat o conferinţă în pădure, dându-le instrucţiuni cu privire la acţiunile pe care urmau să le desfăşoare a doua zi. Planul era de a se organiza mitinguri la intrarea tuturor minelor. Acţiunea nu a reuşit pe deplin, întrucât la gurile minelor „s-au pus mitraliere”, autorităţile fiind avizate că PCdR pregătea ceva. Luca arată că totuşi „s-au organizat mici mitinguri în mină sau pe afară, în grupuri”[CCCXCIII CCCXCIV].

în acest context local relativ agitat a avut loc şi greva minerilor de la Lupeni. La conferinţa amintită din pădure, Luca a fost informat de doi mineri din Lupeni că liderul lor sindical, loan Munteanu, era nemulţumit („a lansat lozinca ca muncitorii să iasă la demonstraţie şi să omoare pe burghezi”) şi a decis să declanşeze o grevă de protest faţă de reducerea salariilor minerilor şi de scăderea nivelului lor de trai, însă sindicatul lui

---

CCCXCIII *Ibidem,* f. 31.
CCCXCIV *Ibidem,* f. 32.

Munteanu, ce grupa circa 600 de muncitori, nu era „roşu” (comunist), ci „galben”, adică afiliat PSD.

Pentru PCdR, această acţiune a sindicatului concurent prezenta totuşi interes, Luca încercând să o deturneze în folosul partidului în

conducerea căruia se afla. PCdR era puţin interesat ca greviştii să aibă revendicări economice, partidul dorind enunţarea unor solicitări politice, precum eliberarea muncitorilor comunişti aflaţi în detenţie. Tocmai de aceea, Luca le-a cerut sindicaliştilor comunişti din zonă, în fruntea cărora se afla Ion Cloţan, ca, în cazul în care Munteanu declară greva, să îl combată şi să îl acuze că este provocator, pentru ca apoi să aleagă o altă conducere a grevei, care urma „să atragă muncitorii la o acţiune organizată pe linia noastră, pe care să o lărgească, prin solidarizarea cu ceilalţi muncitori". După ce comuniştii ar fi preluat conducerea grevei de la Lupeni, urmau să intre în grevă şi sindicatele de la Petroşani şi Vulcan, controlate de PCdR, ceea ce ar fi condus la o amplă mişcare de protest comunistă în Valea Jiului.

Evenimentele nu au decurs însă aşa cum plănuia Luca. Sindicaliştii conduşi de Munteanu au intrat în grevă şi au ocupat uzina electrică din Lupeni, dar sindicaliştii lui Cloţan nu au reuşit să se impună, astfel încât protestul nu s-a desfăşurat sub controlul PCdR, iar revendicările greviştilor nu au vizat linii, politice, ci doar economice, în principal creşterea salariilor. Tocmai de aceea, fiind vorba de o acţiune a unui sindicat rival, CC al PCdR „a apreciat că greva de la Lupeni a fost o provocare a guvernului", susţinând că radicalizarea protestului a avut rolul de a oferi autorităţilor pretextul să tragă în muncitori, pentru ca apoi nimeni din ţară să nu mai aibă curajul să intre în grevă[CCCXCV].

Eşecul PCdR de a se impune în rândul minerilor, cu atât mai mult cu cât erau foarte nemulţumiţi, nu credem că îi poate fi reproşat lui Luca, fiind cauzat de erorile comise de conducerea partidului, care datau de mai mulţi ani, fără a fi remediate. Şi nu doar în cazul minerilor, ci în general în activitatea legată de nevoile clasei muncitoare. în primul rând, dat fiind faptul că la vârful partidului nu se aflaseră muncitori (de reţinut – chiar şi în 1929, Luca era singurul muncitor din conducerea partidului), liderii PCdR se arătaseră destul de dezinteresaţi de nemulţumirile reale ak acestora. Necunoscându-se nevoile lor reale – desigur, preponderent de natură materială –, revendicările

CCCXCV Luca susţinea acest punct de vedere chiar şi în ancheta Securităţii: „Am avut informaţii că Munteanu a forţat greva [— 1 în colaborare cu autorităţile, cu scopul de a lovi în mişcarea sindicală unitară". *Ibidem,* f. 202.

economice nu se regăseau în mesajele şi lozincile pe care PCdR le lansa către muncitori. în acelaşi timp, nici directivele Cominternului sau ale Profinternului nu conţineau vreo referire la probleme financiare ale muncitorilor români,

de care aceste organisme se sinchiseau prea puţin. Pentru Comintern avea importanţă exclusiv lansarea mesajelor politice, iar liderii partidului nu făceau niciun efort pentru a le împleti cu solicitări economice favorabile muncitorimii. Vasile Luca descrie cauza pentru care partidul reuşise prea puţin până atunci să se apropie de muncitori:

> CC a neglijat pregătirea şi organizarea luptelor economice prin sindicate [...] CC lansa mai mult lozinci politice, ca greve politice şi demonstraţii de masă, ceea ce se oglindea şi în activitatea sindicală. Nu a fost bine studiată şi prelucrată în sindicate problema organizării şi pregătirii luptelor economice. Această linie a fost imprimată de Pauker, Dori Goldstein, Barbu. Ca rezultat al acestui fel de muncă a fost că nu s-au organizat demonstraţii şi greve cum trebuia. CC era rupt de mase [...], era predominat de intelectuali, rupţi de masa muncitorilor[1].

Peste numai câţiva ani, liderii PCdR au schimbat tactica, punând revendicările politice doar în subsidiarul celor economice, ceea ce demonstrează că au tras învăţămintele necesare din eşecuri precum cel de la Lupeni.

Luca a urmărit însă de la Bucureşti desfăşurarea evenimentelor din Valea Jiului, întrucât conducerea partidului îi ceruse ca, în situaţia în care minerii de la Lupeni intră în grevă, el să plece de urgenţă din zonă, „pentru ca eu să nu fiu acolo şi apoi implicat şi tras la răspundere de către Siguranţă”[CCCXCVI] [CCCXCVII].

Pe 8 august 1929 a fost arestat de Siguranţa din Bucureşti, dar nu a fost cercetat în legătură cu evenimentele din Valea Jiului, ci doar pentru a fi trimis sub escortă la Braşov. Tribunalul Braşov ceruse aducerea lui pentru a lua o hotărâre privind situaţia sa militară, rămasă în suspensie din 1922. Conform legii el era încorporabil, dar, dată fiind cunoscuta lui activitate politică în favoarea PCdR, autorităţile nici nu se gândeau să îl trimită în vreo unitate militară. Era însă nevoie de o decizie judecătorească prin care să fie exonerat de obligaţia de a efectua stagiul militar. Conform unui raport al Siguranţei, Luca a fost „şters din

CCCXCVI *Ibidem,* ff. 34-35.
CCCXCVII *Ibidem,* f. 202.

controalele armatei române pentru condamnările suferite pe baza activităţii sale clandestine în mişcarea revoluţionară comunistă”[CCCXCVIII].

CCCXCVIII ANIC, fond 96, dosar 3696, f. 17.

Membru al Biroului Politic

întors la Bucureşti, Luca şi-a continuat activitatea ca membru al Biroului Politic: „Am avut diferite însărcinări de partid, am ţinut şedinţe pe linie sindicală, am scris la ziarul *Viaţa Muncitoare* în ungureşte”[1], va scrie el ulterior. Nu a mai fost însă implicat în acţiuni de anvergura celor de la Timişoara şi Valea Jiului, întrucât a început să îşi canalizeze tot mai mult eforturile în lupta internă din partid, care începuse să se accentueze. Certurile dintre Holostenko şi Pauker fiind frecvente, în 1929 conducerea PCdR şi apoi întreg partidul s-au scindat în două tabere. Holostenko era susţinut de aripa basarabeano-ucraineană a partidului, de o parte dintre organizaţiile regionale (printre care şi cea din Bucovina), precum şi de unii lideri pe care îi promovase în funcţii. De partea lui Pauker s-au situat Vasile Luca şi Dori Goldstein, restul organizaţiilor regionale, influentul activ al Bucureştiului, precum şi Boris Ştefanov, liderul comuniştilor din închisori. Luca susţine că a fost atras în această tabără de Dori Goldstein, „cu care eram în relaţii bune”[CCCXCIX CD].

în seara de 6 octombrie 1929 va fi din nou arestat de Siguranţă, în Bucureşti, în timp ce se întorcea de la o şedinţă a CGSU „ţinută în casă la Trandafirescu”, la care „au mai luat parte Lazarovici şi Maria Burcescu, mi se pare şi Ilie Dumitru şi alţii”. Avea la el o servietă ce conţinea diverse materiale referitoare la activitatea CGSU: „circulări în legătură cu organizarea muncitorilor în sindicate, organizarea luptelor economice, instrucţiuni etc.”[CDI].

A fost dus în biroul lui Teodor Bănciulescu, care

> a pus în discuţie faptul că noi am organizat acţiunea de la Lupeni şi am închis pe muncitori în mină, la care am spus că acţiunea nu a fost a noastră, ci a lui Munteanu, care este omul Siguranţei, pentru a face provocare şi a ucide pe muncitori. Bănciulescu a spus că au trebuit să facă aşa pentru a scoate

---

CCCXCIX ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 35.
CD *Ibidem,* f. 44.
CDI *Ibidem,* f. 35.

pe muncitori, care erau în mină, fără aer[CDII].

După o oră a fost pus în libertate, CGSU fiind o organizaţie legală.

CDII *Ibidem,* f. 41.

La Moscova

La începutul lui noiembrie 1929, Vasile Luca a plecat la Moscova pentru a participa la plenara Profinternului, unde trebuia să prezinte un raport privind mişcarea sindicală comunistă din România. Cominternul a profitat de acest prilej pentru a-i chema în URSS şi pe Dori Goldstein şi Dimităr Ganev (ultimul fiind aderent al lui Holostenko), dorind să primească informaţii recente privind activitatea PCdR şi să le dea noi directive. Luca arată că au plecat la Moscova „pentru a da rapoarte, a primi instrucţiuni şi, totodată, a cere mărirea fondului de ajutoare, atât pentru partid, cât şi pentru sindicate". De asemenea, conducerea partidului îi mandatase să ceară indicaţii „cu privire la ce tactică să adoptăm faţă de problema dizolvării Sindicatelor Unitare din România"[CDIII]. Ajunşi la Moscova, cei trei i-au prezentat lui Béla Kun, conducătorul Secretariatului Balcanic al Cominternului, rapoarte privind activitatea depusă de PCdR în ultima perioadă. Apoi i-au oferit aceleaşi informaţii şi lui Henryk Valetski (Maksymilian Horwitz), lider al Partidului Comunist Polonez şi adjunctul lui Kun în Secretariatul Balcanic. Toţi trei au ascuns însă principala problemă care afecta partidul: intensa luptă fracţionistă dintre tabăra lui Holostenko şi cea a lui Marcel Pauker. Luca a ţinut apoi o conferinţă la şcoala Cominternului, axată pe activitatea CGSU. La plenara Profinternului, raportul sindical al PCdR a fost prezentat de Ganev în locul lui Luca, probabil pentru că delegaţia română observase existenţa unor nemulţumiri ale sovieticilor la adresa activităţii ultimului pe această linie. De altfel, criticile faţă de Luca au fost exprimate imediat după citirea raportului. Béla Szántó, un apropiat al lui Béla Kun şi reprezentantul partidului comunist maghiar la Profintern, i-a reproşat că nu a reuşit să imprime CGSU o direcţie de acţiune care să se evidenţieze faţă de cea a sindicatelor „galbene" (adică socialiste), opinând că nu exista nicio diferenţă între sindicatele comuniste şi cele social-democrate. Szántó a dorit să demonstreze că această situaţie nu era doar rezultatul unui eşec în activitatea practică a lui Luca, ci era cauzată de o

CDIII *Ibidem,* f. 42.

eroare ideologică a acestuia.

în acest sens, el a criticat un articol scris de Luca în presa sindicală, arătând că în acesta se vorbea de comitete de tratative „în loc de comitete de acţiune şi comitete de grevă”, identificându-se astfel cu

sindicaliştii social-democraţi, a căror tactică era negocierea cu patronatul sau autorităţile pentru obţinerea satisfacerii revendicărilor. Profinternul, controlat de Comintern, nu era interesat decât de luptele sindicale radicale şi cât mai politizate, singurele care puteau atrage reacţia represivă a autorităţilor, care apoi putea fi exploatată propagandistic pentru a denunţa ferocitatea sistemului capitalist. Kun şi Valetski, prezenţi la şedinţă, i-au luat însă apărarea lui Luca, arătând că în articolul citat se vorbea şi despre comitete de acţiune şi de grevă. Dezbaterile au continuat însă să fie destul de intense şi critice la adresa activităţii sindicale a PCdR, mai multe rezoluţii referitoare la România fiind respinse de delegaţia română, întrucât „s-a ridicat problema că la noi sindicatele abia se deosebesc de sindicatele social-democrate". Discuţiile s-au încheiat nedecis, dar Profinternul „a trasat linia că în problema sindicală trebuie luptat pentru menţinerea sindicatelor unitare şi crearea de sindicate sub alt nume acolo unde nu se vor putea menţine sindicatele unitare". Delegaţia română nu a mai aşteptat terminarea lucrărilor Profinternului şi s-a întors în ţară în primele zile ale lui ianuarie 1930, urmând să i se trimită rezoluţia finală, „pe care însă nu am mai primit-o niciodată"[CDIV].

...şi înapoi

După întoarcerea de la Moscova, Luca va acorda însă mai puţină atenţie activităţii sindicale, fiind în schimb deplin angrenat în cadrul luptei fracţioniste pentru putere de la vârful PCdR, care a atins apogeul în primăvara anului 1930. Chiar plecarea intempestivă a celor trei din URSS, fără a mai aştepta adoptarea rezoluţiei pentru România a Profinternului, s-a datorat tot nevoii de a participa la lupta din partid, după ce, în ianuarie 1930, Holostenko a convocat un CC trunchiat, format doar din adepţii săi, dorind să aleagă alţi trei membri ai CC pentru a avea majoritatea. Marcel Pauker, Goldstein şi Luca îl vor ataca permanent pe Holostenko, fiind mai ales iritaţi de amestecul Partidului Comunist Ucrainean (din care provenea conducătorul partidului) în problemele PCdR. Holostenko fiind sprijinit de Bela

CDIV *Ibidem,* ff. 43-44.

Kun, Pauker şi Luca şi-au exprimat nemulţumirea că liderul Secretariatului Balcanic al Cominternului agrea ingerinţele Partidului Comunist Ucrainean în PCdR.

O declaraţie a lui Luca este edificatoare pentru atmosfera existentă la vârful PCdR în prima parte a lui 1930:

> Situaţia în partid începuse să se înrăutăţească din ce în ce mai mult, făcându-se discuţii între Barbu şi Luximin, care aveau vederi sectariste, se ciocneau în şedinţe. Pentru a ascunde divergenţele lor şi a nu putea fi traşi la răspundere, au distrus procesele verbale de şedinţe ale Biroului Politic, fapt cu care a fost de acord şi Biroul Politic, pe considerentul că, în urma şedinţelor, Barbu şi Pauker totdeauna se împăcau, însă în realitate s-au reînceput din nou şi fiecare din aceşti doi căuta să-şi câştige sprijinitori din sânul conducerii partidului[1].

Prin urmare, în primăvara anului 1930, Vasile Luca îşi va axa activitatea sindicală exclusiv pe punerea CGSU la dispoziţia lui Marcel Pauker. De asemenea, el a publicat, în ziarul sindical *înainte,* sub pseudonimele „Morun", „Adorian" şi „Lui", mai multe articole de susţinere a lui Marcel Pauker. De câteva ori i-a procurat şi fonduri acestuia, „de la fraţii Horváth, măcelari din Bucureşti". El şi-a neglijat astfel aproape cu desăvârşire sarcinile de partid primite pe linia sindicatelor, în pofida faptului că exact atunci România trecea printr-o criză economică majoră, care putea fi foarte bine exploatată politic, clasa muncitoare resimţind din plin greutăţile perioadei.

în iunie 1930, pentru a pune capăt acestei situaţii, Cominternul i-a convocat la Moscova, la Secretariatul Balcanic, pe liderii facţiunilor rivale. Béla Kun l-a acuzat pe Marcel Pauker de fracţionism şi l-a sancţionat, trimiţându-l ca inginer la o fabrică din Uráli, iar pe Holostenko l-a destituit din funcţia de secretar general al PCdR[CDV CDVI]. La rândul lor, pentru sprijinul acordat lui Marcel Pauker, Vasile Luca şi Dori Goldstein au fost înlăturaţi din conducerea partidului[CDVII]. Cu acest prilej, Béla Kun a criticat PCdR pentru lipsa sa de influenţă printre muncitori, exemplificând cu grevele de la Lupeni, desfăşurate fără participarea partidului[CDVIII], acuză care îl viza direct pe Luca.

CDV *Ibidem,* f. 44.
CDVI Robert Levy, *op. cit.,* p. 58.
CDVII Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *op. cit.,* p. 266.
CDVIII Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-popu- lară",* Albatros, Bucureşti, 2003, p. 215.

Cu toate acestea, chiar dacă a fost înlăturat de Comintern din conducerea partidului, Luca a fost menţinut în funcţia de secretar general

al sindicatelor. în toamna anului 1930, s-a ocupat de trimiterea de delegaţi la Congresul Profinternului de la Moscova, unde urma să participe şi el, însă va susţine ulterior că, exact înainte de a pleca cu delegaţii la congres, „a căzut legătura de trecere peste graniţă", iar la Moscova a ajuns numai Ábrahám Bernát. A fost picătura care a umplut paharul, conducătorii Profinternului fiind deja nemulţumiţi de activitatea lui Luca. La congres „s-a vorbit că am sabotat plecarea delegaţi- lor cu scopul de a continua lupta fracţionistă, concluzie ce s-a tras la Congresul Profinternului, pentru care am fost scos din conducerea Sindicatelor Unitare, predând munca lui Ábrahám, la întoarcerea lui în ţară"[1]. La începutul lui ianuarie 1931, Bernát a revenit în România, iar Luca a încetat pentru moment să mai conducă Sindicatele Unitare.

Rămas fără funcţia din CGSU, acuzat de fracţionism, Luca s-a trezit izolat de noua conducere a PCdR: „Aproximativ o lună şi jumătate n-am avut nicio activitate, întrucât partidul a întrerupt legătura cu mine". Atunci a încercat să ia el legătura cu partidul şi, prin intermediul lui Imre Aladar, a reuşit să aibă o întâlnire cu Eugen lacobovici, numit recent membru al Biroului Politic al CC al PCdR. lacobovici l-a trimis la „munca de jos", la Buhuşi, dându-i două adrese şi bani şi cerându-i să creeze o organizaţie de partid şi una de sindicat în acel oraş. întrucât era privit cu neîncredere, nu i s-a fixat o legătură directă cu conducerea partidului, care aştepta să vadă cum se va comporta. Era însă tot ceea ce dorea Luca: să fie lăsat să-şi dovedească aptitudinile organizatorice. După două luni, obţinând rezultate bune, „mi s-a făcut legătura cu partidul". Mai mult, în martie 1931 a participat – în calitate de delegat al Buhuşiului – la conferinţa regională a PCdR desfăşurată la Iaşi, unde a expus şi un raport pe linie sindicală. în urma directivelor CC al PCdR, „confirmate prin delegatul său la congres", Luca a fost ales secretar al Comitetului Regional PCdR Iaşi. A suferit o nouă arestare, fiind reţinut de Siguranţă la Roman pe 12 iulie 1931, dar a fost pus în libertate după mai multe zile de anchetă[CDIX CDX].

Generalizarea nemulţumirii muncitorilor din întreaga ţară, ca efect al deteriorării situaţiei economice a României, a oferit PCdR şansa de a se apropia de această categorie socială, care acum putea fi câştigată mai uşor decât în anii anteriori. Iar liderii PCdR

CDIX ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 4, f. 53.
CDX ACNSAS, fond Penal, dosar 148, voi. 168, f. 199.

au apelat din nou la Vasile Luca, dorind să profite de experienţa sindicală şi de calităţile

sale organizatorice. în februarie 1932, Luca a fost chemat la Bucureşti şi numit din nou secretar general al CGSU.

în acord cu linia Cominternului în problema sindicală, în martie 1932, PCdR a înfiinţat la CFR Bucureşti un Comitet Central de Acţiune în vederea pregătirii protestelor ceferiştilor, dorind să profite cât mai mult de starea generală de nemulţumire existentă în rândul acestei largi categorii profesionale, ale cărei venituri fuseseră afectate de criza economică şi de curbele de sacrificiu. în comitet au fost incluşi mai mulţi lideri sindicali de la atelierele CFR din ţară (Ilie Pintilie, Nicu Tudor, Emil Popa ş.a.), toţi sub coordonarea organizatorică a lui Gheorghiu- Dej, numit secretar al comitetului. Alături de aceştia, pentru a asigura conducerea politică a protestelor, în Comitetul Central de Acţiune au fost incluşi Vasile Luca (ca secretar general al CGSU) şi Gheorghe Stoica, născut Moscu Cohn (căruia conducerea PCdR îi încredinţase responsabilitatea activării ceferiştilor)[CDXI]. Acest organism se va ocupa de organizarea acţiunilor revendicative ale ceferiştilor, care au culminat cu greva de la Griviţa din 16 februarie 1933.

Tertipuri juridice

Imediat după ce s-a descoperit implicarea lui Luca în organizarea protestelor de la Griviţa, autorităţile au încercat să profite de orice mic motiv care ar fi permis trimiterea sa la închisoare. Judecătorii Tribunalului Iaşi şi-au adus aminte că Luca era acuzat de infracţiuni contra liniştii publice şi de încălcări ale Legii armelor, fapte săvârşite pe 8 iulie 1931 şi 6 septembrie 1931, astfel încât, pe 7 aprilie 1933, prin Sentinţa nr. 1.148, l-au condamnat la un an de închisoare. în aceeaşi zi, căpitanul Tudor Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucţie de pe lângă Consiliul Permanent de Război al Corpului II Armată, a emis un mandat de aducere sub escortă a lui Vasile Luca, pentru a-l cerceta în

CDXI Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Griviţa”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012, p. 43.

legătură cu „rebeliunea de la Griviţa”, pe care l-a reînnoit pe 10 iunie 1933, după ce l-a trimis în judecată.

Pe 6 iunie 1933, maiorul Bărdescu l-a inclus şi pe Luca în lunga listă de persoane trimise în judecată pentru provocarea evenimentelor de la Griviţa. în Ordonanţa definitivă pe care a redactat-o, Bărdescu îi făcea lui Luca următoarea descriere: „Comunist, locuieşte clandestin la Cluj şi Oradea Mare. Face parte din Comitetul de Acţiune pe ţară înfiinţat în martie 1932, din partea CC al PCdR". Se specifica şi că era membru al CGSU şi că participase la conferinţele sindicale ceferiste de la Galaţi şi Cluj (ambele din mai 1932), când se decisese intensificarea protestelor muncitorilor[1]. întrucât nu s-a prezentat la proces, Consiliul de Război al Corpului II Armată din Bucureşti l-a condamnat în contumacie, prin Sentinţa nr. 571/19 august 1933, la 20 de ani de muncă silnică.

Peste doar câteva zile, pe 25 august 1933, avea să fie reţinut în Bucureşti, fiind arestat de comisarul Nicolae Turcu. Un raport al Siguranţei menţionează că:

> la percheziţia domiciliară efectuată odată cu arestarea comunistului Luca Laszlo s-a găsit asupra sa material de propagandă revoluţionară, adică manifeste, broşuri şi instrucţiuni în limba română şi maghiară, în legătură cu dispoziţiile Internaţionalei Sindicatelor Roşii, prescurtat Profintern, care evidenţiau intensificarea activităţii în rândul muncitorimii din România pentru provocarea grevei generale[CDXII CDXIII].

După ce a fost anchetat de Siguranţă, a fost trimis în detenţie pentru a-şi executa pedeapsa.

Din închisoare, Luca va depune o cerere de rejudecare a procesului, motivând că, nefiind prezent în sală, nu a putut să se apere. Autorităţile nu s-au grăbit foarte tare cu rejudecarea cauzei, în condiţiile în care lucrurile nu erau clare nici cu Sentinţa nr. 571/19 august 1933, după ce s-a acceptat recursul depus de Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica şi alţi trei condamnaţi. Până la urmă, pe 12 decembrie 1935, Consiliul de Război al Corpului II

CDXII ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, voi. 2, ff. 396-397. 1. *Ibidem,* f.

CDXIII 2. ANIC, fond 96, dosar 3695, f. 7.

Armată a emis Sentinţa nr. 1.054, prin care Vasile Luca a fost condamnat la 10 ani de muncă silnică, 5 ani de interdicţie şi 300 de lei amendă pentru „infracţiuni la legea liniştii publice”, reţinându-i-se culpabilitatea de a fi fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în

ceată armată cu săvârşire de omor”[1]. Luca primea aşadar o pedeapsă sensibil apropiată de cea a lui Gheorghiu-Dej, a cărui implicare directă în protestele ceferiştilor a fost, totuşi, mai mare.

De aşteptat, Luca va depune recurs la această sentinţă, care a fost judecată după o jumătate de an de Curtea Superioară de Justiţie Militară, în următoarea componenţă: preşedinte – general de brigadă Gheorghe Iorgulescu; membri – colonel Vasile Chiru, comandor Gheorghe Măicănescu, maior Toma Tomiţă, maior Eugen Dumitrescu. Comisar regal a fost locotenent-colonelul Ştefan Cerchez. Luca a fost apărat de avocatul Marcu Witzman. Prin Decizia nr. 111/17 iunie 1936, instanţa a admis recursul şi a anulat Sentinţa nr. 1.054, fără a mai analiza argumentele apărării, întrucât a constatat încălcarea unei norme procedurale, şi anume refuzul judecătorilor de a citi în întregime Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată a inculpaţilor din lotul Griviţa, comiţând astfel „violarea dreptului de apărare”. Documentul era foarte amplu – peste 300 de pagini –, iar citirea lui ar fi necesitat mai multe zile, iar judecătorii au considerat că solicitarea apărării este motivată doar de interesul de a tergiversa procesul şi de a găsi pretexte pentru a depune diferite incidente de judecată, astfel încât au decis că este suficient dacă citesc capitolul referitor la Vasile Luca. Chiar dacă punctul lor de vedere era corect, pretenţia apărării neavând alt scop decât cel amintit, hotărârea lor nu a fost şi legală. Decizia Curţii Superioare de Justiţie Militară este ilustrativă în acest sens:

> S-a constatat că acuzatul recurent a cerut să se citească în întregime Ordonanţa definitivă, cu atât mai mult cu cât fusese condamnat în contumacie, fără niciun fel de instrucţiune şi era trimis în judecată pentru o serie de infracţiuni conexe. Instanţa de fond refuză să citească Ordonanţa definitivă în întregime la cererea acuzatului şi comite astfel o flagrantă violare a actului de apărare. Motivarea respingerii incidentului, pe lângă că este nejuridică, prin aceea că consiliul îşi însuşeşte motivarea în fapt şi în drept a comisarului regal, fără a ţine seama de apărarea recurentului, dar păcătuieşte total şi sub raportul unei motivări în sensul legii. Astfel se afirmă că cererea acuzatului este inoportună şi că ar fi făcută pentru atmosferă. Ori actul de acuzare este piesa cea mai importantă din dosar şi

1. *Ibidem,* f.
2.

lectura ei este un drept al acuzatului [...]. Cum va putea acuzatul să discute raportul când cuprinsul acestuia nu i-a fost adus la cunoştinţă prin lectura lui integrală?

Totuşi, Curtea Superioară nu a dispus punerea în libertate a lui Vasile Luca, fiind convinsă de vinovăţia acestuia, ci a trimis cazul spre rejudecare la Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov.

Conducerea PCdR, încurajată de acest mic succes, printre foarte puţinele din 1936, un an marcat de eşecuri pe linie în numeroase procese[1], a încercat să grăbească rejudecarea, sperând că poate va reuşi să obţină cel puţin eliberarea unui lider al partidului. La câteva zile după admiterea recursului, Paul Moscovici, în calitate de avocat al lui Luca, a depus o cerere prin care solicita „imediata transferare" a acestuia de la Doftana la Braşov şi trimiterea de urgenţă a dosarelor „pentru ca să se poată fixa termen de judecată imediat după aducerea sa aici". Moscovici nu uita să menţioneze că „prevenţia sa durează din 1933, ceea ce înseamnă trei ani"[CDXIV CDXV].

în acelaşi timp, autorităţile şi-au activat o variantă de rezervă pentru a obţine condamnarea lui Luca, şi anume trimiterea sa în judecată pentru deţinerea manifestelor şi instrucţiunilor Profinternului descoperite la percheziţia efectuată în momentul arestării sale. Cum în aceste materiale existau şi directive privind declanşarea grevei generale, care fuseseră găsite asupra lui Luca după evenimentele de la Griviţa, el putea fi acuzat că dorea organizarea unei alte greve la nivel naţional, şi de această dată tot ca urmare a indicaţiilor primite din străinătate, faptă săvârşită în timp ce starea de asediu era încă în vigoare. Pe 30 iunie 1936, Direcţia Poliţiei de Siguranţă, prin Ministerul de Interne, i-a trimis o adresă ministrului Apărării Naţionale (în subordinea căruia se aflau instanţele militare) în care prezenta aceste aspecte şi cerea „să i se deschidă o nouă acţiune publică, pentru

CDXIVAnul 1936 s-a soldat cu condamnări numeroase şi grele pentru liderii PCdR. Persoanele din lotul Ana Pauker au primit pedepse mari în procesul de la Craiova, Petre Constantinescu-Iaşi a fost condamnat la Chişinău, liderii DRO – într-un proces la Constanţa, 19 utecişti (printre care şi Nicolae Ceauşescu) au fost condamnaţi la Braşov, 27 de comunişti într-un alt proces la Chişinău, la care se adaugă şi condamnarea conducerii Blocului Democratic, o altă formaţiune-paravan a PCdR. Vezi Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 250.

CDXV ANIC, fond 96, dosar 3695, f. 14.

1. *Ibidem*, f. 2.

noi fapte, săvârşite posterior rebeliunii de la Atelierele Griviţa". Până la urmă nu se va da niciodată curs acestei solicitări, dar speţa ar fi putut fi oricând repusă pe tapet, dacă nu s-ar fi obţinut condamnarea dorită în procesul aflat în derulare.

Instanţele militare păreau decise să nu amâne prea mult rejudecarea, în condiţiile în care vinovăţia lui Luca era reală şi dovedită, permiţând cu uşurinţă condamnarea sa la ani grei de închisoare. Pe 15 iulie 1936, Curtea Superioară de Justiţie Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului V Armată „dosarul Griviţa" (cele 13 dosare existente atunci referitoare la evenimentele de la Griviţa au fost conexate într-un singur dosar mare), pentru ca această instanţă să poată trece cât mai repede la începerea procesului. Chiar înainte de respectiva dată, pe 6 iulie 1936, Penitenciarului Doftana i s-a solicitat să-l transfere pe acuzat la Braşov, „sub pază sigură şi riguroasă, pentru a nu mai fi posibilă o evadare, dat fiind că numitul este un comunist periculos".

Luca nu va ajunge însă la Braşov decât pe 29 august 1936, după ce instanţa a adresat mai multe cereri către Penitenciarul Doftana de a-l transfera pe deţinut. însă întârzierea avea să genereze o amânare suplimentară, întrucât între timp, dat fiind faptul că Luca nu a fost adus la Braşov pentru a fi judecat, dosarul a fost trimis la Consiliul de Război al Corpului II Armată. Respectiva instanţă avea nevoie de el „pentru judecarea acuzaţilor Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii, care au fost disjunşi din procesul rebeliunii de la Atelierele Griviţa", termenul de judecată[1] fiind 10 septembrie 1936. Este vorba despre un grup de 16 persoane, în frunte cu Pătrăşcanu, o parte arestate şi anchetate în lotul Griviţa, dar care apoi, dat fiind faptul că nu existau probe suficiente care să documenteze implicarea lor în evenimentele respective, nu au fost trimise în judecată în procesul de la Bucureşti din vara lui 1933, maiorul Bărdescu dispunând punerea lor în libertate şi judecarea ulterioară. în timp, acestora le-au fost alăturaţi şi alţi lideri ai ceferiştilor arestaţi ulterior, cum ar fi Emil Popa, care în 1933 conducea sindicatul de la Atelierele CFR Cluj. Procesul acestui grup a început în martie 1936.

în tot acest timp, Vasile Luca, care aştepta la Braşov începerea procesului, era contrariat de faptul că nici măcar nu se stabilise o dată concretă în acest sens, ceea ce-i prelungea detenţia preventivă. La mijlocul lui octombrie 1936, acesta a înaintat o petiţie prin care cerea urgentarea judecăţii. Pe 22

1. *Ibidem,* f. 20.

octombrie 1936, generalul C. Manolache, la care a ajuns petiţia, îi ordona comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului V Armată să raporteze „cauza pentru care dosarul în cauză nu este pus pe rol pentru judecată”, transmiţându-i totodată ordinul că „se va accelera judecata în cel mai scurt timp posibil”. Instanţa

1. *Ibidem,* f. 20.

din Braşov a răspuns însă că nici măcar nu apucase să studieze bine dosarul, pentru că l-a avut foarte puţin timp la dispoziţie (21 de zile). Serviciul Justiţiei din MApN a încercat să organizeze cumva situaţia şi a ordonat ca procesul lui Luca să înceapă „imediat după judecarea procesului avocatului Lucreţiu Pătrăşcanu". Foarte probabil, în stabilirea priorităţilor s-a ţinut cont de faptul că Luca era deja în închisoare, pe când o parte dintre cei din lotul Pătrăşcanu se aflau în libertate.

Procesul Pătrăşcanu a fost însă iarăşi amânat, multitudinea de avo- caţi ai celor în cauză motivând că n-au avut timpul necesar pentru a consulta dosarul, dat fiind faptul că acesta fusese la Braşov. Prin urmare, instanţa din Bucureşti a retrimis dosarul la Braşov, solicitând însă să-i fie înapoiat cât mai repede.

Profitând de acest prilej, pe 16 noiembrie 1936, Consiliul de Război al Corpului V Armată l-a informat pe Luca că a stabilit data de 3 decembrie 1936 pentru începerea procesului său. Cu acest prilej, Luca a declarat că-i va avea ca avocaţi pe Paul Moscovici şi Iosif Schraier şi că va cita 75 de martori în apărarea sa. Printre martori regăsim 35 de muncitori de la Griviţa (Vasile Bâgu, Panait Bogăţoiu, Constantin David, Ovidiu Şandru etc.), zece muncitori maghiari din Braşov, mai mulţi comunişti aflaţi în detenţie (Ana Pauker, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Popa, Dimităr Ganev), ceferişti de la alte ateliere din ţară (Timişoara, Turnu Severin, Cernăuţi, Chişinău), precum şi oameni politici, în general cu vederi de stânga, dar nu exclusiv (Lothar Rădăceanu, Eduard Mirto, Nicolae Lupu, Grigore lunian, luliu Maniu, Petre Pandrea, Matei Socor, Scarlat Callimachi). în schimb, acuzarea avea un singur martor: comisarul-şef de Siguranţă Nicolae Turcu, cu care Luca se va reîntâlni ulterior în anchetele Securităţii.

Prima şedinţă, din 3 decembrie 1936, s-a încheiat rapid. Apărarea, reprezentată de Schraier, A.C. Velter şi Cristian Gheorghiu, a solicitat amânarea cauzei pe motiv că s-au prezentat doar 16 martori ai apărării şi nu a avut timpul necesar studierii dosarului, iar instanţa s-a declarat de acord cu cererea. Totuşi, este de reţinut că unul dintre martorii prezenţi a fost Ana Pauker, adusă de la Penitenciarul Corecţional Văcăreşti, care a folosit acest prilej pentru a lua legătura cu PCdR prin intermediul lui Alexandru Sahia, care, se pare, a obţinut permisiunea

gardianului ce o escorta de a o transporta cu un taxi la penitenciar la înapoiere[CDXVI].

CDXVI Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 227.

Peste numai câteva zile, pe 12 decembrie 1936, ca şi cum nu avo- caţii săi ar fi solicitat prelungirea procesului, Vasile Luca a înaintat un memoriu prin care cerea să fie pus în libertate, pe motiv că „arestul preventiv s-a prelungit extrem de mult" (la acea dată era de 3 ani şi 4 luni). El amintea şi casarea sentinţei anterioare, care se dovedise a fi „o eroare judiciară". Drept „garanţie" că se va prezenta la proces, el declara că era direct interesat să o facă, întrucât „situaţia mea juridică în acest proces merge înspre limpezire în folosul meu, aşa că nu aş mai avea niciun interes de a mă sustrage de la interesul legal al judecării procesului". El susţinea şi că nu a avut nicio legătură cu greva de la Griviţa, fiind angrenat doar în CGSU:

> în timpul evenimentelor de la Griviţa am activat în mişcarea muncitorească din Timişoara, organizaţie perfect legală, cum de altfel reiese şi din actul de acuzare, neavând nimic comun cu provocarea rebeliunii de la Griviţa.

Un alt argument invocat era şi starea sa precară de sănătate: „Sunt bolnav de apendicită, iar dacă nu-mi voi face operaţie cât mai grabnică viaţa îmi este periclitată". Cererea i-a fost însă respinsă, autorităţile bănuind că, imediat ce va fi pus în libertate, Luca va dispărea din ţară şi va fugi în URSS[CDXVII].

Un nou termen

între timp s-a fixat un nou termen pentru proces: 27 ianuarie 1937. Pe 5 ianuarie 1937, Luca a declarat instanţei că va fi apărat de Schraier, Gheorghiu şi Radu Olteanu şi a cerut cinci noi martori, printre care Ilie Pintilie şi Carol Wexler. La termenul stabilit, apărarea a depus toate eforturile pentru a obţine o nouă amânare. Luca a anunţat că renunţă la avocatul Radu Olteanu şi a cerut să fie apărat de Paul Moscovici. Avocaţii au invocat iarăşi lipsa mai multor martori ai apărării (printre care Gheorghiu-Dej, Chivu, Bogăţoiu şi Mirto) şi au solicitat din nou amânarea judecăţii. Foarte probabil că schimbarea de optică a apărării,

CDXVII ANIC, fond 96, dosar 3695, f. 184.

care până atunci ceruse judecarea cât mai rapidă, a fost determinată de pedepsele grele primite de comunişti în 1936, la nivelul conducerii

PCdR conştientizându-se că o sentinţă rapidă nu putea aduce decât o condamnare mare. Instanţa a respins însă cererea de amânare, argumentând că procesul va dura mai mult timp, perioadă în care martorii lipsă puteau fi aduşi. PCdR a recurs atunci la o altă metodă, cerându-le martorilor prezenţi să părăsească procesul înainte de a fi audiaţi. Astfel, deşi se aflau în sală în ziua deschiderii procesului, la apelul din 1 februarie, când trebuiau să depună mărturie, s-a constatat lipsa lui Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru, Constantin David şi a încă vreo şase-şapte ceferişti. Imediat, apărarea a depus o nouă solicitare de amânare a judecăţii. Acuzarea a intervenit însă rapid şi a denunţat întreaga tactică a apărării, al cărei scop era exclusiv acela de a obţine un nou termen de judecată: la citarea lui Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica s-au indicat alte adrese, ceea ce a făcut imposibilă prezenţa lor la timp; a propus martori la care, după ce au fost aduşi, unii chiar din închisori (Wexler), a renunţat fără ca măcar să fie audiaţi etc. Intenţia apărării de a bloca dezbaterile fiind evidentă, instanţa a respins solicitarea de amânare şi procesul a continuat.

Precum în procesul precedent, Luca a fost acuzat că în perioada 4-14 februarie 1933

> a intrat în legătură cu agenţii asociaţiei Internaţionalei a IlI-a comunistă din Uniunea Sovietică, devenind cu bună ştiinţă membru al acestei asociaţii, în scopul de a primi – şi chiar a primit – instrucţiuni şi ajutoare băneşti pentru pregătirea revoluţiei comuniste în România, cu început de acţionare la Atelierele CFR Griviţa,

fapta fiind comisă în timp ce era declarată starea de asediu. Judecătorii i-au acordat circumstanţe atenuante, dar, prin Sentinţa nr. 9/4 februarie 1937, l-au condamnat la 8 ani de muncă silnică, 5 ani de interdicţie corecţională şi 20.000 de lei amendă. Luca a declarat imediat recurs la Curtea Militară de Casare şi Justiţie. Pe 25 iunie 1937, prin Decizia nr. 25, instanţa a constatat existenţa unui nou viciu procedural, astfel încât a fost nevoită să admită recursul şi să caseze Sentinţa nr. 9. Mai exact, Luca – doar „provocator" al evenimentelor – nu putea fi condamnat la muncă silnică, pedeapsă pe care o puteau primi numai făptuitorii.

Curtea Militară de Casare şi Justiţie considera însă că Luca era vinovat de cele imputate şi a dispus rejudecarea cazului „cu menţinerea culpabilităţii”. Astfel, dosarul a fost retrimis Consiliului de Război al Corpului V Armată, dar numai „spre a face justa aplicare a pedepsei”.

însă înainte ca dosarul, compus acum din 14 volume, să se întoarcă la Braşov şi procesul să fie iarăşi reluat, acesta a poposit din nou la Bucureşti, la procesul Pătrăşcanu. între timp, Luca şi-a încercat din nou şansa şi, pe 24 iulie 1937, a depus o nouă cerere de a fi judecat în libertate, solicitare reiterată pe 8 septembrie 1937. însă acum vinovăţia sa era constatată şi juridic, aşa că nu avea nicio şansă ca cererile să îi fie aprobate.

Pe 4 august 1937, dosarul Griviţa a ajuns la Braşov, după ce Serviciul Justiţiei din cadrul MApN a ordonat Consiliului de Război al Corpului II Armată să dispună amânarea procesului Pătrăşcanu, „în interesul bunei administrări a justiţiei”[1]. Se spera că procesul lui Luca, unde era vorba doar de aplicarea corectă a pedepsei, şi nu de stabilirea vinovăţiei, aceasta fiind deja certificată, nu putea dura prea mult.

însă, în mod neaşteptat, rejudecarea a fost tergiversată până în primăvara anului 1938, instanţa militară fiind probabil descumpănită de noul eşec. în tot acest timp, Vasile Luca a depus cereri repetate de a fi pus în libertate provizorie, ele fiind respinse de Consiliul de Război al Corpului V Armată pe 27 octombrie 1937 şi 24 noiembrie 1937[CDXVIII] [CDXIX]. în paralel, instanţa din Bucureşti a solicitat în repetate rânduri dosarul pentru a putea judeca procesul Pătrăşcanu, arătând că au trecut mai multe termene fixate în care procesul nu s-a putut judeca în lipsa dosarului.

Al treilea proces a început abia pe 16 martie 1938. Luca a fost apărat de Velter şi Maurer. Prin Sentinţa nr. 164, el a fost condamnat de Tribunalul Militar al Corpului V Armată – completul fiind condus de colonelul Gheorghe Ursache – la 8 ani de temniţă grea, 5 ani de interdicţie şi 20.000 de lei amendă.

Şi de această dată Luca a declarat recurs. Acesta a fost dezbătut de Curtea Militară de Casare şi Justiţie pe 22 iunie 1938. Nici măcar nu s-a ajuns la analizarea motivelor invocate de apărare. Instanţa a constatat din nou existenţa mai multor vicii de procedură. în textul sentinţei nu erau indicate nicăieri etatea, profesia şi domiciliul celui condamnat, astfel încât instanţa nu putea dovedi că persoana condamnată era una şi aceeaşi cu cea acuzată. Mai mult, în sentinţă nu erau stipulate legile în baza cărora Luca a fost condamnat. Prin Decizia nr. 294, şi Sentinţa

CDXVIII ANIC, fond 96, dosar 6578, partea a II-a, f. 541.
CDXIX ANIC, fond 96, dosar 3695, ff. 347, 350.

nr. 164 a fost casată, dosarul fiind trimis spre o nouă rejudecare, de data aceasta la o altă instanţă (Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie

Galaţi), judecătorii militari din Braşov dovedindu-se incapabili să emită o hotărâre legală. De reţinut e faptul că şi de această dată a fost menţinută culpabilitatea, rămânând aşadar de decis doar pedeapsa pe care urma să o primească Vasile Luca.

Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie a început procedurile de judecată pe 3 septembrie 1938, bineînţeles, cu de acum clasica solicitare de a remite dosarul adresată Corpului II Armată, care încă se chinuia să judece procesul grupului Pătrăşcanu. Ilustrativ pentru maniera în care se judeca şi procesul Pătrăşcanu este faptul că, la termenul din 12 septembrie 1938, instanţa a avut surpriza de a se afla aproape singură în sală, întrucât nu s-a prezentat niciunul dintre acuzaţii aflaţi în libertate.

Conducerea instanţelor militare era însă decisă să nu mai tolereze niciun fel de întârziere în cazul procesului lui Vasile Luca, care risca să facă de ruşine întregul corp judecătoresc militar. Pe 14 septembrie 1938 a fost emis un ordin în care se arăta că „trebuie rejudecat urgent", avându-se în vedere şi detenţia preventivă foarte lungă în care se afla Luca (de peste cinci ani!)[CDXX]. Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, constituit într-un complet condus de colonelul Constantin Manoliu, s-a mişcat în consecinţă şi, pe 6 octombrie 1938, a pronunţat Sentinţa nr. 1.177, prin care Vasile Luca era condamnat la 5 ani şi 6 luni de temniţă grea şi 5 ani de degradare civică.

încă o dată Luca a făcut recurs, fiind probabil convins că şi acesta va fi admis. Pe 22 noiembrie 1938 el şi-a retras însă recursul, realizând că până la judecarea acestuia va mai avea foarte puţin de executat din pedeapsă, astfel încât nu avea niciun rost să rişte să primească o condamnare majorată. Prin Decizia nr. 727/21 decembrie 1938, Curtea Militară de Casare şi Justiţie a admis cererea lui Luca de a-şi retrage recursul, sentinţa rămânând astfel definitivă.

Totuşi, speranţa că va fi pus în scurt timp în libertate i-a fost ameninţată de ştirea primită de la conducerea Penitenciarului Doftana, care i-a reamintit că mai avea de executat şi pedeapsa de un an pronunţată în aprilie 1933 de Consiliul de Război Iaşi. Luca şi-a mobilizat de urgenţă avocaţii şi, pe 28 februarie 1939, a

---

CDXX ANIC, fond 96, dosar 6578, partea a II-a, f. 569.

înaintat o cerere de contopire a pedepsei de un an în cea de 5 ani şi 6 luni. Şi această solicitare a fost dezbătută de Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, care a judecat-o cu rapiditate şi a admis-o pe 31 martie 1939, după ce procurorul militar şi-a exprimat acordul.

Luca – liber, la Moscova şi al doilea om în partid

Eliberat din detenţie în aprilie 1939, Vasile Luca a ajuns în libertate direct în postura de viceconducător al partidului. Aflat oricum într-o penurie acută de lideri, care fie erau în detenţie, fie luptau în Spania, fie fuseseră executaţi la Moscova, PCdR trecea chiar atunci printr-un vid de putere, întrucât cu câteva zile înainte decedase secretarul general al partidului, Bela Brainer. Postul de conducător de facto al PCdR, până ce urma să obţină agrearea Cominternului, era deţinut de nimeni altul decât Ştefan Foriş, vechiul protector al lui Luca. Iar Luca era „al doilea în ierarhie", după cum descrie Constantin Pârvulescu situaţia găsită de el în septembrie 1939, când a fost eliberat din detenţie[1].

Iar perspectivele lui Luca se arătau a fi chiar mai promiţătoare decât atât, întrucât se pare că liderii de la Comintern îl preferau şi de această dată în detrimentul lui Foriş. în primăvara lui 1940, Luca a fost chemat la Moscova, sovieticii dorind atât să constate personal în ce măsură se puteau baza pe el dacă îl numeau în fruntea PCdR (cu siguranţă că implicarea sa în lupta fracţionistă din 1928-1930 nu fusese uitată), cât şi să îi dea instrucţiunile aferente în eventualitatea în care ar fi corespuns aşteptărilor.

Vasile Luca va ajunge însă prea târziu în URSS, întrucât tentativa sa de a trece graniţa a eşuat în urma denunţului lui Nicu Tudor (membru al Secretariatului CC al PCdR), care fusese recrutat de Siguranţă încă din 1933, în timpul anchetei lotului Griviţa. Conform declaraţiilor pe care Luca le-a dat la Siguranţa din Cernăuţi în timpul cercetărilor care au urmat arestării, el şi Ştrul Zighelboim (membru al Secretariatului CC al PCdR, recent eliberat din detenţie, chemat şi el în URSS pentru a primi instrucţiuni referitoare la activitatea viitoare) au plecat din Bucureşti în ziua de 2 aprilie 1940. Au ajuns în gara din Cernăuţi a doua zi, unde erau aşteptaţi de Dumitru Rusnac, un comunist local, responsabil cu asigurarea canalului ilegal de trecere în şi din URSS. Chiar în acea noapte cei trei au pornit spre frontieră, dar grănicerii din Regimentul 16 Dorobanţi al Diviziei 8 Infanterie, avizaţi de Siguranţă în urma denunţului lui Nicu

Tudor, i-au aşteptat şi i-au arestat în dimineaţa zilei de 4 aprilie 1940. Zighelboim a încercat să-i mituiască pe soldaţi, oferindu-le 2.000 de lei, dar aceştia au refuzat, având ordine clare să îi aresteze[CDXXI CDXXII].

CDXXI ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 14, f. 66.
CDXXII ANIC, fond 96, dosar 3696, f. 1.

în declaraţiile sale, Luca va susţine că dorea să fugă din ţară din cauza pedepselor privative de libertate primite în trecut, chiar dacă acestea erau deja ispăşite: „Nu aveam linişte din cauza acestei condamnări, fapt ce m-a făcut să trec frontiera. Am ales frontiera de răsărit, crezând că mai bine va fi traiul în acea parte”. Zighelboim îşi va motiva gestul prin lipsa unui loc de muncă în Bucureşti, fiind evreu, ceea ce l-a făcut să opteze pentru URSS, unde ar fi putut găsi de lucru. Ambii vor susţine că nu îl cunoşteau pe Rusnac şi că l-au interpelat întâmplător, văzându-l localnic şi oferindu-i 2.000 lei pentru a-i trece graniţa. Siguranţa din Cernăuţi ştia însă foarte bine cine era Rusnac („curierul PCdR pentru efectuarea trecerilor clandestine pe frontieră în Rusia Sovietică”), el aflându-se deja în curs de judecare la Tribunalul Storojineţ pentru activitate comunistă.

Lucrurile fiind foarte clare, pe 6 aprilie 1940 Divizia 8 i-a trimis în judecată pe cei trei, înaintându-i Tribunalului Militar Cernăuţi. Acuzaţia adusă lui Luca şi lui Zighelboim era de „încercare de trecere frauduloasă a frontierei”, pentru Rusnac reţinându-se „complicitate la încercare de trecere frauduloasă a frontierei”. Solicitată să ofere date privindu-i pe cei trei, DGP arăta că Luca şi Zighelboim sunt „membri marcanţi în conducerea centrală a PCdR”, precizând că aceştia doreau să treacă în URSS

> pentru a lua contact cu conducătorii Internaţionalei a IlI-a din Moscova, spre a primi directive în legătură cu activitatea PCdR faţă de situaţia politică internă şi internaţională[1].

Procesul nu a avut istoric, judecându-se extrem de rapid. Tribunalul Militar al Diviziei 8 Infanterie[CDXXIII] [CDXXIV] a emis, pe 22 aprilie 1940, Sentinţa nr. 797, prin care toţi trei acuzaţii au fost condamnaţi la 8 luni de închisoare corecţională[CDXXV]. Nu vor executa însă decât câteva luni din pedeapsă, întrucât nu au fost mutaţi din închisoarea din Cernăuţi, fiind eliberaţi de armatele

---

CDXXIII *Ibidem,* f. 18.

CDXXIV Componenţa completului: preşedinte – locotenent-colonel Gheorghe Cristescu, membri – căpitan Victor Dobrogeanu, căpitan Gheorghe Stănculescu, căpitan Maximilian Gavrilescu.

CDXXV ANIC, fond 96, dosar 3696, f. 21.

sovietice în momentul cedării Bucovinei.

Pus în libertate, lui Luca i s-a acordat cetăţenia sovietică, iar în 1941 a fost ales deputat în Sovietul Suprem al Ucrainei[CDXXVI]. Va fi încadrat în

CDXXVIFlorica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta lonescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 365.

Armata Roşie, ca ofiţer în Direcţia Politică, pe frontul de sud. în primăvara lui 1943, după victoria de la Stalingrad şi preluarea ofensivei de către sovietici, Luca va fi chemat la Moscova pentru a primi sarcini mult mai importante. Stalin pregătea deja echipa pe care dorea să o instaleze la conducere în eventualitatea în care trupele sale ar fi ajuns în România. Apoi, era nevoie de oameni cu experienţă politică pentru atragerea de partea bolşevicilor a zecilor de mii de ofiţeri şi soldaţi români luaţi prizonieri la Stalingrad şi în luptele ulterioare.

Ajuns la Moscova, Luca va fi cooptat destul de repede în conducerea comuniştilor români din URSS, devenind al doilea om – după Ana Pauker – în ierarhia acestora. Din nou, a fost avantajat de faptul că era muncitor, o categorie socială care era obligatoriu să fie reprezentată la vârful partidului. Cu toate că acum erau mai mulţi muncitori români în URSS, unii chiar cu notorietate în ţară şi în străinătate (precum Constantin Doncea sau Dumitru Petrescu-Griviţa), Luca era singurul care depusese o activitate atât de susţinută în favoarea PCdR, el activând deja de peste 20 de ani în mişcarea comunistă. în plus, Ana Pauker, chiar dacă nu îl agrea în mod deosebit ca persoană, avea o mare nevoie de calităţile sale organizatorice pentru constituirea unităţilor militare procomuniste formate din soldaţii armatei române luaţi prizonieri de sovietici, aceasta fiind principala responsabilitate de care a răspuns Vasile Luca în URSS. La întoarcerea în România, în toamna lui 1944, primele sarcini ale lui Luca au fost de natură organizatorică, acesta răspunzând de transformarea PCR dintr-o formaţiune minusculă într-un partid de masă.

Condamnat de ai săi

Trauma abandonării sale în orfelinat de către familie din cauza sărăciei, bătăile îndurate în copilărie, sărăcia prin care a trecut, anchetele Siguranţei şi anii de detenţie îşi vor pune amprenta asupra personalităţii lui Vasile Luca (oricum, destul de impulsivă), care nu le va uita niciodată. După 1945, aflat la vârful

regimului comunist, Luca va da frâu liber resentimentelor sale faţă de fosta clasă conducătoare, politică şi economică din România. Lectura stenogramelor şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului CC al PCR din perioada 1945-1952 relevă nenumăratele indicaţii pe care acesta le-a dat organelor de represiune privind

trecerea la măsuri dure contra oricăror opozanţi reali, potenţiali sau imaginari ai regimului. Chiar la câteva zile după ce PCR a preluat puterea, pe 10 martie 1945, el va face o declaraţie edificatoare: „Mai bine arestăm zece nevinovaţi, decât să scăpăm un bandit”[1]. Ţintele sale vor fi indistincte: partidele istorice[CDXXVII] [CDXXVIII], foştii reprezentanţi ai administraţiei („toţi cei epuraţi trebuie adunaţi şi băgaţi în lagăr”), foştii ofiţeri („trebuie puşi la muncă forţată”[CDXXIX]), ţăranii care se împotriveau colectivizării[CDXXX] şi cotelor obligatorii, ţăranii înstăriţi (chiaburii)[CDXXXI] etc. Indicaţiile sale erau de a se lua măsuri represive cât mai dure: „trebuie lovit cu măciuca”, „trebuie luate măsuri drastice şi nu judecat sentimental”, „Miliţia să lovească fără milă”, „judecata să fie făcută foarte aspru”. Opiniile exprimate de Vasile Luca erau cu mult mai violente decât cele ale celorlalţi membri ai conducerii PCR.

Roata istoriei, care i-a oferit şansa nesperată de a se răzbuna, îi va juca însă o festă – pesemne meritată, în opinia noastră.

în 1952, Vasile Luca va fi arestat chiar de foştii săi tovarăşi cu care a organizat protestele de la Griviţa (Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Stoica). Va cunoaşte din plin duritatea

---

CDXXVII Radu Ciuceanu, Corneliu Mihail Lungu (coord.), Florin Constantiniu (responsabil de volum), Sever Catalan, *Stenogramele şedinţelor conducerii PCR: 23 septembrie 1944 – 26 martie 1945,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 346.

CDXXVIII Şedinţa Biroului Politic din 26 iulie 1946: „Nu trebuie uitat scopul: compromiterea şi distrugerea partidelor istorice”, în Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti”, *Analele Sighet,* voi. VI, 1998, p. 896.

CDXXIX *Stenogramele şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR,* voi. III: *1950-1951,* studiu introductiv de loan Scurtu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2004, p. 188.

CDXXX *Ibidem,* p. 120.

CDXXXI „Trebuie ridicaţi 5-6 din fiecare sat, elemente chiabure, şi lovite ca să simtă. Trebuie ridicat totul, dat în judecată, condamnat [...] asemenea chiaburi trebuie lichidaţi.” *Ibidem,* p. 458.

anchetelor Securităţii, fiind tratat exact aşa cum el ceruse în anii anteriori să se procedeze. Luca va petrece 11 ani în temniţele comuniste, sensibil mai mult decât a fost închis sub „regimul burghezo-moşieresc”, trecând peste faptul că şi regimul de detenţie a fost cu totul diferit.

A decedat la 27 iulie 1963, în Penitenciarul Aiud, bolnav şi uitat de foştii săi colegi din partid.

Capitolul 5

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere), abonat (la trenuri europene). De la propagandistul guvernului Groza la pensionarul regimului Ceauşescu

Adrian Cioroianu

în ziua de 4 decembrie 1934, un deţinut de la închisoarea militară din Chişinău îi adresa o scrisoare de protest prim-ministrului României din acea vreme, Gheorghe Tătărescu[1]. La prima vedere, scrisoarea vorbea despre un abuz: cel arestat era profesor universitar la Facultatea de Teologie din Chişinău, iar deţinerea sa părea a fi o confuzie provocată de dificultatea inerentă a luptei regimului regelui Carol al II-lea împotriva organizaţiilor comuniste (sau camuflat comuniste) ce activau în ţară[CDXXXII] [CDXXXIII], deşi partidul comunist ca atare se afla în ilegalitate după 1924.

Sub imperiul legilor

Existase doar o verificare la domiciliu, în seara de 25 noiembrie

CDXXXII ANIC, fond 53, dosar C-156, voi. 1, ff. 30-31.

CDXXXIIIPentru o privire de ansamblu asupra activităţii comuniştilor în România interbelică, vezi Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

1934, ocazie cu care la locuinţa profesorului fuseseră găsite mai multe materiale ce atestau apartenenţa universitarului la aşa-numitul „Comitet Naţional Antifascist” din România, organizaţie de stânga al cărei obiectiv principal (şi declarat) era combaterea ideilor şi acţiunilor extremei drepte româneşti şi europene, în plin avânt în acei ani.

„Materialul ce s-a putut găsi la mine [...] nu este de asemenea natură a justifica culpa [sic/] de «pregătirea revoluţiei comuniste» de care sunt învinuit", spunea deţinutul în documentul destinat premierului. Mai mult, el asigura în continuare că „activitatea mea întreagă în ţară s-a desfăşurat *sub imperiul legilor* [s.m., A.C.], public şi suferind rigorile dispoziţiilor excepţionale pe care toate guvernele le-au impus ţării". E interesant cum, chiar din acest al doilea paragraf al scrisorii, deţinutul – prevenitor – dorea să nege orice legătură între activitatea lui şi celulele comuniste din România. El spune: „Iar legăturile mele cu străinătatea privesc *numai* ideile şi mişcarea antifascistă, *care nu-i totuna cu mişcarea comunistă* [s.m., A.C.], cum de atâtea ori am arătat-o în presă şi în comunicatele noastre"[1].

în consecinţă, considerându-se arestat printr-un abuz, deţinutul anunţa că a intrat de şapte zile în greva foamei, pe care „o suport şi o voi continua până la complecta mea eliberare sau până la desnodă- mântul final". Semn al fermităţii sale, el mărturisea un crez: mai curând accepta moartea decât nedreptatea, pentru că „umilirea şi-ngrădirea fiinţei mele morale este mai presus de-o existenţă fizică". Iar scrisoarea se încheia astfel:

> în faţa acestei situaţii, cu perfectă luciditate vă declar că voi menţine hotărârea luată din primul moment al arestării mele, deoarece mă simt nevinovat şi vă rog să dispuneţi eliberarea mea, cât timp mă mai pot folosi de ea.

Cel care semna această scrisoare din decembrie 1934 aşadar era Petre Constantinescu-Iaşi, profesor universitar la Catedra de istorie a artei creştine a Facultăţii de Teologie din Chişinău[CDXXXIV] [CDXXXV] şi, totodată, o mai veche (şi verificată strâns) cunoştinţă a Siguranţei române din epocă, în acel an 1934, profesorul nu era nici la prima arestare şi nici la prima grevă a foamei. De aproape 15 ani, de când încă era profesor de istorie la un liceu de

---

CDXXXIV Adică ale Comitetului Naţional Antifascist.

CDXXXV în virtutea organizării învăţământului superior românesc din acea perioadă, Facultatea de Teologie de la Chişinău ţinea de Universitatea din Iaşi.

provincie moldavă, era cunoscut – şi fişat – ca fiind „sub influenţa bolşevismului rusesc”. Totuşi, profesorul nega această asimilare forţată cu pericolul comunist, din moment ce singura luptă pe care o recunoştea deschis era cea pe care o ducea, de mult, pentru binele celor mulţi şi „împotriva fascismului”.

Rescrierea trecutului

Peste 20 de ani de la cererea-protest formulată mai sus, Petre Constantinescu- Iaşi revenea masiv asupra propriei biografii. Este drept că între timp multe lucruri se schimbaseră.

Ramura românească a partidului comunist internaţional, ilegală şi relativ anemică în 1934, se afla în 1954 la conducerea ţării, sub numele „Partidul Muncitoresc Român" (din februarie 1948[1]). După anul de răspântie politică 1944, Petre Constantinescu-Iaşi îndeplinise – cum se va vedea în continuare – mai multe sarcini de partid, ca unul ce se afla în elita extinsă a partidului.

Aflat în apropierea vârstei de pensionare, fostul profesor de altădată devenea tot mai preocupat de vechimea sa în partid, care iniţial se stabilise a fi din anul 1934, pentru ca apoi să fie acceptat anul 1933. Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu a fost mulţumit cu această soluţie, într-o serie de memorii înaintate Secretariatului CC al PMR şi Comisiei Controlului de Partid (precum cel din octombrie 1954[CDXXXVI] [CDXXXVII]), el cerea ca vechimea în partid să i se recunoască încă din 1920! După cum se poate constata, cererea sa era cel puţin bizară, dat fiind că anul naşterii partidului comunist autohton, ca atare, era considerat 1921.

Totuşi, Constantinescu-Iaşi susţinea că încă din 1920, pe când era profesor de istorie la Iaşi şi totodată membru (de doi ani) al PSD, luase legătura cu „grupul comunist din PSD, condus de Tcacenco"[CDXXXVIII], iar mai apoi, la congresul de constituire a PCR

CDXXXVI în urma fuziunii forţate cu Partidul Socialist Român, cu rădăcini din 1893.

CDXXXVIIANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C-156, vol. 1, ff. 8-11.

CDXXXVIIICel mai probabil este vorba despre Pavel Tcacenco (1901-1926), fost socialdemocrat din Basarabia, devenit comunist, considerat fondator al mişcării de comsomolişti la stânga Prutului, condamnat la închisoare în România în lipsă, iar mai apoi prins de poliţia română la Chişinău şi împuşcat în 1926. Propaganda comunistă sovietică din RSS Moldovenească l-a considerat pe Tcacenco unul dintre eroii

din mai 1921, fusese desemnat raportor într una dintre zilele congresului şi prezentase poziţia partidului în problemele *presei şi propagandei.* Mai mult, Constantinescu-Iaşi spunea că între 1921 şi 1924, pe când era profesor la Bârlad, fusese

timpurii ai mişcării, iar numele său l-au purtat un cinematograf şi o stradă din Chişinău.

conducătorul de facto al secţiei locale a partidului comunist, după care, partidul fiind trecut în ilegalitate, primise sarcina de a activa camuflat în organizaţiile de masă în care partidul avea să se ascundă.

Totuşi, în aprilie 1956, CCP, după ce a reanalizat activitatea lui Constantinescu-Iaşi, ajungea la concluzia că cererile sale de vechime sunt neîntemeiate, din moment ce acesta nu a mai activat în nicio organizaţie de partid după 1924, deşi i se recunoşteau „munci de răspundere pe linia organizaţiilor de masă”[1]. La fel, comisia de partid stabilea că din 1926 (când Constantinescu-Iaşi devenise profesor universitar la Chişinău) el „n-a mai avut legătură organizată cu partidul până în anul 1933, când a început să activeze în partid în mod organizat”. în aceste condiţii, CCP stabilea în şedinţa sa din 15 februarie 1956 ca fostului profesor să i se menţină vechimea în partid din 1933, „dată când a luat legătură cu partidul şi a activat în mod organizat”.

Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu s-a resemnat. în deceniul următor, a persistat cu memoriile sale şi, într-un final, ceea ce nu îi reuşise în timpul vieţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej i se va împlini în primele luni de la venirea în fruntea PMR/PCR a lui Nicolae Ceauşescu.

în primăvara anului 1965, un alt raport al CCP ajungea la o concluzie total diferită, dar conformă cu doleanţele fostului ilegalist. Astfel, raportul dedicat lui Constantinescu-Iaşi spunea că respectivul

> este unul dintre vechii militanţi ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră şi tot timpul a activat sub îndrumarea partidului, ducând la îndeplinire sarcinile încredinţate. [...] Considerăm că cererea sa este îndreptăţită şi propunem Biroului Politic al CC al PMR să-i stabilească stadiul în partid din 1921[CDXXXIX CDXL].

Ulterior, o notă ataşată documentului preciza că Biroul Politic al CC al PMR, prin hotărârea nr. 910/VI-4 din 29 mai 1965, a aprobat această modificare a vechimii, iar Petre Constantinescu-Iaşi devenea un *vete- ran-ilegalist* de partid cu acte în regulă, ca

---

CDXXXIX ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, ff. 5-7.
CDXL *Ibidem,* f. 2.

membru încă din 1921.

Mărturii contradictorii

Am început analiza dosarului Petre Constantinescu-Iaşi cu aceste trei momente diferite tocmai pentru a reliefa mărturiile total contradictorii pe care ilegalistul le dădea la extremităţile temporale ale acestei perioade de 20 de ani. în 1934, el declara solemn că activitatea sa era una socialistă („sub imperiul legilor"), şi nicidecum comunistă. în 1954 (şi în anii următori), el se revendica a fi comunist încă din primele zile ale partidului. Cele două mărturii neputând fi adevărate simultan, este clar că Petre Constantinescu-Iaşi mistificase realitatea măcar în una dintre ele.

De fapt, autorităţile – şi cu atât mai puţin ministrul de Interne din 1934 – nu fuseseră deloc impresionate de scrisoarea sa. Cum se va vedea în continuare, arestării din 1934 îi urmaseră un proces şi o condamnare la închisoare – amândouă sub acuzaţia de activitate comunistă. Când spunea, în 1934, că se simţea nevinovat, Petre Constantinescu-Iaşi făcea mai curând o demonstraţie de retorică decât una de inocenţă politică.

Dar la fel de posibil este ca şi cererile din 1954 să fi fost la fel de departe de adevăr. La începutul anilor 1930, în situaţia delicată în care se afla partidul comunist atunci, se prea poate ca lui Constantinescu-Iaşi însuşi să îi fi fost neclar cât de comunist mai este – sau *dacă* mai este, în aceste condiţii, cererile sale de reabilitare a vechimii din anii 1950 pot fi la fel de mistificatoare. Dat fiind că între timp roata Istoriei le dăduse câştig de cauză comuniştilor, fostul profesor nu mai avea niciun motiv pentru a sublinia distincţia dintre activitatea sa antifascistă şi cea comunistă. Dimpotrivă: tocmai clamarea identităţii între cele două îl avantaja, ca pe toţi ceilalţi aflaţi în această situaţie! Ca unul care suferise pentru cauza partidului, el dorea să i se recunoască meritele – şi vechimea. Negarea din 1934 nu mai era bine-venită în 1954. într-un partid ajuns la putere, Constantinescu-Iaşi nu se putea mulţumi cu statutul unui fost *tovarăş de drum,* ci dorea să fie recunoscut drept unul dintre militanţii de primă oră ai mişcării.

Multitudinea de piese păstrate în dosarul relativ cuprinzător al lui Petre Constantinescu-Iaşi ne arată că această contradicţie nu

e decât una dintre cele care i-au marcat cariera. De la numele mamei sale şi până la numele tovarăşilor din fiecare etapă a activităţii, Constantinescu- Iaşi le modifică pe toate, în funcţie de cerinţele politice ale epocilor pe care le traversează.

Procesul său din 1936 reprezintă unul dintre cele mai importante procese politice ale României interbelice. în cele ce urmează, vom vedea cum acest intelectual a ajuns pe banca acuzaţilor, cum s-a comportat acolo şi, în subsidiar, ce a urmat acelui proces.

Aşadar, cine era Petre Constantinescu-Iaşi?

Biografia unui om de stânga

Indubitabil, Petre Constantinescu-Iaşi a fost un om de stânga, condiţie pe care a împărtăşit-o cu alţi intelectuali al României interbelice. Numărul acestora nu era foarte mare, dar nu era nici insignifiant. în câmpul public, intelectualii de dreapta ai epocii au avut un impact mai mare decât cei de stânga, dar valabilitatea acestei idei nu conduce la negarea existenţei celor din urmă.

Viitorul profesor anchetat, iar mai apoi ministru comunist s-a născut pe 25 noiembrie (pe stil vechi) 1892, la Iaşi, în familia institutorului Gheorghe Constantinescu şi a soţiei acestuia, Liuba, cea din urmă provenind dintr-o familie din Basarabia. Desigur, acest determinism familial le pare unora clar din perspectiva evoluţiei ulterioare de stânga a personajului nostru. Ce rol a jucat mama viitorului profesor în această sedimentare a ideilor? Locul ei de obârşie şi sonoritatea rusească a numelui mic joacă vreun rol? Iată întrebări interesante, dar aflate dincolo de posibilităţile actuale de a oferi un răspuns categoric într-un sens sau în altul. Este foarte interesant că în documentele, memoriile sau chestionarele de partid completate[CDXLI] în anii 1950, Petre Constantinescu-Iaşi dă ca prenume al mamei sale acest „Liuba”, în timp ce în documentele din anii 1930 sau din anii 1960 numele mamei apare ca fiind „lulia”. Oricum, mama personajului nostru murise relativ devreme în raport cu perioada pe care o avem în atenţie (în ianuarie 1945, atât tatăl, cât şi mama lui P. Constantinescu-Iaşi erau decedaţi). Desigur, această „nesiguranţă” în privinţa numelui mamei nu este deloc întâmplătoare şi vorbeşte mai mult despre acele etape decât

CDXLIPrecum Chestionarul de la verificarea de partid completat şi semnat de P. Constantinescu-Iaşi pe 20 aprilie 1950 – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, ff. 98-101.

despre familie ca atare. Liuba sau lulia, oricum era vorba despre aceeaşi femeie; cele ce se schimbau între timp erau vârstele comunismului românesc.

Într-un memoriu din ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi îşi rezumă biografia[1] în următoarele coordonate: primul contact cu mişcarea socialistă l-a stabilit încă din anii cursului superior al liceului (Liceul Naţional din Iaşi). În 1908 (aşadar, când avea aproape 18 ani), elevul a înfiinţat „un mic grup social-democrat", împreună cu alţi colegi, printre care congenerul Constantin Motaş[CDXLII CDXLIII]. Activitatea grupului se rezuma la lectura unor lucrări publicate de gruparea social-democrată din România şi la frecventarea („pe ascuns", precizează autorul memoriului) a întrunirilor muncitoreşti din Iaşi, unde aveau ocazia să asculte nume de rezonanţă ale stângii româneşti din acei ani, precum Mihail Gheorghiu Bujor[CDXLIV], Leon Ghelerter[CDXLV] sau Cristian Racovski[CDXLVI].

Constantinescu-Iaşi devine apoi student al Facultăţii de Litere din Iaşi, unde, alături de Constantin Motaş, Lascăr Saraga, C.I. Ghiuler ş.a„ formează din nou un nucleu social-democrat, participând la şedinţele locale ale partidului şi implicându-se în

---

CDXLII *Ibidem,* ff. 109-113.

CDXLIIIBiolog, ecolog şi zoolog român (1891-1980). Prorector al Universităţii din Bucureşti (1944-1945), profesor universitar şi membru al Academiei Române din 1946. Simpatiile socialiste din tinereţe, reale, nu l-au ferit de intrarea în conflict cu autorităţile comuniste: arestat în 1949 (sub acuzaţia de a fi rămas un fidel al socialistului independent Constantin Titel-Petrescu), Motaş a petrecut câţiva ani în închisorile regimului, de unde a fost eliberat, se pare, ca urmare a intervenţiilor unor savanţi din Europa.

CDXLIVMilitant socialist român şi avocat (1881-1964), a fost unul dintre artizanii transformării unei ramuri a socialiştilor români în partid comunist (1921). Arestat în multiple rânduri în perioada interbelică, Gheorghiu Bujor va ocupa după 1944 mai multe funcţii onorifice în organigrama partidului.

CDXLVSocialist român, medic de profesie (1873-1945), ctitor al spitalului de copii din Iaşi şi al altor stabilimente medicale; totodată, agitator şi publicist în prima perioadă a socialismului românesc.

CDXLVI Militant socialist, apoi comunist, de etnie bulgară (1873-1941), unul dintre cei mai activi agenţi ai bolşevismului în România şi în Balcani. Admirator al lui Lev Troţki, Racovski avea să fie acuzat în procesele staliniste de la sfârşitul anilor 1930 şi executat din ordinul lui Stalin, câţiva ani mai târziu.

dezbaterile şi confruntările studenţeşti legate de activitatea universitară. Este perioada în care, fidel acestei stângi de inspiraţie europeană, Constantinescu-Iaşi şi alţi colegi se pronunţă împotriva antisemitismului în creştere din mediul universitar ieşean; din 1914-1915, începe să colaboreze cu articole la ziarul *Lupta* al PSD. Licenţiat în istorie în 1914, tânărul profesor va fi mobilizat în Primul Război Mondial (dar fără a se remarca prin fapte de

arme semnificative), iar imediat după demobilizare (în mai 1918) se înscrie în PSD, filiala Iaşi. în toamna anului 1918 era numit profesor de istorie la liceul din Huşi şi tot în acest oraş organizează o filială a partidului de stânga, îmbinând munca de organizare cu publicarea unor articole şi susţinerea unor conferinţe pe teme predilecte stângii politice sau sindicalismului. Prima percheziţie la domiciliu i se face în decembrie 1918, pe fondul manifestărilor socialiste din mai multe oraşe ale ţării, care la Bucureşti se vor solda cu victime în plin centrul urbei, în mai 1919, ca delegat de Huşi, a participat la congresul din Bucureşti, de unire a partidelor social-democrate din provinciile noii Românii Mari (unirea stângii a fost, trebuie să o spunem, cu totul aproximativă în acel moment, iar peste doi ani stânga avea să fie şi mai divizată, prin apariţia Partidului Comunist din România).

în toamna anului 1919, Constantinescu-Iaşi ajunge profesor la un liceu din Bârlad, iar aici se îndreaptă fără zăbavă către filiala locală a social-democraţilor, în a cărei conducere intră. în ianuarie 1920, dorinţa de detaşare în serviciu la Iaşi i se îndeplineşte, dar pentru scurt timp. Cum profesorul de 28 de ani se manifestă foarte activ în filiala social- democrată ieşeană şi candidează la alegerile din mai 1920 „pe lista partidului socialist din Iaşi şi capul listei la Bârlad", apar şi primele probleme mai serioase: în octombrie 1920 este arestat pentru prima dată de guvernul conservator al lui Take lonescu (sub acuzaţia de a fi instigat la greva generală din 20-28 octombrie din acel an[CDXLVII]) şi este reţinut la închisoarea din Bârlad până la mijlocul lui ianuarie 1921. Aici, deţinut fiind, Constantinescu-Iaşi a apelat pentru prima dată la o formă de rezistenţă despre care citise în broşurile socialiste: a intrat în greva foamei şi astfel a atras atenţia conducerii închisorii. Acuzatul a fost trimis în faţa Curţii Marţiale din Galaţi, dar guvernul nu avea un interes în radicalizarea mişcării socialiste şi a încercat o reconciliere tacită cu aceasta, drept pentru care acuzaţiile la adresa profesorului s-au pierdut pe drum, iar cea mai grea consecinţă în ceea ce îl priveşte

CDXLVIIGrevă la care au participat aproximativ 400.000 de salariaţi şi care a paralizat în bună parte activitatea economică din România; vezi Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 365.

rămânea suspendarea din învăţământ pe perioada de un an.

Dar nici suspendarea şi nici incidentul acestei prime arestări nu l-au temperat pe Constantinescu-Iaşi. Ca orice revoluţionar intelectual,

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 251 el şi-a petrecut lunile de arest scriind: a redactat un text (ce va deveni o broşură) cu titlul „Unde duce colaborarea", trimis imediat spre publicare Cercului de Editură Socialistă din Bucureşti (care o va tipări în primele săptămâni ale lui 1921). Rămâne de semnalat detaliul că răgazul găsit pentru scriere în acea recluziune forţată şi mai ales trimiterea facilă a textului către tipografia socialistă spun destul de multe despre ce însemna *închisoarea politică* în anii 1920-1921 (mai ales pentru un intelectual). Fără a anticipa prea mult din cele ce urmează, rămâne un fapt că regimul pentru care va lupta Constantinescu-Iaşi va avea o cu totul altă viziune asupra închisorii – şi asupra deţinuţilor, mai ales.

Câteva cuvinte despre această primă broşură a sa. în memoriul din ianuarie 1945, din care am citat aici, autorul spune că textul „Unde duce colaborarea" ar fi fost „un atac puternic contra social-democraţiei"[CDXLVIII]. Desigur, această catalogare trebuie luată cu toate rezervele, dată fiind perioada în care era aşternută pe hârtie (şi dactilografiată) rememorarea. La acel moment, Constantinescu-Iaşi ştia mult mai bine cum Lenin şi mai apoi Stalin au condamnat social-democraţia ca fiind trădătoare a cauzei comuniştilor. Afirmaţia lui din ianuarie 1945 trebuie privită prin această prismă: el condamna a posteriori social-democraţia, din perspectiva unui activist care între timp (adică în ultimii 24 de ani) trecuse de la stânga către extrema stângă. în 1921, anul scrierii broşurii, P. Constantinescu-Iaşi era încă un om de stânga, acuzator la adresa socialiştilor *colaboraţionişti,* dar el însuşi era încă un socialist – pe cale de a deveni *social-comunist.*

Radicalizarea unui profesor-militant

După eliberarea din acest prim arest, încă tânărul revoluţionar tinde totuşi mai departe decât lăsau de bănuit viziunile sale anterioare anului 1920. La începutul lui 1921, Constantinescu-Iaşi activa (mai curând marginal, dar o făcea) în sensul cuplării socialiştilor români la cerinţele Internaţionalei a IlI-a – cu alte cuvinte, pentru transformarea *social- democraţiei* româneşti în *partid comunist* afiliat Internaţionalei dirijate de la Moscova. Activitatea sa constă în principal în scrierea unor articole pentru

CDXLVIII ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 110.

ziarul bucureştean *Socialismul,* în care susţine caracterul benefic al acestei idei pentru propăşirea de ansamblu a statului român (!).

La congresul de constituire a PCdR din mai 1921, P. Constantinescu-Iaşi apare în programul anunţat din vreme (şi tipărit pe afişe şi foi volante) ca fiind raportor pentru *presă şi propagandă* al partidului nou-creat. în realitate, în legătură cu acest congres, biografiile lui Constantinescu-Iaşi conţin două inadvertenţe:

i) în memoriul din ianuarie 1945, autorul confundă luna de desfăşurare a congresului, probabil fără a bănui că ziua de 8 mai 1921 va deveni o autentică zi sacră în toate naraţiunile oficiale din următoarele decenii; în memoriu, el vorbeşte despre „congresul din *iunie 1921"* (în loc de mai 1921 – s.m., A.C.); în context, să reţinem şi eroarea prin care el se rememorează ca fiind „ales *reporter pentru presă* [s.m., A.C.] la congresul din iunie 1921"[1]; în realitate, el a fost *raportor* pentru presă, ceea ce înseamnă altceva. Această din urmă eroare – *reporter* versus *raportor* – se poate să fi apărut în urma dactilografierii memoriului (despre care nu ştim dacă a fost făcută de autor sau de altcineva, ultima variantă fiind de luat în seamă), dar şi mai bizar este alt detaliu:

ii) de fapt, deşi era anunţat ca *raportor* la congresul din 8 mai 1921, Constantinescu-Iaşi a lipsit de acolo, „fiind bolnav"[CDXLIX] [CDL]. Informaţia este demnă de crezare, tocmai dat fiind momentul scrierii memoriului: într-adevăr, P. Constantinescu-Iaşi nu a participat la şedinţa de constituire a partidului comunist autohton, drept pentru care nici nu a fost arestat (cum au fost toţi ceilalţi congresişti ai acelei zile). Interesant rămâne faptul că în alte memorii, mai târzii, personajul va trece peste acest detaliu al bolii de ultimă clipă şi va insista amintind însărcinarea sa de a fi *raportor* la congres, sarcină atestată de foile volante ce fuseseră publicate anterior, înainte de începerea lucrărilor congresului! Aşadar, este adevărat că Constantinescu-Iaşi a fost programat să fie *raportor* la congresul de naştere al Partidului Comunist din România, dar la fel de adevărat este că el nu a participat la acel congres, cum am văzut mai sus, pe un motiv *de boală* rememorat ca atare abia după alţi 24 de ani.

Totuşi, în perspectiva memoriului din ianuarie 1945, existau şi unele avantaje ce decurgeau din acea absenţă din 8 mai 1921:

CDXLIX *Ibidem.*

CDL *Ibidem.*

după arestarea congresiştilor procomunişti din Bucureşti, Constantinescu-Iaşi a venit din Moldova spre Bucureşti „pentru organizarea partidului comunist împreună cu puţinii tovarăşi liberi: Ana Pauker, Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii”. în noul partid *socialist-comunist* abia înfiinţat, el a intrat în

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 253 *comisia de presă* a noului *comitet central* şi a purces la ceea ce ştia mai bine dintotdeauna: să scrie „articole de fond" pentru presa de partid.

La începutul anilor 1920, până la interzicerea partidului comunist (în 1924, prin aşa-numita „Lege Mârzescu"), Constantinescu-Iaşi va susţine că a condus secţia partidului de la Bârlad şi că a lucrat la „organizarea secţiei Iaşi" – dar trebuie spus că, fără a arunca vreun dubiu asupra celor menţionate de personaj în memoriul său, în ianuarie 1945 verificarea tuturor acestor detalii nu era prioritară[1]. în martie 1922, Constantinescu-Iaşi participă la alegerile pentru Cameră, fiind prezent pe lista depusă de gruparea socialist-comunistă în mai multe oraşe ale ţării (Bucureşti, Bârlad, Iaşi, Chişinău), dar fără succes. La o editură cu tematică socialistă din Galaţi (pe care o va şi conduce pentru scurtă vreme, dat fiind că era cel mai prolific autor), el va publica mai multe broşuri (despre învăţământ, despre Constituţie, despre Lenin etc.), precum şi o traducere din Friedrich Engels, *Principiile comunismului.* Deloc surprinzător, această lucrare va fi trecută distinct la dosarul pe care Siguranţa statului deja i-l întocmise după 1920, constituind alt argument pentru care oficialităţile îl vor considera pe Constantinescu-Iaşi un lider al mişcării comuniste autohtone.

La drept vorbind, această apreciere era deopotrivă legitimă şi exagerată. La cât de subţire era componenta intelectuală a comunismului incipient românesc din anii 1920, cu siguranţă că Petre Constantinescu-Iaşi putea ieşi uşor în evidenţă (ceea ce, în acei ani, trebuie spus, nu s-a întâmplat altundeva decât în dosarele Poliţiei); totodată, este la fel de clar că personajul nu a dovedit o reală valenţă organizatorică sau militantă – alta decât articolele de presă pe care le semna şi conferinţele pe care le susţinea în diverse săli din oraş(e), pe teme adiacente cauzei, în 1922, profesorul (reintegrat în sistem) organiza la Bârlad Societatea Maxim Gorki (cu obiectiv declarativ cultural), al cărei scop era ajutorarea înfometaţilor (!) din Uniunea Sovietică, proaspătă pe harta lumii. Ideea acestui act caritabil nu îi aparţinea, ci era un proiect caritabil al stângii radical-socialiste şi procomuniste europene, la care colaborau mai mulţi intelectuali din diferite ţări, cu toţii admiratori ai Sovietelor într-o măsură mai mare sau mai mica . În numele acestei asociaţii şi

CDLIVerificarea se va face, ulterior, după o paradigmă efectiv stalinistă, în intervalul 1948-1950.

CDLIIÎn memoriul din ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi recunoaşte că ideea acestei asociaţii s-a născut în urma apelului cunoscutului explorator norvegian Fridtjof Nansen (1861-1930) „pentru ajutorarea înfometaţilor din Uniunea Sovietică”.

cu intenţia de a strânge bani pentru defavorizaţii din noua URSS, Constantinescu-Iaşi şi-a unit eforturile cu alţi intelectuali români cu vederi de stânga (precum C.I. Parhon[1], „dr. Răşcanu”[CDLIII] [CDLIV] sau deja amintitul Leon Ghelerter). Mai tânăr decât toţi aceştia, P. Constantinescu-Iaşi (alături, pe un alt palier, de un savant aflat spre finalul vieţii – C.I. Parhon,) va fi dintre cei ce vor apuca să profite după război de pe urma acestor iniţiative care atunci, în anii 1920, păreau donquijoteşti de-a dreptul.

Un *ilegalist* transferat la Chişinău

în biografia din care cităm – care era suficient de timpurie pentru a fi net laudativă la adresa semnatarului, lipsind în mod clar elementele de „autocritică” stalinistă care se vor impune în naraţiunile de gen în deceniul următor – P. Constantinescu-Iaşi susţine că, după scoaterea în afara legii a partidului comunist, „am intrat în comitetul central al «Blocului Muncitoresc şi Ţărănesc» (1925)”, în care ar fi activat până la dizolvarea acestuia, în anul 1933.

între timp, avatarurile vieţii profesorale îl mută dintr-un loc în altul: în 1927, este numit profesor la Facultatea de Teologie din Chişinău (care ţinea, cum am spus, de Universitatea din Iaşi), acesta fiind, în opinia mea, unul dintre cele mai discutabile detalii ale vieţii sale. Studierea cuprinzătorului dosar al lui Constantinescu-Iaşi ne arată că el era, într-adevăr, urmărit îndeaproape de Siguranţa statului încă de la începutul anilor 1920, fiind considerat un cap al mişcării comuniste autohtone (ceea ce, am văzut, în 1934 respectivul nega, dar în 1954 susţinea

CDLIIIEndocrinologul şi neuropsihiatrul român Constantin I. Parhon (1874-1969) a fost unul dintre cei mai importanţi „tovarăşi de drum” ai comuniştilor după 1944. Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale după 1948, Parhon a fost totodată un personaj important în conducerea noii „republici populare” impuse prin forţă în decembrie 1947.

CDLIVCel mai probabil, este vorba despre economistul, avocatul şi scriitorul de stânga Theodor Răşcanu (1888 – sinucis în 1952); a nu se confunda cu Constantin Vasiliu-Răşcanu (fost ministru de Război în guvernul Petru Groza din martie 1945).

cu hotărâre).

De ce anume a fost acceptată numirea lui la Chişinău, unde prin forţa lucrurilor era geografic mai aproape de comunismul sovietic? Cea mai

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 255 logică explicaţie pentru această întrebare legitimă ar fi că mutarea sa a avut tocmai rolul de a-l predispune unei observaţii mai atente – el era trimis mai aproape de „sursă", pentru a fi mai uşor de observat ramificaţiile propagandei sovietice din România. în acelaşi timp, trebuie spus că P. Constantinescu-Iaşi progresase în acei ani pe scara profesională: prin examene (şi printr-o teză reuşită despre arta bizantină) el devine, dintr-un profesor de liceu de provincie, profesor universitar într-unul dintre cele mai importante oraşe ale României Mari. Aşadar, toate problemele sale de dosar politic de până atunci nu au fost în măsură să îi bareze activitatea profesională. Acest lucru spune foarte multe despre România acelor ani, în care normele vieţii universitare puteau face casă comună cu suspiciunile la adresa unora dintre subiecţi. Cât a fost *autonomie universitară* şi cât a fost „teleghidare" voită de Siguranţă în trimiterea lui Constantinescu-Iaşi la Chişinău rămâne un capitol care merită analizat mai în amănunt.

Activitatea universitară nu i-a ştirbit nimic din zelul revoluţionar. Potrivit propriilor mărturii, imediat după mutarea la Chişinău, el ar fi intrat în legătură cu filiala locală a partidului comunist (ilegal, desigur), reprezentată de „fraţii Rubinstein". în vara anului 1928, în timpul unei călătorii, declarată a fi de studii, pe care o face la Paris, el contactează Partidul Comunist Francez şi redacţia ziarului acestuia, *L'Humanité,* ziar pe care ulterior îl va primi la Chişinău „camuflat în alte ziare burgheze" şi inspirat de care va scrie pentru mişcarea din Chişinău „unele informaţii preţioase". întors de la Paris în toamna aceluiaşi an 1928, organiza filiala pentru Basarabia a Comitetului pentru Amnistie (o altă organizaţie camuflată a mişcării de extremă stânga, al cărei scop era amnistierea celor acuzaţi de activităţi radical-socialiste şi comuniste), întreprindere politică în care se afla alături de nume relativ cunoscute din societatea românească de atunci, precum dr. C.I. Parhon, Constantin Costa-Foru[CDLV] sau Lucreţiu

CDLV Avocat şi jurnalist, Constantin Costa-Foru era fiul fostului ministru şi rector al Universităţii din Bucureşti de la sfârşitul secolului al XlX-lea, Gheorghe Costa-Foru. Constantin, mândru de originea sa aromână, a fost foarte sensibil la creşterea sentimentelor xenofobe din România de după „Marele Război", motiv pentru care a fost un pionier al drepturilor omului la noi, fiind unul dintre cei care înfinţează, în 1923, filiala românească a Ligii Drepturilor Omului. Ca intelectual şi avocat de stânga, el a pledat împotriva lui

Pătrăşcanu.

Corneliu Zelea Codreanu în procesul acestuia de la Turnu Severin în 1925 şi tot în acel an a pledat în apărarea comuniştilor arestaţi după revolta de la Tatar Bunar din 1924.

într-o asemenea companie intelectuală, Constantinescu-Iaşi îşi extinde activitatea publicistică: trimite în următorii ani (sub nume propriu sau prin pseudonime gen „P. Eşanu") articole de stânga la reviste şi ziare precum *Raboce Vestianskaia Pravda* (din Chişinău), ^*Internationale de l'enseignement, Bulletin de presse* (ultimele două editate de sindicatul francez transnaţional Internationale des Travailleurs de l'Enseignement – ITE, vezi mai jos), *Scânteia, Materialismul, Studenţimea nouă,* revista *Nu,* dar şi *Dreptatea* naţional-ţărăniştilor (care agrea, cum se poate bănui, atacuri la adresa liberalilor, atacuri în care Constantinescu-Iaşi era foarte inspirat). Simultan, profesorul se află constant în comitetul de organizare al unor manifestaţii sau cercuri „culturale" de stânga. în toate aceste acţiuni – articole şi manifestaţii – el rămâne un *revoluţionar de catifea,* prudent, evitând să susţină deschis stalinismul; în schimb, ceea ce îmbrăţişează este retorica obişnuită a unei *lumi mai drepte şi mai bune,* opusă direcţiei de dreapta pe care se dezvolta statul român burghez.

O nouă vizită la Paris, în 1931, îl pune în contact cu Comitetul Central al Internaţionalei Muncitorilor din învăţământ (ITE), organizaţie de stânga procomunistă franceză, bazată pe sindicalismul profesorilor. Relaţiile cu aceasta se vor adânci în următorii ani, cu atât mai mult cu cât Constantinescu-Iaşi încearcă apoi imediat să înfiinţeze în România filiale a ITE, în Chişinău şi în alte oraşe din ţară (dar rezultatele au fost modeste, ceea ce autobiografia nu spune, desigur), întors de la Paris, pe lângă aceste filiale ale unui megasindicat de inspiraţie franceză (pentru că aceasta părea a fi ITE în lumina legii), Constantinescu-Iaşi pretinde că a înfiinţat la Chişinău şi un cerc de studii clandestin numit Marx-Lenin, ca şi, în perioada următoare, alt cerc, tot clandestin, Prietenii Uniunii Sovietice. Dacă despre activitatea acestor cercuri informaţiile sunt sumare, este adevărat că, la mijlocul anilor 1930, P. Constantinescu-Iaşi se va număra printre intelectualii români de stânga care vor anima primele întrupări ale asociaţiei Amicii URSS (în septembrie 1934, spune profesorul[CDLVI]), aceasta tot după un model francez şi după ce relaţiile diplomatice dintre România şi URSS au fost reluate în

---

CDLVI ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.

acea perioadă (iunie 1934).

Scutul antifascismului

începând din prima parte a anilor 1930, terenul de acţiune preferat al lui Constantinescu-Iaşi a devenit campania antirăzboi, aflată atunci în vogă printre intelectualii de stânga ai Europei. Această campanie (bineînţeles, susţinută logistic şi material de la Moscova) avea totuşi avantajul de a părea apolitică – era de stânga, dar nu era în mod manifest comunistă. Pentru un intelectual de stânga din Est precum Constantinescu-Iaşi, apariţia apelului din mai 1932 al scriitorului francez Romain Rolland[CDLVII] („Notre patrie en danger" – text premonitoriu, în care vorbea despre pericolul de război din Europa, cu trimitere implicită la o Germanie în care Hitler nu ajunsese încă la putere!) a fost ca o mană cerească. Din acel moment, profesorul Constantinescu-Iaşi intră în legătură cu Rolland şi cu conaţionalul acestuia Henri Barbusse şi, pe plan românesc, se implică în strângerea de semnături împotriva războiului – o întreprindere nobilă, care părea a nu avea nici un conţinut ideologic concret (desigur, nu era întâmplător că Barbusse era membru al PCF).

Astfel ajungem la unul dintre principalele momente ale activităţii lui P. Constantinescu-Iaşi din anii 1930: participarea sa, în calitate de reprezentant al României (mai curând prin contactele sale franceze decât prin vreo delegare mandatată din ţară), la Congresul Internaţional împotriva Războiului pe care Rolland şi Barbusse îl organizează la Amsterdam, în august 1932. Acest conclav intelectual pacifist a fost de răsunet în Europa. Totodată, el a oferit – ca şi mişcarea antirăzboi ca atare – un paravan bine-venit celulelor procomuniste dintr-o ţară precum România. Constantinescu-Iaşi va profita de acest lucru din plin – şi nu numai el, întrucât ceea ce se cheamă comunismul românesc din anii 1930 ar fi de neînţeles fără acest alibi european al activismului împotriva pericolului unui nou război.

în vara lui 1932, profesorul a îmbinat convingerile sale antirăzboinice (despre care nu aveam motive să credem că nu erau sincere) cu sindicalismul său paneuropean şi procomunist:

CDLVIIScriitor francez (1866-1944), militant antifascist, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1916.

pe lângă congresul de la Amsterdam, el a mai participat şi la congresul mondial al ITE de la Hamburg, desfăşurat aproximativ în aceeaşi perioadă. Rezultatele au fost notabile: cum România nu excela printr-o reprezentare masivă la

aceste manifestări (şi, mai ales, cum România era văzută de stânga europeană ca fiind mai curând ţara unui conservatorism de dreapta retrograd, actualizat în ultimul deceniu prin curentul legionar aflat în plin avânt), reprezentantul României a fost bine primit şi încurajat: Constantinescu-Iaşi a fost ales membru în Comitetul Mondial Antirăzboinic cu sediul la Paris şi totodată membru în Comitetul Executiv al ITE. Cum se va vedea, această „recunoaştere" externă a activităţii sale îi va prinde bine în viitorul apropiat: când va avea probleme cu legea din România, Constantinescu-Iaşi va găsi uşor susţinători în afară, gata să protesteze.

Sub mantia antirăzboi, profesorul va organiza manifestări şi va ţine conferinţe pe această temă în România. La unele întruniri ale profesorilor secundari din Chişinău (aprilie 1933) şi Bucureşti (noiembrie 1933), el vorbea despre avantajele sindicalizării în învăţământ, precum şi despre datoria acestei categorii sociale de a lupta împotriva războiului.

Cum era de aşteptat, supravegherea de către Siguranţă a mers pas la pas cu toate aceste acţiuni ale lui Constantinescu-Iaşi. Aşa se explică „prigoana" despre care vorbeşte el în autobiografia pe care o citez şi în care aminteşte că în 1933 a fost atacat de ziarele româneşti de dreapta (printre care influentul *Universul* de la Bucureşti), iar după greva de la Griviţa din acelaşi an la domiciliul său a avut loc o percheziţie care s-a soldat cu confiscarea mai multor materiale, inclusiv a ziarelor străine de stânga pe care le adunase. Aceste necazuri par să îl fi îndârjit pe profesor: în 1933, el participa la două congrese antirăzboi desfăşurate la Paris, la unul dintre acestea luând parte şi reprezentanţi ai sindicatelor din URSS (cel mai probabil, acesta este motivul articolului acuzator din *Universul,* din septembrie 1933). Reîntors în ţară, el este printre iniţiatorii (în biografie spune că a fost *organizatorul)* Comitetului Naţional Antifascist, în cadrul căruia va fi ales vicepreşedinte, motiv pentru care, deşi era profesor la Chişinău, ajunge tot mai des la Bucureşti. Călătoreşte în mai multe oraşe pentru organizarea unor comitete antifasciste locale („la Chişinău, Iaşi, Braşov, Cluj, Ploieşti, Oradea Mare" ş.a.), iar în septembrie 1933 Comitetul

ţine la Bucureşti conferinţa de constituire a *conducerii centrale* proprii, în faţa unor delegaţi din provincie.

Activism extern – bani din afară?

în acest punct al rememorării noastre, voi insista asupra a două detalii importante pentru procesul profesorului Petre Constantinescu-Iaşi, care va urma.

Primul este articolul pe care, intr-adevăr, ziarul *Universul* (unul dintre cele mai importante mass-media din anii 1930 ai României) îl publică pe 2 septembrie 1933. Articolul nu este o notă oarecare, ci un text de prima pagină, publicat cu litere groase chiar sub manşeta cu numele jurnalului[CDLVIII]. Sub titlul „Un profesor universitar în serviciul Sovietelor" (şi cu subtitlul „Datoria ministerului instrucţiei publice"), articolul debutează astfel:

> Cazul prof. P. Constantinescu-Iaşi de la Facultatea de Teologie din Chişinău nu poate lăsa indiferent guvernul şi în special pe d. ministru al instrucţiunii publice. Acest profesor de câţiva ani propagă doctrina comunistă şi participă la congresele organizate de Internaţionala a III-a, în străinătate, în calitate de reprezentant şi „delegat al României" (?). în cursul lunii iunie a.c., el a luat parte la lucrările congresului aşa-zis „antifascist" de la Paris – în realitate comunist – şi împreună cu agenţii Sovietelor ruseşti a atacat organizarea noastră de stat.

La capătul a trei coloane pe jumătatea paginii, după ce se dădeau detalii despre activitatea profesorului şi, mai ales, se amintea cum au reacţionat state precum Elveţia (!) în faţa unor astfel de partizanate mascate, articolul conchidea:

> El n-a fost revocat şi nici dat judecăţii. Pentru că – probabil – ministerul n-a cunoscut la vreme gravitatea culpei acestui membru al corpului didactic român. Acuma, ministerul este dator să aplice cât mai neîntârziat severe sancţiuni. Le aşteptăm.

Al doilea detaliu, despre care ziarul citat nu vorbeşte, rămâne

---

CDLVIIIANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 7/8, voi. VI, f. 89.

totuşi cel al uşurinţei cu care P. Constantinescu-Iaşi călătorea atât de dezinvolt în Europa (Amsterdam şi Hamburg în 1932, una sau două călătorii la Paris în vara lui 1933 etc.). Nu mă refer aici la paşaport (pentru

că un act românesc era suficient pentru călătorii în Europa), ci la mijloacele materiale necesare. Este adevărat că, pentru un profesor universitar din România interbelică, o călătorie în străinătate era relativ la îndemână. Dar până şi acest detaliu, laudativ pentru România epocii, devine mai curând o dilemă, dat fiind că în timpul crizei economice din 1929-1933 universitarii nu au fost nici ei scutiţi de consecinţele inerente. Constantinescu-Iaşi nu provenea dintr-o familie bogată, iar câştigurile sale se rezumau, în teorie, la salariul de profesor; în plus, el mai avea – cum se va vedea mai jos – o fiică dintr-o primă căsătorie, de a cărei securitate materială era responsabil. Or, constanţa şi dezinvoltura cu care Constantinescu-Iaşi circulă în străinătate după 1928 (la un an după ce ajunsese la Chişinău) pot conduce analiza şi pe alte piste. în mod evident, profesorul primea bani de undeva pentru facilitarea activităţilor sale (publicarea unor buletine, organizarea unor conferinţe etc.). Logic, aceşti bani proveneau de la organisme interesate de continuitatea activităţii sale, iar ele nu puteau fi decât sovietice. O primă concluzie: infiltrarea de bani şi mijloace materiale de către URSS către politica şi *societatea civilă* române ale anilor 1930 rămâne, de asemenea, un capitol de istorie ce trebuie aprofundat. Sunt şanse reale ca un profesor precum Constantinescu-Iaşi să fi fost, printre alţii, un astfel de beneficiar.

A doua concluzie trimite chiar la articolul (nesemnat) citat din *Universul:* foarte probabil, el se baza pe informaţii scurse către ziar chiar de Siguranţă. Profesorul era în observaţia acestei instituţii, dar, prin amplificarea activităţii sale sub pavăza pacifismului parizian, Constantinescu- Iaşi depăşise o limită, depăşire pe care Siguranţa dorea să o sancţioneze. Desigur, acestea sunt ipoteze de lucru ale mele, dar logica istorică ne conduce către formularea lor.

Arestarea din anul 1934

Deloc impresionat de şicanele prin care trece în ţară în acei ani ai crizei economice (în care, cum spuneam, vizita Europa foarte

lesne), Petre Constantinescu-Iaşi scrie mult şi călătoreşte pe măsură. Ziarele numite de el „antifasciste” se bucură în continuare de textele sale: *Buletinul mişcării antifasciste* (din Bucureşti), *Viaţa Tighinei* (din oraşul cu acelaşi nume), *Clopotul* (din Botoşani), *Apărarea ceferiştilor* (din

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 261 Craiova), *Cuvântul nou* (din Braşov), *Ecoul* (din Iaşi), *îndrumarea* (din Galaţi), *Frontul muncii* (din Piatra Neamţ), *Raza, Soarele* sau *Brazda* (toate trei din Botoşani), *Zorile* şi *Dimineaţa* (amândouă din Bucureşti) – toate aceste tipărituri (majoritatea meteorice) primesc şi publică texte ale profesorului. Desigur, un ziar precum *Dimineaţa* era cunoscut în epocă, iar orientarea sa de stânga (nu neapărat comunistă totuşi) era foarte clară; dar din ce bani erau publicate restul celor numite? Iată o nouă întrebare.

Atacurile a căror ţintă este în ţară, din partea altor jurnale sau jurnalişti de dreapta (nu foarte multe totuşi; trebuie spus că P. Constantinescu- Iaşi era mai urmărit de Siguranţă decât de breasla ziariştilor!), îl predispun pe profesor la un exerciţiu care îi va prinde bine în anii care vor urma: ori de câte ori era atacat, el poza în victima regimului de la Bucureşti şi chema în ajutor nume ale unor tovarăşi antifascişti din străinătate; cum spune chiar el, cu mândrie subînţeleasă, în autobiografia din ianuarie 1945, „în apărare a[u] trebuit să intervie o serie de profesori de la Sorbona şi Barbusse însuşi" – aceasta în anii 1933-1934.

Chiar dacă un ziar important din Bucureşti cerea destituirea lui din învăţământ, Constantinescu-Iaşi îşi urmează în continuare vocaţia de profesor-revoluţionar-călător: în lunile aprilie şi mai ale anului 1934 face un lung periplu prin Bulgaria, Iugoslavia şi Grecia (în această din urmă ţară „am intrat în legătură cu antifasciştii din Stema şi Salonic"[1]), după care, în vara aceluiaşi an, petrece lungi săptămâni în Franţa – al cărei *gauchisme* îl inspira atât de mult –, unde este de faţă la „un congres şi două conferinţe internaţionale"[CDLIX] [CDLX]. Mai întâi, la începutul lui august 1934, a luat parte la „marele congres antifascist al femeilor din toată lumea [sfc/]" de la Paris[CDLXI]. Apoi, relaţiile lui anterioare l-au dus şi la conferinţa ITE şi la congresul profesorilor de stânga francezi, care au avut loc la Reims, tot în Franţa. După care, potrivit propriilor amintiri, pare să se fi întors la Paris, unde tocmai avea loc o altă acţiune a stângii mondiale: Marea Spartachiadă Antifascistă. Deşi profesorul nu o spune în

---

CDLIX ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 112.

CDLX *Ibidem.*

CDLXINeuitând în memoriul din ianuarie 1945 să specifice că acolo participaseră şi zece delegate din Uniunea Sovietică!

autobiografia sa, probabil că unele dintre costuri erau suportate de organizatori (de unde se naşte întrebarea adiacentă dacă nu cumva şi aceste fonduri aveau o participare sovietică); oricum, amploarea

voiaj elor rămâne totuşi impresionantă pentru un profesor fără altă avere din România anului 1934.

Toamna anului 1934, după cum am aflat deja în preambulul acestui text, va fi mai puţin fastă pentru profesor. în septembrie, Constantinescu- laşi a purces la organizarea unei conferinţe a antifasciştilor din România, la Bucureşti, pasul următor trebuind să fie un congres balcanic al antifasciştilor, tot în capitala României. O platformă adiţională pe care profesorul s-a manifestat atunci a fost Liga contra Prejudecăţilor, o altă organizaţie-paravan a comuniştilor, susţinută de fonduri care, la rândul lor, veneau cel mai probabil din URSS. Proaspăt iniţiator în acea toamnă – după cum am văzut – al Asociaţiei Amicii URSS din România, profesorul a călătorit mult prin ţară, ducând acest mesaj, ce părea validat de recenta ameliorare din relaţiile diplomatice româno-sovie- tice. Din iniţiativa sa, într-o tipografie din Piteşti urma să fie tipărit chiar şi un buletin al Amicilor URSS, dar guvernul României, suspicios faţă de această iniţiativă, i-a confiscat tirajul[1]. Astăzi putem conchide că nu era nimic surprinzător, dat fiind că Constantinescu-Iaşi era deja fişat la Siguranţă drept comunist şi agent de influenţă în slujba ideilor comuniste.

La sfârşitul lui noiembrie 1934, profesorul a fost arestat din ordinul procurorilor de pe lângă Consiliul de Război din Chişinău. în spiritul inexactităţilor în care cariera lui Petre Constantinescu-Iaşi abundă, ziua arestării are o marjă de relativism: în scrisoarea către ministrul de Interne din decembrie 1934, citată mai sus, această zi a arestării părea a fi 28 noiembrie. în autobiografia din ianuarie 1945, el îşi antedatează cu trei zile arestarea, plasând-o pe 25 noiembrie (un fel de a spune că fusese cu trei zile mai mult dăruit cauzei). Aceasta din urmă este fie o eroare de memorie, fie o mistificare. Aşa cum se va vedea, arestarea lui a avut legătură directă cu o acţiune a sa din ziua de 26 noiembrie 1934, când încă era în libertate. Abia *după* consumarea acelei activităţi din 26 noiembrie s-a decis arestarea sa.

în arestul din toamna lui 1934, aşa cum îl asigura, în parte, pe ministru, a apelat la toate formele de protest de care dispunea:

„greva foamei, setei, somnului şi frigului”[CDLXII] [CDLXIII] (aceasta din urmă fiind dorinţa

CDLXIIANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 112; vezi şi Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunisului românesc,* Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

CDLXIII ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 112.

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 263 exprimată de a nu primi încălzire în celulă?). Presa de stânga din ţară a preluat cazul său, prezentându-l ca pe un martir al campaniei antifasciste; la fel vor face şi protestele din afară, care – în sprijinul profesorului – vor consta mai ales în articole de ziar (de stânga) şi într-o delegaţie a sindicatului ITE din Franţa venită în România, în frunte cu un anume François Jourdain (amintit de Constantinescu-Iaşi în autobiografia sa). Ca şi prima arestare, din toamna anului 1920, şi cea din 1934 a fost relativ scurtă: profesorul a fost eliberat pe 12 ianuarie 1935, urmând ca procesul său să înceapă cu el în libertate. Odată liber, evident, îşi reia activitatea – sau, cum spune singur, „am reluat lupta şi am fost ales preşedinte al «Blocului democratic»”[1] (organizaţie de stânga în care erau camuflaţi inclusiv comunişti, dar nu numai, dedicată antifascismului). Se implică totodată în campaniile de apărare a celor închişi pentru opinii similare cu ale sale (Comitetul pentru Apărarea Antifasciştilor) şi publică intens în periodice din Bucureşti, Chişinău, Botoşani, Dorohoi, Turnu Severin, Bacău ş.a. După o tactică ce va avea succes în Franţa (şi care era cu totul recomandată de URSS), Constantinescu-Iaşi este unul dintre intelectualii care se implică în formarea – în vara lui 1935 – a unui Front Popular care, în intenţie, trebuia să regrupeze „toate formaţiile şi partidele democratice” din România. După propria mărturie, a fost unul dintre cei care au purtat tratative cu PSD, cu alte grupări socialiste, cu Partidul Evreiesc sau cu PNŢ. în ziua de 6 decembrie 1935, profesorul era unul dintre semnatarii unui document care, după 1945, va deveni de referinţă în istoriografia oficială a regimului comunist: „faimosul pact de la Ţebea [...], pe mormântul lui Avram lancu şi sub gorunul lui Horia [adică Horea – n.m., A.C.]”, alături de membri ai Frontului Plugarilor, ai MADOSZ-ului maghiar şi ai fostului Partid Socialist (al lui Constantin Popovici[CDLXIV CDLXV]). Cum se vede, starea sa juridică nu l-a împiedicat să călătorească foarte mult prin ţară ca activist de stânga (urmărit constant de Siguranţa statului), inclusiv în judeţele Mehedinţi sau Hunedoara[CDLXVI], unde s-a implicat în susţinerea candidaţilor (de

CDLXIV *Ibidem.*

CDLXV Grupare desprinsă în martie 1933 din PSD; ulterior, în august 1933, se va contopi în Partidul Socialist Unitar, condus de dr. L. Ghelerter.

CDLXVI ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 113.

stânga) ai Frontului Popular.

Pregătirea acuzării

în urma arestării din toamna lui 1934 şi a ordinului de urmărire dat în ianuarie 1935 (înaintea eliberării sale din arest), precum şi în baza a interogatoriilor luate lui Petre Constantinescu-Iaşi, capetele de acuzare împotriva sa – formulate din mai 1935 de Consiliul de Război al Corpului III Armată din Chişinău, într-o ordonanţă definitivă care a premers începutul procesului[1] – vizau fapte prevăzute în Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice, astfel:

- în cursul anilor 1932, 1933 şi 1934 profesorul era acuzat de a fi intrat „în legătură cu diferite asociaţiuni şi persoane din străinătate în scopul de a primi directive pentru pregătirea revoluţiei comuniste în România, găsindu-se la domiciliul său[CDLXVII CDLXVIII] atari directive";
- în cursul anului 1934, el avusese o activitate „contra actualei forme de guvernământ, îndemnând prin cuvântări pe muncitori la lupta de clasă până la întronarea dictaturii proletariatului aşa cum este astăzi în URSS"[CDLXIX].

în plus, acuzarea nu avea niciun dubiu în privinţa identităţii de sens politic a activităţii antifasciste cu cea comunistă:

> din unele răspunsuri ale inculpatului [...] date cu ocazia interogatoriului luat de noi la instrucţie [instrucţia cazului – n.m., A.C.] se face dovada deplină că mişcarea antifascistă în care au activat inculpaţii tindea la instaurarea dictaturii proletariatului aşa cum este regimul actual în URSS.

Fiind întrebat în cursul interogatoriului dacă acesta era scopul final al activităţii sale, Constantinescu-Iaşi ar fi dat următorul răspuns (citat în ordonanţa amintită mai sus):

> în primul rând, ţin să precizez că aceasta [...] este scopul cel mai îndepărtat al mişcării antifasciste şi încă nesigur din

---

CDLXVII *Ibidem,* f. 45.

CDLXVIIIÎn 1934, P. Constantinescu-Iaşi şi soţia sa locuiau în localul Facultăţii de Teologie din Chişinău.

CDLXIX ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 45.

cauză că nu avem siguranţa că, după întronarea de regimuri fasciste în diferite ţări, va urma neapărat dictatura proletariatului aşa cum este astăzi în Rusia[CDLXX].

CDLXX *Ibidem,* f. 46.

Dosarul instrumentat lui P. Constantinescu-Iaşi trimitea cu precădere la activitatea sa din 1934. Dacă ne întrebăm de ce, iată varianta de răspuns a acuzării:

> nu fiindcă inculpatul n-ar fi activat subversiv şi până la acea dată – precizează Ordonanţa – ci fiindcă [pentru acel an – n.m., A.C.] a[u] căzut în mâinile noastre acte conţinând probe concrete despre o astfel de activitate a sa.

Iată câteva dintre aceste probe: în primul rând, la percheziţia la domiciliu, poliţia găsise unele note de mână ale profesorului luate de acesta la şedinţa pe care nucleul antifascist (34 de persoane din diverse localităţi ale ţării) o ţinuse în locuinţa avocatului Victor Gherasim din Bucureşti, într-o zi din septembrie 1934. în acea şedinţă, profesorul luase cuvântul – la fel ca şi alţi *antifascişti* români care vor fi inculpaţi odată cu el: Mihail Braşoveanu, Etea Diner, David Faerstein (vezi mai jos). Constantinescu-Iaşi notase sintetic câte ceva din cuvântarea fiecăruia, iar una dintre idei era „că mişcarea antifascistă esţe form[ă] [a] luptei de clasă până la izbucnirea victoriei", idee pe care acuzarea a coroborat-o cu anumite fragmente din broşura *Fascismul,* pe care Constantinescu-Iaşi a recunoscut că a scris-o şi în care se spune (sinteza aparţine celui/celor care redactaseră ordonanţa):

> Fascismul este forma luptei împotriva marxismului, împotriva luptei de clasă şi a ideologiei proletariatului [...]. Dar în acelaşi timp este ura fără margini împotriva comunismului şi a celui dintâi stat proletar.

De aici concluzia acuzării:

> De aici se deduce – *per a contrario* – că activitatea antifascistă este lupta de clasă, lupta în favoarea comunismului.

Cum în respectiva broşură profesorul afirma că toate partidele din România, fie ele de dreapta sau de stânga, sunt „fascizate" şi că activitatea lor este îndreptată contra intereselor maselor muncitoreşti, verdictul acuzării era categoric:

Prin urmare, nu mai încape îndoială că şi inculpatul Constantinescu a vorbit la acea adunare în contra actualei forme de guvernământ şi pentru întronarea regimului sovietic.

Scrupulos, acuzatorul public inventariase „numele şi profesiunea celor 34 de participanţi" în faţa cărora Constantinescu-Iaşi vorbise: doi profesori universitari, patru avocaţi, doi medici, trei ziarişti, cinci studenţi, un dirijor de orchestră, iar restul de 17 (adică 50%) îl reprezentau „simpli muncitori, toţi delegaţi ai diferitelor formaţiuni denumite antifasciste din ţară". De notat este că acest document din 1935 nu insistă asupra etniei fiecăruia dintre cei 34 de participanţi.

Tot în urmărirea dosarului Constantinescu-Iaşi, acuzarea mai obţinuse date şi despre altă şedinţă la care acesta participase: întrunirea *regionalei antifasciste* din Basarabia, care se ţinuse clandestin în ziua de 26 noiembrie 1934, în locuinţa medicului Ipolit Derevici din Chişinău. Doi dintre cei 42 de participanţi -- avocatul Rahmil Portnoi şi studentul Vasile Bostan – întocmiseră dări de seamă ale şedinţei, pe care poliţia le-a confiscat ulterior. în acestea s-au găsit idei din cuvântările tuturor – inclusiv din a profesorului Constantinescu-Iaşi, care s-ar putea rezuma astfel: acesta a deschis şedinţa cu propunerea de a se trimite un mesaj de îmbărbătare „deţinuţilor Doncea, Petrescu, Gheorghiu[CDLXXI] şi [...] [altor] condamnaţi în urma tulburărilor [de] la atelierele CFR Griviţa [din Bucureşti – n.m., A.C.] şi comunistului Trahtenbroit David, fost secretar al comitetului antifascist al Basarabiei, condamnat [...] pentru agitaţiuni comuniste", mai apoi profesorul făcând menţiunea că toţi „stau închişi pentru lupta lor antifascistă". în continuarea cuvântării, Constantinescu-Iaşi a reluat teza celor două clase cu interese opuse, *proletarii* şi *capitaliştii,* dintre care primii luptă pentru construirea unei lumi noi, iar cei din urmă li se opun. Iar cum singurul exemplu de ţară în care proletariatul a ajuns la putere era URSS, acuzarea nu a avut o problemă de ordin logic în a-i reproşa lui Constantinescu-Iaşi că propagă de fapt idei ale Internaţionalei a IlI-a comuniste.

în fine, la percheziţia făcută lui Constantinescu-Iaşi la locuinţa sa din localul Facultăţii de Teologie s-au găsit mai multe materiale de propagandă, dintre care unele editate clandestin de

---

CDLXXIEste vorba, cum ştim deja din capitolele precedente, despre Constantin Doncea (1904-1973), Dumitru Petrescu (1906-1969) şi Gheorghe Gheorghiu- Dej (1901-1965), toţi trei implicaţi în grevele de la Atelierele CFR Griviţa, inculpaţi şi condamnaţi apoi pentru acestea.

partidul comunist – adică, afirma acuzarea, o probă materială „a cărei existenţă n-ar fi cu nimic justificată în biroul inculpatului dacă [acesta – n.m., A.C.] n-ar avea legătură cu partidul comunist”. E drept că, în cursul anchetei,

Constantinescu-Iaşi nu a recunoscut că o broşură privind „sarcinile Partidului Comunist din România pe anul 1934" s-ar fi găsit la el.

Această şedinţă clandestină a antifasciştilor din Chişinău din seara de 26 noiembrie 1934 – la care profesorul participase – a cântărit foarte greu în dosarul său. Desigur, nu este o întâmplare că arestarea sa urmase doar peste două zile, pe 28 noiembrie.

Procesul

Instrumentât pe aceste coordonate, procesul antifasciştilor din 1936 avea să fie unul dintre cele mai de răsunet procese politice ale României interbelice. Inclusiv graţie conexiunilor din afară ale lui Petre Constantinescu- Iaşi, ecoul procesului va ajunge cu mult dincolo de graniţele ţării – inclusiv, evident, în paginile ziarului comunist *L'Humanité* de la Paris sau în acţiunile sindicatului francez ITE. Toate organizaţiile legale şi ilegale prin care se manifesta stânga radicală românească de la finele anilor 1930 au sancţionat acest proces, iar inculpaţii – şi mai ales Constantinescu- Iaşi – au fost prezentaţi drept eroi şi martiri.

Cum era de aşteptat, procesul nu i-a vizat doar pe inculpaţii pe care îi voi prezenta mai jos; în fapt, mişcarea aşa-numită *antifascistă* din România a fost afectată foarte puternic. Convinse fiind că în spatele acesteia se ascunde propaganda partidului comunist local sau din Uniunea Sovietică (ceea ce nu era deloc departe de adevăr), autorităţile de la Bucureşti au înăsprit condiţiile de existenţă ale grupurilor şi grupusculelor ce se revendicau drept *antifasciste;* mai simplu spus, comitetele acestora au fost în bună parte dizolvate, cele vizate pierzând acoperirea legală.

Amânat de două ori, procesul în care era inculpat şi Petre Constantinescu-Iaşi a început aşadar în dimineaţa de 5 martie 1936 (ora 9.45), în sala Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chişinău[CDLXXII].

CDLXXII *Cf.* Radiotelegrama nr. 200/5 martie 1936, transmisă din Chişinău către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 39.

Lotul inculpaţilor era deci alcătuit din profesorul universitar Petre Constantinescu-Iaşi, avocatul (?) David Faerstein (din Soroca), Paulina

Rosemberg, medicul Ipolit Derevici şi inspectorul zootehnic Mihail Braşoveanu (toţi trei din Chişinău), avocata Etea Diner (din Cetatea Albă), inginerul agronom Grigore Zoltur şi profesoara secundară Feiga Rabinovici (din Bălţi). Completul de judecată al Consiliului de Război îi avea ca preşedinte pe colonelul Cantemir Popescu, iar ca membri pe maiorul Otto Benedict, maiorul Rudolf Cristei, căpitanul Gheorghe Bugles (Buglea?) şi losif Niculescu. De faţă era şi maiorul Manea, comisar regal. Trebuie spus că pe toată durata procesului garnitura de apărători a inculpaţilor a fost una redutabilă – peste 20 de avocaţi (P. Constantinescu-Iaşi a avut chiar şi un avocat din Franţa, fără îndoială trimis de organizaţiile sindicalo-comuniste cu care se afla în contact). în prima zi a procesului, încă de la primele ore, avocaţii Ion Gheorghe Maurer şi Grigore lunian au cerut amânarea şedinţei, invocând o serie de vicii de procedură: Maurer a semnalat că majoritatea pieselor din dosarul de acuzare erau copii (şi a cerut originalele), iar lunian (care în unele mărturii privind procesul apare ca *martor* al apărării, iar în dosarul citat de noi ca avocat) a protestat împotriva faptului că unele materiale de la dosar nu erau în limba română (şi a cerut traducerea acestora). Cele două obiecţii (şi altele ridicate) au fost respinse, iar prima zi a procesului s-a consumat cu chestiuni de procedură. Conform regulamentului, s-au citat martorii ceruţi de acuzare şi de apărare – nu mai puţini de 800 (!), din ţară şi din străinătate; era vorba despre deja verificatul tertip al partidului comunist de a tergivetsa procesele prin invocarea unui număr uriaş de martori (la proces aveau să vină în jur de 300). Pe lângă I.Gh. Maurer şi Gr. lunian, printre avocaţi s-au mai numărat Dem. Dobrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Petre Pandrea, Stelian Niţulescu, Osvald Teodoreanu şi Ionel Teodoreanu[CDLXXIII] (amândoi din Iaşi) etc. Desigur, o analiză mai completă a procesului trebuie să precizeze câţi dintre avocaţii anunţaţi în prima zi s-au implicat (şi cât de profund) în dezbaterile din

CDLXXIIIAcesta din urmă este una şi aceeaşi persoană cu scriitorul Ionel Teodoreanu (1897-1954), autorul romanului clasic *La Medeleni.* Chiar dacă activitatea sa ca avocat este mai puţin cunoscută, ea a fost una redutabilă, mai ales la Iaşi şi în zona Moldovei. Osvald Teodoreanu era tatăl său, de asemenea avocat.

următoarele săptămâni.

De la bun început, radiotelegramele pe care poliţia din Chişinău le trimitea zilnic (şi uneori de mai multe ori pe zi) către DGP l-au identificat pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind acuzatul principal al procesului.

Prin activitatea sa (internă şi externă), dosarul său era cu mult mai bogat decât al tovarăşilor de lot. în decursul şedinţelor, Constantinescu- Iaşi nu numai că va monopoliza atenţia juriului, ci va fi şi principalul vorbitor. De fapt, trebuie spus că profesorul nu a fost deloc reţinut în intervenţiile sale – dimpotrivă, juriul îi va atrage deseori atenţia că abuzează de ele. De fapt, acesta era şi scopul: transformarea proceselor în spectacole de propagandă comunistă.

Prima cuvântare de amploare a profesorului inculpat are loc în şedinţa de dimineaţă din 7 martie 1936, iar strategia sa de apărare este una pe care deja o cunoaştem: el insistă asupra ideii că activitatea antifascistă (pe care nu o neagă) nu este totuna cu activitatea comunistă[1]. în sprijinul acestei supoziţii (de altfel, adevărată – chiar dacă profesorul nu era tocmai sincer în apărarea sa), el aduce argumente proprii, dar şi articole de ziare din care citează copios. întrebat de preşedintele completului de judecată care sunt *partidele antifasciste* din România, el începe prin a le numi pe cele „simpatizante ale ideilor fasciste" (precum Partidul Naţional-Creştin[CDLXXIV] [CDLXXV], Frontul Românesc[CDLXXVI] sau Partidul Totul pentru Ţară[CDLXXVII]), iar apoi numeşte partidele pe care el le consideră antifasciste: Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Radical-Ţărănesc[CDLXXVIII], Blocul Democratic şi Frontul

---

CDLXXIV ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 40.

CDLXXV Partidul Naţional-Creştin a luat fiinţă în iulie 1935 prin fuziunea a două grupări de dreapta radicale (şi adesea antisemite), şi anume Liga Apărării Naţional-Creştine, a profesorului ieşean A.C. Cuza, şi Partidul Naţional Agrar, al poetului transilvănean Octavian Goga.

CDLXXVI Frontul Românesc s-a constituit în februarie 1935, sub conducerea lui Alexandru Vaida-Voevod, şi era alcătuit în principal din militanţi din aripa de dreapta a PNŢ.

CDLXXVII Totul pentru Ţară este numele sub care, în martie 1935, s-a reînfiinţat ca partid legal (şi condus de generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul) fosta Gardă de Fier, interzisă în decembrie 1933.

CDLXXVIII Foarte probabil, Constantinescu-Iaşi se referă aici la partidul care a luat naştere în februarie 1933 (sub numele Partidul Ţărănesc-Radical) din fuziunea a două grupări – conduse de Constantin Stere şi Grigore lunian – care se desprinseseră în anul precedent din PNŢ.

Plugarilor, pe care moşierul Petru Groza îl înfiinţase în Ardeal. întrebat dacă se consideră vinovat de „aţâţarea străinătăţii” cu unele idei care nu corespundeau intereselor de stat ale României, profesorul răspunde că nu el a produs activarea unor voci din străinătate, ci tocmai procesul său, care avea ecou în rândul organizaţiilor

străine în care era membru; de altfel, Constantinescu-Iaşi nu uită să precizeze că este „membru într-un comitet antifascist din Paris şi alte patru comitete din străinătate”[1].

O analiză a procesului – chiar şi mediată de rapoartele poliţiei către DGP – ne arată un Constantinescu-Iaşi locvace şi inspirat în intervenţiile sale. în spiritul majorităţii inculpaţilor de stânga (sau de stânga radicală) ai epocii, el se foloseşte de prilej pentru a ataca diverse probleme, având sau nu legătură cu acuzaţiile aduse lui. în context, în şedinţa din 7 martie 1936, profesorul se pronunţă asupra politicii interne a ţării (spunând că în România, în acel moment, nu se putea vorbi de un regim fascist, „dar sunt politicieni care urmăresc dictatura”), apoi critică Legea meseriilor pe care guvernul lui Gheorghe Tătărescu tocmai o trecea prin Parlament[CDLXXIX] [CDLXXX], profită de context pentru a critica partidul liberal aflat la putere şi a-l acuza de încălcarea Constituţiei, iar apoi trece la situaţia internaţională şi ajunge la concluzia că războiul imperialist al Italiei din Abisinia[CDLXXXI] este consecinţa directă a faptului că muncitorul italian este foarte prost plătit. întrebat de preşedintele juriului cu ce ţări s-ar alia România în cazul unui război, profesorul răspunde: „cu Franţa, Cehoslovacia şi Rusia, cu care suntem aliaţi, şi contra Italiei, Bulgariei şi Germaniei, care s-au retras din Liga Naţiunilor şi care periclitează existenţa frontierelor de azi”[CDLXXXII].

Apoi, Constantinescu-Iaşi vorbeşte pe larg despre mişcarea antifascistă europeană (în care se autoinclude) şi despre congresul antifascist de la Amsterdam din 1932, la care luase parte (care în probele acuzării apărea drept *congres comunist},* spunând că „la manifestaţiile, adunările şi şedinţele [...] [de acolo – n.m., A.C.] au luat parte şi comuniştii”, însă el nu a reprezentat PCdR. Mai precis (reţine radio telegrama poliţiei), în organizaţiile antifasciste din Europa, precizează inculpatul, „toţi comuniştii

---

CDLXXIX ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 41.

CDLXXXSub numele „Legea pentru pregătirea profesională şi exercitarea meseriilor”, aceasta a intrat în vigoare la sfârşitul lunii aprilie 1936.

CDLXXXIÎn 1935, regimul fascist din Italia, condus de Benito Mussolini, decide invadarea Etiopiei, a cărei capitală, Addis Abeba, va fi cucerită în primăvara anului următor.

CDLXXXII ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 42.

sunt antifascişti, dar nu toţi antifasciştii sunt comunişti” (ceea ce era adevărat, desigur). Apoi discuţia divaghează din nou (la întrebarea preşedintelui completului despre personalităţile marcante ale antifascismului din România, Constantinescu-Iaşi oferă din memorie o

listă de persoane publice sau mai puţin publice, din Bucureşti sau Chişinău). Iar radiotelegrama din 7 martie 1936, întocmită de inspectorul regional de poliţie din Chişinău (Constantin Maimuca), se încheie astfel:

> Preşedintele atrage atenţia acuzatului să fie pregătit în apărarea sa, pentru a nu lungi durata procesului spre a fi nevoie de şedinţe de noapte, după care şedinţa se suspendă decurgând totul în linişte stop[1].

Procesul avea să fie lung. Extinderea sa pe mai bine de trei săptămâni se datorează, măcar în parte, intenselor şi lungilor pledoarii explicative pe care Constantinescu-Iaşi le face ori de câte ori are ocazia. Cuvântările sale sunt cele mai lungi în acest proces, ceea ce, de altfel, este în acord cu statutul său de inculpat-vedetă al evenimentului.

Pentru exemplificarea dialogului dezvoltat în sala de judecată voi cita aici un fragment[CDLXXXIII CDLXXXIV] din stenograma şedinţei de dimineaţă a celei de-a treia zile a procesului (7 martie 1936)[CDLXXXV]:

> D. *Preşed.* [preşedintele completului de judecată – n.m., A.CJ: Legea vă dă dreptul să vă apăraţi. Atrag atenţia că trebuie să fiţi moderat, să vă apăraţi metodic.
> *Acuzatul* [P. Constantinescu-Iaşi – n.m., A.C.]: în faţa învinuirilor că am activat la comuniştii revoluţionari, pentru gravitatea penalităţii să-mi daţi un cuvânt mai larg spre a explica natura învinuirilor ce mi se aduc, în ce mă priveşte personal. în Ordonanţa definitivă sunt acuzat că am pregătit revoluţia comunistă în România. S-ar cuveni să încerc o definiţie a acestor determinări. Termenii aceştia care se referă la legea excepţională sunt cu tendinţe, spre a da o atmosferă a activităţii antifasciste de a confunda această activitate cu una comunistă. Continuarea [probabil continua – n.m., A.C.] şi

---

CDLXXXIII *Ibidem.*

CDLXXXIVAm păstrat aici topica şi punctuaţia documentului original, făcând – ca şi în restul citărilor – doar unele actualizări ale cuvintelor: „care” în loc de „cari”, „dictaturii” în loc de „dictaturei” etc.

CDLXXXV ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, ff. 51-52.

tendenţioasa confuzie între comunişti şi antifascişti ne-a adus în faţa Dvs. Procesul acesta este un proces de largă anvergură şi a depăşit cu mult cadrul, nu prin persoana noastră, ci a altora. Suntem pe linia justă a poporului român şi a celorlalte popoare care locuiesc în România. Voi preciza această deosebire între comunism şi antifascism. *Acuzatul* citează apoi fragmente din diferite articole apărute în ziarele care susţine [susţin – n.m., A.C.] acţiunea sa, facându-le o reclamă orală.

D. Preşed.: Este şi altă presă serioasă care judecă altfel acţiunea Dvs. De pildă *Universul* şi atâtea alte ziare.

Acuzatul: Da, recunosc. Lumea este împărţită în două tabere: de stânga antifascistă şi de dreapta fascistă. Guvernul actual calcă libertăţile cetăţeneşti. Un guvern fascist le va înăbuşi cu desăvârşire.

[în scurt timp, discuţia divaghează spre viaţa politică din România şi caracterul partidelor legale – n.m., A.C.]

D. Preşed.: Lăsaţi acestea deoparte. Apăraţi-vă.

Acuzatul: Noi, antifasciştii şi democraţii luptăm pentru libertatea poporului român şi pentru dezrobirea lui din asuprirea politică. Internaţionalismul nostru este apărarea poporului. Ferească Dumnezeu ca crucea încârligată şi fascismul german să triumfe în România. Am dat mâna cu toate categoriile sociale pentru închegarea Frontului Popular. Iată internaţionalismul nostru. [...]

[Apoi acuzatul trece la discutarea materialului care îi fusese confiscat în percheziţii – n.m., A.C.]

Acuzatul: Reiese o incriminare greşită a îndemnului la lupta de clasă. Cum pot îndemna prin cuvântări la această luptă de clasă, care este un fenomen în care mă integrez? Cred că este o greşeală fundamentală şi tendenţioasă. Lupta de clasă este un fenomen independent de voinţa noastră.

D. Preşed.: Lăsaţi teoriile capitalismului! Credeţi că interesează procesul? Nu descrieţi raiul din Rusia Sovietică. Mai bine apăraţi-vă.

Acuzatul: Fără să fiu un apărător al lucrurilor din Rusia Sovietică, să vedem, e chiar aşa de periculos ca să atragă vina cuiva când vrea să adapteze starea de lucruri din Rusia Sovietică în altă parte? etc.

Fără îndoială, Constantinescu-Iaşi s-a pregătit bine pentru acest proces, iar avocaţii apărării i-au sugerat eschive retorice de care el s-a folosit. Totodată, la fel de adevărat este că, foarte probabil, vinovăţia inculpaţilor era (pentru completul de judecată) clară încă de dinainte să înceapă procesul. Această nuanţă nu este cu nimic surprinzătoare pentru România celei de-a doua jumătăţi a anilor 1930. Autorităţile (de la guvern la Siguranţă şi serviciile speciale ale ţării) cunoşteau relativ bine ameninţarea sovietică (şi ramificaţiile sale locale) şi nu aveau foarte multe scrupule în a li se opune.

Nu voi insista asupra tuturor şedinţelor din zilele procesului, pentru că structura principală a acuzării şi a apărării o cunoaştem deja: acuzarea îl viza pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind un activist comunist ce desfăşurase – camuflată sub ideea antifascismului – o activitate comunistă în ţară şi în străinătate, iar apărarea insista pe ideea că

activitatea antifascistă nu este echivalentă cu activitatea comunistă (de care profesorul s-a dezis constant, atât prin vocea sa, cât şi prin intervenţiile avocaţilor). în opinia mea, martorii au jucat un rol cu totul secundar în proces, iar partea cea mai plină de informaţii o reprezintă schimbul de întrebări şi răspunsuri dintre completul de judecată (cel mai adesea preşedintele) şi acuzat.

O sinteză a procesului se află în luarea de cuvânt a inculpatului din seara ultimei zile a procesului[1] - 29 martie 1936, când şedinţa finală s-a deschis la ora 21.30. Era, de fapt, ultima luare de cuvânt înaintea sentinţei (ce urma să fie anunţată în cursul zilei următoare). Aici şi acum, P. Constantinescu-Iaşi face o recapitulare a antecedentelor sale, structurată în câteva idei ce s-ar putea sintetiza astfel:

i) acuzatul începe prin a spune că „a fost şi rămâne legat de tot trecutul său petrecut în mijlocul poporului pentru care a luptat";
ii) recunoaşte că a activat în partidele socialist, social-democrat şi social- comunist până în 1924, când ultimul dintre acestea (adică ceea ce ulterior se va chema „partidul comunist") a fost dizolvat, iar după acest an a activat numai în mişcarea antifascistă;
iii) ca profesor, a avut grijă ca activitatea sa politică să nu afecteze activitatea profesională, „fără a căuta să abată pe studenţi de la credinţă";
iv) nu se dezice de Blocul Democratic, a cărui popularitate o consideră în creştere, şi este convins că îşi va relua în curând activitatea în cadrul acestuia;
v) dar face precizarea că Blocul Democratic nu este un partid politic, ci o organizaţie de mase, care nu tinde spre guvernarea ţării, ci doar „luptă pentru libertăţile democratice, care astăzi sunt primejduite"; în măsura în care cerinţele Blocului s-ar realiza, acesta ar dispărea de la sine.

O notă a Inspectoratului Regional de Poliţie din Chişinău, trimisă către DGP din Bucureşti pe 30 martie 1936, prezintă sentinţele

pronunţate[CDLXXXVI] [CDLXXXVII] în aceeaşi zi în *procesul antifasciştilor* (comunişti, în viziunea acuzării):

CDLXXXVI *Cf.* „Din adresa Inspectoratului Regional de Poliţie al Basarabiei Chişinău nr. 5203 din 29.III.1936” – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 43.

CDLXXXVII *Ibidem,* f. 44.

Petre Constantinescu-Iaşi – 2 ani şi 6 luni de închisoare, 20.000 de lei amendă şi 10 ani de interdicţie (a drepturilor civile); Etea Diner – 2 ani şi 6 luni de închisoare, 50.000 de lei amendă şi 10 ani de interdicţie; Feiga Rabinovici – 2 ani şi 6 luni de închisoare, 20.000 de lei amendă, 10 ani de interdicţie; Mihail Braşoveanu – 2 ani şi 6 luni de închisoare, 20.000 de lei amendă şi 10 ani de interdicţie; David Faerstein – 2 ani de închisoare, 15.000 de lei amendă şi 10 ani de interdicţie; Grigore Zoltur – 3 luni de închisoare, 50.000 de lei amendă, 10 ani de interdicţie; Paulina Rosenberg şi Ipolit Derevici – achitaţi[1].

în momentul când a primit această condamnare, Petre Constantinescu-Iaşi avea 42 de ani.

Regim de deţinut politic la Doftana

în autobiografia sa din ianuarie 1945, P. Constantinescu-Iaşi recapitulează pe scurt ce a urmat condamnării din martie 1936: după ce a petrecut primele luni ale detenţiei în penitenciarul din Chişinău, a fost transferat la Doftana pe 17 noiembrie 1936, „unde am stat mai bine de doi ani”[CDLXXXVIII CDLXXXIX].

Aici, la Penitenciarul Doftana, profesorul ajuns deţinut politic ar fi devenit „preşedintele comitetului de conducere al colectivului deţinu- ţilor politici”, precizare cu totul verosimilă, dat fiind un aspect ce merită reţinut din universul restrâns al deţinuţilor comunişti ai epocii: aceştia preţuiau, într-adevăr, activitatea *anterioară* a fiecărui condamnat, socotind-o un fel de *vechime* meritorie în activitatea revoluţionară. La acest capitol, Constantinescu-Iaşi avea multe de povestit (şi le putea proba cu uşurinţă, dat fiind că majoritatea comuniştilor deţinuţi auziseră de el şi de procesul său). în plus, statutul său de profesor universitar *dedicat cauzei* foarte probabil că a impus o anumită

CDLXXXVIIIPentru cine cunoaşte sistemul de justiţie al României interbelice în relaţia sa cu ameninţarea externă sovietică, nu ar fi deloc surprinzător ca aceşti din urmă inculpaţi să fi colaborat în timpul anchetei suficient de mult încât să îşi răscumpere achitarea.

CDLXXXIX ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 113.

deferenţă din partea celorlalţi. La mijlocul anilor 1930, acestea erau detalii foarte importante, dar ele nu vor rămâne nealterate peste aproape un deceniu

Petre Constantinescu-Iaşi: profesor (de istorie), stalinist (din convingere)... 275 (spre mijlocul anilor 1940), când alt intelectual, Lucreţiu Pătrăşcanu, va cunoaşte şi el, pentru scurt timp, universul concentraţionar al României burgheze. Dar o va face fără a-i cuceri în vreun fel pe deţinuţii comunişti de la locul său de detenţie.

La Doftana, în timpul liber acordat fiecărui condamnat, Constantinescu- Iaşi s-a ocupat (o va scrie el însuşi) cu organizarea bibliotecii închisorii. Acest detaliu aparent insignifiant este de reţinut, întrucât contrastează flagrant cu realitatea din închisorile ce vor fi gestionate de regimul pe care Petre Constantinescu-Iaşi îl va deservi după 1945.

Ajuns în închisoarea Doftana, contactul lui Constantinescu-Iaşi cu avocaţii săi nu a fost îngrădit deloc, după cum o atestă mai multe documente din dosarele sale[1]. Deţinutul făcuse recurs după condamnarea sa, dar acesta a fost respins, prin decizia Curţii Militare de Casaţie şi Justiţie din Bucureşti, pe 31 octombrie 1936. Deţinutul a trimis în continuare memorii către ministrul Justiţiei, iar cererea sa (de la sfârşitul lunii ianuarie 1937) de a fi mutat fie în închisoarea din Chişinău, fie în cea de la Văcăreşti nu a fost aprobată[CDXC CDXCI].

Probabil din acest motiv şi în semn de protest, uneori deţinutul refuză să primească colete pe care i le trimite soţia sa, Maria Constantinescu (aşa cum s-a întâmplat pe 19 aprilie 1937), iar alteori soţia face plângeri la administraţia Penitenciarului Doftana privind pierderea unor piese de îmbrăcăminte din coletele trimise soţului. Pe 30 aprilie 1937, la vorbitorul închisorii, Constantinescu-Iaşi s-a putut întâlni cu soţia sa, Maria[CDXCII], şi cu fiica din prima căsătorie, Silvia[CDXCIII], amândouă

CDXCVezi, de exemplu, permisul acordat avocaţilor I. Schraier, Paul Moscovici şi Stelian Niţulescu de a-i vizita pe profesor, pe Mihail Braşoveanu, David Faerstein şi Alexandru Drăghici în zilele de 7 ianuarie 1937 sau 12 mai 1937 – ANIC, fond 95, dosar 7/168, voi. 6, ff. 34, 57.

CDXCI *Ibidem,* f. 50.

CDXCIIÎn 1937, soţia lui se mutase deja în Bucureşti, la o adresă din Calea Victoriei nr. 190. După eliberare, Petre Constantinescu-Iaşi se va muta şi el, definitiv, la Bucureşti. în acel moment, Maria Constantinescu era învăţătoare la Şcoala de fete nr. 15 de pe bulevardul Ferdinand din Bucureşti.

CDXCIIISilvia Constantinescu era în acel moment elevă a

venite cu pachete. Cu această ocazie, deţinutul i-a cerut soţiei să intervină pe lângă directorul general al penitenciarelor pentru a primi „dreptul de a face în scris orice cerere şi către cine va socoti el util”, de a primi reviste şi cărţi. Totodată, i-a cerut soţiei să păstreze legătura cu anumiţi

Liceului de fete „Ion Heliade-Rădulescu” din Bucureşti.

avocaţi, să îl contacteze pe directorul ziarului *Le Moment* (din Paris?) şi să scrie către trei profesori parizieni, cerându-le să vină în sprijinul său[1].

Pentru conturarea contextului (şi pentru inevitabila comparaţie cu regimul de care vor avea parte deţinuţii din închisorile staliniste), iată lista bunurilor „aduse Dlui P. Constantinescu" de soţia şi fiica lui la vizita din aprilie 1937 (nota pare a fi scrisă chiar de Maria Constantinescu, iar profesorul a semnat de primire):

1 costum de haine (haină, pantaloni, vestă) / 1 pereche pantofi maron /

1 faţă de saltea din pânză de americă / 1 placă de ardezie / 2 condeie /

1 periuţă de dinţi / 1 periuţă de dinţi uzată pentru crema de ghete /

1 perie de ghete / 1 cutie cremă de ghete maron / 1.050 gr. salam uscat (3 bucăţi întregi) / 500 gr. măsline / 300 gr. unt / 280 gr. ghiudem (o potcoavă) / 650 gr. şuncă afumată (costiţă) / 1.050 gr. brânză / 1 kg zahăr cubic / 850 gr. smochine (o roată) / 2 pâinuţe negre / 1 cozonac / 1 kec întreg /1 pendispen [pandişpan? – n.m., A.C.] întreg / 6 legături ridichi / câlţi pentru o pernă / 1 portocală / 15 ouă, diferite culori, de la Lenuş /

2 pâini, lungi, albe /1 bucată de săpun / 32 mere / 3 portocale de la Coca[CDXCIV CDXCV].

Pe lângă acestea, deţinutul avea dreptul regulamentar de a primi periodic pachete cu alimente şi fructe.

în vara anului 1937, deţinutul mai primeşte şi alte vizite la vorbitor – precum de la conferenţiarul universitar (şi deputat de Baia) Ion Hudiţă (în iunie), tot atunci o nouă vizită a soţiei şi fiicei sale[CDXCVI], mai apoi de la avocaţii şi prietenii Stelian Niţulescu, Scarlat Callimachi şi Al. Mihăileanu –, iar la examinările medicale din închisoare este găsit sănătos (deşi Constantinescu-Iaşi cerea transferarea în alt penitenciar pe

---

CDXCIV ANIC, fond 95, dosar 7/1979, voi. 6, f. 75.

CDXCV *Ibidetn,* f. 77.

CDXCVIAlteori, precum în martie 1938, soţia Maria îl va vizita pe deţinut alături de fiul ei din prima căsătorie, Liviu Rusu.

motive medicale). Vizitele membrilor familiei vor continua şi în cursul anului 1938; de regulă, vizitele erau de o jumătate de oră, dar alteori se permiteau „în mod excepţional” vizite la vorbitor de o oră.

în contrast cu imaginea univocă (şi sinistră) ce se va crea închisorii Doftana în naraţiunea istorică sau memorialistică a regimului comunist, documentele dosarului Constantinescu-Iaşi oferă o versiune mai nuanţată. Foarte probabil, faptul că deţinutul era profesor universitar a contat în ecuaţia tratamentului său. Deţinutul depune diverse cereri

pentru a primi presă în penitenciar (în iulie 1938, el cerea revistele *Viaţa Românească, Revista Fundaţiilor Regale, Magazinul, însemnări ieşene, Conjunctura economiei româneşti, Vremea* şi *Realitatea ilustrată,* iar conducerea îi aprobă să citească *doar Revista Fundaţiilor Regalei).* Pe baza unor cereri prealabile către administratorul penitenciarului, deţinutul poate trimite uneori telegrame familiei (!), iar cu altă ocazie el îi cere aceluiaşi administrator redeschiderea bibliotecii închisorii (închisă vreme de trei săptămâni în august 1938). Pe 28 octombrie în acelaşi an, Constantinescu-Iaşi ajungea în spitalul Penitenciarului Văcăreşti, în septembrie 1938, deţinutul a făcut o cerere de eliberare condiţionată, care a primit avize favorabile până la un anumit nivel al administraţiei şi s-a aprobat pentru data de 14 decembrie 1938. în fapt, condamnarea ar fi luat sfârşit oricum pe 28 aprilie 1939.

Clemenţa regimului, fie şi în raport cu un intelectual universitar suspectat de legături şi convingeri comuniste, se manifesta cu totul vizibil.

Un universitar sub zodia victoriei politice

în memoriul său din ianuarie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi nu pomeneşte despre eliberarea condiţionată. La fel, nu pomeneşte nici de măsurile luate împotriva lui pe parcursul anilor scurşi de la arestarea din 1934 până la eliberarea din 1938.

în urma arestării sale, Constantinescu-Iaşi fusese suspendat din funcţia de profesor universitar la Chişinău încă din ianuarie 1935, iar după eliberarea din închisoare el va deschide un contencios cu ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor pentru recuperarea măcar a unei părţi din salariul la care se considera îndreptăţit pentru perioada 1 ianuarie 1935 – 6 februarie 1937[CDXCVII]. Profesorul protestase în scris încă din 1935, în numele autonomiei universitare, afirmând că nu ministerul putea să ia această decizie (a suspendării), ci Senatul Universităţii din Iaşi.

Dosarul Constantinescu-Iaşi mai cuprinde şi decretul regal

CDXCVII ANIC, fond 95, dosar 7/168, voi. 6, ff. 6, 8.

prin care, la 11 luni de la condamnarea sa, profesorul era exclus din corpul didactic universitar, potrivit art. 61 din Legea învăţământului universitar.

Rezoluţia, semnată de regele Carol al II-lea, este datată 6 februarie 1937 (între timp, cum am văzut, fusese judecat şi recursul depus de condamnat).

Ca un om deja obişnuit să scrie memorii şi petiţii, Petre Constantinescu- laşi a continuat lupta pentru recâştigarea drepturilor sale şi în timpul războiului şi deznodământul acestei afaceri universitare, aşa cum era de aşteptat, avea să vină abia după 23 august 1944 – relativ repede, pentru că profesorul a fost reintegrat la nou-înfiinţata catedră de istoria artei a Facultăţii de Litere din cadrul Universităţii din Bucureşti începând cu primele zile din decembrie 1944. în acest scop se purtase în toamna anului 1944 o adevărată campanie de reabilitare – condusă de presa procomunistă şi de mai vechii sau mai noii prieteni ai lui P. Constantinescu-Iaşi din (noua) Grupare a Universitarilor Democraţi (GUD), o organizaţie informală, dar foarte influentă, apropiată ideilor de stânga (socialiste şi comuniste) în acel moment. într-un memoriu din 9 octombrie 1944 (destinatarul, din păcate, nu este foarte clar – probabil guvernul sau Ministerul învăţământului), mai mulţi membri semnatari ai GUD afirmau:

> Subsemnaţii, membri ai GUD, aflăm cu surprindere că Profesorul Petre Constantinescu-Iaşi, îndepărtat de mai mulţi ani pentru ideile sale democratice, nu a fost reintegrat nici până în ziua de astăzi. Cum singura sa vină nu e decât aceea de a fi păstrat în mod intransigent şi impecabil atitudinea unui om demn şi consecvent cu ideile sale, pentru care a îndurat numeroase suferinţe şi privaţiuni, e de datoria noastră să vă rugăm a interveni locului în drept pentru reintegrarea sa neîntârziată. Cum în prezent Facultatea de Teologie din Chişinău, la care a funcţionat, nu mai există [sic/], urmează să i se aplice aceeaşi măsură care s-a întrebuinţat pentru alţi doi colegi ai Dsale, şi anume ca reintegrarea să se facă la Facultatea de Litere din Bucureşti”[1].

Memoriul era semnat, printre alţi universitari din gruparea „democrată” (adică procomunistă, cum se va vedea în lunile următoare), de Constantin I. Parhon, Simion Stoilow, lorgu Iordan, Grigore Traian Popa, Constantin Balmuş, Andrei Oţetea,

Traian Ionaşcu, Gheorghe Nicolau[CDXCVIII] [CDXCIX] etc.

CDXCVIII *Ibidem,* f. 72.

CDXCIXPentru toţi aceşti intelectuali universitari membri ai GUD (şi, în cea mai mare parte, ai asociaţiei de prietenie cu Sovietele ARLUS), vezi cartea mea *Pe umerii lui Marx...,* ed. cit., capitolul 5.

Aşadar, rezultatul s-a produs pe 4 decembrie 1944, când Petre Constantinescu-Iaşi a fost reintegrat în învăţământul universitar, cu toate drepturile aferente ce decurgeau de la data de 6 februarie 1937 (vechime, gradaţie etc.).

*

Dar, după cum era de aşteptat, după 1944 nu profesoratul, ci politica avea să umple mai mult viaţa şi cariera lui P. Constantinescu-Iaşi, la fel cum se întâmplase şi înainte de 1944, de altfel. Memoriul său din 31 ianuarie 1945, la care revin, retrasează partea politică a activităţii de după eliberarea din închisoare (de notat că episodul închisorii ocupă doar cinci rânduri din cele cinci pagini bătute în rânduri strânse ale acestui document). Aşadar, stabilit la Bucureşti definitiv în acel moment (1939), proaspăt eliberatul reia legătura cu partidul comunist, „fiind însărcinat cu munca printre intelectuali”[D]. Delegaţia română care a plecat la *congresul pentru pace* de la Paris din vara lui 1939 ar fi fost pregătită de profesor, după cum celula de partid („foarte restrânsă”, precizează el) a corpului didactic din Bucureşti ar fi fost organizată tot de el.

în iarna dintre 1939 şi 1940, Constantinescu-Iaşi a intrat „în legătură cu legaţia Sovietică, unde am predat limba română funcţionarilor superiori, *aducând în acelaşi timp informaţii necesare însărcinatului cu afaceri* [sovietic – s.m., A.C.]”. Ulterior, a fost contactat de un reprezentant al VOKS de la Moscova (organizaţia sovietică responsabilă cu asociaţiile de prietenie dintre URSS şi alte ţări) şi a „început o activitate pentru stabilirea legăturilor culturale cu Uniunea” (Sovietică, se înţelege).

Cum anume se face că un fost condamnat pentru propagandă comunistă reuşea, la un an după eliberarea din închisoare, să devină profesor improvizat pentru funcţionarii din legaţia sovietică? Iată alt capitol bizar din toată această poveste. Ce informaţii livra el acolo? Nu putem decât să bănuim. Cum a ajuns el în atenţia VOKS, oficină care era parte din reţeaua spionajului

D ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 113.

stalinist? E o altă întrebare. Tot ce putem presupune este că, în acest timp, el a fost în continuare monitorizat de diverse instituţii ale statului român.

În virtutea acestei foarte posibile monitorizări, în noaptea de 7 iulie 1940, P. Constantinescu-Iaşi a fost din nou arestat şi trimis în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde va ajunge preşedintele comitetului deţinu- ţilor (comunişti sau procomunişti). Apoi va fi transferat în lagărul de la Caracal, iar mai apoi la Târgu Jiu, pentru ca la finele anului 1941 să fie eliberat din Spitalul Colentina din Bucureşti. în primăvara anului 1942, a fost mobilizat şi trimis pe front, „ca soldat, în prima linie, în Crimeea". Ajuns aici, se îmbolnăveşte (!) rapid, după doar câteva zile, şi va fi transferat în spitalul din Simferopol, unde va sta în următoarele cinci luni. Profesorul afirmă în memoriu: „Mi-am făcut şi aici datoria, cu toată situaţia grea, făcând propagandă printre ofiţeri împotriva nemţilor"[1].

în martie 1943, profesorul-soldat (atunci în vârstă de 50 de ani) va fi demobilizat şi, reîntors la Bucureşti, reintră în legătură cu partidul comunist prin intermediul lui Ion Gheorghe Maurer, avocatul I. Sraer (care îl vizitase în închisoarea Doftana), Lucreţiu Pătrăşcanu sau Constantin Agiu[DI] [DII]. Cooptat în comitetul de conducere al Uniunii Patrioţilor, totuşi – spune memorialistul – „fiind intens urmărit de [S]iguranţă şi Gestapo, n-am putut prea intens activa". Cu toate acestea, a fost implicat şi în organizarea Blocului Naţional Democratic, în primăvara şi vara anului 1944.

O oarecare nemulţumire apare spre finalul memoriului său din ianuarie 1945: „După 23 August [1944] am continuat a lucra în conducerea Blocului până la alcătuirea FND[DIII] – unde, nu ştiu pentru care motiv, n-am mai fost chemat la conducere"[DIV].

Dar aceasta nu înseamnă că, în ianuarie 1945,

DI *Ibidem.*

DIIConstantin Agiu (1891-1951), tâmplar de meserie, membru de partid în anii ilegalităţii, subsecretar de stat în diverse guverne după 1945, preşedinte al Marii Adunări Naţionale în 1948.

DIIIFrontul Naţional Democrat s-a creat pe 12 octombrie 1944, prin reunirea (prin reprezentanţi) a PCdR, PSD, Sindicatelor Unite, Frontului Plugarilor şi Uniunii Patrioţilor. FND este cel care va face presiuni constante, în primele luni ale anului 1945, pentru impunerea guvernului „democratic" condus de Petru Groza.

DIV ANIC, colecţia 53, dosar C-156, voi. 1, f. 113.

Constantinescu-Iaşi nu era prins în noile schimbări: el era în conducerea Uniunii Patrioţilor, în ARLUS, în comitetul Sindicatului Universitar din Bucureşti, iar la radio şi în presă făcea deschis ceea ce în anii 1930 făcuse camuflat – propagandă pentru URSS.

începând din acest moment al carierei sale, evoluţia profesorului se va împleti cu istoria comunismului ajuns la putere.

Pe 5 martie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi devenea ministru al Propagandei[1] în primul guvern procomunist al ţării, condus de mai vechiul său cunoscut (şi partener de idei) Petru Groza. în anii următori va ajunge academician (1948), director al Institutului de Istorie „Nicolae lorga" din Bucureşti (1948-1953), ministru al Cultelor (1953), vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale, vicepreşedinte al Academiei RPR etc.

în 1972, la împlinirea a 80 de ani de viaţă, Nicolae Ceauşescu îi va înmâna personal ordinul „Victoria Socialismului".

Avea să moară pe 1 decembrie 1977, la Bucureşti[DV DVI].

Concluzii provizorii

Fără îndoială, Petre Constantinescu-Iaşi a fost unul dintre cei mai activi intelectuali care au sprijinit mişcarea comunistă din România în anii ilegalităţii. Dar a fost el în mod real – adică efectiv – un *comunist* în anii 1930? Documentele dosarului său spun mai curând că nu, deşi activitatea sa a fost mai de amploare şi mai de răsunet decât a multor comunişti *cu acte.* Ulterior, tocmai activitatea sa – militantismul din presă, arestările, procesul etc. – aveau să îi aducă o vechime în partid pe care putea s-o clameze, dar nu şi s-o dovedească factual. Din acest punct de vedere, cu siguranţă că el nu reprezintă singurul astfel de caz din lumea (devenită) foarte largă a ilegaliştilor comunişti din România *populară* sau *socialistă.*

Procesul în care a fost implicat în 1936 a fost, după cum spuneam mai sus, unul dintre cele mai importante între cele care au vizat activitatea comuniştilor şi a aliaţilor acestora din

---

DV Din noiembrie 1946 denumit „Ministerul Informaţiei".

DVIDouă volume semnate de Petre Constantinescu-Iaşi dau detalii suplimentare, dar adaptate *post factum* despre activitatea sa: *Pagini de luptă din trecut,* Editura Politică, Bucureşti, 1972, şi *De la eliberare la socialism 1944-1955,* Editura Politică, Bucureşti, 1973.

respectivii ani.

Analiza unui astfel de caz îmi permite să avansez câteva ipoteze de lucru ce merită aprofundate:

i) în opinia mea, organizaţiile de stânga ale anilor 1920 şi 1930 merită o revizuire istoriografică, după supralicitarea lor propagandistică

anii regimului comunist şi după trecerea lor aproape totală cu vederea din istoriografia mai nouă. Tot acest ansamblu al protestului de stânga şi de extrema stângă – organizaţiile, asociaţiile, mili- tanţii şi presa lor – a existat, chiar dacă a fost în permanenţă minoritar în discursul public al României interbelice;

ii) se cuvine o analiză mai aplicată fenomenului comunist din anii 1930 ca atare; partidul comuniştilor din România (ilegal, deci informai în acel moment) a fost, la rândul său, minoritar, bineînţeles, dar sesizabil mai activ decât spune legenda dominantă de astăzi;

iii) procesul „antifasciştilor" din 1936 ne arată o Justiţie românească ce funcţiona fără intimidare şi o serie de acuzaţi care au putut să îşi prezinte neobstrucţionaţi în procese propria versiune a faptelor; în acelaşi timp, caracterul de „vinovaţi" al celor bănuiţi de activitate procomunistă pare astăzi vizibil încă de la debutul proceselor;

iv) în mod evident, regimul din România de atunci era în bună parte constrâns să facă faţă activităţii unor militanţi care îşi camuflau convingerile procomuniste sub mantia largă a unui antifascism ce părea (şi chiar era, acolo unde se manifesta sincer) mult mai onorabil;

v) în fine, la fel de bine se poate spune că statul român de atunci (în ciuda „terorii poliţieneşti" de care vor vorbi veteranii comunişti mai târziu) a fost incapabil să pareze toate strategiile de infiltrare ideologică ale Uniunii Sovietice, mai ales când unele dintre acestea veneau pe ocolite, via Paris.

Activitatea şi procesul lui Petre Constantinescu-Iaşi, prin toate aceste ipoteze, nu reprezintă un capăt de drum, ci sunt, mai curând, piese din dosarul unei analize care abia se deschide[DVII].

DVII Autorul ţine să le mulţumească cercetătorilor istorici Mihai Burcea şi Dumitru Lăcătuşu pentru ajutorul oferit în identificarea numeroaselor piese de arhivă ale acestui proces.

Capitolul 6

Cazul Petre Gheorghe – între comunism şi spionaj. Un ilegalist judecat şi executat, în condiţii de război

Mihai Burcea

în acest capitol vom prezenta cazul unui membru marcant al PCdR din timpul războiului, care a fost arestat, judecat şi executat pentru spionaj şi trădare. Este vorba de Petre Gheorghe, liderul celei mai puternice organizaţii a partidului comunist din prima parte a conflagraţiei mondiale.

Din zecile de procese în care au fost implicaţi militanţii comunişti/ antifascişti în timpul războiului, am ales acest caz întrucât se distinge de celelalte prin poziţia importantă deţinută de inculpat în mişcarea comunistă ilegală, prin capetele de acuzare aduse de autorităţi împotriva sa şi prin complexitatea cazului analizat, la care au participat structurile informative din trei state: România, Bulgaria şi Germania. De asemenea, procesul lui Petre Gheorghe poate fi socotit un caz-şcoală pentru modul în care instanţele militare judecau speţele ce priveau săvârşirea infracţiunilor politice (vezi, de exemplu, *problema comunistă* şi *problema legionară)* şi de spionaj în vreme de război.

De regulă, astfel de procese se desfăşurau pe parcursul unei singure zile, la sfârşitul căreia era pronunţată sentinţa. Din nefericire, un număr semnificativ de dosare ce conţin cauzele judecate de curţile marţiale în perioada amintită cuprind extrem de puţine documente referitoare la instrucţia efectuată de procurorii militari, la audierile martorilor şi la discuţiile efective

din timpul proceselor (declaraţii, rechizitorii, sentinţe), aflându-se în contrast flagrant cu acţiunile judecătoreşti instrumentate de consiliile de război şi tribunalele militare în anii 1920-1930, precum cele prezentate în capitolele anterioare.

Pe baza documentelor de arhivă elaborate de autorităţile represive (DGP, Siguranţa, SSI şi organele justiţiei militare), de partidul comunist şi de organizaţiile pe care acesta le coordona (de exemplu, Apărarea Patriotică), dar şi a mărturiilor unor foşti ilegalişti ai PCdR, am reuşit să reconstituim biografia lui Petre Gheorghe şi modul în care acesta a interacţionat cu autorităţile vremii. Totodată, pentru a ne edifica asupra modului în care activitatea lui Petre Gheorghe în slujba „Cauzei" a fost prezentată după 23 august 1944, am cercetat câteva broşuri propagandistice, oficiosul central al partidului şi periodicele Institutului de Istorie a Partidului. în urma analizei, am constatat că pasaje întregi din biografia „eroului" au fost omise cu bună ştiinţă, iar procesul şi condamnarea acestuia au fost catalogate drept o „înscenare" a autorităţilor militare antonesciene. Absenţa declaraţiilor lui Petre Gheorghe din dosarul cauzei i-a făcut pe cei care s-au aplecat asupra subiectului după 1944 să conchidă că întreaga afacere judiciară a fost o farsă soldată cu executarea acestuia. Prin confruntarea/coroborarea mărturiilor foştilor săi colaboratori (Alexandru Farcaş, Petre Nicolae, Constantin Carp ş.a.m.d.) şi a declaraţiilor celorlalţi arestaţi (Ivan Rasnatovschi, Nicolae Atanasoff) cu documentele oficiale secrete prezente în dosare, am reuşit să stabilim fără niciun dubiu că legăturile pe care Gheorghe le-a avut cu agenţii spionajului sovietic trimişi în România, via Bulgaria, au fost cât se poate de reale (acestea au fost principalele capete de acuzare pe baza cărora a fost condamnat la moarte).

Cum ne raportăm astăzi la activităţile „subversive" desfăşurate de militanţii comunişti şi antifascişti împotriva regimului de dictatură militară este un subiect asupra căruia istoricii români nu s-au aplecat îndeajuns. Putem afirma că acelaşi lucru este valabil şi în cazul modului în care sunt percepute acţiunile militare desfăşurate de divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu" şi combatanţii care au activat în cadrul acesteia. în istoriografia postdecembristă, divizia este tratată ca o unitate militară formată din „trădători" şi „dezertori", deşi a fost înfiinţată pe teritoriul unui stat membru al coaliţiei Naţiunilor Unite (URSS), iar militarii săi au luptat împotriva

Germaniei naziste, fiind ulterior reintegraţi în Armata Regală Română (aprilie 1945). Aceste capitole de istorie, printre multe altele, au nevoie de o revizuire.

Primii paşi în mişcarea comunistă

Petre Ion Gheorghe s-a născut pe 19 martie 1907, în oraşul Dobrici din fostul judeţ Caliacra (în 1913, după ocuparea Cadrilaterului, administraţia românească i-a schimbat denumirea în Bazargic; în perioada comunistă a purtat numele mareşalului Tolbuhin), într-o familie de ţărani săraci, bulgari creştini-ortodocşi[1]. Tatăl său, Ivan Gheorghiev, era fierar, iar mama, Ivanova Kaluda, era casnică. Gheorghe a mai avut doi fraţi şi o soră: Sebe Ivanof, Ion şi Ivanka[DVIII DIX].

A absolvit patru clase primare la o şcoală particulară bulgară din oraşul natal, pe care au urmat-o şi fraţii săi. Pentru a-şi ajuta familia nevoiaşă, la vârsta de 10 ani, Gheorghe s-a angajat ca vânzător ambulant de presă în oraşul natal. Deşi nu dispuneau de resurse financiare substanţiale, părinţii săi au reuşit să îl înscrie la liceul din localitate, însă, din cauza sărăciei, Gheorghe nu a putut să-şi continue studiile, rămânând doar cu diploma de absolvire a claselor primare[DX].

Potrivit uneia dintre primele sale biografii oficiale, întocmite în a doua jumătate a anilor 1940 de AFDA, Gheorghe şi-a însuşit ideile revoluţionare de stânga în adolescenţă, în timp ce îi citea pe clasicii marxismului. în consecinţă, la numai 18 ani (în 1925), Gheorghe a luat contact cu mişcarea de tineret comunistă din însărcinarea căreia va constitui câteva „cercuri marxiste pentru educarea tineretului”, la care participau muncitorii din

---

DVIIIANIC, fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România, 1947-1958 (în continuare fond 45), dosar 231, f. 123.

DIX Dintr-un referat de cadre (6 decembrie 1955) întocmit de Secţia Cadre a CC al PMR pe numele surorii lui Petre Gheorghe, Ivanka Rudenko, aflăm că la acea dată mama şi cei doi fraţi trăiau în Republica Populară Bulgară. Unul era zidar, iar celălalt lucra ca muncitor la o carieră de piatră. ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22.

DX„Petre Gheorghe (1907-1943)”, în *Luptători pentru pace, socialism şi fericirea poporului,* Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, Editura Tineretului, Bucureşti, 1955, p. 243, voi. I, p. 9.

întreprinderea de construcţii unde lucra.

După abandonarea studiilor, Gheorghe s-a angajat ca ucenic la un atelier de tâmplărie, însă nu a reuşit să se califice în meseria de tâmplar deoarece, în urma decesului tatălui său, a fost nevoit să se angajeze ca zidar la o întreprindere de construcţii, pentru a-şi

suplimenta veniturile. Petre Gheorghe avea să se înscrie în Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană (DRO)[1] la doi ani după înfiinţarea acesteia

1. Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia – DRO (Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană) îşi are originile în primii ani de la încheierea Războiului Ruso-Româno-Turc (1877-1878), activând iniţial ca o organizaţie naţionalistă care milita pentru o Bulgarie independentă. La încheierea Primului Război Mondial, comuniştii au penetrat puternic organizaţia. După patru ani de guvernare de stânga (1919-1923), naţionaliştii au reuşit să pună mâna pe putere printr-o lovitură de stat. La sfârşitul anului 1923, aripa armată a Societăţii „Dobrogea" (organizaţie iredentistă bulgară) se transformă în Organizaţia Internă Revoluţionară Dobrogeană (Vătreşna Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia – VDRO), care milita pentru alipirea Dobrogei la Bulgaria. în toamna anului 1925, adepţii curentului de stânga din DRO hotărăsc să părăsească organizaţia şi să îşi creeze propria mişcare: DRO. La scindarea celor două aripi au contribuit şi doi factori externi majori: înăbuşirea de către guvernul generalului Ţankov a unor revolte ţărăneşti (1923-1924) şi arestarea de către autorităţile bulgare a unuia dintre liderii facţiunii de stânga din VDRO, Dacio Mihailov (în primăvara anului 1925). DRO beneficia de sprijinul Federaţiei Comuniste Balcanice, respectiv al Cominternului, ale cărui directive vizau crearea unei Dobroge independente comunizate, care ar fi urmat să fie inclusă într-o federaţie sovietică a statelor balcanice alipită la URSS (această viziune politică se suprapunea perfect cu tezele trasate PCdR la Conferinţa a Vi-a a Federaţiei Comuniste Balcanice din 1923, care vizau „problema naţională în România" şi prevedeau susţinerea luptei minorităţilor pentru autodeterminare până la despărţirea unor regiuni istorice de graniţele consfinţite după 1918). între cele două organizaţii rivale (DRO şi VDRO) va izbucni o luptă aprigă, încheiată odată cu asasinarea lui Mihailov, în vara anului 1926. Locul lui va fi preluat de unul dintre „locotenenţii" săi, Dimităr Doncev alias „Doctoroff", care a deţinut această poziţie până la momentul arestării sale la Bucureşti (26 iulie 1931), unde sosise pentru a lua legătura cu PCdR. Câteva luni mai târziu, după ancheta Siguranţei şi pronunţarea sentinţei, „Doctoroff" va fi împuşcat mortal de jandarmii care îl însoţeau către Penitenciarul Silistra, sub pretextul fugii de sub escortă (12

septembrie 1931). Nu cunoaştem cine i-a urmat lui „Doctoroff" în fruntea organizaţiei după decesul acestuia, însă ştim că în 1933 lider al DRO era Petre Borilă, iar după arestările masive operate Siguranţă în 1936 sediul central al DRO va fi mutat de la Bazargic la Silistra (în acel an, peste 400 de militanţi PCdR şi DRO au fost arestaţi în Durostor şi Constanţa, dintre care mai mult de o treime au suferit condamnări pentru activităţi politice interzise). Organizaţia iredentistă care milita pentru o Dobroge independentă sub „umbrelă" sovietică avea să fie desfiinţată în toamna anului 1940, după cedarea Cadrilaterului. în acelaşi an îşi va înceta activitatea şi VDRO, a cărei influenţă în anii

(în 1927)[1]. în 1929, datorită calităţilor sale organizatorice, a fost promovat ca membru în Comitetul Judeţean Bazargic al DRO. O parte însemnată a liderilor comunişti dobrogeni proveneau în acele vremuri din rândul minorităţii bulgare[DXI] [DXII] [DXIII] (de exemplu, Petre Borilă/Iordan Dragan Rusev, Boris Ştefanov, Dumitru Coliu/Dimităr Kolev, Gheorghe Crosneff, Daciu Voicu/Daciov Voicu). Influenţa comuniştilor bulgari în cadrul PCdR a fost covârşitoare datorită ponderii pe care mai mulţi membri marcanţi ai Partidului Comunist Bulgar o aveau în cadrul Federaţiei Comuniste Balcanice şi în Internaţionala a IlI-a Comunistă[DXIV] (de exemplu, Gheorghi Dimitrov sau Vasili

---

DXI1930 se va estompa din cauza implicării făţişe a guvernului în activităţile organizaţiei, ceea ce a condus la perceperea acesteia ca pe o simplă anexă guvernamentală (în ultimii ani, autorităţile bulgare temporizaseră potenţialul combativ al organizaţiei, evitând astfel să stârnească mânia iugoslavilor şi a românilor). Dan Cătânuş, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar, 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 22-28, 44; Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943),* Silex, Bucureşti, 1994, pp. 95-97; ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 90/1956, f. 180.

DXIIVasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* ediţia a IlI-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 11.

DXIII Dan Cătănuş, *op. cit.,* p. 40.

DXIVPuterea „bulgarilor" în partid a crescut după numirea în fruntea PCdR a lui Boris Ştefanov (1935-1939), fost reprezentant al PCdR în Comitetul Executiv al Federaţiei Comuniste Balcanice în perioada în care secretar al acestei secţii regionale a Cominternului a fost Gheorghi Dimitrov (1924-1928). Fără îndoială că accederea sa în această poziţie s-a datorat protectorului său din conducerea Cominternului, Gheorghi Dimitrov. în anii care au urmat, mai mulţi activişti „bulgaro-români" aveau să fie promovaţi în conducerea centrală şi locală de partid (este şi cazul lui Petre Gheorghe). Pe lângă „bulgariza- rea" funcţiilor importante în ierarhia PCdR, trebuie spus că această protecţie nu s-a materializat doar în zona organizării politice a partidului. în timpul epurărilor politice demarate de Stalin în 1937, niciun comunist bulgar de origine română nu a fost asasinat. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat însă cu zecile de evrei, români şi

Kolarov).

Comuniştii din Basarabia şi Dobrogea erau cu mult mai radicali decât cei din Regat, fiind adepţi ai luptei armate împotriva statului român, pe care îl considerau ocupant vremelnic al celor două provincii. Gheorghe Vasilichi, fost secretar al Comitetului Orăşenesc Bucureşti

maghiari din PCdR ucişi pe altarul „Cauzei": Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Vasile Popovici, Marcel Pauker, Elek Köblös, León Lichtblau etc.; vezi Marin C. Stănescu, *op. cit.,* pp. 53-54.

al PCdR şi al Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR în perioada 1930-1932, îşi aminteşte comportamentul violent al activiştilor proveniţi din cele două provincii istorice, dar şi felul în care erau percepuţi comuniştii de poliţie din cauza acestora:

> Tovarăşi, noi am avut pur şi simplu perioada asta când anumite elemente, mai ales din Basarabia şi din Dobrogea, erau tov. aceştia minoritari, care umblau cu pistoale la ei. Eram la o şedinţă unde un tovarăş care venise din Dobrogea şi se stabilise în Bucureşti avea pistolul în buzunar. Eu am combătut, mă rog, problema anarhismului, narodnicismului, a atentatelor de lichidare şi aşa mai departe şi am să-l conving să renunţe la pistol, dar în cele din urmă, când am văzut că el susţine mai departe că îi trebuie pistol, dacă îl arestează, să tragă şi aşa mai departe, atunci i-am dat ordin pur şi simplu să-mi dea pistolul, el ştia că eu vin de la Comitetul local şi aşa mai departe, i-am spus dă pistolul încoace, ei bine pur şi simplu el s-a sculat în picioare şi mi-a dat cu piciorul în burtă. Au trebuit ceilalţi să intervină ca să mă scoată din mâna lui pentru că i-am cerut să-mi dea pistolul. Şi deasemeni erau Niculeşti la Ploieşti care cu asta se ocupau, ei strângeau gloanţe, strângeau arme şi luau muncitorii de la fabrică şi spuneau: astea le ţii, acasă la tine, îngroapă-le, să nu cumva să afle cineva, că nu avem nevoie de ele [fraţii Niculescu strângeau arme şi muniţie, în speranţa că revoluţia avea să izbucnească în curând – n.m., M.B.]. Şi mobiliza activişti de partid şi pe linie de sindicat, cu arme sau cu gloanţe, dar arme fără gloanţe sau gloanţe fără arme. Ba îmi amintesc că o dată veneam de la o şedinţă a celulei Căilor Ferate de la Griviţa cu Ana Ruski, care era din partea Comitetului Central. Ea trăieşte acum în Basarabia şi am ţinut şedinţa până pe la 10 sau 10 jumătate, când am terminat. Veneam împreună amândoi. Cădem într-o razie. Şi atunci vin şi la noi, pentru că se făceau astfel de razii – şi ne-a cerut: Actele voastre! Eu dau actele, vede că eu sunt din Oltenia şi ea din Basarabia, ne spune: Voi sunteţi comuniştii. Mama voastră! Vezi de treabă, domnule, de unde ai mai scos-o dumneata? Şi atunci, pentru că eu umblam cu cărţi de joc în buzunar, îi spun că am fost la un prieten şi am jucat tabinet, da, bine, ăsta-i joc de distracţie, dar ei, nu, nu-i adevărat, voi sunteţi comunişti, şi într-adevăr aveam nişte manifeste şi nişte material în buzunarul de la

spate. Vine comisarul, pentru că ăştia ţipau la noi acolo, vine el şi întreabă: ce aveţi, măi, ce aţi găsit acolo? Domnule comisar, credem că am găsit nişte oameni ce ar putea fi comunişti! El e oltean şi ea jidancă, ia căutaţi-i şi vedeţi daca are revolver. Nu are, domnule comisar, dă-i în aia mă-sii, că, dacă nu are revolver, nu sunt comunişti. Ne-a dat drumul şi am plecat. Am fost mulţumit că nu m-au arestat, că, dacă mă aresta, găsea materialul la mine. Când am ajuns acasă, pur

> şi simplu am stat de vorbă cu această tovarăşe. Mă, tu-ţi dai seama, ai auzit ce a spus comisarul, că, dacă am pistol, sunt comunist şi, dacă n-am pistol, nu sunt comunist. Asta înseamnă că noi suntem consideraţi pistolari, nu numai că burghezia vrea să facă o manevră cu noi, dar ăsta e un comisar simplu, faptul că ăsta ne-a dat nouă drumul şi pentru faptul că n-am pistol, păi, trebuie să vedem acest lucru. Atunci într-adevăr am început să combatem acest lucru, însă nu am reuşit că oamenii ăştia, dacă le cereai pistolul, erau în stare să te împuşte şi pe tine, erau în stare. Vasăzică, aveam de-a face şi cu astfel de elemente anarho-sindicaliste, anarhişti care-şi spuneau: Dacă vine să mă aresteze, trag cu pistolul. Din cauza asta ne-a ieşit faima de conspiratori, atentatori, bande de la Moscova şi aşa mai departe[DXV].

Vasilichi considera că aceşti revoluţionari, care doreau „să ardă etapele" în efortul PCdR de cucerire a puterii, aduceau prejudicii de imagine „Cauzei" pentru care luptau, adăugându-se astfel unei lungi serii de greşeli pe care partidul le-a comis în perioada interbelică (vezi poziţia partidului în privinţa revizuirii graniţelor consfinţite prin Marea Unire de la 1 decembrie 1918 şi Tratatul de la Versailles, lupta fracţi- onistă de la sfârşitul anilor 1920 dintre cele două aripi ale PCdR – „barbistă" şi „luxiministă" –, promovarea cu obstinaţie a minorităţilor etnice în structurile de conducere ale partidului în condiţiile în care unele dintre aceste persoane nici măcar nu cunoşteau limba română, combaterea Bisericii Ortodoxe Române, denigrarea liderilor partidelor socialdemocrat şi socialist, exacerbarea internaţionalismului proletar, repetatele apeluri la grevă generală şi insurecţie armată etc.).

în 1928 Gheorghe a fost primit în UTCdR, iar un an mai târziu va fi încorporat în Regimentul 1 CFR Iaşi. într-un medalion întocmit pentru Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, istoricul M. Covaci afirmă, într-un limbaj

---

DXV Memoriile lui Gheorghe Vasilichi înregistrate la Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR în 1972. ANIC, colecţia Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-soci- ală şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecţia 60), dosar 673, ff. 88-89.

specific instituţiei amintite, că Gheorghe ar fi propagat „cuvântul partidului" şi în perioada îndeplinirii stagiului militar:

> Desfăşoară o intensă muncă propagandistică de lămurire a ostaşilor asupra problemelor politice aflate la ordinea zilei. Poziţia sa revoluţionară,

> talentul său oratoric şi organizatoric fac ca în scurt timp să fie remarcat de camarazii săi, să fie apreciat şi să câştige încrederea şi stima acestora[1].

Această atitudine ar fi atras atenţia superiorilor săi, care l-au pedepsit în nenumărate rânduri cu zile de arest la carceră. într-o scurtă evocare nesemnată, apărută în 1957 în *Analele Institutului de Istorie a Partidului,* este relatat un asemenea episod de frondă, petrecut în apropierea terasamentului la care lucrau militarii:

> Petre Gheorghe însă, după o intensă muncă de lămurire, reuşi să-i convingă să înceapă o acţiune hotărâtă. Şi astfel, într-o bună zi, ostaşii refuză să mai plece la masă, cerând să li se aducă hrana la locul de muncă. Toate ameninţările şi ordinele ofiţerilor fură de prisos. E drept că în acea zi nimeni n-a mâncat nimic, dar de-a doua zi hrana a fost adusă pe şantier[DXVI DXVII].

După lăsarea la vatră (în 1930), Gheorghe a revenit la Bazargic, unde şi-a reluat activitatea politică, fiind ales în Comitetul Judeţean Caliacra al UTCdR; apoi, în acelaşi an, a fost primit în partid (în paralel i s-a atribuit şi sarcina de redactor la gazeta utecistă *Tânărul bolşevic,* organ al Comitetului Regional Dobrogea al UTCdR).

Pe 1 august 1931, cu prilejul aniversării zilei în care a fost înfiinţată UTCdR, în plină criză economică, în mai multe oraşe din ţară, tinerii comunişti au încercat să organizeze manifestaţii prin care să solicite stoparea concedierilor abuzive, fenomen amplificat de criza economică, şi îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de trai (însă în multe localităţi iniţiativa a fost un fiasco)[DXVIII]. La Bazargic, Gheorghe s-a aflat în fruntea

---

DXVI Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943", *Analele Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR,* nr. 2, 1967, pp. 135-137.

DXVII„Petre Gheorghe (1907-1943)", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 6, noiembrie-decembrie 1957, p. 177.

DXVIIIDe pildă, într-un document al PCdR elaborat în august 1931 se menţiona că pe 1 august 1931, la Atelierele CFR

demonstranţilor conduşi de comunistul Socrate Bliznacoff, fiind arestat alături de organizatorii şi liderii protestatarilor. După patru zile de detenţie, a fost achitat de Tribunalul Caliacra. Ulterior, datorită abilităţilor sale de a mobiliza şi a coordona acţiunile tinerilor comunişti, Gheorghe a fost numit în poziţia de instructor al CC al UTCdR, primind totodată sarcina de a întemeia Organizaţia Regională Dobrogea a UTCdR.

Delegat la Congresul al V-lea al PCdR, în URSS

Mai mult, bucurându-se de sprijinul şi încrederea eşaloanelor superioare de partid, Gheorghe a fost inclus pe lista delegaţilor nominalizaţi pentru cel ce avea să fie ultimul congres al partidului comunist din perioada ilegalităţii. însă acest periplu nu se regăseşte în niciuna dintre biografiile oficiale publicate după 1944.

Astfel, în octombrie 1931, Petre Gheorghe a plecat în URSS pentru a participa, din partea Organizaţiei Regionale de partid Dobrogea, la lucrările Congresului al V-lea al PCdR de la Gorikovo[1]. Gheorghe, care participa pentru prima oară la un congres al partidului, s-a aflat printre cei 38 de delegaţi ale căror fişe biografice se păstrează în arhive. Pe 22 decembrie 1931, Cominternul a centralizat formularele tip pe care aceştia le-au completat după finalizarea congresului. Din „Chestionarul individual" semnat de „Mihai", pseudonimul purtat de Gheorghe

---

Griviţa şi la marile întreprinderi din Bucureşti, au fost răspândite manifeste ale CC al UTCdR şi ale Sindicatelor Unitare. în zilele de 31 iulie şi 1 august au fost arestaţi peste 1.000 de muncitori în Bucureşti şi în mai multe reşedinţe de judeţ: Bazargic, Iaşi, Caliacra, Botoşani etc. Aceeaşi sursă precizează că în cursul lunii iulie avuseseră loc reduceri drastice ale salariilor şi concedieri masive în principalele întreprinderi din ţară: Vulcan, Astra Română, Româno-Americană, Creditul Minier, Steaua Română ş.a.m.d. AN1C, fond CC al PCR – Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar 117/1931, ff. 8-9.

în timpul Congresului, aflăm că acesta absolvise trei clase primare, cunoştea trei limbi (bulgară, română şi turcă) şi fusese primit în rândurile membrilor PCdR în cursul anului 1929. Totodată, Gheorghe a mai declarat că, în cursul scurtei detenţii suportate cu ocazia demonstraţiei din Bazargic (1 august 1931), ar fi fost bătut de anchetatorii săi[DXIX DXX].

DXIX La acest forum politic, „problema naţională" şi principiul „autodeterminării până la despărţirea de stat" au fost reluate în forţă. România a fost descrisă ca un stat agresor, imperialist, care asuprea minorităţile din provinciile istorice ocupate după 1918. Rezoluţiile adoptate la congres au cuprins aceste idei, care erau acceptate cu greu chiar de membrii marcanţi ai PCdR.

DXX„37 chestionare individuale intitulate *Ancheta.* Cuprind datele biografice a 37 de delegaţi la Congresul al V-lea al PCR. Sunt numerotate 2-32; 32-37. 22 decembrie 1931. *Ancheta* No. 21 – *Mihai.* Absolut secret". ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 34/1931, ff. 140-142.

La acest congres, la care au mai participat Alexandru Iliescu, Gheorghe Crosneff, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Petre Borilă, Petre Gheorghe a susţinut în cuvântarea sa cauza ţăranilor asupriţi din Dobrogea. El a deplâns soarta ţăranilor sărăciţi de plata nenumăratelor impozite, precum şi neimplicarea statului român în susţinerea coloniştilor macedoneni şi regăţeni care se stabileau în Dobrogea. P. Gheorghe a mai prezentat şi modul în care s-au desfăşurat alegerile parlamentare la Caliacra, acolo unde Blocul Muncitoresc Ţărănesc (formaţiune politică coordonată de PCdR) obţinuse un scor bun (în 1931). Relatarea sa este similară cu alte mărturii cuprinse în jurnalele/memoriile principalilor actori politici ai opoziţiei sau cu ale ziariştilor critici la adresa puterii, referitor la maniera în care guvernul organiza procesul electoral în teritoriu. De cele mai multe ori, alegerile erau precedate de terorizarea şi intimidarea adversarilor politici, concretizate prin ameninţări, arestări sau bătăi:

> Trec acum la chestiunea cum s-au făcut alegerile în localitatea noastră. Eu împreună cu mulţi tovi am fost arestaţi, au fost arestaţi şi din alte localităţi până la 400 ţărani. De la toţi s-au luat cărţile de alegători. La locurile de votare, afară de armată, au patrulat aproape 200 de macedoneni înarmaţi, acei care au reuşit să pătrundă în local şi au votat, preşedintele deschidea plicurile şi acei care au votat pentru Blocul Muncitoresc-Ţărănesc au fost chiar în faţa locului maltrataţi. Cu toată teroarea sălbatică, noi la Caliacra am primit 512 voturi, mai mult decât naţional-ţărăniştii, care au primit 292. în jud. Durostor am primit voturi; în jud. Constanţa voturi[DXXI].

în finalul intervenţiei sale, „Mihai” şi-a făcut obişnuita autocritică, învinuindu-se pentru relaţia defectuoasă de comunicare existentă între Organizaţia Regională de partid Dobrogea şi comitetele judeţene subordonate acesteia. în privinţa legăturilor partidului cu puternica DRO, situaţia era diametral opusă. Aceasta devenise foarte influentă şi din cauza slabei organizări a Regionalei de partid Dobrogea; DRO ajunsese

---

DXXI„9 decembrie 1931. Cuvântarea iui Mihai (Petre Gheorghe), reprezentant al organizaţiei regionale dobrogene a PCR, la Congresul V al PCR”, în Dan Cătănuş, *op. cit.,* pp. 191-193.

să preia sau să coordoneze mai multe structuri locale ale PCdR:

> Legături mai strânse noi am avut cu DRO, din partea căreia primeam directive, literatură etc. Asta înseamnă că noi am fost conduşi de către DRO sau, mai bine zis, de fracţiunea lui DRO Tov. Radu [este vorba de

> Petre Borilă, născut Iordan Drăgan Rusev – n.m„ M.B.] a spus ieri că nu DRO conduce partidul, ci membrii fracţiunii CC al DRO-ului, care sunt în acelaşi timp şi membrii com. regional al partidului. Asta este adevărat, dar cred că numai pentru oraşe. La ţară, noi primim directive din partea fracţiunii DRO-ului, ceea ce înseamnă că noi la sate suntem conduşi de către DRO[DXXII].

După încheierea lucrărilor congresului, „Mihai" a revenit în ţară, folosindu-se probabil de un paşaport fals pe care îl întrebuinţase şi la plecare.

în aprilie 1932, CC al PCdR din Bucureşti a trimis Regionalei Dobrogea a PCdR trei geamantane cu manifeste şi broşuri de propagandă comunistă, prin intermediul a doi emisari. Materialul de partid urma să fie distribuit cu ajutorul unor curieri locali către toate organizaţiile de partid dobrogene în ziua de 1 mai. în seara de 21 aprilie 1932, unul dintre curierii trimişi din capitală a sosit la Constanţa, unde a poposit într-o casă de pe strada Sabinelor nr. 30. Aici a fost întâmpinat de un croitor în vârstă de 17 ani, Bogdan Vasilef Pavloff (originar din satul Sususchioiu, comuna Ceairlighiol, judeţul Caliacra; acesta se stabilise în oraş de circa două luni), căruia i-a predat două dintre cele trei geamantane. AI doilea curier a ajuns la destinaţie a doua zi, pe acelaşi traseu, înmânându-i lui Pavloff al treilea geamantan încărcat cu „material subversiv" (manifeste, instrucţiuni, periodicele ilegale *Scânteia, Tânărul leninist, Alarma, Cazarma* şi *Brazda).*

în urma unui denunţ făcut cu câteva zile mai devreme, întreaga operaţiune fusese supravegheată de Siguranţă, care pusese sub observaţie casa conspirativă din strada Sabinelor. După două zile de pândă, Siguranţa a întrerupt filajul şi a descins în locuinţa clandestină a partidului. Cu ocazia percheziţiei, au fost arestaţi Bogdan Vasilef Pavloff şi Petre Gheorghe, care domicilia la aceeaşi adresă (la acea dată, Gheorghe era şef al Regionalei UTCdR din Bazargic şi persoană de legătură cu DRO).

Pe 26 aprilie 1932, Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti a trimis directorului general al Poliţiei şi Siguranţei un raport referitor la cele întâmplate la Constanţa:

DXXII *Ibidem,* p. 192.

Cu ocazia percheziţiei s-a găsit un bogat material compromiţător, al cărui inventar, cum şi mostre se anexează, cum şi un al treilea geamantan plin cu material subversiv, a cărui provenienţă până în prezent nu a putut fi

> stabilită. Din cercetările făcute şi care datorită încăpăţânării celor arestaţi merg foarte greu, rezultă că rolul lui Petre Ivan Gheorghieff este foarte important pentru mişcarea comunistă din Dobrogea, cât şi pentru orga nizaţia DRO şi se pare că el este înlocuitorul lui Dumitru Malceff zis Doctoroff. Până în prezent, cei doi arestaţi nu au făcut mărturisiri corn plete şi neagă a fi amestecaţi în mişcarea comunistă, în ceea ce priveşte materialul găsit la locuinţa lor afirmă că numai datorită unei împrejurări fatale au primit să fie lăsat acolo, însă că nu le aparţine. Cercetările sunt în continuare şi, atunci când vom fi în posesiunea rezultatului definitiv, vă vom comunica de urmare[DXXIII].

Aşa cum reiese din documentul citat, la începutul anilor 1930, Petre Ivan Gheorghieff, numele sub care era cunoscut de Siguranţă, era un personaj important în structura de conducere a tineretului comunist dobrogean, fiind considerat de autorităţi urmaşul lui „Doctoroff" în fruntea organizaţiei DRO.

Primele condamnări cu închisoare

Chiar dacă nu a colaborat cu anchetatorii săi (un principiu partinic conspirativ pe care îl va respecta până la sfârşitul vieţii), Petre Gheorghe a fost judecat şi condamnat la 15 zile de închisoare pentru colportaj de material de propagandă comunistă (Sentinţa nr. 1726/10 noiembrie 1932 a Secţiei a Il-a a Tribunalului Constanţa). O pedeapsă destul de blândă, pe care a executat-o la Penitenciarul Constanţa. După eliberarea din detenţie (24 noiembrie 1932) a revenit în oraşul natal, însă după numai câteva săptămâni şi-a părăsit din nou domiciliul, cu destinaţia Chişinău. Gheorghe devenise în acelaşi an membru al CC al UTCdR, fiind însărcinat cu reorganizarea Comitetului Regional al UTCdR Moldova şi a Comitetului Local al UTCdR Iaşi. Totodată, conducerea UTCdR îi trasase sarcina de a înfiinţa o tipografie

DXXIIIRaport nr. 5620 din 26 aprilie 1932, semnat de şeful Inspectoratului Regional de Poliţie Bucureşti şi de şeful Poliţiei de Siguranţă din acelaşi inspectorat, comisarul-şef Marcel Popescu. ANIC, fond 95, dosar 10576, ff. 3-5.

ilegală pentru tipărirea oficiosului Regionalei moldovene a tineretului comunist – *Tânărul muncitor.*

Medalionul dedicat lui Petre Gheorghe, publicat în 1957, conţine şi o relatare din perioada în care a activat la Iaşi. Acest pasaj biografic nu putea fi cunoscut decât de un apropiat al său, rudă sau „tovarăş de luptă" (de exemplu, Ivanka Sarisky, Ronea Gheorghiu sau Vasile Valeu[DXXIV]). Sosit în capitala Moldovei cu sarcinile menţionate, Gheorghe a aflat că un tânăr dintr-o întreprindere ieşeană, fiind nemulţumit de activitatea guvernului, s-a pronunţat în mai multe rânduri împotriva liderilor politici ai vremii şi şi-a exprimat dorinţa de a intra în mişcarea de tineret comunistă locală. Părându-i suspectă atitudinea acestuia, Gheorghe a hotărât să îl verifice personal înainte de a îngădui celulei UTCdR a întreprinderii să îl accepte în rândurile sale. Cei doi s-au întâlnit într-o seară pe o stradă din Iaşi. în cursul discuţiilor, Gheorghe i-a încredinţat un teanc de manifeste cu scopul de a le afişa pe o anumită arteră. în acea noapte, tânărul respectiv s-a prezentat la locul indicat şi a lipit manifestele după cum fusese instruit, însă în spatele său, la câţiva metri, venea un gardian public care le-a dezlipit. întreaga scenă fusese urmărită de un utecist trimis de Gheorghe la faţa locului pentru a supraveghea operaţiunea, cu scopul de a verifica dacă respectivul candidat prezintă încredere. A doua zi, utecistul i-a raportat „legăturii sale superioare" întreaga întâmplare. Deşi era convins de duplicitatea tânărului aspirant la calitatea de membru al UTCdR, Gheorghe a decis să îl mai verifice o dată, întrucât acesta îi cerea insistent atribuirea unor noi sarcini. Gheorghe i-a

DXXIV Vasile Vâlcu alias „Mirori" (n. 26 septembrie 1910, comuna Ceamurlia de Jos, judeţul Tulcea – d. 11 februarie 1999, Bucureşti) a fost secretar al Comitetului Regional Moldova al PCdR (1940 – iulie 1941) şi membru al Biroului CJ Ilfov al PCdR până pe 20 octombrie 1941, atunci când a fost arestat în „afacerea Balonaşelor". în anii 1950-1960, Vâlcu a mai deţinut funcţiile de adjunct al CCP, director al DGIE din MAI şi prim-secretar al Comitetului Regional Constanţa al PMR. în funcţia de membru al Biroului CJ Ilfov al PCdR i-a luat locul Pavel Ştefan alias „Mihalcea" (n. 16 decembrie 1914, Bucureşti – d. 21 ianuarie 1984, Bucureşti), responsabil al celulelor de partid de la Uzinele Rogifer (Malaxa) şi Set, ulterior ministru al Afacerilor Interne în perioada 1952-1953. ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar V/583 (Vasile Vâlcu); *ibidem,* dosar P/492 (Pavel Ştefan), f. 16.

încredinţat un geamantan cu haine folosite, spunându-i că înăuntru se găseau manifeste. încărcătura urma să fie transportată la o adresă conspirativă pe care Gheorghe i-a comunicat-o verbal. Tânărul a luat geamantanul şi s-a deplasat la locuinţa indicată, însă între timp ar fi anunţat şi autorităţile, care în momentul

pătrunderii în casă l-au arestat, împreună cu locatarii casei respective, în cursul percheziţiei, poliţiştii şi-au dat seama că fuseseră traşi pe sfoară, fiind nevoiţi să le ceară scuze proprietarilor imobilului.

Autorul anonim al medalionului nu precizează numele „trădătorului" şi nici nu indică denumirea întreprinderii în care acesta lucra, întâmplarea relatată avea rolul de a evidenţia abilităţile lui Gheorghe privitoare la modul în care se desfăşurau acţiunile conspirative de recrutare şi distribuire de material „subversiv". Conform evocării, Gheorghe a dispus ca povestea demascării „provocatorului" să fie discutată în toate celulele UTCdR din Iaşi, pentru a întări spiritul de vigilenţă în rândul membrilor şi simpatizanţilor organizaţiei[1].

în intervalul de timp petrecut la Iaşi, Petre Gheorghe ar mai fi demascat un „provocator", care se „infiltrase" în interiorul conducerii organizaţiei de tineret comuniste din localitate. Potrivit afirmaţiilor fostului său coleg de idei, Vasile Vâlcu, „trădătorul" ar fi produs „căderea" unui grup de utecişti ieşeni, fiind singurul eliberat la scurt timp după reţinere. Vâlcu nu ne oferă niciun fel de detalii referitoare la acest episod, însă precizează că, după deconspirarea vinovatului, cazul a fost „prelucrat" cu toţi utecistii ieşeni, în scopul educării acestora „în spiritul vigilenţei comuniste": „Aşa a reuşit Petre Gheorghe să cureţe organizaţia locală din Iaşi a UTC de trădători şi provocatori şi să-i întărească rândurile"[DXXV DXXVI].

în timpul grevelor muncitorilor ceferişti ieşeni din ianuarie-februa- rie 1933, Gheorghe s-a aflat la Bacău şi Buhuşi, unde a coordonat acţiuni de solidarizare şi de întrajutorare cu şi pentru proletarii din Iaşi (întreruperea spontană a lucrului, organizarea unor colecte de bani şi obiecte etc.).

Un an mai târziu, pe Gheorghe îl întâlnim la Bacău, unde a coordonat activităţile de constituire a Comitetului Orăşenesc al UTCdR din localitate, precum şi în diverse zone rurale din Moldova, luând parte la mai multe acţiuni specifice muncii politice clandestine.

în noaptea de 4/5 octombrie 1934, Petre Gheorghe, despre

DXXV „Petre Gheorghe (1907-1943)", p. 178.
DXXVI Vasile Vâlcu, *op. cit.,* p. 17.

care Siguranţa ştia că deţinea funcţiile de şef al UTCdR şi DRO din Bazargic, a fost arestat la Chişinău de Inspectoratul Regional de Poliţie al Basarabiei sub acuzaţia că ar fi desfăşurat agitaţie şi propagandă comunistă: „trimis de către Comitetul Central al Part. Comunist din Bucureşti, pentru a

organiza şi conduce secţia Agit-Prop (Agitaţie şi propagandă) a Comitetului Regional comunist din Chişinău”[1].

Deşi era dat în urmărire generală încă din august 1934, Petre Gheorghe a fost arestat abia la începutul lunii octombrie 1934, în urma unor informaţii primite de Siguranţa din Chişinău, în care se menţiona că fusese trimis de către CC al PCdR în capitala Basarabiei cu scopul de a organiza/consolida resortul de agitaţie şi propagandă al Comitetului Regional UTCdR al Basarabiei, dar şi pentru a iniţia declanşarea unor greve la fabricile din oraş.

Agenţii au găsit asupra sa o scrisoare sigilată în care se afla numele persoanei de legătură cu Regionala UTCdR a Basarabiei. De asemenea, în urma percheziţiei s-au mai descoperit o serie de înscrisuri cu nume conspirative, însemnări reprezentând zilele în care urma să se întâlnească cu diverşi activişti ai UTCdR din Chişinău, dar şi o... legitimaţie de fotbalist, eliberată de Federaţia Română de Fotbal pe numele lui Petre Sarinschi, sportiv la Viforul din Bazargic (documentul plasto- grafiat purta ca dată a emiterii ziua de 4 martie 1931).

Potrivit fişei personale întocmite de Siguranţă cu ocazia arestării, Petre Gheorghe avea meseria de zidar şi cetăţenie română şi îşi sati- sfăcuse serviciul militar obligatoriu la Regimentul 1 Căi Ferate din Iaşi, contingentul 1929. Acelaşi document specifica şi câteva semnalmente ale arestatului: talia – 1,69 m; corpolenţa – debil; fruntea – mare; părul – neted de culoare castanie; ochii – căprui; bărbia – ovală cu gropiţe; urechile – mari.

La fel ca în cazul primei arestări din aprilie 1932, Petre Gheorghe a refuzat să colaboreze cu autorităţile, neadmiţând să dea nicio declaraţie scrisă.

La câteva săptămâni după reţinere, pe 29 octombrie 1934, Petre Gheorghe a fost înaintat Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chişinău pentru a fi judecat (fişa personală menţiona şi faptul că arestatul era recidivist). Pe 15 ianuarie 1935, instanţa militară sus- amintită l-a condamnat la 3 luni de închisoare, 5 ani de interdicţie şi 500 de lei amendă[DXXVII] [DXXVIII].

DXXVII ANIC, fond 95, dosar 10576, f. 1.

DXXVIII La două zile după pronunţarea sentinţei, în ziarul emigraţiei ruse din Capitală, *Naşa Reci,* apărea un articol cu titlul

Pedeapsa a executat-o la penitenciarele Chişinău

„Preşedintele mafiei balcanice în Basarabia”, care anunţa condamnarea lui Petre Gheorghe. însă ştirea era însoţită şi de o serie de afirmaţii neadevărate. Astfel, se spunea că „teroristul” Gheorghe ar fi fost trimis în Basarabia cu scopul de a-i ucide

şi Caliacra, fiind eliberat pe 24 aprilie 1935 (amenda de 500 de lei i-a fost transformată în 10 zile de închisoare corecţională, pe care le-a ispăşit la Penitenciarul Caliacra).

După punerea în libertate, Petre Gheorghe nu s-a stabilit la Bazargic, ci a revenit în capitală, unde i s-a încredinţat funcţia de secretar al CC al UTCdR. Timp de aproape doi ani, Gheorghe a reuşit să înşele vigilenţa Siguranţei, care depunea eforturi mari pentru a-i da de urmă, într-o adresă a Inspectoratului General de Poliţie Ploieşti trimisă directorului general al Poliţiei la data de 20 ianuarie 1937, poliţiştii ploieş- teni semnalau Bucureştiului că nici până la acea dată nu se reuşise identificarea „periculosului propagandist al ideilor comuniste”[1].

în perioada în care s-a aflat în fruntea CC al UTCdR, Gheorghe a desfăşurat o intensă activitate printre tinerii muncitori de la Atelierele CFR Griviţa şi fabricile Voina şi Lemaître, contribuind la înfiinţarea unor comitete antifasciste. De asemenea, a iniţiat organizarea unor campanii de propagandă pentru susţinerea Anei Pauker şi a celorlalţi inculpaţi[DXXIX DXXX DXXXI], al căror proces s-a judecat în vara anului 1936 (vezi capitolele precedente).

în toamna anului 1936, Gheorghe, în calitate de şef al UTCdR, a fost mandatat să reprezinte CC al UTCdR la Congresul Internaţionalei Tineretului Comunist (KIM), ale cărui lucrări urmau să aibă loc la Moscova. Pe drum însă a fost arestat în oraşul cehoslovac Kosice, fiind expulzat în ţară după câteva săptămâni de detenţie. într-unul dintre cele patru dosare personale întocmite de Siguranţă pe numele lui Gheorghe se regăseşte corespondenţa purtată de organele de poliţie din Kosice şi omologii lor de la Bucureşti (noiembrie 1936 – ianuarie

---

DXXIXpe câţiva „agenţi sovietici trecuţi în serviciul Siguranţei române”. Numele acestora s-ar fi aflat pe o listă găsită asupra lui Gheorghe în momentul arestării sale la Chişinău. Informaţii similare au apărut şi în publicaţia rusească *Basarbski Slovo* (ianuarie 1935), care ieşea la Chişinău şi avea aceeaşi orientare ca gazeta anterior menţionată. *Ibidem,* ff. 68, 81.

DXXX Adresa nr. 2388 din 20 ianuarie 1937 expediată Direcţiei Generale a Poliţiei de Inspectoratul I Regional de Poliţie cu reşedinţa în Ploieşti. *Ibidem,* f. 79.

DXXXI Vasile Vâlcu, *op. cit.,* p. 22,

1937). Documentele vizau stabilirea identităţii reale a celui reţinut. Abia în cursul lunii ianuarie 1937, DGP din Bucureşti le va remite cehoslovacilor datele de stare civilă şi de cazier ale comunistului Gheorghe, avertizându-i totodată asupra gradului ridicat de periculozitate a suspectului.

La scurt timp după întoarcerea în ţară, conducerea partidului a hotărât dizolvarea organizaţiei comuniste de tineret din cauza arestărilor efectuate de Siguranţă în rândul liderilor UTCdR. Petre Gheorghe .1 redactat o scrisoare către fruntaşii partidului în care îşi arăta dezaprobarea faţă de această decizie unilaterală, care venea în contradicţie chiar cu tezele Komsomolului şi KIM (acestea stipulau transformarea organizaţiilor de tineret comuniste în organizaţii de masă, iar acolo unde era posibil, chiar legalizarea lor)[1].

în intervalul 1937-1939, îl regăsim pe Petre Gheorghe la Bazargic, unde a încercat să-i mobilizeze pe muncitorii constructori din localitate în vederea declanşării unor acţiuni greviste. Către sfârşitul anului 1939, pe fondul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial şi al mobilizării generale a armatei române, el va fi concentrat la o unitate militară din Galaţi.

Una dintre biografiile oficiale menţionate anterior preciza că în cadrul unităţii militare a continuat să desfăşoare „activitate revoluţionară”:

> El foloseşte timpul cât stă concentrat ducând o intensă muncă de lămurire printre soldaţii concentraţi şi organizând cu ei – după îndrumările date de Partid – acţiuni pentru revendicările lor[DXXXII DXXXIII].

După revenirea din concentrare (undeva către sfârşitului anului 1939 – începutul anului 1940), îl găsim în conducerea Comitetului Regional Dobrogea al PCdR, poziţie pe care o va ocupa până la sfârşitul lui august 1940.

DXXXII„Scrisoarea lui Petre Gheorghe adresată Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care sunt explicate divergenţele pe care le-a avut cu conducerea partidului în legătură cu schimbarea liniei tactice a acestuia ca urmare a atacării URSS de către Germania (decembrie 1941 – ianuarie 1942)”. *Partidul Comunist din România în anii celui de-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 209.

DXXXIII ANIC, fond 45, dosar 222, f. 61.

Raportor la Comintern

După cedările teritoriale din iunie 1940, mulţi activişti de partid originari din Basarabia s-au întors pe pământurile natale recent „eliberate” de sovietici, dornici fiind să îşi continue viaţa în patria muncitorilor şi a ţăranilor. Slăbirea rândurilor partidului va continua şi în luna următoare, atunci când mai multe cadre cu sarcini de răspundere în mişcare vor fi arestate şi internate în lagărul de la Miercurea Ciuc. Pe acest fond, pe 20 iulie 1940, Petre Gheorghe a fost însărcinat de Secretariatul partidului să raporteze verbal Secţiei Balcanice a Cominternului din Moscova situaţia politică şi organizaţională a PCdR.

A doua zi, Petre Gheorghe a plecat la Tulcea pentru a organiza „canalul” de trecere a frontierei. După câteva zile petrecute în oraşul dunărean, cu sprijinul unui simpatizant din structura locală a partidului (Avram Filcenco), Gheorghe a reuşit să traverseze fluviul prin dreptul satului Copanca, într-o barcă pusă la dispoziţie (contra cost) de un pescar local[DXXXIV]. în localitatea amintită, cei doi au fost reperaţi de o patrulă formată din marinari sovietici, cărora Gheorghe le-a declinat identitatea sub care era cunoscut la Comintern („Petre Dobrogianu”), rugându-i să îi conducă la cea mai apropiată secţie a NKVD. Sub stare de arest, Gheorghe şi călăuza sa au fost urcaţi într-o maşină şi trimişi la Bolgrad, de unde, în ziua următoare, au fost expediaţi cu trenul la Chişinău. Ajunşi în capitala noii republici socialiste sovietice, mesagerii partidului au intrat într-un proces de *debriefing* la care i-au supus ofiţerii NKVD, fiind imediat puşi în legătură cu reprezentantul Cominternului în Basarabia, care anterior ocupase un loc în CC al PCdR (Gheorghiev Şceriu). Acesta l-a rugat pe Gheorghe să facă un raport scris şi să i-l predea, întrucât urma să plece la Moscova în zilele următoare.

DXXXIV Probabil că Petre Gheorghe a folosit acelaşi „canal” de trecere a frontierei naturale pe care l-a folosit şi Teohari Georgescu la întoarcerea în ţară: Tulcea-Ismail (octombrie 1940). Responsabilul acestei reţele de traversare clandestină a graniţei era bulgarul Dumitru Coliu, care avea la dispoziţie câţiva pescari pe care îi folosea pe post de călăuze. ANIC, colecţia 60, dosar 663, ff. 115-118.

Şceriu şi-a motivat solicitarea spunându-i că formalităţile pentru deplasarea la Moscova necesită prea mult timp şi cel mai indicat ar fi fost să îi predea lui un raport scris, pe care îl va remite ulterior celor din Secţia Balcanică a Cominternului. Deşi Gheorghe fusese însărcinat să transmită

personal raportul verbal la Moscova, a acceptat propunerea acestuia, neavând alternativă[DXXXV]. Este posibil ca lipsa de entuziasm a emisarului Cominternului să fi fost cauzată şi de prezenţa la Moscova, în acea vreme, a doi dintre membrii marcanţi ai Secretariatului CC al PCdR, Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş, care plecaseră din ţară cu o misiune similară: prezentarea unui raport pe ultimii doi ani. Nu ştim din însărcinarea cărei persoane din Secretariat a fost trimis Gheorghe peste graniţă (cel mai probabil, Gavrilă Birtaş şi Iosif Roitman/Chişinevschi) din moment ce, după cum am spus, chiar în acele zile activitatea mişcării comuniste era prezentată pe larg în cadrul Comitetului Executiv al Internaţionalei a IlI-a de Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş.

în darea de seamă pe care i-a predat-o emisarului Cominternului, Gheorghe a expus aprecierile Secretariatului CC al PCdR privind politica internă şi externă a României din ultimul an, situaţia cadrelor partidului în urma numeroaselor arestări operate de autorităţi şi resursele financiare precare de care dispunea partidul la acea dată.

Din document aflăm că „Regele-călău" [Carol al II-lea – n.m., A.C.] a dus o politică „oscilantă" între cele două „blocuri imperialiste", de „război antisovietic", iar după capitularea Franţei concesiile făcute de Palat extremei drepte au crescut (vezi cooptarea legionarilor în guvern). De asemenea, raportul scris de Gheorghe aprecia că, prin „eliberarea" Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, „zona păcii s-a lărgit, contribuind la menţinerea păcii în Balcani". Potrivit raportorului, revenirea acestor provincii istorice în graniţele URSS ar fi provocat furia autorităţilor de la Bucureşti, care au purces la organizarea unor „pogromuri antisemite", evreii fiind învinuiţi că au contribuit la tratamentul umilitor la care a fost supusă armata română în timpul ultimatumului şi retragerii. Gheorghe declara în raport că

DXXXV„Raportul lui Petre Gheorghe, responsabil din partea Secretariatului Partidului Comunist din România pentru relaţia cu Cominternul, adresat Secretariatului Cominternului referitor la situaţia internă şi politica externă a României, precum şi la activitatea comuniştilor în ţară"; documentul este semnat cu pseudonimul „Petre Dobrogianu" (iulie 1940); vezi *Partidul Comunist din România...,* pp. 111-112.

în Galaţi ar fi fost împuşcaţi cu mitralierele „600 de muncitori cu familiile lor", care ar fi dorit să treacă Prutul în URSS. Desigur, afirmaţiile erau cu mult exagerate. într-adevăr, după 28 iunie 1940, în ţară au fost destule cazuri de evrei asasinaţi ca urmare a evenimentelor petrecute în Basarabia, însă crimele nu au fost comise sistematic de autorităţi, ci de cetăţeni şi militari români

antisemiţi, aflaţi sub imperiul ştirilor şi zvonurilor alarmante venite dinspre Răsărit.

în partea a doua a raportului, Gheorghe îşi informa superiorii des ■ pre internarea în lagăre a sute de membri şi simpatizanţi ai partidului şi solicita creşterea fondurilor alocate PCdR:

> Situaţia financiară este grea, nu sunt suficiente fondurile ce se strâng de la noi, cu plecarea basarabenilor s-au strâns 3.000.000. însă aceste sume nu pot acoperi nevoile tot mai mari ale partidului. Un instructor nu se mai poate întreţine cu 5.000, aşa cum era până în prezent, acum fiind nevoie de case mai multe, aşa că un ajutor bănesc trebuie dat[1].

Nu cunoaştem data precisă la care Petre Gheorghe şi Avram Filcenco s-au înapoiat de la Chişinău, însă cel mai probabil aceştia s-au reîntors în ţară pe acelaşi traseu conspirativ, cândva în a doua jumătate a lunii august 1940[DXXXVI DXXXVII].

în fruntea comuniştilor din capitală

Pe 27 august 1940, Secretariatul CC al PCdR[DXXXVIII] l-a numit pe Gheorghe în funcţia de secretar al CJ Ilfov al PCdR (fără a-l coopta şi în CC al PCdR), înlocuindu-l pe Nicu Tudor (informator al Prefecturii Poliţiei Capitalei), care decedase de septicemie în vara aceluiaşi an.

La acea dată, în biroul de conducere al comitetului se mai

DXXXVI *Ibidem,* p. 118.

DXXXVIIPentru detalii despre deplasarea lui Petre Gheorghe în Basarabia, vezi Cristina Diac, *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat,* Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004, pp. 106-114.

DXXXVIIIComponenţa CC al PCdR de la acea dată era cea care fusese stabilită la Conferinţa PCdR din februarie 1939, aprobată inclusiv de Comintern. La data numirii în această funcţie, din Secretariat mai făceau parte losif Chişinevschi, Gavrilă Birtaş (aflaţi în ţară), Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş (în deplasare la Moscova). „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR (1941)”, ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 16/1941, f. 1.

aflau Vasile Vâlcu, Andrei Lob (viitor Andrei Pătraşcu), Anton Moisescu, Viorica Locher (Moisescu, după căsătoria cu Anton), Ida Felix şi Matei Socor. în preajma zilei de 7 noiembrie 1940, zi cu însemnătate simbolică

pentru PCdR, împreună cu Anton Moisescu şi Andrei Lob, Gheorghe .1 organizat, în plină guvernare naţional-legionară, o manifestaţie anti- lascistă în Piaţa Obor din capitală. Demonstraţia, care a avut loc într-o duminică (3 noiembrie 1940), a fost înăbuşită rapid de organele Prefecturii Poliţiei Capitalei şi ale Poliţiei Legionare, ce fuseseră informate din limp. Cu toate acestea, la acţiune au participat câteva zeci de oameni, reuşindu-se arborarea unor steaguri roşii, afişarea câtorva pancarte antiguvernamentale („Cerem lemne ieftine", „Alungarea germanilor şi oprirea jafului germano-gardist", „Trăiască URSS!", „România socialistă liberă" etc.) şi scandarea unor lozinci împotriva speculei. în momentul în care poliţiştii, ajutaţi de echipele legionare, au intervenit, s-a produs o busculadă, în cursul căreia legionarul Niţă Chirilă a fost împuşcat de un comunist căruia acesta încercase să-i smulgă un steag roşu cu secera şi ciocanul (Chiriţă va fi transportat la Spitalul Colentina, unde va deceda a doua zi). Printre cei opt comunişti arestaţi s-au aflat şi Alexandru Demeter, viitor şef al Direcţiei Cadre din MAI (în anii 1950), şi Gheorghe Butnărescu (viitor comandant al Penitenciarului Văcăreşti la începutul anilor 1950). Potrivit lui Pavel Câmpeanu, Ştefan Foriş l-ar fi criticat pe „Zidaru" (Petre Gheorghe) pentru organizarea acestei acţiuni, din cauza căreia au fost arestate prea multe cadre[DXXXIX]. Din punct de vedere organizatoric, situaţia PCdR la acea vreme era catastrofală. Practic, partidul era în plină *descompunere* după repatrierea/ plecarea în Basarabia „eliberată" a zeci de activişti de partid, dar şi din cauza sutelor de internări şi arestări operate de autorităţi în rândul comuniştilor, începând cu vara acelui an.

în amintirile sale, Teohari Georgescu mărturisea, după revenirea în ţară din periplul său sovietic (octombrie 1940), că pentru revigorarea structurii de conducere centrale a partidului s-au decis cooptarea în Secretariat a liderului Regionalei de partid Constanţa, Constantin Pârvulescu, şi „prelucrarea" cu membrii Biroului CJ Ilfov al PCdR a noilor instrucţiuni trasate de Comintern, via Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş.

Din însărcinarea lui Teohari Georgescu, tovarăşa „Stela" (Dvoira Broitman alias „Ana Ruski", lider marcant al PCdR între

DXXXIXPavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Polirom, Iaşi, 2002, p. 108.

1938 şi 1940), a fost desemnată să-i informeze pe cei din organizaţia capitalei despre noile linii directoare trasate de Comintern. Ulterior, chiar Teohari Georgescu

a descins în mijlocul membrilor Biroului pentru a-i „orienta” în pri vinţa noii linii a partidului. în documentele „prelucrate” se regăseau şi numeroase critici aduse partidului şi implicit comuniştilor bucure.', teni (una dintre acestea viza poziţia adoptată de PCdR în 1938, atunci când s-a decis intrarea membrilor de partid din „bresle” – fostele sindicate – în Frontul Renaşterii Naţionale). Teohari Georgescu declara că a avut mai multe întâlniri cu Petre Gheorghe, atât înainte de şedinţa de „prelucrare”, cât şi după. Fiind un disciplinat soldat al partidului, „Zidaru” a acceptat necondiţionat criticile tovărăşeşti, însă, potrivit lui Teohari Georgescu, nu s-a împăcat niciodată cu gândul că Ştefan Foriş a rămas în fruntea PCdR, cu girul Moscovei. Memorialistul[DXL] nu ne oferă o explicaţie precisă a aversiunii pe care Gheorghe i-o purta lui Foriş, dar avansează ipoteza că aceasta ar fi izvorât dintr-o frustrare. Petre Gheorghe şi-ar fi dorit foarte mult să fi fost cooptat în Secretariatul partidului, considerând că posedă toate atuurile pentru o binemeritată promovare (vechime, devotament, legitimitate).

„Stan” Moisescu, „trădătorul” salvat

Informaţiile despre activitatea lui Petre Gheorghe în timpul rebeliunii legionare lipsesc aproape cu desăvârşire. Foarte probabil că, asemenea activiştilor din organizaţia pe care o conducea, a respectat consemnul partidului de a nu se implica sub nicio formă în conflictul armat izbucnit între legionari şi Antonescu.

O sursă primară referitoare la acest episod ne e oferită chiar de el. între 22 şi 24 ianuarie 1941, Gheorghe afirmă că, din însărcinarea Secretariatului, s-a deplasat împreună cu un

DXL în perioada octombrie 1940 – aprilie 1941, Teohari Georgescu a deţinut funcţia de secretar al CC al PCdR, responsabil cu îndrumarea al Comitetului Regional Oltenia al PCdR şi al CJ Ilfov al PCdR. „Teohari Georgescu – amintiri”, Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, noiembrie 1972, ANIC, colecţia 60, dosar 663, ff. 120-121.

membru al judeţenei la casa unui tovarăş care adăpostea o tipografie ilegală. Cei doi urmau să se asigure că gazda prezenta încredere şi că era conştientă de riscurile existente. Atât la dus, cât şi la întoarcere, Gheorghe ar fi fost legitimat pe stradă, însă a scăpat de fiecare dată.

Totodată, Teohari Georgescu (legătura sa directă cu Secretariatul) îşi amintea că în acele zile a avut aranjată o întâlnire cu Petre Gheorghe într-o zonă din nordul capitalei (Calea Dorobanţilor – Herăstrău), însă acesta nu s-a prezentat la ora fixată'.

în aprilie 1941, conducerea partidului comunist a suferit o grea pierdere prin arestarea membrilor Secretariatului CC al PCdR: losif Roitman (viitor losif Chişinevschi), Teohari Georgescu şi Gavrilă Birtaş (aprilie 1941). începând cu acel moment, conducerea partidului a devenit mult mai circumspectă în privinţa legăturilor conspirative cu structurile din subordine, precum şi referitor la fidelitatea cadrelor faţă de mişcare. Un val de suspiciune s-a format printre membrii şi simpati- zanţii „Cauzei", la toate palierele. „Căderea" Secretariatului a afectat partidul şi din punct de vedere organizatoric. S-a produs o dezorganizare şi la nivelul aparatului tehnic. Multe case conspirative trebuiau să fie abandonate, astfel încât ilegaliştii erau nevoiţi să îşi stabilească întâlnirile în parcuri, pe stradă sau în tramvaie.

Neîncrederea s-a instalat şi printre membrii Biroului CJ Ilfov al PCdR. Potrivit unei declaraţii-fluviu date în decembrie 1942 de secretarul celulei de partid de la Societatea de Tramvaie Bucureşti (Alexandru Farcaş), primul membru al Biroului asupra căruia s-au îndreptat bănuielile de colaborare cu Siguranţa (în primăvara anului 1941) a fost Anton Moisescu alias „Stan" (Alexandru Farcaş, Viorica şi Anton Moisescu erau membri ai Biroului). Farcaş (viitor director al Penitenciarului Principal Aiud în perioada 1948-1951) mărturiseşte în declaraţia sa că, în timpul întâlnirilor conspirative pe care le-a avut cu „lancu" (numele conspirativ al lui Petre Gheorghe) în primăvara şi vara anului 1941, acesta i-ar fi confirmat în mai multe rânduri opinia sa faţă de „Stan", considerându-l un „agent provocator"[DXLI DXLII].

DXLI *Ibidem,* f. 124.

DXLII La data semnării declaraţiei (29 decembrie 1942), Farcaş se afla în detenţie, în urma arestării survenite în luna decembrie 1942. Pe 11 februarie 1943, Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei l-a condamnat la 25 de ani de muncă silnică pentru activităţi politice interzise. Şoferul Alexandru Farcaş (responsabil al celulei de partid de la STB) fusese membru în

Animozităţile dintre Moisescu şi Gheorghe s-au declanşat la câteva zile după arestarea membrilor Secretariatului (aprilie 1941), atunci când cel din urmă i-a solicitat să reia, prin orice mijloace, legăturile cu tovarăşii de la organizaţia de partid a Sectorului Verde şi cu cei de la CFR (secretarul Comitetului de Partid al Sectorului Verde, Emilian Angheliu, tocmai fusese arestat pe 22 aprilie 1941). „Stan" trebuia să afle pe câte cadre mai putea conta conducerea judeţenei şi care era situaţia arestaţilor. Iniţial Moisescu a refuzat, însă ulterior, forţat de împrejurări, a acceptat. Pentru a relua legăturile cu ceferiştii comunişti de la Atelierele CFR Griviţa (probabil Ion Valache), Moisescu l-a vizitat pe secretarul Comitetului de Partid al Atelierelor. Acesta l-a rugat să plece repede, întrucât casa îi era supravegheată de Siguranţă. Scăpat ca prin minune de o potenţială reţinere, Moisescu i-a reproşat lui Gheorghe superficialitatea cu care a tratat problema reluării legăturilor şi uşurinţa cu care l-a trimis către un domiciliu aflat în colimatorul autorităţilor. Criticile l-au „înfuriat" pe Gheorghe, acesta fiind „un om foarte excitant, sensibil la observaţiile care i se aduceau"[DXLIII DXLIV]. „lancu" nu şi-a recunoscut eroarea, dimpotrivă, a susţinut că Moisescu a greşit adresa şi persoana. În următoarele săptămâni, de teamă să nu fie arestat, Moisescu a refuzat să mai restabilească contactele cu cadrele din sectorul

---

Biroul CJ Ilfov al PCR până în august 1941, însă decizia de scoatere a sa din Birou şi de trecere în rândul membrilor simpli ai CJ i-a fost comunicată de Petre Gheorghe abia în prima jumătate a lunii noiembrie 1941. în ciuda declaraţiilor autocritice trimise Secretariatului CC al PCdR în prima jumătate a anului 1942, Ştefan Pavel şi Alexandru Farcaş

DXLIII(lui Farcaş i s-a reproşat şi faptul de a-l fi sprijinit financiar pe „lancu" fără acordul partidului) au fost excluşi din partid (cu drept de reabilitare) în vara anului 1942. „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membrii Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941 – decembrie 1942", ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 28/1941, f. 20.

DXLIV„Anton Moisescu – amintiri", Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, noiembrie 1972, ANIC, colecţia 60, dosar 575, f. 17.

său de activitate, lăsând impresia unei lipse de responsabilitate şi de abandonare a tovarăşilor din subordinea sa.

Dar care să fi fost momentul în care Petre Gheorghe şi-a schimbat radical părerea despre un tovarăş de idei pe care îl respecta şi în care avusese încredere deplină? Un răspuns la această întrebare e formulat de unul dintre foştii membri ai Biroului CJ Ilfov care a ocupat această poziţie începând cu vara anului 1941 – Petrea Nicolae. Referindu-se la o şedinţă a Biroului CJ Ilfov, acesta relatează în memoriile sale că „lancu" a venit şi a spus că Moisescu era un „provocator şi agent de

siguranţă", întrucât la ultima întâlnire pe care o avusese cu el a simţit că fusese urmărit pe drumul de întoarcere către casă[1].

Acelaşi lucru l-a afirmat şi Constantin Pârvulescu la Plenara CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961:

> Moisescu facea parte din birou şi Petre Gheorghe, în urma unor repetate greşeli în munca conspirativă a lui Moisescu, şi aceste greşeli constau în aceea că el nu venea la întâlnire exact şi asta era în timpul războiului, la unele întâlniri, Petre Gheorghe spunea că a venit cu agentul după el şi că a fost deci periclitată şi securitatea lui Petre Gheorghe şi alte abateri ale lui Moisescu[DXLV DXLVI].

La propunerea lui Petre Gheorghe, Secretariatul CC al PCdR a emis în cursul anului 1941 o hotărâre prin care „Stan" a fost pedepsit cu „avertisment cu prevenire" şi trimitere la „munca de jos" în scop de reabilitare. Lui Moisescu i se reproşau tocmai lipsa de răspundere şi inactivitatea, precum şi lipsa de vigilenţă (hotărârea fusese luată după ce „lancu" informase conducerea partidului despre abaterile tovarăşului „Stan")[DXLVII]. Pentru a se „debarasa" de presupusul agent al Siguranţei, „lancu" i-a spus lui Farcaş că va convoca o şedinţă în cadrul căreia vor simula dizolvarea Biroului, iar legăturile conspirative ale lui „Stan" urmau să-i fie predate acestuia. Conform aceleiaşi declaraţii, Petre Gheorghe avea să formuleze propunerea sub motivaţia falsă că el şi Moisescu ar fi fost urmăriţi de autorităţi. Şedinţa a avut loc în jurul datei de 14 iunie 1941 şi s-a desfăşurat aşa cum plănuise liderul organizaţiei ilfovene. Farcaş a preluat legăturile şi parolele lui Moisescu, iar acesta a rămas „izolat de mişcare"[DXLVIII].

DXLV„Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)", Institutul de Studii Istorice şi SociaL Politice de pe lângă CC al PCR, Bucureşti, 1969, ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 71.

DXLVI*Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961,* voi. I, Nemira, Bucureşti, 2006, pp. 476-477.

DXLVII„Hotărârea CC al PCR din 1941 faţă de cazul M. (Anton Moisescu)", ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 15/1941, f. 6.

DXLVIII„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942

După câteva zile, acelaşi Petre Gheorghe l-a trimis pe Farcaş la Moisescu pentru a-i transmite că Biroul a hotărât ca el să se prezinte la Cercul Militar în vederea încorporării în armată (conform directivelor partidului, care prevedeau ca tinerii comunişti mobilizaţi să desfăşoare muncă de propagandă antirăzboinică în rândurile militarilor sau, acolo unde era posibil, să dezerteze în liniile sovietice). Moisescu a refuzat, spunând că acest lucru ar echivala cu o condamnare la moarte, întrucât Siguranţa se afla pe urmele sale de mai multă vreme, figurând în scriptele armatei ca dezertor (era implicat în două procese la ale căror termene de judecată nu se prezentase). în schimb, Moisescu s-a oferit să organizeze o echipă de „franctirori" pe care să o coordoneze pe cont propriu (propunerea nu s-a materializat niciodată).

Farcaş i-a adus la cunoştinţă lui Gheorghe refuzul lui Moisescu, care se simţea abandonat de partid. Se pare că „lancu" îşi dorea cu orice preţ să scape de „Stan". Acelaşi Farcaş mărturisea în documentul de care aminteam că, în septembrie 1941, i-a predat lui Gheorghe o declaraţie autocritică referitoare la natura relaţiilor şi la legăturile pe care le-a avut de-a lungul timpului cu Moisescu. Ulterior, în aceeaşi lună, Vasile Vâlcu alias „Miron", membru al Biroului, l-a întrebat dacă ar putea să-i indice un şofer al STB care să ducă la îndeplinire executarea lui Anton Moisescu şi ulterior să participe la transportarea cadavrului său. „Miron" i-a dat de înţeles că aceasta era o decizie a CC al PCdR, motivată de dorinţa de a scăpa de un om periculos, care ar fi putut pune în pericol întreaga conducere a partidului. Vâlcu minţea. Deşi conducerea centrală a partidului îl criticase în mai multe rânduri pentru greşelile săvârşite în privinţa muncii conspirative, nu Secretariatul hotărâse suprimarea lui Moisescu, ci Petre Gheorghe[DXLIX]. Farcaş a răspuns

---

privitor la conflictul ce a avut loc între membrii Comitetului Local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941 – decembrie 1942", ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 15/1941, f. 20.

DXLIXMai mult, pentru a-l proteja de furia lui Petre Gheorghe, Ştefan Foriş l-a trimis pe Moisescu în provincie. Acest lucru a fost confirmat şi de raportul comisiei speciale constituite la nivelul CC al PCR care a cercetat activitatea politică şi

negativ, însă i-a făcut legătura cu unul dintre şoferii CC, Ion Suciu alias „Franţ", care l-ar fi putut ajuta în sinistrul demers[1].

Tot în acea perioadă, un anume „Marcuson" s-a prezentat la Moisescu, căruia i-a comunicat că urma să-l conducă într-o „iafcă" (o casă conspirativă), unde acesta trebuia să fie cercetat pentru lămurirea situaţiei sale[DL DLI DLII]. Moisescu a consimţit şi l-a însoţit docil pe „Marcuson" în locuinţa desemnată pentru anchetarea sa. în realitate, „Stan" fusese atras într-o cursă, cu scopul de a fi lichidat. în toaleta casei se găsea o cadă mare,

---

împrejurările în care a fost asasinat Ştefan Foriş. „lancu" i-a informat şi pe ceilalţi membri ai Biroului CJ Ilfov al PCdR referitor la decizia sa de a-l suprima pe Moisescu. Aceştia au fost de acord în unanimitate cu hotărârea luată. Deşi există mai multe surse care confirmă că Foriş s-a opus executării lui Moisescu, Constantin Pârvulescu declara în 1967 că, dimpotrivă, Foriş ar fi acceptat propunerea lui „lancu" şi că tocmai el, Constantin Pârvulescu, s-ar fi opus demersului, întrucât nu existau probe concludente asupra împricinatului. în realitate însă, în şedinţa Secretariatului CC al PCdR care a dezbătut „cazul Moisescu", Foriş a decis salvarea acestuia, iar restul participanţilor, inclusiv Pârvulescu, au aprobat

DLhotărârea luată (la şedinţă mai fuseseră prezenţi Petrea Nicolae şi Constantin Carp, acesta din urmă fiind şi cel care i-a comunicat hotărârea lui „lancu"). Vezi „Raport din 11 martie 1968 privind cazul Ştefan Foriş"; documentul poartă menţiunea „strict secret de importanţă deosebită", fiind semnat de membrii comisiei: Gheorghe Stoica, Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri şi Nicolae Guină. Vezi în acest sens şi declaraţia lui Constantin Pârvulescu dată în faţa aceleiaşi comisii pe 8 decembrie 1967, ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 14, ff. 5, 70, 77.

DLIIon Suciu a fost arestat în iulie 1942, fiind condamnat la moarte de Secţia I a Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei (21 septembrie 1942) pentru deţinere şi răspândire de materiale de propagandă comunistă (la domiciliul său din strada Pitar Moş nr. 27 s-au găsit mai multe exemplare din Rezoluţia PCdR, ianuarie 1942). La data arestării, Ion Suciu era „tehnic" al CC al PCdR, secretar al Sindicatului Şoferilor din Bucureşti şi şofer al generalului în rezervă S. Florescu. A fost executat prin împuşcare la închisoarea Militară Jilava, pe 24 octombrie 1942. „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la

acoperită cu un capac din lemn. Aici ar fi trebuit să îi fie dizolvat cadavrul în acid. Moisescu a bănuit că ceva este în neregulă, însă nu a încercat să evadeze. Ulterior, după trei zile de la sechestrare, a

---

conflictul ce a avut loc între membrii Comitetului Local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941 – decembrie 1942", ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 28/1941, f. 22. ANIC, colecţia Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român şi a organizaţiilor de masă revoluţionare, 1917-1948 (în continuare colecţia 50), dosar 319, ff. 682-684. ANIC, fond PCM – Cabinet Militar, dosar 359/1942, f. 176.

DLIIConform memoriilor lui Petrea Nicolae, Moisescu l-a tratat cu superioritate pe „Marcuson", zâmbindu-i ironic şi refuzând să răspundă punctual la întrebările acestuia, întărind astfel suspiciunile care planau asupra sa. „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)", Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Bucureşti, 1969. ANIC, colecţia 60, dosar 610,'f. 72.

fost eliberat fără a i se oferi vreo explicaţie. Abia după 1945, Moisescu[1] a aflat că fusese la un pas de moarte (Constantin Pârvulescu i-a relatat varianta sa, pozând în salvatorul acestuia[DLIII DLIV]). Mai târziu, după înlăturarea lui Petre Gheorghe din fruntea judeţenei Ilfov, conducerea partidului l-a reabilitat pe Moisescu, însă acesta nu a mai primit alte însărcinări politice, fiind trimis în provincie pentru a evita contactul cu poliţia.

Asasinarea membrilor de partid căzuţi în dizgraţie şi suspectaţi de a fi „provocatori" sau „colaboratori" ai Siguranţei s-a practicat în interiorul mişcării comuniste în toată perioada ilegalităţii şi chiar şi după legalizarea partidului (vezi cazul cel mai notoriu, al lui Ştefan Foriş). însuşi Petre Gheorghe îi mărturisea lui Anton Moisescu, înainte de a-l suspecta de colaborarea cu autorităţile, cum a ucis un dobrogean pe care îl considera „provocator": l-a dus într-o pădure şi l-a împuşcat din spate[DLV].

Lupte intestine între liderii comunişti după atacarea URSS

Tuturor acestor frământări (arestări, acuze reciproce, suspiciuni) s-a suprapus şi confuzia creată în primele săptămâni de după 22 iunie 1941 în privinţa modului în care trebuia interpretat războiul. Până la acea dată, principalul duşman al păcii era Anglia capitalistă, iar nu aliatul URSS, care era Germania nazistă. Conform propriilor declaraţii, cu o lună înainte de începerea ostilităţilor, Petre Gheorghe s-a întâlnit cu Ştefan Foriş. Liderul partidului l-ar fi asigurat că nu era niciun indiciu privind izbucnirea unui conflict între cei doi aliaţi, deşi cu puţin timp în urmă existaseră anumite temeri în acest sens[DLVI].

DLIIIVezi declaraţia lui Anton Moisescu în faţa comisiei speciale a CC al PCR din 1 noiembrie 1967, ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 14, ff. 97-98.

DLIV *Ibidem,* f. 103.

DLV *Ibidem.*

DLVI Reproşul lui Petre Gheorghe adresat lui Ştefan Foriş de a nu fi anticipat izbucnirea războiului antisovietic este consemnat

în iulie 1941, în noile condiţii impuse de conjunctura internaţională, lui „Iancu" i s-a cerut să îşi restructureze organizaţia şi să declanşeze acţiuni de propagandă în Bucureşti, prin care partidul urma să îşi exprime sprijinul necondiţionat acordat URSS şi luptei care trebuia declanşată împotriva agresorilor. în aceeaşi lună, în calitate de lider al CJ Ilfov al PCdR, Gheorghe a emis o serie de directive adresate tuturor membrilor organizaţiei. Ele vizau în principal noul context geopolitic din estul Europei şi modul în care trebuia interpretat războiul.

Astfel, locala de partid considera că principalii vinovaţi de izbucnirea conflagraţiei mondiale şi a agresiunii asupra URSS erau naziştii şi aliaţii lor (români, unguri, italieni, finlandezi, slovaci), iar războiul era catalogat drept „imperialist" – „ultima fază a capitalismului muribund şi în putrefacţie". Viziunile lui Petre Gheorghe nu au fost împărtăşite de Ştefan Foriş, care, pe 4 august 1941, i-a expediat o scrisoare în care îl lăuda pentru iniţiativă, însă îl mustra aspru pentru modul în care a interpretat situaţia politică internaţională de după 22 iunie[DLVII DLVIII].

Foriş îi explica pe larg că vina nu trebuia aruncată şi pe aliaţii Germaniei, întrucât aceste state se aflau sub ocupaţie germană şi nu puteau fi puse pe picior de egalitate cu Germania. Acesta îşi întemeia raţionamentul pe un discurs susţinut de Stalin după 22 iunie 1941, în care nu exista nicio referire la sateliţii Germaniei care atacaseră URSS. Cât despre modul de percepere a

---

şi în „Raportul Comitetului Judeţean Ilfov din 15 decembrie 1941 către CC al PCdR", ANIC, fond 7, dosar 550, f. 17. Vezi în acest sens şi „Scrisoare autocritică adresată

DLVIIde către Petre Gheorghe, secretarul organizaţiei de partid din Bucureşti, Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzaţiei de fracţionism", august 1941; vezi *Partidul Comunist din România...,* pp. 180-181, şi ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 9/1941, f. 12.

DLVIII „Scrisoare din 4 august 1941 semntă de Marius (Ştefan Foriş) adresată Comitetului judeţean Ilfov al PCR, privind o circulară elaborată cu prilejul izbucnirii războiului antisovietic", ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 33/1941, ff. 2-4.

conflagraţiei, opinia dogmaticului lider al PCdR era fermă: războiul avea un caracter defensiv, pentru „apărarea patriei sovietice şi eliberarea ţărilor subjugate de sub jugul imperialismului german”.

în continuarea misivei, Foriş îl admonesta pe Gheorghe pentru că s-ar fi pronunţat în favoarea „înfrăţirii” cu Armata Roşie şi pentru că i-a etichetat pe românii din Basarabia drept „fraţii noştri”:

> întâi, noi nu suntem pentru înfrăţirea cu armata roşie, noi suntem pentru *trecerea* [subl. în original – n.m., M.B.] de partea armatei roşii şi întoarcerea armelor împotriva armatelor fasciste germane şi a guvernului trădător de ţară. în al doilea rând, armata roşie nu este armata de eliberare numai a popoarelor trudite, adică a muncitorilor şi ţăranilor, ci a popoarelor întregi pentru eliberarea lor naţională [...]. Voi scrieţi despre „fraţii noştri români din Basarabia". Fraţii noştri din Basarabia se consideră moldoveni, şi nu români, din cauza jugului sălbatec al moşierilor şi capitaliştilor români ei au o aversiune faţă de români[1].

După administrarea acestui „perdaf ideologic", Foriş îi reproşa, în finalul scrisorii, lipsa de iniţiativă în ceea ce priveşte răspândirea materialului de propagandă (format în special din manifeste şi etichete), aşa cum fusese însărcinat în iulie 1941.

După câteva luni de la atacarea URSS de către Germania nazistă şi aliaţii săi, Petre Gheorghe şi o parte a anturajului său au intrat în conflict cu secretarul general al partidului, Ştefan Foriş. După ani de conduită exemplară în slujba partidului şi de supunere necondiţionată, Gheorghe a devenit un proscris. Cazul său nu a fost singular: de acelaşi tratament s-au „bucurat" în timpul războiului şi alte cadre de răspundere ce au avut de-a face cu liderul conflictual al partidului (Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ, Pavel Ştefan, Grigore şi Ileana Răceanu, Ana Toma, Alexandru Farcaş etc.).

într-o scrisoare trimisă în aceeaşi lună (august 1941), „lancu" va răspunde acuzelor lui Ştefan Foriş declarând că dispoziţiile pe care centrul i le-a trasat cu o lună în urmă nu au putut fi îndeplinite din motive obiective (lipsa unor activişti care nu se aflau în „colimatorul" Siguranţei, comunicarea defectuoasă cu Secretariatul şi sprijinul insuficient oferit de CC al PCdR)[DLIX DLX].

Schimbul de epistole între cei doi lideri constituie punctul de

---

DLIX *Ibidem,* ff. 4-5.

DLX„Scrisoare autocritică din august 1941 adresată de către Petre Gheorghe, secretarul organizaţiei de partid din Bucureşti, Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzaţiei de fracţionism"; vezi *Partidul Comunist din România...,* pp. 181-182.

plecare al luptei pentru supremaţie/autoritate care avea să ia amploare în lunile următoare. Discuţii interminabile, „sterile”, după cum aprecia Petrea Nicolae[DLXI],

DLXI în a doua jumătate a anului 1941, şedinţele CJ Ilfov al PCdR s-au desfăşurat într-o casă de pe Şoseaua Viilor din Bucureşti (pusă la dispoziţie de

au început să se poarte în forurile de conducere ale celor două structuri de partid (Secretariatul şi Biroul CJ Ilfov). Neîndeplinirea sarcinilor trasate, interpretarea eronată a evenimentelor internaţionale, precum şi unele „căderi" care au avut loc în toamna anului 1941 au stârnit furia Secretariatului CC al PCdR, recte Ştefan Foriş, care l-a acuzat pe Gheorghe de fracţionism, lipsă de vigilenţă şi încălcarea regulilor conspirative.

La sfârşitul lunii august, Ştefan Foriş l-a însărcinat pe Constantin Carp alias „Matei" – unul dintre tinerii săi colaboratori, pe care îl promovase ca membru al Secretariatului CC al PCdR – să reorganizeze componenţa Biroului Comitetului Judeţean[DLXII DLXIII]. Astfel, Constantin Carp i-a instalat ca membri ai Biroului pe Petrea Nicolae alias „Grigore" şi Ioan Meţiu alias „Ştefan", dar şi pe Vasile Vâlcu. Pentru cel din urmă însă Carp nu a avut acordul lui Foriş, acesta fiind numit cel mai probabil la rugăminţile lui Petre Gheorghe şi Vasile Vâlcu. Decizia luată fără consultarea lui Foriş îi va fi imputată lui Carp într-o scrisoare pe care Foriş i-a adresat-o câteva luni mai târziu (în martie 1942) şi în care îl acuza de lipsă de „devotament" faţă de partid. Mai mult, din aceeaşi misivă reiese că „Matei" s-a lăsat atras în anturajul liderilor judeţenei Ilfov, susţinându-i în unele demersuri care contraveneau liniei CC.

în realitate, Carp a încercat să acţioneze ca un „tampon",

DLXIImuncitorul Filip de la Uzina de Gaz şi Electricitate). în aceeaşi perioadă, Petre Gheorghe a locuit într-o casă conspirativă din Bucureşti care îi fusese pusă la dispoziţie de Dumitru Simulescu, ministru al Poştelor şi Telecomunicaţiilor (1953-1957). „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)", Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Bucureşti, 1969, ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 69.

DLXIII Constantin Carp fusese adus de la Iaşi în mai 1941, încredinţându-i-se sarcina de a ţine legătura permanentă între Secretariat şi judeţeană Ilfov. Din cauza multiplelor însărcinări primite în cursul următoarelor luni, în septembrie 1941, Carp a solicitat să fie derobat de responsabilitatea atribuită în mai 1941. în locul său a fost numit Constantin Pârvulescu, care sosise în prima jumătate a anului 1941 de la Constanţa, unde deţinuse funcţia de secretar al Comitetului Regional al PCdR. ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 12, f. 157.

dorind să medieze/aplaneze diferendul existent între cele două tabere. Acest lucru l-a făcut să cadă în dizgraţia lui Foriş, care îi trasase instrucţiuni exprese privind epurările pe care trebuia să le întreprindă.

în acest context, în noiembrie 1941, conducerea partidului a decis dizolvarea CJ Ilfov – nu şi a organizaţiei –, solicitându-i şefului acesteia

să predea legăturile şi parolele[DLXIV]. Cel însărcinat să transmită decizia lui Foriş a fost Constantin Pârvulescu alias „Ghiţă”, membru în Secretariatul CC al PCdR şi cel care îl înlocuise pe Carp în poziţia de reprezentant al CC pe lângă judeţeană (în septembrie 1941). Acesta i-a transmis lui Petre Gheorghe hotărârea Secretariatului partidului, care dorea să aibă un rol de apărare a cadrelor (conducerea centrală considera că majoritatea membrilor Biroului Judeţean erau urmăriţi de Siguranţă). Totodată, „Ghiţă” l-a asigurat pe „Iancu” de sprijinul său, spunându-i că reorganizarea avea un caracter preventiv, fiind motivată de considerente conspirative, şi că decizia nu îl viza în mod direct.

Petre Gheorghe nu a fost de acord cu hotărârea Secretariatului, considerând că liderii partidului încercau să-i „decapiteze” conducerea organizaţiei din cu totul alte motive. „Iancu” a încercat să tergiverseze predarea legăturilor şi a parolelor, invocând diverse pretexte: nevoia de a i se acorda mai mult timp pentru consultarea celorlalţi membri ai Biroului CJ, convocarea unei conferinţe de partid care să decidă conducerea judeţenei, dorinţa de a-i fi comunicată în scris hotărârea

---

DLXIVFactorul determinant care a contribuit la luarea acestei decizii categorice a fost arestarea grupului comunist „Kornhauser-Paneth” pe 31 octombrie 1941 (cauza „căderii” au constituit-o delaţiunile pe care le-au furnizat Siguranţei doi informatori comunişti: Petre Melinte şi Ion Valache). Membrii grupării – soţii Paneth (inginerul chimist Francisc Paneth şi Lili Paneth), medicul Adalbert Kornhauser, muncitoarea Elisabeta Naghi şi chimista Ada Marinescu – au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte pe 5 noiembrie 1941 de un complet condus de locotenent-colonelul magistrat Alexandru Petrescu, preşedinte al Secţiei a IlI-a a Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei. Aceştia plănuiseră să producă explozibili într-un laborator chimic amenajat de partid, amplasat în Bucureşti, pe Splaiul Independenţei nr. 8. în această incintă secretă, Siguranţa a descoperit câteva zeci de încărcături explozive ce urmau să fie folosite împotriva trupelor germane staţionate în România. Pedeapsa instanţei militare a fost pusă în aplicare la închisoarea Militară Jilava chiar în ziua în care comuniştii celebrau „Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie” (7 noiembrie 1941).

împreună cu motivaţia de rigoare, precum şi concluziile analizei muncii sale depuse în fruntea CJ.

Disputa a fost tranşată în ultima lună a anului 1941, atunci când în casa conspirativă din Şoseaua Viilor a avut loc ultima şedinţă a Biroului CJ avându-l în frunte pe Petre Gheorghe. în cursul întrunirii, pe un ton ultimativ, Constantin Pârvulescu l-a somat pe Gheorghe să predea legăturile şi conducerea organizaţiei. Un potop de acuze a început

să curgă din ambele părţi. „lancu” l-a învinovăţit pe „Ghiţa’/Pârvulescu de moartea utecistului Filimon Sârbu (la acea dată, Pârvulescu încă deţinea funcţia de secretar al Comitetului Regional Dobrogea), iar acesta, la rândul său, l-a calificat pe Gheorghe drept „venetic”.

Refuzul lui „lancu” de a preda frâiele organizaţiei ilfovene a atras mânia lui Ştefan Foriş, care l-a acuzat de „fracţionism”, ceea ce în lumea „subteranei” comuniste constituia păcatul capital. „Disputa principială” iscată între cele două tabere s-a purtat în special prin intermediul scrisorilor.

într-un material intitulat „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR”, Foriş îşi justifica poziţia adoptată faţă de filiala judeţeană condusă de „lancu”. Documentul reitera ceea ce fusese stipulat în hotărârea Secretariatului CC al PCdR, tergiversată timp de patru luni (septembrie-decembrie 1941), şi anume faptul că nu s-a pus nicio clipă în discuţie dizolvarea organizaţiei judeţene, aşa cum afirma „lancu” în apărarea sa, ci a Comitetului Judeţean de partid. De asemenea, materialul combătea ideea organizării unei conferinţe de partid pe timp de război şi preciza că acţiunile lui „lancu” de „spargere” a unităţii partidului şi a centralismului democratic erau „fără pereche în istoria de 20 ani a Partidului nostru”. în sprijinul său, Foriş invoca „istoria Partidului Comunist Bolşevic”, precum şi o serie de situaţii similare petrecute în perioada în care omologii lor de la Răsărit se aflaseră în ilegalitate (din cauza clandestinităţii, organizaţiile de partid din Rusia nu puteau pune în aplicare principiul alegerii cadrelor de jos în sus; această situaţie ar fi urmat să înceteze odată cu accederea la putere şi legalizarea mişcării; desigur, realitatea ulterioară a infirmat acest principiu, care a rămas doar o lozincă prevăzută în statutul partidului).

în cele din urmă, Ştefan Foriş a reuşit să-l înlăture pe „lancu” din fruntea judeţenei Ilfov şi din partid, înlocuindu-l cu unul dintre tinerii săi apropiaţi promovaţi în conducerea PCdR – Petrea Nicolae zis „Grigore”, alias „Victor” (ianuarie 1942)[DLXV].

DLXVDin noul Birou au fost înlăturaţi Ştefan Pavel şi loan Meţiu, fiind totodată cooptaţi Paul Davidovici şi Nichifor Stere. Petrea Nicolae a fost lider al comuniştilor din capitală în perioada ianuarie 1942 – iulie 1943. în vara anului 1943 a fost înlocuit cu Andrei Lob.

Restul membrilor Biroului CJ au fost ulterior nevoiţi să-şi facă autocritica pentru sprijinul oferit fostului lider căzut în dizgraţie, dar şi pentru tentativa de a „sparge unitatea partidului”.

Pe 28 ianuarie 1942, Ştefan Foriş a expediat o scrisoare către CJ Ilfov în care declara încheiată „lupta fracţionistă criminală începută de lancu” şi trasa noi sarcini organizatorice: trimiterea către Secretariat a rapoartelor autocritice semnate de foştii apropiaţi ai lui „lancu”, întărirea muncii de propagandă în rândul muncitorilor de la Uzinele Rogifer (Malaxa) din Bucureşti, STB şi CFR, sabotarea măsurilor antievreieşti, procurarea de locuinţe conspirative pentru şedinţe (absenţa acestor case a constituit una dintre acuzele aduse lui „lancu”), reluarea legăturilor cu naţional-ţărăniştii şi angrenarea acestora într-un „Front Unic Naţional”, iar nu „popular’7„muncitoresc”, întrucât nu trebuia scos în evidenţă caracterul de clasă al potenţialei alianţe politice (potrivit Platformei PCdR din 6 septembrie 1941, „Frontul Unic Muncitoresc” putea fi închegat doar cu social-democraţii, în timp ce „Frontul Unic Naţional” viza angrenarea ţărăniştilor şi liberalilor, precum şi a tuturor „forţelor patriotice” care ar fi dorit să se angajeze în lupta contra lui Antonescu).

Una dintre recomandările lui Foriş îl viza direct pe „lancu”. Conducerea judeţenei trebuia să-i aducă la cunoştinţă în scris decizia de „excomunicare” din mişcare, arătându-i-se totodată motivele care au stat la baza hotărârii. în cazul în care acesta îşi însuşea pe deplin greşelile comise, putea fi însărcinat cu diferite responsabilităţi, însă fără a putea fi reprimit în partid. Fragmentul din scrisoare ce se referă la „lancu” conţine şi un pasaj interesant, referitor la susţinerea cu bani a agenţilor ideilor comuniste:

> Dacă el va reveni făcând o autocritică serioasă, recunoscând crima lui şi va promite să se îndrepte, îi permitem să muncească ca nemembru de partid la Apărare [Apărarea Patriotică – n.m., M.B.] sau la o altă muncă şi depinde numai de purtarea lui reprimirea sa din nou în partid. Să meargă la întâlnirea cu el, cu document şi acest răspuns verbal (Teodor, Tudor, oricare cu care puteţi şi avea legătură până vineri seara, dacă nu este legătură cu nimeni, să meargă Voicu). Trebuie lui lăsat timp cel mai puţin două săptămâni pentru răspuns. Să ne facă răspuns în scris. Având în vedere că este ilegal, îi dăm leafa pe două luni şi, dacă va lucra în condiţiile

de mai sus, va fi ajutat[DLXVI].

DLXVI „Scrisoarea lui Faur (Ştefan Foriş) adresată biroului Comitetului Judeţean PCR Ilfov privind lichidarea luptelor fracţioniste şi sarcinile care stau în faţa organizaţiei de partid din Bucureşti – 28 ianuarie 1942”, ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 4/1942, f. 19.

Tot în ianuarie 1942 a fost emisă şi o Rezoluţie a CC al PCdR în care erau menţionate aspecte privind războiul şi raportarea partidului la conflict, situaţia internaţională, lupta împotriva regimului Antonescu şi iniţierea pertractărilor cu forţele patriotice (inclusiv partidele burgheze) pentru constituirea Frontului Unic Naţional/Patriotic, aşa cum prevedea platforma partidului din 6 septembrie 1941.

Documentul conţine şi o serie de pasaje autocritice referitoare la slăbiciunea partidului, punând carenţa organizatorică pe seama măsurilor represive şi a greşelilor comise de conducerea PCdR după 22 iunie 1941. Partea negativă a rezoluţiei cuprindea şi disputa dintre „poziţia oportunistă" a fostului Birou judeţean Ilfov şi „linia partidului". întreaga răspundere era aruncată pe umerii fracţionistului „lancu", care solicitase convocarea unei conferinţe de partid fără a avea avizul CC şi care săvârşise o serie de greşeli flagrante în privinţa asigurării conspirativităţii muncii de partid. Acuzele continuau şi cu alte momente din scurta luptă fratricidă dintre cel două tabere:

> *(lancu)* urmat de M. *(Mihalaa)* nu s-a supus hotărârii, a refuzat să predea munca şi legăturile lui şi a pornit deschis la spargerea organizaţiilor partidului, a Tineretului şi Apărării din Capitală, în numele „comitetului judeţean" dizolvat. însă activiştii şi membrii de partid n-au urmat pe acest criminal, care a încercat să introducă lupta fracţionistă deschisă în organizaţia partidului din Capitală, în interesul lui Hitler şi Antonescu[DLXVII].

Prin menţionarea luptei dintre cele două poziţii şi a biruinţei liniei „principiale", stigmatizarea lui Petre Gheorghe a depăşit cadrul discuţiilor care se purtau şi al documentelor care circulau exclusiv la nivelul liderilor partidului, ajungând astfel şi la masa membrilor şi simpati- zanţilor PCdR.

Se pare că şi luliu Maniu ar fi fost la curent cu luptele pentru putere din interiorul micului, dar agitatului partid comunist. Alexandru Farcaş îşi aminteşte de o întâlnire pe care a avut-o cu

---

DLXVII „Rezoluţia Comitetului Central al Partidului Comunist din România din ianuarie 1942", ANIC, colecţia 50, dosar 319, ff. 28-29.

loan Meţiu în vara anului 1942, în perioada în care acesta se afla în dizgraţia partidului (după căderea grupului „Kornhauser-Paneth" şi poziţionarea sa de partea lui „lancu"). Acesta i-ar fi comunicat că un membru din anturajul liderului ţărănist i-ar fi destăinuit că, în cursul conciliabulelor purtate între reprezentanţii PCdR şi PNŢ pentru constituirea Frontului Unic

Naţional (propunerea venită din partea comuniştilor i-ar fi fost comunicată liderului ţărănist în ianuarie 1942), Maniu ar fi spus „că nu sunt serioşi dacă se ceartă între ei”[1].

Pe lângă organele Poliţiei şi Siguranţei care aveau cunoştinţă de scandalul din interiorul PCdR, Serviciul Special de Informaţii a fost altă structură informativă a statului care a semnalat, cu o mică întârziere, ce-i drept, dar cu acurateţe (semn că avea informatori buni!), problemele comuniştilor bucureşteni. într-o notă informativă din 28 februarie 1942, SSI comunica celor două instituţii amintite, Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Ministerului de Război şi Marelui Stat-Major:

> Comitetul Central al Partidului Comunist din România, sesizat de faptul că în ultimul timp organizaţia locală din Capitală s-a făcut vinovată de unele abateri de la ideologia marxistă, cât şi de lipsă de activitate, a dispus dizolvarea comitetului de conducere al acesteia din urmă. Această hotărâre a provocat vii neînţelegeri în cadrele conducere, membrii din conducerea organizaţiei locale refuzând a preda conducerea activităţii politice încredinţate. Faţă de această situaţie şi pentru a se evita o eventuală criză în cadrele mişcării, Partidul Comunist încearcă în prezent găsirea unei soluţii pentru aplanarea conflictului. Astfel, în cercurile militanţilor comunişti, se crede că în cele din urmă comitetul organizaţiei locale va preda gestiunea şi conducerea Comitetului Central care va păşi la o nouă organizare”[DLXVIII DLXIX].

DLXVIII„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membrii Comitetului Local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941 – decembrie 1942”, ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 28/1941, f. 41.

DLXIXNotă a SSI din 28 februarie 1942. „Conflictul în cadrele de conducere ale Partidului Comunist”, ANIC, colecţia 50, dosar 274, f. 25.

„lancu", în afara „mişcării"

într-o ultimă epistolă adresată CC al PCdR (pe 20 februarie 1942), „lancu" va răspunde punctual tuturor acuzelor formulate de Foriş. Documentul se încheia pe un ton revanşard şi ameninţător:

> Pentru astfel de formulări şi ponegriri – în faţa faptelor, veţi răspunde într-o zi, desigur, mai devreme sau mai târziu. Nu este tocmai ceea ce scrieţi în interesul partidului şi apărarea şi a cadrelor partidului[1].

Se pare că Gheorghe a avut dreptate. După război, Ştefan Foriş a căzut victimă unor acuzaţii nefondate (cea mai gravă viza colaborarea cu Siguranţa), venite chiar din partea tovarăşilor săi de idei, fiind asasinat în vara anului 1946, în urma unei hotărâri a Biroului Politic al CC al PCR.

în declaraţia dată în timpul detenţiei, Alexandru Farcaş relata că, după excluderea din partid, lui „lancu" i s-a dat „muncă de reabilitare", însă fără a-i fi oferite legături şi parole. Peste numai câteva zile, „lancu" l-a rugat pe Farcaş să îi găsească o casă conspirativă şi să îl însoţească la o întâlnire pe care urma să o aibă cu un mesager comunist venit din Bulgaria. Curierul sosise în ţară cu misiunea clară de a-l întâlni pe „lancu" (în ianuarie 1942). înainte de a se vedea cu „lancu", emisarul a poposit la Nicolae Atanasoff alias „Croitorul"[DLXX DLXXI], iar ulterior acesta

---

DLXX„Scrisoarea lui lancu către Comitetul Central al PCR – 20.11.1942", ANIC, fond 7, dosar 556, f. 34.

DLXXINicolae Stoicoff Atanasoff alias „Croitorul" (n. 7 februarie 1908, Dobrici/ Bazargic, Bulgaria), de profesie croitor. în 1925 s-a stabilit în Bucureşti, unde a lucrat ca ucenic şi croitor calificat la diverse ateliere. în 1930 a fost încorporat la Regimentul 13 Călăraşi, fiind lăsat la vatră cu gradul militar de fruntaş. La sfârşitul anilor 1930, fratele său, Marin Atanasoff (n. 1905, Dobrici/Bazargic, Bulgaria), a venit pe ascuns în capitală, întrucât era dat în urmărire în Bulgaria pentru activităţi comuniste. în ţară, Marin Atanasoff s-a căsătorit cu o bulgăroaică şi s-a angajat ca tinichigiu la un atelier de tinichigerie (situat pe Strada Vaselor), deţinut de un anume meşter „Dan". Marin Atansoff şi-a reluat activităţile clandestine, atrăgându-l şi pe fratele său. Astfel, domiciliul comunistului Nicolae Atanasoff a început să fie folosit pe post de „cutie poştală". El primea numeroase scrisori cifrate (inclusiv din Cehoslovacia şi Bulgaria) şi îşi oferea locuinţa drept adăpost temporar pentru agenţii şi curierii partidului care tranzitau Bucureştiul (de cele mai multe ori, aceştia veneau la recomandarea fratelui său). După cedarea Cadrilaterului către Bulgaria (în toamna anului 1940), Marin

a intermediat întrevederea dintre Gheorghe şi curier într-o locuinţă pusă la dispoziţie de Farcaş:

> L-am cercetat [pe mesager – n.m., M.B.] amândoi împreună, fiindcă lancu nu avea încredere în el. Omul era bulgar de origină şi nu prea ştia bine româneşte, un tip de om muncitor, îmbrăcămintea foarte sărăcăcioasă, părea un om foarte redus, nu ştia decât foarte puţină carte [e vorba despre Ivan Rasnatovschi, semianalfabet – n.m., M.B.]. Pe mine m-a surprins faptul acesta. lancu m-a lămurit arătându-mi că aşa se întâmplă în astfel de împrejurări. El spunea că-i trimis de fratele croit. [„Croitorul" – n.m., M.B.] şi este venit după lancu să meargă imediat acolo fiindcă este mare nevoie de el. lancu mi-a explicat mie că poate trebuia făcută ceva muncă sau trebuie făcută legătura între PCR (Partidul Comunist Român) şi C. Int. [Internaţionala Comunistă – n.m., M.B.] dar că el după chemarea acestui om nu merge, dar mi-a spus că el are în Bulgaria o parolă şi că va cere parola s-o aducă la graniţă. Am controlat amândoi să vedem dacă omul cunoaşte pe la graniţă şi ne-am convins că da. I-a dat lancu data Ia om şi parola când trebuia să fie la graniţă şi omul a plecat[DLXXII DLXXIII].

Aşadar, primul contact pe care Gheorghe l-a avut cu emisarii bulgari a fost stabilit la mijlocul lunii ianuarie 1942. în cursul lunii următoare, Farcaş a continuat să se întâlnească cu „lancu",

---

Atanasoff s-a reîntors în ţara natală. Tot atunci, Nicolae Atanasoff l-a cunoscut pe Petre Gheorghe alias „Gheorghiţă", cu care copilărise în Bazargic şi care i-a spus că lucrează la un atelier de zidărie. „lancu" avea să preia de acum încolo corespondenţa venită de la structurile de partid din ţară şi de peste hotare. De asemenea, Nicolae Atanasoff continua să fie agentul de legătură dintre emisarii Partidului Comunist Bulgar, veniţi în România cu diverse

DLXXIIînsărcinări, şi PCdR. „Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942)", ANIC, colecţia 96, dosar 676, ff. 18-19.

DLXXIII„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membrii Comitetului Local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941 – decembrie 1942", ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 28/1941, f. 30.

deşi foştilor membri ai CJ Ilfov li s-a interzis să mai întreţină orice tip de legături cu cel care încălcase principiile „centralismului democratic”, aşa cum erau statuate acestea în lucrările fundamentale ale lui Lenin şi Stalin sau în *Istoria Partidului Comunist Bolşevic* şi care prevedeau subordonarea necondiţionată a organizaţiilor ierarhic inferioare conducerii centrale, precum şi ale membrilor simpli de partid faţă de organele numite sau alese.

Farcaş l-a revăzut pe „lancu” pe 24 aprilie 1942, atunci când acesta din urmă l-a vizitat la domiciliul personal cu scopul de a edita nişte manifeste ce aveau să fie distribuite cu prilejul zilei de 1 mai (materialele

le erau destinate în principal soldaţilor ce plecau pe front). Următoarea vizită pe care „lancu" i-a făcut-o lui Farcaş a fost în 4 sau 5 mai. Cu acea ocazie, Gheorghe i-a comunicat că la Nicolae Atanasoff sosise un nou curier bulgar, care întreba insistent de el. A urmat o întâlnire în trei (Petre Gheorghe, Alexandru Farcaş şi Pavel Ştefan) în cadrul căreia „lancu" le-a transmis interlocutorilor săi că noul mesager venise din partea consulatului sovietic din Varna, fiind un agent care în trecut a lucrat şi pentru Intelligence Service-ul britanic. în acel moment însă agentul se afla în legături strânse cu spionajul sovietic, având sarcini precise privind efectuarea unor distrugeri/sabotaje în Peninsula Balcanică.

în mod surprinzător, potrivit aceluiaşi Farcaş, emisarul bulgar i-ar fi transmis lui Gheorghe că sovieticii de la consulatul din Varna erau la curent cu disputa dintre el şi Foriş. Acesta l-ar mai fi întrebat pe „lancu" dacă dispune de un număr de oameni bine pregătiţi pentru iniţierea unor acţiuni subversive şi dacă îi putea găsi un om cinstit pe numele căruia să poată cumpăra o casă complet utilată. Mai mult, l-a rugat pe „lancu" să meargă la podul de la Cernavodă pentru a verifica dacă obiectivul era păzit doar de soldaţii germani sau şi de români.

Deşi Farcaş şi Pavel Ştefan îl avertizaseră asupra lipsei de credibilitate pe care o insufla agentul, „lancu" era încântat de posibilitatea de a relua legătura cu Internaţionala a IlI-a (canalele de comunicare fiind întrerupte din mai 1941) şi de a întreprinde ceva concret împotriva maşinii de război „germano-române" (deşi însuşi „lancu" avea unele îndoieli în ce priveşte sinceritatea agentului). Nu cunoaştem dacă „lancu" s-a deplasat la Cernavodă, aşa cum îi ceruse emisarul de peste Dunăre, dar ştim că în primăvara anului 1941 s-a întâlnit cu acesta cel puţin de două ori. La una dintre întâlniri, Gheorghe nu s-a prezentat, rugându-l în schimb pe Farcaş să-i iasă în întâmpinare pentru a-şi face o impresie despre misteriosul personaj. Farcaş s-a prezentat la locul cu pricina şi l-a studiat de la distanţă, rămânându-ne astfel şi un portret al agentului:

> Mi-a explicat toate semnalmentele lui şi ora şi strada. A doua zi dimineaţa m-am dus cu 10 minute mai de vreme; am

supraveghiat strada. într-adevăr, la ora fixa a sosit un om înalt, mutră de neamţ, cu pălărie verzie, haine gri, purta ochelari, dinte de aur, blond. După cât am putut să observ, dădea semne de oboseală, părea după un chef. Se plimba în stradă cu nerăbdare privind mereu ceasul, privea în automobilele care treceau pe lângă el. A oprit o maşină cu nr. de piaţă, a ţinut-o cam 10 minute, i-a

dat drumul, iar la un moment dat a dispărut şi el intrând într-o clădire din acea stradă[1].

în după-amiaza aceleiaşi zile (14 mai 1942), Farcaş a revenit la domiciliul său, dar „lancu" plecase. Spre seară l-a vizitat şi Pavel Ştefan, care a rămas până a doua zi, pentru a asculta radiourile clandestine. Cei doi au stat de vorbă până noaptea târziu, ajungând la concluzia că „lancu" regreta profund atitudinea pe care a avut-o faţă de conducere şi că se afla într-o „fază demoralizatoare".

La patru zile de la despărţirea de Pavel Ştefan, Farcaş a fost vizitat de un om de încredere al lui „lancu" (nu îi cunoaştem numele) şi de soţia sa, Ronea Gheorghiu alias „Florica" – instructoare a CC al PCdR şi legătura lui Constantin Carp cu organizaţiile din teritoriu (era pentru prima oară când Farcaş o vedea). Femeia i-a spus că soţul său „a căzut" chiar în ziua în care plecase de la domiciliul lui Farcaş. Totodată, „Florica" l-a rugat să înştiinţeze şi conducerea judeţenei, pentru a-i procura banii necesari pentru proces şi eventuale „şperţuri". Ulterior, Farcaş i-a înştiinţat pe Pavel Ştefan, Petrea Nicolae şi Constantin Carp. După câteva zile, „Florica" l-a vizitat din nou pe Farcaş, plângându-i-se că nu a primit niciun ban de la Apărarea Patriotică şi că ar fi cazul să apeleze la Remus Koffler (responsabilul resortului financiar al partidului), care îi promisese sprijinul în trecut. Acesta s-a ţinut de promisiune şi, conform spuselor lui Farcaş, i-ar fi înmânat banii necesari în patru tranşe[DLXXIV DLXXV]. Koffler i-a declarat lui Farcaş că banii nu proveneau din bugetul partidului, ci din bugetul său personal.

în legătură cu cheltuielile de întreţinere a mişcării comuniste din România acelor ani de război, avem o informaţie interesantă: pe 15 decembrie 1943, o bună parte a arhivei partidului, care era adăpostită într-o vilă din Strada Crângului nr. 15, a căzut în mâinile Siguranţei, împreună cu locatarii imobilului (soţii Vexler). în ultima zi a anului 1943, SSI a elaborat o notă referitoare la această preţioasă „captură". în document se preciza că, potrivit actelor privind gestiunea financiară a partidului identificate în arhiva din Strada Crângului, „în cursul anului 1942 întregul Comitet Central al Partidului Comunist cheltuia pentru toate

DLXXIV *Ibidem,* f. 35.
DLXXV *Ibidem,* ff. 38-39.

resorturile sale circa 1.500.000 lunar”, iar „în primele 3 luni ale anului 1943 un singur resort al Comitetului Central, şi anume acela al Apărării (procese, închisori, lagăre), cheltuieşte circa

1.000.000 lei lunar”[1]. Iată explicaţia pentru acele procese ale comuniştilor descrise în capitolele anterioare.

Revenind, voi spune că îl bănuim pe Foriş că nu a dorit să-şi sprijine vechiul rival politic, Petre Gheorghe. Banii au ajuns la destinaţie prin intermediul lui Farcaş, care i-a predat Ronei Gheorghiu şi Ivankăi Sarisky (instructoare a CC al PCdR, sora lui Petre Gheorghe şi „tehnica” lui Constantin Carp în 1941), în cadrul unor întâlniri conspirative. Până la începutul anului 1942, cele două activiste au asigurat legătura permanentă dintre Constantin Carp şi Petre Gheorghe.

Iată cum îşi amintea sora lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky, implicarea fratelui său în această afacere. Pe 15 decembrie 1952, Ivanka Rudenko[DLXXVI DLXXVII] declara că, la începutul lunii februarie

---

DLXXVI ANIC, colecţia 50, dosar 276, ff. 380-381.

DLXXVIIAtât soţia lui Petre Gheorghe, Ronea Gheorghiu alias „Florica”, născută Peisahovici (n. 15 iulie 1912, oraşul Leova, raionul Cahul, Republica Moldova), instructoare a CC al PCdR (1940-1942), cât şi sora sa, Ivanka Sarisky (n. 28 ianuarie 1915, Bazargic, Bulgaria) alias „Lenuţa”, soţia lui Carp Constantin alias „Matei”, membră în CJ Ilfov al PCdR (iunie-decembrie 1941), s-au situat de partea conducerii „trădătoare”/,,fracţioniste” a CJ Ilfov al PCdR, fiind desărcinate din funcţii după înlăturarea lui „lancu” din fruntea organizaţiei. La scurt timp după condamnarea lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky s-a despărţit de Constantin Carp din cauza infidelităţilor acestuia şi a refuzului său de a se implica în ajutorarea cumnatului aflat la ananghie. Mai târziu, după război, ţesătoarea Ivanka Sarisky s -a căsătorit cu Teodor Rudenko (locţiitor al ministrului Afacerilor Externe, şef de secţie la CC al PMR şi ambasador al RPR în China şi Vietnam în anii 1950). A ocupat diverse funcţii în aparatul de partid: instructoare a CC al PCR pe lângă Comitetul Regional Dobrogea al PCR (1945), şefă a Secţiei Muncii de Partid în Rândul Femeilor a CC al PMR şi membră în Biroul Comitetului Regional Bucureşti al PMR (anii 1950). La rândul ei, croito-reasa Ronea Gheorghiu, datorită trecutului său politic în mişcarea comunistă, va ocupa mai multe funcţii pe linie de partid şi de stat în anii 1950-1960: şefă de sector şi adjunctă a preşedintelui Comisiei Controlului de Partid de pe lângă CC al PMR (anii 1950); directoare a Direcţiei Personal, Secretariat şi Gospodărie din Comitetul Geologic (1 iunie 1961). în iunie

1942, „lancu” i-ar fi

1955, Ronea Gheorghiu, vicepreşedintă a CCP, i-a trimis Şefului Secţiei Externe a CC al PMR o adresă prin care solicita iniţierea formalităţilor pentru efectuarea unei călătorii, alături de fiul său, Petre Gheorghiu, la familia sa stabilită în Chişinău (URSS). Nu ştim dacă băiatul a rezultat din căsătoria cu răposatul soţ, dar mai mult ca sigur numele acestuia este legat de memoria „eroului”. Aşa cum reiese şi din funcţiile enumerate mai sus,

povestit lui Constantin Carp despre întrevederea pe care a avut-o cu primul emisar venit din Bulgaria. în acea perioadă, „lancu" se afla în dizgraţia conducerii partidului şi era dornic de reabilitare. El i-ar fi solicitat sfatul lui Carp în acest caz, întrucât bulgarul avea nevoie de un răspuns categoric din partea PCdR şi tatona terenul pentru iniţierea unor sabotaje pe Valea Prahovei şi pe podul de la Cernavodă. Carp nu i-a oferit niciun răspuns[1]. în aprilie, atunci când al doilea agent bulgar a luat legătura cu Nicolae Atanasoff, „lancu" l-ar fi întrebat din nou pe Carp cum să procedeze şi dacă ar fi oportun să se prezinte la întâlnire. Carp l-ar fi sfătuit să accepte, în ciuda faptului că „lancu" nu era pe deplin convins de buna-credinţă a bulgarului. în cele din urmă, Gheorghe s-a hotărât să-l întâlnească pe bulgar, dar a lăsat să treacă câteva zile, întrucât în Bucureşti se zvonea că în jurul zilei de 1 mai autorităţile vor opera arestări în rândul filoenglezilor şi comuniştilor, urmând să însceneze un mare proces care avea să se soldeze cu mai multe pedepse capitale.

Văzând că partidul îl menţine pe „linie moartă", neîncredinţându-i nicio sarcină, Gheorghe a hotărât, cu toate riscurile, să îl abordeze pe agentul bulgar cu scopul de a iniţia acţiuni de sabotaj. Potrivit surorii sale, „lancu" şi-a prevăzut sfârşitul. El i-ar fi declarat cu puţin timp înainte de arestare: „Ştiu că o să mor, dar partidul cel puţin se va curăţa de duşmani".

în opinia Ivankăi Rudenko, principalul responsabil de „căderea" fratelui său a fost Constantin Carp, care l-ar fi „predat" Siguranţei. De asemenea, sora lui „lancu" îl învinovăţea şi pe Ştefan Foriş pentru că a refuzat să organizeze şi să susţină financiar apărarea lui Gheorghe la proces, ameninţându-i cu

excluderea din mişcare pe toţi cei care i-ar fi oferit sprijin[DLXXVIII] [DLXXIX] [DLXXX].

DLXXVIIIambele ilegaliste au deţinut poziţii importante în timpul lui Gheorghiu- Dej. Promovarea lor în ierarhia partidului poate fi explicată şi prin prisma conflictelor pe care acestea le-au avut cu Foriş (adversarul lui Dej) în timpul războiului. Odată cu accederea lui Ceauşescu în fruntea partidului şi cu reabilitarea politică a lui Ştefan Foriş, carierele politice ale celor două vechi ilegaliste au ajuns la final. ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22; ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie (dosare anexe), dosar 149/1961, voi. 1, f. 16; ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 117/1955, f. 26.

DLXXIXDeclaraţia Ivankăi Rudenko dată la Bucureşti pe 15 decembrie 1952, ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 12, f. 172.

DLXXX *Ibidem.* Este posibil ca Ştefan Foriş să fi refuzat să sprijine financiar apărarea lui Petre Gheorghe, deşi la acea dată partidul dispunea de resurse

Desigur, nu există niciun indiciu care să confirme colaborarea dintre Carp şi Siguranţă sau SSI, dar declaraţia surorii lui „lancu" datează din perioada în care toţi apropiaţii fostului lider al PCdR (Ştefan Foriş) erau căzuţi în dizgraţie sau arestaţi (Lucreţiu Pătrăşcanu, Victoria Sârbu, Petrea Nicolae, Constantin Carp, Remus Koffler etc.). Putem afirma că Ivanka şi-a păstrat opiniile ferme în privinţa lui Foriş după arestarea fratelui său. în urma îndepărtării Iui Gheorghe din partid, Ivankăi i s-a cerut predarea legăturilor, fiind apoi sechestrată într-o casă timp de o lună, pentru a fi împiedicată să ia legătura cu fratele său[1].

Un consul sovietic şi agenţii săi

Pentru a pătrunde cât mai mult în „măruntaiele" acestui caz, am cercetat dosarul anchetei întocmit de SSI[DLXXXI DLXXXII DLXXXIII], confruntând informaţiile din dosar cu declaraţiile fostului tovarăş al lui „lancu", Nicolae Atanasoff, şi ale lui Ivan Rasnatovschi (prezente în acelaşi dosar), un fost curier al reţelei de spionaj comuniste controlate de consulul sovietic din Varna. Trebuie spus că în dosar nu se găseşte nicio declaraţie semnată de Petre Gheorghe, întrucât în timpul cercetărilor a refuzat să colaboreze cu anchetatorii săi, aşa cum procedase şi în trecut cu prilejul

---

DLXXXIfinanciare mari, provenite inclusiv de la unii industriaşi ai vremii (de exemplu, Emil Calmanovici, Jacques Berman sau Alexandru Ştefanescu). Alegaţiile rudelor lui „lancu" au fost combătute cu vehemenţă de Victoria Sârbu, fosta „tovarăşă de viaţă" a lui Foriş, care, în timpul anchetei lotului „Pătrăşcanu", ar fi afirmat că partenerul ei ar fi făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a-l salva pe Petre Gheorghe (inclusiv oferirea de sprijin financiar). îi mulţumesc istoricului Cristina Diac pentru această informaţie.

DLXXXII „Declaraţie semnată de K. (Ivanca Rudenco) privind activitatea lui Ştefan Foriş, relaţiile acestuia cu Petre Gheorghe – 1943", ANIC, colecţia Documente elaborate de deţinuţii comunişti şi socialişti din închisori şi lagăre, 1923-1945 (în continuare, colecţia 55), dosar 405, f. 6.

DLXXXIII ANIC, fond 96, dosar 676.

precedentelor arestări (nu le-a oferit nici măcar ultima adresă la care domicilia în momentul arestării).

în martie 1942, în Bulgaria au fost arestaţi câţiva funcţionari ai consulatului sovietic din Varna şi ai legaţiei sovietice din Sofia, care culegeau informaţii pentru serviciile secrete sovietice. în cursul cercetărilor

a reieşit că, pe lângă reţeaua de spionaj demantelată, sovieticii mai primeau informaţii şi de la o fracţiune cu ramificaţii în Partidul Comunist Bulgar. Gruparea era alcătuită din membri şi simpatizanţi ai Partidului Comunist Bulgar proveniţi în special din Dobrogea (Enciu Popov, Tito Grigorov Şagarovski, Dimiter Nedelcev Snamenov, Stoian Alexiev şi Simeon Kirilov) şi un emigrant rus alb (Ivan Rasnatovschi), fiind controlată de însuşi secretarul consultatului sovietic din Varna, Plakutin. Acesta le trasase sarcini precise privind cercetarea şi culegerea de informaţii referitoare la portul Constanţa (apărare antiaeriană, planurile rezervoarelor de petrol, rapoarte despre efectele bombardamentelor sovietice etc.) şi despre posibilitatea de a iniţia acţiuni de sabotaj la Ploieşti şi Constanţa.

în urma anchetei a reieşit că, după declanşarea ostilităţilor pe frontul de est, Plakutin l-a contactat pe Tito Grigorov Şagarovski cu scopul de a-l trimite în România pentru a verifica măsurile de securitate de la podul Cernavodă şi iniţierea unor acţiuni de sabotaj pe Valea Prahovei. Şagarovski s-a temut să preia sarcina, dar l-a contactat pe un apropiat din „mişcare", Enciu Popov (n. 1914), croitor din Bazargic/Dobrici, care fusese condamnat în trecut pentru activităţi comuniste (pe teritoriul României). La rândul său, Popov a refuzat, considerând că misiunea era mult prea riscantă, însă i-a recomandat două legături în România: croitorul bucureştean Nicolae Atanasoff, domiciliat în strada Petre Maior nr. 78 şi proprietar al unui atelier de croitorie situat pe strada I.G. Duca nr. 7, şi cizmarul Vasile Kristev alias „Vasile Mircea" din Ploieşti.

în august 1941, Şagarovski a reuşit să recruteze un emigrant analfabet (Ivan Rasnatovschi[DLXXXIV]), care locuia într-o comună din apropierea oraşului Dobrici/Bazargic (Armalîc). Amândoi s-au deplasat la consulatul sovietic din Varna, unde Şagarovski i l-a prezentat lui Plakutin, spunându-i că acesta era dispus să efectueze misiuni de spionaj în România contra unor sume de

DLXXXIV Ivan Simionov Rasnatovschi (n. 10 iunie 1907, comuna Dragulea, judeţul Ismail), ţăran bulgar analfabet, căsătorit cu Maria Rasnatovschi, născută lencova, cu care a avut doi copii. Ivan Rasnatovschi provenea dintr-o familie numeroasă săracă, având patru surori şi trei fraţi. A satisfăcut serviciul militar obligatoriu în armata română, la Regimentul 28 Infanterie, în perioada 1929-1930, fiind lăsat la vatră cu gradul de soldat.

bani. Cu acest prilej, Plakutin l-a întrebat pe Şagarovski dacă îl cunoaşte pe un anume „Peter Pehlivanof”, însă acesta i-a răspuns că nu. La sfârşitul întâlnirii, amândoi au primit de la Plakutin câte 500 de leva şi 5.000 de lei, iar lui Rasnatovschi i

s-au dat indicaţii clare pentru prima misiune pe care trebuia să o efectueze în România. Acesta urma să ia legătura cu „Pehlivanof" prin intermediul croitorului Atanasoff, în vederea stabilirii unui canal de comunicare cu Bucureştiul.

Prima dată când Ivan Rasnatovschi a încercat să îl contacteze pe „Pehlivanof" a fost în toamna anului 1941 (probabil în noiembrie). Nicolae Atanasoff îşi amintea în timpul detenţiei că în acea perioadă a fost vizitat la domiciliu de un „individ urât, mic, sbârcit la faţă, cu numele loan", despre care nu ştia sigur dacă era bulgar sau găgăuz[DLXXXV]. Acesta (Ivan Rasnatovschi) l-a întrebat de „Gheorghiţă" şi l-a rugat să-i faciliteze rapid o întâlnire. Atanasoff l-a găzduit peste noapte, însă nu a reuşit să-l contacteze pe „lancu". A doua zi, Rasnatovschi a plecat precipitat, spunându-i că nu îl mai poate aştepta.

în decembrie 1941, Rasnatovschi a trecut din nou graniţa ilegal şi s-a îndreptat către Medgidia, unde, pe baza unei parole, urma să intre în contact cu un curier sosit de la Bucureşti. Acesta trebuia să îl conducă în Bucureşti pentru a-l întâlni pe Atanasoff sau pe „Pehlivanoff".

Rasnatovschi a plecat la Medgidia, însă curierul nu a sosit la punctul de întâlnire. Conform planului de rezervă, Rasnatovschi s-a deplasat la Bucureşti pentru a lua legătura din nou cu Nicolae Atanasoff.

Ajuns în capitală, Rasnatovschi a fost găzduit timp de două zile de Atanasoff. De această dată, Nicolae Atanasoff l-a cazat pe Rasnatovschi chiar în atelierul său de croitorie. între timp, Atanasoff îl avertizase pe Gheorghe că a fost căutat de un curier venit special tocmai din Bulgaria. Nici de această dată, Atanasoff nu a izbutit să le mijlocească celor doi o întrevedere. După două zile de aşteptare, Rasnatovschi s-a despărţit de Atanasoff, iar la plecare i-a lăsat o fotografie cu portretul său, pe spatele căreia a scris un mesaj către „Pehlivanof". Acestuia îi transmitea că îl va aştepta între 22 şi 27 decembrie 1941 la Medgidia, întrucât consulul sovietic din Varna dorea să-i vorbească. Ulterior, Nicolae Atanasoff i-a arătat fotografia lui Gheorghe, care, deoarece era

---

DLXXXV Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942), ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 18-19.

prins cu diverse treburi în capitală, l-a rugat să meargă chiar el la Medgidia.

A doua zi după Crăciun, Atanasoff a plecat la Constanţa, spunându-i soţiei că trebuia să cumpere caşcaval şi rahat pentru Anul Nou. După o noapte petrecută în Constanţa, la un fost camarad (Ismail) pe care îl cunoscuse în timpul concentrărilor din 1939 şi 1940, Atanasoff s-a

deplasat la Medgidia. Rasnatovschi, care trecuse din nou frontiera cu sarcini precise de la Şagarovski, l-a întâlnit pe Atanasoff în piaţa centrală din Medgidia. După ce i-a înmânat o scrisoare din partea lui Şagarovski, Rasnatovschi s-a arătat dezamăgit de absenţa lui „Pehlivanof", pe care spera să-l convingă să-l însoţească la Varna pentru a lua legătura cu Plakutin[1]. Atanasoff a motivat absenţa lui „Pehlivanof" invocând programul încărcat al acestuia şi l-a rugat să vină cu el în capitală, unde, de această dată, avea să facă toate demersurile necesare pentru a-l întâlni.

Spionaj şi batoane de ciocolată... germană

Cei doi s-au urcat în tren, în vagoane separate, şi au plecat spre Bucureşti. La atelierul de croitorie al lui Atanasoff, Rasnatovschi a rămas timp de două nopţi, în speranţa că acesta va reuşi în cele din urmă să mijlocească întrevederea. Nici de această dată nu s-au întâlnit, Atanasoff spunându-i sec lui Rasnatovschi că „Pehlivanov" nu a reuşit să îşi facă timp pentru a-l vedea. însă Atanasoff i-a înmânat o nouă scrisoare din partea lui „Pehlivanov", pe care trebuia să i-o predea lui Şagarovski. în prima jumătate a lunii ianuarie 1942, Rasnatovschi a părăsit dezamăgit atelierul de croitorie, având asupra sa misiva care a ajuns la destinaţie chiar a doua zi.

în februarie 1942, folosindu-se, la fel ca până atunci, de un buletin fals pe care i-l dăduse Şagarovski, Rasnatovschi a plecat pentru ultima dată în România prin punctul de frontieră de la Cerchez (în apropiere DLXXXVI DLXXXVII

DLXXXVI1. Se pare că şi PCdR îşi dorea stabilirea unor legături cu Partidul Comunist Bulgar şi diplomaţii sovietici. într-o scrisoare conspirativă din 1943, un anume „Cristian" declara că Petre Gheorghe i s-ar fi confesat înainte de execuţie, recunoscând greşelile comise în disputa cu Foriş, şi că, după excluderea sa din „mişcare", „i s-a pus în vedere de către un om din cond. [conducerea partidului – n.m., M.B.] să plece în Bulgaria. în acest scop,

DLXXXVII s-a dat legătura cu un bulgar care, în loc să discute cu el modalitatea de a trece frontiera, a început să discute

de Cara Omer, azi oraşul Negru Vodă, judeţul Constanţa). De această dată, pe lângă o scrisoare pe care urma să i-o dea lui „Pehlivanov" via Atanasoff, Rasnatovschi primise de la Şagarovski şi o serie de instrucţiuni verbale. El trebuia să-i întrebe pe „Pehlivanov" şi pe apropiaţii săi despre stadiul culegerii de informaţii referitoare la zona petroliferă Valea Prahovei. Se pare că spionajul sovietic din Varna era nemulţumit şi exasperat de absenţa acţiunilor de sabotaj din România.

Rasnatovschi s-a îndreptat direct către prăvălia lui Atanasoff din Bucureşti, unde în aceeaşi seară a reuşit să-l întâlnească pe Petre Gheorghe. După confruntarea parolelor, Rasnatovschi i-a înmânat scrisoarea, spu- nându-i că a fost trimis de Şagarovski şi Popov. A doua zi, Rasnatovschi şi Gheorghe au participat la o şedinţă secretă, care a avut loc într-o casă conspirativă din Bucureşti (la întrunirea secretă au mai luat parte o femeie şi un bărbat pe care Rasnatovschi nu îi cunoştea). Din declaraţia sa existentă la dosarul cauzei, reiese că Gheorghe a schimbat cu aceştia diferite mesaje secrete, asigurându-i totodată de fidelitatea sa şi de dorinţa de a i se încredinţa anumite sarcini speciale. în dimineaţa următoare, Gheorghe şi Rasnatovschi au părăsit imobilul şi s-au îndreptat către atelierul lui Atanasoff.

A doua zi, cei trei s-au îmbarcat într-un tren cu destinaţia Medgidia. Aici, Gheorghe şi Atanasoff i-au arătat lui Rasnatovschi o casă mică, amplasată în apropierea unei cazărmi, în care locuia un bătrân pe nume „Simeon". Pe viitor, acesta urma să fie legătura dintre Petre Gheorghe, Atanasoff şi consulatul sovietic din Varna, via Rasnatovschi (s-a fixat chiar şi parola: „Sunt din Cara Omer şi vreau să vorbesc cu Petre sau Nicu"). La despărţirea de Rasnatovschi, „Pehlivanov" i-a înmânat o scrisoare pe care acesta trebuia să i-o predea lui Plakutin via Tito Grigorov Şagarovski. Se pare că misiva conţinea o schiţă cu perimetrul de pază al podului de la Cernavodă şi răspunsul lui Gheorghe referitor la solicitările lui Şagarovski de a iniţia operaţiuni de

---

necesităţile de organizare de acte teroriste. A adus la cunoştinţă acest lucru cond., i s-a răspuns că este ceva natural". Conform acestei relatări, conducerea partidului a fost la curent tot timpul cu mişcările emisarilor bulgari veniţi în România. ANIC, colecţia 55, dosar 402, f. 1.

sabotaj. „Pehlivanov" îi transmitea lui Şagarovski că era practic imposibil să te apropii de podul de la Cernavodă sau de câmpurile petrolifere de pe Valea Prahovei din cauza măsurilor de securitate sporite.

Rasnatovschi a trecut frontiera ilegal prin acelaşi punct de trecere (de lângă Cara Omer), ajungând a doua zi la Bazargic, unde i-a înmânat lui Şagarovski epistola. în lunile februarie şi martie 1942, Şagarovski l-a contactat în câteva rânduri pe Rasnatovschi, rugându-l să treacă din nou în România, pentru a-i înmâna lui „Pehlivanov" noile instrucţiuni trasate de consulul sovietic. Rasnatovschi a refuzat de fiecare dată,

declarându-se nemulţumit de sumele de bani pe care aceştia i le ofereau în raport cu periculozitatea misiunilor.

Pe 6 aprilie 1942, Rasnatovschi a fost arestat de poliţia bulgară la domiciliul său din comuna Armalîc. După scurta anchetă preliminară a poliţiştilor bulgari din Sofia, Rasnatovschi a fost predat Poliţiei Secrete de Campanie germane. La finalizarea cercetărilor, germanii l-au înaintat Secţiei Juridice a SSI, pentru lămurirea unor aspecte referitoare la ramificaţiile din România ale reţelei de spionaj coordonate de Plakutin, secretarul consulului sovietic Vinogradov.

în urma informaţiilor obţinute în cursul cercetărilor preliminare (vezi arestările operate la sfârşitul lunii martie 1942), organele de con- trainformaţii germane şi bulgare au pus la cale un plan care prevedea atragerea într-o capcană a celorlalţi membri ai reţelei aflaţi pe teritoriul României. înscenarea îi viza pe Nicolae Atanasoff şi Petre Gheorghe. Coordonarea întregii operaţiuni avea să fie efectuată de Poliţia Secretă de Campanie germană din Bulgaria – Geheime Feldpolizei (structura de contraspionaj a Wehrmachtului).

în acest sens, Rasnatovschi a fost înlocuit cu un bulgar (din documente nu reiese numele sau criptonimul acestui informator sau agent) care urma să se deplaseze la „Simeon" din Medgidia sau direct la Nicolae Atanasoff, pe care, după furnizarea parolei, trebuia să îl roage să-i facă legătura cu „Pehlivanov".

Conform „combinaţiei informative" stabilite, pe 25 aprilie 1942 bulgarul s-a prezentat la atelierul de croitorie din Bucureşti deţinut de Nicolae Atanasoff, spunându-i acestuia că are să îi transmită ceva important. Crezând că vizitatorul vine din partea fratelui său, Marin Atanasoff, Nicolae l-a rugat pe necunoscut să revină în ziua următoare. A doua zi, agentul i-a spus că nu a fost trimis de Marin Atanasoff, ci. de o persoană cu o mai mare influenţă în „mişcare", şi că doreşte să ia legătura cu „Pehlivanov". Atanasoff i-a promis că îi va face legătura cu Gheorghe, declarându-i că în ultima vreme acesta avea unele probleme în partid, de unde fusese destituit. Totodată, i s-a plâns că ultimul curier venit din Bulgaria (Ivan Rasnatovschi) nu a reuşit să stabilească o legătură solidă cu Plakutin, fiind cam

„prost de fel”[DLXXXVIII]. Atanasoff i-a mai spus agentului că Petre Gheorghe şi „bulgarii” din PCdR erau foarte nemulţumiţi de „ungurul” din fruntea partidului (adică Ştefan Foriş), pe care îl calificau drept „troţkist”, bănuindu-l şi de colaborare cu Siguranţa.

DLXXXVIII ANIC, fond 96, dosar 676, f. 10.

La finalul întrevederii, agentul i-a înmânat lui Atanasoff 1.000 de lei pentru a-i aranja o întâlnire cu „Pehlivanov”.

în zilele de 27, 28, 29 şi 30 aprilie 1942, bulgarul a revenit la atelierul de croitorie din strada I.G. Duca nr. 7, însă Atanasoff i-a mărturisit că l-a găsit foarte greu pe „Pehlivanov”, care s-ar fi arătat deosebit de reticent la ideea de a-l întâlni. Atanasoff i s-a plâns agentului că în România acţiunile de sabotaj erau practic imposibil de organizat, de aceeaşi părere fiind şi „Pehlivanov”. în acest sens, chiar el se deplasase la podul de la Cernavodă pentru a se edifica asupra măsurilor de pază şi supraveghere. Totuşi, nici el şi nici Gheorghe nu erau hotărâţi să renunţe. Atanasoff i-a relatat că, în urmă cu câteva luni, Gheorghe îi înmânase nişte tuburi cu explozibil care aparţinuseră unei „grupe de luptă” formate din evrei care fusese destructurată de autorităţi (cel mai probabil se referea la grupul „Kornhauser-Paneth”).

Bulgarul nu a renunţat la ideea de a-l întâlni pe Gheorghe şi a plusat, oferindu-i lui Atanasoff 15.000 de lei ca să mai încerce o dată să-l convingă pe cel vizat să accepte o întrevedere. în mod surprinzător, insistenţa agentului nu i-a ridicat prea multe semne de întrebare lui Atanasoff, deşi el îşi oferise serviciile în locul lui „Pehlivanov”, fiind gata să plece la Constanţa sau pe Valea Prahovei pentru a culege informaţiile militare de care era nevoie.

în cele din urmă, în seara zilei de 4 mai 1942, Petre Gheorghe a venit să îl cunoască pe agentul de care îi vorbise Atanasoff. Văzând că agentul cunoştea parola de identificare, „lancu” a devenit mai puţin precaut şi a acceptat să vorbească deschis. I s-a plâns de marginaliza- rea sa în partid şi şi-a amintit cu nostalgie de călătoriile întreprinse prin Europa din ordinul lui Gheorghi Dimitrov. Totodată, Gheorghe i-a destăinuit bulgarului că plănuia să arunce în aer câteva ateliere de la Uzinele Rogifer (Malaxa), unde introdusese deja o cantitate de explozibil cu ajutorul a zece muncitori care lucrau acolo (atentatul era programat pentru 20 mai 1942). De succesul operaţiunii depindea sosirea unui expert în explozibili, care însă nu îşi făcuse apariţia până la acea dată, aşa cum se stabilise. Gheorghe i-a mai relatat agentului că se afla în posesia unei cantităţi însemnate de explozibil, rămasă de pe urma „căderii” grupului „Kornhauser-Paneth”, însă aceasta era insuficientă pentru a iniţia acţiuni de amploare. Bulgarul l-a

asigurat că poate conta pe sprijinul său.

La rândul său, pentru a-i câştiga încrederea cât mai repede, agentul i-a livrat „legenda” pe care fusese instruit să o ofere în momentul

stabilirii contactului. Astfel, bulgarul s-a prezentat ca agent al serviciilor de informaţii britanice, spunându-i că obţinuse toate informaţiile referitoare la cei doi interlocutori prin intermediul spionajului sovietic care îşi avea baza la consulatul URSS din Varna.

Nefiind pe deplin convins de spusele misteriosului emisar, Petre Gheorghe i-a transmis că, înainte de a trece la efectuarea unor operaţiuni subversive, va trebui să se consulte cu „UnguruT'/Foriş. în momentul despărţirii, agentul i-a înmânat lui Gheorghe 15.000 de lei, spunându-i că îl aşteaptă cât mai repede cu un răspuns ferm.

După o săptămână (pe 12 mai), agentul s-a reîntâlnit cu Atanasoff, căruia i-a declarat că procurase explozibilul solicitat şi că aştepta un răspuns urgent din partea lui „Pehlivanov". Bulgarul i-a mai relatat că persoana care îi furnizase explozibilul îi transmisese că superiorii săi din Bulgaria sunt neliniştiţi de absenţa acţiunilor de sabotaj din România. Atanasoff s-a declarat neputincios şi i-a comunicat agentului că „Pehlivanov" se menţine pe poziţia iniţială de a nu întreprinde nimic fără acordul şefului PCdR, iar acesta, la rândul lui, interzisese categoric stabilirea de contacte cu emisarii care deţineau alt tip de parole decât cele stabilite de Secretariatul CC al PCdR. Bulgarul nu a renunţat şi i-a promis lui Atanasoff că îi va cumpăra o casă în Bucureşti dacă îi mijloceşte o ultimă întâlnire. De asemenea, în schimbul sumei de 5.000 de lei, „agentul cu ochelari" (aşa cum l-a descris Atanasoff în timpul anchetei) l-a rugat să meargă la Constanţa şi să culeagă informaţii militare referitoare la prezenţa trupelor germane din oraş şi a unor submarine italiene aflate în port.

Atanasoff a acceptat şi pe 17 mai 1942 a plecat la Constanţa, de unde s-a întors chiar a doua zi. Sosind acasă, soţia sa i-a transmis că „Gheorghiţă'7 Petre Gheorghe trecuse pe la prăvălie şi întrebase de el, dar ea l-a dat afară, spunându-i că nu mai vrea să îl vadă şi să audă de treburile suspecte de care se ocupa. în aceeaşi zi (17 mai 1942), pe la atelierul de croitorie trecuse şi agentul bulgar, însă nu se intersectase cu Gheorghe.

între timp, prin intermediul altui colaborator, Poliţia Secretă de Campanie germană i-a furnizat agentului un baton de ciocolată în care fusese introdusă o cantitate de 120 de grame de

explozibil. încărcătura urma să-i fie predată de agent lui Atanasoff cu proxima ocazie, pentru ca acesta să i-o remită mai departe lui „Pehlivanov", în vederea folosirii sale în operaţiunea de la Uzinele Rogifer. Mostra trebuia să îi fie prezentată lui Gheorghe ca fiind venită pe filiera *intelligence-ului* britanic şi, în cazul în care s-ar fi arătat mulţumit de ea, alte „pachete" ar fi urmat să-i fie furnizate.

Capcana şi arestarea

Pe 19 mai, agentul a revenit la prăvălie, acolo unde Atanasoff i-a oferit câteva cărţi poştale pe care scrisese tot ceea ce văzuse la Constanţa, în timp ce discutau în atelier, şi-a făcut apariţia inopinat „Pehlivanov", care se hotărâse în cele din urmă să accepte oferta bulgarului şi să treacă la acţiuni concrete. Agentul i-a arătat „mostra", la vederea căreia „Pehlivanov" s-a declarat mulţumit, adăugând că ar mai avea nevoie de un lichid special cu care să distrugă lagărele unor locomotive. Mai mult, „Pehlivanov" i-a vorbit agentului de un depozit de la periferia capitalei şi de un parc de locomotive, acolo unde avea la dispoziţie doi oameni gata de acţiune. întrevederea nu a durat decât 30 de minute. Cei trei au stabilit să se revadă în acelaşi loc peste câteva ore.

Seara, „Pehlivanov" a avut o nouă ezitare. I-a spus agentului să mai aştepte ceva timp, întrucât peste doar două zile avea fixată o întâlnire cu „Unguruf'/Foriş şi atunci îi va putea comunica hotărârea definitivă privind demararea operaţiunilor. După 30 de minute cei trei au părăsit prăvălia. Atanasoff s-a despărţit de ei în Piaţa Mussolini (fostă şi viitoare Romană), spunându-i lui „Pehlivanov", în limba română, să aibă încredere în agent (Atanasoff se grăbea să ajungă la cinematograful Unic din Piaţa Filantropia, unde era aşteptat de soţie). în următoarele cinci minute, Petre Gheorghe şi agentul au fost reţinuţi de organele SSI (se subînţelege că acesta din urmă a fost arestat doar pentru a nu i se deconspira adevărata misiune). Atanasoff a fost lăsat în libertate până a doua zi, întrucât nu apucase să centralizeze toate informaţiile referitoare la obiectivele economice şi militare pe care le văzuse la Constanţa. Pe 20 mai 1942, Atanasoff şi agentul, care fusese eliberat după câteva zeci de minute, s-au reîntâlnit la atelier, de unde au pornit către un local de pe bulevardul Nicolae Bălcescu. Atanasoff i-a oferit agentului o nouă carte poştală, pe care îşi notase ultimele amintiri de la Constanţa. După ce agentul l-a „stors" de informaţii, cei din SSI au intervenit şi i-au arestat pe amândoi.

Ulterior, pe 24 aprilie 1942, Ivan Rasnatovschi a fost adus la

Bucureşti de poliţiştii bulgari pentru a fi cercetat în legătură cu arestarea lui Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff. Cei trei reţinuţi au fost depuşi la închisoarea Militară Malmaison de pe Calea Plevnei nr. 139. Ofiţerii magistraţi care activau aici aveau o dublă subordonare: din punct de vedere administrativ se aflau sub ordinele Direcţiei Justiţie Militară a MApN (notările,

aprecierile/calificativele şi avansările în grad depindeau de această structură), iar din punct de vedere operativ funcţionau sub comanda SSI[1].

Cercetările nu au fost conduse de Siguranţă, întrucât suspecţii de dezertare, sabotaj, spionaj şi trădare intrau în aria de investigaţii a Secţiei de Poliţie Judiciară Militară (Secţia Juridică a SSI). Potrivit dispoziţiilor Marelui Stat-Major, în cazul în care Jandarmeria, Poliţia sau Siguranţa arestau suspecţi bănuiţi de infracţiunile sus-menţionate, acestea erau obligate să anunţe telefonic organele Secţiei de Poliţie Judiciară Militară pentru preluarea cercetărilor[DLXXXIX DXC].

Ancheta a fost coordonată de căpitanul magistrat Camil Bărbulescu şi de superiorul său direct, locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu, şef al Secţiei de Poliţie Judiciară Militară. Pe baza documentelor şi informaţiilor furnizate de Poliţia Secretă de Campanie germană şi a declaraţiilor făcute de Nicolae Atanasoff şi Ivan Rasnatovschi, pe 18 iulie 1942 căpitanul magistrat Camil Bărbulescu a încheiat un proces-verbal care conţinea concluziile anchetei.

Petre Gheorghe nu a recunoscut nimic, declarând că pe Ivan Rasnatovschi l-a văzut pentru prima dată după ce a fost arestat, însă mărturiile celor doi coroborate cu informaţiile furnizate de germani[DXCI] (completate cu declaraţiile agentului şi ale membrilor

DLXXXIXCristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944,* Roza Vânturilor şi RAI, Bucureşti, 1994, pp. 176-177.

DXCPotrivit unui raport întocmit de SSI, în perioada 1 iunie – 31 iulie 1942 au fost arestaţi şi înaintaţi curţilor marţiale 207 „spioni" şi „terorişti" (182 de bărbaţi şi 25 de femei). Dintre aceştia, 154 activaseră în favoarea URSS, iar 53 de partea Ungariei. Din punct de vedere etnic, situaţia se prezenta astfel: 18 români, 79 de ruşi, 20 de ucraineni, 39 de unguri, 27 de bulgari, 11 evrei, cinci germani şi opt de alte naţionalităţi. Această situaţie statistică a fost trimisă către Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, care a introdus-o în *Buletinul de informaţii militare* din 24 august 1942, ANIC, fond PCM – Cabinet Militar, dosar 355/1942, ff. 208-209.

DXCÎn România, întreaga afacere a fost supervizată şi coordonată de locotenentul Alfred Petermann şi maiorul Waldemar von Gregory, ofiţeri ai organelor de contrainformaţii germane care funcţionau pe lângă

reţelei de spionaj coordonate de Plakutin, arestaţi în martie 1942) au fost probele pe baza cărora ofiţerul Bărbulescu a decis trimiterea lui Petre Gheorghe şi a lui Nicolae Atanasoff în faţa Curţii Marţiale Ploieşti (la cererea Poliţiei Secrete de Campanie germane din Bulgaria, Ivan Rasnatovschi a fost retrimis în Bulgaria, pentru judecarea lui în lotul spionilor arestaţi în martie 1942) :

Wehrmacht şi Misiunea Militară Germană în România.

> Din cele stabilite în cursul cercetărilor, rezultă că toţi trei bănuiţii faceau parte dintr-o organizaţie internaţională cu scopuri teroriste şi de spionaj, ceea ce o confirmă şi tăcerea semnificativă, nemaiîntâlnită pe care a păstrat-o tot timpul Gheorghe Petre Pehlivanoff[1].

Procesul-verbal amintit mai preciza că Petre Gheorghe a încercat să se sinucidă în arestul Secţiei de Poliţie Judiciară Militară (adică la închisoarea Militară Malmaison).

Astfel, în ziua de 20 iulie 1942, dosarul cauzei şi cei doi suspecţi au fost înaintaţi Parchetului Curţii Marţiale Ploieşti pentru aprofundarea cercetărilor sub aspectul săvârşirii faptelor de „uneltire contra ordinei sociale" şi „crimă de înaltă trădare", infracţiuni care se pedepseau cu moartea sau muncă silnică pe viaţă, conform CP, Decretului-Lege nr. 236/1941 şi Decretului-Lege nr. 967/1941.

La scurt timp după proces, Gestapoul s-a adresat SSI cu rugămintea ca autorităţile române să amâne punerea în aplicare a sentinţei şi să îl predea pe Gheorghe agenţilor Gestapo din Bucureşti, în vederea anchetării sale în altă afacere de spionaj[DXCII] [DXCIII].

Organele de informaţii româneşti s-au conformat şi, în a doua jumătate a lunii august 1942, agenţii secreţi germani au descins la Penitenciarul Ploieşti cu scopul de a-l interoga pe Petre Gheorghe.

Revenind la perioada petrecută de Petre Gheorghe la Malmaison, trebuie să precizăm că acesta a fost maltratat cumplit în timpul detenţiei. într-un material documentar elaborat în 1948 care viza istoricul SSI, atribuţiile şi schema de personal ale instituţiei, se făcea referire şi la abuzurile personalului Secţiei

---

DXCIIProces-verbal dinl8iuliel942, semnat de căpitanul magistrat Camil Bărbulescu, ofiţer de poliţie judiciară, delegat al Ministerului Apărării Naţionale, ANIC, fond 96, dosar 676, f. 6.

DXCIIINota SSI din 12 august 1942. Pe document se regăseşte apostila şefului SSI, Eugen Cristescu, prin care îi ordona locotenent-colonelului Emil Velciu să intervină la organele justiţiei militare pentru amânarea sentinţei. ANIC, fond 96, dosar 676, f. 55.

de Poliţie Judiciară Militară. Totodată, se aminteau şi legăturile de prietenie şi bună colaborare instituţională existente între locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu şi locote- nent-colonelul magistrat Manea Cristea (preşedintele Curţii Marţiale din Ploieşti), aflaţi sub „umbrela" protectoare a generalului magistrat loan Aramă, director al Direcţiei Justiţiei Militare din Ministerul Apărării Naţionale. Acest aspect este consemnat şi în memoriile fostului şef al

SSI, Eugen Cristescu, care aminteşte şi de stipendiile oferite de SSI unor magistraţi militari din Direcţia Justiţiei Militare. în documentul amintit se mai afirmă că ofiţerul Velciu i-ar fi transmis lui Manea că ar fi indicat ca cei doi inculpaţi să primească pedeapsa maximă. Refe- rindu-se la torturarea lui Petre Gheorghe şi a lui Nicolae Atanasoff, documentul menţiona:

> Cu ocazia cercetărilor au fost torturaţi în mod neînchipuit, timp de mai bine de o lună de zile, încât inculpatul Petre Gheorghe, nemaiputând suporta aceste torturi, a căutat să se sinucidă, tăindu-şi arterele cu un fier de la pat. Aceste torturi s-au făcut din ordinul Colonelului Mag. Velciu Emil şi Cpt. Mag. Bărbulescu Camil şi executat de echipa de tortură mai sus arătată [este vorba de plutonierul-adjutant loan Sandu, gardianul Maxim şi dactilograful Condrea – n.m., M.B.][1].

în medalionul publicat în 1957 de *Analele Institutului de Istorie a Partidului* se detaliau supliciile la care a fost supus Petre Gheorghe în timpul anchetei, fără a se preciza însă sursa relatării:

> Petre Gheorghe a fost bătut cu vâna de bou şi a fost ars cu fierul roşu la tălpi, i-au băgat ace sub unghii, i-au smuls părul, i-au rupt coastele, i-au spart clavicula stângă, i-au frânt maxilarele. Douăzeci de zile, necontenit l-au schingiuit. Dar nici o declaraţie n-au obţinut călăii. Eroul şi-a dat seama că fasciştii îşi simt sfârşitul şi că, desperaţi, vor să distrugă partidul[DXCIV DXCV].

Bătaia deţinuţilor aflaţi la dispoziţia ofiţerilor anchetatori din SSI era o practică obişnuită. Acest lucru a reieşit inclusiv către sfârşitul regimului Antonescu, atunci când în închisoarea Militară

DXCIV ANIC, fond PCM-SSI, dosar 9/1948, f. 6.

DXCV„Petre Gheorghe (1907-1943)", p. 179. Biografiile oficiale ale lui Petre Gheorghe publicate după 1945 sunt realizate fără precizarea surselor, la fel ca în cazul celorlalţi „eroi ai clasei muncitoare". Se subînţelege că cititorul trebuia să aibă încredere deplină în oficioasele regimului şi în izvoarele pe care acestea le întrebuinţau. în aceeaşi manieră a fost realizată şi biografia lui Petre Gheorghe publicată de Vasile Vâlcu în 1951.

Malmaison a murit din cauza torturilor tânărul comunist Dan Lazarovici (pe 10 februarie 1944). în urma anchetei demarate chiar din dispoziţia Mareşalului au ieşit la iveală mijloacele „nepermise" folosite de magis- traţii militari din SSI pentru a obţine declaraţiile suspecţilor reţinuţi.

Niculae State, un fost deţinut care a stat în aceeaşi celulă cu Petre Gheorghe la Penitenciarul Ploieşti, a semnat pe 23 martie 1945 o declaraţie referitoare la perioada petrecută alături de acesta şi de Nicolae Atanasoff. Mărturia îi fusese solicitată de organele centrale de partid în vremea în care Ştefan Foriş se afla sechestrat de tovarăşii săi pentru cercetări.

State declara că Petre Gheorghe i s-a confesat în celulă, spunându-i cum a fost anchetat timp de trei luni la Malmaison. Potrivit spuselor lui State, Gheorghe a fost bătut „până la sânge" în repetate rânduri, fiindu-i strivite degetele la uşă pentru a-şi deconspira tovarăşii şi casele de întruniri (la cercetări au participat şi ofiţeri germani şi bulgari). Gheorghe i-a mai povestit cum a fost atras în cursă de bulgarul care s-a dat drept emisar al consulatului sovietic din Varna şi care i-a propus să-l însoţească în Bulgaria. în ianuarie 1943, Gheorghe i-a încredinţat câteva scrisori şi o parolă cu care urma să se prezinte pe Şoseaua Viilor din Bucureşti, unde avea să fie întâmpinat de sora sau soţia lui. Acestora trebuia să le transmită un mesaj important: „să se ferească de omul cu răni pe mâini, că e un agent". Pe declaraţia lui State se regăseşte o rezoluţie a lui Vasile Vâlcu, datată 8 martie 1950, care îl indică pe Constantin Carp ca fiind respectivul „agent".

în finalul declaraţiei, State mărturisea că Gheorghe a avut tot timpul „moralul ridicat" şi că a fost pe deplin conştient că prin sacrificarea sa a salvat vieţile mai multor tovarăşi[DXCVI].

Nu ştim dacă declaraţiile lui Nicolae Atanasoff şi Ivan Rasnatovschi au fost date sub ameninţarea torturii, întrucât ele converg către aceleaşi concluzii furnizate de organele de informaţii germane, pe baza cărora SSI a declanşat propriile cercetări. însă un lucru este cert: informaţiile prezente în dosarul cauzei referitoare la contactele stabilite de Gheorghe cu emisarii veniţi din Bulgaria se regăsesc în mare parte şi în declaraţiile foştilor tovarăşi ai lui Gheorghe şi ale rudelor sale – Alexandru Farcaş, Ivanka Rudenko sau Petrea Nicolae. Legătura dintre Nicolae Atanasoff, Petre Gheorghe şi reţeaua de spionaj sovietică „ghidonată" de consulatul sovietic din Varna (Vinogradov-

DXCVIDeclaraţie dată de Niculae State pe 22 martie 1950, ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, voi. 12, f. 176.

Plakutin) este de netăgăduit.

Procesul

Procesul[DXCVII] s-a judecat rapid în şedinţă publică în ziua de 6 august 1942. Curtea Marţială din Ploieşti de pe lângă Corpul V Teritorial, prezidată de locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea – din completul de judecată au mai făcut parte căpitanul magistrat (r) Alexandru Colorian şi căpitanul Ştefan Constantin i-a condamnat pe ambii inculpaţi la pedeapsa capitală, aşa cum solicitase procurorul parchetului militar care funcţiona pe lângă

DXCVIIÎn luna în care s-a judecat procesul lui Petre Gheorghe (august 1942), dar şi în următoarea, Siguranţa a operat mai multe arestări în rândul fruntaşilor organizaţiei comuniste de tineret, precum şi în rândul celulei de partid de la Atelierele CFR Griviţa. Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei îi va judeca în septembrie şi noiembrie 1942, pronunţând pedepse cuprinse între 10 ani de muncă silnică şi muncă silnică pe viaţă (patru inculpaţi au fost achitaţi). Printre condamnaţi s-au aflat: Emilian Anton şi Virgil Fulgescu (muncă silnică pe viaţă), Ivanka Sarisky şi loan Vincze alias „Andrei” (muncă silnică pe viaţă), Constanţa Crăciun alias „Maria” (25 de ani de muncă silnică), Vasile Dumitrescu (15 ani de muncă silnică) şi Martha Cziko (12 ani de muncă silnică). Aceste „lovituri” aplicate de Siguranţă mişcării clandestine comuniste s-au înscris în linia arestărilor periodice (aproape lunare) pe care autorităţile le-au operat frecvent după declanşarea războiului cu URSS. Bunăoară, în aprilie 1942 fusese reţinut un lot de peste 20 de membri şi simpatizanţi ai PCdR, în frunte cu Marcu Schon, lacob Lazăr şi Bratosin Tănase, iar în luna iunie a aceluiaşi an un alt lot, în care figurau medicul Ştefan Vaida şi Elisabeta Sencovici. Descinderile Siguranţei au continuat cu aceeaşi intensitate şi în primele patru luni ale anului următor, atunci când în capitală au mai fost arestaţi Simion şi Elena Oieriu (responsabil al sectorului intelectuali din PCdR şi secretară a CJ Ilfov al Apărării Patriotice), soţia lui Pavel Ştefan, Elena Pavel, născută Sârbu (decedată în detenţie la 1 august 1943), Emanuel Schmerler (colonel de miliţie în funcţia de şef al Serviciului Central de Cifru din MAI în anii 1950) ş.a.m.d. ANIC, colecţia 50, dosar 245, f. 23; dosar 285, f. 412; dosar 319, ff. 481, 649.

această instanţă militară, maiorul magistrat P. Pârvănescu.

Dar de ce a fost instrumentat procesul de Curtea Marţială din Ploieşti, şi nu de către Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei (aria jurisdicţională în care fuseseră săvârşite infracţiunile)? în documentele consultate nu am reuşit să identificăm un argument juridic.

O posibilă explicaţie a strămutării procesului de la Bucureşti la Ploieşti ar putea fi dată de bunele relaţii existente între ofiţerii magistraţi din SSI şi locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea.

Potrivit unui extras din Sentinţa nr. 8124/6 august 1942, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff au fost condamnaţi pentru „crimă contra siguranţei statului" (spionaj şi înaltă trădare).

Nu cunoaştem prea multe amănunte din sala de judecată şi nici nu ne aflăm în posesia sentinţei originale, ci doar a unui extras. Dosarele personale ale celor doi justiţiabili nu ne oferă prea multe informaţii referitoare la acest aspect. Cel mai probabil, preşedintele completului de judecată, locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea, şi-a însuşit mecanic concluziile SSI, via procurorul militar.

în medalionul dedicat lui Petre Gheorghe realizat în 1957, se afirmă că procesul a durat doar cinci minute, acuzaţilor nefiindule permisă asistenţa avocaţială. Acordându-i-se cuvântul, Petre Gheorghe ar fi spus: „Veţi da socoteală în faţa poporului pe care l-aţi minţit şi l-aţi vândut nemţilor"[1].

O sursă secundară care ne oferă amănunte referitoare la proces constă într-o relatare din 1943 a Ilonei Pop alias „Stanca" (viitoarea Ileana Răceanu). Astfel, într-un raport de activitate pe anul 1942, fosta secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice aminteşte şi de procesul comuniştilor Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff, spunând că au aflat de acesta cu o zi înainte de începerea şedinţei de judecată:

> *Procesul lui Petre Gheorghe şi Atanasoff din Bucureşti* [subl. în original – n.m., M.B.], care a fost judecat la Ploieşti, de care cu multă greutate a aflat Bfiroul] Juridic, chiar cu o zi înainte de judecarea procesului lor. BJ a încercat să obţină amânarea procesului, ca să fie timp pentru organizarea apărării lor şi [lipsă în text – n.m., M.B.] reuşit. Procesul a fost judecat şi amândoi au fost condamnaţi la moarte pentru acte de sabotaj şi spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Pentru recurs au fost angajaţi advocaţi cu influenţă, dar recursul a fost respins. A mai făcut încercări de intervenţie pentru salvarea lor. S-au

depus totodată cereri de graţiere[DXCVIII] [DXCIX].

DXCVIII „Petre Gheorghe (1907-1943)", p. 179.

DXCIX Raport de activitate pe anul 1942 adresat CC al PCdR. Documentul este semnat pe 10 ianuarie 1943 de „Stanca", numele conspirativ al Ilonei Pop (a deţinut funcţia de secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice până pe 15 decembrie 1942). ANIC, fond Apărarea Patriotică, dosar 44, f. 20.

Până la executarea sentinţei, deţinuţi! au rămas în custodia Penitenciarului Ploieşti, administrat de căpitanul Gheorghe Ionescu (loc de deţinere aflat în subordinea Direcţiei Penitenciarelor din MJ, şi nu a MApN)[1].

După pronunţarea sentinţei (pe 6 august 1942), SSI a informat Cabinetul Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri despre descoperirea, anchetarea şi condamnarea celor doi „trădători". în *Buletinul de informaţii militare* redactat de Biroul 2 al Cabinetului Militar pentru ziua de 7 septembrie 1942, se consemna că organele SSI arestaseră trei agenţi ai spionajului sovietic (Nicolae Atanasoff, Petre Gheorghe şi Ivan Rasnatovschi), în urma unui denunţ al Poliţiei Secrete de Campanie germane din Bucureşti. Documentul ajuns pe masa Mareşalului menţiona că aceştia au fost trimişi în România cu scopul de a culege informaţii referitoare la:

> numărul submarinelor italiene sosite în portul Constanţa; unităţile de apărare pe coastă; efectivele trupelor germane şi italiene aflate în oraş; numărul avioanelor existente în localitate; cum se face apărarea podului de la Cernavodă şi posibilităţile săvârşirii actelor de sabotaj în regiunea Ploieşti[DC DCI].

Desigur, relatarea faptelor era uşor distorsionată, întrucât Atanasoff şi Gheorghe nu veniseră în ţară în acest scop (ei se aflau deja aici), ci doar Ivan Rasnatovschi. De asemenea, *Buletinul* specifica faptul că Atanasoff şi Gheorghe fuseseră condamnaţi la moarte pentru „înaltă trădare", iar Rasnatovschi fusese predat autorităţilor bulgare, la solicitarea Poliţiei Secrete de Campanie germane, în vederea includerii sale în lotul

---

DCPe 1 noiembrie 1942, Penitenciarul Ploieşti adăpostea 431 de deţinuţi (condamnaţi şi preveniţi), dintre care 403 bărbaţi şi 28 de femei. Din totalul celor 431 de deţinuţi: 226 erau deţinuţi de drept comun condamnaţi (222 de bărbaţi şi patru femei), 20 erau deţinuţi politici comunişti condamnaţi, iar restul erau deţinuţi arestaţi preventiv (161 de bărbaţi şi 24 de femei). „Tablou de deţinuţii din închisori la data de 1 noiembrie 1942", document semnat de directorul general al Penitenciarelor, colonelul magistrat Alexandru Petrescu, ANIC, fond Direcţia Generală a Penitenciarelor/ Vornicia Temniţelor, dosar 2/1942, ff. 3-4.

DCIANIC, fond 95, dosar 10580/821, f. 9.

organizaţiei de spionaj descoperite în martie 1942.

Recursurile formulate de cei doi condamnaţi au fost respinse la scurtă vreme de Curtea Militară de Casare şi Justiţie condusă de generalul magistrat Dumitru Bălşianu.

După epuizarea ultimei posibilităţi de atacare a sentinţei, Nicolae Atanasoff a apelat la clemenţa regală, solicitând comutarea pedepsei în muncă silnică pe viaţă. Nu ştim dacă şi Petre Gheorghe a recurs la această procedură, întrucât în dosarele consultate nu se regăseşte un astfel de document. Cel mai probabil, cererea a fost redactată de avo- caţii partidului în numele său, aşa cum precizează şi raportul Ilonei Pop la care ne-am referit anterior.

Pe 25 noiembrie 1942, Nicolae Atanasoff a formulat cererea de graţiere din Penitenciarul Ploieşti. Atanasoff se declara „total nevinovat", invocând în apărarea sa familia numeroasă, comportamentul impecabil în societate (plata impozitelor la zi) şi conduita avută în timpul serviciului militar şi al concentrărilor. Iată un fragment din acest document care se află în dosarul său personal:

> Cu lacrimi în ochi, zdrobit de durere, vă rog a mă graţia de pedeapsa capitală ce mi s-a aplicat. Sunt cu totul nevinovat de faptele ce mi se pun în sarcină şi pentru care am fost condamnat la moarte. Toată viaţa mea a fost o muncă şi cinste, închinată cu tot devotamentul în mod permanent pentru ţară şi tron, scumpe inimei mele mai presus de orice [...]. Am familie în Bucureşti, soţie şi copil în etate de 4 ani. Dacă mă pierd eu, grava pedeapsă ce mi s-a aplicat se va răsfrânge şi asupra lor. Fiind condamnat la moarte, fără a fi avut posibilitatea să mă apăr, nu-mi rămâne decât unica nădejde în clemenţa Majestăţii Voastre, spre a nu se aplica pedeapsa cu moartea unui om cu totul nevinovat. Cu nădejde în clemenţa Majestăţii Voastre, rămân al Majestăţii Voastre preaplecat servitor. Nicu Atanasoff.

Solicitarea lui Atanasoff a fost respinsă de regele Mihai şi se pare că aceeaşi soartă a avut şi cererea lui Gheorghe.

Totuşi, în acest caz sentinţa nu a fost îndeplinită la scurtă vreme după pronunţarea ei (de regulă, execuţiile aveau loc după câteva săptămâni de la aflarea pedepsei). Organele de informaţii române şi germane au nădăjduit că într-un târziu vor reuşi să

obţină mărturisiri complete de la cei doi condamnaţi, pe care ulterior să le confrunte cu informaţiile venite din Bulgaria, acolo unde, în toamna anului 1942,

avea să se judece lotul spionilor arestaţi în primăvara aceluiaşi an[1]. După şase luni de aşteptări zadarnice, autorităţile române au decis să pună capăt acestui caz.

înainte de a trece la momentul executării sentinţei, ţinem să redăm o întâmplare petrecută în ultimele zile de viaţă ale lui Petre Gheorghe, care a fost relatată de Gheorghiu-Dej la 18 ani de la executarea acestuia.

La Plenara CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961, la care Gheorghiu-Dej s-a răfuit pentru ultima oară cu foştii rivali politici din partid[DCII DCIII] (Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Dumitru Petrescu etc.), au luat cuvântul şi câţiva dintre tovarăşii care au fost angrenaţi în disputa ideologică dintre Ştefan Foriş şi Petre Gheorghe (Constantin Pârvulescu, Anton Moisescu şi Vasile Vâlcu). Cu toţii l-au învinuit pe Foriş de colaborare cu Siguranţa, de stilul defectuos în care a gestionat conflictul cu judeţeană Ilfov, precum şi de moartea lui Petre Gheorghe.

DCIIÎn cele din urmă, guvernul bulgar a închis consulatul sovietic din Varna (august 1942), iar diplomaţii sovietici au fost expulzaţi în Turcia. Decizia se încadra într-un amplu plan de măsuri ce vizau combaterea mişcării comuniste bulgare şi a relaţiilor acesteia cu spionajul sovietic. Procesul bulgarilor aflaţi în legătură cu diplomaţii sovietici a fost judecat de o instanţă militară în toamna anului 1942. Nu cunoaştem prevederile sentinţei, însă ştim că la sfârşitul anului 1942 ofiţerii de contraspionaj din SSI erau mulţumiţi de anihilarea acestei reţele transfrontalière. într-un referat întocmit la data de 19 decembrie 1942 de o grupă din Secţia de contra-informaţii a SSI se conchidea că prin devoalarea acestei afaceri s-a confirmat încă o dată că serviciile de spionaj sovietice nu aveau nicio reţea de agenţi sau rezidenţe dezvoltată pe teritoriul României. Dacă sovieticii ar fi beneficiat de aportul unor spioni în România, nu ar mai fi apelat la serviciile agenţilor bulgari pentru a iniţia acţiuni „subversive” la nord de Dunăre. Referat din 19 decembrie 1942. Documentul este semnat indescifrabil de un şef de grupă din Secţia de contrainformaţii a SSI. ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 80-82.

DCIII Vezi detalii despre plenară în *Dosarul Ana Pauker...,* ed. cit., vol. I-II.

în timp ce Anton Moisescu îşi rostea alocuţiunea, în care a vorbit şi despre relaţia sa cu liderul organizaţiei de partid ilfovene, Gheorghiu- Dej l-a întrerupt, afirmând că, înainte de a fi împuşcat, un deţinut care fusese închis cu Petre Gheorghe la Ploieşti le-ar fi adus la Penitenciarul Special Caransebeş (aici erau închişi mai mulţi membri marcanţi ai

partidului, printre care şi Dej) un bilet scris de acesta, în care îi ruga să nu îl uite pe Foriş.

Nu ştim dacă într-adevăr acel bilet a existat sau nu, dar un lucru este cert: până la Plenara CC al PCR din aprilie 1968, unde s-a decis reabilitarea politică a unor foşti membri marcanţi ai PCR (Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker ş.a.m.d.)[1], Ştefan Foriş a fost acuzat de trădare şi colaborare cu Siguranţa, dar şi de toate nereuşitele partidului din timpul războiului[DCIV DCV]. Putem afirma că discursul istoriografie din anii 1950 şi din prima jumătate a anilor 1960, dar şi limbajul folosit de Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi referitor la memoria fostului secretar al PCdR erau tranşante, maniheiste şi violente.

DCIV *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22-25 aprilie 1968,* Editura Politică, Bucureşti, 1968.

DCV Mai mulţi activişti ai PCdR aflaţi în libertate sau în detenţie care fuseseră marginalizaţi de Ştefan Foriş sau arestaţi şi condamnaţi de autorităţile antonesciene acreditaseră ideea că acesta ar fi fost agent al Siguranţei. Stilul defectuos şi autoritar în care a gestionat conducerea partidului i-au atras criticile şi duşmănia multora dintre subordonaţi. De pildă, Foriş se împotrivea organizării grupelor de partizani şi sabotori, considerând, pe de o parte, că partidul era slab organizat pentru a îndeplini cu succes astfel de acţiuni, iar pe de altă parte, că asemenea demersuri ar fi avut o slabă aderenţă în rândul populaţiei, deoarece România nu era o ţară ocupată de germani, ci aliata acestora. Petre Gheorghe avea o viziune diametral opusă în această privinţă, el pronunţându-se încă de la începutul războiului în favoarea iniţierii unor acţiuni armate. Inactivitatea lui Foriş pe această linie îi va fi ulterior imputată de cei care l-au detronat din fruntea partidului pe 4 aprilie 1944. Ştefan Foriş nu îşi va schimba poziţia faţă de „lancu" nici după condamnarea la moarte a acestuia. în majoritatea documentelor elaborate de Secretariatul CC al PCdR în perioada august 1942 – aprilie 1944, Petre Gheorghe rămânea în continuare cu etichetele de „trădător", „oportunist", „fracţionist" sau chiar „omul lui Ion Antonescu". Ştefan Foriş le-a reproşat în repetate rânduri foştilor apropiaţi şi colaboratori ai lui „lancu" colportarea în rândul activului de bază a modului „eroic" în care Petre Gheorghe s-a comportat la anchetă şi la proces.

în fapt, sunt aproape identice cu cele folosite de Foriş atunci când îl portretiza pe Petre Gheorghe, acuzându-l de trădarea „Cauzei”.

Execuţia

Punerea în aplicare a sentinţei a avut loc pe 8 februarie 1943 (la şase zile de la capitularea Armatei a Vl-a germane la Stalingrad), după ce, cu trei zile mai devreme, Direcţia Justiţiei Militare din MApN trimisese Parchetului Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti un ordin telegrafic privind executarea imediată a hotărârii judecătoreşti. Cum au decurs ultimele ore ale celor doi condamnaţi aflăm atât dintr-un proces-verbal întocmit cu prilejul execuţiei, cât şi dintr-o declaraţie a unui martor ocular.

Astfel, potrivit primei surse amintite, în dimineaţa zilei de 8 februarie 1943, condamnaţii au fost ridicaţi de la Penitenciarul Ploieşti şi transportaţi cu un camion la poligonul de tragere al Garnizoanei Ploieşti (perimetru aflat la circa trei kilometri de oraşul Ploieşti, cunoscut şi sub denumirea de „Crângul lui Bot"). La faţa locului, condamnaţilor li s-a oferit asistenţă spirituală, însă amândoi au refuzat să i se spovedească preotului garnizoanei. După citirea sentinţei, condamnaţilor li s-a dat dreptul de a formula o ultimă dorinţă şi de a spune câteva cuvinte. Conform procesului-verbal, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff ar fi strigat „Jos războiul!", „Să trăiască România Liberă!" şi ar fi „exprimat cuvinte triviale la adresa germanilor".

Apoi, condamnaţii au fost legaţi de stâlpi şi li s-au acoperit ochii cu banderole negre, după care comandantul plutonului de execuţie a ordonat deschiderea focului. Moartea a survenit pe loc, fiind constatată de medicul garnizoanei[DCVI].

A doua sursă la care ne-am referit este mărturia ploieşteanului Nicu Enescu, care a asistat la execuţia celor doi. Declaraţia nedatată a acestuia se regăseşte în unul dintre dosarele

---

DCVIProces-verbal nr. 10350 din 8 februarie 1943, întocmit de Parchetul Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti. Documentul este semnat de căpitanul magistrat (r) loan Popescu – substitut de procuror instructor militar la Parchetul Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti –, plutonierul-major Grigore D. Bitter – secretarul parchetului amintit –, preotul Al. Scărlătescu – confesorul garnizoanei –, medicul şi delegatul Garnizoanei Ploieşti, ale căror semnături sunt indescifrabile. ANIC, fond 95, dosar 10580/821, f. 4, dosar 10576/820, f. 10.

personale ale lui Petre Gheorghe şi a fost consemnată, cel mai probabil, în 1945.

Pe 7 februarie 1943, un prieten al său, fostul plutonier-major Vasile Dinescu de la Manutanţa Armatei din Ploieşti, l-a informat că în dimineaţa următoare avea să transporte la poligonul de tragere din localitate doi comunişti condamnaţi la moarte. Enescu l-a rugat să-l ia şi pe el în camionul-dubă al manutanţei pe care îl conducea Dinescu. Cei doi s-au reîntâlnit în faţa Penitenciarului Ploieşti din Strada Rudului în jurul orei 6.00, de unde i-au şi preluat pe condamnaţi. în faţa locului de deţinere se adunaseră mai mulţi oameni care aflaseră de iminenta execuţie. După ce au fost suiţi în camion, unul dintre cei doi condamnaţi i-a dat primului gardian câteva lucruri personale şi un ceas, pentru ca acesta să i le transmită soţiei sale (ceasul era destinat copilului său). Din uşa autovehiculului, directorul penitenciarului[1] li s-ar fi adresat deţinuţilor pe un ton afabil, strângându-le mâinile: „Da, Nicuşor dragă, nu avea nici o grijă, da, te vei întoarce tu înapoi şi le vei da La revedere, dragă

Nicuşor, la revedere, dragă Petrişor, să vă înapoiaţi sănătoşi”[DCVII] [DCVIII].

DCVIICăpitanul Gheorghe N. lonescu (n. 1902, comuna Romanu, judeţul Brăila) a ocupat mai multe funcţii în sistemul penitenciar: administrator al Penitenciarului Braşov (1939), administrator al Penitenciarului Principal Caransebeş (1941-1942), administrator al Penitenciarului Ploieşti (1943) şi director al Penitenciarului Corecţional Văcăreşti (1944); inspector al Serviciului Financiar din DGPCUM (1951). A fost îndepărtat/epurat din MAI şi propus pentru arestare în mai 1952, pentru că în timpul „fostului regim” s-ar fi purtat „ca un zbir cu deţinuţii evrei şi comunişti”, dar şi din cauză că era un „element vechi”. în realitate însă lonescu i-a sprijinit pe deţinuţii comunişti din Penitenciarul Special Caransebeş (vorbitor, pachete, mesaje secrete etc.), de aceea fusese menţinut în aparatul penitenciar după 6 martie 1945. Va fi reabilitat câţiva ani mai târziu, atunci când, prin HCM nr. 1374/1956, maiorului în rezervă Gheorghe N. lonescu i s-a acordat o pensie lunară în cuantum de 800 de lei. Mai mult, prin Decretul nr. 236/1961 i s-a majorat pensia la 1.500 de lei lunar, pentru că, „înainte de 23 august 1944, maiorul în rezervă lonescu N. Gheorghe a ocupat funcţii de răspundere în conducerea unor penitenciare în care erau deţinuţi tovarăşi din conducerea partidului şi statului nostru. în această calitate, deşi cunoştea unele activităţi ale tovarăşilor, le-a trecut cu vederea, nu le-a raportat şi n-a luat măsuri faţă de ei” (decretul fusese iniţiat de MAI, iar expunerea de motive era semnată de generalul-colonel Alexandru Drăghici). Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor,* voi. II: *Aparatul Central (1948-1989),* Polirom, Iaşi, 2011, pp. 291-292.

DCVIIIDeclaraţie nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanţa nr. 5, ANIC, fond 95, dosar 10576/105, f. 9.

în dubă se urcaseră şi şase soldaţi înarmaţi care alcătuiau garda arestaţilor. Duba era însoţită de un automobil pe post de antemergător, în care se suiseră grefierul Curţii Marţiale, medicul şi preotul garnizoanei. Enescu relatează că, în timp ce se deplasau către poligon, Petre Gheorghe a rămas tăcut şi abătut, în timp ce Atanasoff le-a spus militarilor că procesul le-a fost înscenat din ordinul nemţilor. La faţa locului se strânseseră deja câteva zeci de civili şi militari care aşteptau punerea în aplicare a sentinţei.

Aşa cum consemna şi procesul-verbal amintit mai sus, după ce au fost coborâţi din dubă, condamnaţii au fost conduşi la locul execuţiei, unde li s-a citit sentinţa. Din declaraţia lui Enescu aflăm şi care au fost „cuvintele triviale" adresate germanilor care nu au putut fi reproduse în procesul-verbal întocmit de autorităţi:

> ei au continuat să acuze strigând „afară cu bandiţii de nemţi din ţara noastră românească care ne-au sărăcit şi trimis să ne vărsăm sângele pentru interese care nu sunt ale noastre". Iar i-a întrerupt, spunându-li-se că se vor lua măsuri contra lor, la care Atanasof a răspuns că o măsură mai aspră ca moartea care le este pregătită nu mai poate fi alta, strigând mai departe: „Afară cu cotropitorii de nemţi din ţară care astăzi ne împuşcă pe noi şi mâine vă va împuşca pe voi!" Din nou au fost întrerupţi spre a vorbi de familie, au strigat ca familia să continue lupta până la izgonirea complectă a nemţilor din ţară şi contra războiului nefast[1].

în continuare, confesorul garnizoanei s-a apropiat de ei pentru ultima spovedanie, însă condamnaţii au refuzat, spunând că şi ei sunt români, nu „străini de neam" şi „vânzători de ţară", aşa cum reieşea din sentinţă, şi că nu au de gând să se închine în faţa unei cruci în numele căreia sunt omorâţi foarte mulţi oameni nevinovaţi. înainte de a se îndepărta de ei, preotul le-ar fi spus „Dumnezeu să vă ierte păcatele!"

Potrivit lui Enescu, înainte de a fi împuşcaţi, Gheorghe şi Atanasoff ar fi cerut să nu fie legaţi la ochi şi să fie aşezaţi cu faţa la trăgători, dorinţă care nu le-a fost respectată[DCIX DCX], ceea ce i-a

---

DCIX *Ibidem,* f. 11.

DCXdotaţi cu puşti sau puşti-mitraliere. Aceştia urmau să fie

făcut pe cei doi să-i

dispuşi pe două rânduri, la o distanţă de cinci până la zece metri de condamnat. Se mai prevedea ca, la locul execuţiei, autorităţile să fie reprezentate de către: delegaţi ai parchetului şi autorităţii administrative din localitate, un medic legist sau medicul penitenciarului, precum şi grefierul instanţei care emisese sentinţa. De asemenea, condamnatului îi era asigurat un preot confesor, care urma să îl însoţească până la stâlpul de execuţie. Articolul 18 al regulamentului stipula în mod expres: „Condamnatul va fi legat la ochi şi apoi de stâlpul de execuţie, în aşa fel încât să fie cu spatele către grupa de execuţie". După împuşcare, medicul urma să constate decesul, iar în cazul în care acesta nu se produsese, comandantul grupei de execuţie trebuia să aplice lovitura de graţie în capul condamnatului, cu ajutorul unui revolver. Cadavrul urma să fie înhumat într-un loc dinainte stabilit, iar dacă existau solicitări din partea rudelor, procurorul putea dispune ca acesta să le fie predat cu o singură condiţie: înmormântarea să aibă loc într-un cerc restrâns şi fără nicio solemnitate. Aşadar, regulamentul prevedea clar că membrii plutonului de execuţie nu făceau parte din forţele armate, ci din rândul funcţionarilor publici (gardieni), iar solicitarea lui Gheorghe şi Atanasoff de a nu fi legaţi la ochi şi de a privi în faţă plutonul de execuţie nu putea fi îndeplinită, întrucât ar fi contravenit prevederilor acestui regulament. Vezi Regulamentul asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea din 25 aprilie 1942, publicat în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 96 din 27 aprilie 1942. Documentul este semnat de Conducătorul Statului – mareşalul Ion Antonescu –, de ministrul Apărării Naţionale – generalul de divizie Constantin Pantazi – şi de ministrul Justiţiei – Constantin C. Stoicescu. în baza aceluiaşi regulament a fost organizată şi execuţia fostului mareşal Ion Antonescu, în ziua de 1 iunie 1946.

acuze pe reprezentanţii autorităţilor de laşitate. Ultimele lozinci strigate ar fi vizat vecinul de la Răsărit: „Trăiască clasa muncitoare; trăiască Uniunea Sovietică!”.

După execuţie, cadavrele au fost introduse în două coşciuge pregătite dinainte, iar pe crucile lor a fost inscripţionat un mesaj destinat posterităţii cu rol de avertisment. Potrivit relatării aproximative a lui Nicu Enescu, inscripţia ar fi fost următoarea: „Au fost executaţi ca comunişti luptând contra patriei noastre în interesul bolşevismului”. Sicriele au fost transportate cu aceeaşi dubă la Cimitirul Bolovani din Ploieşti, fiind îngropate într-un loc dosnic.

Familia lui Petre Gheorghe a aflat de moartea sa după câteva zile, în cursul anului 1943, sora lui Gheorghe (Ivanka Sarisky), aflată în detenţie, i-a scris soţiei acestuia (Ronea Gheorghiu), spunându-i că fratele său a murit ca un „erou” şi că lupta „de curăţire şi întărire” a

partidului trebuia să continue (o aluzie clară la Foriş, având în vedere că ambele femei se aflau în dizgraţia conducerii PCdR; la rândul ei, Ronea Gheorghiu va fi exclusă din partid în 1943):

> Draga mea, am trecut prin multe de când m-am despărţit de tine, erau momente când credeam că voi înnebuni. Dar am căutat şi caut şi aici să-mi impun voinţa de fier. Scumpul nostru Petre, care trebuie să fie la fiecare din noi pildă pentru a putea lupta în aceste momente grele istorice. Am aflat de moartea lui încă din primele zile după executare. Prietenii au găsit de cuviinţă să-mi comunice şi să-l apreciez la justa lui valoare. A murit ca un erou, înainte cu două zile de execuţie el ştia. Cu foarte mare calm a strâns pe dezertori şi le-a vorbit al cui este acest război şi de ce moare el şi cu prietenul lui. Draga mea, toate loviturile şi mai ales ultimile m-au zguduit foarte tare, dar am jurat şi jur ca să mă menţin sănătoasă pentru ca alături de voi să pot păşi în măreaţa luptă de răz-bunare a poporului român şi a lui Petre. Acum noi, rămaşi, trebuie cu mai multă energie să continuăm lupta începută de curăţire şi întărire a partidului nostru. Mă simt mai mult ca oricând alăturea de tine. Prietenia noastră s-a cimentat pe baza suferinţelor, pe baza luptei de distrugere a tuturor greutăţilor ce stau în faţa noastră[1].

„Erou al clasei muncitoare”

La patru ani după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, FNFDIPA[DCXI] [DCXII] a solicitat parchetului civil din Ploieşti să

DCXIScrisoare din 1943 a deţinutei Ivanka Sarisky către Ronea Gheorghiu, aflată în libertate, ANIC, colecţia 55, dosar 372, f. 2.

DCXIIFNFDIPA afiliată la FIAPP (Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques/ Federaţia Internaţională a Foştilor Deţinuţi Politici) a fost înfiinţată în ianuarie 1948, pe structura fostei Federaţii Naţionale a Foştilor Deţinuţi şi Deportaţi Politici din cadrul Apărării Patriotice (aceasta fusese înfiinţată în martie 1947 şi desfiinţată în 1948, odată cu dizolvarea Apărării Patriotice). în septembrie 1949, FNFDIPA îşi avea sediul în Bucureşti, pe Strada Pasului nr. 3.

iniţieze operaţiunile de deshumare a lui Petre Gheorghe. Federaţia dorea să reînhu- meze osemintele lui Gheorghe în cadrul unei solemnităţi funerare şi să demonstreze că acesta a fost torturat în cursul detenţiei.

în septembrie 1949, o echipă formată din medicul legist al Tribunalului Prahova (dr. D. Mihăescu), doi delegaţi ai FNFDIPA (Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu) şi procurorul-şef al Parchetului Tribunalului Prahova (Constantin Săndulescu) a sosit la Cimitirului Bolovani din Ploieşti, unde, în prezenţa intendentului şi a paznicului cimitirului (Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian), a început operaţiunea de deshumare. Procesul-verbal întocmit cu această ocazie[DCXIII] nu aminteşte nimic de colegul de suferinţă al lui Gheorghe, Nicolae Atanasoff. Documentul a fost redactat în terminologia de specialitate folosită de experţii în criminalistică sau în medicină legală, însă este impregnat de clişee propagandistice inerente epocii. Astfel, potrivit procesului-verbal, Petre Gheorghe ar fi fost maltratat chiar în ziua execuţiei, la sfârşitul căreia i s-a aplicat şi lovitura de graţie, fiind împuşcat din apropiere în cap:

> Execuţia eroului clasei muncitoare Petre Gheorghe, care a avut loc în ziua de 8 februarie 1943, în afara Municipiului Ploieşti, la Crângul lui Bot, a fost făcută cu multă bestialitate şi ferocitate, căci mai întâi i s-au aplicat lovituri puternice cu patul armei sau cu ceva analog peste gură şi faţă, deoarece numai aşa se explică faptul că maxilarul inferior a fost rupt în trei bucăţi, iar celelalte oase ale feţei au fost desprinse de cutia craniană şi au fost găsite lipsă. Evident că, în urma acestei crunte lovituri, victima, eroul Petre Gheorghe, a căzut jos şi călăii fascişti nu s-au mulţumit numai cu atât, ci au continuat a-l maltrata copleşindu-l cu alte numeroase lovituri, acest lucru fiind explicat de aceea că s-a găsit ruptă clavicula, la fel omoplatul şi toate coastele din partea stângă, fiind rupte şi zdrobite de aceste lovituri puternice ce i s-au aplicat după ce a fost doborât la pământ. Nici cu această oribilă schingiuire însă nu s-au mulţumit, pentru a-şi desăvârşi pornirile bestiale, au împuşcat pe acest vajnic luptător împotriva războiului antisovietic, Petre Gheorghe, şi astfel, în timp ce se afla trântit la pământ, i-au descărcat arma în apropierea capului, glontele pătrunzând în cutia craniană, mai înapoia şi la dreapta creştetului, şi, după ce a străbătut creierul, a ieşit prin partea

---

DCXIIIProces-verbal din 24 septembrie 1949. Documentul poartă semnăturile celor amintiţi mai sus. ANIC, fond 95, dosar 10576/FN, ff. l-2.

stângă a feţei, fapt ce-a mai determinat şi spargerea capului în mai multe bucăţi. Aşa a fost omorât din bătăi, maltratări, schingiuiri şi de gloanţele fasciste aplicate şi trasate din ordinul criminalului de război Colonel Manea Cristea acestui erou al clasei muncitoare, cel ce a fost Petre Gheorghe, care s-a jertfit şi a îndurat brutalităţi feroce pentru singura vină că a luptat activ împotriva războiului antisovietic.

Informaţiile cuprinse în acest document nu concordă aproape deloc cu relatarea lui Nicu Enescu şi nici cu procesul-verbal întocmit de autorităţi în ziua execuţiei. Dacă Petre Gheorghe ar fi fost torturat în ziua execuţiei sau anterior, relatarea martorului ocular ar fi consemnat cu siguranţă acest lucru, deoarece declaraţia a fost dată după 23 august 1944. Nicu Enescu nu face însă nicio referire la urmele pe care le-ar fi avut pe corp Petre Gheorghe înainte de a fi împuşcat. Totodată, nici în mărturia lui Enescu şi nici în procesul-verbal al autorităţilor nu se face vreo referire la focul de revolver care ar fi fost tras din apropiere de comandantul plutonului de execuţie. Aşadar, procesul-verbal din 1949 trebuie privit cu prudenţă.

După pozare, osemintele au fost reînhumate în acelaşi loc şi în aceeaşi zi, pe 24 septembrie 1949 (fotografiile nu sunt însoţite de explicaţii tehnice)[1].

în una dintre biografiile oficiale dedicate lui Petre Gheorghe, publicată la doi ani după acest eveniment (1951), fostul său tovarăş din Biroul CJ Ilfov al PCdR, Vasile Valeu, menţiona muzeificarea unui obiect personal al defunctului – şapca – sub care, la Muzeul Doftana (inaugurat în noiembrie 1949), fusese aplicată o plăcuţă conţinând următorul mesaj: „Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, căzut sub gloanţele reacţiunii la 8

februarie 1943”[DCXIV DCXV].

Pe 12 septembrie 1966, Comitetul Executiv al CC al PCR a emis o hotărâre ce prevedea aducerea la Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism a rămăşiţelor pământeşti ale unor „luptători revoluţionari”.

DCXIVPe 18 septembrie 1949, la Cimitirul Bolovani din Ploieşti avusese loc o ceremonie oficială în cadrul căreia a fost dezvelită o piatră funerară ce fusese aplicată pe mormintele „eroilor clasei muncitoare” Petre Gheorghe, Nicolae Atanasoff şi Elena Pavel (decedată în Penitenciarul Ploieşti pe 1 august 1943, în urma unui bombardament aerian american). La eveniment au participat rudele decedaţilor, reprezentanţi ai FNFDIPA, membri ai CJ Provizoriu Prahova şi ai CJ Prahova al PMR, delegaţi ai CJ Prahova al UTM, muncitori etc. în cadrul solemnităţii au rostit alocuţiuni Nicolae Pâtă – preşedinte al CJ Provizoriu Prahova – şi Vasile Vâlcu – delegat al FNFDIPA. La final, au fost depuse coroane de flori din partea CC al PMR, a Căminului „Elena Pavel” din Ploieşti, a diverselor întreprinderi din oraş şi a instituţiilor amintite anterior. Vezi *Scânteia,* 20 septembrie 1949. La sfârşitul anilor 1940, mai multe străzi din capitală, din Ploieşti, dar şi din alte oraşe din ţară au luat numele „eroului” Petre Gheorghe.

DCXV Vasile Vâlcu, *op. cit.,* p. 7.

După aproape un an, pe ordinea de zi a şedinţei Prezidiului Permanent al CC al PCR din 20 iunie 1967 au fost puse în discuţie propunerile Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR şi ale Secţiei Literatură şi Artă a CC al PCR privind centralizarea rămăşiţelor la monumentul menţionat (losif Rangheţ, Lothar Rădăceanu, Bela Brainer, Ana Pauker, losif Chişinevschi etc.). Printre aceştia s-a aflat şi Petre Gheorghe, ale cărui oseminte au fost aduse de la Cimitirul Bolovani din Ploieşti şi repartizate într-o criptă aflată în Secţiunea a IlI-a a hemiciclului monumentului, rezervată foştilor membri ai „conducerii partidului şi militanţilor de seamă ai mişcării muncitoreşti, decedaţi în ilegalitate şi după eliberare", precum Ilie Pintilie sau Grigore Preoteasa[DCXVI].

Piatra funerară din granit negru suedez care acoperă cripta unde au fost introduse osemintele lui Petre Gheorghe poate fi văzută şi în zilele noastre, fiind amplasată în semicercul fostei necropole a mili- tanţilor mişcării muncitoreşti şi comuniste.

După Revoluţia din decembrie 1989 – mai precis, în 1991 –, Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism (redenumit Mausoleul din Parcul Carol) a fost dezafectat. Osemintele adăpostite în cripte (inclusiv ale lui Gheorghiu-Dej) au fost ridicate de rude şi înhumate în alte cimitire (urnele cu cenuşă din hemiciclu au fost mutate la Crematoriul Cenuşa din capitală sau au fost luate acasă de rude). Nu avem informaţii referitoare la destinaţia rămăşiţelor pământeşti ale lui Petre Gheorghe.

Concluzii şi câteva ipoteze

în istoriografia de după 6 martie 1945, comunistul Petre Gheorghe a fost prezentat ca un „patriot'7„luptător antifascist" care s-a opus războiului antisovietic, lucru pentru care a fost arestat, torturat şi condamnat la moarte. Numeroase texte care evocau memoria „eroului" au apărut în presa vremii, în broşuri propagandistice sau în reviste istorice de specialitate, însă

DCXVI ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 95/1967, ff. 2, 29-30.

nicăieri nu se menţionează legăturile sale cu spionajul sovietic din Varna şi dorinţa acestuia de a iniţia acţiuni de sabotaj pe teritoriul României. Autorii acestor texte glorificau atitudinea

dârză adoptată de Gheorghe în faţa anchetatorilor săi şi acuzau farsa judiciară orchestrată de „sluga credincioasă a lui Hitler şi Antonescu”[1], locotenent-colonelul magistrat Manea Cristea[DCXVII] [DCXVIII], care l-a condamnat la moarte în absenţa unor probe concludente. în opinia acestora, responsabile de „asasinarea” lui Petre Gheorghe se mai făceau, în egală măsură, serviciile secrete germane şi SSI.

Totodată, un element important care singularizează acest caz în rândul proceselor în care au fost implicaţi comunişti în timpul războiului este funcţia îndeplinită de Petre Gheorghe în ierarhia partidului, „lancu” a fost cel mai important lider al PCdR din timpul războiului căruia i s-a aplicat pedeapsa capitală din totalul celor 300 de membri de partid, membri ai UTCdR, ai Apărării Patriotice şi simpatizanţi ai mişcării care au fost executaţi de autorităţi (în urma unor sentinţe judecătoreşti).

întâmplător sau nu, majoritatea liderilor PCdR şi ai organizaţii- lor-satelit care au fost arestaţi şi judecaţi de autorităţile antonesciene (de exemplu, Marcu Schön, Emilian Angheliu, Emilian Anton, Alexandru Farcaş, Constanţa Crăciun, Ioan Vincze, Mircea Biji etc.) au reuşit să scape de această pedeapsă. Cum s-a putut întâmpla acest lucru, în condiţiile în care legislaţia represivă aplicată în timpul războiului a fost deosebit de aspră, pedepsind dur orice tentativă de coagulare a unei opoziţii politice? Ne permitem să avansăm câteva ipoteze sau explicaţii care ar putea justifica această stare de fapt.

DCXVII„Nicolae Atanasof şi Petre Gheorghe”, în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român,* Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945, p. 54.

DCXVIIIAmintim aici câteva funcţii ocupate de colonelul magistrat Manea Cristea în cadrul Direcţiei Justiţiei Militare a MApN: procuror militar în funcţia de şef al Parchetului Militar al Corpului III Armată din Chişinău (9 august 1939 – 19 februarie 1940); preşedinte al Curţii Marţiale Ploieşti (14 februarie 1942); preşedinte al Curţii Marţiale a Corpului V Teritorial Vălenii de Munte (26 mai 1944 – 28 august 1944). în timpul războiului, instanţele militare prezidate de ofiţerul Manea au pronunţat sute de condamnări la moarte pentru diverse infracţiuni (omoruri, dezertări în faţa inamicului, spionaj, înaltă trădare etc.). în 1945, a fost judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului.

Potrivit evaluării noastre, anumiţi lideri ai partidului au evitat întâlnirea cu plutonul de execuţie datorită colaborării cu anchetatorii, intervenţiilor făcute pe lângă organele justiţiei militare de diverse personalităţi politice sau din lumea

afacerilor, şperţurilor mijlocite prin avocaţii partidului sau apropierii liniei frontului de graniţele României[1].

Nu de acelaşi tratament s-au bucurat însă cei care au avut o importanţă redusă în ierarhia organizaţiilor amintite sau simplii antifascişti care s-au opus regimului, utilizând aceleaşi metode sau practici precum cei mai sus menţionaţi[DCXIX DCXX].

În sfârşit, istoriografia regimului comunist avea să-l plaseze pe Petre Gheorghe în categoria rezistenţilor care s-au împotrivit regimului „militaro-fascist" al mareşalului Antonescu, plasându-l, asemenea altor militanţi care au plătit cu viaţa pentru un crez politic (Filimon Sârbu, soţii Francisc şi Lili Paneth, Adalbert Kornhauser, Ada Marinescu, Justin Georgescu, Vasile Tudósé etc.), în categoria „eroilor clasei muncitoare". Moartea lor avea

---

DCXIXAmintim aici intervenţia lui luliu Maniu pe lângă şeful SSI, Eugen Cristescu, în favoarea şefului UTCdR, loan Vincze, al cărui proces a avut loc în noiembrie 1942. în urma acestei stăruinţe, lui Vincze nu i s-a aplicat pedeapsa capitală; vezi Cristian Troncotă, *op. cit.,* p. 322. De asemenea, sunt de notorietate legăturile dintre şeful Direcţiei Penitenciarelor (1942-1944), colonelul magistrat Alexandru Petrescu, şi avocaţii partidului, datorită cărora regimul de detenţie al liderilor comunişti aflaţi în spatele gratiilor a fost substanţial ameliorat.

DCXXDe pildă, în cursul anului 1942, în Bucureşti, au fost condamnaţi de Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei şi ulterior executaţi la închisoarea Militară Jilava numai tineri a căror influenţă în mişcarea comunistă a fost insignifiantă: tipografii Nicolae Mohănescu şi Pompiliu Ştefu (aprilie 1942), Avram Sechter (15 aprilie 1942), elevii Leon Zalman, lancu Moscovici şi Cornel Elias (10 iunie 1942), Anton Schmuck, Simion Perl şi Ion Suciu (24 octombrie 1942). Prin executarea acestora, regimul dorea să transmită un mesaj clar şi intransigent către cei consideraţi a fi „în slujba" inamicului: toleranţă zero faţă de comunişti şi antifascişti. Nu de aceeaşi fermitate extremă au avut parte şi legionarii judecaţi şi condamnaţi în timpul războiului. Chiar dacă în această perioadă au fost judecate zeci de procese avându-i pe banca acuzării pe mulţi dintre liderii importanţi ai Mişcării Legionare, puţine procese legionare s-au soldat cu sentinţe capitale (majoritatea acestor procese au avut loc la câteva săptămâni după înăbuşirea rebeliunii legionare).

să fie subsumată luptei PCR, conducător al tuturor „forţelor patriotice” care au acţionat împotriva dictaturii antonesciene[DCXXI].

DCXXI Vezi în acest sens şi Valter Roman, Vladimir Zaharescu, colonel Aurel Petri, „Cercetarea istoriei mişcării de rezistenţă antifascistă din România”, *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR,* nr. 2,1965, pp. 23-29.

în ceea ce îl priveşte pe Nicolae Atanasoff, publicaţiile amintite mai sus au fost mult mai reticente. Deşi în primii ani ai regimului de „democraţie populară" numele său a figurat alături de cel al lui Petre Gheorghe, fiind prezentat, aidoma tovarăşului său, drept o victimă a regimului antonescian (fără însă a se oferi detalii referitoare la biografia sa şi la poziţia deţinută în mişcarea comunistă), ulterior, începând cu anii 1950, numele său a fost eliminat din istoriografia oficială[DCXXII]. O explicaţie ar putea fi rolul minor avut în PCdR, dar şi faptul că în dosarul cauzei se găsesc două declaraţii semnate în timpul anchetei care îi incriminau atât pe el, cât şi pe tovarăşul său de luptă.

DCXXII De pildă, în medalionele dedicate lui Petre Gheorghe din 1957 şi 1967, Nicolae Atanasoff nu este menţionat deloc; vezi „Petre Gheorghe (1907-1943)", pp. 174-180. sau Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943", pp. 135-137.

Capitolul 7

Scarlat Callimachi – prinţ, comunist şi subiect al Justiţiei carliste[1]

Adrian Cioroianu

în primăvara anului 1938, Scarlat Callimachi avea, pentru orice ochi indiscret care l-ar fi urmărit din afară (şi, cum vom vedea imediat, aceşti ochi nu lipseau), înfăţişarea unui bărbat care suferea în mod real de dorul soţiei sale.

în vârstă de 42 de ani, în luna aprilie a acelui an, Scarlat Callimachi se afla la Bucureşti (proaspăt revenit din Botoşani, unde mersese cu treburi), în timp ce soţia sa, Dida Callimachi, de 40 de ani, şi unicul lor copil, în vârstă de 10 ani, pe nume Dimitrie (alintat „Mitia"), se aflau la Paris. în consecinţă, soţul îi trimitea soţiei scrisori elegant scrise (într-un amestec interesant de rânduri în limba română şi în limba franceză) şi nu uita să precizeze o (inventată ad-hoc) calitate princiară a soţiei sale: „Princesse Dida Callimachi, 59 Rue Notre-Dame des Champs, Paris, 6e, Franţa" era adresa la care el îşi trimitea gândurile[DCXXIII] [DCXXIV]. După un scurt ocol prin anumite birouri de la Bucureşti, aceste rânduri chiar ajungeau la destinaţie.

Astfel, pe 7 aprilie, soţul îi adresa consoartei sale o scrisoare plină de detalii familiale şi, printre altele, de melancolice (şi deseori erotice) mângâieri verbale[DCXXV]. Astfel, S.C. îşi anunţa

---

DCXXIIIAceste pagini reprezintă un fragment dintr-o biografie a lui Scarlat Callimachi, volum aflat în pregătire.

DCXXIVîi mulţumesc istoricului Mihai Burcea, unul dintre cei mai atenţi investigatori ai arhivelor dintre cei pe care îi cunosc, pentru semnalarea şi furnizarea unei impresionante cantităţi de material arhivistic dedicate subiectului tratat aici. Fără ajutorul său, acest text (aici, un fragment dintr-o biografie în pregătire a lui Scarlat Callimachi) ar fi fost irealizabil.

DCXXVîn textul de faţă am păstrat, pe cât posibil, formulările şi ortografia documentelor de arhivă disponibile.

atunci soţia (pe care o alinta

„Didoşca") că i-a trimis un cec de 1.500 de franci francezi şi nu ezita să-i precizeze că, în acel moment, un franc l-a costat, în România, 7,40 lei şi că, în plus, a obţinut cu greu suma în valută străină de la Banca Naţională din Bucureşti. Din scrisoare mai rezultă intenţia celor doi de a-şi cumpăra, într-un viitor nedefinit, o casă pe tărâm francez: „ceva frumos dar modest [...], o căsuţă lângă Paris frumos instalată, simpatică e tot ce ne trebuie", scria el, adăugând că „un apartament nu e rău, dar cred că o mică căsuţă e ceva mai practic", pe cât posibil mai aproape de Colegiul Stanislas din Paris, unde copilul lor era, în acele momente, elev intern. Dorul de soţie străbate repede dintre rânduri, expeditorul mărturisindu-i apoi femeii că „sunt cuminte şi-ţi rezerv tot ceiace inima mea are mai bun[1]. Nopţile mă scol şi mă gândesc la tine. Mă turbură tot felul de viziuni. îţi doresc corpul şi îl văd aproape de mine şi simt organul mărit, gata de a pătrunde în" etc. La final, asigurarea pe care soţul o dă soţiei este şi ea de mare intimitate (şi scrisă în româneşte): „Pe tine iubita mea de [în intenţie „te" – n.m., A.C.] iau adesea în braţe şi te mângâi din depărtare. Sunt cuminte nu n-am nici o metresă. La Botoşani n-am făcut nimic nici cu vecina, nici cu alte femei. Sunt al tău bărbat, te sărut prelung"[DCXXVI] [DCXXVII] etc.

Peste alte aproape două săptămâni, pe 19 aprilie 1938, Scarlat Callimachi îi scrie din nou soţiei şi, în mod aparent bizar, devine brusc eliptic atunci când aminteşte situaţia (inclusiv politică, pesemne) din ţară („Situaţia internă este foarte turbure în acest moment. Nu-ţi pot spune mai mult"), de parcă s-ar fi temut că (alt)cineva i-ar putea citi scrisoarea, dar rămâne decis şi relativ explicit în erotismul său conjugal[DCXXVIII], după care, la

DCXXVIAceastă traducere, mai pudică, apare în documentul Poliţiei de Siguranţă de la Bucureşti (vezi nota următoare). în scrisoarea sa originală, Scarlat Callimachi scrie: „Sunt cuminte et je te reserve tout ce que ma queue a de meilleur", ceea ce e sensibil diferit.

DCXXVIIANIC, fond 95 – Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 100/1213, voi. 3, ff. 61-63.

DCXXVIII„Je voudrais tellement te posseder et jouir avec toi. [...] De gros baisers sur tes levres, sur ton petit cou et sur tes seins. Des baisers sur ton trou, petit noir et adorable, qui se

final, nu uită totuşi să-şi roage soţia să rupă „toate aceste scrisori”[DCXXIX]. Nu ştim câte dintre ele au fost rupte, dar este cert că măcar

cache entre tes fesses puisantes” etc. Traducerea în română din documentele dactilografiate ale Siguranţei are farmecul său (uneori involuntar).

DCXXIX ANIC, fond 95, dosar 100/1213, voi. 3, ff. 66-69.

unele au ajuns până în Arhivele Naţionale Istorice Centrale de la Bucureşti – şi nu neapărat pentru calităţile lor literare.

Desigur, cercetătorul arhivelor (româneşti sau de oriunde s-ar afla ele), în momentul în care dă peste astfel de documente, are o firească tentaţie de recul. Citind astfel de rânduri, ai senzaţia că violezi domeniul cel mai tabu dintre toate cele care există – viaţa intimă a unei familii. Pentru un neiniţiat în istoria interbelică a comunismului românesc, care nu ştie despre ce personaj este vorba, intruziunea într-un astfel de univers epistolar, în principiu nepublic, pare, pe drept cuvânt, o profanare a vieţii private a unui cuplu de români burghezi din acel final al anilor 1930. La prima vedere, cât de mare e surpriza să găseşti astfel de scrisori *de familie* într-un dosar al Siguranţei (Direcţia Poliţiei de Siguranţă) din România regelui Carol al II-lea. Iar aceste scrisori nu erau numai interceptate, ci erau traduse în limba română şi copiate la maşina de scris pentru uzul autorităţilor de la Bucureşti. De ce această *curată violare*[7] Pentru că destinatarul, în acel moment, nu era deloc un bărbat şi un soţ ca oricare altul (al unei soţii probabil geloase), ci unul dintre cei mai urmăriţi oameni din România de către poliţia regimului. în ochii celor care îi spionau mişcările şi îi deschideau, îi copiau şi îi traduceau (după cum s-a văzut) scrisorile, Scarlat Callimachi era, în 1938, unul dintre cei mai notorii *comunişti* din ţară, măcar din perspectiva Poliţiei şi a Justiţiei; aceasta deşi el nu era, formal vorbind, înscris în filiala românească, ilegală oricum, a partidului comunist!

Fişele acestui personaj, prezente în cartotecile Poliţiei, îl descriau fizic astfel: de talie mijlocie, cu părul (în curs de încărunţire) dat peste cap, cu sprâncene castaniu-închis, faţa rotundă şi de culoare şatenă (!), ochii albaştri, fruntea rotundă (!), nasul lung, gura mijlocie şi bărbia ascuţită[1]. Nimic particular din acest punct de vedere, chiar dacă „motivele de suspiciune" ale poliţiei, potrivit documentului, debutau cu aceste cuvinte: „Propagandist comunist. Prietenul URSS". Elementul cu totul surprinzător în descrierea lui Scarlat Callimachi era însă ascendenţa sa. El era descendentul unui fost domnitor fanariot al

Ţării Româneşti (al cărui prenume îl purta[DCXXX] [DCXXXI]), familia sa era una de moşieri cu stare,

DCXXXFoaia personală a lui Scarlat Callimachi de la poliţia oraşului Botoşani (formular completat chiar de acesta în 1941), ANIC, fond 95, dosar 100, voi. 2, f. 210.

DCXXXIScarlat Callimachi (1773-1821) a fost domn fanariot al Moldovei (în trei rânduri) şi al Ţării Româneşti (chiar în preajma revoluţiei lui Tudor Vladimirescu), cunoscut pentru codul său de legi, pentru pendularea sa politică între turci şi ruşi şi pentru moartea sa prin otrăvire.

unul dintre bunicii săi fusese diplomat al lui Alexandru Ioan Cuza, tatăl său fusese senator al României regelui Carol I, iar mama sa, Maria, era un vlăstar al familiei de boieri români Vernescu.

Cum se ajunsese deci ca un astfel de băiat de viţă boierească (real, şi nu făcut) să pună pe jar poliţia regatului lui Carol al II-lea?

O singură viaţă, mai multe autobiografii

De-a lungul vieţii sale (1896-1975) şi mai ales începând cu anii 1930, Scarlat Callimachi a completat (sau a prilejuit) nenumărate (autobiografii cu circuit restrâns, unele cerute (sau întocmite) de Siguranţa României regelui Carol al II-lea, altele cerute (sau întocmite) de armata generalului (ulterior mareşalului) Antonescu, altele cerute (sau întocmite) de autorităţile comuniste ale regimului comunist, din anii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej până în primul deceniu al lui Nicolae Ceauşescu. Totuşi, până în prezent nu există nicio biografie istorică a acestui personaj. Cu limitele de rigoare, acest text îşi propune aşadar clarificarea – pe cât posibil – a foarte interesantei vieţi a acestui personaj, care va rămâne în istoria comunismului românesc drept „prinţul roşu”. Şi o primă precizare: acest supranume nu i-a fost dat de adversarii săi, cuzişti, burghezi sau legionari, ci de tovarăşii de idei, socialişti de extremă şi comunişti, care în anii 1930 erau bucuroşi să arate că un astfel de personaj, cu un astfel de arbore genealogic, se afla totuşi, iată, alături de ei. Aşadar, „prinţul roşu” nu este la origine o ironie[1], ci un compliment! Iar a doua precizare necesară este că Scarlat Callimachi nu a fost primul „prinţ roşu” din istoria europeană: Wilhelm von Habsburg (1895-1949), un vlăstar al familiei imperiale de Habsburg care li s-a opus lui Hitler şi lui Stalin, după ce mai întâi luptase pentru independenţa Ucrainei (pe care ar fi dorit să o conducă), fusese

numit „prinţul roşu” încă din anii Primului Război Mondial[DCXXXII] [DCXXXIII].

DCXXXIICitind, ca student, în 1992, prima ediţie din Bucureşti a micului, dar valorosului volum al lui Vlad Geogescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944-1977* (carte publicată în primă ediţie la Jon Dumitru Verlag, München, 1981, şi reluată în câteva ediţii de Humanitas, Bucureşti, 1992 şi în anii următori), am fost convins că „prinţul roşu” era o ironie. în realitate, acesta era un compliment al comuniştilor adresat unui tovarăş de idei!

DCXXXIIIVezi efectiv captivanta carte a lui Timothy Snyder, *The Red Prince: The Secret Lives of a Habsburg Archduke,* Basic Books, New York, 2008.

Pentru cine are răbdare să parcurgă toate aceste episoade autobiografice ale personajului Scarlat Callimachi, va fi foarte clar că, printre ele, multe detalii se schimbă de la un deceniu la altul. în anii 1930, în anchetele Poliţiei, Scarlat Callimachi neagă categoric că ar avea vreo legătură cu partidul comunist sau cu reprezentanţii sovietici la Bucureşti, în anii 1950, acelaşi personaj îşi va face un titlu de glorie din a fi fost direcţionat exact de partidul comunist şi de sovietici. Mai apoi, în anii 1970, numele său va fi oricum în plan secund, ca simplu executant al directivelor PCR.

Această „inconstanţă" nu este singulară şi nici inedită – într-un alt studiu, dedicat profesorului antifascist şi ulterior comunist Petre Constantinescu-Iaşi, am văzut că şi în acel caz lucrurile au stat la fel[DCXXXIV].

De-a lungul anilor 1930 şi la începutul anilor 1940, în toate actele sale de urmărire, numele personajului nostru va suferi diverse ortografieri: „Kalimache", „Kallimachi", „Callimachi" sau „Calimache", cu un „1" sau doi, cu „e" sau „i" final etc. Această diversitate de versiuni nu trădează numai graba celor care îl urmăreau şi scriau rapoarte despre el, ci şi numărul lor relativ mare, cel puţin pe axa Bucureşti- Botoşani. Ca observaţie generală, trebuie spus că în anii 1930 S.C. îşi scrie numele „Callimachi" cu doi „1", după care, cel puţin în documentele oficiale, în anii 1950 şi în parte din anii 1960, va scrie numele familiei cu un singur „1"; apoi, în ultimii ani ai vieţii, cei doi „1" vor reveni. O altă discuţie ar putea fi purtată în privinţa adreselor pe care Scarlat Callimachi le-a schimbat de-a lungul vieţii. Oricât ar părea de curios, S.C. şi familia sa au locuit, în Bucureştii anilor 1930-1970, mai mult în calitate de chiriaşi decât ca proprietari, din motive care ţin de relaţiile sale cu propria familie (în anii 1930-1940), precum şi de cli- entelismul său total faţă de regimul comunist, căruia i-a donat ceea ce mai avea (după moartea mamei sale, vezi mai jos) şi de la care a primit ceea ce regimul a considerat potrivit pentru un intelectual şi „activist cultural – tovarăş de drum", aşa cum Scarlat Callimachi a fost până la sfârşitul vieţii.

DCXXXIVVezi capitolul meu de mai sus despre profesorul „stalinist de catifea", Petre Constantinescu-Iaşi.

De la răscoala din 1907 la pacifistul umanist din „Marele Război”

Aşadar, eroul nostru se năştea[DCXXXV] pe 20 septembrie 1896, în Bucureşti, în locuinţa părinţilor săi din strada Batiştei nr. 31. Iar în 1969, la 73 de ani, pe când redacta această versiune a memoriilor (cea mai extinsă, cel puţin dintre cele disponibile mie), începea naraţiunea prin a spune, poetic, că „a vorbi despre trecut înseamnă a tulbura o ceaţă deasă” – ceea ce, într-adevăr, cu greu poate fi contrazis.

Copilăria eroului nostru, petrecută în parte la o moşie a părinţilor din satul Bălărie/Bălării, judeţul Vlaşca – în aria comunei Ghimpaţi, din judeţul Giurgiu de astăzi –, „a fost plăcută, într-o casă frumoasă [...], într-un parc mare, cu multe alei [în care – n.m., A.C.] mi-am petrecut câţiva ani toată vara, primăvara şi o parte din toamnă”. Primii ani de şcoală i-a făcut acasă (în locuinţa familiei din Bucureşti), dându-şi examenele de final de an în şcoli de stat.

Primul eveniment important în paginile acestor cvasimemorii din 1969 este răscoala din 1907, care l-a marcat pentru mai târziu. Tatăl său, Alexandru Callimachi, era prieten cu istoricul şi profesorul Nicolae Iorga, care ar fi fost atunci – spune S.C. – acuzat de a fi „unul din iniţiatorii răscoalei ţăranilor”; drept pentru care Alexandru Callimachi l-ar fi însoţit pe Iorga „la procuror”, iar mai apoi i-ar fi propus găzduire pe moşia familiei de la Stânceşti, din acelaşi judeţ, unde încă mai trăia bunica lui Scarlat Callimachi (dinspre tată). „Tatăl meu i-a spus lui Iorga, îmi aduc foarte bine aminte”, spune S.C., „să se ducă la Stânceşti dacă are cea mai mică teamă şi că nimeni acolo nu se va atinge de el”.

DCXXXV Datele următoare provin din *Memoriile* (provizorii, desigur) pe care Scarlat Callimachi le-a redactat (într-un exemplar dactilografiat, plus eventualele copii) în 1969, la invitaţia organelor de partid. ANIC, colecţia 60 – Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia eco- nomico-socială şi politică din România (în continuare, colecţia 60), dosar 415, ff. 6-10.

în această biografie a sa, unul dintre punctele pe care memorialistul insistă cel mai mult este cel referitor la originea familiei: el nu este *fanariot,* ci român *neaoş.* în mod categoric, S.C. argumentează împotriva ideii (perene şi astăzi, în discursul istoric) potrivit căreia familia

sa ar fi de origine grecească *(id est* fanariotă). Autorul afirmă că neamul Callimachilor, la rădăcină, vine din Basarabia[1], din judeţul Orhei, şi „erau de origină de răzeşi", cu numele originar Călmaşe. Ulterior, unii din acest neam s-au stabilit în Bucovina, la Câmpulung Moldovenesc. Unul dintre strămoşii Călmaşe de aici, se pare, s-a căsătorit cu o fată cu stare din familia moldoveană domnitoare a Movileştilor, după care a plecat ca dragoman (traducător) la Poarta Otomană, iar la bătrâneţe a fost numit domn al Moldovei. Mai apoi, domnitorii Grigore şi Scarlat Callimachi/Calimah nu ar fi decât continuatorii acestui prim domn din familie. Potrivit memoriilor – şi foarte probabil în ton cu anul 1969, în care acestea erau scrise –, Scarlat Callimachi era foarte supărat că rădăcinile familiei sale sunt, pentru unii, în umbra confuziei şi chiar aminteşte, dezamăgit, un *Dicţionar al Academiei* (RSR?) „publicat de curând" care ar fi perpetuat aceeaşi eroare. Drept pentru care S.C. aminteşte pe bunicul său Teodor Calimachi[DCXXXVI] [DCXXXVII], născut în 1837 şi fiu al marelui vornic Alecu Calimachi, care ar fi locuit o bună parte din viaţă pe moşia de la Stânceşti-Botoşani a familiei; mama acestui Alecu era născută Cuza şi era, de fapt, verişoară a domnitorului Alexandru loan Cuza! Iată aşadar că „prinţul roşu" era înrudit, printre alţii, şi cu domnitorul Unirii de la 1859[DCXXXVIII]. Teodor Calimachi (bunicul eroului nostru) făcuse parte dintre primii „agenţi diplomatici" ai lui Alexandru loan Cuza – dar, după înlăturarea acestuia (din februarie 1866), s-a retras la moşia de la ţară a familiei (la Botoşani) şi doar o singură dată („mi se pare", spune S.C.) a mai activat la Bucureşti, ca parlamentar, în timpul regelui Carol I. Fiul lui Teodor Calimachi, Alexandru, s-a căsătorit mai apoi cu Maria Vernescu, ea însăşi provenind dintr-o familie cu bună stare: tatăl ei, boierul Gheorghe Vernescu, fusese membru „în Consiliul de Stat al lui Cuza, apoi în vremea lui Carol I, a fost preşedintele Camerei, ministru de Interne, ministru de Finanţe şi

---

DCXXXVI Da, autorul foloseşte chiar acest cuvânt, în 1969.

DCXXXVIIPe prima pagină a *Memoriilor* din 1969, S.C. îşi scrie numele cu un singur „1". La fel apar şi numele strămoşilor săi.

DCXXXVIII Care, după cum se ştie, nu avut copii cu soţia sa legitimă.

ministru de Justiţie”[DCXXXIX], om care făcuse o avere considerabilă din avocatură.

La vârsta de 14 sau 15 ani, se spune în paginile memorialistice, Scarlat Callimachi face un contact decisiv:

DCXXXIX ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 8.

> am citit foarte multe cărţi din literatura rusă, cărţi de literatură şi de politică [s/c/]. Am citit memoriile politice ale lui Tihomirov[1], amintiri despre Perovskaia[DCXL] [DCXLI] şi mărturisesc astăzi că aceste cărţi au avut o adâncă înrâurire asupra mea. Am citit Tolstoi, Dostoïevski, Cehov, Andreev şi alţi mari autori ruşi ca Turgheniev, Gogol etc. Toate acestea m-au influenţat într-o anumită direcţie literară şi politică

va scrie S.C. în 1969, neuitând să precizeze: „Am citit foarte puţine cărţi din literatura franceză în afară de acelea care erau clasici [s/c/J şi pe care trebuia să-i învăţăm la şcoală”[DCXLII]. Desigur, o posibilă nelămurire conexă acestor rânduri poate fi aceasta: cum anume se explică faptul că un tânăr dintr-o veche familie boierească, implicată politic, a României, care în plus a mai şi studiat la Paris, a fost mai receptiv la literatura rusă decât la cea occidentală? Să fie acesta adevărul? Să fie o cosme- tizare post-factum a biografiei – destul de întârziată, de altfel, dat fiind că în 1969 regimul lui Nicolae Ceauşescu nu mai era din cale afară de impresionat de astfel de dovezi de ortodoxie comunistă? Oricum, paradoxul situaţiei face că, dacă S.C. a citit astfel de cărţi (sau broşuri) despre Leon Tihomirov sau Sofia Perovskaia în jurul anului 1910, acestea nu puteau fi decât în limba franceză sau germană, publicate în aceste ţări în medii de stânga. E puţin probabil că în Rusia ţarului Nicolae al II-Iea ar fi apărut cărţi laudative despre atentatorii la viaţa ţarului Alexandru al II-lea

---

DCXL Foarte probabil, Lev Aleksandrovici Tihomirov (1852-1923), anarhistul şi teroristul politic rus, membru al grupului „revoluţionar” Narodnaia volia, grup care în martie 1881 a planificat şi a executat atentatul de la Sankt – Petersburg asupra ţarului Alexandru al II-lea. Ulterior, Tihomirov îşi va renega tinereţea şi va deveni un gânditor (şi scriitor) religios conservator.

DCXLIProbabil este vorba despre Sofia Perovskaia (1853-1881), dintr-o familie artistocratică din Sankt-Petersburg, care, într-o interesantă rebeliune faţă de propria familie (şi propriul tată), va deveni membră a grupului anarho-teroristo-revoluţionar Narodnaia volia şi va fi implicată direct în asasinarea ţarului Alexsandru al II-lea (vezi mai sus), culpă pentru care va fi executată prin spânzurare.

DCXLII ANIC, colecţia 60, dosar 415, ff. 10-11.

care să se găsească de vânzare în România.

în anii liceului, Scarlat Callimachi este trimis de părinţi la Paris, pentru continuarea studiilor, iar examenele de echivalenţă le dă în ţară, la Bucureşti. Tot la Paris începe (în 1914) Facultatea de Drept dar, cel puţin în aceste cvasimemorii, oferă puţine detalii despre respectivul fragment biografic. Din dorinţa tatălui şi cu sprijinul fostului ambasador

român în Franţa, Ion (Jean) N. Lahovary, i se face „marea favoare de a intra direct în şcoala de aviaţie de la [Le] Bourget". Totuşi, după ce România a intrat în „Marele Război", în vara anului 1916, tot din dorinţa tatălui, eroul nostru s-a întors în România – un drum lung cu vaporul şi trenul, via Anglia, Suedia, Finlanda, Rusia –, a intrat în ţară pe la Ungheni şi de aici a ajuns la Bucureşti, prezentându-se la Regimentul 4 Roşiori[1], de unde repede a fost trimis la Şcoala de Cavalerie de la Bârlad. Aici, S.C. se va dovedi a fi nu numai un pacifist, ci şi un om... foarte comod:

> am început şcoala, într-o mentalitate, cu regret trebuie să spun, prea cazonă. Eu care eram obişnuit liber ca o pasăre, să nu mă bată nimeni la cap, să nu mă scol de dimineaţă, trebuia să fim la ora 6 la şcoală [sic/][DCXLIII] [DCXLIV].

Totuşi, S.C. a sacrificat pentru patrie chiar mai mult decât confortul său matinal. Deşi

> aş fi putut să mă eschivez de a merge în linia întâi a frontului şi să fiu numit ataşat pe lângă o misiune străină, am refuzat această onoare fiindcă vroiam să ştiu ce este [...] grozăvia războiului [drept care memorialistul îşi aduce aminte că a fost – n.m., A.C.] în linia întâi, la Oituz [unde] am văzut [...] explozii care sfârtecau vreo 10-20 de oameni deodată, ceea ce m-a făcut să devin un feroce apărător al păcii şi din păcate şi un anti- militarist[DCXLV].

Şi astfel ajungem la unul dintre episoadele definitorii pentru personajul nostru. în cursul anului 1918 (după unirea cu Basarabia), S.C. – subofiţer (sublocotenent în Regimentul 10 Roşiori[DCXLVI]) la comanda a două escadroane de călăreţi – este numit „comandantul pieţii şi ca mare guvernator al localităţii" Soroca, de pe malul Nistrului. Biroul său era într-un hotel din localitate. într-o zi, un basarabean bătrân, cu plete a

---

DCXLIII în alte pagini autobiografice (vezi mai jos), apare Regimentul 10 Roşiori.

DCXLIV ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 10.

DCXLV *Ibidem,* f. 11.

DCXLVI ANIC, colecţia 53 – Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare, colecţia 53), dosar C/6, f. 84.

îngenuncheat în faţa ofiţerului S.C. şi i-a cerut să aibă milă de fiul său, care fusese arestat ca bolşevic şi urma să fie împuşcat, printr-un ordin

„dat de la Comandamentul diviziei”; cei arestaţi erau de fapt trei, „cine erau ei nu ştiu dar cred că unul era un evreu negustor, iar celălalt un cetăţean oarecare”. Potrivit rememorării din 1969, S.C. a fost puternic afectat de această cerere şi a ţinut să-i spună bătrânului: „Uite ce este, moşule, eu n-am venit aici ca să împuşc pe nimeni [...] noi am ocupat teritoriul din ordin, dar nu ca să împuşcăm oameni, ci să ne împăcăm cu ei”[DCXLVII]. Drept pentru care S.C. a chemat câţiva subordonaţi şi a cerut să fie eliberaţi cei trei oameni, iar „ca să fiu sigur că ordinul meu a fost executat, am dat ordin să se taie legătura cu Comandamentul diviziei”, mai rememorează Scarlat Callimachi. Singura consecinţă a gestului său – a fost destituit din postul de comandant militar al oraşului Soroca. în continuare, cel împricinat relatează că acest episod umanitar din Soroca a fost „un fapt pe care nu l-am povestit decât foarte rar şi pe care nu l-am amintit nicăieri”.

Desigur că acest episod invită la multe comentarii, mai ales pentru cineva care are o imagine de ansamblu a vieţii eroului nostru şi a firii sale. Este episodul veridic? Cel puţin în parte, lucrurile pot fi adevărate. Este adevărat că erau simpatizanţi bolşevici în Basarabia în primăvara anului 1918, este adevărat că ei nu aveau motive să se bucure după unirea Basarabiei cu România din martie 1918 şi este la fel de adevărat că S.C. avea toate datele unui ofiţer mai curând milos decât belicos. Drept pentru care cele trei idei puteau să interacţioneze în forma actului dt mai sus. Totodată, este foarte probabil ca „tăierea legăturilor cu Comandamentul” să fie, măcar în parte, o exagerare din partea unui bărbat de 73 de ani care îşi rememorează tinereţea, dar poate fi citită şi ca actul unui tânăr care avea o imagine mai curând aproximativă a riscurilor – dat fiind că fusese până atunci un tânăr de familie bună, care în dese rânduri fusese protejat şi ajutat tocmai în virtutea apartenenţei sociale.

Dar ceea ce nu este adevărat în respectivul episod este tocmai declaraţia că Scarlat Callimachi nu ar fi „amintit nicăieri” despre acesta, în realitate, episodul apare în mai multe autobiografii pe care S.C. deja le semnase până în acel moment – după cum se

---

DCXLVII ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 13.

1. ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 10.

ştie, în anii 1950 şi la începutul anilor 1960, un membru de partid şi un angajat al statului (cum era S.C.) dădea în mod obligatoriu un număr impresionant de asemenea declaraţii autobiografice. Astfel, într-o altă autobiografie,

365 dactilografiată, datată 23 iunie 1962, Scarlat Callimachi (în acel moment încă director al Muzeului Româno-Rus din Bucureşti) scria:

> în 1918 [...], cam pe la începutul lunii aprilie (după câte îmi mai amintesc) am primit ordinul să execut prin împuşcare un ţăran basarabean, socotit periculos bolşevic, un evreu şi încă un cetăţean dintr-un orăşel oarecare. Acest ordin am refuzat să-l execut, motivând că conştiinţa mea nu-mi permite să fac o asemenea faptă, cu totul în afară de atribuţiunile mele de ostaş român[1].

Mai departe precizează: „Chiar în regiment eram totdeauna socotit ca un element dizolvant, profund influenţat de felul de a gândi al intelectualităţii franceze", precizare menită să argumenteze convingerile sale pacifiste. Din aceste rânduri din 1962 se poate înţelege că ordinul de execuţie a celor trei „bolşevici" i-ar fi fost dat chiar lui, sublocotenentului Scarlat Callimachi. Cvasimemoriile din 1969 sunt ceva mai evazive din acest punct de vedere: se pare că el doar a aflat de acest ordin (de la tatăl unuia dintre arestaţi!) şi l-a anulat; de altfel, el nici nu i-a văzut direct pe cei trei.

Dosarul familial al lui Scarlat Callimachi

Mă voi opri un moment din urmărirea cronologică a acestei biografii pentru a aborda un subiect tangenţial celor relatate: familia lui Scarlat Callimachi şi relaţiile acestuia cu propriul mediu social. Din păcate, nu rezultă foarte clar din documentele de arhivă, cel puţin din cele consultate de mine, dacă (varianta 1) Scarlat Callimachi s-a apropiat de stânga politică – antifascism, ulterior comunism – din cauza unor neînţelegeri cu familia sau dacă (varianta 2) şi-a răcit relaţiile cu familia – mai bine zis, cu mama sa – tocmai din cauza apropierii de stânga politică. Personal, găsesc a doua ipoteză ca fiind mai credibilă.

Perioada care se poate să fi marcat hotărâtor aceste relaţii

1. ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 10.

este, cred, cea de după Primul Război Mondial şi după moartea tatălui, Alexandru Callimachi. în cvasimemoriile din 1969, S.C. vorbeşte foarte puţin despre părinţii şi familia lui. Despre tatăl său, S.C. spune doar că era

bolnav în 1918 şi că a murit în acel an într-un sanatoriu din Paris[1]. Foarte puţine date despre mama sa şi despre sora sa, Theodora. în schimb, într-o „completare" la autobiografia din luna mai a anului 1953[DCXLVIII DCXLIX], Scarlat Callimachi dă ceva mai multe detalii: tatăl său, Alexandru, făcuse studii de Drept la Paris şi apoi devenise membru al baroului din Bucureşti. Ca politician din Partidul Conservator (şi proprietar de pământ), ajunsese deputat, apoi senator, apoi (în 1912) preşedinte al Senatului. Mama sa, Maria (născută Vernescu), nu s-a mai recăsătorit după 1918 şi a trăit până la moartea sa, în 1945, din moşiile sale de zestre şi din succesiunea soţului; „a fost casnică; n-a fost înscrisă în nici un partid politic" – adaugă fiul său. La data acestei autobiografii, unchiul (loan) şi cele trei mătuşi din partea tatălui (Zenaida, Ema şi Raluca) erau decedaţi, la fel şi fratele mamei sale (Constantin Vernescu, decedat la Iaşi, în 1917).

Scarlat Callimachi mai avea o soră, Theodora (cu câţiva ani mai mare decât el), în privinţa căreia a păstrat o tăcere constantă, din motive care devin clare chiar şi din puţinele note despre ea. în paginile din mai 1953, S.C. scrie doar că sora sa „are aproape 60 de ani, e bolnavă din copilărie şi o întreţin eu. Nu poate munci. Locuieşte în str. Culmea Veche nr. 5 [din Bucureşti]"; alte pagini din dosarele lui Scarlat Callimachi o prezintă pe sora sa ca fiind bolnavă psihic (încă din copilărie?) şi se pare că ea a trăit cu mama sa pe timpul vieţii acesteia, după care a locuit în condiţii modeste, inclusiv la adresa menţionată.

în 1953, Scarlat Callimachi era de aproape trei decenii căsătorit cu Dida (născută Solomon, nume sub care debutase ca actriţă şi pe care l-a păstrat prin alăturare la cel al soţului), care fusese în anii 1930 şi redevenise după 1945 angajată a Teatrului Naţional din Bucureşti. Tot după 1945, Dida Solomon-Callimachi a devenit membră a PMR/PCR. Aceasta îşi pierduse părinţii relativ devreme: tatăl său, Heinrich Solomon, funcţionar comercial, murise în 1923, iar mama sa[DCL] („casnică") decedase

DCXLVIII ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 9.

DCXLIX Autobiografia şi „completarea la autobiografie" sunt scrise de mână şi datate 31 mai 1953, vezi ANIC, colecţia 53, dosar C/6, ff. 84-89.

DCL În autobiografia din 1953 nu apare numele acestei femei (numele său premarital fusese, foarte probabil, Bercovici),

1. ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 10.

în 1922; fratele Didei, Samy Solomon, decedase şi el, în 1918; una dintre surorile Didei, Aurelia Schina (?), era în 1953 o casnică văduvă ce locuia în strada Rondă nr. 44 din Bucureşti, iar cealaltă soră, Mina,

plecată din România din 1923, locuia atunci în Canada împreună cu soţul său, profesorul universitar de filozofie Thomas Greenwood. Dida avusese un unchi şi o mătuşă dinspre partea mamei: Frederic Bercovici (fratele mamei) murise în 1923, iar Roza Feldman (sora mamei) murise în 1934.

în urma căsătoriei (din 1926), Scarlat şi Dida Callimachi au avut un singur fiu, Dimitrie (alintat „Mitia", cum am văzut), care în 1953 avea deja 26 de ani (era născut în 1927); despre acesta, autobiografia tatălui din 1953 spune: „fost membru în UTC; membru al partidului MR [Partidul Muncitoresc Român – n.m., A.C.]. Lucrează la Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport. Absolvent al Facultăţii de Studii Juridice din [Universitatea din – n.m., A.C.], Bucureşti. Locuieşte în Bd. Ana Ipătescu 15 A"[1].

Ca detaliu locativ, Scarlat şi Dida Callimachi locuiau în primăvara anului 1953 pe strada Aviator Mărăşoiu nr. 7 din Bucureşti. După toate datele, nu era o fostă proprietate a familiei, ci o locuinţă care îi fusese repartizată de stat.

Aşadar, din notele autobiografice ale lui Scarlat Callimachi este mai curând greu să înţelegem natura relaţiilor din anii 1930-1940 dintre el şi familia sa – mai bine zis, mama sa, după ce tatăl murise în 1918. Mai multe rapoarte ale Siguranţei din anii 1930 acreditează ideea (vezi mai jos) că fusese dezavuat de propria mamă (din cauza convingerilor şi acţiunilor sale procomuniste), ceea ce conduce la ideea că nu a intrat în posesia (tuturor) proprietăţilor familiei decât după moartea acesteia, în schimb, în anii 1930 (şi poate chiar mai devreme), el avea o moşie pe care o exploata, în judeţul Botoşani – parte din moştenirea paternă. Căsătoria lui S.C., la mijlocul anilor 1920, cu o tânără dintr-o familie de evrei români fusese oare motivul de discordie cu mama sa? Dată fiind starea de fapt a concepţiilor din societatea României de atunci, o asemenea posibilitate nu este de neimaginat. Sau, dimpotrivă, răcirea relaţiilor dintre S.C. şi

---

deşi, oarecum ciudat, apar numele fratelui şi surorii ei!

mama sa a intervenit înaintea căsătoriei? Toate acestea sunt întrebări care rămân. Voi reveni în continuare asupra unor detalii familiale. Deocamdată, să ne întoarcem la firul activismului lui S.C., aşa cum rezultă din autobiografii.

1. ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 10.

Un om de stânga în profilul unei epoci

După Primul Război Mondial şi după moartea tatălui (în 1918), Scarlat Callimachi s-a reîntors la Paris pentru continuarea studiilor. Din păcate, informaţiile furnizate de acesta privind studiile sale sunt la fel de confuze precum cele privind relaţiile cu mama sa; nu e foarte clar când, la ce specializare şi în ce condiţii a terminat la Paris studiile universitare (deşi ulterior se va recomanda uneori drept avocat, el nu a profesat vreodată). în autobiografia manuscrisă din mai 1953, scrie doar: „Am urmat dreptul la facultatea (de drept) din Paris”[1], dar plasează aceste studii înainte de 1916. în autobiografia dactilografiată din iunie 1962, rezumă totul într-o singură frază: „Până în anul 1924, am mai urmat studii la Facultatea de Litere din Paris”[DCLI] [DCLII]. în fine, în cvasimemo- riile din 1969, esenţialul e redus tot la o singură propoziţie, cea mai bizară dintre toate: „Facultatea de Drept am făcut-o tot la Paris în timpul Primului Război Mondial”[DCLIII] (?!), lucru imposibil, din moment ce a părăsit Parisul în 1916. Cea mai credibilă ipoteză rămâne aşadar că şi-a început studiile universitare înainte de „Marele Război” şi le-a continuat după restaurarea păcii. în ce fel le-a terminat (dacă le-a terminat!) şi cu ce rezultate, rămâne pentru o altă cercetare.

Cert este că, de fapt, practicarea dreptului nu l-a atras deloc:

> Venind în ţară am simţit dorinţa de a face ceva; dreptul, avocatura, justiţia nu mă atrăgea [sic/] pentru că lăsa mult de dorit atât la noi, cât şi în alte ţări [...], [j]ustiţia fiind o sabie cu două tăişuri”[DCLIV].

în această decizie l-a ajutat, poate, şi împrejurarea că, având măcar o rentă de familie (şi o moşie în judeţul Botoşani), nu era obligat să muncească pentru a se întreţine. Viitoarea sa soţie, Dida Solomon, era angajata Teatrului Naţional – salariul nu era mare, dar era stabil, la care se mai adăugau eventualele plusuri

---

DCLI *Ibidem,* f. 84.
DCLII ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 11.
DCLIII ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 9.
DCLIV *Ibidem,* ff. 13-14.

din prestări artistice de spectacole din teatre private. Cum vom vedea mai jos, după mijlocul anilor 1920 (şi după căsătorie), Scarlat Callimachi chiar ar fi încercat să

369 devină el însuşi proprietar de teatru, la Bucureşti, dar s-a retras în scurtă vreme din această întreprindere. în schimb, tot după întoarcerea în ţară din 1924, Scarlat Callimachi va cunoaşte un om care îi va schimba cursul vieţii: pe N.D. Cocea[1]. Sub influenţa sa şi din admiraţie faţă de acesta (care în paginile cvasimemoriilor din 1969 are parte de o frumoasă rememorare), S.C. se lansează în jurnalistică: între 1924 şi 1926 scrie în publicaţii precum *Facla* şi *Chemarea* (ale prietenului Cocea), unde semnează „o serie de articole împotriva masacrelor şi torturilor, făptuite de regimul reacţionar al lui I.I.C. Brătianu, împotriva ţărănimii moldoveneşti din Basarabia”[DCLV] [DCLVI], va rememora el în 1962 (amplasarea în frază a virgulelor îi aparţine tot lui). în autobiografia din 1953, apar câteva detalii suplimentare: „Am mai scris lucrări de istorie şi literatură, colaborând la următoarele ziare şi reviste: *Adevărul, Dimineaţa, Epoca, Credinţa, Cuvântul liber, Punct, Viaţa literară* etc.”.

Toate informaţiile disponibile ne permit să îl plasăm pe Scarlat Callimachi, în a doua jumătate a anilor 1920, într-un mediu intelectual şi jurnalistic de stânga, la care aderase din proprie iniţiativă. Pe lângă N.D. Cocea, S.C. se va împrieteni în curând şi va deveni tovarăş de idei cu Petre Constantinescu-Iaşi, Athanase Joja ş.a. – cu menţiunea că „tovarăş”, în acest caz, nu trimite neapărat la apartenenţa lor la proaspăt înfiinţatul Partid Comunist din România (1921). De altfel, autorul acestor rânduri se numără printre istoricii care cred că tocmai interzicerea activităţilor comuniste (prin Legea Mârzescu-Mironescu din 1924) le-a dat unor tineri (sau relativ tineri) români, precum cei de mai sus, un argument suplimentar pentru a se înscrie într-un gen de activism de stânga pe care îl considerau nobil şi în ton cu vremurile, cu atât mai mult cu cât îl văzuseră la lucru şi în unele ţări occidentale[DCLVII].

DCLVZiarist, scriitor şi agitator social de stânga, republican şi antidinastic, N.D. (Nicolae Dumitru) Cocea (n. noiembrie 1880 – d. februarie 1949) a fost fondatorul mai multor ziare, la începutul secolului trecut şi în perioada interbelică.

DCLVI ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 11.

DCLVIIScarlat Callimachi a ironizat şi el în mai multe rânduri legea prin care partidul comunist fusese practic interzis: „După cum Primo de Rivera [prim-ministru spaniol, impunea în anii 1920 o dictatură militară, cu suspendarea Constituţiei – n.m., A.C.] n-a putut salva prin dictatură şi teroare un Rege şi un regim, tot astfel nici legea Mironescu-Mârzescu nu poate

Chiar fără a fi membri în ilegalitate ai partidului comunist, aceşti oameni au activat *în spiritul* partidului – merit care, în a doua parte a vieţii, le va fi recunoscut. Existenţa, în apropierea României, a tinerei URSS a fost, desigur, un element foarte important al acestei ecuaţii. Dar la fel de important este că sovietofilia unor români era încurajată şi de ceea ce văzuseră sau vedeau în Franţa, ţară în care mulţi dintre intelectuali – de la generaţiile unor Jean Jaurès[DCLVIII] [DCLIX] sau acel Henri Barbusse deja amintit în capitolele anterioare până la cei mai tineri – apărau *nobilele idealuri ale stângii,* de la socialismul idealist până la pacifismul frenetic sau comunismul pragmatic de esenţă leninist-stalinistă. Un stindard important sub care s-au unit toţi aceşti oameni (din Franţa sau Germania până în România) a fost acela al *pacifismului* – curentul antirăzboi care oferea o miză majoră stângii franceze încă din anii 1920. Ulterior, apariţia în prim-planul politic a lui Benito Mussolini şi a lui Adolf Hitler (şi a partidelor lor intens militarizate) a părut să confere şi mai multă legitimitate pacifismului de stânga european, iar intelectualii comunişti francezi au fost foarte activi în a acredita ideea că marea forţă a pacifismului mondial rămânea tocmai URSS. Astfel încât, în anii 1930, a fi pacifist sau antifascist/antihitlerist era, din multe puncte de vedere, sinonim cu a fi prieten al Uniunii Sovietice.

în mod firesc, un element important în tot acest decor, în România, dar nu numai, este originea etnică a tinerilor respectivi. Din motive care ţin de spiritul timpului şi de caracterul preponderent naţional (şi chiar naţionalist) al discursului politic din România de după „Marele Război”, unii

---

folosi nimănui, căci articolele ei pot, cel mult, stârni dispreţul cetăţeanului conştient şi cu sânge în vine [sic/]”, scria S.C. într-un ziar înfiinţat

DCLVIIIde el, *Clopotul,* pe 11 august 1933 – citat dintr-un referat al poliţiei despre autor. ANIC, fond 95, dosar 100, vol. 1, f. 43.

DCLIXOm politic socialist francez, Jean Jaurès (1859-1914) a fost un parlamentar şi un jurnalist redutabil; activismul şi convingerile lui pacifiste i-au atras moartea, fiind împuşcat în faţa unui bistrou parizian în iulie 1914, la scurt timp după începutul Primului Război Mondial.

dintre tinerii intelectuali evrei s-au simţit în mod cert mai apropiaţi de stânga politică generică şi au avut aşteptări reale de la comunismul de tip leninist, tocmai pentru că integrarea lor în statul român nu era deloc susţinută la nivel oficial, statul român fiind prea tânăr pentru a avea o experienţă reală în gestionarea problemei minorităţilor (inclusiv cea evreiască) în favoarea sa. Un segment important al simpatizanţilor socialisto-comunişti din România Mare, aşadar inclusiv din Basarabia şi Transilvania, au fost evrei; cum vom vedea, revistele procomuniste editate de Scarlat Callimachi la Botoşani vor avea în

371 Bucureşti centre de difuzare mai ales în cartierul evreiesc. Dar această condiţionare etnică nu trebuie în niciun caz exagerată (aşa cum s-a făcut în perioada interbelică, inclusiv de către instituţii ale statului!). Pe de o parte, este evident că nu toţi evreii au fost agitatori comunişti – pentru că în acest caz, dat fiind numărul evreilor din România Mare, partidul comunist de la noi ar fi fost mult mai important decât a fost în realitate; iar pe de altă parte, e un fapt că oameni precum Lucreţiu Pătrăşcanu, Scarlat Callimachi, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Gheorghiu-Dej, mai tânărul Nicolae Ceauşescu (cu care Scarlat Callimachi se va intersecta devreme, în aceste medii antifasciste, încă din 1934!) nu au fost evrei, dar au fost în mod real atraşi de idealurile efectiv nobile (declarativ, cel puţin) ale stângii revoluţionare şi comuniste, care promitea o viaţă mai bună şi mai dreaptă, susţinerea păcii în lume şi opoziţia faţă de fascism/hitlerism. în cazul concret al lui Scarlat Callimachi, nimic din baza documentară disponibilă nu susţine ideea că apropierea sa de stânga politică s-ar fi datorat soţiei sale; dimpotrivă, cel puţin teoretic, tocmai concepţiile sale de stânga l-ar fi putut predispune la a crede că o căsătorie a unui ortodox (cum era el) cu o tânără evreică (cum era Dida) nu reprezintă nimic scandalos sau ilegitim (aşa cum, pe atunci, unii mai puteau crede în societatea românească).

Aşadar, mulţi dintre intelectualii români de stânga ai perioadei au străbătut acelaşi drum: de la pacifism către comunism şi filosovietism; numărul lor nu a fost foarte mare (tinerii din intelectualitatea românească de atunci fiind mai apropiaţi de dreapta politică, inclusiv de extrema ei), dar acest „traseu” al articulării convingerilor şi acţiunilor lor trebuie explicat, iar explicaţia oferită de mine aici este doar una dintre cele posibile. Şi un detaliu suplimentar: dintre oamenii de stânga români de la sfârşitul anilor 1920, relativ puţini ştiau limba rusă (cei care o ştiau proveneau mai ales din Basarabia, dar numărul lor nu era foarte mare în Bucureşti); ceilalţi citeau lucrările clasice sau de propagandă ruseşti în traduceri franceze. în concluzie, reiau aici un paradox pe care l-am mai amintit cu alte ocazii: aşa cum în prima parte a secolului al XlX-lea limba franceză a pătruns în Principatele Române prin intermediul ofiţerilor ruşi, în prima parte a secolului XX o bună parte din literatura socialistă şi comunistă rusă/sovietică a pătruns la noi prin intermediul limbii franceze, prin care intelectuali precum Lucreţiu Pătrăşcanu,

Scarlat Callimachi şi alţii s-au apropiat de *sufletul rus* şi de *revoluţie.*

Scarlat Callimachi nu s-a rezumat însă la a scrie articole din postura unui jurnalist angajat; iniţiativele sale au mers notabil mai departe: la

mijlocul anilor 1920 a intrat propriu-zis în politică („m-am înhămat în politică”, scria el în 1969), devenind membru al Partidului Ţărănesc din Vechiul Regat. Aşadar, această adeziune este ulterioară anului 1924 (când revine în ţară), dar anterioară anului 1926, când Partidul Ţărănesc (din Vechiul Regat şi Basarabia) a fuzionat cu Partidul Naţional (din Transilvania), rezultând Partidul Naţional-Ţărănesc. De altfel, chiar S.C. scrie în autobiografia sa din 1962 că „am activat [...] în cadrele partidului ţărănesc înainte de fuzionare cu partidul naţional din Ardeal”[1], într-o perioadă în care şeful organizaţiei din Botoşani al acestui partid era un profesor pe nume Nicolae Lăbuşcă (?)[DCLX] [DCLXI], un om educat, cu multe calităţi, dar care avea şi un viciu: alcoolul. Indiferent de aceasta, putem considera că membri precum Callimachi sau profesorul Lăbuşcă erau parte din elementele de stânga ţărăniste[DCLXII], elemente de care, de altfel, acest partid nu ducea lipsă (profesori, funcţionari etc., îndeosebi din Vechiul Regat). Aderarea lui Scarlat Callimachi la PŢ confirmă, într-un fel, reala lui orientare de stânga din acel moment.

Dar, după ce PŢ fuzionează cu PN (repet, în 1926), o serie dintre membri nu s-au regăsit doctrinar în noul partid şi au fost dezamăgiţi de fuziune. Printre ei îl vom găsi şi pe Scarlat Callimachi, care încă îşi petrecea „o mare parte din timp” la Botoşani, foarte probabil în directă legătură cu moşia familiei din acel judeţ (şi despre care reiese că mama sa i-o lăsase în administrare, ca sursă de venit). în 1927, liderul ţărănist rebel Nicolae Lupu (medic de profesie, şi el opus fuziunii PŢ-PN) a desprins o aripă disidentă din fostul PŢ şi a înfiinţat un nou

---

DCLX ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 11.

DCLXIÎn paginile din 1962, respectivul apare sub numele „Lăbuşcă”; în paginile din 1969, acelaşi profesor apare sub numele „Nicolae Lăcustă”. Dat fiind că, în alte privinţe, informaţiile par a fi mai precise în autobiografia din 1962 (deşi aceasta e mai scurtă decât cea din 1969), am considerat mai probabil ca liderul local de partid să se fi numit Nicolae Lăbuşcă.

DCLXII PŢ fiind după „Marele Război” un autentic partid de stânga, mai la stânga decât PNL, care este împins oarecum spre dreapta în urma dispariţiei PC.

partid – „Partidul Ţărănesc – dr. Lupu”, după cum i se spunea în epocă, aflat tot la stânga eşichierului politic. Scarlat Callimachi şi prietenul său, profesorul Lăbuşcă, se duc spre această grupare a lui N. Lupu. Din păcate, intervine repede decesul profesorului Lăbuşcă (din cauza alcoolului, precizează S.C. în 1969). în aceste condiţii, Scarlat Callimachi devine „şeful organizaţiei ţărăneşti a doctorului Lupu din Botoşani”[DCLXIII].

DCLXIII ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 15; ANIC, colecţia 60, dosar 415, f. 15.

Nu este foarte clar câţi ani a durat această activitate politică „ţărănistă" a lui Scarlat Callimachi – de altfel, dr. Nicolae Lupu s-a împăcat el însuşi cu luliu Maniu şi Ion Mihalache şi a revenit cu gruparea sa în PNŢ în 1934. Contează mai puţin dacă Scarlat Callimachi mai era membru de partid în acel moment (?) – pentru că, oricum, la începutul anilor 1930, activitatea sa intrase deja pe alte coordonate.

„O fină nuanţă de comunism": profitorul unui singur articol sau vizionarul „Căderii Babilonului"?

După cum am încercat să arăt deja, se poate demonstra că Scarlat Callimachi a fost din tinereţe un om de stânga, aceasta, desigur, în aparentă contradicţie cu propria origine socială. Dar altcineva, aparent la fel de uşor, ar putea demonstra că întreaga carieră de *disident* al regimului burghezo-moşieresc (şi chiar de *ilegalist* al PCdR, cum va încerca respectivul să se legitimeze ulterior) a lui Scarlat Callimachi se bazează pe un singur articol publicat de el, un articol ale cărui ecouri (şi consecinţe juridice) au fost suficiente pentru a face din numele său unul cunoscut la nivel naţional. Documentele de arhivă, dintre care o parte vor fi citate în continuare, ne arată că Scarlat Callimachi a fost, în a doua jumătate a anilor 1930, aşa cum spuneam în deschiderea acestor pagini, unul dintre românii cei mai urmăriţi de Siguranţa statului. Şi totul a început cu un articol publicat într-un ziar de provincie, s-ar zice.

Realitatea, desigur, este mai nuanţată – şi mai complexă. După ceea ce unii ar putea considera a fi fost mai curând un eşec politic (afilierea la „Partidul Ţărănesc – dr. Lupu"), dar care la fel de bine se poate să fi fost o etapă folositoare în viaţa de activist de stânga a lui S.C., acesta este tot mai consonant cu mişcarea antifascistă[DCLXIV], care se activează şi în România la începutul

DCLXIV O lucrare scrisă în stilul şi dogma epocii sale, dar care oferă informaţii interesante rămâne Aurică Simion, Stelian Neagoe, *Comitetul naţional antifascist din România,* Editura

anilor 1930. El rămâne membru de partid „ţără- nist-lupist” (cel puţin până la finalul anului 1933), dar, alături de unii dintre prietenii săi de stânga, răspunde „prezent” noii provocări antifasciste

Politică, Bucureşti, 1973 (la aniversarea a patru decenii de la înfiinţarea comitetului).

(ca să vorbim în spiritul epocii). Numele său va deveni un altul dintr-un şir restrâns, dar notabil de intelectuali de stânga ce se vor asocia acestei mişcări şi vor furniza un laitmotiv omniprezent în anii 1970-1980, dar identificabil şi astăzi. O astfel de naraţiune spune că:

> în iunie 1933 se înfiinţează Comitetul Naţional Antifascist. După puţin timp de la înfiinţare, această organizaţie întrunise adeziunea a peste 400.000 de membri, muncitori, ţărani, intelectuali, femei, tineri, cărora li se alăturau luptătorii antifascişti din alte organizaţii de masă: Liga Muncii, Blocul Democratic, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (MADOSZ), Frontul Studenţesc Democrat, Frontul Feminin. în conducerea Comitetului Naţional Antifascist se aflau Tudor Burgnariu, Scarlat Callimachi, Petre Constantinescu-Iaşi, lorgu Iordan, Barbu Lăzăreanu, Matei Socor[1].

Desigur, numărul furnizat aici (400.000!) poate fi contestat, dar alăturarea lui Scarlat Callimachi acestei mişcări în vara lui 1933 este reală. în autobiografia sa din 1962, S.C. scria:

> Văzând că mişcarea fascisto-hitleristă, sub toate formele ei, prindea tot mai mult teren în ţările din Europa, m-am hotărât să păşesc hotărât [sic/] pe terenul luptei antifasciste. Când s-a creat, la noi în ţară, Comitetul Naţional Antifascist, m-am înscris în el şi astfel am luat primele legături trainice cu Partidul Comunist. Am mai activat în Blocul Democrat (preşedinte profesor P. Constantinescu-Iaşi), secretar Atanasie Joja, eu însu-mi [sic/] fiind vicepreşedinte[DCLXV DCLXVI].

Un astfel de fragment poate fi supus mai multor grile de lectură. Pe de o parte, există stratul rezidual al autobiografiilor de partid („păşirea hotărâtă”, „legăturile trainice” etc.), după mai bine de un deceniu de când S.C. tot completa aşa ceva. Pe de altă

DCLXVCitat dintr-o lucrare (ce apare fără precizarea autorului sau autorilor) care pare a fi concepută după 1990, dar preia masiv informaţii în forma în care apăreau în deceniile precedente – http://www.scritub.com/jurnalism/ PRESA-POLITICAtilde-SOC IALLITE42815.php

DCLXVI ANIC, colecţia 53, dosar C/6, f. 11.

parte, e interesant că S.C., deşi fondator al Comitetului Naţional Antifascist, spune: „când s-a creat [...], m-am înscris în el”. Astfel ne apropiem de esenţa problemei: toate aceste iniţiative nu aparţineau de fapt grupării comuniste din România, ci erau ale structurii conducătoare a Uniunii Sovietice.

Astăzi, istoricii europeni acceptă fără rezerve că Moscova lui Stalin s-a aflat la originea tuturor iniţiativelor majore ale stângii comuniste europene din anii 1930 – precum crearea *comitetelor, grupurilor* etc. antifasciste, apoi constituirea acestora în *fronturi,* apoi unirea tuturor forţelor de stânga sub forma unor *blocuri* etc. în ziarele pe care le va înfiinţa el însuşi – în opinia mea, cu bani proveniţi măcar în parte tot din URSS –, Scarlat Callimachi va fi un purtător de cuvânt al politicii de *front unit* sau de *bloc* al forţelor de stânga. Ideea nu îi aparţinea, el fiind doar unul dintre propagandiştii acesteia. în aceeaşi situaţie se vor afla toţi cei care vor scrie articole în acest sens, de la Petre Constantinescu- laşi la Petre Pandrea (cu menţiunea că unele dintre articolele acestuia din urmă puteau fi scrise de Lucreţiu Pătrăşcanu).

Astfel ajungem la acea calitate a lui Scarlat Callimachi care îi va aduce o celebritate precoce: cea de fondator de ziare de stânga.

La începutul verii anului 1933, S.C. – care avea un fiu în vârstă de aproape 6 ani – îşi petrecea cea mai mare parte a timpului la Botoşani. Să fie o simplă coincidenţă faptul că atât el, cât şi (mai ales) Petre Constantinescu-Iaşi au locuit, în bună parte, în anii activismului lor interbelic, în apropierea graniţei cu URSS? Eu cred că nu. Pe de altă parte, tocmai prezenţa lor în apropierea graniţei (Constantinescu-Iaşi la Chişinău, Callimachi la Botoşani) îi făcea mai valoroşi şi mai demni de urmărit de către Siguranţă. în această cursă informaţională de „care pe care", fiecare tabără a strâns multe date graţie unor pioni de serviciu precum cei doi amintiţi, iar geopolitica ultimei jumătăţi a secolului XX avea să dea câştig de cauză doar unei tabere – cea sovietică, ai cărei partizani erau Constantinescu-Iaşi şi Callimachi.

Aşadar, pe 30 iunie 1933, Scarlat Callimachi scotea pe piaţa ideilor (?), la Botoşani, ziarul săptămânal *Clopotul* – „gazetă democrată independentă", cum o va autorevendica fondatorul ulterior (inclusiv în autobiografia din 1962). Pentru a înţelege mai bine ceea ce urmează, să recapitulăm puţin contextul politic al perioadei.

Din multe puncte de vedere, anul 1933 a fost unul dintre cei mai dramatici din scurta istorie a României interbelice. Domnia lui Carol al II-lea era încă aproape de începuturile sale, iar regele nu încerca deocamdată să ţină sub control viaţa politică – destul de haotică, de altfel. PNŢ câştigase alegerile din decembrie 1928,

dar guvernarea ţărănistă a lui Iuliu Maniu (noiembrie 1928 – iunie 1930), ulterior a lui Gheorghe Gh. Mironescu (octombrie 1930 – aprilie 1931) nu a fost de succes. Probabil nici nu avea cum să fie, din moment ce s-a suprapus cu începutul

marii crize economice care avea să afecteze întreaga lume occidentală, în vara anului 1929 a început un val de revolte sociale muncitoreşti care au tensionat şi mai mult atmosfera socială. După decenii în care istoriografia comunistă a exagerat vorbind despre ele, astăzi există, din păcate, impresia că aceste mişcări muncitoreşti ar fi fost minore şi marginale, ceea ce este fals. Respectivele revolte sociale au fost reale şi au avut un ecou real în rândul proletariatului român în curs de coagulare politică: grevele de la Lupeni (august 1929) şi de pe Valea Jiului, cea de la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti (februarie 1933) etc. au fost de real impact, iar explicaţia lor constă, printre altele, în criza provocată de aplicarea celor trei „curbe de sacrificiu" (prima în ianuarie 1931, introdusă de guvernul Mironescu, iar a treia în ianuarie 1933), prin care salariile scădeau cu 10-20%, se sistau primele şi bonusurile etc. Revolta socială, pe fondul crizei, a fost atât de acută, încât în februarie 1933 (înainte de greva de la Griviţa) guvernul a impus prin lege starea de asediu şi cenzura în principalele centre muncitoreşti din ţară. Dacă şi în ce fel această lege a fost eficientă reprezintă, evident, alt subiect de discuţie (în opinia mea, nu a fost eficientă, întrucât combătea efectele, şi nu cauzele tensiunii sociale). în plus, în vara anului 1933, procesele împotriva muncitorilor care fuseseră arestaţi erau în plină desfăşurare. Aşadar, acesta era contextul în care Scarlat Callimachi lansa un ziar săptămânal la Botoşani – oraş care, nefiind un centru muncitoresc, nu era supus cenzurii prin legea amintită mai sus! A înfiinţat şi a finanţat el ziarul săptămânal *Clopotul,* numai din banii săi? Personal, am mai curând convingerea că această publicaţie – şi toate cele care i-au urmat – au avut alt susţinător (cel puţin în parte), unul aflat la est, dincolo de graniţele României. Un raport manuscris al unui chestor al poliţiei din Botoşani din acea zi de 30 iunie 1933 semnala noua apariţie „în oraşul nostru"[DCLXVII], avându-l pe „dl Scarlat Calimachi publicist şi proprietar", iar drept colaboratori pe Valter Abeles, Cezar Reţianu (ziarist), N.D. Cocea (vezi mai sus); tirajul prim al publicaţiei *Clopotul* a fost de 1.000 de exemplare, tipărite la tipografia Marcovici din Botoşani. în intenţie, publicaţia era destinată să apară săptămânal (ceea ce va reuşi în a doua

DCLXVII ANIC, fond 95, dosar 100, vol. 1, f. 1.

jumătate a anului 1933). Interesant este că, în momentul apariţiei ziarului, nu Scarlat Callimachi era principalul suspect în ochii autorităţilor. Potrivit documentului manuscris al chestorului poliţiei din Botoşani, adresat „Domnului Director general de Poliţie” din Bucureşti, „Domnii

Valter Abeles şi Cezar Reţianu sunt suspectaţi de noi pentru că nutresc [indescifrabil, probabil „convingeri" – n.m., A.C.] de extrema stângă. Sentimentele dlui Calimachi nu le cunoaştem până în prezent deoarece nu le-a manifestat", spunea cu o mare inocenţă provincială chestorul de Botoşani, la acea dată de 30 iunie 1933. De reţinut că, la respectiva sesizare, răspunsul primit din capitala ţării va fi ferm: pe 10 iulie 1933, din partea Direcţiei de Siguranţă a DGP, din Ministerul de Interne de la Bucureşti, se va transmite „personal-confidenţial" că: „în referire la raportul dvs. nr. 15.497 din 30 iunie [1933], vă rugăm să urmăriţi activitatea ziarului *Clopotul* ce apare în acel oraş, precum şi a colaboratorilor săi".

Această notă indică faptul că, pentru angajaţii serviciilor de informaţii ale României Mari, mediul în care se mişca un personaj precum Scarlat Callimachi era sub urmărire. O altă notă a Siguranţei, din 17 august 1933, reia cele mai importante informaţii despre publicaţia respectivă: că ar fi „un ziar independent cu caracter informativ, însă are o atitudine ostilă Statului, prin faptul că în unele articole ce le publică introduce *o fină nuanţă de comunism* [s.m., A.C.]"[DCLXVIII]; mai departe, nota citează unele articole şi trimite la unul dintre primele editoriale ale ziarului, în care Scarlat Callimachi era complimentat printr-o poreclă care îi devenise deja renume: din articole

> se deduce că directorul ziarului este simpatizant al mişcărei de stânga, dealtfel [el] este arătat ca „Un prinţ de stânga" în articolul intitulat „Rostul nostru", publicat în nr. 2 din 7.VIL 1933 şi-n care se arată că scopul ziarului *Clopotul* este de a lupta împotriva hitlerismului. în ceea ce priveşte pe ceilalţi colaboratori, D-nii WALTER ABELES [şi] CEZAR RETZEANU sunt suspectaţi ca unii ce nutresc idei de extrema stângă. WALTER ABELES este trecut în registrul de suspecţi internabili, deoarece a făcut parte din asociaţia emigranţilor basarabeni din Liege, Belgia, care asociaţie activa contra Statului Român pe chestiunea Basarabiei.

Scarlat Callimachi intră definitiv în atenţia poliţiei în vara anului 1933, ca urmare a unui articol publicat în ziarul propriu şi

---

DCLXVIII *Ibidem,* f. 13.

a unui denunţ pornit în urma acestuia. Articol va rămâne, de-a lungul deceniilor, cea mai cunoscută producţie jurnalistico-literară a eroului nostru. Astfel, în numărul 5 al ziarului *Clopotul,* din 28 iulie 1933, el semna editorialul „Căderea Babilonului", care, evident, pleca de la metafora inevitabilităţii

căderii tuturor imperiilor şi ajungea la judecarea proceselor intentate muncitorilor grevişti arestaţi în Bucureşti de organele de ordine ale ministrului de Interne, mai vechiul „client” al jurnalistului Callimachi, Gheorghe Gh. Mironescu (pe care îl atacă şi acum, desigur). Printre altele, articolul spune:

> în Babilonul burgheziei româneşti se judecă de câteva zile procesul muncitorilor de la atelierele CFR din Calea Griviţei. Câteva zeci de muncitori, după luni de chinuri suferite, sunt aduşi în faţa unui consiliu de război. [...] Pentru aceea, într-o singură zi, vor veni bătăile peste ea [peste societatea care îi chinuie pe muncitori – n.m., A.C.]; moarte şi tânguire şi foame şi foc... Treziţi-vă proletari ai fabricilor, ai câmpurilor, proletari ai gândului! Uniţi-vă şi porniţi lupta fără cruţare împotriva celor mari şi cu mâinile mânjite de sângele vostru. Ceasul a sunat, Babilonul burgheziei stă gata să se prăbuşească.

Desigur, nu este necesară o mare intuiţie politică pentru a înţelege ce fel de partizanat denotă un astfel de text şi spre ce conduc mesajele cuprinse în el, inclusiv îndemnul la *politica de front unic/unit,* care era una dintre mantrele politice ale propagandei staliniste de atunci.

în chiar ziua apariţiei articolului, pe adresa procurorului de la Tribunalul Botoşani sosea un denunţ. Semnatarul său era un avocat botoşănean pe nume loan Constantinescu; trebuie spus că şi acesta avea un partizanat politic: era simpatizant „cuzist”, adică al grupării politice a ieşeanului A.C. Cuza[DCLXIX]. Iată câteva fragmente din cuprinsul denunţului:

> Domnule Procuror, / Am onoarea a vă semnala articolul „Căderea Babilonului” publicat în ziarul local [...]. / Conţinutul acestui articol este în totul revoluţionar şi este un îndemn categoric la revolta muncitorimii şi proletariatului în contra organelor constituite în stat, cum ar fi „Consiliul de Război”, care judecă procesul muncitorilor de la atelierele CFR din

DCLXIXProfesor de economie şi om politic, A.C. Cuza (1857-1947) înfiinţase în 1923 Liga Apărării Naţional-Creştine, a cărei doctrină se fundamenta pe antisemitism şi autoritarism de dreapta.

> Calea Griviţei [din Bucureşti, n.n.], cum şi în contra celorlalte clase sociale, în special cea burgheză, şi-a conducătorilor acestei ţări al căror prototip îl şi caricaturizează în persoana dlui Gh. Gh. Mironescu, Ministru de Interne. [...] / Socotesc că această scriitură constituie cea mai flagrantă încălcare a legei pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştei publice [...]

şi că prin urmare este cazul a se deschide acţiune publică atât contra scriitorului, cât şi contra editorului şi-n consecinţă îmi permit a vă ruga să binevoiţi a chibzui dacă este cazul ca rigorile menţionatei legi să fie aplicate acestei publicaţiuni săptămânale cu tendinţă vădită de-a turbura actuala ordine socială şi liniştea publică[1].

Am redat pasaje ample din acest denunţ tocmai pentru a sintetiza temeiurile acuzării din procesul care va începe imediat şi care se va prelungi ulterior pe câţiva ani, cu o evoluţie uluitor de alambicată. Uneori, cel care citeşte procesele-verbale ale şedinţelor de judecată va avea impresia că inclusiv procurorii îl privesc pe Scarlat Callimachi cu o anumită condescendenţă, bănuindu-l că ar fi un idealist rătăcit de interesele propriei clase. în parte, această caracterizare era reală, dar eu cred că este incompletă. în vârstă de 37 de ani, S.C. se considera pur şi simplu parte dintr-o falangă revoluţionară, opusă regimului din ţara sa; nu era numai o rătăcire, ci o alegere conştientă, din ce în ce mai radicalizată, pe care o făcuse cu ani în urmă şi în virtutea căreia acţiona şi scria de aproape un deceniu.

Procesul şi radicalizarea

Iniţial, procesul lui Scarlat Callimachi începe la Tribunalul Botoşani („pentru că ar fi săvârşit faptul prevăzut şi pedepsit de art. 11 partea II din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni la liniştea publică şi art. 182 Cod penal”[DCLXX DCLXXI]; acest din urmă articol de lege inculpa atacurile la adresa judecătorilor, ceea ce S.C. făcuse scriind despre procesele greviştilor). La şedinţa de judecată din 11 august 1933, S.C. s-a prezentat asistat de patru

DCLXXDocumentul, manuscris, este nedatat, dar din alte documente reiese că denunţul ar fi fost făcut chiar pe 28 iulie 1934. ANIC, colecţia 96 – Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare, colecţia 96), dosar 2457, ff. 39, 98 fv.

DCLXXI *Ibidem,* f. 46.

avocaţi: D. Mănăstireanu, Romulus Răutz din Cernăuţi, Adonis Popov din Cluj şi Victor Gherasim din Bucureşti (în 1935 pe Gherasim îl găsim în poziţia de secretar al Comitetului Naţional Antifascist, iar un an mai târziu în cea de membru în CC al Blocului

pentru Apărarea Libertăţilor Democratice şi membru în conducerea unei organizaţii apropiate de PCdR – Grupul Avocaţilor Democraţi). La finalul şedinţei, completul de judecată ajunge la concluzia că S.C. este trimis în judecată nu pentru una, ci pentru două fapte – una de competenţa tribunalului, alta de competenţa curţii cu juraţi –, iar potrivit unor articole din procedura penală în vigoare atunci, Tribunalul Botoşani îşi declină competenţa în favoarea curţii cu juraţi.

într-adevăr, curtea cu juraţi se va întruni să judece dosarul Callimachi pe 11 noiembrie 1933, dar lipsa mai multor juraţi dintre cei legal citaţi (şi traşi la sorţi) a făcut imposibilă o soluţie (singura consecinţă a fost amendarea absenţilor cu câte 200 de lei); în consecinţă, procesul s-a amânat pentru 16 februarie 1934. Dar surpriză – pe 16 februarie inculpatul lipseşte la apelul nominal, iar din partea sa este citită o telegramă „din care se constată că inculpatul este grav bolnav la Bucureşti”[1]. Arhiva păstrează această telegramă, grăitoare prin conţinutul ei:

> Dlui consilier [C]iulei[DCLXXII] [DCLXXIII] [T]ribunalul [Bjotoşani îmbolnăvit subit nu pot fi la procesul meu juraţi rog mult sămi acordatzi amânare cu mulţumiri şi sentimentele mele devotate [de menţionat că inculpatul nu spune că ar fi „grav bolnav” – n.m., A.C.].

Curtea cu juraţi se întruneşte într-o nouă şedinţă a acestui dosar pe 1 iunie 1934, Scarlat Callimachi se prezintă asistat de avocatul Dimitrie Ionescu şi aici din nou surpriză – între timp, dosarul lui Scarlat Callimachi devenise chiar mai *subţire.* în primăvara acelui an tocmai fusese dată o lege de amnistiere a tuturor delictelor de presă comise până la data de 1 martie 1934; deci S.C. era amnistiat de una dintre cele două fapte invocate de acuzare (cea de lezare a magistraţilor militari din consiliul de război care îi judeca pe muncitorii de la Atelierele Griviţa). în virtutea acestei noi realităţi, Curtea cu Juri din Botoşani îşi declină, la rândul său, competenţa în a judeca acest caz, drept pentru care dosarul se întoarce din nou la procurorul Tribunalului Botoşani. Aici următorul termen de judecată este în ziua de 24

DCLXXII *Ibidem,* f. 63.

DCLXXIII Judecătorul Constantin M. Ciulei era în acel moment preşedintele Tribunalului Botoşani.

august 1934, când Scarlat Callimachi se prezintă asistat de trei avocaţi: loan lacovlov, D. Mănăstireanu şi Dimitrie lonescu. Procurorul citeşte actul de acuzare; printre altele, el spune despre inculpat că:

> 381 tinde hotărât la schimbarea ordinei din stat, la revoluţie şi anarhie; faptul că inculpatul e literat şi coborâtor dintr-o veche familie de aristocraţi denotă idealism şi generos spirit de sacrificiu în lupta pe care o duce înregimentat în rândurile celor mai de jos, însă mijloacele pe care le întrebuinţează şi scopul imediat al acestor lupte sunt aspru sancţionate de legile ţării[1].

E foarte interesant ce spune şi Scarlat Callimachi în ultimul său cuvânt din şedinţă (după ce anterior vorbiseră şi cei trei avocaţi ai săi), mai ales pentru a vedea liniile de rezistenţă ale strategiei de apărare:

> Inculpatul [...] declară că în toată acţiunea sa nu s-a gândit decât la transformarea firească a societăţii pe cale evolutivă, că nu a îndemnat la revoltă şi anarhie. / Că în clipa când a scris articolul „Căderea Babilonului", care în aparenţă e violent [sic/], [el totuşi credea] că se pot aduce fără revoluţie multe îmbunătăţiri. / în ţările din Apus, Franţa unde am trăit mulţi ani şi Anglia s-au făcut mari transformări pe cale paşnică şi unde nu s-ar fi putut vota o lege Mârzescu-Mironescu, care nu va împiedica o transformare a societăţii umane. / [...] Am luat apărarea muncitorilor de la Griviţa din convingerea că lupt pentru o cauză dreaptă, pentru că în unanimitate s-a constatat că nu au asasinat pe nimeni şi o mână de oameni sunt condamnaţi fără nici o vină. / Este clar că lupta ce o duc e o luptă de solidaritate a claselor. Rog justiţia să vadă că nu am îndemnat la revoluţie, ci la luptă pe cale paşnică[DCLXXIV DCLXXV].

Dezbaterile acestei şedinţe a tribunalului din 24 august 1934 au durat, pesemne, destul de mult, pentru că la finalul procesului-verbal se spune că şeful de şedinţă, „văzând că orele sunt înaintate din care cauză nu mai este timp pentru studierea pieselor de la dosar [...] amână pronunţarea la 28 august 1934".

în fine, şedinţa din 28 august aduce soluţionarea cazului: în virtutea legii privind infracţiunile contra liniştii publice, Scarlat Callimachi este condamnat la un an de închisoare corecţională, la 10.000 de lei amendă în folosul statului şi la un an de interdicţie corecţională. Dar povestea nu avea să se oprească aici.

DCLXXIV Proces-verbal manuscris, *ibidem,* f. 92.
DCLXXV *Ibidem,* f. 97.

Desfăşurarea procesului şi întinderea lui, până la prima soluţionare, pe durata unui an au avut cel puţin două consecinţe: i) pe de o parte, în virtutea acuzării, autorităţile au recapitulat bună parte din activitatea

de până atunci a lui Scarlat Callimachi şi au ajuns la concluzia că acesta era notabil de consecvent cu el însuşi şi cu ideile sale; dintr-odată, cel puţin din partea autorităţilor, publicistica lui S.C. s-a bucurat de o atenţie cu totul inedită; articolele sale anterioare şi ulterioare „Căderii Babilonului" au fost citite şi interpretate; astfel, în Hotărârea de condamnare dată de Tribunalul Botoşani pe 28 august 1934 se spunea că „articolul «Căderea Babilonului» nu este un articol izolat scris în acest spirit, ci el se încadrează într-o serie de articole, apărute în acelaşi ziar sub semnătura inculpatului"; dintr-odată, Scarlat Callimachi a devenit un autor demn de urmărit (sigur, cu un ochi critic); ii) jurnalistul Scarlat Callimachi a devenit brusc o vedetă a cercurilor de stânga de la Bucureşti. Mai multe ziare, prin diferiţi autori, i-au sărit în apărare, iar cauza sa a devenit una de interes mai larg. Din acest punct de vedere, inevitabilul s-a produs: procesul lui S.C. a condus la o şi mai mare diseminare a mesajului său.

Sarabanda tergiversărilor

Evident, la condamnarea din 28 august 1934, Scarlat Callimachi, în acel moment domiciliat în strada Vânători nr. 53 din Botoşani, a făcut apel, pe data de 31 august în acelaşi an. Procesul său se va muta la Curtea de Apel laşi, secţia I. Prima şedinţă va avea loc pe 30 noiembrie 1934, dar cu această ocazie apelul lui S.C. va fi respins ca nefondat, iar amenda sa va creşte cu 12 lei. Dar Scarlat Callimachi, sfătuit de avocaţii săi, nu renunţă, iar în primele zile ale lui decembrie 1934 îşi exercită dreptul de opoziţie faţă de această decizie a curţii de apel ieşene şi face din nou apel (de această dată dând ca adresă Strada Romană nr. 55 din Bucureşti); termenul nou se fixează pentru 18 martie 1935. în acea zi, în şedinţa Curţii de Apel Iaşi, secţia I, se prezintă asistat de avocatul A. Schreiber. Imediat apare o disensiune juridică: dacă nu cumva Tribunalul Botoşani, care dăduse condamnarea din 28 august 1934, era în imposibilitatea de a o face, dat fiind că iniţial acelaşi tribunal îşi declinase competenţa; în acest caz, chiar şi procurorul de şedinţă „cere a se trimite afacerea înaltei

Curţi de Casaţie pentru a da un regulator de competenţă". Decizia se amână pentru 22 martie 1935, dată la care, iarăşi surpriză, Curtea de Apel Iaşi admite opoziţia făcută de Scarlat Callimachi şi anulează sentinţa din 28 august

383 1934! înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, secţia a II-a, va interveni şi va decide, în primăvara lui 1935, că dosarul este de competenţa Tribunalului Botoşani, dar, cum acesta se pronunţase deja, dosarul a fost îndreptat către Tribunalul Iaşi, secţia a IV-a. Procuratura va face recurs – şi astfel a început, de fapt, un lung şir de amânări şi tergiversări, doar în parte orchestrate de inculpat sau de avocaţii săi. Procesul s-a prelungit în 1936; într-o şedinţă din 31 martie, Tribunalul judeţean Iaşi a decis achitarea lui Scarlat Callimachi, dar prim-procurorul aceluiaşi tribunal va face recurs pe 7 aprilie 1936. Procesul s-a judecat din nou, la Curtea de Apel Iaşi, secţia a II-a, şi, pe 19 noiembrie 1936, Scarlat Callimachi a fost din nou condamnat – aceeaşi condamnare ca în 28 august 1934! Evident, peste câteva zile, a făcut din nou „opoziţie" faţă de această ultimă decizie, iar noul termen se stabileşte pe 18 ianuarie 1937; în această şedinţă, inculpatul invocă unele vicii de procedură şi procesul se amână pentru 28 iunie 1937 ş.a.m.d. Aşadar, patru ani de procese s-au soldat cu o condamnare la un an de închisoare şi o amendă, condamnare ce era în continuare contestată!

Cel mai interesant detaliu este însă cel care se conturează în paralel cu procesul în desfăşurare: deşi inculpat şi, de la un moment dat, chiar condamnat, Scarlat Callimachi îşi continuă aproape nestingherit activitatea jurnalistică la Botoşani! Aceasta spune multe despre justiţia din România primei părţi a anilor 1930, în sensul argumentării existenţei unui regim democratic. Paradoxal sau nu, chiar în timp ce avocaţii săi căutau clauze atenuante pentru deja celebrul articol „Căderea Babilonului", articolele sale mai noi deveneau din ce în ce mai vitriolante. Poliţia de Siguranţă le urmărea cu un ochi mai atent decât procuratura. în aceste condiţii, cu cât scria mai mult, cu atât dosarul lui Scarlat Callimachi de la Siguranţă căpăta noi file.

Noi piese la dosar... şi noi publicaţii

Astfel, un referat al Siguranţei de la sfârşitul anului 1933 (deci după debutul procesului) rezuma toate articolele mai importante pe care le publicase în ultimii doi ani; totodată, referatul aducea noi detalii biografice despre personajul nostru, în măsură să

arunce o lumină nouă asupra sa, rezultat al faptului că acesta era deja dat în urmărire la acel moment, iar informaţiile despre el se ramificau:

> Scarlat Calimachi este fiul fostului senator Calimachi decedat şi nepotul lui I. Calimachi, fost preşedinte al Consiliului de Administraţie al Băncii Generale a Ţării Româneşti. / Născut în anul 1896 în Bucureşti, a locuit până la majorat împreună cu mama sa, în str. Batiştei no. 31. După obţinerea majoratului, cheltuind o parte din averea rămasă dela tatăl său în mod dezordonat, a fost pus sub interdicţie, fixându-i-se o rentă lunară spre întreţinere şi în acelaşi timp, obligat să se mute din proprietatea părintească. / în anul 1926, s-a căsătorit cu artista Dida Solomon, fostă societară a Teatrului Naţional din Bucureşti. / Fiind finanţat de D-l Lupescu, tatăl d-nei Lupescu[1], în anul 1927 [Scarlat Callimachi] înfiinţează „Teatrul Alhambra", pe care-l predă mai târziu artistului Puiu lancovescu, ce-i schimbă denumirea în „Teatrul Fantasio". / Este membru al Partidului Ţărănesc-Lupist, organizaţia Botoşani, unde de altfel este şi proprietar al moşiei Bucegea, moştenită de la părinţi. Este foarte cunoscut atât în înalta societate, cât şi în cercurile intelectuale şi ale ziariştilor[DCLXXVI] [DCLXXVII].

Mai departe, referatul reia unele dintre cele mai acide articole recente ale lui S.C.: „Un Rege şi-a călcat cuvântul" (din publicaţia *Opinia publică,* nr. 1,3 noiembrie 1932) – atac la adresa regelui Carol al II-lea; „Maiestatea sa Siguranţa lucrează" *(Opiniapublică,* nr. 7,15 decembrie 1932) – atac la adresa generalului Stângaciu din Poliţia de Siguranţă; desigur, „Căderea Babilonului", care nu putea lipsi dintr-o astfel de retrospectivă; apoi, o serie întreagă de articole publicate în propriul ziar, *Clopotul,* în cursul anului 1933, precum „Vremuri prerevoluţionare" (4 august), „Legea Mironescu-Mârzescu" (11 august), „Revoluţia a luat sfârşit" (18 august) – în care critica regimul lui Adolf Hitler din Germania –, „Condamnarea lui Doncea" (26 august) – în care scria:

Procesul muncitorilor de la atelierele Griviţa este cea mai

DCLXXVIDa, este vorba despre Elena „Magda" Lupescu (1896-1977), amanta, ulterior soţia din exil a regelui Carol al II-lea. Tatăl său era Nicolae Lupescu/ Nahum Griinberg (născut evreu, ulterior botezat ortodox).

DCLXXVII ANIC, fond 95, dosar 100, voi. 1, f. 42.

> desăvârşită reeditare a înscenărilor ţariste şi sentinţa lui ne împinge spre desnodă- mântul fatal [al regimului – n.m., A.C.];

sau articolul intitulat „1789” (29 septembrie), în care făcea o paralelă între Franţa lui Ludovic al XVI-lea şi România lui Carol al II-lea, ajungând la concluzia:

> Poporul zace în cea mai îngrozitoare sărăcie, iar cei mari se desfată cu banii lor; iar, când îndrăsneşte să vorbească sau să ceară dreptate, puternicii zilei îi închid gura cu gloanţe[1]. Şi iar curge sânge, sânge de om nevinovat şi istoria se repetă, se repetă mereu, aproape cu regularitatea tictacului de ceasornic.

Apoi articolul „Baba se piaptănă” (16 octombrie), în care scria:

> Ceasul revoluţiei va suna curând, curând de tot. Atunci îşi va lua pedeapsa şi cel a tot puternic care s-a desfătat, când alţii răbdau de foame şi acela care a furat banul norodului şi acela care a dispreţuit şi a chinuit pe semenul său.

Sau articolul „La marginea prăpastiei” (3 noiembrie), în care scria:

> Proletariatul, muncitori şi intelectuali, trebuie să aleagă o cale asemenea celei pe care păşesc dictatorii fascişti şi să formeze şi el: batalioane, centurii, oşti, cu cari să se opună valului reacţionar şi fascist.

Toate aceste fragmente sunt redate aici după referatul Siguranţei citat anterior. La un moment dat, referatul exprima aceeaşi stupefacţie pe care probabil mulţi au resimţit-o în contact cu dosarul S.C.: „Scarlat Calimachi, cu toate că face parte dintr-o familie de boieri, nutreşte idei comuniste, îndepărtându-se cu totul de clasa socială din care face parte”[DCLXXVIII DCLXXIX].

Desigur, este surprinzător că reprezentanţii acuzării din procesul lui Scarlat Callimachi de la Botoşani sau Iaşi nu au uzat mai mult de fragmente precum cele de mai sus, în măsură să dovedească faptul că schimbarea dorită de el nu era *una pe cale paşnică* (după cum spunea în proces), ci avea mai curând datele unei chemări insurecţionale la luptă revoluţionară. Personal, nu cred că a fost o conspiraţie tacită, favorabilă jurnalistului procomunist; cred, mai curând, că era vorba despre o necoordonare (firească într-un stat democratic) între poliţia

---

DCLXXVIII Desigur, o trimitere la greva de la Atelierele Griviţa din februarie 1933.

DCLXXIX ANIC, fond 95, dosar 100, voi. 1, f. 43.

politică şi Justiţie – aceasta, chiar şi în condiţiile în care România se îndrepta totuşi spre un regim politic autoritar.

Scarlat Callimachi a tot forţat limitele, de la bun început. De exemplu, în numărul 18 al ziarului *Clopotul,* din 27 octombrie 1933, el nu ezită să îl atace... chiar pe Nicolae Lupescu, tatăl amantei *en titre* a

regelui Carol al II-lea, pe care îl făcea responsabil de înstăpânirea camarilei regale. într-un articol intitulat „Lipitorile României” (!), autorul scria:

> Alături de d-l Puiu Dumitrescu şi de alţi miniştri şi traficanţi de influenţă, el [Nicolae Lupescu] îşi petrece ultimele zile sfidând cinstea şi mizeria norodului român. / în faţa norodului şi a istoriei, răspunderea o poartă monarhul, iar nu slugile ipocrite şi hrăpăreţe. / Şi s-ar putea întâmpla ca bătrânul tată [Nicolae Lupescu – n.m„ A.C.] şi curtenii lui să sfârşească tot aşa cum a sfârşit şi călugărul Rasputin.

Ei bine, lucru sugestiv prin el însuşi, abia acest articol este cel care va determina Ministerul de Interne din Bucureşti să dispună suspendarea apariţiei ziarului *Clopotul!* între timp mai apăruseră deja câteva numere, dar cert este că la finalul lui 1933 *Clopotul* îşi încetează existenţa.

A nu se înţelege însă că eforturile ideologice şi propagandistice ale lui S cariat Callimachi se vor opri aici. în timp ce procesul său mergea mai departe (am văzut mai sus în ce manieră), el îşi continuă activitatea jurnalistică şi mai ales aceea de editor al altor ziare. Odată *Clopotul* închis, tot cu aceeaşi echipă redacţională şi la aceeaşi adresă din Botoşani (şi cu aceiaşi susţinători financiari, cred) el va scoate începând cu 1934 alte ziare; practic, se poate spune că singurul lucru care se schimbă este titlul publicaţiilor; în rest, mesajul rămâne acelaşi. Totodată, el se implică în propaganda electorală pentru „Partidul Ţărănesc – dr. Lupu” la alegerile din decembrie 1933 (care urmau să fie câştigate de PNL cu aproape 51%; PNŢ lua aproximativ 14%, iar scorul partidului doctorului Lupu a fost nesemnificativ). într-o astfel de adunare electorală din timpul campaniei, în orăşelul Ştefăneşti (judeţul Botoşani), Scarlat

Dar rebelul vlăstar de mari boieri nu va renunţa la lupta

Callimachi a încercat să împrăştie un nou-apărut *Supliment Clopotul nr. 22,* dar poliţia a intervenit repede şi a confiscat cele 100 de exemplare pe care le avea cu el.

Capitolul 8

„Tovarăşii din Spania”. Voluntari comunişti români în Brigăzile Internaţionale din războiul civil spaniol

Mihai Burcea

Proiectul de cercetare „Membri, simpatizanţi, conspiratori şi «tovarăşi de drum»”, demarat în 2013 sub egida Universităţii din Bucureşti, şi-a propus elaborarea unei analize prosopografice a militanţilor şi simpati- zanţilor PCdR de la momentul înfiinţării acestei formaţiuni politice (mai 1921) până la actul din 23 august 1944, când mişcarea comunistă a ieşit din clandestinitate.

Principala sursă istorică a acestui demers ştiinţific o constituie un lot de 8.614 „fişe de evidenţă a ilegaliştilor” identificat la AN1C, în fondul 95 – Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944.

„Recensământul intern” al PMR din 1951-1952

La începutul anului 1951, Secţia Organelor Conducătoare de Partid, Sindicat şi UTM a CC al PMR, condusă de loan Vinţe (viitor general-maior de Securitate în anii 1950), a hotărât demararea unei campanii de recenzare a foştilor membri şi simpatizanţi ai PCdR de dinainte de 23 august 1944‘.

1. Secţia Organelor Conducătoare de Partid, Sindicat şi UTM a

CC al PMR, alături de celelalte secţii ale CC al PMR (Secţia Administrativ-Politică, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Secţia Agrară, Secţia Cadrelor din Exterior ş.a.) constituiau aparatul de lucru al CC al PMR. Această secţie se ocupa cu păstrarea şi administrarea dosarelor membrilor de partid din conducerea

în acest sens, secţia amintită (prin sectoarele Evidenţa Cadrelor şi Carnet de Partid) a elaborat un chestionar – „fişă de evidenţă a ilegaliştilor" – pe care l-a trimis tuturor comitetelor de partid din ministere şi comitetelor regionale de partid, în vederea identificării ilegaliştilor şi a cunoaşterii activităţilor politice desfăşurate de aceştia în perioada amintită.

Respondenţii urmau să completeze o serie de rubrici care vizau: datele de stare civilă, profesia de bază, afilierea politică, modul în care au sprijinit partidul sau mişcarea muncitorească, localităţile în care au activat, persoanele cu care au avut legături conspirative, dacă au suferit măsuri punitive pe considerente politice (arestare, proces, condamnare, internare în lagăr), modul în care s-au comportat în timpul recluziunii, activitatea politică şi profesională după 23 august 1944, decoraţiile primite după 23 august 1944, apartenenţa la PMR şi anul dobândirii carnetului de membru PMR, locul de muncă şi domiciliul la data completării fişei.

în urma centralizării fişelor, activiştii CC al PMR urmau să întocmească o serie de statistici privind numărul total al celor care au activat în PCdR şi mişcarea muncitorească, comitetele de partid în evidenţa cărora se aflau cei mai mulţi ilegalişti, compoziţia socială şi pe sexe a acestora ş.a.m.d.

Trebuie să precizăm că, printre cele 8.614 tipizate indexate în instrumentul digital ANDCO, *nu se regăsesc* fişele mai multor demnitari, conducători din ierarhia centrală a partidului sau ale unor figuri proeminente ale mişcării comuniste şi muncitoreşti din România (de exemplu, membrii Biroului Politic şi ai Secretariatului CC al PMR, miniştri şi miniştri adjuncţi, membrii Prezidiului MAN): Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi, Chivu Stoica, Alexandru Moghioroş, Alexandru Drăghici, Gheorghe Apostol, Anton Moisescu, Leontin Sălăjan, Nicolae Ceauşescu, Pavel Ştefan, Gheorghe Gaston-Marin, Ioan Vinţe, Gheorghe Vasilichi, Alexandru Sencovici, Dumitru Petrescu, Simion Bughici, Avram Bunaciu, Mihail Gheorghiu Bujor, Augustin Alexa, Nicolae Popescu-Doreanu ş.a.m.d.).

organizaţiilor de partid, sindicale, de masă/obşteşti şi a

sfaturilor populare, cu elaborarea de situaţii statistice privind compoziţia socială a efectivelor PMR, cu elaborarea listelor cu poziţii aflate în nomenclatura centrală şi locală a organelor de partid ş.a. ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 127/1951, ff. 2-4, 52-54.

Interbrigadiştii prezenţi în instrumentul digital ANDCO

Printre cele 8.614 fişe de ilegalişti prezente pe site-ul ANDCO (www. andco.ro/aplicatie) se găsesc şi 52 de fişe aparţinând unor foşti voluntari care au luptat în Brigăzile Internaţionale din Spania.

Aceste formaţiuni internaţionale de voluntari au fost înfiinţate din iniţiativa Cominternului în toamna anului 1936, având menirea de a contribui la efortul de război al taberei republicane în confruntarea cu naţionaliştii generalului Franco, cei care declanşaseră rebeliunea militară împotriva guvernului republican, de stânga, rezultat în urma alegerilor generale organizate la începutul anului 1936. în cadrul acestor unităţi au luptat voluntari din peste 50 de ţări. Din punctul de vedere al afilierii politice, cei mai mulţi dintre combatanţi proveneau din mişcarea comunistă, fiind urmaţi de socialişti, social-democraţi sau antifascişti neafiliaţi unui partid politic*.

1. Majoritatea istoricilor estimează numărul combatanţilor care au luptat în Brigăzile Internaţionale la cca 30.000-35.000 de oameni. Vezi, de exemplu, Remi Skoutelsky, *L'Espoir guidait leurs pas. Les volontaires français dans les Brigades internationales, 1936-1939,* Bernard Grasset, Paris, 1998, p. 330; Pierre Broué, Emile Témime, *The Revolution and the Civil War în Spain,* Haymarket Books, Chicago, 2008, p. 377. Statul-Major al Brigăzilor a fost instalat la Albacete, iar în fruntea lor a fost numit un important lider al Partidului Comunist Francez şi al Cominternului (Andre Marty). Pe fronturile din Spania au luptat şase brigăzi internaţionale: a 11-a, a 12-a „Garibaldi", a 13-a „Dombrowski", a 14-a „La Marseillaise", a 15-a „Abraham Lincoln" şi a 129-a. Voluntarii români au luptat în cadrul Regimentului de Artilerie Motorizată „Ana Pauker" şi într-o serie de unităţi şi subunităţi militare de mai mici dimensiuni, precum: Batalioanele „Edgar Andre" şi „Comuna din Paris" (Briagada a 11-a), Bataliaonele „Dombrowski", „Thälmann" şi „Garibaldi" (Brigada a 12-a), Batalionul maghiar „Rákosi" (Brigada a 13-a), Batalionul „Vaillant-Couturier" (Brigada a 14-a), Batalioanele „6

Februarie", „Dimitrov", „Lincoln" şi „Mackenzie-Papineau" (Brigada a 15-a), Compania de Mitraliere „Boris Ştefanov" şi Compania de Puşcaşi „Griviţa Roşie" din Batalionul „Djakovici" (Brigada a 129-a), Grupul de Artilerie „Gheorghe Gheorghiu-Dej" din Bateria „Kolarov" (Divizionul 1 de Artilerie Grea Slav) şi Compania Românească de Infanterie din Batalionul Divizionar (Divizia 45). în octombrie 1938, guvernul republican condus de Juan Negrin a decis retragerea de pe front şi demobilizarea Brigăzilor Internaţionale,

în majoritatea lucrărilor şi articolelor pe această temă apărute înainte de 1990, numărul voluntarilor români din Spania este apreciat la circa 500. în ţara noastră, estimarea a început să fie vehiculată în primii ani ai „puterii populare", fiind avansată de unele dintre cele mai reprezentative figuri ale Brigăzilor Internaţionale (de exemplu, Constantin Doncea sau Valter Roman)[DCLXXX DCLXXXI].

Conform cercetărilor noastre desfăşurate în arhiva fostului CC al PCR (ANIC) şi în cea a fostului DSS (ACNSAS), apreciem că numărul total al voluntarilor români nu depăşeşte 400.

Aproximativ 100 de luptători dintre cei 400 s-au întors în ţară după încheierea Războiului Civil din Spania (majoritatea s-au repatriat după 23 august 1944). Restul de până la 400 au decedat pe fronturile din Spania şi din Rusia (în timpul celui de-al Doilea Război Mondial), au murit alături de partizanii din Mişcarea de Rezistenţă franceză în cursul luptelor cu ocupantul german sau şi-au găsit sfârşitul în lagărele de concentrare germane, în vreme ce alţii au ales să se stabilească în alte ţări după încheierea marii conflagraţii.

DCLXXXca urmare a presiunilor exercitate de Comitetul de Neintervenţie, care funcţiona la Londra sub egida Ligii Naţiunilor. Marea masă a interbriga- diştilor a fost cantonată într-o serie de tabere din Catalonia. în ianuarie 1939, guvernul republican a făcut din nou apel la voluntarii internaţionali pentru a relua lupta, după ce trupele lui Franco spărseseră frontul în Catalonia, îndreptându-se spre capitala provinciei. La două săptămâni de la căderea Barcelonei (26 ianuarie 1939), cele câteva mii de interbrigadişti care încă mai purtau lupte de ariergardă în sectoarele nordice ale frontului au trecut graniţa în Franţa, alături de alte câteva sute de mii de refugiaţi spanioli. Mihai Burcea, „Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaţionale din Spania" (lucrare de doctorat în curs de elaborare).

DCLXXXI Vezi *Voluntarii libertăţii. Buletinul Asociaţiei Foştilor Voluntari Români din Armata Republicană Spaniolă,* nr. 2-3, martie-aprilie 1946, pp. 21-23; Valter Roman, *Sub cerul Spaniei. Cavalerii speranţei (amintiri),* Editura Militară, Bucureşti, 1972, p. *71.*

Prezenţe şi absenţe

Dintre cei circa 100 de voluntari aflaţi în ţară în perioada efectuării „recensământului", 52 au completat tipizatele Secţiei Organelor Conducătoare de Partid, Sindicat şi UTM a CC al PMR: Traian Antonescu,

Mihail Boico, Sully Brill, Mihail Burcă, Constantin Câmpeanu, Gheorghe Chiorean, lacob Clejan-Bucur, Jean Coler, Constantin Constantinescu, Ion Comici, Grigore Cotovschi, Pavel Cristescu, Wilhelm Einhorn, Béla Ernster, Gheorghe Faur, Uşer Finchelstein, Herbert Gabe, Aurel Groparu, Dávid lancu, loan lonescu, Arnold Jakobovits, Vilhelm Julius, Emil Katz, Alexandru Laurenţiu, Vasile Lévai, Mihai Lungu, Dumitru Maxim, lacob Mehr, Ştefan Mera, Andrei Micu, Petre Mihăileanu, Ionel Miletineanu, Stan Minea, Alexandru Minor, Daniel Minor, Nicolae Moraru, Ion Mutulescu, losif Nedelcu, Carol Neuman, Alexandru Paraschiv, Mihai Patriciu, Andrei Roman, Iso Schapira, lohan Schmidt, Aurel Stancu, Petre Suciu, Basil Şerban, Serghie Şevcenco, Hermina Tismăneanu, Leonte Tismăneanu, Gheza Vida şi Solomon Weinberg.

Deşi în perioada în care a avut loc acest proces de luare în evidenţă a ilegaliştilor (1951-1952) se aflau în ţară şi alţi foşti luptători din Brigăzile Internaţionale, aceştia nu au fost solicitaţi să completeze formularele (aici îi avem în vedere pe Gheorghe Adorian, Emeric Biderman, Petre Borilă, Galia Burcă, Mihai Caras, Hermán Cohn, Ambruş Coloman, Alexandru Constantinescu, Adalbert Dalnoki, Mihail Dávid, Constantin Doncea, Mihail Faltin, Mihail Florescu, Achilina Ivanovici, loan Kerecheş, Elisabeta Luca, Nicolae Meheş, Pavel Mezei, losif Minor, Lazăr Miron, Horia Moldoveanu, Ionel Munteanu, Grigore Naum, Valter Roman, Ion Sachelarie, Sanda Sauvard, Gheorghe Stoica, Mauriciu Spitz şi Gheorghe Teşileanu. Alţi foşti voluntari români întorşi în ţară în perioada 1945-1950 care nu au completat aceste fişe sunt: Vasile Călugăru şi Ladislau Schwimmer (decedaţi în 1949, respectiv 1951), Stelian Mircea (internat într-o unitate de muncă din raţiuni politice) ş.a.

Deşi nu putem să precizăm cu certitudine motivele pentru care cei 29 de voluntari nu au participat la „recensământ", ne încumetăm să avansăm două ipoteze. Prima ar fi că majoritatea acestora aveau probleme de dosar, aflându-se în continuare în vizorul CCP, după încheierea procesului de verificare, din cauza trecutului politic neclarificat. A doua cauză ar fi poziţiile înalte ocupate la acea vreme de câţiva dintre foştii interbrigadişti (Petre Borilă – membru al CC al PMR şi al Biroului Organizatoric

al CC al PMR, preşedinte al Comisiei Controlului de Stat şi deputat în MAN; general-maior Constantin Doncea – comandant al Comandamentului Apărării Antiaeriene a Teritoriului, membru supleant al CC al PMR şi deputat în MAN; Mihail Florescu – ministru adjunct al Ministerului Industriei Metalurgice şi Industriei Chimice şi deputat în MAN; Elisabeta Luca – vicepreşedinte al Comitetului

Cinematografiei de pe lângă Consiliul de Miniştri; Valter Roman – ministru al Poştelor şi Telecomunicaţiilor; Gheorghe Stoica – deputat în MAN, prim-secretar al Comitetului Orăşenesc de Partid Bucureşti şi membru supleant al CC al PMR).

Portret de grup cu *interbrigadişti*

Pentru a realiza un portret de grup schematic, am ales să analizăm următoarele variabile prezente în aceste fişe: data şi locul naşterii, sexul, originea etnică, afilierea politică, interacţiunea cu organele represive ale statului şi profesia.

Din cele 52 de fişe de ilegalist analizate, a reieşit că grupul cel mai numeros de voluntari provenea din Transilvania, Partium, Maramureş, Bucovina, Banat (19), fiind urmat de cei născuţi în Moldova (18), Muntenia (8) şi Basarabia (7).

în privinţa frecvenţei vârstelor, la data plecării în Peninsula Iberică avem următoarea situaţie: 9 (27 de ani), 6 (25 de ani), 5 (23 de ani), 5 (22 de ani), 4 (26 de ani), 3 (31 de ani), 3 (29 de ani), 3 (28 de ani),
3 (24 de ani), 2 (34 de ani), 2 (32 de ani), 1 (45 de ani), 1 (43 de ani), 1 (40 de ani), 1 (38 de ani), 1 (36 de ani), 1 (30 de ani) şi 1 (21 de ani).

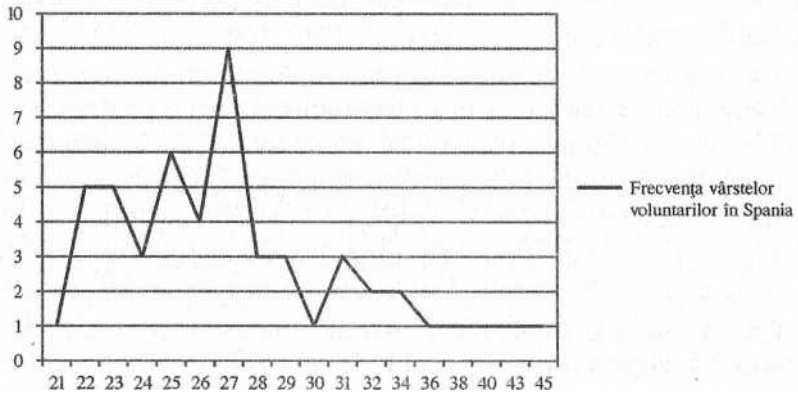

Momentul sosirii voluntarilor în Spania (1936-1938) l-am stabilit şi cu ajutorul dosarelor personale ale acestora existente

în custodia ANIC. Astfel, cei mai mulţi au sosit în Spania în cursul anilor 1937

(32)[1] şi 1938 (12)[DCLXXXII DCLXXXIII], în timp ce doar opt au ajuns în primele luni de la debutul conflagraţiei (august-decembrie 1936)[DCLXXXIV].

Din punctul de vedere al etniei voluntarilor, situaţia se prezintă astfel: 23 de evrei, 20 de români, trei maghiari, un sârb, un german şi patru voluntari care nu şi-au declarat originea etnică. în ceea ce priveşte afilierea politică, constatăm că marea majoritate provin din rândul membrilor PCdR (29 de voluntari)[DCLXXXV].

Numărul mare al membrilor PCdR se explică prin faptul că această formaţiune ilegală a organizat recrutarea şi transportul combatanţilor peste graniţe. Următorul grup de voluntari este cel al simpatizanţilor PCdR care au devenit membri ai Partidului

---

DCLXXXIIVoluntari sosiţi în Spania în 1937: Traian Antonescu, Mihail Boico, Constantin Câmpeanu, Gheorghe Chiorean, Jean Coler, Ion Comici, Grigore Cotovschi, Wilhelm Einhorn, Bela Ernster, Gheorghe Faur, Uşer Finchelstein, David lancu, Vilhelm Julius, Alexandru Laurenţiu, Vasile Levai, Dumitru Maxim, lacob Mehr, Ştefan Mera, Andrei Micu, Petre Mihăileanu, Ionel Miletineanu, Stan Minea, Nicolae Moraru, Ion Mutulescu, Iso Schapira, lohan Schmidt, Aurel Stancu, Petre Suciu, Basil Şerban, Serghie Şevcenco, Hermina Tismăneanu şi Solomon Weinberg.

DCLXXXIIIVoluntari sosiţi în Spania în 1938: lacob Clejan-Bucur, loan lonescu, Emil Katz, Mihai Lungu, Alexandru Minor, Daniel Minor, losif Nedelcu, Carol Neuman, Alexandru Paraschiv, Mihail Patriciu, Leonte Tismăneanu şi Gheza Vida.

DCLXXXIVVoluntari sosiţi în Spania în perioada august-decembrie 1936: Sully Brill, Mihail Burcă, Constantin Constantinescu, Pavel Cristescu, Herbert Gabe, Aurel Groparu, Arnold Jakobovits şi Andrei Roman.

DCLXXXVCei 29 de membri ai PCdR sunt: Traian Antonescu, Mihail Boico, Mihail Burcă, Constantin Câmpeanu, Gheorghe Chiorean, Grigore Cotovschi, Pavel Cristescu, Wilhelm Einhorn, Gheorghe Faur, David lancu, Arnold Jakobovits, Alexandru Laurenţiu, Mihai Lungu, Dumitru Maxim, Ştefan Mera, Ionel Miletineanu, Stan Minea, Nicolae Moraru, Ion Mutulescu, Carol Neuman, Alexandru Paraschiv, Andrei Roman, lohan Schmidt, Aurel Stancu, Petre Suciu, Basil Şerban, Serghie Şevcenco, Hermina Tismăneanu şi Leonte Tismăneanu.

Comunist Spaniol pe fronturile războiului civil (9)[DCLXXXVI], fiind urmat de cel al voluntarilor din emigraţia politică franceză care s-au înscris în Partidul Comunist Francez înainte sau după izbucnirea războiului (4)[DCLXXXVII]. Restul de 11 voluntari provin

DCLXXXVICei nouă voluntari afiliaţi PCS sunt: lacob Clejan-Bucur, Jean Coler, Uşer Finchelstein, Vilhelm Julius, Emil Katz, Andrei Micu, Petre Mihăileanu, Mihail Patriciu şi Gheza Vida.

DCLXXXVIICei patru voluntari afiliaţi PCF sunt: Sully Brill, Aurel Groparu, lacob Mehr şi Iso Schapira.

din: organizaţii-satelit ale PCdR – Ajutorul Roşu (1) şi UTCdR (3) sindicate (1), organizaţii studenţeşti (1), Liga Internaţională Antifascistă din Franţa (1) sau sunt antifascişti neînregimentaţi politic (3)[DCLXXXVIII].

Chestionarele completate de cei 52 de interbrigadişti conţin şi întrebări referitoare la mijloacele de retorsiune folosite de autorităţi împotriva lor, din raţiuni politice: „Dacă a fost arestat, judecat şi condamnat în ilegalitate pentru activitate revoluţionară antifascistă, pentru ce fapte" sau „Dacă a fost internat în lagăr, unde, pentru ce fapte". Astfel, din numărul total al voluntarilor supuşi analizei noastre, a reieşit că 33 au suferit cel puţin o arestare, din care 20 au fost trimişi în judecată pentru diverse delicte şi infracţiuni politice prevăzute în măsurile excepţionale şi legile speciale în vigoare la nivelul anilor 1920-1940, în România şi Franţa.

Dintre cei 20 de voluntari cărora li s-au intentat procese în perioada amintită, doar patru au fost achitaţi sau puşi în libertate în cursul proceselor, restul de 16 primind sentinţe cu pedepse privative de libertate (şapte dintre cei 16 au fost condamnaţi în contumacie: Mihail Burcă, Jean Coler, Grigore Cotovschi, Gheorghe Faur, David lancu, Aurel Stancu şi Petre Suciu).

în ceea ce priveşte detenţia în lagăre, am identificat patru tipuri de locuri de deţinere prin care au trecut voluntarii.

Cel mai des amintite sunt lagărele sau camp-urile înfiinţate în pripă de francezi, după refugierea a circa 500.000 de civili, militari republicani şi interbrigadişti din Spania în Franţa (februarie 1939). Cele mai frecvente nume de lagăre menţionate sunt Argeles-sur-Mer, Saint-Cyprien, Gurs, Perpignan şi Vernet (lagăr şi penitenciar de pedeapsă).

Un alt tip de unitate de recluziune franceză prin care au trecut interbrigadişti! români a fost lagărul de la Djelfa, înfiinţat de autorităţile de la Vichy după capitularea Franţei (în iunie

DCLXXXVIII Cei 11 voluntari care provin din organizaţiile-satelit ale PCdR sau sunt antifascişti neînregimentaţi politic, sindicalişti, membri ai organizaţiilor studenţeşti sau în Liga Internaţională Antifascistă din Franţa sunt: Constantin Constantinescu, Ion Comici, Bela Ernster, Herbert Gabe, loan lonescu, Vasile Levai, Alexandru Minor, Daniel Minor, losif Nedelcu şi Solomon Weinberg.

1940).

O altă categorie de lagăre prezente în fişele completate de voluntarii care au ispăşit acest tip de pedeapsă administrativă sunt cele de concentrare/exterminare sau de prizonieri din Germania nazistă (de exemplu, Mauthausen, Dachau, Altengrabow).

Conform acestei clasificări, avem 47 de voluntari care au trecut prin lagărele franceze (dintre care opt au fost internaţi şi în lagărele germane, iar alţi şase au ajuns şi în lagărul de la Djelfa din Nordul Africii), un combatant care a fost internat doar într-un lagăr de prizonieri din Germania (Petre Suciu) şi trei interbrigadişti care nu au avut de-a face cu această măsură administrativă punitivă.

Un caz aparte este cel al voluntarului Ştefan Mera, care în 1938 a fost luat prizonier de naţionalişti, fiind internat într-un lagăr de prizonieri până în 1944.

Din punctul de vedere al profesiilor declarate de foştii voluntari în fişele de evidenţă a ilegaliştilor, situaţia se prezintă astfel: 11 tâmplari, cinci ingineri, patru medici, patru lăcătuşi, trei textilişti, doi ajustori mecanici, doi funcţionari, doi zugravi, doi strungari, doi şoferi, doi ziarişti, un marinar, un miner, un zidar, un nituitor-cazangiu, un mecanic auto, un chimist (laborant), un mecanic instalator, un matriţer, un regizor de teatru, un farmacist, un tipograf, un sculptor şi un student.

Absenţa din chestionar a unei rubrici care să stabilească gradul de instrucţie şcolară a respondentului ne împiedică să identificăm cu exactitate nivelul studiilor fiecărui voluntar în parte. Totuşi, se poate observa că aceştia proveneau preponderent din mediile muncitoreşti, însă nu putem să trecem cu vederea numărul destul de ridicat al voluntarilor cu studii superioare.

După 23 august 1944...

Chestionarele Secţiei Organelor Conducătoare de Partid, Sindicat şi UTM al CC al PMR conţin şi întrebări referitoare la activităţile politice, obşteşti şi profesionale după actul de la 23 august 1944. Prin prisma funcţiilor deţinute în cadrul unor instituţii centrale şi locale de partid, obşteşti sau de stat (organele administraţiei de stat şi ale puterii de stat), am creat două categorii de voluntari:
i) cei care au deţinut poziţii importante în nomenclatura de partid

şi de stat şi s-au bucurat de o serie de privilegii. De pildă, apartamente şi vile amplasate în zonele exclusiviste ale capitalei (de exemplu, străzile situate în cartierele Aviatorilor, Primăverii şi Dorobanţi: Grădina Bordei, Aleea Alexandru, Herăstrău, Grigore Mora, Washington

sau Tolstoi) atribuite prin intermediul Secţiei Gospodărie de Partid a CC al PMR sau al Consiliului de Miniştri, acces gratuit şi preferenţial la reţeaua sanitară specială a CC al PMR şi a Ministerului Sănătăţii, precum şi la casele de odihnă aflate în administrarea partidului sau a sindicatelor. Este vorba de 36 de voluntari, din care trei erau generali-maiori în MAI (Mihail Burcă, Mihail Boico şi Pavel Cristescu), care au ocupat funcţii de locţiitori de miniştri, deputaţi în MAN şi sfaturile populare, şefi şi locţiitori de şefi de direcţii generale şi regionale, şefi de secţii sau servicii ministeriale, directori de fabrici şi uzine sau instituţii centrale şi locale de stat, inspectori generali guvernamentali, comandanţi de unităţi militare MFA sau MAI, directori şi directori adjuncţi de edituri sau conducători ai unor instituţii de învăţământ;

ii) cei care au lucrat pe poziţii nesemnificative în instituţiile amintite, ca instructori centrali sau regionali în cadrul unor organizaţii de partid sau obşteşti, şefi de servicii sau secţii în organele administraţiei locale de stat sau în cadrul unor unităţi economice de importanţă naţională sau locală, jurnalişti, ofiţeri MFA şi MAI aflaţi în funcţii de mică importanţă din organigrama celor două ministere (14 voluntari). Deşi cea mai mare parte a voluntarilor care au semnat fişele de evidenţă au fost integraţi în structuri, participând astfel la consolidarea regimului de democraţie populară, au existat şi doi voluntari – Ion Comici şi Alexandru Minor – care la data completării formularului nu se aflau în câmpul muncii. Primul se retrăsese în comuna natală, unde lucra ca agricultor, iar al doilea se pensionase pe caz de boală din cauza rănilor grave suferite în Spania (a rămas invalid de o mână).

Ion Comici – scurt studiu de caz

Mai jos prezentăm biografia succintă a lui Ion Comici, întrucât acesta a fost printre puţinii voluntari care nu s-au acomodat cu noul regim de democraţie populară, izolându-se de vechii

cadrilaz şi de tumultul marilor oraşe. Parcursul său biografic face notă discordantă faţă de cel al majorităţii interbrigadiştilor reveniţi în ţară, care au fost integraţi în aparatul de partid sau de stat în diverse funcţii (importante sau

nesemnificative)[1]. Ion Comici s-a născut pe 25 februarie 1899, în comuna Potoc, judeţul Caraş-Severin, fiind absolvent a două clase primare, de profesie miner, cu serviciul militar satisfăcut la Regimentul 4 Grăniceri din Deva. în perioada 1915-1925, Comici a lucrat ca miner la mina de cărbuni Anina din oraşul omonim, iar între 1924-1929, la construcţia celui mai lung tunel din ţara noastră (4.369 de metri), care adăpostea linia de cale ferată ce făcea legătura între comuna Teliu şi localitatea întorsura Buzăului (Tunelul Teliu). Importantul obiectiv, la care au lucrat peste 10.000 de oameni, a fost construit de firma germană Julius Berger. Nu deţinem prea multe informaţii despre Comici din perioada în care s-a aflat aici, însă ştim că în 1928 a participat la o grevă a muncitorilor de pe acest şantier[DCLXXXIX] [DCXC]. După inaugurarea tunelului, care a avut loc la începutul crizei economice mondiale (1929), Comici a plecat să lucreze ca miner în Franţa, în baza unui acord perfectat între statul român şi cel francez. Pe 12 noiembrie 1930, a semnat contractul la Prefectura Judeţului Caraş, iar la sfârşitul aceleiaşi luni a plecat în Hexagon, împreună cu alţi 26 de muncitori. Aici a fost angajat ca miner la o mină de cărbuni din apropierea oraşului Lens (din nordul Franţei), unde a lucrat timp de trei ani. Din cauza contractării unei boli, a fost nevoit să-şi părăsească serviciul, angajându-se ulterior la o fabrică de gheaţă din capitala Franţei. După doi ani a fost concediat, fiind nevoit să se angajeze ca zilier în agricultură la diferiţi proprietari de pământ francezi. în această perioadă, Comici a aflat de existenţa Comitetului de Ajutorare a Spaniei din Paris, care se ocupa şi de recrutarea tinerilor pentru front. în 1937, Comici a plecat la Paris pentru a lua legătura cu acest comitet. După efectuarea vizitei medicale, Comici a fost inclus într-un lot de 80 de voluntari, în care se mai aflau încă trei români, ajungând în Spania pe 20 decembrie 1937. Ştim că în

---

DCLXXXIX Mihai Burcea, „Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaţionale din Spania" (lucrare de doctorat în curs de elaborare).

DCXC Fişa de evidenţă a ilegaliştilor nr. 4.111, completată de Ion Comici în 12 noiembrie 1951. ANIC, fond 95, dosar 122287, f. 48.

Brigăzile Internaţionale a luptat cu gradul de soldat, însă nu deţinem numele unităţii. Este posibil ca aceasta să fi fost Divizionul 1 de Artilerie Slav sau Batalionul Divizionar, întrucât în fişa citată, completată în 1951, Comici afirma că în Spania a avut „legătură" cu Mihail Florescu, Constantin Doncea şi Ion Mutulescu. Or, aceştia au luptat numai în

unităţile amintite, iar după retragerea în Franţa au fost internaţi în acelaşi lagăr cu Ion Comici, la Saint-Cyprien.

Pe frontul din Aragon a fost rănit la braţul stâng (pe 14 iulie 1938), rămânând în convalescenţă timp de câteva săptămâni. După retragerea Brigăzilor Internaţionale de pe front, în octombrie 1938, unitatea sa a fost retrasă în spatele liniilor, în Catalonia. De aici va trece graniţa odată cu refugierea tuturor voluntarilor în zona de sud a Franţei (în februarie 1939). Timp de şase săptămâni a fost internat în lagărul de la Saint-Cyprien, iar de aici a fost transferat în lagărul de la Gurs, unde a rămas până pe 19 decembrie 1939. Pentru a scăpa de viaţa chinuită din lagăr, Comici s-a înrolat ca voluntar în armata franceză, rămânând mobilizat până la semnarea armistiţiului cu Germania nazistă (a luptat pe frontul din nordul Franţei în cadrul Regimentului 22 Voluntari Străini). După depunerea armelor, a fost internat într-un lagăr destinat muncitorilor străini din Franţa, fiind folosit la diverse munci grele. Intuind că va fi transferat într-un lagăr din Germania din cauza apartenenţei sale la Brigăzile Internaţionale, Comici a evadat, refugiindu-se la o fermă montană. Aici a rămas ascuns până la debarcarea Aliaţilor din Normandia (pe 6 iunie 1944), când s-a hotărât să intre în mişcarea de Rezistenţă franceză. Nu cunoaştem ce activităţi a desfăşurat în cadrul mişcării de partizani. După încheierea războiului, a lucrat ca agricultor la diferiţi fermieri francezi. Din cauza salariilor mici, a inflaţiei galopante şi a dorului de casă, Comici a decis să se repatrieze, depu- nându-şi actele la sediul Legaţiei române din Paris. în acest demers a fost ajutat de Petre Suciu, care în 1946 deţinea funcţia de preşedinte al Frontului Naţional Român din Paris. A revenit în ţară la bordul motonavei Transilvania (pe 15 decembrie 1947), pe care se îmbarcase în portul Marsilia[DCXCI]. Sosit în ţară, Comici se va stabili în comuna natală, unde se va ocupa cu agricultura şi îşi va transforma locuinţa într-o frizerie sătească.

Paradoxal este că, chiar de la momentul revenirii sale în ţară, Comici va intra în vizorul organelor de Siguranţă. Pe 29

DCXCIDeclaraţie dată de Ion Comici în ziua de 26 ianuarie 1948, la Biroul 2 din Serviciul Judeţean de Siguranţă Caraş, cu reşedinţa la Oraviţa. ACNSAS, fond Informativ, dosar 264021, ff. 9-11.

decembrie 1947, Inspectoratul Regional de Siguranţă Timişoara, condus chiar de un fost Interbrigadist, inspectorul regional de Siguranţă Coloman Ambruş, ordona conducerii Serviciului Judeţean de Siguranţă Caraş să dispună cercetarea

acestuia în conformitate cu normele interne ale Siguranţei centrale, care prevedeau verificarea tuturor repatriaţilor sosiţi din Occident (cei din Siguranţa timişoreană fuseseră sesizaţi de omologii lor din Constanţa, după debarcarea lui Comici de pe motonava Transilvania).

Pe 26 ianuarie 1948, Comici a fost adus de jandarmi la Oraviţa, reşedinţa Serviciului Judeţean de Siguranţă Caraş, unde a fost nevoit să dea o declaraţie autobiografică. Declaraţia lui Comici nu a avut nicio repercusiune, fiind clasată într-un dosar aflat în arhiva operativă a Siguranţei din Oraviţa.

După consumarea acestui episod, Comici nu va mai fi deranjat de organele represive ale MAI timp de câţiva ani, ducând în continuare o viaţă retrasă. în această perioadă se va înscrie în organizaţia comunală a Frontului Plugarilor (1948-1951), însă fără a ieşi cu ceva în evidenţă (Comici nu a fost membru PMR).

în perioada februarie-martie 1955, conducerea Direcţiei Regionale MAI Timişoara ordonă Serviciului Raional MAI Oraviţa demararea unor noi investigaţii pe numele lui Comici, cunoscut în comuna natală sub porecla „Roşu” (este posibil ca localnicii din Potoc să-i fi atribuit acest pseudonim în urma ideilor sale antifasciste şi de susţinere a mişcării muncitoreşti). Motivele pentru care conducerea structurii locale a MAI din Timişoara solicita culegerea de informaţii referitoare la Comici rezidă într-o adresă trimisă ofiţerilor MAI din Oraviţa (28 martie 1955):

> Susnumitul [Ion Comici – n.m., M.B.] a fost în Franţa, şi a locuit mai mult timp, iar în anul 1947 s-a reîntors din nou în ţară, şi nu a fost anchetat asupra activităţii sale, precum şi asupra scopului cu care acesta a venit în ţară, deoarece a spus organelor de Siguranţă, că el nu este împotriva regimului Democrat din România. Este tot posibilul ca în prezent să lucreze informative, pentru vre-un serviciu de spionaj străin, de la care a primit şi aceste instrucţiuni de-a motiva venirea sa din nou în România. Faţă de cele arătate mai sus, veţi lua măsuri de încadrarea celui în cauză cu inf. calificaţi şi de încredere, spre a stabili şi verifica întreaga activitate a acestuia din trecut şi prezent[DCXCII].

DCXCII Adresă nr. 212/4.408 din 28 martie 1955, emisă de Direcţia Regională MAI Timişoara. Documentul poartă

Nu ştim ce i-a determinat pe ofiţerii de Securitate timişoreni să declanşeze noi investigaţii în acest caz. După şapte ani de la repatriere, Securitatea timişoreană devine suspicioasă în privinţa lui Comici, considerând că acesta nu a fost sincer în declaraţia dată la momentul sosirii în ţară. Organele MAI îl suspectau de apartenenţă la serviciile de spionaj franceze, care l-ar fi trimis în ţara noastră cu sarcini operative.

Chiar dacă avea doar două clase primare absolvite, Comici vorbea fluent franceza şi spaniola, pe care le învăţase în timpul şederii sale în Occident. Acesta este unul dintre motivele pentru care ofiţerii români de contraspionaj au presupus că fostul voluntar fusese trimis de francezi în România „sub legendă”, cu scopul de a culege informaţii.

într-adevăr, Comici era un Interbrigadist atipic. Nefiind membru de partid, nu s-a întors în ţară pe filierele PCR/PMR, neavând nici prieteni politici care să îi garanteze spusele prin declaraţii şi referinţe. El scăpase vigilenţei Securităţii datorită localităţii în care şi-a stabilit domiciliul şi a absenţei oricărui fel de legături cu foştii voluntari din Spania.

în primăvara anului 1955, Serviciul Raional MAI Oraviţa a trecut la îndeplinirea ordinului transmis de eşalonul superior din Timişoara.

Pentru a-i putea stabili „activităţile curente”, Serviciului Raional MAI Oraviţa, condus de locotenentul de Securitate Ştefan David (viitor senator PRM în perioada 1992-1996), i se ordonă punerea „obiectivului Comici” sub supraveghere informativă şi încadrarea acestuia cu unul sau mai mulţi informatori. Căutările febrile ale ofiţerilor în vederea descoperirii unor elemente care să ateste legăturile lui Comici cu spionajul francez nu au dat niciun rezultat. Notele informative furnizate între 1955 şi 1958 de sursele „Pavel Ciosay” şi „Aurel Vlaicu” conţin numai banalităţi referitoare la biografia lui Comici şi la îndeletnicirile sale zilnice şi date despre familia acestuia.

Totuşi, câteva informaţii prezente în notele amintite ne-au

---

menţiunea „strict secret” şi este semnat indescifrabil, pentru conformitate, de un ofiţer din subordinea şefului direcţiei (locotenent-colonelul Vasile Negrea) şi de locotenentul-major Ştefan Kecskemeti, şef de serviciu în aceeaşi direcţie. ACNSAS, fond Informativ, dosar 264021, f. 23.

reţinut atenţia, deoarece ne ajută să întregim portretul fostului luptător antifascist. Informatorii aflaţi în cercul de prieteni ai lui Comici, precum şi anumiţi locuitori ai comunei cărora ofiţerii de Securitate le-au solicitat declaraţii asupra „obiectivului" afirmau că acesta era un om cinstit, gospodar, iubit de conlocuitori, pasionat de pescuit şi vânătoare.

Unele informaţii, culese de la sătenii din Potoc (judeţul Caraş-Severin), au fost sintetizate într-un raport de investigaţii de locotenentul de Securitate Ioan Poenaru (24 decembrie 1955). Din document aflăm că, după întoarcerea în ţară, Comici s-a căsătorit cu o localnică (Elena Comici), cu care trăise în uniune consensuală până la plecarea în Franţa.

Familia nu dispunea de niciun fel de avere şi nu avea copii. în 1952, Ion Comici a revenit la vechiul său loc de muncă din perioada interbelică, angajându-se ca miner la mina Anina. După doi ani, a fost pensionat cu o pensie lunară de 450 de lei, de care se arăta extrem de mulţumit:

> De la data de când a fost pensionat şi până în prezent se ocupă cu frizeria în satul Potoc, fără însă a dispune de atelier frizerie, cu care ocazie este veşnic vizitat la domiciliul său de cetăţenii din sat [...]. Se menţionează în mod deosebit că deşi susnumitul are numai 2 sau 3 cl. primare, este un element cult, cunoaşte la perfecţie scris şi citit limbile Franceză şi Spaniolă, este o fire bolnăvicioasă, sociabil şi prietenos, fiind simpatizat de toţi cetăţenii din sat. Din investigaţii mai rezultă că nu este membru PMR şi nici nu a fost, de la venirea sa în ţară şi până în prezent. Deplasări în alte localităţi nu face în afară de faptul că rareori respectiv atunci când este târg sau piaţă mare la Oraviţa vine şi susnumitul pentru efectuarea de cumpărături şi nici nu este vizitat la domiciliul său de elemente din alte localităţi. Până în prezent din partea susnumitului nu s-au înregistrat manifestări ostile la adresa regimului nostru democrat, în afară de soţie susnumitul mai are un frate cu numele de Comici Pavel în vârstă de cca. 44-45 ani, fost pădurar, în prezent găsindu-se la Anina cu familia sa [...]. Investigaţiile au mai stabilit că susnumitul nu întreţine corespondenţă cu străinătatea şi nici cu alte elemente din alte localităţi din ţară[1].

Chiar dacă investigaţiile nu au dat rezultatele scontate de Securitate, Comici a rămas în atenţia poliţiei politice comuniste până în prima jumătate a anilor 1960 (!), când dosarul său de urmărire a fost clasat la Serviciul „C" din MAI (arhiva Securităţii).

în dosarele profesionale sau de partid ale voluntarilor care au fost membri de partid sau care au lucrat în administraţia comunistă nu se găsesc documente semnate de Comici (referinţe, note, declaraţii). Mumele său nu se regăseşte nici în Decretul nr. 579/1956, prin care 73 dintre foştii săi colegi din Brigăzile

Internaţionale au fost decoraţi cu diferite ordine şi medalii[DCXCIII] [DCXCIV].

DCXCIII Raport de investigaţii din 24 decembrie 1955, semnat de locotenentul loan Poenaru din Serviciul Raional de Securitate Oraviţa, *ibidem,* ff. 5-6.

DCXCIV Decretul nr. 579/6 noiembrie 1956 privind conferirea Ordinului „Apărarea Patriei" clasa a IlI-a, a Medaliei „Eliberarea de sub jugul fascist", a Medaliei „10 ani de la înfiinţarea primelor unităţi ale Armatei Populare Române"

Aşadar, este întru totul posibil ca Ion Comici să fi fost încă unul dintre acei oameni oneşti care, la un moment dat, se pun în slujba unui ideal (pe care îl înţeleg în felul lor) şi pe care ulterior Istoria învingătorilor îi uită.

Bilanţ, dar cu verificări!

în ceea ce priveşte adeziunea la PMR la data efectuării „recensământului", 23 dintre voluntari deţineau carnete de membri ai PMR, 19 se aflau în posesia unor carnete provizorii, iar zece nu aveau calitatea de membri de partid. Este interesant să aflăm şi numărul carnetelor de partid, pentru că acest detaliu era prin el însuşi un indiciu privind importanţa persoanei sau vechimea recunoscută în partid: cel mai mic număr de carnet de partid era cel al colonelului Andrei Roman (101), urmat de generalul-maior Mihail Burcă (160), generalul-maior Pavel Cristescu (189), Leonte Tismăneanu (207), colonelul Aurel Stancu (213), Grigore Cotovschi – prorectorul Şcolii Superioare de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov" (215), colonelul Serghie Şevcenco (217), Hermina Tismăneanu (256), locotenent-colonelul Wilhelm Einhorn (284) şi generalul-maior Mihail Boico (665). Cu cât numărul carnetului de partid era mai mic, cu atât vechimea respectivului în mişcare era mai mare. De asemenea, numărul carnetului se stabilea şi în funcţie de poziţia ocupată de titular în aparatul de partid sau de stat. De pildă, colonelul de grăniceri Andrei Roman deţinea, la data completării fişei (12 ianuarie 1952), funcţia de locţiitor pentru informaţii al şefului Comandamentului Trupelor de Grăniceri şi al Serviciului Informaţii Frontieră din CTG (al cărui şef era fostul său camarad din Brigăzile Internaţionale, generalul-maior de grăniceri Mihail Boico), având stagiul de partid fixat la nivelul anului 1924[1].

Cei care nu intraseră în posesia carnetelor de partid se aflau

în continuare în ancheta CCP a CC al PMR[DCXCV] [DCXCVI] [DCXCVII], întrucât Comisia Centrală

DCXCVşi a Medaliei „A cincea aniversare a Republicii Populare Romîne” unor tovarăşi care au luptat ca voluntari în Spania Republicană, ANIC, fond Consiliul de Stat – Decrete, dosar 15/1956, voi. 1, ff. 28-34.

DCXCVIVezi „Fişa de evidenţă a ilegaliştilor nr. 14.718”, semnată de Andrei Roman pe 12 ianuarie 1952, ANIC, fond 95, dosar 122352, f. 55.

DCXCVII Potrivit art. 37 din Statutul PMR votat la primul Congres al PMR (februarie 1948), Comisia de Control a Partidului avea următoarele atribuţii:

de Verificare a CC al PMR, care a funcţionat în perioada procesului de verificare a membrilor de partid (1948-1950), şi Comisia cu Sarcini Speciale a CC al PMR nu reuşiseră să lămurească o serie de aspecte biografice neclare prezente în dosarele lor de cadre (situaţia de partid nelămur ită/nedefmitivată).

Comisia cu Sarcini Speciale a CC al PMR a funcţionat în perioada octombrie 1949 – ianuarie 1950, fiind înfiinţată ca urmare a procesului Rajk din Ungaria (octombrie 1949). în cadrul acestui proces au fost implicaţi mai mulţi comunişti unguri care luptaseră în Spania sau în Rezistenţa franceză, fiind acuzaţi că au colaborat cu spionajul anglo- american şi au fost trimişi cu misiuni speciale în Ungaria, după încheierea războiului. După finalizarea procesului, încheiat cu executarea lui Rajk şi pedepsirea cu ani grei de închisoare a altor coinculpaţi, în lagărul socialist a început o adevărată „vânătoare de vrăjitoare" a foştilor interbrigadişti şi maquisarzi care erau bănuiţi a fi spioni aflaţi în slujba occidentalilor şi a „marionetei" lor din Balcani, Tito. La presiunile exercitate de Stalin, în toate regimurile de democraţie populară au fost demarate ample investigaţii şi procese pentru a-i identifica pe spionii recrutaţi de „imperialişti" din rândul celor care luptaseră în Spania şi Franţa. Prin faţa Comisiei cu Sarcini Speciale a CC al PMR au trecut şi majoritatea foştilor voluntari români din Spania, însă membrii comisiei nu au reuşit să găsească dovezi de colaborare cu inamicul în nici unul dintre cele câteva zeci de cazuri anchetate. Cu toate acestea, dosarele de cercetare ale foştilor interbrigadişti au rămas deschise, fiind vărsate la CCP în vederea aprofundării investigaţiilor. Astfel, mulţi dintre voluntarii care nu reuşiseră să îşi clarifice trecutul se aflau în posesia unor carnete provizorii, nefiindu-le confirmate sau recunoscute nici stagiile în partid sau, mai grav, nu aveau deloc calitatea de membru de partid

(dosarele tuturor acestora se găseau în custodia CCP)[DCXCVIII DCXCIX].

Ulterior, după decesul lui Stalin, mulţi dintre voluntarii cărora nu li se recunoscuseră calitatea de membru de partid sau stagiul de partid

DCXCVIIIa) Controlează modul în care se execută hotărârile Comitetului Central de către organizaţiile şi organele de Partid, b) Verifică activitatea organizaţiilor de Partid, c) Cheamă la răspundere pe cei care s-au făcut vinovaţi de călcarea programului, statutului sau a disciplinei de Partid, d) Judecă apelurile făcute de membrii de Partid. *Statutul Partidului Muncitoresc Român,* Atelierele Grafice, Bucureşti, 1948, pp. 47-48.

DCXCIXVezi documentele elaborate de această comisie în ANIC, fond CC al PCR – CCP – Documente Interne, dosar 3/1949, voi. l-13.

din perioada ilegalităţii vor fi reabilitaţi/reintegraţi în partid şi li se va facilita accesul la toate privilegiile rezultate de pe urma statutului de ilegalist al PMR, acordându-li-se totodată toate drepturile prevăzute în actele normative şi administrative prin se care li se creau o serie de avantaje (pensii, bunuri, reţea sanitară şi comercială specială etc.).

Aşadar, în felul său, după verificări şi suspiciuni, partidul a încercat să-şi recompenseze „tovarăşii din Spania”.

Capitolul 9

„Bonjour, Paris!”. Comunişti români în Franţa, 1927-1945. Cazul „Afişul roşu” şi implicarea unor ilegalişti din România

Corina Doboş

în perioada interbelică şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Franţa a reprezentat un puternic pol de atracţie pentru militanţii comunişti din toată lumea. Guvernarea Frontului Popular (1936-1938) – o guvernare a formaţiunilor politice cu orientare de stânga, în care a intrat şi Partidul Comunist Francez (PCF) şi care, printre altele, a relaxat parţial legislaţia franceză restrictivă asupra imigraţiei – a transformat Franţa într-o adevărată placă turnantă pentru emigraţia comunistă din toată lumea. O bună parte dintre militanţii comunişti proveneau din Europa Centrală şi de Est, fapt explicabil prin condiţiile dificile în care activau partidele comuniste din regiune. Faptul că PCF, spre deosebire de partidele comuniste din toate ţările din Europa Centrală şi de Est (cu excepţia Cehoslovaciei), continua să activeze într-un cadru legal şi democratic a reprezentat o motivaţie importantă pentru militanţii comunişti din această parte a Europei. Totodată, datorită proximităţii geografice, Franţa constituia principala rută de acces a voluntarilor din Brigăzile Internaţionale către Spania, pe care aceştia o foloseau pentru a lua parte la Războiul Civil Spaniol. După 7 februarie 1939, o mare parte dintre voluntarii din Spania s-au refugiat în Franţa şi mulţi dintre aceştia au petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial aici, luând parte la acţiunile de rezistenţă antinazistă organizate şi controlate de PCF.

Studiul de faţă propune o explorare atât cantitativă, cât şi calitativă a situaţiei militanţilor comunişti proveniţi din România, activi în Franţa în perioada interbelică şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Cercetarea oferă, în primul rând, o privire sintetică şi cantitativă asupra

informaţiilor referitoare la activitatea în Franţa a membrilor şi simpa- tizanţilor comunişti din România, cuprinse în instrumentul digital de lucru ANDCO (www.andco.ro/aplicatie). Pe fondul acestei sinteze, studiul continuă cu prezentarea unui episod important al Rezistenţei franceze (afacerea „Afişul roşu"), în care au fost implicaţi trei militanţi comunişti din România (Boris Holban, Cristina Luca-Boico şi Mihail Patriciu), ale căror fişe de ilegalişti se regăsesc şi în instrumentul digital de lucru ANDCO. Am preferat să ne limităm la prezentarea unor aspecte inedite legate de episodul „Afişul roşu", pentru că implicarea militanţilor din România în aceste evenimente este foarte importantă, iar sursele arhivistice în limba română referitoare la respectivul subiect sunt practic neexplorate[DCC].

Clarificări conceptuale şi terminologice. Partidul Comunist Francez (PCF) şi Rezistenţa franceză

PCF a avut la începutul celui de-al Doilea Război Mondial o atitudine ambiguă, fiind tributar atât ordinelor de la Moscova, cât şi retoricii sale antifasciste din anii Frontului Popular şi ai Războiului Civil din Spania. Pe de o parte, PCF a aprobat pactul de neagresiune germano- sovietic (august 1939); pe de altă parte, în septembrie 1939, a aprobat în parlamentul francez creditele de război necesare pentru intrarea Franţei în conflict împotriva Germaniei naziste. Pe 26 septembrie 1939, PCF şi organizaţiile sale afiliate au fost scoase în afara legii. în octombrie 1939, guvernul francez a dizolvat numeroase consilii municipale dominate de comunişti, arestările continuând până în 1940. PCF se afla într-o stare de profundă dezorganizare la începutul lui 1940 (liderul său, Maurice Thorez, părăsise Franţa pentru Moscova la începutul lui octombrie 1939, la ordinele lui Stalin) şi, urmând linia indicată de Stalin, a calificat războiul drept „imperialist", preferând să nu se implice şi denunţând interesele

DCCÎi mulţumesc colegului Mihai Burcea pentru ajutorul acordat la documentarea acestui studiu.

burgheziei exprimate de acest conflict.

începând cu noiembrie 1940, ziarul *L’Humanité,* organul central de presă al PCF, care la acea dată apărea ilegal, a pornit o campanie deschisă împotriva regimului de la V’chy, dar şi împotriva Germaniei şi

a imperialismului britanic. în mai 1941, PCF i-a îndemnat pe muncitori să profite de criza creată de război pentru a declanşa revoluţia internaţională.

Odată cu atacul Germaniei fasciste asupra URSS din iunie 1941, PCF s-a angajat în mod deschis în lupta de eliberare antifascistă şi a devenit treptat cea mai importantă forţă politică a Rezistenţei franceze interioare, având sub control mai multe grupuri implicate în lupta de sabotaj.

în martie 1943, PCF s-a alăturat facţiunii gaulliste în Consiliul Naţional al Rezistenţei. Datorită sprijinului sovietic acordat noului Comitet Francez de Eliberare Naţională condus de de Gaulle în Alger, PCF a reuşit să îşi întărească poziţia pe plan naţional. în acelaşi timp, PCF a reuşit să se impună în noua structură creată la începutul lui 1944, Forces Françaises de l'intérieur (FFI), menţinând autonomă principala sa organizaţie de rezistenţă, Francs-Tireurs et Partisans Français (FTPF). După eliberare, de Gaulle a reuşit să demanteleze formaţiunile şi puterea militară a PCF. FFI a fost integrată în armata franceză. Thorez s-a întors în Franţa în 1944 şi, urmând instrucţiunile sovietice, a decis să lupte pentru câştigarea puterii politice în mod paşnic şi democratic, iar PCF a câştigat alegerile din 1945[1]. O sumară prezentare a celor mai importante structuri de rezistenţă direct implicate în acţiuni militare sau de sabotaj dominate de PCF se găseşte în anexa acestui studiu.

Rezistenţa franceză rămâne un fenomen istoric ambiguu, a cărui istorie reuneşte diferite naraţiuni, de multe ori divergente. De aceea, istoricul Peter Davies spunea că nu se poate vorbi de o singură Rezistenţă franceză, ci de mai multe mişcări de rezistenţă, şi că unitatea mişcării de rezistenţă din Franţa constituie un mit, perpetuat de istoriografie mai ales prin identificarea Rezistenţei franceze cu gruparea creată în jurul generalului de Gaulle, la câteva zile după capitularea Parisului în faţa trupelor germane (iunie 1941)[DCCI] [DCCII]. în afară de mişcările

---

DCCIBertram M. Gordon (ed.), *Historical Dictionary of World War II France: The Occupation, Vichy, and the Resistance, 1938-1946,* Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998, p. 81.

DCCIIPeter Davies, *France and the Second World War: Occupation, Collaboration and Resistance,* Routledge, Londra, 2005, pp. 37-38.

de rezistenţă formate în exteriorul şi în interiorul teritoriului francez, Davies identifică mai multe forme de rezistenţă, forţe şi grupări ce se opuneau ocupanţilor germani şi regimului de la Vichy, având orientări ideologice şi opţiuni politice diferite, de multe ori ireconciliabile.

în capitolul de faţă, atât în studiul cantitativ, cât şi în cel calitativ, conceptul „Rezistenţa franceză” se referă la organizaţiile şi grupurile de pe teritoriul Franţei aflate, din punct de vedere politic şi militar, sub influenţa şi controlul PCF, care se opuneau regimului de la Vichy şi ocupantului german: atât structuri direct implicate în acţiuni militare şi de sabotaj, precum Organisation Speciale (OS), Main-d'CEuvre Immigrée (MOI), organizaţia Francs-Tireurs et Partisans Français (FTPF) şi FTP-MOI, cât şi organizaţii politice şi de masă ale PCF: Frontul Naţional (FN) şi diferitele structuri implicate în acţiuni culturale, politice şi educative (munci cu emigraţia, Ajutorul Roşu din Franţa – MOPR sau diverse ligi culturale).

Preambul: emigraţia comunistă din România

După 1935, s-au înfiinţat tot mai multe structuri ale simpatizanţilor şi membrilor comunişti din România prezenţi pe teritoriul francez. Principalele informaţii despre acestea sunt furnizate fie de diferite rapoarte din epocă ale Siguranţei, fie de memoriile unor foşti membri ai emigraţiei române comuniste din Franţa.

Astfel, în februarie 1935, se înfiinţase pe lângă CC al PCF un grup al comuniştilor români, cu scopul de a aduna toţi cetăţenii români aflaţi pe teritoriul francez care activau în legătură cu PCdR. Acest grup edita revista lunară *Mişcarea Muncitorească,* organ de propagandă şi educaţie politică[1].. în timpul guvernării Frontului Popular (1936-1938), foarte activă a fost şi asociaţia muncitorească cu simpatii comuniste înfrăţirea[DCCIII] [DCCIV]. După scoaterea în afara legii a PCF, numeroşi militanţi comunişti (printre care şi cetăţeni români) au fost internaţi în diferite lagăre, iar

---

DCCIII„înfiinţarea unui grup al comuniştilor români pe lâng CC al PCF”, ANIC, colecţia 50 – Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român şi a organizaţiilor de masă revoluţionare, 1917-1948 (în continuare, colecţia 50), dosar 453, f. 107.

DCCIVVictor lonescu, „Frontul Naţional Român din Franţa”, în *Români în Rezistenţa Franceză,* Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 34.

grupul comuniştilor români din Franţa, în rândurile cărora se aflau şi refugiaţii politici români urmăriţi sau condamnaţi pentru activitate comunistă, a continuat să militeze în cadrul PCF şi după dizolvarea acestuia[DCCV].

DCCV„Activitatea comuniştilor români aflaţi în Franţa”, informare din 16 ianuarie 1940, ANIC, colecţia 50, dosar 453, f. 159.

în 1943 a fost fondat Frontul Naţional Român, organizaţie de masă care grupa „compatrioţii antifascişti” aflaţi pe teritoriul francez, după cum s-a exprimat preşedintele său, Traian Vuia (da, este vorba despre celebrul pionier al aviaţiei român, n. 1872 – d. 1950, care a trăit o bună parte a vieţii sale în Franţa). La eliberarea Franţei (în august 1944), această organizaţie număra aproximativ 1.400 de membri şi publica ziarul *La Roumanie libre,* care apărea din 1943 la Paris ca publicaţie a Rezistenţei române din Franţa. De asemenea, aşa cum studiul de caz va arăta în detaliu, militanţii comunişti din România au jucat un rol activ în grupele străine din detaşamentele de partizani organizate sau controlate de PCF în cadrul Rezistenţei franceze.

Membri şi simpatizanţi comunişti români în Franţa: o privire sintetică

După indexarea tuturor fişelor de ilegalist (din instrumentul digital ANDCO, http://andco.ro/aplicatie), am selectat din mulţimea rezultată respondenţii care, la diferite întrebări din chestionar privitoare la activitatea lor politică de dinainte de 23 august 1944 (cele referitoare la relaţia cu PCR şi la tipul de activităţi depuse în beneficiul PCR sau al mişcării muncitoreşti), au dat următoarele răspunsuri: „Partidul Comunist Francez”, „membru PCF”, „voluntar Spania”, „Brigăzile Internaţionale”, „membru al Rezistenţei franceze”, „luptător în Rezistenţa franceză”.

Pe baza acestor răspunsuri, dar şi a verificării încrucişate în baza de date a unei liste de nume desprinse din memorialistică[1]

şi documente arhivistice[DCCVI] [DCCVII], am identificat 41 de persoane care, în perioada

DCCVIMemorii publicate în volumul *Români în Rezistenţa Franceză:* Boris Holban, „Franctirori şi partizani în regiunea pariziană”, pp. 59-99; Mihail Patriciu, „Arsenalul partizanilor”, pp. 104-120; Bazil Şerban, „De la detaşamentul Marat la statul-major al *Zonei Sud”,* pp. 190-206; Pavel Cristescu, „Am luptat contra naziştilor în sud-vestul Franţei”, pp. 258-267; Boris Holban, *Testament. Apres 45 ans de silence, le chef militaire des FTP-MOI de Paris parle,* Calmann-Levy, Paris, 1989.

DCCVIIDiferite dosare personale de cercetare sau de cadre aflate în custodia ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid sau colecţia 53 – Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare, colecţia 53).

1921 – 23 august 1944, au desfăşurat activităţi procomuniste în Franţa. Numele lor sunt enumerate mai jos (în ordine alfabetică), iar fişele lor personale de ilegalişti pot fi identificate şi consultate online prin căutarea după nume în instrumentul digital al proiectului (http://www. andco.ro/aplicatie/): Bodnar (Blum) Ervin, Boico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Cherciman Sarah, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Cristescu Pavel, Filip Gheorghe, Fischer Maria, Goldner Elisabeta-Rosenfeld, Goldstein (Cighel) Clara, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Klein) Sari, Gruia (Goldberger) Ştefan, Holban (Bruhman) Boris, Jakobovits Arnold, losifovici Jacques, Lazăr Margareta, Levai Vasile, Lieblich (Cherciman) Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mehr lacob, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Moraru Nicolae, Neculcea Mihail, Patriciu (Griinsperger) Mihail, Petre losif (Brauchfeld) Marioara, Philipp Ernst, Philipp Margareta, Pruteanu Paul, Spitzer Carol, Suciu Petre (Scharf Nussen), Şerban Basil, Şerban (Reynal) Lucienne, Şimandan Ilie, Şimandan Veturia, Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, Tismăneanu (Tismineţki) Leonte, Zalamanovici Sofia.

în afară de informaţiile oferite de instrumentul digital de lucru, am extras din dosarele de arhivă şi diferite detalii referitoare la activităţile specifice desfăşurate în Franţa.

La o primă grupare a celor 41 de respondenţi, *după sex şi după regiunea de provenienţă,* se poate observa că este vorba despre 15 femei şi 26 de bărbaţi, dintre care cei mai mulţi (14) provin din regiunea Ardealului (formată din provinciile istorice Transilvania, Banat, Crişana- Maramureş)[1], urmaţi de cei din

Moldova (11)[DCCVIII] [DCCIX], Basarabia (8)[DCCX], Muntenia şi Oltenia (2)[DCCXI], Bucovina (2)[DCCXII],4 dintre ei fiind născuţi în afara teritoriului

DCCVIII Bodnar (Blum) Ervin, Chiorean Gheorghe, Filip Gheorghe, Fischer Maria, Goldner Elisabeta-Rosenfeld, Gruia (Goldberger) Ştefan, Gruia (Klein) Sari, lacobovici Arnold, Lazăr Margareta, Patriciu (Griinsperger) Mihail, Philipp Margareta, Spitzer Carol, Şimandan Ilie, Şimandan Veturia (Elena).

DCCIXBoico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Groparu (Gruber) Aurel, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Moraru Nicolae, Petre losif (Braunfeld) Marioara, Pruteanu Paul, Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, Zalamanovici Sofia.

DCCXCherciman Sarah, Coler Jean, Cristescu Pavel, Goldstein (Cighel) Clara, Holban (Bruhman) Boris, Lieblich Tania, Şerban Basil, Tismăneanu (Tismineţki) Leonte.

DCCXI losifovici Jacques, Suciu Petre (Scharf Nussen).

DCCXII Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mehr lacob.

care după 1920 a intrat în componenţa României Mari[1]. Se remarcă o proporţie relativ ridicată a respondenţilor originari din Basarabia în grupul studiat (17%) în comparaţie cu proporţia lor în populaţia generală indexată în instrumentul ANDCO (2,19%), unde sunt sub- reprezentaţi[DCCXIII DCCXIV].

în ceea ce priveşte originea lor etnică, 24 de respondenţi s-au declarat evrei, 13 români, trei maghiari şi unul francez (Lucienne Şerban-Reynal). în comparaţie cu datele rezultate din întreaga mulţime a respondenţilor, se poate remarca o suprareprezentare procentuală a respondenţilor şi respondentelor de origine etnică evreiască.

Cifrele reprezentative pentru *calificarea profesională* a respondenţilor indică proporţii favorabile ale celor cu calificări profesionale superioare – 21 de medici, farmacişti, ingineri, ziarişti, cadre didactice: Bodnar (Blum) Ervin, Brill Sully, Filip Gheorghe, Goldner Elisabeta-Rosenfeld, Goldstein (Cighel) Clara, Holban (Bruhman) Boris, losifovici Jacques, Levai Vasile, Luca (Marcusohn) Cristina, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mehr lacob, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Neculcea Mihail, Petre losif (Brauchfeld) Marioara, Philipp Ernst, Philipp Margareta, Pruteanu Paul, Şerban Basil, Şerban (Reynal) Lucienne, Suciu Petre (Scharf Nussen), Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, faţă de alţi 20 de muncitori industriali şi meşteşugari (croitorese, tipografi, electricieni, strungari, tâmplari, tehnicieni, zugravi, matriţeri) sau fără profesie precizată.

La momentul plecării din ţară, doar 11 dintre cei 41 de respondenţi erau membri PCdR, confirmaţi ca atare de comisiile de verificare ale PMR între 1948 şi 1950[DCCXV], restul fiind membri UTC sau simpatizanţi ai PCdR ori ai mişcării muncitoreşti. De

DCCXIII Lévai Vasile, Neculcea Mihail, Philipp Ernst, Şerban (Reynal) Lucienne.

DCCXIV Studiul următor din prezentul volum, al lui Dumitru Lăcătuşu, prezintă principalele explicaţii ale acestei subreprezentări.

DCCXV Chiorean Gheorghe, Cristescu Pavel, Fischer Maria, Gruia (Klein) Sari, Holban (Bruhman) Boris, Luncaş Eugenia, Moraru Nicolae, Neculcea Mihail, Suciu Petre (Scharf Nussen), Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, Tismăneanu (Tismineţki) Leonte.

exemplu, după revenirea în ţară, Philipp Margareta şi Philipp Ernst au devenit membri ai PCdR (1940). Totodată, în cazul a 13 respondenţi[DCCXVI], activităţile desfăşurate ulterior

DCCXVI Bodnar (Blum) Ervin, Boico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Coler Jean, Filip Gheorghe, Gruia (Goldberger) Ştefan, Levai Vasile, Lieblich Tania,

plecării din ţară în cadrul PCS respectiv al PCF, au fost echivalate cu stagiul în ilegalitate în cadrul campaniilor de verificare desfăşurate de PMR în 1948-1950. Astfel, în total, comisiile de verificare ale PMR şi CCP au acordat stagiul în ilegalitate (în PCdR, PCS şi PCF) pentru 26 dintre cei 41 de respondenţi (64%) care formează grupul studiului de faţă, o suprareprezentare semnificativă faţă de membrii cu stagiul de ilegalist confirmat din populaţia indexată în instrumentul ANDCO.

Despre *afilierea lor politică* pe parcursul şederii în Franţa, 26 de respondenţi menţionează că au fost membri ai PCF pentru diferite segmente temporale în intervalul 1927-1948[1]. Stagiul de partid a fost recunoscut, după revenirea în România, în cazul a şapte respondenţi dintre cei 26 care se declaraseră membri ai PCF, printre care şi cei trei respondenţi care fuseseră membri ai PCS[DCCXVII DCCXVIII DCCXIX DCCXX].

DCCXVIILuca (Marcusohn) Cristina, Marinescu Ion ('lürmin Sigmund), Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Grünsperger) Mihail, Şerban Basil.

DCCXVIIIBodnar (Blum) Ervin, Boico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Cherciman Sarah, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Filip Gheorghe, Fischer Maria, Goldstein (Cighel) Clara, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Goldberger) Ştefan, Lazăr Margareta, Lieblich (Cherciman) Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mehr lacob, Patriciu (Grunsperger) Mihail, Pruteanu Paul, Spitzer Carol, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Şerban Basil, Şerban (Reynal) Lucienne, Şimandan Ilie, Şimandan Veturia, Zalamanovici Sofia.

DCCXIXBodnar (Blum) Ervin, Brill Sully, Coler Jean, Filip Gheorghe, Lieblich Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Patriciu (Grünsperger) Mihail, Şerban Basil.

DCCXXCherciman Sarah, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Filip Gheorghe, Goldstein (Cighel) Clara, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Klein) Sari, Holban (Bruhman) Boris, lacobovici Arnold, Lazăr Margareta, Luca (Marcusohn) Cristina, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Moraru Nicolae, Neculcea Mihail, Patriciu (Grünsperger) Mihail, Petre losif (Brauchfeld) Marioara, Şerban Basil, Şerban (Reynal) Lucienne, Tismăneanu (Marcussohn) Hermina, Tismăneanu (Tismineţki) Leonte.

în ceea ce priveşte *perioada* petrecută în Franţa, cei mai mulţi respondenţi (21) sosiseră în Franţa în perioada 1936-1939 (cu un vârf de opt persoane în 1939)’, 14 sosiseră în 1930-1935 (cinci în 1930)[DCCXXI], trei

DCCXXIBoico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Fischer Maria, Goldner Elisabeta- Rosenfeld, Gruia (Goldberger) Ştefan, Lieblich Tania, Luncaş Eugenia, Mehr lacob, Philipp Ernst, Philipp Margareta, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Şimandan Ilie, Şimandan Veturia (Elena), Zalamanovici Sofia.

în 1925-1929[1] şi încă trei în 1940-1944[DCCXXII] [DCCXXIII]. Se poate distinge între cei cu o singură şedere în Franţa şi cei cu şederi multiple (opt respondenţi)[DCCXXIV], iar dacă şi a doua perioadă de şedere este luată în considerare, tendinţele observate anterior devin şi mai clare: în 1938-1939 avem încă şase veniri, în 1930-1935 a avut loc o singură venire, iar în anii 1940 tot o venire. Astfel, dacă ne raportăm nu la numărul total al respondenţilor (41), ci la numărul total al perioadelor de şedere (49), avem următoarele rezultate: trei respondenţi sosiţi în Franţa la sfârşitul anilor 1920, 15 în perioada 1930-1935 (cu un vârf de cinci sosiri în 1930), 27 în perioada 1936-1939 (cu un vârf de 13 sosiri în 1939) şi patru în 1940-1944.

Astfel, perioada 1936-1939 pare să fi fost cea mai propice pentru sosirile în Franţa, favorizate atât de atitudinea mai permisivă faţă de imigraţie promovată de guvernele Frontului Popular între 1936 şi 1938, cât mai ales de succesiunea evenimentelor din Războiul Civil Spaniol (1936-1939)[DCCXXV]. Referitor la sfârşitul perioadei/perioadelor de şedere în Franţa, şapte dintre cei 41 de respondenţi plecaseră din Franţa definitiv până în 1938 inclusiv (Neculcea Mihail, Philipp Ernst, Philipp Margareta, Goldner Elisabeta-Rosenfeld, Fischer Maria, Pruteanu Paul, Spitzer Carol), restul de 34 de respondenţi petrecând diferite perioade de timp în Franţa în intervalul 1939-1945.

Pe de altă parte, 20 de respondenţi menţionează *cel puţin un eveniment represiv* pe care l-au suferit în perioada şederii în Franţa: arestare, internare politică în închisori (Lyon) sau în

---

DCCXXII losifovici Jacques, Pruteanu Paul, Spitzer Carol.

DCCXXIII Bodnar (Blum) Ervin, Cristescu Pavel, Levai Vasile.

DCCXXIV Brill Sully, Coler Jean, Filip Gheorghe, Fischer Maria, Gruia (Goldberger) Ştefan, losifovici Jacques, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Zalamai-ovici Sofia,

DCCXXVBarbara Vormeier, „La Republique française et les réfugiés et immigres d'Europe Centrale. Accueil, séjour, droit dasile (1919-1939)", în K. Bartosek, R. Gallisot, D. Peschanski (eds.), *De l'exil à la rêsitance. Réfugiés et immigres d'Europe centrale en France, 1933-1945,* Presses Universitaires de Vincennes, Paris, 1989, p. 18.

lagăre sub administraţie franceză, amenajate pentru interbrigadiştii refugiaţi după 1939 în Franţa, respectiv prizonierat de război sau internare în lagăre şi închisori sub administraţie germană (Fresnes, Romainville, Mauthausen, Ravensbriick, Magdeburg, Metz). Dintre interbrigadiştii care au ajuns în Franţa după terminarea Războiului Civil din Spania, 13 au fost internaţi politic în lagăre sub administraţie franceză, destinate luptătorilor din Spania

refugiaţi după 1939 în Franţa (Argeles-sur-Mer, Gurs, Djelfa, Vernet d'Ariege, Saint-Cyprien, Septfonds), pentru diferite perioade[1].

Alţi şapte respondenţi au trecut prin diferite tipuri de evenimente represive, asociate fie cu acţiunile şi opţiunile lor politice (Cristina Luca a fost arestată în 1940, împreună cu alţi studenţi, pentru activităţi comuniste, iar Ion Marinescu (Turmin Sigmund) a fost arestat în 1940 la Lyon, judecat şi condamnat la doi ani de închisoare pentru activităţi comuniste; după eliberarea din închisoare, Marinescu/Turmin a fost internat pentru doi ani în lagărul de la Vernet, de unde a evadat în 1943), fie cu participarea lor la războiul împotriva Germaniei (Boris Holban, Ştefan Gruia (Goldberger), Arnold Iacobovici, Iile Şimandan şi Petre Suciu au fost voluntari în armata franceză şi prizonieri de război ai germanilor) sau cu motive rasiale (Gruia Sari a fost trimisă, din cauza originii ei evreieşti, în diferite lagăre de exterminare naziste). Se poate concluziona că, în ceea ce priveşte evenimentele represive suferite, subgrupul interbrigadiştilor refugiaţi în Franţa este suprarepre- zentat în grupul de 41 de respondenţi studiat aici. Putem astfel observa că în grupul de 41 de respondenţi pot fi distinse mai multe subgrupuri, definite prin camaraderii, acţiuni, evenimente represive suferite şi traiectorii politice alese.

Subgrupul „spaniolilor"

Subgrupul „spaniolilor" este format din cei 16 respondenţi care declaraseră că participaseră de partea republicanilor la Războiul Civil din Spania (vezi capitolul 8)[DCCXXVI] [DCCXXVII]; patru dintre ei

DCCXXVIBoico Mihail, Brill Sully, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Cristescu Pavel, Iacobovici Arnold, Levai Vasile, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Moraru Nicolae, Patriciu (Grünsperger) Mihail, Şerban Basil, Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, Tismăneanu (Tisminetki) Leonte.

DCCXXVIIBoico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Cristescu Pavel, Groparu (Gruber) Aurel, Iacobovici Arnold, Levai Vasile, Mehr Iacob, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Moraru Nicolae, Patriciu (Grünsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Şerban

activaseră în Franţa şi înainte de plecarea lor în Spania[DCCXXVIII], de unde reveniseră împreună cu ceilalţi respondenţi

Basil, Tismăneanu (Marcusohn) Hermina, Tismăneanu (Tismineţki) Leonte.

DCCXXVIIIBoico Mihail (Rosner Meier), Brill Sully, Mehr lacob, Suciu Petre (Scharf Nüssen).

ce luptaseră în Spania, după februarie 1939. Cei mai mulţi (11) se declaraseră ca fiind de origine evreiască, patru erau români, iar unul maghiar, existând aşadar o suprareprezentare a minoritarilor evrei în acest subgrup în raport cu grupul mare al ilegaliştilor cu activitate în Franţa.

Arnold Iacobovici, evreu originar din Oradea, luptător în Spania şi internat politic în Franţa, a fost înrolat în companiile de muncă din armata franceză (în septembrie 1939) şi a căzut prizonier de război în mai 1940. A fost transportat în Germania, iar la Berlin a reuşit să evadeze, astfel că în 1941 a fugit la Budapesta. în 1944 a fost internat de maghiari într-un detaşament de muncă forţată, de unde a evadat în cursul aceluiaşi an şi s-a înrolat într-un detaşament de partizani maghiari. Doi dintre „spaniolii" ce fuseseră internaţi politic (soţii Tismăneanu), alături de alt voluntar din Spania refugiat în Franţa (Iacob Mehr), au părăsit şi ei repede teritoriul Franţei (în 1939), plecând în URSS (soţii Tismăneanu), respectiv România (Iacob Mehr). Brill Sully, şi el luptător în Spania şi internat politic, a rămas în Franţa până în 1941, când a fost deportat în lagărul de la Djelfa, alături de Jean Coler, de unde au fost eliberaţi în 1943, pentru a pleca în URSS. Un alt luptător din Spania, Mihail Boico, a staţionat şi el o scurtă perioadă în Franţa, de unde a plecat în URSS în 1939. Nicolae Moraru, internat politic, la rândul său, în lagăre din Franţa, a evadat în 1940 şi a plecat în Belgia, unde a luat parte la acţiuni ale Rezistenţei belgiene. Aşadar, între 1941 şi 1944, aceşti opt respondenţi fie nu se aflau pe teritoriul francez, fie nu aveau libertate de mişcare sau de acţiune, fiind internaţi în lagăre pentru prizonieri politici sau prizonieri de război. Toţi s-au întors în România după 23 august 1944: Mihail Boico, Brill Sully şi Nicolae Moraru în 1944, Jean Coler şi Arnold Iacobovici în 1945, Iacob Mehr în 1946, iar soţii Tismăneanu în 1948*.

Ceilalţi opt „spanioli”[DCCXXIX] [DCCXXX] au rămas în Franţa după 1941, momentul în care grupurile comuniste din cadrul Rezistenţei franceze s-au organizat

DCCXXIXÎn afară de informaţiile oferite de fişele de ilegalist din instrumentul digital ANDCO, am mai folosit date preluate din următoarele dosare: pentru Mehr Iacob, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar M/1356, ff. l-2; pentru Tismăneanu Hermina, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar T/69, f. 3; pentru Coler Jean, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar C/3496, ff. 7-8; pentru Brill Suly, ANIC, colecţia 53, dosar B/244, voi. 2, ff. 6-7; pentru Boico Mihail, ANIC, colecţia 53, dosar B/86, ff. 21-22.

DCCXXXChiorean Gheorghe, Cristescu Pavel, Groparu (Gruber) Aurel, Levai Vasile, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Grunsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nussen), Şerban Basil.

sistematic şi, având libertate de acţiune, au constituit nucleul comuniştilor din România care au participat la diferite acţiuni ale Rezistenţei franceze. Ei au luat parte mai ales la diferite forme de rezistenţă militară din Franţa, dar şi la munci de organizare în cazul organizaţiilor de masă ale emigraţiei comuniste din România (spre exemplu, Petre Suciu şi Gheorghe Chiorean au activat în Frontul Naţional Român între 1943-1944). Semnificaţia acestor rezultate devine mai clară dacă ele sunt evaluate în cadrul mai larg al grupului studiat.

în Rezistenta franceză...

25 de respondenţi[1] au petrecut diferite intervale temporale în Franţa între 1941 (când a început organizarea sistematică a grupurilor comuniste din cadrul Rezistenţei franceze) şi 1944, când o mare parte a teritoriului francez a fost eliberat. 21 dintre aceştia menţionează că au luat parte la diferite acţiuni organizate în cadrul Rezistenţei franceze, definită în sens larg (mai ales la acţiuni militare în cadrul FTP, FTP-MOI sau FFI[DCCXXXI] [DCCXXXII], dar şi la diferite munci politice cu organizaţiile de masă

DCCXXXIBodnár (Blum) Ervin, Brill Sully, Cherciman Sarah, Chiorean Gheorghe, Coler Jean, Cristescu Pavel, Filip Gheorghe, Goldstein (Cighel) Clara, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Goldberger) Ştefan, Gruia (Klein) Sari, Holban (Brahman) Boris, Lazăr Margareta, Lévai Vasile, Lieblich Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Grünsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Şerban Basil, Şerban (Reynal) Lucienne, Şimandan Ilie, Şimandan Veturia (Elena).

DCCXXXIIBodnár (Blum) Ervin, Chiorean Gheorghe, Cristescu Pavel, Filip Gheorghe, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Klein) Sari, Holban (Bruhman) Boris, Lévai Vasile, Lieblich Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Grünsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nüssen), Şerban Basil.

ale PCF[DCCXXXIII], respectiv ale emigraţiei comuniste din România[DCCXXXIV] sau în comitetele de ajutorare ale voluntarilor din Spania refugiaţi pe teritoriul

DCCXXXIIIŞerban Lucienne fusese responsabila Frontului Naţional din Marsilia între 1941 şi 1944.

DCCXXXIVPetre Suciu asigurase conducerea grupului comunist român şi organizarea Frontul Naţional Român la Paris în 1943, unde activaseră şi Gheorghe Chiorean, Sari Gruia (Klein), Margareta Lazăr.

francez[DCCXXXV]). Ceilalţi 4 se aflau practic în imposibilitatea de a lua parte la aceste acţiuni, după 1941 fiind internaţi politic (Sully Brill, Jean Coler) sau prizonieri de război (Ilie Şimandan, Ştefan [Gruia Goldberger]).

Dintre cei 21 de respondenţi care au declarat că participaseră la diferite acţiuni ale Rezistenţei franceze, şase – Gheorghe Chiorean, Pavel Cristescu, Sari Gruia (Klein), Boris Holban (Bruhman), Eugenia Luncaş, Petre Suciu (Scharf Nussen) – indicaseră că fuseseră membri ai PCdR încă dinaintea plecării în Franţa, fapt confirmat şi de stagiul de ilegalitate acordat de comisiile de verificare ale PMR în 1948-1949. Trei dintre ei – Cristina Luca-Boico, Ion Marinescu (Turmin Sigmund) şi Filip Gheorghe –, membri ai UTC la plecarea din ţară, deveniseră membri ai PCF după venirea în Franţa, iar vechimea le-a fost ulterior recunoscută de comisiile de verificare ale PMR. Vechimea în PCF le-a fost recunoscută şi lui Bodnár (Blum), care devenise membru al PCF în 1942 (nu precizează relaţia cu PCdR la plecarea din ţară), şi Taniei Lieblich, membră a PCF din 1934 şi simpatizantă a PCdR la plecarea din ţară. Combatanţilor din Spania le-a fost în general recunoscută intrarea în PCS (Mihail Patriciu, Şerban Basil, Petre Mihăileanu, simpatizanţi sau membri ai PCR neconfirmaţi la plecarea din ţară). Mihail Patriciu şi Şerban Basil arată că, după ce fuseseră membri ai PCS în timpul participării lor la războiul civil din Spania, deveniseră membri ai PCF în perioada internării în lagărele destinate voluntarilor din Spania refugiaţi pe teritoriul francez.

În schimb, lui Vasile Lévai, fost voluntar în Spania, nu i s-a recunoscut încadrarea în PCS din 1938, ci numai cea din PCF din 1942, iar lui Aurel Groparu (Gruber) nu i s-a recunoscut deloc vechimea declarată din PCF (1936). De asemenea, în campaniile de verificări din 1948-1950, nu este recunoscută calitatea de membre ale PCF nici pentru Sarah Cherciman, membră a PCF din 1943, Clara Goldstein sau Lucienne Şerban, membră a PCF din 1936, Veturia Şimandan, membră a PCF din 1934, sau Margareta Lazăr, membră a PCF din 1936.

Aşadar, pentru 15 dintre cei 21 de respondenţi (71%) care au indicat diferite activităţi în Rezistenţa franceză, a fost recunoscut

---

DCCXXXV Cherciman Sarah, Lieblich Tania, Goldstein (Cighel) Clara, Şimandan Veturia.

stagiul de ilegalist, fie în cadrul PCdR, fie în PCF sau PCS, ceea ce indică o suprareprezentare atât faţă de populaţia generală indexată în instrumentul ANDCO, cât şi faţă de grupul de 41 de respondenţi studiaţi

aici. Această suprareprezentare nu trebuie însă absolutizată, fiind generată de faptul că stagiul de ilegalist a fost acordat între 1948 şi 1950, o reflectare a dinamicii interne a grupurilor de putere din PMR în 1948-1950, care s-a schimbat esenţial în 1952, după înlăturarea „devia- ţioniştilor" din jurul Anei Pauker.

Cei mai mulţi[DCCXXXVI] (16) dintre cei 21 de respondenţi activi în Rezistenţa franceză indicaseră că activaseră în grupurile armate (mai ales FTP-MOI, dar şi FTPF şi FFI) şi acţionaseră mai ales în zona Parisului, dar şi la Lyon, Marsilia, Grenoble, Limoges sau în Munţii Pirinei. Jumătate dintre ei proveneau din rândurile interbrigadiştilor ce luptaseră în Spania, refugiaţi după 1939 în Franţa şi care după 1941 rămăseseră pe teritoriul francez şi aveau libertate de mişcare şi de acţiune: Chiorean Gheorghe, Cristescu Pavel, Groparu (Gruber) Aurel, Levai Vasile, Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Griinsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nussen), Şerban Basil. Practic, din populaţia studiată (41 de respondenţi), toţi „spaniolii" aflaţi în liberate pe teritoriul francez după 1941 au făcut parte din diferitele grupări militare din Rezistenţa franceză. Mai mult, patru „spanioli" au deţinut chiar diferite funcţii de comandă în cadrul grupărilor FTP-MOI: Pavel Cristescu a fost comandant interregional al FTP-MOI, Petre Mihăileanu a fost comandant politic şi militar regional al FTP-MOI în estul Franţei, Mihail Patriciu a fost responsabil tehnic al FTP-MOI în regiunea Parisului, iar Basil Şerban a îndeplinit, în 1943-1944, funcţia de adjunct al şefului Statului-Major FTP-MOI pentru zona Franţa-Sud.

Proporţia ridicată a foştilor combatanţi din Spania în cadrul acestor grupări a fost explicată de Boris Holban, responsabilul militar al FTP-MOI din regiunea Paris, atât prin experienţa lor superioară în lupta armată (dobândită pe fronturile spaniole), cât şi prin deciziile luate de PCF cu privire la implicarea în lupta de rezistenţă armată contra germanilor şi a regimului de la Vichy

DCCXXXVI Bodnar (Blum) Ervin, Chiorean Gheorghe, Cristescu Pavel, Filip Gheorghe, Groparu (Gruber) Aurel, Gruia (Klein) Sari, Holban (Bruhman) Boris, Levai Vasile, Lieblich Tania, Luca (Marcusohn) Cristina, Luncaş Eugenia, Marinescu Ion (Turmin Sigmund), Mihăileanu Petre (Herşcovici Leon), Patriciu (Griinsperger) Mihail, Suciu Petre (Scharf Nussen), Şerban Basil.

după iunie 1941. Voluntarii din Spania internaţi în lagărele franceze au fost îndemnaţi de structurile ilegale de partid să evadeze din aceste lagăre (o mare acţiune de evadare are loc în primăvara anului 194J, cu prilejul transferului lor din lagărele din Franţa către cele din Africa de Nord), mulţi dintre ei fiind

treptat integraţi în OS-MOI şi apoi în FTP-MOI[1]. Analiza calitativă din a doua parte a capitolului examinează, cu ajutorul unor informaţii suplimentare, dinamica unui mic grup din cadrul FTP-MOI Paris, în care găsim atât voluntari din Spania, cât şi noncombatanţi din Războiului Civil Spaniol.

Indicaţiile date de cei 16 respondenţi cu privire la activitatea lor în cadrul grupurilor armate din Rezistenţa franceză aflate sub influenţa şi controlul PCF (în primul rând în FTP-MOI, dar şi în FTPF şi FFI) au fost coroborate în câteva cazuri (Boris Holban, Cristina Luca, Mihai Patriciu) cu alte date de arhivă, dar şi cu materiale memorialistice. Am putut afla astfel numeroase informaţii atât despre activitatea celor pro- veniţi din România în aceste grupuri, cât şi despre episoade controversate din istoria Rezistenţei franceze. Aceste date suplimentare nuanţează şi completează imaginea de ansamblu circumscrisă de informaţiile din instrumentul digital.

Afacerea „Afişul roşu” şi pedepsirea „trădătorului” Davidovici

Bunăoară, din memoriile în română şi în franceză scrise de Boris Holban[DCCXXXVII] [DCCXXXVIII], fostul comandant militar al FTP-MOI din regiunea Paris, se pot afla o mulţime de informaţii referitoare la formarea grupurilor FTP-MOI, organizarea lor, activitatea

---

DCCXXXVII Boris Holban, *Testament,* pp. 85-86, 90-94.

DCCXXXVIII Boris Holban (Bruhman), evreu basarabean născut în 1908 în comuna Cucanca, membru PCdR din 1932. Voluntar în armata franceză în perioada 1939-1940, cade prizonier de război şi este internat în lagărul de la Metz, de unde evadează în 1941 şi se alătură Rezistenţei franceze. în iunie 1942, a devenit responsabilul militar al FTP-MOI Paris şi a deţinut această funcţie până la eliberarea Parisului, în august 1944, cu excepţia perioadei iulie-decembrie 1943. După eliberarea Parisului, a intrat în armata regulată franceză. S-a întors în România în iunie 1946. A emigrat în Franţa în 1984, unde a decedat zece ani mai târziu. în 1994 a fost decorat cu Legiunea de Onoare de preşedintele François Mitterrand.

detaşamentului românesc al FTP-MOI, relaţiile grupului cu PCF şi cu celelalte grupări ale Rezistenţei franceze. Datele din arhivele româneşti referitoare la activitatea în Rezistenţa franceză a Cristinei Luca şi a lui Mihail Patriciu, coroborate

cu memoriile publicate în franceză ale lui Boris Hóiban, ne oferă informaţii preţioase cu privire la o serie de episoade controversate din activitatea FTP-MOI din regiunea Paris.

Cea mai importantă grupare din cadrul mişcărilor de rezistenţă de orientare comunistă destinate imigranţilor o reprezintă FTP-MOI, zona Paris, structură ce reunea detaşamentele de partizani de provenienţă străină (în principal români, evrei, polonezi, cehi, austrieci) ce desfăşurau mai ales activităţi de sabotaj în regiunea pariziană. în organizaţia FTP-MOI Paris, militanţii comunişti provenind de pe teritoriul României au jucat un rol important. în afară de diferiţi membri ai FTP-MOI Paris grupaţi în detaşamentul I (român) (Alexandru Buican, Ion Călin, Gheorghe Chiorean, Alexandru Jar)[1], numărăm cel puţin cinci membri ai structurilor de conducere şi coordonare centrale ale FTP-MOI Paris: Boris Hóiban, nume conspirative „Roger" sau „Olivier", care a îndeplinit funcţia de responsabil militar al FTP-MOI Paris între 1941 şi 1944 (mai puţin între iunie şi noiembrie 1942, când a fost înlocuit de Missak Manuchian); Cristina Luca, nume conspirativ „Monique", colaboratoare apropiată a lui Hóiban, care a fost şefa serviciului de informaţii al FTP-MOI Paris între 1942 şi 1944, pentru ca la începutul anului 1944 să devină responsabilul politic al maquis-ului FTP-MOI, zona de Nord[DCCXXXIX DCCXL]; Mihail Patriciu, care a fost şeful serviciului auxiliar tehnic al FTP-MOI Paris; Olga Bancic, care a fost şefa depozitului de arme al FTP-MOI Paris[DCCXLI]; Francisc Wolf Boczor, care a condus detaşamentul al IV-lea al FTP-MOI Paris, ce se ocupa cu deraierile de trenuri[DCCXLII].

DCCXXXIXBoris' Holban, *Testament,* pp. 287-289; Gheorghe Vasilichi, „Participarea Românilor la Rezistenţa Franceză", în *Români în Rezistenţa Franceză,* pp. 23-24.

DCCXLBoris Holban, *Testament,* p. 285; fişă biografică „Luca Cristina", ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, f. 20.

DCCXLIOlga (Golda) Bancic, nume conspirativ „Pierette", evreică din Basarabia, născută în 1912, membră a detaşamentului I (român) al FTP-MOI Paris (din februarie 1943), devenită apoi şefa depozitului de arme al FTP-MOI Paris; vezi Boris Holban, *Testament,* pp. 287-288.

DCCXLIIFrancisc Wolf (scris şi Wolff)/Iosif Boczor (scris şi Botzor sau Botzov), nume conspirativ „Pierre", evreu transilvănean, născut în 1906, fost voluntar în Brigăzile Internaţionale din

Ultimii doi au fost arestaţi la sfârşitul anului 1943, în „afacerea Manuchian”, şi executaţi în cursul anului 1944.

Efectivele FTP-MOI Paris au fost grav afectate în urma acţiunilor poliţiei franceze şi ale Gestapoului, care, între sfârşitul lui octombrie şi cel al lui noiembrie 1943, au operat o serie de arestări între membrii organizaţiei pariziene a FTP-MOI. În această perioadă s-au făcut 28 de arestări printre membrii FTP-MOI Paris, cel mai grav fiind afectate detaşamentele al III-lea şi al IV-lea, precum şi conducerea organizaţiei pariziene, deoarece au fost arestaţi şi responsabilul militar al FTP-MOI Paris, armeanul Missak Manuchian (nume conspirativ „Georges”, născut în 1906), şi responsabilul politic al organizaţiei, evreul polonez losif Davidovici (nume conspirativ „Albert”, născut în 1905).

Manuchian a fost judecat împreună cu alţi 22 de membri ai FTP-MOI (printre care şi evreul transilvănean Francise Wolf Boczor) în februarie 1944, fiind condamnaţi la moarte şi executaţi la sfârşitul lui februarie 1944, la Mont-Valerien. Olga Bancic, şefa depozitului de arme al FTP-MOI Paris, arestată tot în noiembrie 1943 şi judecată tot în februarie 1944, a fost condamnată la moarte şi executată prin decapitare, într-o închisoare din Stuttgart, de ziua sa de naştere, pe 10 mai 1944.

losif Davidovici a evadat din arestul Gestapoului în decembrie 1943. Suspectat de trădare de responsabilii MOI şi PCF, el a fost cercetat şi executat prin strangulare de membri ai FTP-MOI Paris, la sfârşitul lunii decembrie 1943. Boris Holban, reinvestit ca responsabil militar al FTP-MOI Paris la sfârşitul lui noiembrie 1944, a condus această operaţiune, în care a implicat-o şi pe Cristina Luca, pe atunci şefă a serviciului de informaţii al FTP-MOI Paris[DCCXLIII].

Spania, responsabil al OS, la sfârşitul anului 1941, fondator al detaşamentului al IV-lea al FTP-MOI Paris, structură care se ocupa în principal cu deraierile de trenuri. Arestat în Paris în noiembrie 1943 în afacerea „Afişului roşu”, condamnat la moarte şi executat în februarie 1944 în Franţa, la Mont-Valenen, în apropiere de Paris. *Cf.* Boris Holban, *Testament,* pp. 293-294.

DCCXLIIIBoris Holban, *Testament,* partea „L’affaire de l’Affiche Rouge”, pp. 185-206; „Din autobiografia tov. Adorian Gh.”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar

„Afacerea Manuchian" este asociată cu „Afişul roşu", un afiş creat şi folosit de autorităţile franceze şi germane pentru a discredita mişcarea de rezistenţă din Franţa, înfăţişată ca o „armată criminală" *(l'armée du crime),* formată majoritar din evrei. Alături de chipul armeanului Manuchian, „Afişul roşu" prezintă portretele a încă nouă membri evrei ai FTP-MOI arestaţi împreună cu acesta. Printre respectivele portrete îl putem recunoaşte şi pe cel al lui Francise Wolf Boczor. în legătură cu acest afiş,

P/618, voi. 2, f. 28; „Din declaraţia verbală a tov. Eugenia Luncaş", *ibidem,* f. 31; „Plan de verificare a activităţii politice a Cristinei Luca-Boico din 30.09.1960", ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, ff. 8-11.

Cristina Luca-Boico îşi amintea ulterior: „Am adus în ţară un afiş pe care Gestapoul l-a lipit în tot Parisul. Pe afiş erau fotografiile tuturor, numele lor şi materialul găsit”[1].

După eliberarea Franţei, continuă Luca-Boico, „toţi cei executaţi [din „afacerea Manuchian” – n.m., C.D.] au fost popularizaţi de PCF ca eroi”. Louis Aragon a dedicat o poezie „grupului Manuchian” şi „Afişului roşu”, iar cântăreţul Leo Ferre a compus un cântec în memoria celor executaţi atunci.

Studierea mai aprofundată a implicării lui Boris Holban, a Cristinei Luca-Boico şi a lui Mihail Patriciu în „afacerea Manuchian” nu e motivată numai de faptul că aceştia aparţineau structurilor de conducere ale FTP-MOI Paris, ci şi de faptul că cei trei au fost trataţi ca un grup, că relaţiile lor au fost minuţios cercetate în diverse anchete ale PMR[DCCXLIV DCCXLV], în diferite perioade de după 1945. Cei trei au fost nominalizaţi ca grup în cursul cercetărilor desfăşurate de Comisia cu Sarcini Speciale de pe lângă CC al PMR în perioada octombrie-decembrie 1949, cu ocazia anchetelor interne întreprinse de PMR (efectuate mai ales în contextul procesului din Ungaria al lui Lăzlo Rajk[DCCXLVI], dar şi ulterior, de către CCP, în principal în 1952-1953, cu prilejul cercetărilor întreprinse pentru a verifica şi a documenta „devierea de dreapta” a Anei Pauker; Cristina Luca-Boico a fost considerată o apropiată a acesteia şi, în acest context, a fost verificată în perioada 1952-1953).

Astfel, în 1949, Rangheţ (membru al Comisiei cu Sarcini Speciale şi membru supleant al Biroului Politic al CC al PMR) l-a întrebat pe Mihail Patriciu: „Ar fi bine să te opreşti la căderea de la Paris, acolo unde a fost împuşcat Wolf Cristian. Cum explici că aţi rămas trei inşi?”[DCCXLVII]. Iar Patriciu a declarat în context:

DCCXLIV. 1. „Proces-verbal asupra discuţiei avute cu tov. Cristina Luca, 6 iulie 1953”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, f. 69fv.

DCCXLV „Plan de verificare a activităţii politice a Cristinei Luca-Boico din 30.09.1960”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, ff. 10-11.

DCCXLVI„Şedinţa comisiei din 16.11.1949 – Tov. Patriciu”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/618, voi. 1, ff. 9-10.

DCCXLVII *Ibidem,* f. 12.

„Aproape toată lumea a fost arestată, cu excepţia tov. Holban, Cristina, şi a tovei de legătură şi subsemnatul”[DCCXLVIII]. De altfel, două mărturii consemnate în cursul aceleiaşi anchete, date de doi foşti membri ai emigraţiei comuniste la Paris, Gheorghe Adorian şi Eugenia Luncaş, îi indică pe Patriciu şi pe Holban ca fiind direct implicaţi în pedepsirea lui Davidovici[1] şi cei mai în măsură „să dea informaţii despre FTP al emigranţilor români”[DCCXLIX DCCL].

Declaraţiile date în cursul cercetărilor de la sfârşitul anului 1949 şi ulterior mai ales de Mihail Patriciu şi Cristina Luca-Boico, dar şi de alţi foşti membri ai emigraţiei române din Paris (Eugenia Luncaş, Gheorghe Adorian, Boris Holban) sau diferite memorii (în principal ale lui Boris Holban) oferă amănunte inedite asupra acestui episod tragic din istoria Rezistenţei franceze. Boris Holban, în volumul său de memorii *Testament,* publicat în Franţa în 1989, ca replică la acuzaţiile de trădare aduse în 1985 de văduva lui Manuchian, oferă în amănunt versiunea sa asupra evenimentelor afacerii „Afişul roşu”[DCCLI].

Cercetarea diferitelor mărturii păstrate în mai multe dosare deţinute de ANIC (în principal în fondul CC al PCR – Colegiul Central de Partid) şi a memoriilor lui Holban în limba franceză aduce informaţii importante asupra „afacerii Manuchian” şi, mai ales, asupra identificării şi pedepsirii trădătorului Iosif Davidovici, cel ce furnizase informaţiile care au dus la căderea grupului. Totodată, din mărturiile strânse în împrejurările amintite, aflăm amănunte semnificative nu numai despre activitatea comuniştilor proveniţi din România în Rezistenţa franceză, dar şi despre dinamica relaţiilor de putere formale şi informale, despre puternicele rivalităţi şi suspiciuni care au marcat relaţiile dintre membrii detaşamentelor de imigranţi ale Rezistenţei franceze.

DCCXLVIII„Mihail Patriciu: Autobiografie din 22.11.1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/618, voi. 2, f. 23.

DCCXLIX„Din autobiografia tov. Adorian Gh.”, *ibidem,* f. 28; „Din declaraţia verbală a tov. Eugenia Luncaş”, *ibidem,* f. 31.

DCCL „Din autobiografia tov. Adorian Gh”, *ibidem,* f. 28.

DCCLIBoris Holban, *Testament,* pp. 185-206, 283-286; vezi şi „Proces-verbal asupra bănuitului Mod Peter, din 28.11.1949/Budapesta”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, ff. 23-24.

Studiu de caz: Mihail Patriciu (Griinsperger) (1909-1996) de la OS-MOI la FTP-MOI

s

Parcursul lui Mihail Patriciu, care

a luptat împotriva fascismului pe frontul din Spania şi în mişcarea de

Rezistenţă franceză şi [...] este călit în lupta clasei muncitoare. Are spirit

> revoluţionar, gata în orice moment să sacrifice totul pentru a duce la îndeplinire obiectivele[1],

este exemplar pentru experienţele militanţilor comunişti născuţi pe teritoriul României care au trecut atât prin Războiul Civil din Spania, cât şi prin Rezistenţa franceză. Născut în 1909, Patriciu a avut o carieră nespectaculoasă ca militant de stânga în România, activând în diferite colective muncitoreşti. Recrutat în 1936 pentru a pleca în Spania, şi-a amânat plecarea doi ani, din cauza unui reumatism cronic. A reuşit să părăsească ţara ca voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania pe 5 mai 1938, fiind repartizat la Batalionul Divizionar din Brigada a 129-a, cu care a luptat pe frontul din Catalonia în 1938. Cu prilejul ofensivei de pe Ebru, a fost rănit şi apoi internat în spital. A rămas în Spania până pe 7 februarie 1939, când a trecut graniţa franco-spaniolă. în 1939-1940, Patriciu a fost internat în lagărul de la Gurs, fiind însărcinat de grupul român cu munca administrativă. în 1940, a fost transferat în lagărul de la Vernet, unde a organizat un atelier în care a lucrat diferite obiecte pentru a uşura condiţiile de trai ale internaţilor. în martie 1941 a evadat din lagăr, plecând la Toulouse, unde a luat legătura cu PCE Două luni mai târziu (în mai 1941), Patriciu va sosi la Paris, pentru a lua legătura cu organizaţia locală de partid. în cursul anchetei desfăşurate la sediul CC al PMR (noiembrie 1949), Patriciu a oferit detalii semnificative din perioada amintită:

> Am trecut peste frontieră în Franţa. Fasciştii au ocupat Barcelona. Tovarăşii care au fost pe front s-au retras, că fasciştii au rupt frontul şi nu se puteau opri. Am intrat în lagăr în Argeles, am venit pe jos. [...] Pe urmă am fost evacuaţi la Gurs [...] am fost acolo vreo 12.000-15.000. A început războiul, când nemţii au atacat Franţa, guvernul francez a făcut apel să mergem şi noi pe front. La început a fost cuvânt de ordine să mergem, nu s-a văzut caracterul războiului[DCCLII] [DCCLIII]. Când şi-au dat seama tovarăşii, am mers câte unul şi ne-

---

DCCLII„Referat asupra lui Patriciu, Mihail, elaborat de Direcţia cadre din MAI pe 1 dec. 1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, f. 10.

DCCLIIIPe 7 septembrie 1939, Stalin a declarat că noua

am şters şi n-am mai mers niciunul. Până atunci am fost

conflagraţie izbucnită la începutul lunii septembrie 1939 este un război „imperialist”, ca atare comuniştii nu au de ce să se implice de nici o parte. *Cf.* Bertram M. Gordon (ed.), *op. cit.,* p. 80; „Mihail Patriciu: Autobiografie din 05.07.1948”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, f. 21.

> trataţi foarte bine şi pe urmă au început restricţiile [...]. Au încercat să ne ia la batalioane de muncă. Nu ne-a dat de mâncare şi a vrut să ne ducă cu forţa. Ne-am opus. Au început lupte, ne-a închis în barăci. N-am vrut să mergem la munci. Atunci cu forţa a luat şi a fost bătaie cu ei, adică situaţia s-a agravat că s-a adus armată şi a dat ordin să tragă... Armata s-a solidarizat cu noi şi a depus armele [...]. Nemţii se apropiau de noi [...]. Când au văzut că situaţia este destul de grea, au hotărât să ne evacueze. Ne-au dus la Argeles [...]. A vrut să ne trimită la compania de muncă şi ne-am opus. [...] Au adus 2.500 de jandarmi, ne-au izolat în grupuri mici şi ne-au îmbarcat cu un camion şi au vrut să ne trimită în Africa de Nord. Am fost puşi în tren. Din transportul acela am fugit vreo 80-82 [...]. Hotărâsem în lagăr să fugim, să nu mergem în Africa. Trenul a plecat. Atunci ne-am gândit cum să fugim. Am lăsat geamurile jos şi am sărit. Toţi am făcut aşa, din mai multe vagoane, eram mai multe naţionalităţi [...]. După ce am sărit, am plecat în pădure, cu Botzov [Boczor – n.m., C.D.], Am distrus toate actele, ne-am speriat. Două zile şi două nopţi am rătăcit [...]. Am găsit o linie de cale ferată, am luat un tren şi am ajuns la Tuluz [sic/] [...] aici am rămas o lună, am luat legătura cu Partidul. Un tovarăş a luat legătura cu ambasada sovietică. Botzov [Boczor – n.m., C.D.] şi eu am primit hârtii că suntem cetăţeni sovietici. Am plecat din Tuluz la Paris, am trecut linia de demarcaţie ca contrabandişti. în ajunul lui 1 mai am ajuns la Paris în 1941 [...]. Am luat legătura cu Partidul. A venit şi tov. Samoilă, a venit tov. Fani Neagra, a fost atunci responsabilă la grupul nostru. Am fost plasaţi în case la diferiţi francezi. Am stat până la 22 iunie, duminica aceea când a fost atacată URSS”[1].

După ce a luat legătura cu PCF Paris, Patriciu s-a înrolat în forţele de partizani. Iată cum îşi amintea momentul deciziei de a se alătura forţelor Rezistenţei franceze:

> Duminică, 22 iunie [1941 – n.m., C.D.] am auzit prin radio că URSS a fost atacată, eu am spus să mergem acasă. Wolf [Boczor – n.m., C.D.] m-a luat deoparte şi mi-a spus că Partidul a hotărât să începem lupta de partizani, aceasta pentru mine a fost un eveniment foarte mare, cu atât mai mult că odată am citit caracterizarea mea care a făcut-o partidul despre mine în

legătură cu comportarea mea în Spania[DCCLIV DCCLV].

DCCLIV„Şedinţa comisiei din 16.11.1949 – Tov. Patriciu”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/618, voi. 1, ff. 4-6.

DCCLV„Mihail Patriciu: Autobiografie din 22.11.1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, voi. 2, f. 22.

Patriciu invocă parcursul glorios pe care l-a avut în cadrul grupelor de Rezistenţă:

> Această luptă de partizani a durat 3 ani şi o lună, până la eliberarea Parisului [...]. în organizaţia de partizani am avut gradul de căpitan şi am fost decorat cu Crucea de Război, Steaua de Bronz[1].

Studiat mai în detaliu, parcursul lui Patriciu în cadrul grupurilor de Rezistenţă din Paris se dovedeşte a fi mai puţin strălucitor decât la prima vedere. în vara lui 1941, Patriciu, împreună cu Francisc Wolf Boczor, a intrat în formaţiunile de Rezistenţă din Paris controlate de PCF, accesibile străinilor la acea dată, adică OS-MOI. Printre acţiunile pe care Patriciu le-a derulat împreună cu Francisc Wolf Boczor, Nicolae Cristea şi Edmond Hirsch în cadrul OS Paris se numără mai ales deraierea de trenuri:

> imediat am început lupta de partizani, prima fiind deraierea unui tren în ziua de 26-27 iunie 1941. Am fost însărcinat să cumpăr scule pentru acţiuni, am reuşit să cumpărăm nişte scule, cleşte, nişte chei cu care am putut să desfacem şinele [...]. Veneam cu sculele pe umăr. Acolo era o razie, tovarăşii erau neliniştiţi că o să fiu arestat. Când m-a văzut, poliţia a crezut că sunt muncitor şi m-a lăsat în pace. Am desfăcut şinele, pe acolo a trecut primul tren. Atunci ne am specializat[DCCLVI DCCLVII].

Au urmat alte acţiuni de deraiere a trenurilor, precum şi distrugerea mai multor fabrici şi uzine, printre care şi fabrica de locomotive de la Paris, a ecluzelor de la canale, a liniilor electrice de înaltă tensiune. în primele luni ale lui 1942 a fost format cel dintâi detaşament al FTP-MOI (detaşamentul român), prin fuziune cu grupa română a OS, din care făceau parte Wolf Boczor

---

DCCLVI„Mihail Patriciu: Autobiografie din 05.07.1948”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, f. 21.

DCCLVII„Şedinţa comisiei din 16.11.1949 – Tov. Patriciu”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/618, voi. 1, f. 6.

şi Patriciu, pricepuţi la fabricarea şi folosirea explozibililor. Patriciu a activat în acest detaşament şi a ajuns rapid şeful serviciului tehnic al FTP-MOI Paris. După eliberarea Parisului (august 1944), Patriciu a fost primit în armata franceză cu gradul de căpitan, funcţie deţinută până în noiembrie 1944, când a plecat spre România, unde a ajuns în martie 1945.

Trecerea de la OS-MOI la noile formaţiuni FTP-MOI Paris, în prima jumătate a anului 1942, nu s-a dovedit a fi tocmai facilă nici pentru Patriciu şi nici pentru Wolf. Memoriile lui Holban, dar şi declaraţiile lui Patriciu documentează această situaţie.

Boris Holban, alias „Roger" sau „Olivier", fusese promovat în iunie 1942 la conducerea organizaţiei pariziene FTP-MOI, formată din diferite grupe naţionale, pentru ca apoi, când structura organizaţională a FTP-MOI din zona pariziană a crescut, cuprinzând patru detaşamente (unul format mai ales din români, al doilea din evrei polonezi, al treilea din italieni, iar al patrulea din cehi, bulgari, austrieci etc.), Holban să devină comandat militar al FTP-MOI Paris[1]. A deţinut această funcţie până în 1945, cu excepţia perioadei august-noiembrie 1943, când a fost înlocuit de armeanul Missak Manuchian.

Avansarea lui Holban până la vârful conducerii regionale a FTP-MOI Paris s-a datorat deciziei conducerii PCF şi disponibilităţii lui Holban de a se adapta noii orientări promovate de PCF în organizarea rezistenţei armate în Franţa (adică desfiinţarea OS-MOI şi lărgirea grupărilor de rezistenţă în cadrul FTPF şi FTP-MOI). Hotărârea a fost primită cu reticenţă de membrii titraţi ai OS şi OS-MOI, de exemplu, Wolf. Avansarea lui Holban, care nu fusese combatant în Spania, le-a stârnit, de asemenea, suspiciuni unor „spanioli", îndeosebi lui Mihail Patriciu şi Wolf, cu care Holban a avut, de altfel, relaţii încordate de-a lungul activităţii lor în FTP-MOI.

Din declaraţiile date de Patriciu răzbat aceste tensiuni, trădând mai degrabă o invidie nedisimulată faţă de proeminenţa lui Holban în grupările de partizani străini din Rezistenţa franceză. în primul rând, Patriciu încearcă să îşi prezinte întâietatea în cadrul grupărilor de Rezistenţă din Paris, ca unul dintre organizatorii FTP-MOI Paris:

> *Primul grup* [s.m. C.D.] de partizani a fost format din Wolf Botzor [Boczor – n.m., C.D.], Cristea Nicolaie, Hirsch Eduard şi subsemnatul. Noi am făcut *prima acţiune* [s.m., C.D.] în Franţa. Eu am organizat şi am fost responsabilul tehnic în regionala Paris şi apoi în Franţa în cadrul Mişcării Muncitoreşti Internaţionale [sic/]. în februarie 1942 am *reorganizat* [s.m., C.D.] mişcarea de rezistenţă în Regiunea

Paris împreună cu tov. general Holban – azi la direcţia de cadre a MAN[DCCLVIII DCCLIX].

DCCLVIII Boris Holban, „Franctirori şi partizani români”, p. 62

DCCLIX„Mihail Patriciu: Autobiografie din 12.10.1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, f. 16.

Patriciu subliniază că, atunci când Holban s-a alăturat mişcării de Rezistenţă din Paris, „probabil trimis oficial din partea Partidului [PCF – n.m., C.D.]”, Patriciu şi Wolf erau deja implicaţi de mai mult timp în mişcarea de Rezistenţă:

> Boczor a fost conducător. A început să organizeze această rezistenţă. [...] Mişcarea de rezistenţă a crescut şi apoi a venit şi Holban acolo, la început fiind responsabil politic. [...] Holban a luat întreaga conducere.

Patriciu şi Wolf au avut mai multe neînţelegeri cu Holban, cauzate, în principal, de faptul că Holban nu era de acord cu metodele inovative (folosirea explozibililor) propuse de Patriciu pentru îndeplinirea obiectivelor. Patriciu l-a acuzat pe Holban că a încercat să le împiedice accesul la explozibili, ceea ce echivala, în opinia sa, cu un „fel de sabotaj”. El a criticat şi modul în care Holban (nu) a reacţionat în momentul în care i-a vorbit despre posibila trădare a lui Davidovici, la începutul lui noiembrie 1943, şi a refuzat să-i evacueze pe majoritatea membrilor FTP-MOI Paris în provincie. Patriciu afirmă, de asemenea, că Holban a jucat un rol în căderea lui Wolf, „căci numai el ştia unde locuia acesta”.

Toate acestea şi altele, precum şi zvonurile vehiculate despre Holban că ar fi un agent provocator l-au determinat pe Patriciu „să nu am încredere în tov. Holban, am văzut în el un arivist cu succese ieftine, care a clădit mişcarea de rezistenţă pe bază de prietenie şi avea frica să nu-şi piardă poziţia ce o avea”[DCCLX].

Holban era „un om foarte orgolios şi care a avut tendinţe de carierism”, în antiteză cu Wolf, care „a fost un om care judeca lucrurile. Mai înainte de a face o acţiune, [Wolf – n.m., C.D.] a judecat, a discutat”. La rândul lui, Holban nu se sfieşte să caracterizeze activitatea lui Patriciu în Rezistenţă în termeni mai degrabă negativi. El spune despre Patriciu că avea

> un nivel politic scăzut, lipsă de perseverenţă pentru ridicarea sa, din acest punct de vedere. Foarte bun specialist în lucrări

DCCLX „Mihail Patriciu: Autobiografie din 22.11.1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, voi. 2, ff. 23-24.

de precizie, din care cauză a fost utilizat în Franţa numai la munca tehnică, pentru confecţionarea şi verificarea muniţiilor [...]. în acelaşi timp s-a dovedit lipsit de vigilenţă, încrezut şi mulţumit de sine, ceea ce a cauzat accidente grave.

Holban aduce în discuţie exemplele unor accidente provocate de Patriciu, confecţionând grenade care au explodat înainte de a fi aruncate de membrii Rezistenţei sau experimentând noi tipuri de combustibili, care s-au soldat cu morţi din tabăra Rezistenţei. El conchidea: „tov. Patriciu este de o bunătate şi de o sociabilitate mic-burgheză, care îl face lipsit de vigilenţă, influenţabil, putând fi foarte uşor indus în eroare”.

După eliberarea Parisului, în august 1944, Patriciu s-a înrolat în armata regulată franceză, cu gradul de căpitan. S-a întors în România în martie 1945, tranzitând prin Iugoslavia. După întoarcere a fost trimis la Cluj, fiind numit inspector la Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj, iar pe 1 septembrie 1945 a fost avansat în funcţia de inspector general în aceeaşi structură teritorială. Pe 1 septembrie 1948 a fost încadrat colonel de Securitate la DRSS Cluj[1].

Cazul Cristinei Luca-Boico (1916-2002)

Cristina Luca (născută Bianca Marcusohn, căsătorită Boico), românca de etnie evreiască născută în 1916 la Botoşani, s-a alăturat UTCdR în 1933, în oraşul natal. între 1934 şi 1938, fiind studentă la Facultatea de Medicină din Bucureşti, a activat pe linia tehnică a CC al PCdR şi CC al UTCdR. în 1938, a plecat la Paris pentru studii, în ciuda faptului că nu primise aprobarea partidului. Din cauza plecării indisciplínate, nu a fost primită în PCF în 1938, ci abia în 1940, iar după întoarcerea în ţară (1946), a fost reîncadrată în PCR cu vechimea din 1940[DCCLXI DCCLXII].

Din 1941, Cristina Luca a intrat în legătură cu MOI prin intermediul lui Boris Holban, fiindu-i încredinţate sarcini (sporadice) pe linie tehnică. Holban confirmă că Cristina Luca a lucrat în 1941 în cadrul MOI, iar din 1942 a început să lucreze în

---

DCCLXI„Referat asupra lui Patriciu, Mihail, elaborat de Direcţia cadre din MAI pe 1 dec. 1949”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar P/615, f. 10.

DCCLXII„Notă de verificare: Boico Cristina (Bianca Marcusohn)”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, f. 26.

cadrul FTP-MOI, serviciul de informații[DCCLXIII]. în 1942, în contextul în care germanii începuseră

DCCLXIIIInterviu în limba franceză acordat de Cristina Luca-Boico în februarie 1997, a cărui transcriere este disponibilă pe http://pbmedias.free.fr/archives/femmes_resistantes/cristina.html

deportarea evreilor din nordul Franţei, ea a reuşit să obţină acte de identitate false pentru a se proteja, implicarea sa în Rezistenţă putând fi mai bine înţeleasă în aceste condiţii[1]. în 1943, Cristina Luca a primit răspunderea serviciului (auxiliar) de informaţii al FTP-MOI Paris. în principal, sarcina ei în această funcţie consta în „a descoperi obiectivele militare, studierea posibilităţilor de atac şi indicarea modalităţii în care să se efectueze acţiunea”[DCCLXIV] [DCCLXV]. A continuat să deţină această funcţie de responsabilitate în cadrul FTP-MOI chiar şi în perioada în care Holban fusese înlăturat temporar de la conducerea FTP-MOI Paris. Cristina Luca crede că scoaterea lui Holban din funcţie

> a fost făcută de tovarăşii francezi, care nu-l credeau capabil. El îmi spunea pe atunci că tovii francezi ne cer lucruri pe care le considera nejuste. Avea neînţelegeri cu ei pe chestiuni de tactică. Cred că Holban a fost trimis atunci cu munca pentru organizarea unităţilor din provincie[DCCLXVI].

Autobiografiile şi declaraţiile Cristinei Luca oferă informaţii preţioase şi detalii inedite referitoare, mai ales, la atmosfera din zilele căderii grupului Manuchiart. Ea evocă confuzia din perioada arestărilor şi, mai ales, lipsa instrucţiunilor din partea conducerii MOL

> Căderile au început în noiembrie şi s-au terminat prin decembrie. [...] Au fost arestaţi doi tovi din detaşamentul evreiesc, apoi a urmat un val de arestări [...]. Eu am avut o întâlnire cu Manuchian, el era foarte speriat şi devenise fatalist, spunea: dacă Davidovici a căzut, el va fi arestat. Când s-au produs arestările, impresia mea este că toţi şi-au pierdut

---

DCCLXIV„Referat de cadre nedatat întocmit pe numele Cristinei Luca”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, f. 20; „Notă de verificare: Boico Cristina (Bianca Marcusohn)”, *ibidem,* f. 26.

DCCLXV „Referat de cadre nedatat întocmit pe numele Cristinei Luca”, *ibidem,* f. 20.

DCCLXVI„Proces-verbal asupra discuţiei avute cu tov. Cristina Luca, 6 iulie 1953”, *ibidem, fi.* 66-67.

capul, şi conducerea MOI[DCCLXVII].

Cristina Luca critică, la fel ca Patriciu, lipsa de reacţie a conducerii FTP-MOI, care s-a mulţumit doar să le recomande membrilor săi să schimbe casele conspirative, pe când, crede aceasta, ar fi fost mult mai potrivit şi mai sigur ca membrii MOI să fie evacuaţi în provincie.

DCCLXVII *Ibidem,* f. 67.

Ea nu îl incriminează însă pe Holban pentru lipsa de implicare în evacuarea membrilor FTP-MOI în provincie, precum o făcuse Patriciu. Această atitudine pare mai echilibrată, dat fiind că în momentul declanşării valului de arestări în rândul membrilor FTP-MOI Paris Holban nu mai activa în organizaţia pariziană a FTP-MOI.

Cristina Luca nu ştie sau nu îşi aminteşte detalii despre modul în care au fost arestaţi Wolf şi Olga Bancic, însă despre arestarea lui Manuchian în Gara Saint-Lazare îşi aminteşte că „a aflat repede, pe linia MOI", şi că, din emigraţia armeană, se aflase că la casa Manuchian au fost efectuate percheziţii. Ca urmare a acestor perchiziţii, a continuat Cristina Luca, mai multe detaşamente, în primul rând cel evreiesc, au fost arestate. „Nu ştiu dacă a mai supravieţuit careva acestei căderi. Nu cred." C. Luca îşi exprimă mirarea că, în aceste condiţii, „aparatul tehnic [condus de Patriciu – n.m., C.D.] totuşi nu a căzut"[1], aruncând astfel umbre de îndoială asupra comportamentului şi fidelităţii lui Patriciu.

însă cele mai importante detalii despre „afacerea Manuchian" desprinse din mărturiile Cristinei Luca sunt cele care privesc evenimentele imediat ulterioare arestărilor: descoperirea, investigarea şi pedepsirea lui losif Davidovici din decembrie 1944. C. Luca fusese direct implicată în aceste acţiuni, în urma propunerii lui Holban. Revenit la Paris la sfârşitul lunii noiembrie 1943, pe postul pe care îl ocupase anterior în FTP-MOI Paris, Holban fusese însărcinat de MOI să investigheze cazul şi să afle toate detaliile acţiunilor care avuseseră grave consecinţe asupra structurilor FTP-MOI Paris. Holban, care în momentul căderilor din noiembrie 1943 nu mai avea nicio responsabilitate în FTP-MOI Paris, fiind transferat în provincie, era convins că fusese desemnat să conducă această anchetă pentru că, pe de o parte, cunoştea foarte bine organizaţia pariziană a FTP-MOI, al cărei responsabil militar fusese dintru început, şi pentru că, pe de altă parte, fusese plecat din Paris în ultimele trei luni, având astfel o privire mai clară şi mai obiectivă asupra faptelor petrecute în octombrie-decembrie 1943[DCCLXVIII DCCLXIX].

DCCLXVIII *Ibidem,* f. 68.

DCCLXIXBoris Holban, *Testament,* pp. 186-196; „Proces-verbal

în decembrie 1943, după ce a investigat împrejurările care au dus la căderea grupului Manuchian, Boris Holban a propus conducerii

asupra discuției avute cu tov. Cristina Luca, 6 iulie 1953”, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, ff. 66-67.

MOI ca Cristina Luca să participe la anchetarea lui Iosif Davidovici, fapt confirmat de aceasta. Holban a declarat că legătura sa, Fernard Larini, îl însărcinase să îl prindă pe Davidovici şi să îl ancheteze pentru a vedea dacă a fost sau nu provocator, iar în cazul în care se stabilea că este adevărat, acesta să fie executat. Printre alţi şase combatanţi (nenumiţi) ce urmau să ia parte la această acţiune se număra şi Cristina Luca.

Aceasta dă mai multe informaţii despre modul în care s-a achitat de sarcinile primite, dar şi despre comportamentul şi mărturia lui Davidovici:

> am primit sarcina să mă duc Ia Davidovici (Albert) să-l conving să meargă cu mine în casa pregătită mai dinainte [...]. Eu i-am spus lui Albert că a doua zi plec din Paris şi de aceia vreau să-i arăt casa unde se poate vedea cu tovii. I-am spus că, dacă nu vine cu mine, va rămâne săptămâni întregi fără legătură. EI nu prea voia să iasă, invoca diferite pretexte [...]. Eu i-am spus că, dacă nu vrea să intre în locuinţa aceia, să nu intre, dar să meargă s-o vadă fiindcă şi eu trebuie să plec a doua zi. La sfârşit i-am arătat şi cartea de identitate pe care am adus-o cu mine. Asta l-a convins. Pe drum a vrut de vre-o două ori s-o şteargă. Voia probabil să anunţe Gestapoul. [...] După ce l-am imobilizat, a stat pe poziţie să nu spună nimic. A spus că nu vrea să stea de vorbă cu noi. Eu eram convinsă că este ticălos, dar ceilalţi se îndoiau de vinovăţia lui, chiar Holban [...]. Târziu de tot, probabil că era obosit, a început să vorbească, a spus că el n-a fost trădător, dar a fost groaznic bătut şi n-a rezistat la bătaie, că a început să vorbească şi şi-a luat angajament că va trăda pe tovii din conducere.

Cristina Luca îşi aminteşte că Davidovici a mai dat o serie de detalii despre informaţiile furnizate Gestapoului cu privire la membrii şi acţiunile viitoare planificate de FTP-MOI Paris, precum şi numele căpitanului de la Gestapo şi numărul de telefon la care trebuia să comunice cu acesta. într-un final:

> Pentru că se apropiau zorile de zi, noi am hotărât să-l executăm, fiindcă ne era teamă să nu fim arestaţi din casa aceia. Eu am făcut note după cele declarate de Davidovici şi, după ce le-am arătat tovilor cu care am participat la acţiune,

le-am predat prin Holban Partidului (PCF).

C. Luca se dovedeşte a fi destul de critică faţă de modul în care ea şi Holban conduseseră interogatoriul lui Davidovici, mai ales din cauza tipului de informaţii obţinute în urma acestui interogatoriu:

> noi am avut slăbiciuni destul de mari în felul cum l-am interogat. Am lucrat prost. Asta a fost şi aprecierea Partidului, că n-am reuşit să scoatem de la el tot ce ştia. Noi atunci nu aveam experienţă.

Paradoxal, conducerea PCF „în general a spus că noi ne-am făcut datoria, dar s-a apreciat că am lucrat prost fiindcă n-am scos tot ce trebuia de la el". Cristina Luca crede că această stare de lucruri este şi consecinţa faptului că „nu am fost instruiţi cum să decurgă interogatoriul, am primit indicaţii (doar) în legătură cu măsurile de siguranţă şi conspiraţie pe care trebuia să le luăm".

Aceste aspecte problematice legate de pedepsirea lui Davidovici au făcut, în mai multe rânduri, subiectul investigaţiilor interne ale PMR, căci lămurirea lor putea influenţa într-un sens sau altul atât cariera politică a lui Holban, cât şi a Cristinei Luca-Boico'.

în ianuarie 1944, Cristina Luca a fost numită responsabil politic al FTP-MOI interregional din nordul Franţei. După eliberarea Franţei, a continuat să lucreze la Paris pe linia MOI – mai precis, ca secretar adjunct al CĂDI (Centrul de Apărare al Imigranţilor, afiliat PCF), precum şi în diferite asociaţii culturale franco-române şi la Radio Paris, la emisiunea de limba română.

Se pare că ascensiunea sa în ierarhia organizaţiei FTP-MOI i-a mărit influenţa politică în cadrul emigraţiei române de la Paris, aspect care nu a fost apreciat de toată lumea:

> Adevărata conducătoare [a Frontului Naţional Român din Paris – n.m., C.D.], căci Petre Suciu era numai un manechin inform şi rău intenţionat, „eminenţa cenuşie" era Cristina Luca, cea care trăgea sforile, tăia şi spânzura [...]. Cristina Luca şi oamenii ei, această bandă paukeristă[DCCLXX DCCLXXI].

Dacă afirmaţiile de mai sus par influenţate puternic de contextul examinării „devierii de dreapta" la adresa Anei Pauker,

DCCLXX„Plan de verificare a activităţii politice a Cristinei Luca-Boico, din 30.09.1960", *ibidem,* f. 6.

DCCLXXI„Notă informativă secretă, scrisă într-un singur exemplar exclusiv ptr. tov. C. Pârvulescu, membru în Biroul Politic CC", document semnat de Aurel Pampu, *ibidem,* f. 16.

nici alte referințe date de membri ai emigrației române nu sunt foarte măgulitoare la adresa Cristinei Luca:

> Tovarăşii care o cunosc din activitatea ei din Franţa apreciază că a fost curajoasă, capabilă, dar foarte orgolioasă şi încrezută, pătrunsă de mentalitate mic-burgheză (au dat referinţe despre ea Ion Marinescu, Victor lonescu, Petre Suciu, dr. Herşcovici, Lazăr M., Fani Gurevitz, Alexandru Buican, Boris Holban)[1].

Cristina Luca fost decorată cu prestigioasa Médaillé de la Résistance française. S-a întors în România în martie 1946, după ce obţinuse în prealabil aprobarea PCdR[DCCLXXII] [DCCLXXIII]. Ajunsă în ţară, a fost angajată la Ministerul Informaţiilor, unde a lucrat între 1946 şi 1948. în iulie 1946, a revenit la Paris cu un grup de ziarişti, cu ocazia Conferinţei de Pace, de unde s-a întors în septembrie 1946. în septembrie 1947, a fost trimisă în calitate consilier de presă la Belgrad, de unde s-a întors în martie 1948, fiind încadrată la Ministerul de Externe, ca director al secţiei de presă şi de relaţii culturale[DCCLXXIV].

Concluzii provizorii

Studiul de faţă şi-a propus să examineze diferite aspecte ale compoziţiei şi dinamicii emigraţiei comuniste din România în Franţa interbelică şi în anii celui de-al Doilea Război Mondial, prin analize care au utilizat atât informaţiile furnizate de instrumentul de lucru digital ANDCO, cât şi documente de arhivă şi memorii editate.

Concluziile nu sunt definitive: din analiza cantitativă am observat că o bună parte a emigranţilor din România care au petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial în Franţa s-au angajat în Rezistenţa franceză, în acele organizaţii controlate şi

---

DCCLXXII „Notă de verificare: Boico Cristina (Bianca Marcusohn)", *ibidem,* f. 26.

DCCLXXIII„Cristina Luca: Autobiografie din 18 noiembrie 1949", ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/J 995, f. 23.

DCCLXXIV„Referat de cadre nedatat întocmit pe numele Cristinei Luca", ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar L/26, f. 22.

influenţate de PCF, şi că, din punct de vedere statistic, cea mai mare parte a celor care au activat în FTP-MOI proveneau din rândul foştilor combatanţi din Războiul Civil din Spania. Analiza calitativă s-a străduit să exploreze, cu ajutorul unor informaţii suplimentare, dinamica din interiorul unui mic grup al FTP-MOI, punând în evidenţă relaţiile tensionate instituite între membrii

grupului. Totodată, analiza cantitativă ne-a permis să evidenţiem diferite aspecte inedite legate de un episod important al Rezistenţei franceze, afacerea „Afişul roşu”, şi de implicarea militanţilor comunişti în respectivul episod. Acest scurt exerciţiu de interpretare arată cum instrumentul de lucru dezvoltat în proiectul nostru poate fi utilizat în mod creativ în diferite registre de analiză istorică.

Glosar – ca un rezumat al Rezistenţei franceze[DCCLXXV]

ORGANISATION SPECIALE (OS): în toamna anului 1940, PCF decide crearea unei Organisation Spéciale (OS), o structură de protecţie menită să protejeze cadrele conducătoare ale PCF, să îi apere pe militanţii comunişti care desfăşurau activităţi de propagandă în mediile industriale. Organizarea sa i-a fost încredinţată veteranului PCF, Charles Tillon. OS era compusă exclusiv din membrii încercaţi ai partidului şi, mai ales, din foşti voluntari din Spania, francezi şi străini, ce reuşiseră să nu fie internaţi în lagărele destinate foştilor combatanţi. Grupele OS s-au format mai întâi în zonele industriale unde PCF desfăşura activităţi intense. Obiectivele antinaziste ale PCF nu sunt enunţate clar în această perioadă, deoarece, din cauza pactului germano-sovietic, lupta împotriva ocupantului german era destul de confuză. Scos în afara legii în septembrie 1939, PCF încearcă să se adapteze cât mai bine din punct de vedere organizatoric condiţiilor de clandestinitate: un sistem triangulär ca formă de organizare, o strictă centralizare a acţiunilor şi a comenzii.

MAIN-D’ŒUVRE IMMIGRÉE (MOI): organizaţie afiliată PCF, se reorganizează după aceleaşi principii în clandestinitate. Grupele MOI au fost organizate după limbi naţionale, păstrând aceeaşi structură triadică de comandă şi acţiune. Acestea au primit şi

DCCLXXV Acest glosar a fost realizat pe baza informaţiilor oferite de Bertram M. Gordon (ed.), *op. cit.,* fiind îmbogăţit cu detalii suplimentare din *Testamentul* lui Boris Holban şi din alte documente din arhivele româneşti.

membri care nu participaseră la Războiul Civil din Spania. în aprilie 1941, Holban, care nu fusese voluntar în Spania, a fost cooptat în grupul de limba română, alături de dr. Aron Bacicurinski şi de Fanny Gourvitz. OS a crescut tot mai

mult datorită prezenţei crescânde a interbrigadiştilor, mai ales după ce, la sfârşitul anului 1940, PCF abandonează consemnul de neevadare dat celor internaţi în lagărele destinate foştilor voluntari din Spania. Urmează evadări masive, care au dus la creşterea efectivelor OS, mai cu seamă după evadarea reuşită de la începutul anului 1941, când mulţi interbrigadişti profită de transferul către lagărele din Africa de Nord pentru a fugi din trenul care îi transporta. Aceştia au ajuns la Paris în aprilie-mai 1941 şi au fost repartizaţi în organizaţia MOI, evitând să ia parte la acţiunile de protecţie ale OS, mai ales pentru că puteau fi uşor reperaţi de poliţia franceză. Ei au format grupele OS-MOI şi s-au ocupat îndeosebi de acţiuni de sabotaj antinaziste, mai ales deraieri de trenuri. Structura OS-MOI nu era precisă; existau grupuri de evrei, de italieni, de iugoslavi, de români, de spanioli, de cehi şi de unguri care foloseau puţinele arme date de colegii lor francezi şi tot felul de explozivi luaţi de la mine şi cariere. în iunie 1941, grupul român, din care făceau parte Edmond Hirsch, Nicolae Cristea, Francisc Wolf şi Mihail Patriciu – ultimii doi specializaţi în fabricarea de explozibili –, a orchestrat primele deraieri de trenuri. Alături de grupele OS-MOI, spre sfârşitul anului 1941 au apărut şi noile grupe de tineret ale MOI, lipsite de experienţă în luptă şi de armament. PCF a decis să treacă la multiplicarea acţiunilor militare şi la lărgirea grupărilor de rezistenţă armată, punând în acelaşi timp în valoare experienţa acumulată de OS. Un fel de „avangardă a PCF", OS este desfiinţată la începutul anului 1942, fostele sale grupe fuzionând cu noile grupări de rezistenţă şi formând celebrele detaşamente ale FTPf. Acesta se compunea din detaşamente alcătuite din câteva grupe mici şi mobile, a căror coordonare era asigurată de triada de comandă a detaşamentului, formată din comandantul politic, cel militar şi comisarul pentru tehnica de luptă. Activitatea detaşamentelor era dirijată şi coordonată de un comandament regional, iar coordonarea naţională era realizată de Comitetul Militar al franctirorilor şi partizanilor francezi (CMN). Apelul PCF pentru formarea detaşamentelor de partizani a avut ecou şi în rândurile imigranţilor din Franţa, care au format, la începutul anului 1942, primele grupe de luptă din regiunea pariziană, alcătuite din membri ai imigraţiilor română, spaniolă, italiană,

evreiască, bulgară şi cehă. Partizanii străini formau grupele FTP-MOI, care răspundeau şi depindeau şi de Centrala MOI (pentru recrutarea şi îndrumarea politică), şi de Comitetul Militar al FTPF (pentru coordonarea activităţilor militare). Acestea s-au format în mai 1942.

FRANCS-TIREURS ET PARTISANS français (FTPf): grupare dominată de comunişti, ce reprezenta cea mai mare organizaţie militară a Rezistenţei franceze. în vara anului 1941, după invadarea URSS de către Germania nazistă, PCF, scos în afara legii în septembrie 1939, a putut să îşi clarifice poziţia ambiguă referitoare la ocupantul german. Ca urmare, PCF a început să încurajeze lupta armată deschisă împotriva armatei germane, promovând grupuri precum OS, Bataillons de la jeunesse şi MOI. în februarie 1942, aceste trei grupuri s-au unit, formând o nouă structură a Rezistenţei, sub numele FTPf. La început FTPf a fost compus aproape exclusiv din comunişti, pentru ca treptat să se deschidă către toţi membrii Rezistenţei, indiferent de orientarea lor politică, în 1942, FTPf a devenit aripa militară a Frontului Naţional şi a publicat ziarul *France dabord.* FTPf era mai bine organizată în zona de nord a Franţei, dar opera şi în sud şi acţiona mai ales în oraşele mari, în colaborare directă cu sindicatele clandestine. Structura organizatorică a FTPf era piramidală, dar foarte flexibilă, formată din „triunghiuri" de trei oameni care răspundeau în faţa unui superior din structura triadică superioară. La început membrii FTPf îşi desfăşurau activităţile clandestine alături de cele normale, de zi cu zi, pentru ca, din 1943, majoritatea membrilor FTPf să devină luptători clandestini pe de-a-ntre- gul, organizând tot mai multe atacuri asupra forţelor germane şi a obiectivelor industriale şi de infrastructură – căi ferate, linii de electricitate şi linii telefonice. Figura emblematică pentru FTPf rămâne colonelul Fabien, cel care a asasinat un ofiţer superior german în august 1941 şi a jucat un rol esenţial în insurecţia din Paris din 1944.

FTPf era privit cu suspiciune de grupările gaulliste ale Rezistenţei franceze, precum şi de Aliaţi, din cauza loialităţii sale comuniste. La rândul său, FTPf era circumspect faţă de instrucţiunile date de la Londra, refuzând să amâne acţiunile armate până la contraofensiva Aliaţilor. Liderii FTPf susţineau necesitatea acţiunilor armate pe teritoriul francez, argumentând că acestea pregăteau calea deschiderii unui al doilea front în Vest, lucru cerut cu insistenţă de URSS.

Totodată, FTPf a refuzat să se organizeze într-o armată clasică, considerând că războiul de gherilă, purtat cu unităţi mici,

mobile şi flexibile era mult mai potrivit situaţiei existente, fiind mai eficace împotriva ocupanţilor germani. FTFf era rar aprovizionat cu arme din Anglia, folosind mai degrabă capturile făcute de la trupele germane, de la poliţie şi de la alte trupe ale regimului de la Vichy. La începutul anului 1944, FTPf şi-a unit forţele cu alte grupări, noncomuniste, din

Rezistenţa franceză, pentru a forma Forces françaises de l'intérieur, şi a colaborat cu Aliaţii pentru eliberarea teritoriului francez după debarcarea din iunie 1944. O parte dintre membrii săi s-au înrolat în armata regulată franceză, luptând până la sfârşitul războiului.

FRANCS-TIREURS ET PARTISANS – MAIN-D'ŒUVRE IMMIGRÉE (FTP-MOI): reprezenta gruparea imigranţilor din Rezistenţa franceză comunistă armată Francs-tireurs et partisans français, renumită pentru acţiunile directe împotriva ocupanţilor germani şi a colaboraţioniştilor. După ce PCF a fost scos în afara legii, în septembrie 1939, organizaţia comunistă a muncitorilor imigranţi (Main-d'Œuvre Immigrée – MOI) a devenit la rândul său clandestină, fiind persecutată de regimul de la Vichy. Gradual, MOI s-a reorganizat, în strânsă conexiune cu acţiunile de rezistenţă antifascistă armată întreprinse de PCF, iniţial prin Organisation Speciale (OS), înfiinţată în toamna lui 1940. în luna aprilie 1942, OS s-a reorganizat sub forma grupurilor Francs-tireurs et partisans (FTP), iar grupările MOI au devenit grupări FTP-MOI. în toamna anului 1942, existau unităţi FTP-MOI care acţionau în zona parizianã, dar şi la Lyon, Toulouse, Marsilia, Grenoble, Calais şi Nisa. Grupările FTP-MOI erau aproape în întregime formate din imigranţi, mai ales refugiaţi politic şi foşti combatanţi în Războiul Civil din Spania. La sfârşitul anului 1942, FTP-MOI Paris a suferit o serie de arestări, însă, chiar şi în aceste condiţii, în august 1943 FTP-MOI număra 65 de membri. în urma unor trădări, în perioada noiembrie-decembrie 1944, FTP-MOI Paris a primit o grea lovitură: căderea a 28 dintre membrii săi în noiembrie 1943, în frunte cu responsabilul militar al FTP-MOI Paris, armeanul Missak Manuchian. 23 dintre arestaţi au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte, fiind executaţi în perioada februarie-mai 1944 („afacerea Manuchian").

Aceste pagini vor să sugereze un lucru foarte simplu: de fapt, istoria pasiunii comuniste din România s-a extins dincolo de graniţe – în acest caz, în Franţa (dar nu numai).

Capitolul 10

Basarabean şi comunist – n-a fost o contradicţie în termeni. Membri PCdR, simpatizanţi ai partidului şi utecişti originari din stânga Prutului

Dumitru Lăcătuşu

Scopul acestui studiu este reprezentat de identificarea şi analiza principalelor caracteristici ale grupului de respondenţi proveniţi din Basarabia ale căror fişe au fost indexate în instrumentul digital ANDCO. Principalele caracteristici ale grupului ce vor fi evidenţiate şi examinate sunt: originea etnică, sexul, relaţia cu partidul înainte de 23 august 1944, tipurile de acţiuni întreprinse de membrii şi simpatizanţii partidului, precum şi evenimentele represive indicate de aceştia (arestare, proces, detenţie, internarea în lagărul de internaţi politici de la Târgu Jiu, deportarea în Transnistria).

Analiza evenimentelor va evidenţia riscurile inerente la care se expunea un „revoluţionar de profesie”, dar şi dacă există diferenţe semnificative în ceea ce priveşte sancţiunile între membrii utecişti de partid, UTC-işti, simpatizanţi ai partidului şi ai mişcării muncitoreşti. Totodată, merită subliniat că analiza noastră se referă doar la acei membri şi simpatizanţi basarabeni ai PCdR care după 23 august 1944 au rămas în România, completând fişele de recensământ între 1951 şi 1952. Nu au fost cuprinşi în studiu comuniştii basarabeni care s-au stabilit pe teritoriul Basarabiei după al Doilea Război Mondial.

Am optat pentru metoda de lucru prosopografică[DCCLXXVI], ceea

DCCLXXVI Pentru mai multe informaţii despre principalele

ce ne permite să identificăm şi să descriem *caracteristicile externe şi*

motive care au stat la baza alegerii prosopografiei drept metodă de analiză, vezi Corina Doboş, „Abordări prosopografice ale ilegalităţii comuniste. Rezultate parţiale şi chestiuni metodologice”, *Studii şi articole de istorie, voi.* LXXXII, nr. 1,2015, pp. 201-218.

materiale ale unui grup mai mult sau mai puţin omogen[DCCLXXVII].

Pentru realizarea scopurilor enunţate, am efectuat o serie de analize la nivelul întregii populaţii (interogări ale bazei de date în funcţie de anul naşterii, sexul şi originea etnică a respondenţilor), al membrilor şi simpatizanţilor PCdR şi al membrilor UTC originari din Basarabia. Ulterior, pentru a observa dacă există diferenţe între cei care s-au declarat membri de partid şi cei care s-au declarat simpatizanţi, am reluat unele analize pentru categoriile politice identificate (membri de partid, simpatizanţi şi membri UTC). Totodată, pentru a evidenţia traseul antebelic şi postbelic al acestora, dar şi pentru a înţelege anumite aspecte rezultate în urma interogării bazei de date, am reconstituit şi am analizat câteva „biografii exemplare".

Am folosit drept surse în aceste cazuri documentele identificate în dosarele lor personale din cadrul colecţiei 53 – Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu din ilegalitate şi în fondurile CC al PCR – Colegiul Central de Partid şi Secţia Cadre, precum şi dosare aflate în fondurile arhivistice ale Republicii Moldova. însă principala sursă a studiului o reprezintă recensământul intern realizat de CC al PMR între 1951 şi 1952, care este depozitat la Arhivele Naţionale ale României, fondul 95 – Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944.

Recensământul a fost realizat în plină campanie de verificare a membrilor d.e partid, după încheierea primei etape a verificărilor (1948-1950). Spre deosebire de prima etapă, care a avut drept scop verificarea şi confirmarea calităţii tuturor membrilor PCR/PMR, mai ales a celor care au intrat în partid după 23 august 1944, ancheta vizată i-a avut drept ţintă pe cei care au fost conectaţi în vreun fel cu mişcarea comunistă în perioada

---

DCCLXXVIIPentru mai multe informaţii despre metoda prosopografică, vezi Koenraad Verboven, Myriam Carlier, Jan Dumolyn, „A Short Manual to the Art of Prosopography", în K.S.B. Keats-Rohan (ed.), *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook,* Oxford Unit for Prosopographical Research, Linacre College, Oxford, 2007, p. 39. Studiul este accesibil online la http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/course_syllabuses.htm (accesat în mai 2016).

interbelică. Astfel, unul dintre scopurile recensământului l-a reprezentat stabilirea numărului „ilegaliştilor” şi al simpatizanţilor comunişti.

Un scop adiţional a fost descoperirea celor care au trădat mişcarea comunistă, aspect ce reiese în urma parcurgerii rubricilor completate

de cei recenzaţi. Una dintre acestea este rubrica în care li se cerea membrilor şi simpatizanţilor să descrie modul în care s-au purtat la proces, în închisori şi lagăre. Totodată, unii au oferit date suplimentare despre comportamentul lor din timpul anchetelor şi proceselor şi din penitenciare în cadrul altor rubrici: „Legături cu alţi ilegalişti" sau „Observaţii". în primul caz, respondenţii au indicat o apreciere caracteristică a unuia dintre cunoscuţi (de exemplu, trădătorul mişcării). în a doua situaţie, au încercat să se disculpe prin oferirea unor informaţii despre modul în care au decurs arestarea, procesul, detenţia. De asemenea, ei au evidenţiat că au avut ulterior un comportament bun, încadrându-se în „colectiv".

Grupul comuniştilor şi simpatizanţilor basarabeni – caracteristici generale

în urma interogării bazei de date în funcţie de provenienţa regională, au rezultat 189 de persoane (aproximativ 2,2% din populaţia generală indexată în instrumentul digital ANDCO) care au declarat că s-au născut în Basarabia. Merită subliniat că numărul comuniştilor basarabeni este mult mai mic decât al celor care au menţionat la locul naşterii localităţi din Ardeal, Ţara Românească sau Moldova, fiind apropiat de cel al comuniştilor originari din Bucovina. După cum observa Corina Doboş, comuniştii din Basarabia şi Bucovina sunt subreprezentaţi în acest recensământ[DCCLXXVIII].

Astfel, întrebarea firească este următoarea: e corect acest rezultat? Pentru diferenţele majore privind repartiţia regională a comuniştilor, pot fi avansate mai multe explicaţii. Dacă comuniştii români din Ardeal au rămas după 1945, în cele mai multe cazuri, pe teritoriul României, o parte a celor din Basarabia s-au stabilit în Uniunea Sovietică. Ei nu s-au mai întors după al Doilea Război Mondial în România. Fie nu li s-a permis, fie PCR nu i-a rechemat. De altfel, în Arhiva de Stat a Republicii

DCCLXXVIII Corina Doboş, art. cit., p. 208.

Moldova, Colecţia de documente şi amintiri ale participan- ţilor la mişcarea comunistă ilegală în Basarabia în anii 1918-1940, apar numele a 74 de persoane care au activat în mişcarea comunistă în

această perioadă, în calitate de membri sau de simpatizanţi[1]. Alte surse aproximează că numărul celor care au activat în cadrul partidului în Basarabia interbelică ar fi fost între 200[DCCLXXIX] [DCCLXXX] şi 300[DCCLXXXI]. Fireşte, nu toţi comuniştii care au activat în Basarabia erau născuţi acolo.

Totodată, nu este exclus ca o parte dintre ei, mai precis acei comunişti care erau de origine etnică evreiască, să fi murit în timpul deportărilor din perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Spre exemplu, pe 8 septembrie 1942, 414 evrei comunişti aflaţi în lagărul de internaţi politici de la Târgu Jiu au fost deportaţi în Transnistria. Aceştia au fost îmbarcaţi în 12 vagoane speciale ce au fost ataşate unui tren care venea de la Timişoara[DCCLXXXII]. Ordinul de deportare nu spune ce provenienţă regională aveau cei de la Târgu Jiu, însă, foarte probabil, printre ei s-au aflat şi un număr de comunişti evrei născuţi în Basarabia.

Ipolit Derevici, comunist basarabean, menţionează în memoriile sale din anii 1970 că, în perioada interbelică, o practică întâlnită printre angajaţii structurilor poliţieneşti o reprezenta asasinarea deţinuţilor comunişti şi aruncarea lor în Nistru[DCCLXXXIII]. Totuşi, o astfel de afirmaţie trebuie privită cu

DCCLXXIX„Listele participanţilor la mişcarea comunistă ilegală în Basarabia în anii 1918-1940”, în Arhiva de Stat a Republicii Moldova (în continuare, ASRM), fond 2127 – Colecţia de documente şi amintiri ale participanţilor la mişcarea comunistă ilegală din Basarabia în anii 1918-1940, inventar 1, dosar 1.

DCCLXXXCifra este valabilă pentru 1956 şi indică numărul celor care au participat în acest an la o întrunire a Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PC al Moldovei. Pentru mai multe informaţii, vezi Ion Lipciu, „Dosarul tăinuit”, *Moldova socialistă,* 20 iunie 1990, accesibil la http://www.andreilupan.com/loaditem.do?id=300400110 (accesat în mai 2016).

DCCLXXXIMihail Bruhis, *Rusia, România şi Basarabia. 1812. 1918. 1924. 1940,* Universitas, Chişinău, 1992, pp. 300 şi urm.

DCCLXXXIIServiciul Judeţean Dolj al Arhivelor Naţionale ale României, Fond Inspectoratul Regional de Poliţie Craiova, dosar 3/1842, ff. 133 şi urm.

DCCLXXXIIIIpolit Derevici, „Memorii”, ANIC, colecţia 60 – Amintiri, Memorii şi însemnări ale unor Personalităţi despre

rezerve. Desigur, în România, nu comuniştii au folosit pentru prima oară execuţiile extrajudiciare ale oponenţilor.

în schimb, există mai multe documente care indică uciderea unor comunişti basarabeni în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Arhivele româneşti şi cele din Republica Moldova conţin numeroase semnalări ale unor comunişti basarabeni arestaţi după începerea războiului ca suspecţi de spionaj sau ca membri ai unor grupări de partizani.

Situaţia Economico-Socială şi Politică din România (în continuare, colecţia 60), dosar 665, f. 124.

Printre ei, apare şi un personaj important din mişcarea comunistă basarabeană: Gheorghe Corotcov (membru în Secretariatul Regional al PCdR Basarabia, deputat în Sovietul Suprem al RSSM în ianuarie 1941). Potrivit unui buletin informativ din 22 septembrie 1941, un avion sovietic a fost doborât în data de 19 septembrie, ora 15.45, pe teritoriul judeţului Cetatea Albă. Pilotul a murit, însă ceilalţi doi pasageri „au fugit în sat, unde au fost capturaţi". Documentul arată că Gheorghe Corotcov a încercat să evadeze, însă „la a doua încercare a fost împuşcat mortal"[1].

Nu trebuie neglijat că unii dintre comuniştii basarabeni, din anumite motive, nu au completat fişa de recensământ. Căutând în baza de date, am putut constata că anumiţi comunişti români născuţi în Basarabia, care după 1945 au avut funcţii importante în regimul comunist pe linie de partid sau de stat, nu apar în acest recensământ. Printre cei care *nu se regăsesc* se numără Alexandru Bârlădeanu, Iosif Chişinevschi şi Leonte Răutu. De altfel, membrii Secretariatului şi cei ai Biroului Politic al PMR nu figurează în ancheta organizată în 1950-1952. Totodată, nici câţiva dintre cei mai cunoscuţi ofiţeri de Securitate nu au fost recenzaţi, îi menţionez aici, printre alţii, pe Grigore Naum sau Serghei Nicolau.

Astfel, 189 reprezintă numărul acelor comunişti şi simpatizanţi ai PCdR care, după 23 august 1944, au ales să se stabilească în România şi au completat fişa de recensământ din anii 1951-1952, iar nu numărul total al membrilor organizaţiei basarabene a PCdR în perioada interbelică. Grupul identificat va fi examinat în cadrul acestui capitol cu scopul de a evidenţia şi a analiza caracteristicile sale externe.

Prima analiză realizată a fost interogarea bazei de date în funcţie de *anul naşterii,* pentru a afla repartiţia comuniştilor şi simpatizanţilor din Basarabia pe cohorte. Definiţia cohortei utilizată în cadrul acestui studiu vizează un grup de oameni care împărtăşesc aceleaşi experienţe formative şi evenimente istorice de-a lungul unei perioade similare[DCCLXXXIV] [DCCLXXXV], în cadrul

DCCLXXXIVAOSPRP, colecţia 50 – Mişcarea Revoluţionară şi ilegalistă din Basarabia (în continuare, colecţia 50), inventar 6, dosar 95, f. 14.

DCCLXXXV Duane F. Alwin, Ryan J. McCammon, „Generations, Cohorts, and Social Change", în Jeylan T. Mortimer, Michael J.

studiului de faţă, am identificat membrii unei cohorte în funcţie de anul naşterii, stabilind pentru o cohortă un interval de timp de cinci ani. Prin fixarea acestei perioade, am urmărit în ce măsură experienţele formative se repetă de la o cohortă la alta, dar şi ce deosebiri

Shananhan (eds.), *Handbook of the Life Course,* Kluwer Academic Publisher, New York, 2003, pp. 26-27.

există de la o cohortă la alta, inclusiv în funcţie de relaţia cu partidul de dinainte de 23 august 1944 (membri, simpatizanţi, membri UTC).

Astfel, au fost identificate şase *cohorte* principale: *cohorta 1* – cei născuţi înainte de 1900; *cohorta 2* – 1900-1904; *cohorta 3* – 1905-1909; *cohorta 4* – 1910-1914; *cohorta 5* – 1915-1919; *cohorta 6* – născuţi după 1920. în urma interogării bazei de date, a rezultat următoarea repartiţie a ilegaliştilor şi simpatizanţilor pe cohorte: *c1* – 18 reprezentanţi, *c2* – 29, *c3* – 37, *c4* – 68, *c5* – 22, *c6* – 14 şi un respondent al cărui an de naştere nu a fost menţionat în fişa de recensământ (Vladimir Simionescu). Astfel, în perioada interbelică, cei mai numeroşi ilegalişti şi simpatizanţi au fost recrutaţi din rândul cohortelor 4, 3 şi 2. Cohorta cu cei mai puţini ilegalişti şi simpatizanţi este cea cu numărul 6. Din totalul aderenţilor şi simpatizanţilor PCdR, doar 14 s-au născut începând cu 1920. Astfel, majoritatea acestora au crescut şi s-au format în România interbelică, unde au şi urmat şcoala. După cum au arătat diferiţi cercetători, şcoala a fost unul dintre principalele instrumente folosite pentru românizarea noilor provincii[1] intrate în componenţa României în 1918. Potrivit lui Alexandru-Murad Mironov, în perioada interbelică, şcoala era considerată de autorităţile române „cea mai însemnată armă de impunere a statului” şi „cea mai simplă formă de integrare”. Să fie oare aceasta explicaţia pentru ponderea redusă a celor născuţi după 1918 în rândul membrilor, simpatizanţilor şi uteciştilor basarabeni?

Pornind de la această constatare, putem presupune că, pentru cei născuţi după 1918, şcolarizaţi integral în sistemul de învăţământ românesc şi supuşi unui proces de românizare, comunismul nu a mai reprezentat o tentaţie similară ca în cazul celor care au fost educaţi în şcolile ţariste. De altfel, mai mulţi comunişti români proveniţi din Basarabia sau Ardeal au indicat şcoala drept unul dintre factorii care i-au îndreptat spre mişcarea comunistă. Imposibilitatea acestora de a se integra în sistemul de învăţământ, determinată şi de relaţiile existente între ei şi profesorii veniţi din Vechiul Regat, i-a îndemnat pe unii adolescenţi să caute un alt mediu de integrare. în aceste medii se găseau persoane similare lor, iar sentimentul care îi anima era

cel al excluderii[DCCLXXXVI DCCLXXXVII].

DCCLXXXVIIrina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* traducere de Vlad Russo, Humanitás, Bucureşti, 1998; Alexandru-Murad Mironov, „Basarabia interbelică – evoluţii sociale şi culturale", *Studii şi articole de istorie,* voi. LXXIX, 2012, pp. 29-43.

DCCLXXXVIIVezi în acest sens autobiografiile lui Petre Goncearuc, ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar G/470.

Totodată, interogarea bazei de date în funcţie de principalul eveniment al perioadei (unirea Basarabiei istorice cu România) indică următoarele rezultate: *c6* îşi păstrează reprezentanţii în număr de 14 persoane, iar restul ilegaliştilor, în număr de 175, s-au născut înainte de sau în anul 1918, ceea ce întăreşte afirmaţia conform căreia ideologia comunistă a reprezentat o atracţie mai ales pentru cei născuţi în perioada când Basarabia se afla în componenţa Imperiului Rus. Desigur, afirmaţia este valabilă doar pentru grupul celor originari din Basarabia. Rămâne de văzut în ce măsură ea este validă şi pentru comuniştii şi simpatizanţii născuţi în Vechiul Regat sau în Ardeal.

A doua analiză a vizat identificarea *sexului* ilegaliştilor şi simpati- zanţilor. Rezultatele au indicat că 111 subiecţi dintre comuniştii şi simpatizanţii lor din Basarabia au fost recrutaţi dintre bărbaţi şi 78 dintre femei. într-o primă instanţă, această repartiţie pe sexe ne arată că cei mai dispuşi să îşi asume riscurile inerente statutului de membru de partid sau de simpatizant au fost bărbaţii. Ei reprezintă 59% din totalul populaţiei selectate. însă vom vedea în cursul acestui studiu în ce măsură repartiţia pe sexe se respectă şi în cadrul categoriilor politice identificate.

Prin a treia analiză realizată, am intenţionat să evidenţiem *originea etnică* a respondenţilor. Scopul l-a reprezentat identificarea grupurilor etnice din rândul cărora au fost recrutaţi membrii şi simpatizanţii partidului comunist. Cele mai multe studii insistă asupra faptului că majoritatea comuniştilor din Basarabia erau evrei. Voi exemplifica această afirmaţie cu un citat revelator din studiul istoricului basarabean Pavel Moraru: „Ideea comunistă a atras masiv populaţia evreiască, în special a atras tineretul israelit. îi găsim în postura de conducători, propagandişti, terorişti, spioni, curieri-contrabandişti etc.”[DCCLXXXVIII]. Aş sublinia că, din punctul meu de vedere, astfel de afirmaţii pot reprezenta interpretări superficiale, preluări integrale şi necritice ale documentelor create de structurile poliţieneşti din epocă. Se reflectă însă această situaţie şi în baza de date construită ca urmare a recensământului din 1951-1952?

Stabilirea etniei a fost făcută în funcţie de răspunsurile celor

---

DCCLXXXVIII Pavel Moraru, „Evreii şi bolşevismul în Basarabia interbelică (1917-1940)”, *Transilvania,* nr. 3-4, 2008, p. 106.

189 de persoane, astfel acordând credit declaraţiilor celor recenzaţi. înainte de a arăta care au fost răspunsurile ilegaliştilor şi simpatizanţilor, merită precizat că rubrica „naţionalitatea” din fişa de recensământ prevedea următoarele variante de răspuns: „român, ungur, evreu etc.”.

Or, datele ne arată că membrii şi simpatizanţii partidului originari din Basarabia, existenţi în recensământul din 1951-1952, au fost recrutaţi în principal din rândul românilor şi evreilor. Primii reprezintă un grup de 77 de persoane, iar următorii un grup de 71, la care se adaugă şi cei trei autoidentificaţi „evrei-români". La o distanţă apreciabilă se află ruşii (12), ucrainenii (7) şi bulgarii (7). Printre cei care au interacţionat cu partidul comunist în perioada interbelică întâlnim câte un găgăuz (Anatolie Chircev), un moldovean (Pavel Chirtoacă) şi un maghiar (Magdalena Toth). Etnia a doi respondenţi (Liuba Murazian şi Tamara Mureşanu) nu a putut fi descifrată, iar şapte nu şi-au declarat-o (Grigore Dadau, Ana Georgescu, Ion Gladarenco, Sanda Roller, Eufrosina Volosinova, Ion Boicevico, Sara Sfranciog).

Dacă putem admite astfel că evreii sunt suprareprezentaţi în rândul membrilor şi simpatizanţilor partidului, având în vedere numărul lor în România interbelică, consideraţii precum cele că toţi comuniştii au fost evrei reprezintă interpretări forţate şi necritice ale documentelor poliţieneşti. Potrivit psihologului francez (născut în România) Serge Moscovici, evreii care alegeau partidul comunist reprezentau, la rândul lor, o „minoritate invizibilă, chiar secretă" în cadrul unei minorităţi din România Mare[DCCLXXXIX].

Am găsit intrigant faptul că, din întreaga populaţie, doar unul singur s-a declarat moldovean. Drept urmare, am ales să-i reconstitui traseul biografic de dinainte şi de după 23 august 1944.

Pavel Chirtoacă s-a născut pe 29 iunie 1901 în comuna Susleni, într-o familie catalogată de cadriştii partidului ca fiind una de ţărani mijlocaşi. între 1922 şi 1927, a urmat studiile Facultăţii de Agronomie din Iaşi. încă din acei ani a fost activ în cadrul organizaţiilor studenţeşti. Iniţial a fost preşedintele Asociaţiei Studenţilor Agronomi, iar în 1925 a fost ales secretar al Uniunii Studenţilor Independenţi din Iaşi. Potrivit propriilor declaraţii, tot din acest an datează şi legăturile sale cu UTC. La scurt timp, a intrat şi în partidul comunist. Ca membru de partid,

---

DCCLXXXIX Serge Moscovici, *Cronica anilor risipiţi. Povestire autobiografică,* Polirom, Iaşi, 1999, p. 124.

a avut drept sarcini redactarea ziarelor *înainte,* editat de BMŢ, şi *Munca zilnică.* în 1929, a deţinut pentru scurt timp funcţia de membru în Comitetul PCdR Bucureşti şi în CC al BMŢ. în anii următori a avut mai mult funcţii de conducere în organizaţia comunistă, fiind, în 1932-1934, instructor al CC al PCdR pentru regiunile de partid Oltenia,

Muntenia, Galaţi şi Cernăuţi[1]. Promiţătoarea sa carieră în organizaţia comunistă s-a sfârşit în 1934, când a fost trimis pentru reorganizarea partidului în Cernăuţi. Până în acest an, fusese arestat de mai multe ori pentru activitate comunistă şi condamnat la pedepse de câteva luni. Totuşi, în timpul arestării sale din 1934 a cedat în faţa anchetatorilor. O hotărâre a CCP din 2 noiembrie 1964 subliniază comportarea sa inadmisibilă – cooperarea cu ofiţerii de Siguranţă şi deconspirarea unor secrete importante de partid:

> Cu prilejul acestei arestări însă, Pavel Chirtoacă a avut o comportare inadmisibilă unui comunist în faţa organelor Siguranţei burgheze. El nu numai că a recunoscut propria sa activitate, dar a dat declaraţie detailată privind directivele şi sarcinile cu care organele de partid l-au trimis la Cernăuţi, divulgând secrete importante de partid. Astfel, a recunoscut că este membru de partid din 1926, că în ziua de 8 martie 1936, Dăscălescu (nume conspirativ), prin care avea legătura cu organizaţia Partidului Comunist din Bucureşti, l-a trimis cu misiunea de a reface legăturile distruse prin arestarea lui Kanner Ilie, conducătorul organizaţiei de partid, Ivasiuc, însărcinat cu munca la sate, şi a altora. A recunoscut că el trebuia să ocupe vremelnic locul lui Kanner Ilie şi să pregătească alegerile comunale. în declaraţia dată la Siguranţă a dat amănunte asupra unor întâlniri conspirative avute după sosirea lui la Cernăuţi, precum şi faptul că I. Safran avea sarcini pe linia tineretului, iar soţia lui Ivasiuc se ocupa de munca la sate. La Parchet a menţinut declaraţia dată la Siguranţă[DCCXC DCCXCI].

Eliberat din arest în martie 1935, s-a reîntors în Bucureşti, unde nu a primit alte sarcini pe linie de partid. Motivul indicat în documente: purtarea sa de la anchetă. A continuat să lucreze pentru ajutorarea deţinuţilor politici până în mai 1936, când a avut loc procesul său. în urma acestuia, a fost condamnat la 8 ani şi 6 luni de închisoare, fiind închis la Galata, Doftana, Târgu Ocna, Caransebeş, Văcăreşti şi Lugoj. A ieşit din detenţie pe 24

DCCXC„Hotărâre a Comisiei Controlului de Partid” din 2 noiembrie 1964, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar C/491, ff. 3-4.

DCCXCI *Ibidem,* f. 4.

august 1944. Deşi comportarea sa de la Siguranţă i-a influenţat perioada închisorii, după 23 august 1944 a ocupat mai multe funcţii de conducere în partidul şi statul comunist, în 1944-1947 a fost redactor la *Scânteia,* iar în următorii doi ani a fost conferenţiar la Institutul de Relaţii Internaţionale. Din 1949, a fost profesor la Institutul Agronomic din Bucureşti, ocupând între 1952 şi 1956 funcţia de rector[1]. De asemenea, în 1950 a fost numit adjunct al Secţiei Agrare, fiind preferat pentru această funcţie în defavoarea lui Nicolae Ceauşescu, care a fost transferat în acel an în cadrul Armatei[DCCXCII DCCXCIII].

Interogarea bazei de date în funcţie de provenienţa regională a declaranţilor a indicat că 189 de persoane erau originare din Basarabia, în rândul lor se disting trei categorii principale în funcţie de relaţia cu partidul dinainte de 23 august 1944: i) membri PCdR (67), ii) simpatizând (89) şi iii) membri UTC (20). Dar câţi dintre aceştia au activat în perioada interbelică în Basarabia? Care au fost principalele locuri în care au activat în calitate de comunişti? La aceste întrebări voi încerca să ofer câteva răspunsuri în baza fişelor de recensământ completate de ilegalişti şi simpatizanţi după 23 august 1944 şi a documentelor de arhivă identificate.

La recensământul din anii 1950-1951, membrilor PCdR, celor ai UTC şi simpatizanţilor li s-a cerut să menţioneze atât locurile, cât şi perioada în care au activat. Răspunsurile variază de la un recenzat la altul. Unii au oferit un singur răspuns, alţii au indicat principalele localităţi în care au fost trimişi să disemineze mesajul partidului sau locurile în care au sprijinit organizaţia comunistă ori pe membrii acesteia. Totodată, răspunsurile reflectă şi migraţia basarabenilor în perioada interbelică. Unii au intrat în mişcarea comunistă nu în oraşele basarabene, ci în acele localităţi unde şi-au găsit un loc de muncă sau în care se aflau la studiu. Deoarece locurile în care au activat sunt urmate şi de perioada desfăşurării activităţii în cadrul mişcării comuniste, primul răspuns reprezintă, cel mai probabil, locul unde au intrat

---

DCCXCIIMihai Berea (coord.), *Oameni de seamă: economişti,* Mica Valahie, Bucureşti, 2013, pp. 114-115.

DCCXCIIILavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Ţiu, *Viaţa lui Ceauşescu,* Adevărul Holding, Bucureşti, 2012, pp. 361-362.

în partid ori în UTC sau unde au început să activeze ca simpatizanţi.

în cadrul prezentului studiu, mă voi opri asupra primelor trei răspunsuri oferite de respondenţi. Drept prim răspuns, 45 de respondenţi au declarat că au activat în Bucureşti. Dintre aceştia, 21 erau membri de partid, 22 simpatizanţi, un utecist, un membru sindical. Alţi 26 (16 membri de partid, opt simpatizanţi şi doi utecişti) au indicat Bucureştiul ca a doua variantă de răspuns, iar cinci drept al treilea răspuns (trei membri de partid, un simpatizant şi un membru al altor partide şi organizaţii comuniste). Astfel, cel puţin 76 dintre cei 189 au activat în perioada interbelică în Bucureşti.

Următorul oraş unde au fost concentraţi cei mai mulţi basarabeni a fost laşiul. 21 de persoane au menţionat drept prim răspuns că au activat sau au sprijinit partidul în perioada interbelică, printre ei numă- rându-se opt membri de partid, opt simpatizanţi, doi utecişti, un membru sindical şi un membru al altor partide şi organizaţii comuniste. Unul (Eliza Văscăuţeanu) nu a completat rubrica referitoare la relaţia cu partidul înainte de 23 august 1944. Alţi 5 au indicat laşiul drept al doilea răspuns (doi membri de partid, trei simpatizanţi), iar nouă au indicat capitala Moldovei ca a treia variantă de răspuns (şapte membri de partid, un simpatizant şi un membru al altor partide şi organizaţii comuniste). în total, 35 de basarabeni au activat sau au sprijinit mişcarea comunistă în acest oraş. laşiul a fost unul dintre principalele centre universitare în care au venit studenţii basarabeni în perioada interbelică. Unii au ales laşiul şi pentru că aici existau Atelierele CER Nicolina, unde s-au angajat în anii dintre cele două războaie mondiale o parte dintre basarabenii aflaţi în căutarea unui loc de muncă.

Potrivit recensământului partidului din 1950-1951, principala localitate din Basarabia în care au activat cei mai mulţi membri sau simpatizanţi ai partidului este Chişinău (16 au declarat drept prim răspuns acest oraş: opt membri de partid, doi membri UTC, cinci simpatizanţi şi un membru al altor partide şi organizaţii de stânga).

în funcţie de primul răspuns, situaţia la nivelul României Mari este următoarea: Galaţi – 11 răspunsuri, Bălţi – nouă, Buhuşi – nouă, Tighina – şapte, Ismail – şase, Cetatea Albă – trei, Hotin – trei. Importanţa existenţei unui centru industrial pentru atragerea în mişcare atât a unor membri, cât şi a simpatizanţilor este clara în cazul localităţii Buhuşi. în perioada interbelică, aici a existat o fabrică de postav unde s-au angajat mai mulţi basarabeni. O parte dintre ei (11 – număr ce însumează toate cele trei răspunsuri) au intrat în mişcarea comunistă sau au devenit simpatizanţi ai partidului în timp ce lucrau în Buhuşi. înfiinţată în 1885, fabrica[DCCXCIV] era astfel unul dintre locurile spre care se îndreptau cei aflaţi în căutarea unei surse de venit. Aici descopereau însă şi mişcarea comunistă. Din această localitate

DCCXCIV Vezi un istoric al Fabricii de Postav din Buhuşi ia adresa http://www. stofebuhusi.ro/istoric/ (accesat în iunie 2016).

provine şi unui dintre cei mai cunoscuţi militanţi ai comunismului românesc: Mihail Roller, care a rescris în sens stalinist istoria României.

în funcţie de primele trei răspunsuri, numărul total al comuniştilor, uteciştilor şi simpatizanţilor care au declarat că au activat în perioada

interbelică în Basarabia este de 66. Cei mai mulţi au activat în Chişinău (28), apoi în Bălţi (14), Cetatea Albă (10), Tighina (8) şi Ismail (6). Ca atare, numărul celor care au menţionat că au activat în perioada interbelică în Basarabia este mai mic decât al celor care au menţionat că au activat în Bucureşti (76). Capitala României Mari a fost principalul centru urban în care s-au strâns cei mai mulţi dintre membrii, uteciştii şi simpatizanţii mişcării comuniste. Printre motive s-a numărat şi nevoia acestora de a~şi găsi un loc de muncă. De altfel, tot în Bucureşti au fost trimişi să acţioneze şi o parte dintre cei care activaseră anterior în Basarabia. De regulă, erau persoane care fuseseră descoperite de autorităţile poliţieneşti locale. Ei au venit în oraşul de pe malul Dâmboviţei pentru a-şi pierde urma.

Dintre cei 189 de respondenţi, 14 au declarat că în urma cedării Basarabiei au ales „să se repatrieze". însă acesta reflectă doar numărul celor care au precizat în fişa de recensământ că au plecat în 1940 şi s-au întors după 23 august 1944, fiind posibil, desigur, ca numărul celor care au plecat să fie mai mare.

Grupul comuniştilor din Basarabia. Caracteristici, experienţe şi traiectorii personale

Dacă în urma analizelor realizate am putut identifica principalele caracteristici ale grupului total de comunişti şi simpatizanţi basarabeni care au activat în perioada interbelică în PCdR şi care se aflau în România în anii 1951-1952, în continuare voi încerca evidenţierea specificului acestora în funcţie de relaţia cu partidul. Pornind de la stabilirea principalelor categorii identificate (membru PCdR, membru UTC, simpatizant), voi evidenţia elementele specifice ale acestora şi în raport cu *cohorta,* cu *etnia* declarată şi cu *sexul* respondenţilor.

în cadrul fişei de recensământ, una dintre principalele întrebări la care au trebuit să răspundă cei 189 de comunişti a fost următoarea: „Dacă înainte de 23 Aug. 1944 era membru în PCR, în UTC sau simpatizant al mişcării muncitoreşti". Unii

respondenţi nu au oferit un singur răspuns, ci mai multe. Toate acestea reflectă calităţile de partid avute în perioada interbelică. în unele cazuri, ele evidenţiază şi saltul de la statutul de simpatizant la cel de membru PCdR sau de la cel de membru UTC la cel de membru PCdR. în cazurile în care respondenţi!

au oferit mai multe răspunsuri privitoare la funcţiile avute în partidul comunist sau la rolul lor în mişcarea comunistă, am optat pentru cea mai importantă funcţie deţinută (membru PCdR). Ierarhia stabilită în urma consultării acestor fişe şi a documentelor interne ale partidului este următoarea: 1) membru PCdR, 2) membru UTC, 3) simpatizant.

Deoarece din răspunsurile celor 189 de comunişti şi simpatizanţi reiese că nu toţi au activat în România, o altă categorie ce indică relaţia cu partidul a fost cea de membru al altor partide şi organizaţii comuniste. Celor mai multora dintre aceştia li s-au recunoscut în timpul regimului comunist statutul de membru de partid şi vechimea în baza recomandărilor celor care au activat alături de ei sau a adreselor oficiale primite de la partidele în cadrul cărora au activat.

În acest caz, variantele oferite de respondenţi indică următoarele apartenenţe (pe linie de partid): a) membru al Partidului Comunist Belgian; b) membru al Partidului Comunist Francez; c) membru al Partidului Comunist Spaniol; d) membru al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice. În fişele completate de ilegalişti, întâlnim două situaţii: unii care au activat doar în cadrul unui partid comunist din străinătate şi alţii care au fost şi membri PCdR. De regulă, aceştia din urmă au participat la Războiul Civil Spaniol sau au făcut parte din Rezistenţa franceză. În situaţia din urmă, funcţia validată a fost cea de membru PCdR, rămânând să figureze în acest studiu ca membri ai altor partide doar dacă nu au avut, înainte de 23 august 1944, şi statutul de membru PCdR, sau cel puţin nu li s-a recunoscut până în anii 1951-1952. Tot în această categorie au fost incluşi şi cei care au declarat că au fost membri ai Ajutorului Roşu. De asemenea, au mai rezultat alte două categorii politice: membru în alte partide/organizaţii de stânga şi membru sindical.

Interogarea bazei de date în funcţie de relaţia cu partidul declarată de cei 189 de respondenţi conduce la ideea că cele mai multe persoane au avut statutul de simpatizant (89), iar următorii pe cel de membru PCdR (67) şi UTC (20). Printre aceştia se află şi şapte membri ai altor partide şi organizaţii comuniste: membru al Partidului Comunist Belgian (Nadejda Reznic-Stiers), membru al Partidului Comunist Francez (Sarah Cherciman, Clara Goldstein

şi Tania Lieblich), membru al Partidului Comunist bolşevic al Uniunii Sovietice (Simion Gavermov), activist al Ajutorului Roşu (Sara Alterescu) şi membru în Frontul Studenţesc Democrat (Roman Rusnac). Doi respondenţi au fost membri ai altor partide şi organizaţii de stânga (Teodor Cazacu, membru în Partidul

Socialist Unitar, şi Constantin Covaldji, membru în Tineretul Socialist), iar alţi doi membri sindicali (Constantin Musinschi şi Vasile Zlatanov). De asemenea, doi nu au completat rubrica referitoare la relaţia cu partidul înainte de 23 august 1944 (Gheorghe Stoian şi Eliza Văscăuţanu).

înainte de a analiza caracteristicile principalelor categorii ce reflectă relaţia cu partidul comunist şi cu mişcarea comunistă în perioada interbelică, mă voi opri în următoarele rânduri asupra celor care s-au declarat membri PCdR. Interogarea bazei de date în funcţie de anul naşterii indică următoarea componenţă a cohortelor: *c1* – doi membri, *c2* – şase, *c3* – 23, *c4* – 28, *c5* – şase, *c6* – doi.

Aşadar, cei mai mulţi dintre membrii PCdR în perioada interbelică (prezenţi în recensământul din 1951-1952) au provenit din *c4* (28) şi *c3* (23). E de remarcat subreprezentarea în rândul membrilor de partid a cohortelor 1 (doi reprezentaţi: Ipolit Derevici şi Sima Kişinevschi), care îi cuprinde pe cei născuţi înainte de 1900, respectiv 6. De altfel, slaba prezenţă înregistrată în *c6* întăreşte afirmaţia conform căreia pentru cei născuţi începând cu 1920 comunismul nu a mai reprezentat o atracţie, aşa cum a fost cazul predecesorilor lor.

Cum putem explica însă slaba prezenţă înregistrată în *c1* ? în studiile de specialitate, istoricii au arătat că primii aderenţi ai comunismului au provenit din rândul vechilor socialişti. La congresul din mai 1921, ei au fost cei care au hotărât transformarea Partidului Socialist în partid comunist şi aderarea acestuia la Internaţionala a IlI-a comunistă. Totodată, aceştia au dat şi prima elită a comunismului românesc; cei născuţi înainte de 1900 au reprezentat prima generaţie a comunismului românesc. Robert Levy considera că atracţia lor faţă de comunism a fost extrem de „emoţională”. Istoricul american susţine că, în cazul lor, „consecvenţa ideologică nu reprezenta un punct forte al acestei generaţii care, îndreptându-se în mod impulsiv spre bolşevism, nu a conştientizat implicaţiile ideologice ale convertirii ei”[DCCXCV].

Printre reprezentanţii acestei generaţii îi întâlnim pe Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, primul secretar general al PCdR,

DCCXCV Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeză şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 41-42.

Ana Pauker şi Marcel Pauker. Totodată, o parte semnificativă dintre aceştia, asemenea comuniştilor din alte ţări, au avut o soartă tragică. Mulţi au fost ucişi în timpul proceselor-spectacol de la Moscova, după cum am văzut deja în capitolele precedente. Astfel, slaba lor pondere în rândul comuniştilor români care trăiau în 1951-1952 poate fi explicată prin faptul că

mulţi pieriseră în anii 1930, la Moscova. Dintre cei autodeclaraţi membri de partid înainte de 23 august 1944, 38 (57%) erau femei şi 29 (43%) bărbaţi. Din punctul de vedere al originii etnice declarate în fişa de recensământ, evreii sunt prezenţi în proporţie de 55% (37), fiind urmaţi la o distanţă apreciabilă de cei care s-au declarat români – 28% (19). Celelalte etnii sunt prezente între membrii PCdR astfel: ruşii – patru reprezentanţi; bulgarii şi ucrainenii câte o persoană; aceeaşi prezenţă se întâlneşte şi în cazul celor care au menţionat despre ei că sunt moldoveni (Pavel Chirtoacă). De asemenea, printre aceştia se găseşte şi un recenzat care a trecut la rubrica naţionalitate că este „evreu-român", iar doi nu şi-au declarat originea etnică. în cazul altei persoane etnia nu a putut fi descifrată deoarece rubrica este afectată de umezeală. între comuniştii evrei, prezenţa cea mai mare o au femeile (28 – 76%). în cazul românilor, majoritatea o deţin însă bărbaţii (14 – 74%). După cum reiese din datele de mai sus, membrii de partid declaraţi, în general femeile au fost dispuse să îşi asume riscurile inerente calităţii de membru de partid. în rândul acestora au dominat femeile de origine etnică declarată evreiască.

în perioada interbelică, cele 67 de persoane nu au avut doar calitatea de membru de partid. Dintre acestea, 22 au fost anterior sau erau concomitent membri UTC, patru fuseseră şi membri în Ajutorul Roşu, una s-a declarat şi sindicalist, iar alţi şase au menţionat că au fost voluntari în Brigăzile Internaţionale şi membri ai PCS (Pavel Cristescu, Grigore Cotovschi, Mihai Lungu, Serghei Sevcenco, Basil Şerban şi Leonte Tismăneanu). în epocă, cei care însumau cele două calităţi – membru al PCdR şi membru UTC – erau consideraţi membri de partid care au primit însărcinarea să lucreze în UTC[DCCXCVI]. Totodată, şase au menţionat că au activat în Franţa, că au fost membri ai unor organizaţii de partid din Franţa sau că au luptat în Rezistenţa franceză (Pavel Cristescu, Clara Cuşnir-Mihailovici, Boris Holban, Grigore Cotovschi, Mihai Lungu, Serghei Sevcenco şi Basil Şerban).

Este interesant că, în urma verificărilor realizate de CCP după 23 august 1944, nu li s-a recunoscut tuturor calitatea de membru

DCCXCVI„Moţiunile şi Rezoluţiile Congresului al III-lea al PC", AOSPRM, colecţia 50, inventar 3, dosar 446, f. 21.

de partid. în anii recensământului, 1951-1952, dintre cei 67 autodeclaraţi membri PCdR au fost recunoscuţi doar 42. Acestora li s-a acordat următorul stagiu în partid:

- câte unu a primit stagiul de partid din 1925 (Sima Kişinevschi), din 1927 (Zina Brâncu), din 1930 (Lidia Baciu) şi din 1934 (Eugenia Roman);
- câte doi din 1923 (Clara Cuşnir-Mihailovici şi Elvira Gaisinchi), din 1940 (Lidia Lăzărescu şi Alexandru Şiperco) şi din 1943 (Mihail Bălţeanu şi Niculae Gavrilenco);
- câte trei din 1928 (Elisabeta Comnacu, Sima Halfin, Natalia Scurtu- Corotcova), din 1932 (Ronea Gheorghiu, Boris Holban, Betty Zaharescu), din 1933 (Maria Barbu, Tatiana Bulan, Leonte Tismăneanu), din 1936 (Grigorie Cotovschi, Alexandru Rogojinschi, Ion Vidraşcu) şi din 1938 (Rita Bălţeanu, Ipolit Derevici, Şerban Basil);
- patru din 1929 (Ana Şoimaru, Stela Moghioroş, Asea Moraru şi Elena Tudorache);
- şase din 1935 (Idiş Avramescu, Pavel Cristescu, Mihai Lungu, Aurelia Mihai, Maria Popescu-Puţuri, Natalia Răutu);
- şapte din 1937 (Pavel Ciochircă, Alexandru Guţan, Liuba Murazian, Alexandru Nicolschi, Tamara Popescu, Maria Sârbu, Ecaterina Vasiliu).

După cum se poate observa din indicarea anului în care li s-a recunoscut celor 42 de persoane calitatea de membru şi stagiul în partid, procentul femeilor este superior celui al bărbaţilor. Acestea reprezintă 64% (27), iar bărbaţi sunt 36% (15). Din punctul de vedere al etniei, dintre cei 42 cu stagiu recunoscut, 28 erau evrei (69%), opt români (19%), trei ruşi, unul evreu-român, unul ucrainean şi unul cu etnia nedescifrată.

Altor patru, deşi activaseră încă dinainte de 23 august în partidul comunist, li s-a acordat stagiul din 1944 (Pavel Chirtoacă, Nadia Grinman, Alexandru Răileanu şi Sara Şulea). Cazul lui Pavel Chirtoacă arată că, după 23 august 1944, un posibil motiv pentru care unor membri nu li s-au recunoscut vechimea în partid şi stagiul aferent a fost probabil „purtarea slabă" din timpul anchetelor de la Siguranţă sau chiar din detenţie. Această posibilitate este indicată şi de alte cazuri ce fi vor discutate în cuprinsul acestei părţi a studiului. în 1945, au primit stagiul patru persoane dintre cele care s-au declarat membri de partid din ilegalitate (Ifrim Butnaru, Erighin Atănasei,

Pandeli Gamuraru, Sanda Roller), la fel ca în 1946 (Elea Iţic, Ina Popescu, Nicolae Sârgu, Sara Suhaia). Următorilor li s-a recunoscut stagiul de partid din 1947 (Betty Goldstein), din 1948 (Simion Vaisman) sau din 1949 (Jean Văleanu).

în cazul altor zece persoane nu apare nicio menţiune în fişa de recensământ cu referire la anul intrării în partid, deşi documentele din

dosarele personale îi indică drept membri de partid cu stagiul din ilegalitate, nefiind astfel indicat anul din care li s-a recunoscut stagiul. Cei zece sunt: Nicolae Celac[1], Ion Citac, Tobias Fusman, Ana Lungu, Pana Goldita, Sara Sfranciog, Serghie Sevcenco, Raia Vidraşcu, Gheorghe Volohov şi Zlota Stănescu. Principalul motiv pentru care în fişa de recensământ nu este precizat anul din care s-au alăturat partidului îl reprezintă situaţia lor neclară. Informaţii suplimentare despre acest aspect au fost trecute de ei în rubrica „Observaţii", ce încheia fişa pe care au completat-o membrii şi simpatizanţii partidului din ilegalitate. Unii au menţionat lapidar că nu au primit carnetul de partid încă, „nu am stagiul de partid stabilit, urmând să fie fixat de comisia de control [a] CC PMR" (scria Ana Lungu), iar alţii au ales să nu consemneze nimic.

Totuşi, unii şi-au expus nemulţumirile. Ion Citac (n. 1 mai 1914, în comuna Glăvani din judeţul Cetatea Albă, de origine etnică declarată bulgară, de profesie muncitor) menţiona:

> Cu toate că din momentul luării contactului cu partidul (de 20 ani) şi până astăzi nu am întrerupt legătura cu Partidul şi am muncit ca un comunist până astăzi (11% ani), am rămas în afara Partidului. Rog pe această cale a se lămuri situaţia mea de Partid şi a fi reîncadrat în rândurile Partidului. Situaţia mea de Partid (dosarul) se află la Com. Central CC PMR[DCCXCVII] [DCCXCVIII].

Din funcţiile enumerate pe prima pagină a fişei, reiese că ar fi ocupat poziţiile de secretar în judeţeană PCdR Iaşi şi de membru în Comitetul Regional al PCdR Iaşi până în 1938. Ca interval de timp în care a avut statutul de membru PCdR, a indicat perioada 1936-1940. Totuşi, din rubrica despre modul în care s-a „purtat la proces, în închisoare, în lagăre" rezultă şi un posibil motiv pentru care nu i se recunoştea stagiul de partid:

DCCXCVII Tatăl lui Sergiu/Serghei Celac, viitorul traducător de engleză al lui Nicolae Ceauşescu şi, după 1990, ministru de Externe al României.

DCCXCVIII ANIC, fond 95, dosar 122.290, fişa nr. 8.145 (Ion Citac).

La proces şi în închisoare bine. La cercetare – Siguranţa. Prima dată bine, a doua oară am recunoscut că la mine s-a găsit material clandestin şi parte din ce au declarat cei arestaţi până la mine. Am recunoscut că am lucrat în partid.

Faptul că din 1940 nu mai menţionează nicio funcţie deţinută în cadrul organizaţiei de partid este un indiciu că, în timpul „contra- anchetelor" din închisoare, el a fost exclus din partid. Comportamentul din închisoare şi din lagăr al ilegaliştilor avea să atârne greu pentru traiectoria lor ulterioară şi să reprezinte, în unele cazuri, o piedică pentru ascensiunea în ierarhia comunistă.

Zlota Stănescu (n. 12 ianuarie 1915, Soroca, de origine etnică declarată evreiască, de profesie textilistă) a cerut să i se comunice dacă situaţia ei va fi rezolvată sau dacă va fi acceptată vreodată ca membru de partid:

> Cadrele de partid de la Raionul respectiv, miau [sic/] asigurat că nu sunt exclusă din P. şi că pot avea muncă de răspundere în org. sindicală, P. are încredere în mine şi aş dori să ştiu dacă situaţia mea de P. va fi vreo dată rezolvată în favoarea mea ca să fiu membră de partid[1].

De asemenea, nici lui Tobias Fusman (n. 25 decembrie 1911, Bălţi, de origine etnică declarată română, de profesie tipograf) nu i s-a recunoscut stagiul ca urmare a atitudinilor de dinainte de 23 august, după cum chiar acesta declara:

> Toată situaţia mea în privinţa nerezolvării situaţiei de partid mi s-a comunicat la sfârşitul lunii August a.c. din partea organizaţiei de Bucureşti, că n-am fost confirmat pentru primirea ca membru de partid, deoarece am avut anumite greşeli în timpul şederii mele în închisoare şi lagăr[DCCXCIX DCCC].

în unele cazuri, respectivele slăbiciuni i-au urmărit pe ilegaliştii mult timp după 23 august, uneori chiar până la sfârşitul vieţii, aceştia con- sumându-şi mult timp pentru rezolvarea şi clarificarea situaţiei lor de partid. Tobias Fusman a fost doar unul dintre ei: încă din 1944, a început un demers petiţionar pentru reîncadrarea sa în grupul select al ilegaliştilor. Pe 7 octombrie

---

DCCXCIX ANIC, fond 95, dosar 122.290, fişa nr. 9.745 (Zlota Stănescu).

DCCC ANIC, fond 95, dosar 122.304, fişa nr. 17.533 (Tobias Fusman).

1948, a solicitat CCP să i se aprobe cererea de primire în partid. Pentru soluţionarea favorabilă a acestei doleanţe, a menţionat că activa în cadrul mişcării comuniste încă din 1930. Cererea lui a fost luată în discuţie la trei ani de la depunerea ei, în momentul când se realiza recensământul celor conectaţi în vreun fel cu PCdR înainte de 23 august 1944. Cercetările realizate de angajaţii acestei structuri au arătat că

> la arestările din 1933 şi 1940 a avut purtare proastă, recunoscând activitatea sa şi a celorlalţi tovarăşi. în lagăr s-a dovedit un element egoist, punând mai presus interesele sale personale, *părăsind colectivul* [subl. în original]. După 23 august 1944 s-a ocupat cu afaceri şi a dus o viaţă imorală[1].

Chiar şi după acest răspuns negativ, Fusman a revenit cu o nouă petiţie, în timpul Congresului al II-lea al PMR din 1954. Alte investigaţii aveau să adauge probleme la cazul său. în 1947, soţia sa a plecat în Franţa, iar ulterior a ajuns în Palestina, refuzând să revină în România, în 1955, i se imputa că a cunoscut intenţiile ei, că nu a denunţat-o „organelor de stat", dar şi că „a întreţinut relaţii prin corespondenţă" cu ea. Totodată, cadriştii partidului l-au învinuit că a avut el însuşi intenţii de „evaziune", adică de a fugi din ţară, dar care nu au fost realizabile deoarece rămăsese fără resurse financiare. în absenţa acestora, nu şi-a mai putut cumpăra viza de plecare, susţineau cadriştii. O ultimă cerere depusă de Fusman datează din 1967, an în care contesta scoaterea sa din evidenţa celor care au avut activitate în ilegalitate. Spre deosebire de precedentele sale demersuri, nu a mai fost cercetat de Comisia de Control. Tobias Fusman a decedat în ianuarie 1968, iar o adnotare a unui cadrist arată că situaţia lui „s-a clasat"[DCCCI] [DCCCII]. Altfel spus, un ilegalist mai puţin.

însă nu toate cazurile au fost soluţionate negativ. Există şi situaţii când unora dintre cei care s-au declarat membri de partid din ilegalitate li s-au recunoscut acest statut şi vechimea în partid chiar în perioada recensământului. Un astfel de caz este cel al lui Gheorghe Volohov (n. 23 aprilie 1906, Bălţi, originea etnică declarată rusă, de profesie lăcătuş mecanic). După terminarea uceniciei, în 1924, a plecat din localitatea natală şi s-a stabilit iniţial la Iaşi. Ulterior, a ajuns în Bucureşti, unde s-a

---

DCCCI „Referat" despre cazul Tobias Fusman redactat de „Comisia de Apel a celui de al II-lea Congres al PMR" în 1955, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar F/254, f. 3.

DCCCII „Adresă a Colegiului Central de Partid" din 4 decembrie 1967 despre Tobias Fusman, către Comitetul Orăşenesc PCR Bucureşti, *ibidem,* f. 1.

angajat ca mecanic. Din primul an al stabilirii sale în capitală, a intrat în mişcarea sindicală. însă, până în 1942, nu a avut nicio conexiune cu mişcarea comunistă. în acest an, potrivit referatelor de cadre, „a luat legătura cu Partidul prin Pop Gheorghe”, despre care se consemnează că avea situaţia de partid nerezolvată. Iniţial, activităţile sale în cadrul mişcării comuniste au constat în colportarea ştirilor de la Radio Moscova şi în răspândirea lor printre muncitori (!).

Din 1943, a început să aibă o atitudine mai activă, odată cu încadrarea în partid în calitate de membru. Şi-a pus locuinţa la dispoziţia partidului, aceasta fiind folosită pentru organizarea de şedinţe şi găzduirea unor comunişti, şi a intrat în legătură cu prizonierii sovietici din România. De asemenea, a început să contribuie la Ajutorul Roşu. După 23 august 1944, a fost unul dintre membrii şi simpatizanţii partidului care s-au prezentat la Comandamentul Forţelor Patriotice, activând pentru următorul an în cadrul acestuia. Situaţia lui de partid a fost discutată chiar în timpul recensământului ilegaliştilor din 1951-1952. Astfel, pe 3 septembrie 1951, CCP i-a recunoscut calitatea de membru de partid din ilegalitate şi i-a conferit stagiul de vechime din 1943[1]. Din această sumară expunere a biografiei sale, reiese că faptul hotărâtor pentru recunoaşterea calităţii de membru de partid a fost acela că, spre deosebire de celelalte cazuri anterior expuse, cadriştii nu au putut identifica semnele unei purtări slabe şi ale unei cedări înainte de 23 august 1944. Ne putem întreba însă dacă originea sa etnică şi funcţia deţinută la momentul recenzării membrilor de partid au contat în vreun fel. în 1951, Gheorghe Volohov era şef al cadrelor de la Sovromcărbune, iar în 1956 a fost transferat în funcţia de director al Direcţiei Cadre din Ministerul Industriei Cărbunelui[DCCCIII DCCCIV].

Cazul Nicolae Celac – tatăl viitorului translator al lui Nicolae Ceausescu
>

Un caz extrem de interesant este cel al ilegalistului basarabean Nicolae Celac, amintit mai sus. Situaţia lui arată că verificarea celor care au activat anterior în PCdR a început, prin diverse mijloace, încă din septembrie 1944, întinzându-se pe mai bine de

DCCCIII „Referat” al CCP din 3 septembrie 1951 despre Gheorghe Volohov, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar V/889, ff. 3-4.

DCCCIV „Referat de cadre” despre Gheorghe Volohov din 29 iulie 1955, ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar V/195, f. 11.

un deceniu.

Nicolae Celac (cum spuneam, tatăl viitorului ministru de Externe al României de după 1990 Sergiu/Serghei Celac) s-a născut pe 23 octombrie 1906 în Bolgrad, azi în Ucraina, în familia unui profesor de liceu şi preot, care avea doctoratul în filozofie la Universitatea din Moscova.

Informaţiile oferite de Nicolae Celac despre tatăl său sunt contradictorii. El îl descrie în autobiografiile sale ca pe un „fiu de ţărani săraci" trimis la studii de obştea din sat, membru într-o mişcare basarabeană antiţaristă, participant la mişcarea separatistă basarabeană, implicat în „mişcarea iredentistă moldovenească din Basarabia, în 1905"[1]. Ca urmare a acestei activităţi (descrisă însă de fiul său în termeni diferiţi, în funcţie de momentul scrierii autobiografiei), familiei Celac i-a fost stabilit domiciliul obligatoriu în localitatea rusească Nikolaev, unde viitorul ilegalist a urmat şcoala primară şi cinci clase de liceu. Nikolae Celac este unul dintre puţinii comunişti care oferă în autobiografii şi informaţii despre copilăria şi educaţia sa. într-un registru diferit de stilul şablonard al autobiografiilor din anii comunismului. El menţionează că în familie a primit o educaţie religioasă, iar în casa lor obişnuiau să vină „mulţi liberali ruşi"[DCCCV DCCCVI].

în 1917, tatăl său a decedat. Situaţia financiară a familiei avea să devină în următorii ani din ce în ce mai precară, în ciuda eforturilor depuse de mama sa. Totuşi, cei patru membri ai familiei Celac, între care trei copii, au rămas în Rusia până în 1921. „Foametea" din acest an şi îmbolnăvirea fratelui şi surorii sale de tifos exantematic au convins-o pe mama lui Nicolae Celac să vândă toate lucrurile din casă. Cu banii obţinuţi, femeia a plătit o călăuză care i-a transportat pe ea şi pe copiii săi în anul următor în Basarabia, unde se aflau cele mai multe dintre rudele lor. Reîntoarcerea nu a fost lipsită de peripeţii. în noaptea de 17 spre 18 septembrie 1922 au fost prinşi de grănicerii români şi internaţi într-un lagăr. Familia Celac a fost însă eliberată după o lună, ca urmare a amnistiei decretate cu ocazia încoronării regelui Ferdinand, în noiembrie 1922. în Chişinău, Nicolae Celac

---

DCCCVNicolae Celac, „Completare la autobiografia inginerului Celac Nicolae" din 27 octombrie 1959, f. 8; Nicolae Celac, „Autobiografie" din 10 ianuarie 1948, f. 54; Nicolae Celac, „Autobiografie" din 22-23 septembrie 1944, f. 63, ANIC, colecţia 53 — Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare, colecţia 53), dosar C/44, voi. 1.

DCCCVI Nicolae Celac, „Autobiografie" din 22-23 septembrie 1944, *ibidem,* f. 63.

a urmat liceul, iar în 1926, la terminarea lui, s-a înscris la Facultatea de Agronomie din Bucureşti, pe care a absolvit-o în 1931. în perioada interbelică, a lucrat ca inginer agronom şi silvic în diferite localităţi din România.

Contactul său cu partidul comunist datează de la mijlocul anilor 1930. Principalele sale activităţi din cadrul mişcării comuniste au fost indicate într-un memoriu din 26 iunie 1956:

> în ilegalitate am activat pe linia PCR executând munci tehnice (1934-1936), munci sindicale (1936-1938), apoi la Regionala PCR Craiova (1943-1944) *[...]. în ilegalitate am avut legături cu tov. Romanenco Nicolae (1934-1936), Popescu Doreanu Nicolae (1936-1938), Levente Mihai şi Sidorovici Alexandra din 1936, Miron Constantinescu (1938-1939)* [subl. în original], Mihail Roşianu din 1943, Iosif Rangheţ şi Constantin Agiu din primăvara 1944[1].

Un episod care va fi ulterior cercetat şi recercetat de membrii CCP a fost numirea sa, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, mai precis în 1941, ca şef al Ocolului Silvic din Zloţi, Tighina. în numeroasele sale memorii, Nicolae Celac a dat acestei numiri caracteristicile unei munci întreprinse din ordinul partidului comunist. El şi-a descris activitatea astfel:

> în Basarabia, activitatea mea partinică s-a restrâns la ajutorarea celor loviţi de regimul de prigoană şi la întocmirea de rapoarte către partid asupra stărilor din Basarabia. în 1941-1942, fiind în Basarabia, am executat directivele primite dela tov. *Sergiu?* [subl. în original]. Izbucnirea războiului din 1941 mă găseşte mobilizat pentru lucru ca inginer şef de Ocol, *şi sunt trimis în Basarabia ca şef al Ocolului Silvic Zloţi. Partidul se opune la plecarea mea* [subl. în original]. Revin în ţară invocând boala, sunt forţat însă să plec din nou după trei luni. Partidul, prin tov. Schimdt, îmi dă bani pentru victimele teroarei fasciste şi directive pentru întocmirea raportului asupra stărilor din Basarabia de Sud, după declanşarea războiului. Plecând în Basarabia am primit sarcina să studiez situaţia politică şi economică în Basarabia după retragerea vremelnică a puterii sovietice. Am reuşit să întocmesc această lucrare numai pentru centrul şi sudul regiunii, culegând fapte concrete şi nume de persoane, care au făcut crime împotriva poporului şi împotriva umanităţii. Am arătat şi numele a câtorva agenţi şi spioni lăsaţi în Basarabia încă din 1940 de serviciul român de spionaj[DCCCVII DCCCVIII].

DCCCVIINicolae Celac, „Memoriu” din 26 iunie 1957, ANIC, colecţia 53, dosar C/44, voi. 2, f. 22.

DCCCVIIINicolae Celac, „Autobiografie” din 10 ianuarie 1948, ANIC, colecţia 53, dosar C/44, voi. 1, f. 54;

După întoarcerea în România, ca urmare a intervenţiilor sale, Nicolae Celac arată că a rămas „neutilizat” pe linie de partid până în 1943. Activitatea de partid şi-a reluat-o în Regionala PCdR Oltenia, zonă unde îşi avea şi serviciul. în 1943 primea sarcina, potrivit declaraţiilor sale, să

Nicolae Celac, „Autobiografie” din 22-23 septembrie 1944, *ibidem,* f. 64; Nicolae Celac, „Notă despre activitatea mea în ilegalitate” din 3 martie 1955, *ibidem,* f. 150.

reorganizeze Apărarea Patriotică din Oltenia. Era cooptat şi în conducerea Comitetului Regional al PCdR Oltenia. El susţinea, după 23 august 1944, că printre acţiunile la care a participat în această perioadă s-au numărat evadarea lui Gheorghiu-Dej din lagărul de internaţi politici de la Târgu Jiu, organizarea unor case conspirative, formarea de grupe de partizani în munţi şi intrarea în legătură cu prizonierii ruşi aflaţi la Calafat[1].

Imediat după 3 august 1944, documentele de partid şi cele personale îl înfăţişează pe Nicolae Celac ca fiind direct implicat în acţiunile de preluare a controlului Prefecturii Judeţului Dolj (însă nu fără un interes personal) şi în cele de epurare a instituţiilor statului organizate la iniţiativa partidului comunist. în februarie 1945, participă la demonstraţiile organizate de comunişti în Craiova pentru înlocuirea prefectului. în urma demisiei prefectului, chiar Celac este numit în funcţia vacantă. Va deţine acest post până în septembrie 1945. Activităţile sale ca prefect al Doljului le-a expus într-o „Notă despre felul cum am luat parte la lucrările de epurare a aparatului de stat" din 3 aprilie 1955. Potrivit documentului:

> După 24 februarie 1945, fiind pus de Partid la conducerea Prefecturii Dolj, am întocmit la Regionala de Partid prima listă de elemente reacţionare, fascişti sau moşieri din aparatul central al Prefecturii – şi în prima zi a prezentării funcţionarilor la lucru (după evenimentele din februarie) am mers la birou şi în mod demonstrativ am dat afară din Prefectură pe cei notaţi. Munca de epurare a aparatului prefecturii la Centrală şi în exterior a continuat în tot timpul activităţii mele ca Prefect[DCCCIX DCCCX].

După septembrie 1945, Nicolae Celac a fost transferat în cadrul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor în calitate de consilier responsabil cu reforma agrară, fiind promovat, în decembrie 1946, ca secretar general al ministerului. între iunie 1948 şi 1950 a fost consilier la Ministerul Industriei. începând cu 1950 a lucrat în cadrul Comitetului de Stat al Planificării, unde a deţinut succesiv funcţiile de director al Direcţiei Agrare şi al

---

DCCCIX Nota din martie 1955, *ibidem,* f. 151.
DCCCX *Ibidem,* ff. 182-183.

Direcţiei Silvicultură Lemn. Activitatea sa din cadrul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor (MAD) este descrisă de Nicolae Celac într-un „Raport asupra activităţii mele la Ministerul Agriculturii" din 18 iunie 1948. Potrivit documentului, principalele sarcini care au trebuit rezolvate după numirea sa erau: „purificarea

Ministerului de elementele incorecte şi făţiş ostile regimului democrat", „oprirea pulverizării proprietăţii forestiere şi distrugerii pădurilor" etc. Referitor la prima sarcină, menţionează că în timpul său şi

> cu ajutorul organizaţiei de partid, MAD şi a celulei CAPS au fost identificaţi şi scoşi din posturi prin comprimare sau pensionare: 91 ingineri silvici, 38 subingineri, 278 brigadieri, 986 pădurari şi 284 funcţionari administrativi, în total 1.677 funcţionari ai sectorului forestier[1].

în paralel cu ascensiunea sa profesională, Nicolae Celac a fost cercetat pe linie de partid la scurt timp după 23 august 1944. Primele anchete la care a fost supus au fost cele din 23 septembrie 1944 (la doar o lună de la 23 august!). El a fost chestionat atunci în legătură cu motivele pentru care a întrerupt legătura cu partidul în perioada 1938-1943, cu slăbiciunile pe care şi le recunoştea, cu activitatea depusă după 23 august 1944. De-a lungul anilor 1950, va fi chemat la CCP şi cercetat în repetate rânduri.

în afară de episodul funcţionării sale ca şef al Ocolului Silvic, cadriştii partidului i-au identificat şi alte „pete" în dosare. Acestea priveau rudele din partea soţiei. Potrivit documentelor create de partid, Nicolae Celac avea un cumnat (fost ofiţer în armata ţaristă şi ulterior în Armata Albă, aşadar antibolşevic), care se stabilise din anii 1920 în Praga. Un altul fusese exclus din partid pentru suspiciunea că ar fi fost legionar[DCCCXI DCCCXII]. Ca atare, a redactat mai multe memorii în care şi-a descris şi şi-a justificat activitatea din ilegalitate, precum şi pe cea de după 23 august 1944.

Cercetarea sa pe linie de partid a durat mai bine de un deceniu (!). Pe 5 octombrie 1953, situaţia sa de partid nu era încă clarificată, deşi până atunci deţinuse funcţii de conducere în aparatul de stat. La această dată, a redactat şi a transmis mai

DCCCXINicolae Celac, „Raport asupra activităţii mele la Ministerul Agriculturii" din 18 iunie 1948, *ibidem,* f. 74.

DCCCXII Nicolae Celac, „Completare la autobiografia inginerului Celac A. Nicolae" şi „Referat al Serviciului Cadre despre Tiromirov Sergiu", *ibidem,* ff. 9, 27.

multe memorii către CCP şi CC al PMR. Conţinutul acestora este identic. Memoriile aveau ca scop găsirea unei soluţii pentru recunoaşterea calităţii sale de membru de partid din ilegalitate şi pentru acordarea stagiului. în cuprinsul lor a arătat că, în toamna lui 1949, a fost verificat de „Comisia CC pentru vârfuri administrative", însă până la data memoriului nu primise „nici rezultatul verificării, nici carnetul de Partid". Admitea că nu a fost „oprit" să ,,duc[ă] mai departe o viaţă de Partid". Nicolae Celac subliniază că

până atunci încercase „în mai multe rânduri” să îşi lămurească situaţia de partid. A indicat şi persoanele la care intervenise, şi rezultatul acestor intervenţii:

> Am stat de vorbă cu tov. Rangheţ, cu tov. Mirel, apoi cu tov. Vâlcu. Am aşteptat cu încredere că Partidul va cântări atât părţile pozitive, cât şi părţile slabe ale vieţii mele ca membru de Partid şi îmi va da răspunsul. Acest răspuns nu a venit încă[1].

Nicolae Celac precizează că „starea aceasta neclară mă apasă”, evidenţiind că situaţia în care se afla îi oferea un sentiment de neîncredere. Un alt sentiment era acela că partidul se folosea de serviciile sale, tratându-l doar ca pe un tehnician, nu ca pe un membru de partid şi „luptător comunist”.

> Eu apreciez că din cauza situaţiei mele neclare nu dau întregul randament la care sunt capabil. Am momente de neîncredere în forţele mele proprii, mi se pare câteodată că Partidul mă priveşte numai ca pe un tehnician şi nu mă vede ca pe un luptător comunist. Tot mai frecvent mi se întâmplă să mă gândesc, când sunt concentrat în muncă, căror cauze se datoreşte nerezolvarea situaţiei mele: originii mele sociale, greşelilor şi lipsurilor mele din trecut sau nivelului politic scăzut al activităţii mele în prezent. Gândul – unde am greşit – nu vine în ajutorul muncilor pe care le duc[DCCCXIII DCCCXIV].

Starea de spirit a lui Nicolae Celac era, după cum observa Erich Hoffer, cea a unui „criminal pocăit”[DCCCXV]. De regulă, partidul comunist (din orice ţară) întreţinea aceste stări în rândurile membrilor săi loiali. Pe de o parte, îi făcea să se simtă vulnerabili, iar pe de altă parte, îi convingea să îşi îndeplinească atribuţiile cu mai mult patos decât acei comunişti a căror situaţie era clară. Aceştia din urmă nu erau dominaţi şi cuprinşi de

---

DCCCXIII „Memoriu” al lui Nicolae Celac către CC al PMR din 5 octombrie 1953, *ibidem,* ff. 143-144.

DCCCXIV *Ibidem,* ff. 144-145.

DCCCXV Erich Hoffer, *Adepţii fanatici. Reflecţii asupra naturii mişcărilor de masă,* Polirom, Iaşi, 2013, p. 68.

angoase referitoare la propriile lor vieţi. Stările prin care treceau membrii loiali (dar imperfecţi!) accentuau nevoia lor de confesiune, sperând că prin devoalarea celor mai intime secrete şi prin cercetarea profundă a trecutului lor vor obţine iertarea.

La doi ani după acest demers, lui Nicolae Celac i s-a recunoscut calitatea de membru de partid, acordându-i-se stagiul din 1939. Nicolae

Celac a lucrat în cadrul Ministerului Industriei până la pensionarea sa, în 1967, având în ultimii ani funcţia de director al Direcţiei Lemnului, Hârtiei şi Celulozei (avea să moară ca octogenar, în 1985).

Condescendenţa partidului şi starea de nesiguranţă întreţinută în jurul său, probabil şi faţă de alţii aflaţi în aceeaşi situaţie, aveau să continue chiar şi după admiterea lui Nicolae Celac în rândurile ilegaliştilor. în anii 1980, acesta era nemulţumit de tratamentul de care beneficiau din partea partidului atât el, cât şi alţi ilegalişti. Considera că partidul îşi amintea de ei doar cu ocazia conferirii unor ordine şi medalii, ce aveau doar un caracter simbolic. Dispreţul partidului faţă de ei era evidenţiat şi de modul cum li se înmânau aceste ordine şi medalii, în iunie 1981, Nicolae Celac a fost convocat la sediul Comitetului de Partid al Municipiului Bucureşti, pentru a i se înmâna Ordinul „Steaua Republicii" clasa a Hl-a, acordat cu ocazia aniversării a 60 de ani de la înfiinţarea PCR. Chemat de trei ori, a refuzat însă să se prezinte, ceea ce i-a determinat pe Vasile Mohan, preşedintele Colegiului de Partid al Municipiului Bucureşti, şi Silvestru Vîrtosu, secretatul Comitetului Executiv al Consiliului Popular al Municipiului Bucureşti, să afle motivele refuzului. în urma discuţiilor cu Nicolae Celac, cei doi activişti de partid au întocmit un raport. în cuprinsul său sunt sintetizate principalele idei exprimate de primul prefect comunist al judeţului Dolj:

> Este nemulţumit pentru faptul că din 1969 nu a mai primit nici un ordin. Tot de atunci n-a mai fost invitat la festivităţi. Ordinul care i s-a dat în 1969 i-a fost înmânat „peste gard" de o funcţionară de la Consiliul de Stat. Se simte ostracizat şi izolat pe nedrept. în situaţia lui mai sunt şi alţi membri cu stagiul din ilegalitate. [...] Din 1963 a adresat un memoriu conducerii partidului, la care nici până în prezent nu a primit răspuns, în 1969, după ce a fost decorat cu Ordinul „Apărarea Patriei", a discutat cu preşedintele Colegiului de partid al Capitalei şi a fost asigurat că va fi invitat la festivităţi şi va fi în atenţia organelor de partid, lucru care nu s-a făcut până în prezent. Aşa se explică şi faptul că de atunci n-a mai fost decorat. Deşi i s-au dat explicaţii în legătură cu

problemele ridicate, a refuzat să primească Ordinul „Steaua Republicii”, condiţionând primirea acestuia de „încetarea izolării lui”, de răspunsul la memoriu [1] adresat CC al PCR în 1963, admiţând că îl va primi la 23 august 1981 dacă va fi invitat la adunarea festivă[DCCCXVI].

Fără îndoială, revolta ilegalistului de altădată Nicolae Celac în a solicita atenţia partidului se datora, în 1981, şi poziţiei pe care fiul său, Sergiu/Serghei Celac, o dobândise între timp, ca translator oficial al secretarului general/preşedintelui (după 1974) Nicolae Ceauşescu.

Pete în biografie, angoase staliniste

Starea de nesiguranţă în care erau ţinuţi ilegaliştii accentua, după cum am evidenţiat, nevoia acestora de confesiune şi îi transforma în inşi foarte vulnerabili în relaţia cu partidul. Ei acţionau şi îşi organizau viaţa aşa cum credeau că dorea partidul să procedeze. Nicolae Celac nu a fost singurul ilegalist din Basarabia care avea astfel de angoase cauzate de relaţia cu partidul sau de petele existente în biografia sa şi a celor apropiaţi. în continuare voi reda exemplul Nataliei Scurtu, fără a intra în prea multe detalii despre biografia sa, prezentând doar elementele necesare pentru a o reconstrui pe scurt.

Natalia Scurtu-Corotcova (n. 18 octombrie 1906, Chişinău, originea etnică declarată evreiască, de profesie medic) a fost membru de partid din 1928 şi voluntar în Divizia „Horea, Cloşca şi Crişan”. După terminarea Liceului Teoretic din Chişinău în 1923, a urmat Facultatea de Medicină în Belgia între 1924 şi 1929. în timpul studiilor universitare, a devenit membră a Partidului Comunist din Belgia (în 1928). Identificată drept comunistă, a fost arestată şi expulzată în 1929. Reîntoarsă în România în 1930, a fost reţinută pentru spionaj în favoarea URSS, fiind însă eliberată după două săptămâni. în PCdR, a activat în organizaţia de partid din Chişinău (1931), a fost membră în CC al BMŢ (1932-1933) şi secretar al UTC pentru

DCCCXVI „Raport” despre Nicolae Celac redactat de Vasile Mohan şi Silvestru Vîrtosu, în „Memoriul” lui Nicolae Celac către CC al PMR din 5 octombrie 1953, *ibidem,* f. 1.

Bucovina (1933). Rearestată în 1935 în Bucureşti, a fost judecată şi condamnată la trei ani de închisoare. A fost închisă la penitenciarul Dumbrăveni, iar în 1940 a plecat în URSS. A revenit în România în 1945, ca voluntar în Divizia „Horea, Cloşca şi Crişan”. După 1946, a fost director şi apoi consilier în Ministerul Cinematografiei (1946-1950), director al Institutului Român pentru Relaţii Culturale cu Străinătatea (1950), iar din 1951 a fost director în Ministerul Sănătăţii[DCCCXVII]. A fost căsătorită înainte de 23 august 1944 cu Gheorghe Corotcov, care a fost executat (după cum am văzut anterior) ca partizan, în 1941.

DCCCXVII „Referat de cadre” despre Natalia Scurtu-Corotcova, redactat de Direcţia Cadrelor din Ministerul Sănătăţii pe 14 octombrie 1954, ANIC, colecţia 53, dosar S/93, voi. 1, ff. 4-6.

După stabilirea în România, Natalia Scurtu-Corotcova s-a recăsătorit cu Dumitru Mustaţă, pe care l-a cunoscut în timp ce lucrau amândoi în Ministerul Cinematografiei. Scos din funcţie, Dumitru Mustaţă a început să fie anchetat de CCP cu privire la activitatea sa din trecut, într-o autobiografie din 1949, redactată în timp ce se petreceau evenimentele relatate în continuare, Natalia Scurtu a simţit nevoia să includă în confesiunea ei şi informaţii despre relaţia cu soţul său: „A rămas să clarific un punct din biografia mea: căsătoria şi despărţirea mea de t[ovarăşul|. Dumitru Mustaţă". Deşi recunoaşte că i-a plăcut „acest om" încă de când s-au cunoscut, ea precizează că a fost prudentă şi s-a informat la „cadre despre trecutul lui".

„Cadrele" i-au spus că „are un trecut curat", ceea ce a determinat-o să accepte cererea în căsătorie a lui Dumitru Mustaţă. Ulterior însă, aceleaşi cadre l-au scos din funcţie şi l-au trimis în ancheta Comisiei de Control. Mai multe luni nu au primit niciun răspuns despre situaţia lui, ceea ce a determinat-o pe Natalia Scurtu să apeleze din nou la cadre. I s-a spus să nu întreprindă nimic şi să aştepte răspunsul partidului. Această situaţie de nesiguranţă a determinat-o, din nou, să încerce să afle despre ce era vorba, dar de această dată prin discuţii directe cu unii dintre liderii comunişti, după cum menţionează în autobiografia ei:

> Văzând că au trecut 5-6 luni, iar situaţia lui nu este rezolvată, m-am dus la tov. Bughici şi am întrebat ce e de făcut. Tov. Bughici mi-a spus: „Sunt ' nişte bănuieli asupra trecutului său; nu s-a dovedit nimic; dacă ar fi fost vorba de altcineva, nu de [o] membră veche de Partid ca tine, ar putea să rămâie cu el; însă în cazul tău e mai bine să te desparţi de el". Tov. Bughici a precizat că nu e o hotărâre a partidului, că e părerea lui personală, însă el ţine la această părere[DCCCXVIII].

în urma acestei discuţii, Natalia Scurtu s-a văzut pusă în situaţia de a alege între loialitatea faţă de partid şi iubirea şi loialitatea faţă de soţul ei. Ea arată că, deşi în perioada în care au fost căsătoriţi s-au „legat unul de altul", a ales să procedeze după

DCCCXVIII Natalia Scurtu-Corotcova, „Declaraţia complimentară", *ibidem,* ff. 38-39.

cum credea că trebuie să facă un membru de partid aflat într-o situaţie ca a ei: „Am hotărât să mă despart de el, odată ce şeful Cadrelor CC PMR îmi sfătuieşte acest lucru”. Astfel, după ce problema loialităţii a fost tranşată în favoarea partidului, Natalia Scurtu a „aranjat mutarea lui în altă locuinţă”

şi şi-a „schimbat" numele obţinut în urma căsătoriei, reluându-şi vechiul nume. Mai arăta că „nu de mult am înaintat şi cererea de divorţ". Aparent, decizia ei a fost inspirată: soţul a fost ulterior suspendat din partid, după discuţia cu Simion Bughici, deşi situaţia lui rămânea necla rificată. Motivul: „Ancheta făcută n-a dovedit nimic precis". Natalia Scurtu îşi încheia „confesiunea" astfel:

> Eu trăiesc singură cu fetiţa mea. Toată viaţa mea e cuprinsă în muncă. Am încredere fermă că voi şti să înving toate greutăţile, fiind ajutată şi îndrumată de Partidul nostru, care m-a ajutat şi îndrumat în toată viaţa mea[DCCCXIX].

O altă viaţă dedicată partidului, cum s-ar spune.

Acţiunile şi experienţele membrilor PCdR originari din Basarabia

Alte rubrici ce au trebuit completate de cei care au activat în PCdR sau au sprijinit în vreun fel partidul şi mişcarea comunistă au fost: „Ce muncă a făcut sau ce sprijin a dat partidului şi mişcării muncitoreşti", „în ce localităţi şi în ce ani (de când şi până în când)", „Dacă a fost arestat, judecat şi condamnat în ilegalitate pentru activitate revoluţionară antifascistă, pentru ce fapte", „împreună cu cine", „Ce condamnare a avut şi unde a făcut-o", „Dacă a fost internat în lagăr, unde, pentru ce fapte" şi „Cum s-a purtat la proces, în închisoare, în lagăre".

Toate aceste rubrici ne permit să observăm atât tipurile de acţiuni ale autodeclaraţilor membri de partid şi locurile unde au activat, cât şi principalele evenimente represive. Astfel, numărul evenimentelor represive menţionate de aceştia indică riscurile asumate de cei care făceau parte din partid şi mai ales numărul celor care au fost arestaţi, judecaţi, condamnaţi şi internaţi în lagăre ca urmare a activităţii în cadrul PCdR.

La rubrica „Activităţi", membrii PCdR au indicat foarte rar

DCCCXIX *Ibidem,* f. 39.

doar o singură activitate; de regulă, au trecut mai multe. Unii nu au indicat activităţile lor ca membri de partid, ci au trecut în fişă diferitele funcţii deţinute în organizaţia comunistă. Pe acestea le-am considerat acţiuni

organizatorice, având în vedere ce declarau unii dintre ei că presupunea funcţia respectivă. Astfel, 15 au menţionat că au avut activităţi organizatorice în partid: Mihail Bălţeanu (secretar de celulă), Rita Bălţeanu (membră a CJ Bălţi al PCdR), Maria Barbu (membră în Comitetul UTC, membră în CJ Bălţi), Nicolae Celac (membru în Biroul PCR Oltenia), Pavel Chirtoacă (membru în Comitetul din Bucureşti al PCR, în comitetele regionale Muntenia, Dunărea de Jos, Bucovina), Ion Citac (membru în Regionala PCR Iaşi, secretar de celulă), Elisabeta Comnacu (secretar în CJ Chişinău al PCR), Ronea Gheorghiu (membru în Comitetul Regional PCR Moldova), Sima Halfin (membru în Comitetul Local PCR Galaţi), Sima Kişinevschi (membru în Comitetul de Partid din Bender), Asea Moraru (membru în Comitetul Regional Bălţi, instructor de raion), Suhaia Sara (membru în Comitetul Regional Basarabia), Leonte Tismăneanu (membru în Secretariatul PCR, sectorul Albastru), Elena Tudorache (secretar al Comitetului Regional Basarabia), Raia Vidraşcu (secretar în Comitetul Regional). De asemenea, răspunsurile a nouă dintre ei au fost eliptice, indicând doar că au întreprins „muncă de partid”, fără să ofere alte detalii.

în urma unei analize a răspunsurilor consemnate în fişă la rubrica „Ce muncă a făcut sau ce sprijin a dat partidului şi mişcării muncitoreşti”, reiese că principalele activităţi şi sarcini îndeplinite de membrii partidului în perioada interbelică erau: munca tehnică, ceea ce însemna atât identificarea şi amenajarea caselor conspirative, cât şi organizarea de tipografii şi tipărirea materialelor de partid şi a manifestelor; propaganda, adică răspândirea materialelor de partid şi a manifestelor; punerea locuinţei la dispoziţia partidului pentru organizarea de şedinţe şi găzduirea unor comunişti aflaţi în localitatea lor. Surprinde totuşi că foarte puţini dintre membrii de partid au menţionat dacă au sprijinit în vreun fel Ajutorul Roşu. Nu reiese nici dacă au participat la ajutorarea deţinuţilor comunişti din închisori şi a familiilor acestora.

Astfel, dintre cei 67 de membri, doar şase au declarat că au cotizat pentru Ajutorul Roşu (Ipolit Derevici, Niculae Gavrilenco, Sanda Roller, Nicolae Sârgu, Serghie Sevcenco, Jean Văleanu), doi că au colectat şi au strâns fonduri pentru Ajutorul Roşu

(Pandeli Gamuaru şi Zlota Pandeli), iar alţi doi au arătat că s-au ocupat cu colectarea de alimente, îmbrăcăminte şi medicamente pentru deţinuţii politici (Elea Iţic şi Simon Vaisman). Totuşi, cinci au menţionat că au avut activitate în cadrul Ajutorului Roşu (Idiş Avramescu, Pavel Ciorchică, Tobias Fusman, Nadia Grinman şi Sara Şulea), iar patru că au avut funcţii de conducere în Ajutorul Roşu (Elisabeta Comnacu, Betty Goldstein, Natalia Scurtu, Raia Vidraşcu, Betty Zaharescu). Alte două persoane au menţionat că le-au expediat colete deţinuţilor din închisori (Goldiţa Pană şi Ina Popescu). Astfel, potrivit răspunsurilor lor, membrii de partid par să fi fost mai puţin implicaţi în activităţi de ajutorare a deţinuţilor comunişti din închisori, rolul lor fiind de a coordona activitatea Ajutorului Roşu.

Patru dintre ei au menţionat că au fost voluntari în Divizia „Tudor Vladimirescu" sau în Divizia „Horea, Cloşca şi Crişan" (Ipolit Derevici, Ana Lungu, Mihai Lungu, Serghei Sevcenco), opt că au lucrat în cadrul UTC, şase că au fost voluntari în Spania. Şase au precizat că au avut activităţi în cadrul organizaţiilor studenţeşti. Deşi în epocă partidul încerca să-i mobilizeze pe cetăţenii României la greve împotriva „exploatatorilor", doar patru oameni au declarat că au organizat greve în diferite momente din perioada interbelică. Alţi doi au arătat că au participat la greve, iar trei la manifestaţiile sau demonstraţiile din epocă. La rubrica „Munca în ilegalitate", cinci au precizat că au făcut parte din organizaţia Şcolarul Roşu, iar alţi doi că au făcut spionaj pentru URSS. Numele lor sunt arhicunoscute, la fel biografiile lor, în linii mari: Alexandru Nicolschi şi Ion Vidraşcu (Ion Didenco).

Deşi la prima vedere activităţile depuse de membrii de partid nu par extrem de ameninţătoare pentru siguranţa României interbelice, cu excepţia celor de spionaj, surprinde numărul celor care au declarat că au avut de suferit ca urmare a calităţii de membru de partid şi a muncilor îndeplinite în organizaţia comunistă. Ca atare, principala experienţă a comuniştilor români originari din Basarabia care au activat în perioada interbelică în PCdR şi au rămas după 23 august 1944 în România a fost închisoarea. Această experienţă reprezintă, după cum voi arăta în studiul de faţă, cea mai semnificativă diferenţă dintre cei care

s-au declarat membri de partid şi cei care au afirmat că au fost simpatizanţi. Experienţa închisorii ca element formativ apare frecvent şi la membrii UTC.

în urma interogării bazei de date în funcţie de evenimentele represive indicate de membrii PCdR, a rezultat o situaţie a represiunii care îi priveşte pe membrii PCdR originari din Basarabia.

Dintre cei 67 de comunişti autodeclaraţi, 57 au fost arestaţi, iar 43 au ajuns în procese. Eficacitatea justiţiei interbelice tinde spre maximum: 39 au fost condamnaţi la diferite pedepse privative de libertate. Alte două pedepse au fost pronunţate în contumacie. Dintre cei condamnaţi,

38 au precizat că au stat în detenţie. Unul dintre ei menţiona în fişa de recensământ că a fost condamnat în contumacie. Alţi 20 au fost internaţi în lagăre, dintre care cinci în lagăre de pe teritoriul Franţei. De asemenea, din totalul comuniştilor arestaţi, judecaţi şi condamnaţi, cinci au fost deportaţi în Transnistria în timpul războiului.

Nu toţi cei condamnaţi au consemnat în fişele completate şi cuantumul pedepselor. O parte însă au făcut-o, ceea ce ne permite să observăm care au fost pedepsele primite. Dintre comuniştii condamnaţi, 24 au trecut şi cuantumul pedepselor. Cea mai mică pedeapsă identificată este de 15 zile, iar cea mai aspră sentinţă pronunţată a fost o condamnare la moarte. Pedeapsa cea mai mică a fost declarată de Maria Popescu-Puţuri, care a indicat 1942 drept an al sancţiunii. Ulterior, a fost internată în lagărul de la Târgu Jiu. Datele colectate indică faptul că, în 1941, după începerea războiului, cuantumul pedepselor a crescut. Astfel, în anii celui de-al Doilea Război Mondial au mai fost pronunţate o sentinţă la muncă silnică pe viaţă (Alexandru Nicolschi în 1941), o alta la 25 de ani muncă silnică în 1942 (Elena Iţic), două de zece ani în 1941 şi 1943 (Lidia Lăzărescu, respectiv Alexandru Răileanu). în anii 1930, pedeapsa cea mai mare pronunţată pentru unul dintre cei
39 de comunişti condamnaţi a fost de zece ani (Ion Vidraşcu, condamnat în 1933 pentru spionaj), urmate de alte două de opt ani pronunţate în 1928 (Clara Cuşnir-Mihailovici) şi 1935 (Alexandru Rogojinschi). în general, pedepsele primite de comunişti în perioada interbelică variază de la câteva luni la cinci ani, cu excepţia celor de opt şi zece ani deja menţionate.

După cum am văzut, printre pedepsele declarate se regăseşte şi o condamnare la moarte, pentru Elena Tudorache (n. 10 februarie, în comuna Hârtopul Mare, judeţul Orhei, de origine etnică declarată română, de profesie brodeză, membră de partid din 1929). Ea susţinea în fişa de recensământ că ar fi primit condamnarea în 1944. însă investigaţii ale Comisiei de Control din 1952 pun la îndoială veridicitatea informaţiei. Rezultatul lor sugerează că, de fapt, nu a fost reală, ci a fost produsă de aceasta cu scopul de a-şi crea imaginea unei eroine a mişcării comuniste. Documentele partidului susţin că s-a folosit de această imagine

pentru ascensiunea în cadrul mişcării comuniste. Astfel, afirmaţia de la începutul studiului conform căreia aceste fişe au fost folosite şi pentru descoperirea celor care au trădat partidul în ilegalitate sau în timpul anchetelor la care au fost supuşi este ilustrată de cazul Elenei Tudorache. Ca atare, merită să ne oprim puţin asupra biografiei sale.

Studiu de caz: Elena Tudorache

Prea multe informaţii despre biografia sa dinaintea intrării în partidul comunist nu se cunosc. Cele mai multe date existente o indică drept paraşutată în România spre sfârşitul războiului, membră în CC al PCR imediat după 23 august 1944[DCCCXX]. Nici documentele create de cadriştii perioadei comuniste nu sunt generoase în această privinţă, deşi Elena Tudorache e un personaj amintit de ceilalţi ilegalişti. Astfel, povestea ei recuperată începe odată cu anul 1929, când s-ar fi alăturat partidului comunist. Din acest moment, a lucrat ca „tehnică" în cadrul Ajutorului Roşu şi al organizaţiilor de partid din Chişinău şi Bucureşti, în 1934-1940, a fost membră în Comitetul de Partid al PCdR Bucureşti, sectorul Albastru, iar ulterior în cel din sectorul Roşu. în urma cedărilor teritoriale din iunie 1940, mai mulţi comunişti basarabeni au plecat, cu acordul PCdR, în Basarabia. Printre ei se regăseşte şi Elena Tudorache.

Iniţial, în Moldova sovietică/Uniunea Sovietică a lucrat la un atelier de cizmărie din Chişinău, apoi la o fabrică de textile. între septembrie 1942 şi august 1943 a urmat o şcoală de partid cu durata de un an, iar după înfiinţarea Diviziei „Tudor Vladimirescu" a fost încadrată în funcţia de locţiitor politic la Batalionul Sanitar, primind gradul de sublocotenent. Spre sfârşitul războiului, în iulie 1944, a fost paraşutată cu un grup de partizani, condus de soţul ei, Serghei Sevcenco, în judeţul Bacău.

La scurt timp, paraşutiştii sovietici au fost încercuiţi de jandarmi. Potrivit documentelor de partid, în timpul luptelor cu aceştia şi la sugestia soţului, Elena a părăsit grupul pentru a se salva. îmbrăcată în haine ţărăneşti, a încercat să-şi piardă urma, însă a fost capturată de Legiunea de Jandarmi Bacău şi cercetată.

Ancheta CCP din 1952 a descoperit că, de fapt, contrar declaraţiilor sale de până atunci, aceasta colaborase cu organele poliţieneşti. în timpul investigaţiilor la care a fost supusă, a

---

DCCCXX Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 586-587.

declarat misiunea grupului. Mai mult, a indicat şi componenţa acestuia, oferind informaţii inclusiv despre soţul ei. Referatul întocmit după ce au fost anchetaţi

ofiţerii care au participat la cercetarea ei din 1944 sintetizează faptele pentru care a fost arătată ca având o „comportare laşe în faţa duşmanului”:

> [A declarat] că se numeşte Elena Tudorache, soţia lui Sevcenco Serghei care în 1937 a plecat voluntar în Spania pentru a lupta în Armata Republicană. A arătat că Sevcenco Serghei a fost internat în lagărele din Franţa, de unde apoi a fost repatriat în URSS şi a lucrat la Kuibăşev ca ajustor. A declarat că ea a plecat în URSS, în 1940, după eliberarea Basarabiei, că a stat la Chişinău, Rostov, Tiflis, iar în decembrie 1943 a fost chemată la Moscova la un comandament sovietic care a îndrumat-o în Divizia Tudor Vladimirescu, lângă oraşul Riazani, unde era şi locot. Sevcenco Serghei din Divizionul anticar al Diviziei. Că a fost trimisă în delegaţie la Comandamentul Frontului 2 Ucrainean, apoi a plecat cu Sevcenco în satul Cucueţii Noi, unde a făcut instrucţie şi unde Sevcenco i-a spus că va pleca în misiune în România pentru a face sabotaje şi acte teroriste. A arătat că au fost paraşutaţi din avioanele U2, că Sevcenco a fost comandantul acestei grupe, că au fost înarmaţi cu pistoale, mitraliere germane, revolvere TT etc. (din material oficial). La Curtea Marţială din Brăila a menţinut declaraţia dată la cercetările dela Odobeşti, adăugând în plus că în grupul de partizani a fost şi căpitanul Obuhov (care nu fusese arestat), a dat adresa unde a locuit în Bucureşti înainte de plecarea în URSS[1].

Ceea ce nu spune referatul comisiei este că grupul a fost capturat în urma trădării lui de către unul dintre componenţi, Constantin Popescu (după pataşutare, acesta s-a predat autorităţilor poliţieneşti, cărora le-a indicat locul unde se aflau ceilalţi paraşutişti), dar şi că Elena Tudorache a recunoscut, după ce împotriva ei au fost folosite metode violente. De altfel, conform referatului Securităţii, întocmit în urma anchetării ofiţerilor de la Legiunea de Jandarmi Bacău, membrii grupului l-

au asasinat pe Constantin Popescu după 23 august 1944[DCCCXXI] [DCCCXXII].

în momentul apariţiei acestor informaţii despre comportamentul său din timpul anchetei din 1944, Elena Tudorache se afla în plină ascensiune în cadrul ierarhiei comuniste şi ca urmare a imaginii de partizană pe care şi-o construise. Astfel, între noiembrie 1945 şi februarie 1948, a fost membră în CC al PCR, iar în următorii ani a fost activistă cu funcţii de conducere în Secţia Organizatorică a CC al PMR. Ulterior, a fost şefa Secţiei Industrie Uşoară din cadrul CC al PMR.

DCCCXXI „Referat" din 1 iulie 1952 al CCP despre Elena Tudorache, în ANIC, colecţia 53, dosar T/833, ff. l-2.

DCCCXXII *Ibidem,* ff. 8-10.

în perioada verificării membrilor de partid din anii 1948-1950, a făcut parte şi dintr-o comisie centrală de verificare. Totodată, a deţinut o funcţie de conducere şi în cadrul Ministerului Finanţelor. Pe lângă „comportarea laşe" din anchetă, a mai fost învinuită şi de „împăciuitorism" faţă de Vasile Luca. Consecinţa descoperirii acestor informaţii despre trecutul ei a fost îndepărtarea din funcţiile de conducere avute în cadrul partidului, fiind trimisă să lucreze în aparatul de stat.

Grupul simpatizanţilor din Basarabia

Interogarea bazei de date în funcţie de relaţia cu partidul a indicat că 89 dintre respondenţi s-au declarat *simpatizanţi.* Din situaţie reiese că cei mai mulţi simpatizanţi declaraţi s-au născut între 1910 şi 1914 (29 – adică 33%) şi între 1900 şi 1904 (22 – 20%). Cei mai puţini sunt cei născuţi începând cu 1920 (4 – 4%). Situaţia celorlalţi este următoarea: 13 s-au născut înainte de 1900 (15%), 11 între 1905 şi 1909 (12%) şi 11 între 1915 şi 1919 (12%). De aici, putem constata o similitudine între grupul simpatizanţilor şi cel al membrilor PCdR. în cazul celor două categorii politice identificate, cei mai mulţi reprezentanţi provin din *c4.* O deosebire este ponderea celor născuţi înainte de 1900 (13).

Din punctul de vedere al originii etnice declarate, cei mai mulţi simpatizanţi au provenit din rândul românilor (43 – adică 48%), al evreilor (23 – 26%) şi al ruşilor (7 – 8%). Restul etniilor au dat următorii reprezentanţi în rândul simpatizanţilor: patru ucraineni (4%), trei bulgari (3%), un găgăuz (1%), un maghiar (1%). Printre simpatizanţi, întâlnim şi unul care s-a declarat evreu-român, cinci care nu au precizat originea etnică la rubrica „Naţionalitatea" şi un alt simpatizant a cărui origine etnică nu a putut fi descifrată. Originea etnică reprezintă una dintre principalele deosebiri ale simpatizanţilor faţă de grupul membrilor PCdR. Dacă în cazul membrilor ponderea cea mai mare o au evreii, în rândurile simpatizanţilor cei mai mulţi au fost etnici români.

Din punctul de vedere al sexului, cei mai mulţi simpatizanţi

erau bărbaţi (59 – adică 66%), în timp ce femeile care au simpatizat cu mişcarea şi partidul comunist au fost în număr de 30 (34%). Dintre bărbaţii simpatizanţi, cei mai mulţi s-au declarat de origine etnică română (33 – 56%), apoi 11 evrei (19%) şi cinci ruşi (8%). Restul şi-au consemnat în fişe următoarea etnie: trei bulgari (5%), trei ucraineni (5%), un găgăuz (2%), iar trei nu şi-au precizat etnia. O a doua diferenţiere o reprezintă recrutarea simpatizanţilor în special din rândul bărbaţilor, femeile fiind majoritare printre membrii PCdR.

în cazul femeilor simpatizante nu se mai păstrează aceeaşi repartiţie pe etnii. Femeile evreice au fost cele mai numeroase (12 – 40%), ele fiind urmate de cele declarate românce (10 – 34%). Răspunsurile celorlalte femei simpatizante indică următoarea prezenţă: două rusoaice, o ucrai- neancă şi o maghiară. De asemenea, în rândul femeilor s-au înregistrat şi un răspuns care a indicat drept origine etnică evreu-român, două persoane care nu şi-au declarat originea etnică şi o persoană al cărei răspuns nu a putut fi descifrat.

Din câte am observat în partea destinată membrilor de partid, activitatea de membru era una extrem de riscantă. 57 dintre cei 67 de autodeclaraţi membri de partid înainte de 1944 au fost arestaţi. Dintre aceştia, 43 au fost judecaţi, iar 39 condamnaţi. Era la fel de riscantă şi activitatea de simpatizant? Un răspuns îl putem afla interogând baza de date în funcţie de evenimentele represive menţionate de simpatizanţi în fişa de recensământ.

Chiar dacă riscurile nu erau similare cu cele din cazul membrilor, din totalul de 89 de simpatizanţi declaraţi, 44 (49%) au fost arestaţi, 21 (24%) au fost judecaţi, 15 (17%) fiind condamnaţi. A mai fost pronunţată o pedeapsă cu suspendare de două luni în contumacie (Valentina Drăghici). 13 (15%) au spus că au fost închişi în diferite penitenciare.

Analiza originii etnice a celor care au menţionat evenimentele represive relevă că cei mai mulţi arestaţi s-au declarat români (22 din 44). Dintre aceştia, opt au ajuns în proces, cinci fiind condamnaţi, iar patru au afirmat că au stat în penitenciare. O situaţie interesantă găsim însă în cazul celor declaraţi ruşi. în fişele de recensământ, şapte persoane s-au declarat ruşi. Toţi au fost arestaţi în perioada interbelică. în proces au ajuns patru, iar trei au fost condamnaţi. Doi ruşi, care nu suferiseră o

condamnare, aveau să fie internaţi în lagăre.

Dacă graficele realizate în urma interogării bazei de date ne-au indicat principalele caracteristici ale celor declaraţi simpatizanţi (cohorta din care fac parte, relaţia cu partidul, originea etnică, evenimentele represive), ne putem întreba cât de importanţi au fost ei pentru mişcarea comunistă şi ce acţiuni au îndeplinit înainte de 23 august 1944. La aceste două întrebări, voi încerca să ofer un răspuns în baza docu ■ mentelor din epocă ale partidului comunist şi a acţiunilor declarate de aceştia în fişele completate în 1951-1952.

în 1924 a avut loc Congresul al IlI-lea al PCdR. Pe ordinea de zi figurau opt puncte. Dintre acestea, ne interesează pentru secţiunea de faţă a studiului punctul 7 – „Organizarea". în cadrul respectivului punct, comuniştii au realizat încadrarea pe categorii politice a celor care se aflau în angrenajul partidului în funcţie de relaţia cu organizaţia (membru PCdR, membru UTC, simpatizant). Totodată, au fost indicate şi principalele sarcini care le reveneau acestora. La congres a fost stabilit şi modul în care avea să funcţioneze partidul începând cu acest an. Astfel, pentru istoria interbelică a partidului comunist, 1924 reprezintă un moment de cotitură. S-a hotărât trecerea de la acţiunile violente, făţişe şi directe (de exemplu, revoltele de la Tatar Bunar, Hotin şi Bender) la un mod de acţiune camuflat şi prin intermediul unor organizaţii şi persoane controlate de comunişti.

Rolul simpatizanţilor a fost expus în următorul paragraf:

> Sarcina de căpetenie a organizaţiei este de a stabili legătura cu massele şi de a-şi asigura conducerea lor. Pentru uşurarea acestor sarcini, fiecare celulă, şi flecare fracţiune a Partidului trebue să adune împrejurul ei o grupă de *simpatizanţi* [subl. în original], care iau parte în chip activ la toate demonstraţiile Partidului şi sprijinesc propaganda, munca sindicală, răspândirea literaturei şi presei partidului, procurarea de locuinţi ilegale etc. Din mijlocul acestor organizaţii de partid îşi recrutează Partidul membri noi[DCCCXXIII].

DCCCXXIII„Moţiunile şi Rezoluţiile Congresului al IlI-lea al PC", AOSPRM, colecţia 50, inventar 3, dosar 446, f.

După cum reiese din pasajul de mai sus, simpatizanţii aveau să joace un rol extrem de important în cadrul mişcării comuniste. Ei reprezentau prima rezervă de cadre din care urmau să fie recrutaţi viitorii membri de partid, una dintre principalele resurse umane prin care partidul intenţiona să-şi disemineze mesajul, dar şi cei ce erau convocaţi să participe la acţiunile organizate de partid (propagandă, muncă de partid, identificarea caselor conspirative, acţiuni).

De altfel, indicaţia transmisă structurilor comuniste era ca în jurul fiecărei celule de partid să funcţioneze câte o grupă de simpatizanţi. Existenţa unui număr mare de simpatizanţi în recensământul intern al partidului din 1951-1952 arată potenţialul partidului de creştere numerică, posibilitate confirmată şi de traiectoriile profesionale ale simpatizanţilor după 23 august 1944 şi de poziţia lor faţă de partidul comunist. Dintre cei 89 de simpatizanţi, 72 au devenit ulterior membri de partid. Astfel, opt au intrat în partid în 1944, 47 în 1945, opt în 1946, şase în 1947, unul în 1948 şi unul în 1950. Unui simpatizant i-a fost recunoscut ulterior stagiul din 1943: Avram Gaisiner.

Desigur, nu putem exclude oportunismul unora, dar nici nu ne putem îndoi de ataşamentul altora. Acest ataşament este indicat şi de evenimentele represive suferite de aceştia în perioada ilegalităţii ca urmare a interacţiunii simpatizanţilor cu mişcarea comunistă şi de acţiunile desfăşurate pentru sprijinirea partidului comunist. Ajunşi în închisoare, au fost supuşi, cel mai probabil, unui proces de îndoctrinare. Cazul lui Avram Gaisiner se evidenţiază prin anul recunoaşterii stagiului de partid (1943), ceea ce l-ar încadra în grupul membrilor de partid, nu în cel al simpatizanţilor. Gu toate acestea, nu s-a declarat membru de partid din ilegalitate. Această recunoaştere i-a fost conferită de CCP pe 2 martie 1949, dată la care a fost discutată situaţia sa.

Potrivit referatului întocmit atunci, Avram Gaisiner a intrat în „mişcarea revoluţionară” în 1926, în perioada studiilor

---

23.

1. „Extras din Proces-Verbal nr. 2 al Şedinţei Comisiei de Control al CC al PMR din 2.III. 1949”, despre cazul Avram Gaisiner, ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar G/1386, f. 1.

universitare la Praga. în 1927 a fost primit membru în Partidul Comunist din Cehoslovacia, iar în 1929 a fost expulzat. Pentru un timp, a activat în Viena, apoi într-un oraş din Germania, care nu este menţionat. Revine în România în 1931, cu ajutorul unui membru PCdR. Aici a lucrat iniţial în redacţia ziarului *Steagul Roşu,* apoi a fost trecut în aparatul tehnic al CC. A îndeplinit funcţia de tehnic de partid până în 1937. Documentele de partid identificate arată că şi-a întrerupt activitatea ca urmare a unei depresii, reluând-o în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, perioadă în care se afla pe teritoriul Uniunii Sovietice. în 1943 a fost cooptat ca traducător în redacţia românească a Editurii în Limbi Străine din Moscova. Astfel, recunoaşterea stagiului de partid şi acordarea calităţii de membru i-au fost date ca urmare a activităţii sale din timpul războiului, deşi documentele vremii arată că fusese încă din 1927 membru al PC din Cehoslovacia'.

La fel ca membrii de partid declaraţi, şi simpatizanţii au oferit mai multe răspunsuri la rubrica referitoare la activităţile din cadrul mişcării comuniste şi la sprijinul acordat partidului în perioada interbelică. Pentru a vedea însă principalele activităţi şi acţiuni ale acestora, am

identificat câteva categorii în baza răspunsurilor oferite de simpatizanţi: 1) *întrajutorare* (activităţi în cadrul sau pentru Ajutorul Roşu sau pentru ajutorarea deţinuţilor comunişti şi a familiilor acestora sub diverse forme); *2) găzduire;* 3) *propagandă;* 4) *culegere de informaţii* (spionaj); 5) *activităţi de sabotaj* (partizani); 6) *legături* (activităţi de curierat); 7) *acţiuni organizatorice* (organizare de greve); 8) *acţiuni revendicative* (participare la greve).

în cadrul primei categorii, am inclus acele răspunsuri care indicau activităţi în cadrul sau pentru Ajutorul Roşu sau pentru ajutorarea deţinuţilor comunişti ori a familiilor acestora sub diverse forme. A doua categorie îi include pe toţi cei care au menţionat că locuinţele lor au fost puse la dispoziţia partidului, au funcţionat drept case conspirative ori au fost folosite pentru organizarea de şedinţe, pentru găzduirea unor comunişti sau pentru adăpostirea şi ascunderea unor materiale de partid.

Din răspunsurile consemnate la rubrica despre activitatea depusă în mişcarea comunistă înainte de 23 august 1944, 29 au arătat că au cotizat sau au contribuit la Ajutorul Roşu, 14 că au colectat „fonduri" pentru această organizaţie. Două persoane au menţionat că au dus activitate în Ajutorul Roşu, iar alte două că au sprijinit Ajutorul Roşu.

Ajutorarea deţinuţilor comunişti a fost indicată de 18 simpatizanţi, principalele forme de ajutorare menţionate fiind ajutorul în bani, produse alimentare sau îmbrăcăminte, colectarea de alimente, haine şi medicamente, expedierea de colete deţinuţilor din închisori. Unii dintre aceştia au scris simplu în fişă, fără alte informaţii, că i-au ajutat pe deţinuţi.

Implicarea în acţiunile de întrajutorare poate fi văzută şi ca o formă de propagandă. Prin intermediul lor, simpatizanţi! luau contact nu doar cu emisarii partidului, ci şi cu mesajele acestora. Probabil, dacă nu ar fi fost convinşi sau cel puţin sensibilizaţi, nu ar fi donat pentru cei închişi.

Propaganda a fost o altă activitate trecută în fişă de simpatizanţi. Principala formă de propagandă identificată în baza răspunsurilor era răspândirea de manifeste (20 de răspunsuri). O altă activitate frecvent întâlnită printre simpatizanţi a fost cea de gazdă: patru au declarat că locuinţa lor a fost casă conspirativă,

iar cinci că s-a aflat la dispoziţia partidului. în afară de aceste răspunsuri, ei au menţionat că în casele conspirative sau în locuinţele aflate la dispoziţia partidului aveau loc şedinţe, erau găzduiţi membri ai mişcării, dar şi că erau adăpostite materiale de partid. Pe lângă cele şapte răspunsuri, au mai fost înregistrate altele ce indică tot o formă de gazdă, fără ca respectivii să fi

precizat dacă locuinţa lor se afla la dispoziţia partidului sau dacă era casă conspirativă: găzduirea unor comunişti şi faptul că în casele lor aveau loc şedinţe. Printre gazde găsim şi persoane care se ocupau cu răspândirea de manifeste. Astfel, activitatea gazdelor nu se rezuma doar la găzduirea unor emisari comunişti, ci presupunea şi participarea la acţiuni de propagandă sau de curierat. De asemenea, unii au mai menţionat că au participat la grevele iniţiate de partid sau chiar că le-au organizat.

O altă activitate în care s-au remarcat simpatizanţii a fost cea de spionaj. Şapte dintre ei au declarat ca au făcut spionaj în favoarea Uniunii Sovietice, spre deosebire de membri (unde doar doi au menţionat printre activităţi şi pe cea de spionaj). Cei şapte spioni din rândul simpatizanţilor sunt: Simion Alexencov (n. 23 august 1918, Tatar Bunar, de profesie tâmplar, origine etnică declarată ucraineană), Claudia Bontaş (n. 3 noiembrie 1904, Bălţi, de profesie învăţătoare, origine etnică declarată ucraineană), Valeriu Bucicov (n. 8 decembrie 1910, Cetatea Albă, de profesie tâmplar, origine etnică declarată ucraineană), Andrei Jitaru (n. 24 septembrie 1916, Cetatea Albă, de profesie muncitor, origine etnică declarată română), Alexei Maximenco (n. 19 februarie 1905, Ismail, de profesie funcţionar, origine etnică declarată rusă), Eugen Sârbu (n. 1 martie 1902, Hotin, de profesie profesor, originea etnică declarată română), Eufrosina Volosinova (n. 25 septembrie 1904, Cetatea Albă, de profesie ţesătoare, origine etnică nedeclarată). în general, cei care au activat şi ca spioni ai URSS în România interbelică sunt persoane necunoscute astăzi sau care s-au pierdut în anonimat după 23 august 1944. Excepţia o reprezintă Valeriu Bucicov.

Biografia comuniştilor şi a simpatizanţilor partidului a fost influenţată într-un grad mai mare sau mai mic de evenimentele istorice din timpul copilăriei, al adolescenţei, dar şi de cele din perioada formării lor ca adulţi. între acestea, evenimentele represive par să fi deţinut un rol major pentru creionarea psihologiei lor. O parte semnificativă au trecut prin închisorile României interbelice sau cel puţin au fost arestaţi. Cei care nu au ajuns în penitenciare au drept eveniment principal experienţele din ilegalitate. Privind însă la o scară mai largă, anul naşterii sugerează că principalele evenimente care şi-au lăsat influenţa

asupra lor au fost Primul Război Mondial, Revoluţia Bolşevică, unirea din 1918 şi criza economică de la sfârşitul anilor 1920. Un exemplu privitor la influenţa exercitată de aceste evenimente este biografia lui Alexei Maximenco, asupra căreia mă voi opri în continuare.

începutul Primului Război Mondial a afectat situaţia financiară a familiei Maximenco. într-o autobiografie din 7 iulie 1949, Alexei arată că, în urma căsătoriei cu o fată cu „oarecare stare", tatăl său a primit ca zestre o sumă de bani destul de semnificativă. Cu aceasta şi-a deschis o cârciumă, de pe urma căreia avea să îşi întreţină familia. Afacerile par să îi fi mers bine, astfel încât în anii următori a cumpărat şi câteva hectare de pământ. în 1914, ca o consecinţă a declanşării războiului, cârciuma a fost închisă, iar capul familiei a fost nevoit să găsească o altă sursă de venit pentru el, soţie şi cei patru copii. Liniştea şi siguranţa ce păreau să caracterizeze până atunci situaţia familiei Maximenco s-au evaporat. Din acest moment, nimic nu va mai fi la fel, mai ales pentru adolescentul Alexei. în acelaşi an în care începea războiul, iar cârciuma familiei falimenta, Alexei Maximenco intra la liceu[1].

Probabil unul dintre evenimentele cele mai semnificative din biografia lui a fost însă Revoluţia Bolşevică. Pornind de la acest eveniment, el îşi construieşte în autobiografii imaginea unui adolescent care a fost influenţat de revoluţie încă din 1917. Nu ezită să îşi asume o identitate protosovietică. De altfel, Alexei indică şi existenţa unui fel de soviet al copiilor ce funcţiona în şcoala sa.

> Revoluţia rusă din 1917 m-a găsit la Cherci [Kerci], unde în cadrul liceului şi sub conducerea elevilor din clasele superioare am luat parte la toate manifestaţiile politice şi am luat cunoştinţă de ideile revoluţionare şi de problemele sociale. în liceu fiind format şi comitetul şcolar din elevi.[DCCCXXIV DCCCXXV]

Treptat, această imagine evoluează spre cea a unui erou din primii ani de existenţă ai regimului sovietic. Ea este strâns legată de cea a unui personaj controversat din istoria interbelică a Basarabiei: Grigore Cotovschi.

> în 1920 (în vacanţa de vară), după ocuparea Basarabiei de către România, am întreprins singur, clandestin bineînţeles, o călătorie în Rusia Sovietică. Sosind la

DCCCXXIVAlexei Maximenco, „Autobiografia" din 5 iunie 1946, ANIC, colecţia 53, dosar M/88, f. 125.

DCCCXXV *Ibidem,* ff. 125-126.

> Tiraspol m-am înrolat voluntar în brigada specială de cavalerie a lui Cotovschi şi am plecat pe frontul polonez[DCCCXXVI].

Datele despre această perioadă sunt incomplete. El nu insistă mult asupra acestui episod. De altfel, Alexei Maximenco redă într-o altă

DCCCXXVI *Ibidem.*

autobiografie o informaţie prin care arată că ar fi avut chiar un „scurt popas" în „Detaşamentul special C(e)K(a) comisia extraordinară pentru reprimarea contrarevoluţiei din Tiraspol". Cronologic, acest „scurt popas" este plasat chiar anterior înrolării sale în brigada lui Cotovschi.

Această exuberanţă de eroism pare să se fi terminat odată cu reînceperea şcolii. Totuşi, Maximenco evidenţiază în autobiografia sa rolul iniţiatic al aventurii sale sovietice şi apariţia primelor semne ale unei conştiinţe de clasă:

> La terminarea vacanţei m-am întors acasă, învoindu-mă de la unitate pentru continuarea studiilor. [...] Din călătoria aceasta am făcut cunoştinţă mai adâncă cu situaţia din URSS, cu scopurile, esenţa şi tendinţele guvernului sovietic, mi le-am însuşit şi am început să le propag atât în şcoală, cât şi între ţăranii din sat, cu care de altfel am fost întotdeauna în relaţii foarte bune[DCCCXXVII].

Deşi prezintă toate aceste informaţii în autobiografiile sale, după terminarea liceului, conştiinţa sa de clasă, ce părea să se nască drept urmare a experienţelor menţionate, nu l-a îndreptat spre partidul comunist. în „povestirile sale despre sine" nu apare nicio informaţie conform căreia ar fi luat contact cu organizaţia comunistă sau căreia ar fi avut legături cu aceasta. Traseul urmat sugerează intenţia sa de a se integra în noul stat. Astfel, în 1923, la terminarea liceului, vine în Bucureşti şi se înscrie la şcoala de ofiţeri. Renunţă după o lună. Motivele invocate după 23 august 1944: „starea reacţionară de acolo" şi „experienţa din Armata Roşie". Se angajează la Societatea de Asigurări pentru scurt timp, iar în 1924 la Atelierele Griviţa.

Totuşi, prin informaţiile existente în autobiografii, transmite că ar fi păstrat un oarecare contact cu mişcarea comunistă, prin reîntâlnirea în Bucureşti a unor colegi de liceu mai vârstnici. Aceştia sunt descrişi ca fiind „foarte avansaţi cu teoriile marxiste şi activau". Maximenco subliniază că „sub influenţa şi dirijarea lor mi-am format convingerile marxiste şi m-am îndreptat definitiv spre activitatea politică comunistă".

După terminarea stagiului militar, în 1929, îşi reia serviciul la

---

DCCCXXVII *Ibidem,* f. 126.

Atelierele Griviţa. Desigur, nu uită să menţioneze în autobiografiile sale că la locul său de muncă obişnuia să introducă volume publicate şi literatură comunistă.

Un moment semnificativ îl reprezintă arestarea sa din 7 iunie 1940. De regulă, în autobiografiile sale, motivul reţinerii este eludat. Ascunderea

unor aspecte compromiţătoare este comună autobiografiilor scrise de comunişti. Ioana Cîrstocea remarca faptul că, atunci când se aflau în situaţia de a-şi rescrie istoriile familiale, omiteau din aceste constructe biografice „detaliile considerate compromiţătoare”[1]. Foarte probabil, o practică similară exista şi în cazul istoriilor personale. însă de cele mai multe ori ele erau descoperite de vigilenţii lucrători de cadre. Un astfel de caz este şi cel al lui Alexei Maximenco.

în mai multe documente create de CCP sunt redate motivele arestării sale. Referatele partidului mai arată că Alexei Maximenco avea un interes personal să treacă destul de repede peste acest episod:

> După eliberarea Basarabiei de către Armatele Sovietice a făcut cerere de repatriere, însă după câteva zile, în vara 1940, a fost arestat de SSI fiind implicat într-o organizaţie de spionaj în favoarea URSS. *La cercetări a arătat prin cine a luat legătura, misiunile pe care le-a avut, cât putuse îndeplini din ele, numele lui conspirativ, numărul de telefon prin care putea lua legătura, ce sume de bani primise. A arătat deasemeni că ştia că şi Ciumacenco şi Malâi, care fuseseră arestaţi înaintea lui, aveau aceeaşi activitate* [subl. în original]. [...] La judecarea procesului de către Curtea Marţială, în octombrie 1940, la interogatoriu şi-a menţinut în bună parte declaraţia dată la primele cercetări[DCCCXXVIII DCCCXXIX].

DCCCXXVIIIIoana Cîrstocea, „Eşalonul de mijloc al partidului unic – norme şi practici de promovare”, în Marius Oprea (coord.), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *Securiştii partidului. Serviciul de Cadre al PCR ca poliţie politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de Partid Braşov,* Polirom, Iaşi, 2002, p. 48.

DCCCXXIX„Referat” din 11 februarie 1952 al Comisiei

Cazul său este un alt argument că unul dintre scopurile verificării membrilor de partid din ilegalitate l-a reprezentat identificarea celor care au trădat mişcarea în ilegalitate. Acest obiectiv era realizat în colaborare cu structurile Securităţii, care dispuneau de posibilitatea de a-i identifica pe foştii angajaţi ai organelor poliţieneşti din perioada interbelică şi de a-i interoga cu privire la acei comunişti ce erau verificaţi după 23 august 1944. De altfel, informaţii adiţionale despre comportamentul lui Alexei Maximenco au fost aflate atât în urma audierilor ofiţerilor SSI care l-au anchetat în 1940, cât şi după identificarea dosarelor şi documentelor ce i-au fost întocmite în acel an. Investigaţiile realizate de Securitate oferă mai multe informaţii despre activitatea lui de spionaj.

într-o declaraţie din timpul anchetei la SSI, Alexei Maximenco plasa începutul activităţii sale de spionaj în februarie 1940, când a fost vizitat de Ion Ciumacenco, care i-a spus că „în prima duminică va veni" la el „un domn dela Leg. Sovietică pentru a conveni asupra chestiunei predării lecţiilor de română". La data indicată a fost vizitat de un angajat al Legaţiei Sovietice, care i-a cerut să-i predea lecţii de română. în timpul discuţiilor însă, acesta se interesa de originea, studiile şi locul lui muncă. I-a mai propus, de asemenea, să îl ajute cu traducerea din română în rusă a unor articole, propunere pe care Alexei a acceptat-o. în urma predării primelor traduceri, în general articole de ziar, după cum susţinea, a fost recompensat cu sume considerabile de bani. Treptat, a primit şi materiale mai complicate (de exemplu, bugetul extins al României), dar şi alte sarcini.

Maximenco susţine că iniţial nu a realizat că fusese implicat într-o acţiune de spionaj, ci a ajuns la această concluzie doar atunci când i s-a cerut ca, după întoarcerea sa de la concentrările militare, să ofere informaţii despre trupe şi mişcările lor. Potrivit acestuia, reacţia sa a fost să se lase purtat de val şi să accepte banii oferiţi de reprezentantul sovietic:

> între timp au fost decretate concentrări, primind şi eu ordinul de chemare. Cu această ocazie a venit vorba de armata română şi domnul în chestiune m-a întrebat,

---

Controlului de Partid despre cazul lui Alexei Maximenco, ANIC, colecţia 53, dosar M/88, f. 15.

> cerându-mi să mă interesez despre trupe, armament, deplasări de trupe şi tot ce este în legătură cu armata. Atunci am putut să-mi dau seama în ce combinaţie am intrat şi că mi se cerea să fac nu altceva decât spionaj în favoarea URSS. Eu nu am reacţionat în nici un fel şi m-am lăsat dus de curent. Cu această ocazie persoanele [persoana] dela Leg. Sovietică mi-a mai comunicat că în curând Basarabia va fi ocupată de trupele sovietice. Totul rămâne însă şi depinde de forma sub care va fi ocupată Basarabia. înainte de a pleca dela mine, mi-a dat de cheltuială 5.000 lei. Subsemnatul rămăsese să culeg informaţii militare dela unitatea unde sunt concentrat, adică Regimentul 28 Infanterie. Mai specific că mi s-a cerut să aflu despre noul armament al armatei, ce muniţii are, ce depozite are şi unde se află. în general tot ce priveşte armata[DCCCXXX].

De regulă, legătura cu reprezentantul sovietic era realizată prin Ion Ciumacenco, cel care şi intermediase afacerea, pe care îl vizita într-o cârciumă din Bucureşti atunci când avea de comunicat informaţii. După ce îi prezenta solicitarea de a vorbi cu recrutorul său, Ciumacenco îi comunica ulterior seara în care va veni acasă la Maximenco. Acesta

---

DCCCXXX Alexei Maximenco, „Declaraţie” din 1940, *ibidcm, ff.* 36-37.

mai menţionează că el şi sovieticul stabiliseră că putea să îl contacteze şi prin telefon „numai în caz de mare nevoie şi anume de pierderea legăturii să recurg [ă] la telefon”. în această situaţie, parola convenită era următoarea: „Eu trebuia să cer la telefon pe Dl. Secretar şi să mă numesc Karlovitz”.

în seara întoarcerii sale în Bucureşti, a fost vizitat de reprezentantul legaţiei. Acesta, după ce a ascultat raportul prezentat de Maximenco, i-a spus că nu era mulţumit de cele relatate. I-a cerut să îi procure informaţii despre „curentul opiniei publice româneşti” faţă de „conflictul actual european”, dar şi o serie de informaţii despre căile ferate, organizarea apărării pasive etc.

în urma procesului din 1940, Maximenco a fost condamnat la opt ani de închisoare, fiind închis la Aiud, Caransebeş şi Lugoj.

Cazul său revine în atenţie în 1951. De această dată, cei care se interesau de el erau cadriştii partidului şi CCP. Ca atare, în acel an, chiar în timpul verificărilor membrilor de partid, au început şi căutările ofiţerilor care îi arestaseră pe Alexei Maximenco şi pe ceilalţi din lotul său. Ei au fost identificaţi în penitenciarul Făgăraş. în iulie 1951, au fost anchetaţi de Securitate Ion Filipescu, Teodor lamandi şi Traian Mihăikscu. în referatul întocmit în urma cercetării lor, ofiţerii de Securitate arătau că, după anchetarea lui Alexei Maximenco, SSI a arestat „numeroşi agenţi informativi ai Ambasadei Sovietice, necunoscuţi până atunci organelor SSI”[DCCCXXXI].

Foştii ofiţeri SSI au fost întrebaţi inclusiv despre motivele care l-au determinat pe Maximenco să declare cu lux de amănunte activitatea sa şi a celorlalţi, dar şi dacă l-au recrutat în timpul anchetelor ca informator. Ion Filipescu a răspuns că nu cunoştea ce anume l-a determinat pe Maximenco să colaboreze cu anchetatorii. A mai subliniat că el nu l-a recrutat ca agent. Răspunsuri similare au oferit şi ceilalţi angajaţi ai SSI.

Cazul său este unul interesant şi din alte motive. Documentele existente în dosarul personal arată că dosarele ce i-au fost create înainte de 23 august 1944 au fost cercetate chiar şi de membrii Secretariatului PMR. De asemenea, spre deosebire de ceilalţi

---

DCCCXXXI „Referat” din 18 iulie 1951 despre cazul Alexei Maximenco, *ibidem, f.* 71.

comunişti verificaţi începând cu 1948, comportamentul său a fost total diferit. El refuza să răspundă la întrebările ce îi erau adresate. Argumenta refuzul său prin caracterul secret al muncii speciale desfăşurate de el, ceea ce i-a determinat pe membrii comisiei de verificare ce funcţiona în cadrul CFR

să-şi decline competenţa, pe 16 februarie 1950, şi să repartizeze cazul său Comisiei Centrale de Verificare a Membrilor de Partid:

> Sunt cazuri când unele elemente dau zvonuri că ei împreună cu Maximenco vor efectua noaptea unele arestări. Ţinând seama de activitatea neobişnuită ce o duce acesta, de trecutul lui, greu de verificat şi de faptul *că în verificare el a dat să se înţeleagă că el este o personalitate deosebită, şi că Comisia de verificare nu are dreptul să-i puie întrebări la care el nu poate răspunde, din cauză că păstrează conspiraţia* [subl. cu roşu în original]. Pe baza acestor fapte, Comisia de verificare a Sec. CFR a ajuns la concluzia a întrerupe reverificarea acestuia şi de a înainta dosarul Comisiei Centrale spre a fi verificat.

Chiar şi în anii 1950, cazul său nu fusese lămurit de structurile de conducere ale partidului. Asupra sa planau tot felul de suspiciuni, iar multe dintre informaţiile vehiculate de el erau greu de verificat. Sau cel puţin dosarul de partid identificat nu lasă să se întrevadă altfel. Este evident, în urma parcurgerii documentelor din dosarul său personal, că partidul l-a tratat cu mănuşi. Cu toate că existau suficiente date colectate care îl indicau drept colaborator al SSI în timpul anchetelor, din cauza căruia căzuse o reţea de spionaj sovietică, Alexei Maximenco nu a avut de suferit din pricina episodului din 1940. De altfel, el a mai fost cercetat în diferite situaţii pentru abateri de la morală. De cele mai multe ori, cercetarea lui pe linie de partid se încheia cu câteva recomandări prin care i se cerea să îşi revizuiască atitudinea. Singura consecinţă a colaborării sale, după cum reiese din documentele consultate, a fost faptul că Alexei Maximenco nu a ajuns niciodată să ocupe funcţii de conducere în cadrul partidului şi al statului comunist. Nici nu a ajuns să lucreze în Securitate, una dintre instituţiile în care aveau să fie încadraţi după 1948 foştii spioni sovietici care au activat în România.

De asemenea, din dosarul său reies şi câteva preocupări ale sale de după 23 august 1944: redactarea unor note informative despre diferite persoane cu probleme de dosar. în general,

acestea privesc comportamentul unor persoane originare din Basarabia. Informaţiile conţinute în dosar mai permit reconstruirea principalelor sale funcţii şi activităţi după 23 august 1944.

După această dată, prima sa intenţie a fost să plece în Basarabia, depunând în acest sens o cerere de repatriere, care nu i-a fost însă acceptată. Pentru o perioadă a lucrat în cadrul Comisiei Aliate de Control unde, printre altele, s-a ocupat cu identificarea bunurilor aduse în timpul războiului din Transnistria. în acelaşi timp, a fost folosit şi ca translator pe lângă organele sovietice. Alexei Maximenco era conştient de informaţiile şi zvonurile care circulau despre el, portreti- zându-l drept un element periculos, troţkist înrăit sau bolşevic fanatic. El a menţionat într-un document autobiografic din timpul verificării sale o parte dintre aceste informaţii, ce întreţineau un anume mister şi o incertitudine despre persoana sa: „Maximenco este periculos. Să vă păziţi de el, ceea ce poate fi interpretat [...] de membrii de partid ca un fel de troţkist, iar de ceilalţi ca bolşevic înverşunat sau fanatic etc.”.

După ce a activat o perioada în cadrul ARLUS, a fost reîncadrat la CFR, iar în 1952 a fost mutat la Ministerul Industriei, unde a lucrat până în 1962. în acest an „a fost pensionat pentru activitate în mişcarea muncitorească”. Anul pensionării sale corespunde cu momentul în care a început îndepărtarea foştilor spioni sovietici din cadrul aparatului de partid şi de stat comunist.

în urma consultării fişelor, se evidenţiază şi răspunsurile a trei dintre cei care s-au declarat „simpatizanţi”. La rubrica privitoare la activitatea de dinainte de 23 august 1944, au trecut „Şcoala antifascistă în lagăr”. Transformarea lor în simpatizanţi este o consecinţă directă a participării acestora în cel de-al Doilea Război Mondial şi a căderii lor în prizonierat. Ajunşi în lagărele sovietice, au trecut printr-un proces de convertire ideologică. La întoarcerea în România, în calitate de militari în diviziile de voluntari constituite pe teritoriul LTniunii Sovietice, prizonierii din lagărele sovietice au fost unii dintre principalii agenţi ai comunizării armatei, dar nu numai.

Cei trei sunt Vasile Ciocoiu[1] (n. 3 septembrie 1921, Molineşti, judeţul Hotin, de profesie electrician, etnia declarată română),

loan Jelev[DCCCXXXII DCCCXXXIII] (n. 11 aprilie 1915, Valea Perjei, judeţul Tighina, de profesie învăţător, etnia declarată bulgară) şi Andrei Oliniuc[DCCCXXXIV] (n. 26 august 1918, Orhei, de profesie agricultor, etnie declarată română). în lagărele din URSS, aceştia au intrat în legătură cu unele dintre principalele figuri ale comunismului românesc aflate atunci în Uniunea Sovietică (Vasile Luca, Gheorghe Stoica, Zina Brâncu), contacte ce ar putea reprezenta un factor pentru ascensiunea lor postbelică şi pentru funcţiile deţinute.

între acţiunile de dinainte de 23 august 1944, cei trei au menţionat: „muncă de lămurire pentru înscrierea prizonierilor români în

---

DCCCXXXIIANIC,fond95, dosar122288, fişa nr. 19.554 (Vasile Ciocoiu).

DCCCXXXIIIANIC,fond95, dosar122319, fişa nr. 19.374 (loan Jelev).

DCCCXXXIVANIC,fond95, dosar122341, fişa nr. 18.238 (Andrei Oliniuc).

Div. T. Vladimirescu" (Vasile Ciocoiu), „în perioada dec. 1942 – oct. 1943 a fost delegat pentru recrutarea de voluntari pentru Divizia T.V. în lagărul de prizonieri nr. 83" (loan Jelev), „în lagăr după ce a terminat şcoala a dus muncă de lămurire în rândul prizonierilor, în lagărul 58, filiala 3 şi 2, lămurind prizonierii asupra războiului nedrept dus de Antonescu şi asupra formării unor unităţi care [să] lupte împotriva nemţilor" (Andrei Oliniuc).

După revenirea în România, au activat pentru o perioadă în diviziile de voluntari. Odată cu epurarea armatei române, au fost numiţi în funcţii de conducere din cadrul unor unităţi ale armatei populare: Vasile Ciocoiu – locţiitor politic la Divizia 14 Vânători de Munte; loan Jelev – comandant al Diviziei 2 Infanterie între 1948 şi 1950. în timpul recensământului ilegaliştilor din 1951-1952, Jelev era elev la cursul de comandanţi de mari unităţi din cadrul Academiei Militare; Andrei Oliniuc a fost locţiitor politic de companie între 1945 şi 1951, iar în 1952 era şef de serviciu în cadrul unei unităţi a armatei. De altfel, situaţia sa era neclară în februarie 1952, la momentul completării fişei. Ceilalţi doi au fost acceptaţi ca membri de partid încă din 1945.

Grupul uteciştilor din Basarabia

Dintre cele'trei categorii stabilite în funcţie de relaţia cu partidul înainte de 23 august 1944, grupul uteciştilor originari din Basarabia este cel mai slab reprezentat în recensământul din 1951-1952. Din totalul celor 189 de persoane fişate ca fiind născute în Basarabia, doar 20 de respondenţi s-au declarat membri UTC.

Slaba prezenţă a uteciştilor în rândul populaţiei ilegaliste poate fi explicată şi prin faptul că unii dintre ei au trecut, pe parcursul anilor 1930, de la organizaţia de tineret la cea de seniori. De altfel, dintre membrii PCdR (67), 22 avuseră înainte statutul de membru UTC, ceea ce ar ridica la 42 numărul celor care au fost utecişti într-un moment din biografia lor. Deoarece caracteristicile externe ale acestora au fost evidenţiate şi analizate în prima parte a studiului de faţă, ei nu au fost incluşi în

analiza celor care au făcut parte din UTC. I-am încadrat în grupul uteciştilor doar pe acei membri ai organizaţiei de tineret care au avut numai această funcţie sau cel mult cea de simpatizant, membru în Ajutorul Roşu sau membru într-un alt partid comunist.

Pornind de la datele consemnate de cei 20, voi încerca să evidenţiez în continuare principalele caracteristici ale acestora (cohorta căreia îi aparţin, sexul, evenimentele represive şi acţiunile declarate), aşa cum am procedat şi în cazul membrilor PCdR şi al simpatizanţilor declaraţi.

Aşadar, avem următoarea repartiţie pe cohorte a ilegaliştilor: *c1* (înainte de 1900) şi *c2* (1901-1904) – zero reprezentanţi; *c3* (1905-1909) – unul; *c4* (1910-1914) – şase; *c5* (1915-1919) – cinci; *c6* (după 1920) – opt. Dacă era de aşteptat ca ultima cohortă să dea un număr important de reprezentanţi, iar cei din primele să nu se regăsească, este de remarcat însă ponderea celor născuţi în 1910-1914 şi în 1915-1919 (adică 11 persoane), precum şi existenţa printre membrii UTC a unei singure persoane ce aparţine *c3.* De altfel, din totalul de 189 de persoane, doar 14 erau născute începând cu 1920.

Care sunt explicaţiile pentru o astfel de repartiţie? Una dintre ele ar putea fi următoarea: probabil cei 11 nu au făcut niciodată saltul de la statutul de membru UTC la cel de membru PCdR. Ei şi-au început activitatea în mişcarea comunistă în cadrul organizaţiei de tineret, dar din anumite condiţii obiective (cum ar fi arestarea şi comportamentul lor de atunci) nu au fost acceptaţi în organizaţiile partidului din închisori. Cu toate acestea, au fost primiţi în colectivele comuniştilor ce funcţionau în penitenciare. Recunoaşterea stagiului de partid va avea loc în anii 1950-1960, după efectuarea recensământului. Nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca, după o perioadă de activitate în organizaţia de tineret, unii dintre ei să îşi fi pierdut interesul faţă de politică.

Voi exemplifica această afirmaţie cu două cazuri: Adela Blachner[1] (n. 27 august 1915, Bălţi, de profesie croitoreasă, etnia declarată evreiască) şi Riva Vaissman (n. 24 noiembrie 1914, Teleneşti, judeţul Orhei, de profesie muncitoare textilistă, etnia declarată evreiască)[DCCCXXXV] [DCCCXXXVI]. De altfel, după cum reiese din informaţiile oferite în fişele de recensământ, activitatea celor două în cadrul UTC pare să fi fost temporară, ele renunţând la aceasta încă din perioada interbelică.

DCCCXXXV ANIC, fond 95, dosar 122284, fişa nr. 5.168 (Adela Blachner).
DCCCXXXVI ANIC, fond 95, dosar 122375, fişa nr. 4.497 (Riva Vaissman).

Riva Vaissman menţionează că a muncit în UTC în oraşul Buhuşi în perioada 1932-1934, „până când am fost arestată în luna mai”. După trei luni de arest preventiv, a fost trimisă în proces, unde a fost însă achitată. Din restul datelor existente nu reiese că şi-ar fi reluat activitatea în cadrul organizaţiei de tineret comuniste, ceea ce ne îndreptăţeşte

să credem că această primă experienţă specifică ilegalităţii comuniste a convins-o să renunţe, cel puţin până în 1942. în acest an, conform informaţiilor oferite de ea, a fost ridicată în baza cazierului existent la poliţie şi deportată la Vapniarka. Astfel, este posibil să îşi fi redescoperit identitatea comunistă după 1942, fiind ajutată şi de datele din evidenţele autorităţilor poliţieneşti, care o indicau drept suspectă comunistă, şi de reacţia acestora.

După 23 august 1944 a intrat în partidul comunist (în 1945), iar în perioada verificărilor membrilor de partid (1948-1950) a făcut parte dintr-o subcomisie de verificare. La data completării fişei, 19 septembrie 1951, era funcţionară la Comunitatea Evreilor din Piatra Neamţ.

O activitate similară în perioada interbelică, dar un parcurs biografic diferit după 23 august 1944 pare să fi avut Adela Blachner. Potrivit informaţiilor existente în fişă, în perioada în care a „lucrat pe linia UTC" în Chişinău şi Bălţi, în 1932-1934, a participat la răspândirea de manifeste şi la scrierea unor manifeste pe pereţi. După 1934, singura activitate menţionată este ajutorul bănesc pentru Ajutorul Roşu până în 1940. Spre deosebire de Riva Vaissman, Adela Blachner nu a precizat niciun eveniment represiv. După 23 august 1944, a lucrat ca administrator la căminul de copii din Vatra Dornei (1949-1950), iar ulterior ca funcţionară la CEC (1950-1951). în momentul completării fişei, pe 26 noiembrie 1951, nu era membră PCR.

Din punctul de vedere al sexului, cei mai mulţi membri au fost recrutaţi din rândul bărbaţilor (16 – adică 80%). Printre utecişti se regăsesc doar patru femei (20%): Sena Farb[1] (n. 21 septembrie 1925, Bălţi, de profesie arhitect, etnia declarată evreiască), Tipa Holtzman[DCCCXXXVII] [DCCCXXXVIII] (n. 28 februarie 1916, Liublin, judeţul Soroca, de profesie ţesătoare, etnia declarată evreiască) şi cele două anterior menţionate (Adela Blachner şi Riva Vaissman).

Originea etnică a celor 20 indică faptul că cei mai mulţi utecişti erau evrei (8 – 40%) şi români (7 – 35%). Reiese însă subreprezentarea românilor în raport cu numărul total al uteciştilor declaraţi (20). Restul erau doi ucraineni, doi bulgari şi

---

DCCCXXXVII ANIC, fond 95, dosar 122301, fişa nr. 8.767 (Sena Farb).

DCCCXXXVIII ANIC, fond 95, dosar 122313, fişa nr. 855 (Tipa Holtzman).

un rus.

Activităţile în cadrul mişcării comuniste consemnate în fişă arată că principala formă de activitate depusă a fost propaganda. 12 dintre cei 20 au indicat că, în diferite momente ale perioadei interbelice, au

participat la răspândirea de manifeste sau de materiale de partid. De asemenea, printre utecişti întâlnim şi persoane care au declarat că au fost partizani în timpul celui de al Doilea Război Mondial (Alexei Bodnarciuc, Mihail Ratusnai, Filip Rublenco), au făcut acţiuni de sabotaj (Ion Kosevoi şi Filip Rublenco), au îndeplinit rolul de curier (Piotr Goncearuc). Se mai regăseşte printre ei şi un respondent care a nominalizat drept activitate spionajul în favoarea Uniunii Sovietice. Numele său este cunoscut : Piotr Goncearuc. Uteciştii s-au mai remarcat şi prin acţiunile de întrajutorare, deşi nu în aceeaşi măsură precum simpati- zanţii. Trei (Alexandru Beghet, Adela Blachner, Alexandru Samoilenco) au declarat că au contribuit la Ajutorul Roşu, doi (Bercu Catz, Leib Tinman) că au colectat „fonduri", iar unul că a avut activitate în cadrul Ajutorului Roşu (Vladimir Smuca). O singură persoană a menţionat, la „Activitate", ajutorarea deţinuţilor politici (acelaşi Vladimir Smuca), iar o alta că i-a ajutat pe prizonierii sovietici din România (Sena Farb).

Interogarea bazei de date în funcţie de evenimentele represive declarate indică faptul că membrii UTC înregistraţi în recensământul din 1951-1952 au fost frecvent arestaţi. Dintre categoriile politice identificate (membru PCdR, membru UTC, simpatizant), riscurile par să fi fost mult mai mari pentru cei din organizaţia de tineret, probabil şi pentru că vârsta şi statutul din partid i-au transformat în unii dintre cei mai activi militanţi comunişti – desigur, raportându-ne la procentul celor care au menţionat cel puţin un eveniment represiv din numărul fiecărei categorii. Astfel, dintre cei 20 de utecişti, 17 au fost arestaţi cel puţin o dată, 13 au fost judecaţi, iar zece au fost condamnaţi. Dintre cei zece, opt au menţionat că au stat efectiv în penitenciare.

în plus, patru dintre cei 20 au arătat că au fost internaţi în lagăre. Toţi fuseseră anterior judecaţi, dar numai trei au fost condamnaţi. Ulterior, unul dintre cei trei a fost achitat la apel. Cazul celui achitat, Bercu Catz[1], arată că cei care nu fuseseră condamnaţi puteau fi internaţi în lagăre, mai ales dacă apăreau în evidenţele poliţiei ca suspecţi comunişti. în iunie 1941, acesta a fost internat la Târgu Jiu. O situaţie similară găsim şi în cazul lui

Elias Moverman, care fost eliberat în urma procesului[DCCCXXXIX] [DCCCXL]. în 1941, şi acesta ajunge la Târgu Jiu. Măsura administrativă a internării a mai fost dispusă pentru un utecist, după expirarea pedepsei. în octombrie 1940, Leib Tinman[DCCCXLI] a fost condamnat la şase luni de închisoare. La expirarea pedepsei, în iunie 1941, a fost trimis la Târgu Jiu. în timpul războiului, toţi trei au fost deportaţi în Transnistria, în lagărul din Vapniarka. Tot aici a mai fost deportată şi Riva Vaissman.

Cazurile de mai sus arată că internările administrative erau pronunţate şi în acele situaţii când justiţia îi achita pe cei judecaţi sau după expirarea pedepsei, practica fiind valabilă mai ales în timpul războiului.

Dintre cei patru care au menţionat că au fost trimişi în lagăr, Jean Coler a precizat că a fost internat în lagărele din Franţa, în calitatea sa de fost voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania. Deoarece acesta cumulează câteva caracteristici externe interesante, care îl descriu drept membru al *c3* (1910-1914) şi voluntar în Războiul Civil Spaniol, consider că merită să ne oprim asupra biografiei sale. în cazul său, evenimentele politice semnificative care i-au marcat şi i-au influenţat biografia sunt Războiul Civil Spaniol şi al Doilea Război Mondial.

Născut pe 8 mai 1912 în comuna Linteşti, judeţul Bălţi, într-o familie catalogată de cadrişti drept „mic-burgheză”, Jean Coler s-a stabilit cu părinţii în comuna Buhuşi din judeţul Neamţ în 1923. De altfel, Buhuşiul a fost indicat de mai mulţi comunişti drept una dintre principalele localităţi în care au activat în perioada interbelică. Aici a urmat şcoala primară şi cinci clase de liceu în particular. în 1929, s-a angajat ca ucenic la fabrica de postav din localitate, calificându-se în profesia de ţesător. Tot în această perioadă, după cum menţionează în fişa de recensământ, a fost „atras” în organizaţia de tineret comunistă. în anii următori a fost implicat în activitatea de răspândire a manifestelor şi a participat la campania electorală a BMŢ. Consecinţa implicării sale politice de partea comuniştilor a reprezentat-o iniţial concedierea, apoi

---

DCCCXXXIXANIC, fond95, dosar122289, fişa nr. 4.227 (Catz Bercu).
DCCCXL ANIC, fond95, dosar122334, fişa nr. 4.545 (Elias Moverman).
DCCCXLI ANIC, fond95, dosar122372, fişa nr. 719 (Leib Tinman).

arestarea, în 1932. Ajuns în anchetele Siguranţei, Jean Coler nu a trecut această primă probă, care putea hotărî traseul ulterior al unei persoane conectate la mişcarea comunistă. Documentele arată că:

> La cercetări a avut purtare laşă. A recunoscut că a primit o notă cu date despre Regimentul 27 Infanterie şi că la rândul său a transmis conceptul de manifest lui Lupu Herţan din Buhuşi prin Bercu Marcovici, care făcea legătura între ei, pentru a fi multiplicat la şapirograf. Deasemenea a dat pe soldatul Rosenberg. [...] Pentru purtarea lui laşă la arestare, a fost exclus din UTC[DCCCXLII].

Astfel, după cum reiese din pasajul de mai sus, Jean Coler nu doar că a colaborat cu organele poliţieneşti, ci chiar mai mult, a încălcat una dintre regulile de bază din timpul anchetelor: „a dat" pe cineva. Referatul CCP mai arată că, în loc să urmărească să se reabiliteze, a căzut sub influenţa familiei. Aceasta era catalogată în documentele interne ale partidului drept „mic-burgheză". La sugestia părinţilor, în iulie 1933, a plecat în Palestina. Ajuns la Haifa, a lucrat pentru o perioadă ca zugrav, iar în 1935 şi-a reluat activitatea în calitate de „simpatizant al mişcării muncitoreşti", activând în organizaţia de masă Gezerd (organizaţie care populariza Uniunea Sovietică).

După 1937, în urma începerii Războiului Civil Spaniol, Jean Coler se înrolează voluntar în Brigăzile Internaţionale. în Spania ajunge în 1938, fiind repartizat ca soldat în Brigada 120 din cadrul Companiei de Puşcaşi „Griviţa Roşie". Pe front este primit în PCS, calitate pe care nu o avusese în România din motivele mai sus indicate. Ulterior, va mai lupta în Spania ca membru al Grupului de Artilerie „Gheorghe Gheorghiu-Dej".

în februarie 1939 începe retragerea trupelor de voluntari din Spania. Cu acestea Jean Coler ajunge în Franţa, fiind internat în lagărele de la Saint-Cyprien şi Gurs. Potrivit documentelor de partid, în aprilie 1941 este „deportat în Africa", unde va sta pentru următorii doi ani. în 1943 încep repatrierile cetăţenilor sovietici în URSS, categorie în care au fost incluşi după cedarea

---

DCCCXLII „Referat" despre Jean Coler, în ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar C/3496, f. 6.

Basarabiei (în 1940) şi comuniştii basarabeni. Jean Coler a ajuns în Uniunea Sovietică în 1943, iar în octombrie în acelaşi an s-a înrolat în Armata Roşie.

După o perioadă, o parte dintre foştii voluntari spanioli au fost demobilizaţi din armată şi convocări la Moscova. Printre ei s-a aflat şi Jean Coler, care a ajuns în capitala sovietică în aprilie 1944. Aceştia vor primi din partea sovieticilor sarcina de a organiza şi a conduce o altă formă de război împotriva Germaniei şi a aliaţilor ei, inclusiv împotriva României: războiul de partizani. în mai 1944, Jean Coler şi grupul lui au fost paraşutaţi de sovietici în România, în regiunea Braşov-Prahova. Scopul urmărit, cel puţin cel declarat în documente, era organizarea unor sabotaje, precum aruncarea în aer şi incendierea terenurilor petrolifere din aceste zone. însă e posibil ca paraşutările succesive ale unor grupe de partizani să fi avut un ah scop: folosirea lor pentru îndepărtarea autorităţilor româneşti aliate Germaniei şi înlocuirea acestora cu o conducere supusă Uniunii Sovietice. Dar, în cele mai multe cazuri, aceste grupări de luptători neconvenţionali au fost prinse la scurt timp după paraşutare, principalul motiv fiind trădarea lor chiar de către unii dintre cei aflaţi în componenţa respectivelor unităţi:

> La sfârşitul Junei iulie 1944, au fost descoperiţi şi atacaţi de vânătorii de munte din regiune, fiind trădaţi de Titi Covrig zis Matei Mateescu, informator al Siguranţei, care fiind prizonier în URSS şi necunoscându-i-se trecutul a fost trimis cu acelaşi grup de partizani, în calitate de comandant al unei grupe[1].

în urma luptelor cu militarii români, o parte dintre partizani au reuşit să scape din încercuire. Jean Coler ajunge la Ploieşti. După 23 august 1944, pleacă în URSS, sub motivul declarat de a-şi prezenta raportul în calitate de partizan. Revine în România în aprilie 1945 şi este numit activist în cadrul Secţiei de Cadre a CC. în 1949 este transferat la Secţia de Propagandă şi Agitaţie, unde munceşte până în 1950, an în care este numit director organizatoric la Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport ce funcţiona pe lângă Consiliul de Miniştri. Deşi în primă instanţă este confirmat ca membru de partid cu stagiul din 1938, ca urmare a calităţii de membru al PCS, la reverificări i se refuză recunoaşterea calităţii de ilegalist. Astfel, la şedinţa Comisiei de

Control din 27 decembrie 1950, i se stabileşte statutul de membru PCR din aprilie 1945, data la care a revenit în România.

Asemenea altor ilegalişti cu probleme din activitatea interbelică, şi Jean Coler a înaintat mai multe memorii către CCP pentru recunoaşterea statutului de ilegalist. în cazul său, confirmarea ca ilegalist survine pe 7 februarie 1963. La această dată, Secretariatul CC al PMR a aprobat propunerea Comisiei de Control privind „acordarea stagiului în partid tov. Jean Coler din anul 1938, dată când a fost primit în Partidul Comunist Spaniol”[DCCCXLIII DCCCXLIV].

După cum am văzut mai sus, 17 dintre cei 20 de utecişti au declarat că au fost cel puţin o dată arestaţi, ceea ce poate arunca o anumită îndoială asupra evenimentelor represive consemnate de aceştia. Ponderea celor arestaţi este surprinzătoare şi dintr-un alt motiv. Uteciştii au declarat în fişele de recensământ că principala lor activitate în cadrul mişcării a fost propaganda, ceea ce însemna răspândirea unor materiale de partid şi, mai ales, a manifestelor.

Era atât de drastică şi de severă Siguranţa interbelică cu cei care aveau o astfel de activitate? Un răspuns îl pot oferi doar dosarele create de această structură poliţienească în anii dintre cele două războaie mondiale.

Dosarele din fondul Inspectoratului General de Siguranţă din Chişinău conţin numeroase referiri la aruncările de manifeste organizate de comunişti. în urma lecturii acestor dosare, reiese atenţia acordată celor care răspândeau manifeste şi mai ales complexitatea măsurilor întreprinse pentru identificarea şi arestarea lor. Dintre numeroasele cazuri identificate, am ales să prezint în continuare două care mi s-au părut relevante pentru întrebarea formulată anterior.

De regulă, autorităţile poliţieneşti deveneau deosebit de vigilente în apropierea unor date cu încărcătură simbolică pentru comunişti (7 noiembrie, când se „comemora” Revoluţia Bolşevică, sau 13 decembrie, când aveau loc manifestaţii în memoria celor ucişi în Bucureşti în 1918).

DCCCXLIII *Ibidem,* f. 8.

DCCCXLIV„Hotărâre din 14 martie 1962 cu privire la cererea de acordare a stagiului din ilegalitate tovarăşului Coler Jean”, *ibidem,* f. 5.

O telegramă a Inspectoratului General de Siguranţă Chişinău transmisă chesturilor de poliţie din Cetatea Albă, Tighina, Ismail şi Bălţi şi poliţiilor din oraşele Hotin, Soroca, Orhei şi Cahul atrăgea atenţia că, în luna noiembrie, membrii organizaţiilor comuniste deveneau extrem de activi. în document se arată că acei comunişti care erau cunoscuţi în evidenţele unităţilor de poliţie primiseră dispoziţie din partea CCP ca, începând din 29 noiembrie, să îşi părăsească domiciliile declarate, astfel încât să nu poată fi ridicaţi de autorităţi. Erau sfatuiţi să se ascundă la „prieteni necunoscuţi" autorităţilor, pentru a putea participa la manifestaţiile ce urmau să aibă loc pe 13 decembrie[1].

Un document din 4 noiembrie 1927 referitor la „comemorarea" a zece ani de la Revoluţia Bolşevică informa brigăzile şi serviciile de Siguranţă din Basarabia că urmau să aibă loc „adunări clandestine" la care participau „doar membrii de încredere" ai partidului şi că aceştia ar fi intenţionat să publice „manifeste cu caracter subversiv".

Structurilor de siguranţă li s-a ordonat să dispună „cele mai serioase măsuri ca această comemorare să nu aibă loc sub nicio formă, iar publicaţiunile, afişe[le] sau orice alte manifeste ce s-ar intenţiona a se răspândi să fie confiscate şi autorii lor trimişi în judecată"DCCCXLV DCCCXLVI.

Ca atare, în preajma acestor date, comuniştii şi agenţii de poliţie deveneau extrem de activi. Aceştia din urmă erau chiar trimişi deghizaţi prin oraşe, astfel încât să cunoască direct starea de spirit a cetăţenilor şi să identifice eventualele acţiuni puse la cale de comunişti. Ordinul nr. 5.177 din 1927 al Inspectoratului Regional de Siguranţă Chişinău le recomanda celor trimişi sub acoperire în principalele oraşe să încerce „cât mai mult posibil" să nu dezvăluie adevărata lor calitate, de agenţi de poliţie, chiar şi faţă de autorităţi. Erau sfătuiţi să se prezinte drept „comercianţi, diferiţi misiţi sau funcţionari noi numiţi în învăţământ etc." Devoalarea adevăratei lor identităţi urma să se producă doar în cazurile urgente, în aceste situaţii, agenţii acoperiţi trebuiau „să ia contact cu Şeful Postului de Jandarmi

---

DCCCXLVASRM, fond 680 – Inspectoratul Regional de Siguranţă din Basarabia (în continuare, fond 680), inventar 1, dosar 3453, f. 27.

DCCCXLVI *Ibidem,* f. 2.

respectiv pentru a-i da concursul la arestări", însă nu oricum, ci „atrăgându-i atenţia că nu trebuie ştiut cine este".

Totodată, în timpul misiunilor, agenţii acoperiţi erau îndemnaţi să ia „contact direct cu populaţia" şi să se informeze despre persoanele care veneau de peste Nistru, să stabilească cu cine intrau în legătură şi unde erau găzduiţi. Conform ordinului, toate aceste persoane trebuiau supravegheate „îndeaproape", iar apariţia unui curier trebuia raportată de urgenţă.

Faptul că autorităţile poliţieneşti deveneau vigilente în preajma unor date simbolice pentru comunişti, iar membrii şi simpatizanţii partidului se activau este ilustrat şi de următorul caz. în dimineaţa zilei de 7 noiembrie 1929, postul de poliţie din Orhei informa Chişinăul că în noaptea de 6 spre 7 noiembrie, mai precis în jurul orei 12, au fost aruncate manifeste în centrul localităţii. Autorităţile locale presupuneau că:

> pentru răspândirea lor s-au însărcinat două echipe, una din partea tineretului comunist, care până pe la această oră a stat la cinematograf, singurul local de noapte deschis până la 11.30, şi a doua formată de lucrători ceferişti, înainte de intrarea lor la lucru[DCCCXLVII].

Chiar dacă stabiliseră principalii suspecţi pentru manifestele aruncate, se specifică în raport că „toate măsurile de supraveghere a celor suspecţi, aşezarea de posturi fixe şi ascunse de vedere [...] n-au putut conduce la rezultatul de a surprinde pe autori". Concluzia poliţiştilor din Orhei era că echipele au fost organizate din timp şi „bine instruite de emisari cu experienţă". în pofida aparentului eşec, se arăta că fusese arestat „tânărul comunist Isac I. Claiman", originar din Orhei, dar care la acea dată era student în Iaşi. în document se arată că acesta sosise în localitate cu zece zile mai înainte, ceea ce îl desemna, în opinia autorităţilor, drept potenţialul „emisar cu experienţă". Ca atare, la ora 3 dimineaţa, echipe de agenţi au descins la domiciliul acestuia. Cu toate că „rezultatul" percheziţiilor a fost negativ, adică nu au fost găsite materiale compromiţătoare, adresa postului de poliţie din Orhei arată că „l-am reţinut". Drept un

DCCCXLVII ASRM, fond 680, inventar 1, dosar 3419, f. 197.

succes se aprecia faptul că toate manifestele au fost ridicate de pe străzi de către agenţii de poliţie „înainte ca publicul să ia contact cu ele”.

Pe 9 noiembrie 1929, Orheiul transmitea o nouă adresă Chişinăului. De această dată, anunţa că pe unul dintre manifeste s-a descoperit o „amprentă digitală”, dar că „toate cercetările făcute” nu au „putut stabili cine sunt autorii acestor manifeste şi locul unde au fost imprimate”, în consecinţă, şeful poliţiei din Orhei „a dispus să se ia amprente digitale [de] la toţi lucrătorii tipografi angajaţi la tipografiile locale”. Odată cu raportul erau înaintate şi „37 de foi cu amprente”. Inspectoratul Regional de Poliţie Chişinău era „rugat” să verifice dacă amprenta identificată pe manifest corespundea cu vreuna dintre amprentele luate tipografilor din Orhei. Nu ştim cum s-a încheiat povestea manifestelor din Orhei. Dosarele consultate nu arată finalul cercetărilor şi nici dacă autorii manifestelor au fost vreodată descoperiţi de autorităţile poliţieneşti.

Un alt caz care mi-a atras atenţia prin vigilenţa structurilor de poliţie din Chişinău şi prin exigenţa măsurilor luate este cel relatat în *Buletinul Informativ* cu nr. 647, din 10 august 1929 al Chesturii Cetatea Albă către Chişinău.

În noaptea de 31 iulie spre 1 august, un automobil a trecut prin comuna Selioglu. Pasagerii, descrişi drept tineri, au aruncat mai multe „manifeste incendiare”. Cazul a fost semnalat Chişinăului abia pe 10 august, ceea ce a determinat atât mustrarea şefului de post din comuna Taşalâc, în raza căruia se afla localitatea respectivă, cât şi trimiterea la faţa locului a şefului Chesturii din Cetatea Albă pentru „descoperirea întregii afaceri şi să facă personal investigaţiuni”[DCCCXLVIII]. într-un raport al Inspectoratului General de Poliţie din Chişinău, motivul indicat pentru trimiterea şefului în localitatea Selioglu pentru a conduce investigaţiile era intensa propagandă comunistă indicată în mai multe rapoarte:

> Dat fiind importanţa faptului, mai cu seamă că aceasta se petrece într-o regiune unde suntem informaţi că propaganda comunistă se dezvoltă în mod intens în scopul pregătirii unei noi mişcări revoluţionare, descoperirea

DCCCXLVIII ASRM, fond 680, inventar 1, dosar 3472, f. 8.

> trebuia semnalată imediat organelor Siguranţei pentru a se lua măsuri de urmărire, nedând posibilitatea celor implicaţi în organizaţie să distrugă materialele sau corespondenţa ce eventual exista[DCCCXLIX].

în urma investigaţiilor făcute de chestorul din Orhei, au fost descoperite mai multe manifeste chiar în curtea primarului din localitate. Materialele poliţieneşti sunt extrem de confuze cu privire la rolul primarului. Deşi în mai multe documente se arată că acestea fuseseră aruncate în gospodăria sa, măsurile dispuse de autorităţi indică o interpretare extremă a Legii Mârzescu, în baza căreia erau incriminate şi sancţionate faptele comuniştilor. Astfel, după ce a găsit documentele, primarul le-a citit unele dintre manifeste unor consăteni. în urma acestui gest, Dumitru Grecu, primarul comunei, şi alţi consăteni au fost arestaţi deoarece „cu bună ştiinţă au adus la cunoştinţa populaţiei conţinutul manifestelor”.

De asemenea, echipa de poliţişti trimisă la faţa locul a descins la domiciliul unui anume Vasile Ivanov, care apărea în evidenţe ca suspect şi despre care se presupunea că ar fi fost şeful unei celule comuniste. Acesta nu se afla însă acasă. în schimb, percheziţia efectuată a identificat mai multe cărţi şi broşuri considerate comuniste: „Evreii şi bolşevismul”, „Jos cu social-democraţii”, „Scrisorile unui muncitor din 1922” şi câteva numere din ziarele *înainte* şi *Proletarul.* Dat în urmărire, Vasile Ivanov a fost găsit internat într-un spital din Storojineţ, unde se afla pentru tratament împotriva tuberculozei. El a fost „pus sub pază”, pentru a nu putea evada. în urma reţinerii lor, primarul şi ceilalţi consăteni au fost puşi în scurt timp în libertate „în baza cauţiunei morale până la judecare”, urmând ca procesul lor să aibă loc cu ei în libertate.

Situaţia organizaţiei basarabene a PCdR după 1940

Toate informaţiile prezentate până acum în acest studiu ne-au arătat principalele caracteristici ale comuniştilor şi simpatizanţilor născuţi în Basarabia şi care au activat în perioada

DCCCXLIX *Ibidem,* f. 10.

interbelică în PCdR. Dar care a fost situaţia organizaţiei comuniste basarabene în perioada interbelică şi cum a evoluat după 1940?

Un document al organizaţiei comuniste din Basarabia ne descrie situaţia internă a partidului la începutul anilor 1920 şi dificultăţile întâmpinate de membrii săi, dar şi modul cum acţionau aceştia în urma interacţiunii cu Siguranţa. Raportul[1] începe reconstituirea istoricului organizaţiei comuniste din regiune cu anul 1922. El acoperă practic un deceniu de activitate. Alegerea acestui an ca dată de început a istoriei organizaţiei comuniste din Basarabia a fost determinată, probabil, de faptul că până atunci organizaţia comunistă basarabeană funcţionase ca secţie în cadrul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice[DCCCL DCCCLI]. Din acest motiv, în document se vorbeşte despre stabilirea unei legături cu „centrul", adică cu Bucureştiul, care practic nu existase până la acel moment.

Caracteristice pentru activitatea partidului în acest interval de timp au fost sciziunile determinate de neînţelegerile dintre membri, puternica influenţă exercitată de Uniunea Ţăranilor Revoluţionari, care milita pentru separarea Basarabiei şi îşi menţinuse legătura cu centrul din Uniunea Sovietică, refuzând practic orice contact cu şi subordonarea faţă de PCdR, precum şi numeroasele arestări din rândul membrilor.

După Congresul al III-lea al PCdR din 1924, organizaţia basarabeană a început să se reorganizeze potrivit principiilor enunţate în „Moţiunile şi rezoluţiile" adoptate. Conform acestora, „temelia organizaţiei de partid" o reprezentau „celulele pe fabrici". O astfel de celulă trebuia să îi cuprindă pe toţi acei comunişti care „lucrează într-o fabrică". Cei care nu lucrau în fabrici erau grupaţi în „celule după străzi (după domiciliu)". Conducerea unei celule era asigurată de un birou care putea cuprinde între trei şi cinci membri, care erau aleşi de adunarea generală a celulei respective. Celulele dintr-un oraş formau organizaţia oraşului, denumită în documente „secţiunea locală". Toate aceste secţiuni constituiau organizaţia regională a partidului[DCCCLII].

DCCCL „Istoric în legătură cu dezvoltarea mişcării comuniste şi muncitoreşti în Basarabia în perioada 1922-1931", ANIC, fond Comitetul Regional al PCR Basarabia, dosar 106, ff. l-12.

DCCCLI Ion Lipciu, art. cit., p. 2.

DCCCLII „Moţiunile şi Rezoluţiile Congresului al III-lea al PC", AOSPRP, colecţia 50, inventar 3, dosar 446, ff. 18-

Principalele sarcini ce reveneau celulelor de fabrică erau agitaţia şi propaganda printre muncitorii „fără de partid", „prelucrarea sistematică şi individuală a lucrătorilor potriviţi pentru atragerea lor în PC", răspândirea literaturii politice în fabrici, munca culturală şi „luminare[a]" muncitorilor. Celulele erau sfătuite să se implice „în toate conflictele economice şi în toate revendicările maselor muncitoreşti", dar şi „să lupte cu tenacitate în fabrici şi întreprinderi împotriva partizanilor şi membrilor altor partide" (social-democraţi sau alte „partide «muncitoreşti»").

Astfel, în 1931, organizaţia regională reuşise aparent să îşi revină şi să îşi creeze un important aparat de partid în Basarabia. Un raport din acest an prezintă următoarea situaţie numerică a partidului: „149 nuclee cu 805 membri şi copii". Cei mai numeroşi erau cei din Bălţi, unde existau 46 de nuclee cu 226 de membri, urmaţi de Ismail, cu 30 de nuclee şi 168 de membri. în Chişinău existau doar 13 nuclee cu 65 de membri[1]. Mai existau trei nuclee în Tighina cu 17 membri, şapte în Orhei cu 36 de membri, zece în Soroca cu 75 de membri şi 15 în Cetatea Albă cu 80 de membri. Documentul nu prezintă însă structura etnică a acestora, ci doar „compunerea socială" pe trei categorii: muncitori (246), ţărani şi slugi (530) şi intelectuali (29). Alte informaţii prezentate de acest document intern privesc structura organizatorică a UTC şi a Uniunii Ţăranilor Revoluţionari.

Totuşi, datorită numeroaselor arestări operate de Siguranţă, la doar şapte ani de la acest raport, un document intern caracteriza situaţia partidului în Chişinău drept dezastruoasă. Se arată că în anul respectiv activitatea partidului se rezuma la mobilizarea tuturor membrilor şi simpatizanţilor pentru a pregăti procesul celor arestaţi şi ajutorarea lor. .

Situaţia dezastruoasă a partidului din capitala Basarabiei este descrisă în următorii termeni:

> La Chişinău suntem complect distruşi de ultima cădere. Toţi, afară de *una singura* [subl. cu roşu în original] s-au purtat prost. Au fost condamnaţi. O parte trimişi de acolo. Acum curând un alt proces mare al unor arestaţi. Arestările continuă mereu. Au mai rămas în

19.

> libertate nu mai mult de 5-6 m. de p. cari nu sunt sigur dacă nu vor fi şi ei arestaţi, căci sunt toţi cunoscuţi[DCCCLIII DCCCLIV].

Aşadar, ce s-a întâmplat cu cei peste 805 membri pe care îi indică un document intern al partidului? Firește, nu toţi erau basarabeni. Unii erau originari din Bucovina, iar alţii fuseseră probabil trimişi din Uniunea Sovietică pentru a întări rândurile partidului, periodic decimat de Siguranţă. Un răspuns îl găsim în lucrarea lui Mihail Bruhis. Potrivit acestuia, în momentul cedării Basarabiei şi al intrării trupelor sovietice în regiune, comuniştii au ieşit la suprafaţă, după ani de activitate clandestină şi ilegală. însă comportamentul sovieticilor nu avea să fie cel pe care îl aşteptau. Autorul menţionat arată că una dintre primele măsuri întreprinse de sovietici a fost reorganizarea partidului. Numeroşi comunişti au fost aduşi din alte regiuni pentru a recrea organizaţia partidului comunist din Basarabia. în acelaşi timp, niciunul dintre comuniştii basarabeni nu a fost numit în organele de conducere ale noului partid, indiferent că erau judeţene sau orăşeneşti.

Concluzia lui este că *„organizaţia comunistă din Basarabia a fost pur şi simplu lichidată, iar membrii ei nu au fost recunoscuţi drept comunişti* [subl. în original]”[1].

Bruhis mai arată că „în 1940, [...] activiştii comunişti locali au fost pur şi simplu îndepărtaţi chiar din primele zile din orice fel de participare la „crearea organizaţiilor comuniste” de aici. Din capul locului, în Basarabia au fost aduşi sute de oameni nu numai în scopul „înfiinţării organizaţiilor comuniste”, ci şi pentru crearea organelor sovietice.

Istoricul concluzionează că:

> ceea ce s-a întâmplat în 1940 cu organizaţia comunistă a Basarabiei, care, de fapt, fusese lichidată de noile autorităţi sovietice, se prezintă ca o urmare firească a

---

DCCCLIII„Organizare. Compunerea organizaţiei de partid pe secţii/judeţe”, în ANIC, fond Comitetul Regional al PCR Basarabia, dosar 98, f. 1.

DCCCLIV„Raport al Comitetului regional Basarabia al PCR referitor la distribuirea materialului propagandistic şi situaţia organizatorică a partidului în acea regiune” din 20 iunie 1938, ANIC, fond Comitetul Regional al PCR Basarabia, dosar 316, f. 2.

politicii şi practicilor Moscovei faţă de minorităţile naţionale ale statului sovietic[DCCCLV DCCCLVI].

Totodată, informaţiile prezentate de acesta despre numerele organizaţiei comuniste basarabene în perioada interbelică, preluate din lucrările autorilor sovietici, contrazic şi invalidează numărul comuniştilor indicaţi în documentul intern al organizaţiei comuniste basarabene din 1951. Autorul prezintă următoarele date: 321 de membri în 1931, 279 în 1934 şi 375 în 1940. Alte surse indică 286 de membri ai organizaţiei comuniste basarabene în 1940[DCCCLVII].

Soarta organizaţiei basarabene a partidului comunist după 1940 este descrisă de unii dintre foştii săi componenţi într-o scrisoare adresată CC al PCUS şi CC al PCM în contextul anului 1956. Scrisoarea a fost redactată în urma unei întâlniri a unor foşti ilegalişti şi participanţi la mişcarea comunistă din Basarabia interbelică ce a avut loc la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PCM în 12 iunie 1956. Până în acel an, doar zece dintre ei fuseseră acceptaţi ca membri ai PCUS.

Semnatarii ei deplângeau atât soarta ce le-a fost rezervată, cât şi faptul că după 1940, şi mai ales după al Doilea Război Mondial, au fost ostracizaţi şi neimplicaţi în „construcţia" regimului sovietic în Basarabia. Potrivit scrisorii foştilor ilegalişti basarabeni, în 1940 a avut loc „o adunare a activului" pentru „organizarea întâlnirii solemne a Armatei Roşii". La aceasta au participat „comunişti ieşiţi din ilegalitate, comsomolişti, reprezentanţi ai sindicatelor revoluţionare, reprezentanţi ai altor organizaţii obşteşti". Foştii ilegalişti arată că „la această adunare tov. Constantinov [lider sovietic] completamente neîntemeiat a declarat organizaţia comunistă basarabeană desfiinţată, afirmând: «Misiunea voastră s-a încheiat. Voi n-aţi făcut revoluţia!»". Toate obiecţiile vechilor comunişti basarabeni şi precizările acestora că „nu se poate pune semn de egalitate între Partidul Comunist şi diversele partide şi organizaţii burgheze şi

---

DCCCLV Mihail Bruhis, *op. cit.,* p. 303.

DCCCLVI *Ibidem,* pp. 311-312.

DCCCLVIIIgor Caşu, *Duşmanul de clasă. Represiuni, violenţă şi rezistenţă în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956,* Cartier, Chişinău, 2015, p. 332.

nu trebuie respinse cadrele locale basarabene, care cunosc bine oamenii, limba, obiceiurile populaţiei băştinaşe" au fost dezavuate. în plus, cei prezenţi au fost atenţionaţi că „cine va încerca să nu se supună va fi băgat la închisoare"[1].

în acelaşi timp, documentele din fosta arhivă a Partidului Comunist Moldovean sugerează că, imediat după ocuparea Basarabiei, sovieticii au realizat o primă verificare a comuniştilor basarabeni între 1940 şi 1941. în urma acesteia, au fost create 66 de dosare[DCCCLVIII] [DCCCLIX] care se găsesc astăzi în Arhiva Organizaţiilor Social-Politice, instituţie care a preluat în administrare şi arhiva fostului Institut de Istorie a Partidului. Printre comuniştii basarabeni verificaţi se regăsesc atât unii dintre cei 14 membri ai PCdR originari din Basarabia care s-au repatriat în 1940, cât şi persoane care au activat în Basarabia şi erau originare din alte regiuni (spre exemplu, Bucovina).

în plus, au fost căutaţi şi cei care trădaseră partidul comunist în perioada interbelică. Cei identificaţi au fost judecaţi şi împuşcaţi în urma unor procese.

Este elocvent cazul lui Ion Covic, acuzat de trădarea organizaţiei Şcolarul Roşu:

> Potrivit documentelor existente în dosar, în octombrie 1936 i-a denunţat Jandarmeriei Române pe membrii organizaţiei Şcolarul Roşu, care „au fost reţinuţi şi maltrataţi". în timpul procesului din aprilie 1941, Ion Covic şi-a recunoscut fapta. A precizat că i-a denunţat deoarece şi el fusese, la rândul lui, trădat. în urma procesului, a fost condamnat la moarte şi executat la scurt timp după ce sentinţa a rămas irevocabilă[1].

De altfel, comuniştilor basarabeni care au făcut parte din PCdR li s-au recunoscut stagiul în partid şi statutul de ilegalist de către PCUS abia în 1989, cu doi ani înainte de colapsul Uniunii

---

DCCCLVIII Ion Lipciu, art. cit., p. 2.

DCCCLIX AOSPRM, colecţia 50, inventar 6, dosarele 23-89.

Sovietice[DCCCLX] [DCCCLXI], până atunci politica autorităţilor sovietice faţă de aceştia fiind, după cum observa Bruhis, similară cu cea a Uniunii Sovietice faţă de minorităţile naţionale. De altfel, situaţia dificilă în care se aflau foştii membri ai PCdR rămaşi în Basarabia era ştiută şi discutată în privat şi de către unii dintre comuniştii basarabeni care au rămas în România după 23 august 1944 sau care au putut veni aici începând cu această dată.

în 1958, în contextul cercetării pe linie de partid a grupului Grigore Cotovschi – Leonte Tismăneanu, au fost interogaţi mai mulţi cursanţi care fuseseră cu Grigore Cotovschi la Moscova pentru specializare. Una dintre persoanele audiate, Ileana Mironescu, a relatat într-o declaraţie din 17 octombrie 1958 şi ceea ce s-a discutat în cercul foştilor comunişti basarabeni rămaşi în România despre situaţia celor care rămăseseră în Basarabia.

în anii 1956-1957,

> Tov. Kotovschi spunea că există frecuşuri [...] între moldovenii din stânga şi din dreapta Nistrului. Şi anume că moldovenii din fosta Basarabie care au avut legături cu mişcarea muncitorească din România nu sunt priviţi cu ochi buni de cei de dincolo de Nistru, care ocupă în general muncile de răspundere. Aceştia nu recunosc pe ceilalţi pentru că ţin la posturile pe care le ocupă şi nu vor să le ia locul cei din fosta Basarabie[DCCCLXII].

Concluzii

în urma interogării bazei de date în funcţie de provenienţa regională a respondenţilor, a rezultat un număr de 189 de persoane care au declarat, aşadar, că s-au născut în Basarabia. Din punctul de vedere al relaţiei cu partidul înainte de 23 august 1944, se evidenţiază trei categorii principale: *membri PCdR* (67

DCCCLXArhiva Depozitului Special al Serviciului de Informaţii şi Securitate al Republicii Moldova, dosar 023609 (Ion Covic). îi mulţumesc istoricului Mihai Taşcă pentru că mi-a pus la dispoziţie acest dosar.

DCCCLXI Ion I.ipciu, art. cit., p. 2.

DCCCLXIIIleana Mironescu, „Declaraţie” din 17 octombrie 1958, ANIC, Fond CC al PCR Colegiul Central de Partid, dosar K/564, f. 336.

de respondenţi), *simpatizanţi* (89 de respondenţi) şi *membri UTC* (20 de respondenţi). Fiecare grupă are propriile caracteristici prin care se diferenţiază de celelalte.

în cazul membrilor de partid, cele mai multe persoane care şi-au declarat această calitate sunt femei, iar în rândul lor predomină evreicele. Astfel, acestea şi-au asumat, în general, mai multe riscuri decât bărbaţii [! – n.m., A.C.]. Riscurile inerente profesiei de „revoluţionar de profesie" sunt indicate şi de numărul celor care au fost arestaţi, judecaţi şi condamnaţi în perioada interbelică: 57 dintre cei 67 de autodeclaraţi membri de partid au menţionat că au fost arestaţi cel puţin o dată, iar 43 dintre ei au ajuns în procese. Rata condamnărilor a fost extrem de ridicată, tinzând spre maximum (39 de pedepse pronunţate). Acest lucru arată eficienţa justiţiei interbelice în procesele în care au fost implicaţi comunişti, cel puţin în cazul celor originari din Basarabia.

De asemenea, cei mai mulţi membri de partid au fost recrutaţi dintre etnicii evrei, aspect ce indică o suprareprezentare a evreilor în rândul membrilor de partid autodeclaraţi, dacă e să ne raportăm la ponderea lor în populaţie conform recensământului din 1930, reprezentativ pentru România interbelică. în acelaşi timp, nu se poate afirma că toţi membrii partidului erau evrei.

în general, membrii de partid au desfăşurat muncă de partid sau au avut funcţii de conducere în cadrul organizaţiilor controlate de partid, nefiind implicaţi în acţiunile propriu-zise de ajutorare a deţinuţilor politici (donaţii, contribuţii, cotizaţii etc.), ci în cele de coordonare a acestora. Acţiunile de ajutorare erau apanajul simpatizanţilor. O explicaţie este, probabil, aceea că simpatizanţii nu erau întotdeauna cunoscuţi autorităţilor poliţieneşti.

Dacă evreii sunt mai numeroşi printre *membrii de partid,* situaţia este cu totul diferită în rândul celor care s-au declarat simpatizanţi. Cei mai mulţi *simpatizanţi* au fost selectaţi dintre români. De altfel, numărul ridicat al simpatizanţilor nu doar printre basarabeni, ci la nivelul întregii populaţii recenzate de PMR în 1951-1952 sugerează o posibilitate de creştere a partidului în perioada interbelică. De altfel, simpatizanţii au avut un rol esenţial în supravieţuirea organizaţiei comuniste în anii ilegalităţii. Dintre ei, după cum indică documentele interne ale

partidului, erau recrutaţi viitorii membri de partid. De asemenea, aceştia erau şi principalele persoane care participau la acţiunile organizate de partid, dar şi cea mai importantă resursă prin care era răspândit mesajul comunist în România. „Rezoluţiile" interne ale partidului arată că în apropierea fiecărei celule de comunişti trebuia să funcţioneze şi o grupare de simpatizanţi. Totodată, în baza acţiunilor declarate de ei, a reieşit că printre aceştia se aflau şi cele mai multe persoane care au acţionat ca spioni în serviciul Uniunii Sovietice.

Grupul cel mai slab reprezentat în rândul populaţiei ilegaliste basarabene este cel al *membrilor UTC* (20). 16 dintre ei sunt bărbaţi, iar din punctul de vedere al originii etnice domină evreii. Un aspect evidenţiat în cadrul acestui studiu este acela că, raportat la numărul lor, uteciştii au fost frecvent arestaţi de organele poliţieneşti în perioada interbelică: 17 au declarat că au fost arestaţi cel puţin o dată. Principala acţiune desfăşurată înainte de 23 august 1944, aşa cum reiese din răspunsurile lor, a fost răspândirea materialului de partid şi a manifestelor. După cum am văzut, autorităţile poliţieneşti acordau atenţie maximă unor astfel de răspândiri de manifeste. Faptul că 17 dintre cei 20 au fost arestaţi indică eficienţa structurilor de poliţie.

Din punctul de vedere al anului naşterii şi al *cohortelor* identificate în cadrul acestui studiu, două aspecte merită evidenţiate. Primul este că membrii şi simpatizanţii au fost recrutaţi cu predilecţie din rândul celor născuţi până în 1918. Comunismul nu a mai reprezentat o atracţie pentru cei născuţi după acest an, cel puţin în cazul celor originari din Basarabia. Fireşte, este posibil ca situaţia să fie diferită printre comuniştii de origine maghiară proveniţi din Ardeal. în urma unirii Basarabiei cu România, au avut posibilitatea să fie şcolarizaţi integral în sistemul de învăţământ românesc. De altfel, după cum a observat Alexandru-Murad Mironov, şcoala a fost pentru autorităţile române interbelice „cea mai însemnată armă de impunere a statului" şi „cea mai simplă formă de integrare"[DCCCLXIII].

Al doilea aspect este slaba prezenţă printre membrii de partid auto- declaraţi ce au fost recenzaţi în 1951-1952 a primei generaţii de comunişti români, adică a celor născuţi până în

DCCCLXIII Alexandru-Murad Mironov, art. cit., p. 36.

1900. Explicaţia avansată

în studiul de faţă este că cei mai mulţi au pierit în timpul procese- lor-spectacol de la Moscova din anii 1930.

Unul dintre aspectele prezentate în acest capitol priveşte soarta organizaţiei comuniste basarabene după 1940, subiect care ar merita aprofundat într-un studiu separat. Astfel, odată cu cedarea Basarabiei către Uniunea Sovietică în urma ultimatumului din 26 iunie 1940, comuniştii ce au activat în cadrul PCdR nu au primit gloria pe care poate o aşteptau. După cum am spus, nici nu au fost recunoscuţi ca membri ai PCUS până în 1989, cu doar doi înainte de căderea Uniunii Sovietice. De altfel, după cum am arătat în acest studiu, în baza informaţiilor existente, poziţiile de conducere în partidul şi regimul Moldovei comuniste au fost ocupate, în general, de persoane venite din afara Basarabiei, care nu activaseră până atunci în cadrul organizaţiei basarabene a PCdR. Acest lucru era ştiut şi de unii dintre comuniştii basarabeni care au ales după 23 august 1944 să rămână în România. De altfel, revenirea în România a cel puţin 14 persoane care s-au stabilit în 1940 în Basarabia poate reprezenta un indiciu că unii s-au întors tocmai ca urmare a politicii sovietice oficiale faţă de cei care au activat în PCdR.

Probabil strictul control al accesului la funcţiile de conducere şi accederea limitată a comuniştilor basarabeni la acestea au reprezentat şi o modalitate a sovieticilor de a-şi asigura controlul asupra Basarabiei.

Fără îndoială, cei care au rămas în România au avut o soartă diferită de a celor care s-au stabilit în Basarabia, chiar dacă şi primii au fost supuşi verificărilor pe linie de partid încă din 1944. Ei au putut să acceadă la funcţii de conducere în aparatul de partid şi de stat al României comuniste. Nu aceeaşi posibilitate li s-a oferit celor care au ales să rămână în Uniunea Sovietică.

Bibliografie selectivă

****, Ana Pauker,* Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951. ***, „Cui dăm votul şi încrederea noastră: Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul candidat al Capitalei", *Scânteia,* seria III, anul XVII, nr. 1.082, 27 martie 1948.

****, Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934-1937,* Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1957.

****, Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961,* voi. I, Nemira, Bucureşti, 2006.

****, Gheorghe Gheorghiu-Dej,* ediţia a Il-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948.

***, „Nicolae Atânasof şi Petre Gheorghe", în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român,* Bucureşti, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945.

****, Partidul Comunist din România în anii celui de-al Doilea Război Mondial, 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003.

***, „Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Luptători pentru pace, socialism şi fericirea poporului,* voi. I, Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, Editura Tineretului, Bucureşti, 1955.

***, „Petre Gheorghe (1907-1943)", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 6, noiembrie-decembrie 1957.

****, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22-25 aprilie 1968,* Editura Politică, Bucureşti, 1968.

****, Statutul Partidului Muncitoresc Român,* Atelierele Grafice, Bucureşti, 1948.

****, Stenogramele şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR,* voi. III: *1950-*

1951, studiu introductiv de loan Scurtu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2004.

***, „Tovarăşul Chivu Stoica vorbeşte «Scânteii» despre Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea luptelor din Februarie 1933”, *Scânteia,* 16 februarie 1948.

***, *Voluntarii libertăţii. Buletinul Asociaţiei Foştilor Voluntari Români din Armata Republicană Spaniolă,* nr. 2-3, martie-aprilie 1946.

Alwin, Duane E, McCammon, Ryan J., „Generations, Cohorts, and Social Change", în Jeylan T. Mortimer, Michael J. Shananhan (eds.), *Handbook ofthe Life Course,* Kluwer Academic Publisher, New York, 2003.

Antic, Ana, „Therapeutic Fascism: Re-educating Communists în Mazi-occupied Serbia, 1942-44", *History of Psychiatry,* voi. 25, nr. 1, 2014.

Anton, Mioara, Constantiniu, Laurenţiu (eds.), *Guvernaţi şi guvernanţi. Scrisori către putere. 1945-1965,* Polirom, Iaşi, 2013.

Apostol, Gheorghe, *Eu şi Gheorghiu-Dej,* Bucureşti, f.e., 1998; ed. a Il-a, Editură şi Tipografie Paco, Bucureşti, 2011.

Argetoianu, Constantin, *Însemnări zilnice,* voi. I: *2 februarie 1935 – 31 decembrie 1936,* ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Machiavelli, Bucureşti, 1998.

Balaş, Egon, *Voinţa de libertate. O călătorie primejdioasă prin fascism şi comunism,* traducere de Stela Tinney, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001.

Bădulescu, George St., lonescu, George T., *Codul Penal adnotat cu juris- prudenţă şi doctrină română şi franceză,* prefaţă de I. Tanoviceanu, Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar", Bucureşti, 1911.

Berea, Mihai (coord.), *Oameni de seamă: economişti,* Mica Valahie, Bucureşti, 2013.

Betea, Lavinia, Diac, Cristina, Mihai, Florin-Răzvan, Ţiu, Ilarion, *Viaţa lui Ceauşescu,* voi. I: *Ucenicul partidului,* Adevărul Holding, Bucureşti, 2012.

Bîtfoi, Dorin-Liviu, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie,* Compania, Bucureşti, 2004.

Boia, Lucian, *Strania istorie a comunismului românesc (şi nefericitele ei consecinţe),* Humanitas, Bucureşti, 2016.

Bosomitu, Ştefan, Burcea, Mihai (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012.

Bruhis, Mihail, *Rusia, România şi Basarabia. 1812.1918.1924.*1940, Universitas, Chişinău, 1992.

Burcea, Mihai, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanţi la grevele de la începutul anului 1933”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012.

Burcea, Mihai, Stan, Marius, Bumbeş, Mihai, *Dicţionarul ofiţerilor şi anga- jaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor,* voi. II: *Aparatul Central (1948-1989),* Polirom, Iaşi, 2011.

Caşu, Igor, *Duşmanul de clasă. Represiuni, violenţă şi rezistenţă în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956,* Cartier, Chişinău, 2015.

Cătănuş, Dan, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar, 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001.

Câmpeanu, Pavel, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Polirom, Iaşi, 2002. Cesereanu, Ruxandra, *Imaginarul violent al românilor,* Humanitás, Bucureşti, 2003.

Chiper, loan, „Consideraţii privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a PCR între 1921-1952", *Arhivele Totalitarismului,* voi. 21, nr. 4, 1998.

Cioroianu, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

Cioroianu, Adrian (ed.), *Comuniştii înainte de comunism. Procese şi condamnări ale ilegaliştilor din România,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2014.

Cioroianu, Adrian (ed.), *Camarazii utopiei. Destine individuale şi de grup din ilegalitatea comunistă,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2018.

Ciuceanu, Radu, Lungu, Corneliu Mihail (coord.), Constantiniu, Florin (responsabil de volum), Catalan, Sever, *Stenogramele şedinţelor conducerii PCR: 23 septembrie 1944 – 26 martie 1945,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003.

Cîrstocea, Ioana, „Eşalonul de mijloc al partidului unic – norme şi practici de promovare", în Marius Oprea (coord.), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *Securiştii partidului. Serviciul de Cadre al PCR ca poliţie politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de Partid Braşov,* Polirom, Iaşi, 2002.

Constantinescu-Iaşi, Petre, „însemnătatea istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933", *Studii. Revistă de istorie,* nr. 1, 1963.

Constantinescu-Iaşi, Petre, *Pagini de luptă din trecut,* Editura Politică, Bucureşti, 1972.

Constantinescu-Iaşi, Petre, *De la eliberare la socialism. 1944-1955,* Editura Politică, Bucureşti, 1973.

Covaci, Dr. M., „Petre Gheorghe 1907-1943", *Analele Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR,* nr. 2, 1967.

Crăciun, Corneliu, *Dicţionarul comunizanţilor din noaptea de 23 spre 24 august 1944,* Primus, Oradea, 2009.
Crivei, Mihai, „Organizator al luptei muncitorilor”, *Scânteia,* 23 martie 1965.

Davies, Peter, *France and the Second World War: Occupation, Collaboration and Resistance,* Routledge, Londra, 2005.

Deac, Augustin, Matei, Gheorghe, „Mişcarea de solidaritate internaţională cu luptele eroice ale ceferiştilor şi petroliştilor din 1933", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 1, 1963.

Diac, Cristina, *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004.

Diac, Cristina, „Greva de la Griviţa din februarie 1933, văzută de protagonişti. O declaraţie a lui Vasile Bâgu", *Arhivele Totalitarismului,* voL 20, nr. 3-4, 2012.

Diac, Cristina, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Griviţa", în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Polirom, Iaşi, 2012.

Doboş, Corina, „Abordări prosopografice ale ilegalităţii comuniste. Rezultate parţiale şi chestiuni metodologice", *Studii şi articole de istorie,* voi. LXXXII, nr. 1, 2015.

Dobre, Florica (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta lonescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

Dongoroz, Vintilă, *Drept penal (reeditarea ediţiei din 1939),* Asociaţia Română de Ştiinţe Penale, Bucureşti, 2000.

Dragne, FL, „Activitatea Blocului Muncitoresc Ţărănesc, organizaţie revoluţionară de masă creată şi condusă de Partidul Comunist din România", *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR,* nr. 1, 1962.

Dragomir, Ion, *Jos masca!... (Sau Istoria unui proces),* Tipografia Ziarului „Universul", Bucureşti, 1936.

Eisenberg, Jacob, „Group Cohesiveness", în Roy F. Baumeister, Kathleen D. Vohs (eds.), *Encyclopedia of Social Psychology,* Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2007.

Georgescu, Mitu, „Populaţia în viaţa economică a României", în Dimitrie Guşti (coord.), *Enciclopedia României,* voi. III: *Economia naţională. Cadre şi producţie,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939.

Georgescu, Titu, *Organizaţii de masă legale conduse de PCR. 1932-1934,* Editura Politică, Bucureşti, 1967.

Georgescu, Vlad, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944-1977,* ed. I, Jon Dumitru Verlag, München, 1981; ed.

a Il-a, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Giurescu, Dinu C. (coord.), *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

Gordon, Bertram M. (ed.), *Historical Dictionary of World War II France: The Occupation, Vichy, and the Resistance, 1938-1946,* Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998.

Hoffer, Erich, *Adepţii fanatici. Reflecţii asupra naturii mişcărilor de masă,* Polirom, Iaşi, 2013.

Hóiban, Boris, *Testament. Apres 45 ans de silence, le chef militaire des FTP-MOI de Paris parte,* Calmann-Levy, Paris, 1989.

lonescu, Victor, „Frontul Naţional Român din Franţa", în *Români în Rezistenţa Franceză,* Editura Politică, Bucureşti, 1969.

loniţă, Gh„ „Organizaţii democratice create, îndrumate şi influenţate de PCR – rezervor de cadre şi energii revoluţionare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944", *Anale de istorie,* nr. 1, 1969.

loniţă, Gh.L, „Antifascismul maselor populare, călăuzite de Partidul Comunist Român – factor hotărâtor în bararea ascensiunii fascismului în România până în vara anului 1940", în *Partidul Comunist Român în viaţa social-politică a României. 1921-1944. Culegere de studii,* Editura Militară, Bucureşti, 1971.

losa, M., Rusenescu, Mihail, „Din acţiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933", *Studii. Revistă de istorie,* nr. 3, 1959.

Kramer, Mark, „Stalin, Soviet Policy, and the Establishment of a Communist Bloc în Eastern Europe, 1941-1949", în Timothy Snyder, Ray Brandon (eds.), *Stalin and Europe: Imitation and Domination, 1928-1953,* Oxford University Press, Oxford, New York, 2014.

Levy, Róbert, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeză şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002.

Lipciu, Ion, „Dosarul tăinuit", *Moldova socialistă,* 20 iunie 1990.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* traducere de Vlad Russo, Humanitás, Bucureşti, 1998.

Matei, Gheorghe, Radulescu, N„ „Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933", *Scânteia,* 12 februarie 1958.

McDermott, Kevin, „Stalinist Terror în Czechoslovakia: Orgins, Processes, Responses", în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (eds.), *Stalinist Terror în Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression,* Manchester University Press, Manchester, 2010.

Mihalache, Andi, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-popu- lară",* Albatros, Bucureşti, 2003.

Mircu, Marius, *Dosar Ana Pauker,* editor Mihai Stoian,

Gutenberg – Casa cărţii, Bucureşti, 1991.
Mironov, Alexandru-Murád, „Basarabia interbelică – Evoluţii sociale şi culturale”, *Studii şi articole de istorie,* voi. LXXIX, 2012.
Moraru, Pavel, „Evreii şi bolşevismul în Basarabia interbelică (1917-1940)”, *Transilvania,* nr. 3-4, 2008.

Moscovici, Serge, *Cronica anilor risipiţi. Povestire autobiografică,* Polirom, Iaşi, 1999.

Müller, Florin (coord.), *Elite parlamentare şi dinamică electorală în România. 1919-1937,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2009.

Olaru, Tudor, „Primul candidat al Capitalei. Gh. Gheorghiu-Dej", *Scânteia,* 18 noiembrie 1946.

Onişoru, Gheorghe, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

Petrovici, Nicolae, „Oglindirea în presa vremii a luptelor eroice ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 şi a procesului conducătorilor acestor lupte", *Presa noastră,* nr. 1, ianuarie 1963.

Popescu P. Cetate (col. magistrat), *Conspiraţia comunistă în România şi evreica Ana Pauker în faţa justiţiei militare,* 1941.

Rădulescu-Motru, Constantin, „Psihologia poporului român", în Dimitrie Guşti (coord.), *Enciclopedia României,* voi. I: *Statul,* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1939.

Roller, Mihail (coord.), *Istoria RPR. Manual pentru învăţământul mediu,* Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1956.

Roman, Valter, Zaharescu, Vladimir, Petri, Aurel, colonel, „Cercetarea istoriei mişcării de rezistenţă antifascistă din România", *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR,* nr. 2, 1965.

Roman, Valter, *Sub cerul Spaniei. Cavalerii speranţei (amintiri),* Editura Militară, Bucureşti, 1972.

Roman, Toma, Jr., *Ceauşescu văzut de aproape,* Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

Rusenescu, Mihail, „Ecoul luptelor din 1933 în presa legală a vremii", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 1, 1963.

Ryle, J. Martin, „International Red Aid and Comintern Strategy, 1922-1926", *International Review of Social History,* voi. 15, nr. 1, 1970.

Secaşiu, Claudiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti", *Analele Sighet,* voi. VI, 1998.

Simion, Aurică, Neagoe, Stelian, *Comitetul naţional antifascist din România,* Editura Politică, Bucureşti, 1973.

Snyder, Timothy, *The Red Prince: The Secret Lives of a*

Habsburg Archduke, Basic Books, New York, 2008.

Stănescu, Marin C., *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943),* Silex, Bucureşti, 1994.

Tănase, Stelian, *Clienţii lu' Tanti Varvara: istorii clandestine,* ed. I, Humanitas, Bucureşti, 2005; ed. a Il-a, Humanitas, Bucureşti, 2008.

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Alfa, Bucureşti, 1998.

Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* ed. a Il-a, Humanitás, Bucureşti, 2014.

Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944,* Roza Vânturilor, RAI, Bucureşti, 1994.

Tudor-Pavelescu, Alina (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2001.

Ursulescu, Nicolae-Cristian, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 şi 1938,* Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2012.

Vago, Bela, „Popular Front în the Balkans: 4. Failure în Hungary and Rumania", *journal of Contemporary History,* voi. 5, nr. 3: *Popular Fronts,* 1970.

Vaksberg, Arkadi, *Hotel Lux. Partidele frăţeşti în slujba internaţionalei comuniste,* traducere de Mihaela Zoicaş, Humanitás, Bucureşti, 1998.

Vasilichi, Gheorghe, „Participarea Românilor la Rezistenţa Franceză", în *Români în Rezistenţa Franceză,* Editura Politică, Bucureşti, 1969.

Vâlcu, Vasile, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* ed. a IlI-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951.

Verboven, Koenraad, Carlier, Myriam, Dumolyn, Jan, „A Short Manual to the Art of Prosopography", în K.S.B. Keats-Rohan (ed.), *Prosopography Approaches and Applications:* A *Handbook,* Oxford Unit for Prosopographical Research, Linacre College, Oxford, 2007.

Vodusek Staric, Jerca, „Stalinist and anti-Stalinist repression în Yugoslavia, 1944-1953", în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (eds.), *Stalinist Terror în Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression,* Manchester University Press, Manchester, 2010.

Vormeier, Barbara, „La République française et les réfugiés et immigres d'Europe Centrale. Accueil, séjour, droit d asile (1919-1939)", în K. Bartosek, R. Gallisot, D. Peschanski (eds.), *De l'exil à la résistance. Réfugiés et immigres d'Europe centrale en France 1933-1945,* Presses Universitaires de Vincennes, Paris, 1989.

3. Kevin McDermott, „Stalinist Terror în Czechoslovakia: Orgins,

Processes, Responses", în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (eds.), *op. cit.,* pp. 100-101.

3. Organizaţiile create de PCdR în perioada interbelică au fost: Prietenii Naturii (1921), Cercul Femeilor Comuniste (1922), Comitetul de Ajutorare de pe lângă CC al PCdR (noiembrie 1922), Liga Drepturilor Omului (1923), Ajutorul Roşu (1924), Blocul Muncitoresc Ţărănesc (BMŢ, 1925), Comitetele de Ajutorare de pe lângă Sindicatele Unitare (noiembrie 1925), Comitetele de Şomeri (1925), Liga contra Terorii (iulie 1926), Ajutorul Muncitoresc Român (octombrie 1927), Prietenii Presei Proletare (Pri-Pre-Pro, 1927), Comitetul pentru Amnistie (noiembrie 1928), Comitetul pentru Ajutorarea Victimelor de la Lupeni (august 1929), Cercul de Orientări şi Documentări Sociale (decembrie 1931), Comitetele de Acţiune (martie 1932), Comitetul Antirăzboinic (iulie 1932), Frontul Plugarilor (ianuarie 1933), Comitetul Naţional Antifascist (iulie 1933), Comitetul de Apărare a Ceferiştilor (iulie 1933), Liga Muncii (noiembrie 1933), Amicii URSS (iulie 1934), MADOSZ – Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (august 1934), Societatea pentru Protecţia Femeii şi Copilului (ianuarie 1935), Comitetele pentru Apărarea Antifasciştilor (februarie 1935), Liga contra Prejudecăţilor (februarie 1935), Liga contra Brutalităţilor (martie 1935), Frontul Studenţesc Democrat (mai 1935), Blocul Democratic (mai 1935), Societatea pentru întreţinerea Raporturilor Culturale dintre România şi Uniunea Sovietică (mai 1935), Patronajele Populare (1935), Gruparea Avocaţilor Democraţi (septembrie 1935), Frontul Feminin (februarie 1936), Comitetele Cetăţeneşti

3. Un argument în acest sens este oferit de biografia lui Ştefan Foriş. Arestat în noiembrie 1938, în legătură cu nişte comunişti din Craiova, a fost eliberat

3. Ne bazăm presupoziţia în principal pe faptul că Luca a refuzat să indice locaţia tipografiei clandestine sau numele vreunei alte persoane implicate, date incomparabil mai puţin valoroase pentru PCdR decât arestarea

2. *Buletin de informaţii militare* din 7 septembrie 1942, întocmit de Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri, ANIC, fond PCM – Cabinet Militar, dosar 356/ 1942, ff. 86-87, dosar 357/1942, ff. 17-18.

2. Pe 27 aprilie 1942 a intrat în vigoare Regulamentul asupra

normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea. Conform prevederilor regulamentului, pedeapsa capitală se punea în aplicare în aceeaşi localitate în care fusese emisă sentinţa de condamnare. Plutonul de execuţie trebuia să fie alcătuit dintr-o grupă de opt puşcaşi (gardieni publici sau de penitenciare)